BIBLIOTECA
S.A.R.
DVCHESSA HÉLÈNE D'AOSTA
CAPODIMONTE
S.C.
XIII
70

Sh2688

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA

Tomus Tertius.



Lugd. Batavorum

Ex Officina Elſeviriana,

cIↄ Iↄ c xxxiv.

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" NAPOLI

EPITOME
LIBRI XXXIV.

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de ſingendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata eſt: quum Porcius Cato auctor fuiſſet, ne ea lex aboleretur. Is in Hiſpaniam profectus bello, quod Emporiis orſus eſt, citeriorem Hiſpaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum adverſus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem proſpere geſtum, data iis pace, qualem ipſe voluit, liberatiſque Argis, qui ſub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum ſecretus à populo ludos ſpectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus, & L. Cornelius Cethegus, cenſores intervenerunt, cum indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ ſunt. M. Porcius Cato de Hiſpania triumphavit. Res præterea in Hiſpania, & adverſus Boios, & Inſubres Gallos feliciter geſtæ referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum, vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum geſtarum multitudinem, triduo triumphavit. Legati Carthaginienſium nunciaverunt, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Annibal per Ariſtonem Tyrium, ſine literis Carthaginem miſſum, ad rebellandum Pœnos concitare.

INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, interceſſit res parva dictu, ſed quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio conſulibus in medio ardore Punici belli, *Ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet: neu veſtimento verſicolori uteretur: neu juncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſſa, veheretur.* M. & P. Iunii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur. nec eam ſe abrogari paſſuros ajebant. Ad ſuadendum diſſuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adverſantiumque legi complebatur. Matronæ, nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias urbis, adituſque in forum obſidebant: viros deſcendentes ad forum orantes; ut florente Republica, creſcente indies privata omnium fortuna, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum indies. nam etiam ex oppidis conciliabuliſque conveniebant. Iam & conſules prætoreſque, & alios magiſtratus adire & rogare audebant. ceterum minime exorabilem alterum utique conſulem M. Porcium Catonem habebant; qui pro lege, quæ abrogabatur, ita diſſeruit: *Si in ſua quiſque noſtrum matrefamilias, Quirites, jus & majeſtatem viri retinere inſtituiſſet, minus cum univerſis fœminis negotii haberemus. nunc*

domi victa libertas noſtra impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur & calcatur: & quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, univerſas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam eſſe, virorum omne genus in aliqua inſula conjuratione muliebri à ſtirpe ſublatum eſſe. Ab nullo genere non æque ſummum periculum eſt; ſi cœtus & concilia, & ſecretas conſultationes eſſe ſinas. Atque ego vix ſtatuere apud animũ meum poſſum, utrum peior ipſa res, an peiore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos conſules, reliquoſque magiſtratus; alterũ ad vos Quirites magis pertinet. nam utrum è Republica ſit, necne, id quod ad vos fertur, veſtræ exiſtimatio eſt, qui in ſuffragium ituri eſtis. Hæc conſternatio muliebris, ſive ſua ſponte, ſive auctoribus vobis, M. Fundani, & L. Valeri, facta eſt, haud dubio ad culpam magiſtratuum pertinens, neſcio vobis, Tribuni, an conſulibus magis ſit deformis. vobis, ſi fœminas ad concitandas tribunicias ſeditiones jam adduxiſtis: nobis, ſi ut plebis quondam, ſic nunc mulierum ſeceſſione leges accipiendæ ſunt. Equidem non ſine rubore quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perveni. quod niſi me verecundia ſingularum magis majeſtatis & pudoris, quam univerſarum tenuiſſet, ne compellatæ à conſule viderentur, dixiſſem: Qui hic mos eſt in publicum procurrendi & obſidendi vias, & viros alienos appellandi? Iſtud ipſum ſuos quaque domi rogare non potuiſtis? An blandiores in publico quam in privato, & alienis quam veſtris eſtis? quamquam ne domi quidem vos, ſi ſui juris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarenturve, curare decuit. Majores noſtri, nullam ne privatam quidem rem agere fœminas ſine auctore voluerunt: in manu eſſe parentum,

tum, fratrum, virorum. nos (ſi Diis placet) jam etiam Rempublicam capeſſere eas patimur, & foro quoque, & concionibus, & comitiis immiſceri. Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quam quod aliæ rogationes tribunorum plebis ſuadent, aliæ legem abrogandam cenſent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & ſperate ipſas modum licentiæ facturas, niſi vos faciatis. Minimum hoc eorum eſt, quæ iniquo animo fœminæ ſibi, aut moribus aut legibus injunctum patiuntur. omnium rerum libertatem, imò licentiam (ſi vera dicere volumus) deſiderant. quid enim ſi hoc expugnaverint, non tentabunt? Recenſete omnia muliebria jura, quibus licentiam earum alligaverint majores noſtri, per quaque ſubjecerint viris: quibus omnibus conſtrictas vix tamen continere poteſtis. Quid ſi carpere ſingula & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini; tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo, ſimul pares eſſe cœperint, ſuperiores erunt. At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recuſant. non jus, ſed injuriam deprecantur. Imò ut quam accepiſtis, juſſiſtis ſuffragiis veſtris legem, quam uſu tot annorum & experiendo comprobaſtis, hanc ut abrogetis: id eſt, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt: id modo quæritur, ſi majori parti, & in ſummam prodeſt. ſi quod cuiquam privatim officiet jus, id deſtruet ac demolietur, quid attinebit univerſos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ ſunt, poſſint? Volo tamen audire quid ſit, propter quod matronæ conſternatæ procurrant in publicum, ac vix foro ſe & concione abſtineant. Ut captivi ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abeſt, abſitque ſemper talis fortuna Reipublicæ.

blicæ. ſed tamen quum fuit, negaſtis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec ſollicitudo pro ſuis, ſed religio congregavit eas. matrem Idæam Peſſinunte ex Phrygia venientem acceptura ſunt. Quid honeſtum dictu ſaltem ſeditioni prætenditur muliebri? Ut auro & purpura fulgeamus, inquiunt: ut carpentis feſtis profeſtiſque diebus, velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis ſuffragiis veſtris, per urbem vectemur: ne ullus modus ſumptibus, nec luxuriæ ſit. Sæpe me querentem de fœminarum, ſæpe de virorum, nec de privatorum modo ſed etiam magiſtratuum ſumptibus audiſtis; diverſiſque duobus vitiis, avaritia & luxuria civitatem laborare: quæ peſtes omnia magna imperia everterunt. Hæc ego quo melior lætiorque indies fortuna Reipublicæ eſt, quo magis imperium creſcit: & jam in Græciam Aſiamque tranſcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quam nos illas. Infeſta, mihi credite, ſigna ab Syracuſis illata ſunt huic urbi. jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis miranteiſq; , & antefixa fictilia Deorum Romanorum ridenteis. Ego hos malo propitios Deos, & ita ſpero futuros, ſi in ſuis manere ſedibus patiemur. Patrum noſtrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus, non virorum modo, ſed etiam mulierum animos donis tentavit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. Quam cauſſam fuiſſe cenſetis? Eadem fuit, quæ majoribus noſtris, nihil de hac re lege ſanciendi. nulla erat luxuria, quæ coerceretur. Sicut ante morbos neceſſe eſt cognitos eſſe, quam remedia eorum; ſic cupiditates prius natæ ſunt quam leges,

quæ iis modum facerent. Quid legem Licinianæ excitavit de quingentis jugeribus, niſi ingens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis & muneribus, niſi quia vectigalis jam & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat? Itaque minime mirum eſt, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem deſideratam eſſe, quæ modum ſumptibus mulierum faceret; quum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas urbem circumiret; ſtantes in publico inveniſſet quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne cauſſam quidem aut rationem inire poſſum. nam ut quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortaſſe naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat: ſic æquato omnium cultu, quid unaquæque veſtrûm veretur, ne in ſe conſpiciatur? Peſſimus quidem pudor eſt vel parſimoniæ, vel paupertatis: ſed utrumque lex vobis demit, quum id quod habere non licet non habetis. Hanc, inquit, ipſam exæquationem non fero, illa locuples. cur non inſignis auro & purpura conſpicior? cur paupertas aliarum ſub hac legis ſpecie latet, ut quod habere non poſſunt, habituræ, ſi liceret, fuiſſe videantur? Vultis hoc certamen uxoribus veſtris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia poſſit, pauperes, ne ob hoc ipſum contemnantur, ſupra vires ſe extendant? Næ, ſimul pudere, quod non oportet cœperit; quod oportet, non pudebit. quæ de ſuo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miſerum illum virum, & qui exoratus & qui non exoratus erit! quum quod ipſe non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, & quod majus eſt, legem & ſuffragia rogant; & à quibuſdam impetrant, adverſus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. ſimul lex

modum

modum ſumptibus uxoris tuæ facere deſierit, tu nunquam facies. Nolite eodem loco exiſtimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et hominem improbum non accuſari tutius eſt, quam abſolvi: & luxuria non mota tolerabior eſſet, quam erit nunc; ipſis vinculis, ſicut fera beſtia, irritata, deinde emiſſa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam cenſeo. vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim. Poſt hæc tribuni quoq; plebis, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, quum pauca in eandem ſententiam adjeciſſent; tum L. Valerius pro rogatione ab ſe promulgata ita diſſeruit: *Si privati tantummodo ad ſuadendum diſſuadendumque id quod à nobis rogatur, proceſſiſſent, ego quoq; quum ſatis dictum pro utraque parte exiſtimarem, tacitus ſuffragia veſtra exſpectaſſem. nunc quum vir graviſſimus conſul M. Porcius, non auctoritate ſolum, quæ tacita ſatis momenti habuiſſet, ſed oratione etiam longa & accurata inſectatus ſit rogationem noſtram; neceſſe eſt paucis reſpondere. qui tamen plura verba in caſtigandis matronis, quam in rogatione noſtra diſſuadenda conſumpſit: & quidem ut in dubio poneret, utrum id quod reprehenderet, matronæ ſua ſponte, an nobis auctoribus feciſſent. Rem defendam, non nos: in quos jecit magis hæc conſul verbotenus, quam ut re inſimularet. Cœtum & ſeditiones, & interdum ſeceſſionem muliebrem appellavit, quod matronæ in publico vos rogaſſent, ut legem in ſe latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata Republica abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ cauſſa conquirantur, & hæc & alia eſſe ſcio: & Catonem oratorem non ſolum gravem, ſed interdum etiam trucem eſſe ſcimus omnes, quum ingenio ſit mitis. Nam quid*

tandem novi matronæ fecerunt, quod frequentes in cauſſa ad ſe pertinente in publicum proceſſerunt? Nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas adverſus te Origines revolvam. Accipe quoties id fecerint, & quidem ſemper bono publico. Iam à principio, regnante Romulo, quum Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro ſignis collatis dimicaretur; nonne intercurſu matronarum inter acies duas prœlium ſedatum eſt? Quid? regibus exactis, quum Coriolano Marcio duce legiones Volſcorum caſtra ad quintum lapidem poſuiſſent; nonne id agmen, quo obruta hac urbs eſſet, matronæ averterunt? Iam urbe capta à Gallis, quo redempta urbs eſt? nempe aurum matronæ conſenſu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium, & quum Dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus accerſerentur, matronæ univerſæ ad mare profectæ ſunt, ad matrem Idæam accipiendam? Diſſimiles, inquis, cauſſæ ſunt. nec mihi cauſſas æquare propoſitum eſt. nihil novi factum, purgare ſatis eſt. Ceterum, quod in rebus ad omnes pariter viros fœminaſque pertinentibus feciſſe eas nemo miratus eſt, in cauſſa proprie ad ipſas pertinente miramur feciſſe? Quid autem fecerunt? ſuperbas medius fidius aures habemus, ſi quum domini ſervorum non faſtidiant preces, nos rogari ab honeſtis fœminis indignamur. Venio nunc ad id de quo agitur, in quo duplex conſulis oratio fuit. nam & legem ullam omnino abrogari eſt indignatus: & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercendæ cauſſa lata eſſet. Et illa communis pro legibus, viſa conſularis oratio eſt: & hæc adverſus luxuriam, ſeveriſſimis moribus conveniebat. Itaq; periculum eſt,

niſi

niſi quid in utraque vani ſit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, ſed perpetuæ utilitatis cauſſa in æternum latæ ſunt, nullam abrogari debere fateor, niſi quam aut uſus coarguit, aut ſtatus aliquis Reipublicæ inutilem fecit; ſic quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipſis mutabiles eſſe video. Quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat. quæ in bello, pax: ut in navis adminiſtratione alia in ſecunda, alia in adverſa tempeſtate uſui ſunt. Hæc quum ita natura diſtincta ſint, ex utro tandem genere ea lex eſſe videtur, quam abrogamus? An vetus regia lex, ſimul cum ipſa urbe nata? An (quod ſecundum eſt) à decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis ſcripta? Sine qua quum majores noſtri non exiſtimarint matronale decus ſervari poſſe, nobis quoque verendum ſit, ne cum ea pudorem ſanctitatemque faminarum abrogemus? Quis igitur neſcit, novam iſtam legem eſſe, Q. Fabio, T. Sempronio conſulibus viginti annis ante latam? ſine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum eſt? Nam ſi iſta lex ideo lata eſſet, ut finiret libidinem muliebrem; verendum foret, ne abrogata incitaret: cur ſit autem lata, ipſum indicavit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur. Defecerant ſocii. non milites in ſupplementum, non ſocios navales ad claſſem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: ſervi, quibus arma darentur, ita ut precium pro iis bello perfecto dominis ſolveretur, emebantur: in eandem diem frumen-

frumentum & cetera quæ belli uſus poſtulabant, præbenda publicani ſe conducturos profeſſi erant: ſervos ad remum, numero ex cenſu conſtituto, cum ſtipendio noſtro dabamus: aurum & argentum omne, à ſenatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias ſuas in ærarium deferebant. cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus ſignati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coercendam lex Oppia deſiderata ſit: quum, quia Cereris ſacrificium lugentibus omnibus matronis intermiſſum erat, ſenatus finiri luctum triginta diebus juſſit. Cui non apparet, ob inopiam & miſeriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniæ in uſum publicum vertendæ erant, iſtam legem ſcriptam, tamdiu manſuram, quamdiu cauſſa ſcribendæ legis manſiſſet? Nam ſi quæ tunc temporis cauſſa aut decrevit ſenatus, aut populus juſſit, in perpetuum ſervari oportet, cur pecunias reddimus privatis? cur publica præſenti pecunia locamus? cur ſervi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, ſicut tunc dedimus? Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem ſtatum Reipublicæ ſentient: ad conjuges tantum noſtras, pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpura viri utemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis: liberi noſtri prætextis purpura togis utentur, magiſtratibus in coloniis municipiiſque, hic Romæ infimo genere magiſtris vicorum toga prætextæ habendæ jus permittemus; nec id ut vivi ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam ut cum eo crementur mortui; fœminis duntaxat purpuræ uſum interdicemus, & quum tibi viro liceat purpura in veſte ſtragula uti, matrem familias

lius tuam purpureum amiculum habere non ſines? & equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quam uxor veſtita? Sed in purpura, quæ teritur, abſumitur, injuſtam quidem, ſed aliquam tamen cauſſam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus precium nihil intetrimenti fit, quæ malignitas eſt? præſidium potius in eo eſt & ad publicos & ad privatos uſus, ſicuti experti eſtis. Nullam æmulationem inter ſe ſingularum, quando nulla haberet, eſſe ajebat. At, Hercule, univerſis dolor & indignatio eſt, quum ſociorum Latini nominis uxoribus vident ea conceſſa ornamenta, quæ ſibi adempta ſint: quum inſignes eas eſſe auro & purpura, quum illas vehi per urbem, ſe pedibus ſequi; tamquam in illarum civitatibus non in ſua imperium ſit. Virorum hoc animos vulnerare poſſet: quid muliercularum cenſetis, quas etiam parva movent? Non magiſtratus, nec ſacerdotia, nec triumphi, nec inſignia, nec dona aut ſpolia bellica his contingere poſſunt. Mundiciæ & ornatus, & cultus, hæc fœminarum inſignia ſunt: his gaudent & gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarunt majores noſtri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponunt? quid quum eluxerunt, ſumunt? quid in gratulationibus ſupplicationibuſque, niſi excellentiorem ornatum adjiciunt? Scilicet ſi legem Oppiam abrogaveritis, non veſtri arbitrii erit, ſi quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, uxores, ſorores etiam quibuſdam in manu erunt. Numquam ſalvis ſuis exuitur ſervitus muliebris. & ipſæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. In veſtro arbitrio ſuum ornatum, quam in legis, malunt eſſe. & vos in manu & tutela non in ſervitio debetis habere eas; & malle patres vos aut viros, quam domi-

dominos dici. Invidioſis nominibus utebatur modo conſul; ſeditionem muliebrem & ſeceßionem appellando. Id enim periculum eſt, ne Sacrum montem, ſicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati eſt, quodcunque vos cenſueritis. quo plus poteſtis, eo moderatius imperio uti debetis. Hæc quum contra legem proque lege dicta eſſent, aliquanto major frequentia mulierum poſtero die ſeſe in publicum effudit, unoq; agmine omnes tribunorum januas obſederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abſtiterunt, quam remiſſa interceſſio à tribunis eſt. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. anno vigeſimo poſt abrogata eſt, quam lata. M. Porcius conſul poſteaquam abrogata eſt Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis, quarum quinque ſociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire juſſo, & edicto per oram maritimam miſſo, navibus omnis generis contractis, à Luna proficiſcens edixit, ut ad portum Pyrenæi ſequerentur. inde ſe frequenti claſſe ad hoſtes iturum. Prætervecti Liguſtinos montes, ſinumque Gallicum, ad diem quam edixerat, convenerunt. inde Rhodam ventum: & præſidium Hiſpanorũ, quod in caſtello erat, vi dejectum. Ab Rhoda ſecundo vento Emporias perventum. ibi copiæ omnes præter ſocios navales, in terram expoſitæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diviſa. Vnum Græci habebant à Phocæa, unde & Maſſilienſes oriundi: alterum Hiſpani. ſed Græcum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri minus quadringentos paſſus patentem habebat: Hiſpanis

retra-

retractior à mari trium millium paſſuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab Divo Cæſare poſt devictos Pompeii liberos adjecti. nunc in corpus unum confuſi omnes; Hiſpanis prius, poſtremo & Græcis in civitatem Romanam aſcitis. Miraretur quis, quum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti objectos, quæ res eos tutaretur. diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Partem muri verſam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta impoſita: cujus aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. nocte pars tertia civium in muris excubabat: neque moris tantum aut legis cauſſà, ſed quanta, ſi hoſtis ad portas eſſet, obſervabant vigilias & circumibant cura. Hiſpanum neminem in urbem recipiebant. ne ipſi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hiſpanorum oppidum verſa nunquam niſi frequentes, pars tertia ferè, cujus proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Cauſſà exeundi hæc erat: commercio eorum Hiſpani imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipſi ea quæ externa navibus inveherentur, & agrorum exhibere fructus, volebant. hujus mutui uſus deſiderium ut Hiſpana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod ſub umbra Romanæ amicitiæ latebant. quam ſicut minoribus viribus, quam Maſſilienſes, ita pari colebant fide. tunc quoque conſulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret,

ubi

EPITOME
LIBRI XXXIV.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de fingendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata eſt: quum Porcius Cato auctor fuiſſet, ne ea lex aboleretur. Is in Hiſpaniam profectus bello, quod Emporiis orſus eſt, citeriorem Hiſpaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum adverſus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem proſpere geſtum, data iis pace, qualem ipſe voluit, liberatiſque Argis, qui ſub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum ſecretus à populo ludos ſpectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus, & L. Cornelius Cethegus, cenſores intervenerunt, cum indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ ſunt. M. Porcius Cato de Hiſpania triumphavit. Res præterea in Hiſpania, & adverſus Boios, & Inſubres Gallos feliciter geſtæ referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum, vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum geſtarum multitudinem, triduo triumphavit. Legati Carthaginienſium nunciaverunt, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Annibal per Ariſtonem Tyrium, ſine literis Carthaginem miſſum, ad rebellandum Pœnos concitare.

INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, interceſſit res parva dictu, ſed quæ ſtudiis in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio conſulibus in medio ardore Punici belli, *Ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet: neu veſtimento verſicolori uteretur: neu juncto vehiculo in urbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſſa, veheretur.* M. & P. Iunii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur. nec eam ſe abrogari paſſuros ajebant. Ad ſuadendum diſſuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adverſantiumque legi complebatur. Matronæ, nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias urbis, aditusque in forum obſidebant: viros deſcendentes ad forum orantes; ut florente Republica, creſcente indies privata omnium fortuna, matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum indies. nam etiam ex oppidis conciliabuliſque conveniebant. Iam & conſules prætoreſque, & alios magiſtratus adire & rogare audebant. ceterum minime exorabilem alterum utique conſulem M. Porcium Catonem habebant; qui pro lege, quæ abrogabatur, ita diſſeruit: *Si in ſua quiſque noſtrum matrefamilias, Quirites, jus & majeſtatem viri retinere inſtituiſſet, minus cum univerſis fœminis negotii haberemus. nunc domi*

domi victa libertas noſtra impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur & calcatur: & quia ſingulas ſuſtinere non potuimus, univerſas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam eſſe, virorum omne genus in aliqua inſula conjuratione muliebri à ſtirpe ſublatum eſſe. Ab nullo genere non æque ſummum periculum eſt; ſi cœtus & concilia, & ſecretas conſultationes eſſe ſinas. Atque ego vix ſtatuere apud animũ meum poſſum, utrum peior ipſa res, an peiore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos conſules, reliquoſque magiſtratus; alterũ ad vos Quirites magis pertinet. nam utrum è Republica ſit, necne, id quod ad vos fertur, veſtræ exiſtimatio eſt, qui in ſuffragium ituri eſtis. Hæc conſternatio muliebris, ſive ſua ſponte, ſive auctoribus vobis, M. Fundani, & L. Valeri, facta eſt, haud dubio ad culpam magiſtratuum pertinens, neſcio vobis, Tribuni, an conſulibus magis ſit deformis. vobis, ſi fœminas ad concitandas tribunicias ſeditiones jam adduxiſtis: nobis, ſi ut plebis quondam, ſic nunc mulierum ſeceſſione leges accipiendæ ſunt. Equidem non ſine rubore quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perveni. quod niſi me verecundia ſingularum magis majeſtatis & pudoris, quam univerſarum tenuiſſet, ne compellatæ à conſule viderentur, dixiſſem: Qui hic mos eſt in publicum procurrendi & obſidendi vias, & viros alienos appellandi? Iſtud ipſum ſuos quæque domi rogare non potuiſtis? An blandiores in publico quam in privato, & alienis quam veſtris eſtis? quamquam ne domi quidem vos, ſi ſui juris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarenturve, curare decuit. Majores noſtri, nullam ne privatam quidem rem agere fœminas ſine auctore voluerunt: in manu eſſe parentum,

tum, fratrum, virorum. nos (ſi Diis placet) jam etiam Rempublicam capeſſere eas patimur, & foro quoque, & concionibus, & comitiis immiſceri. Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quam quod aliæ rogationes tribunorum plebis ſuadent, aliæ legem abrogandam cenſent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & ſperate ipſas modum licentiæ facturas, niſi vos faciatis. Minimum hoc eorum eſt, quæ iniquo animo fœminæ ſibi, aut moribus aut legibus injunctum patiuntur. omnium rerum libertatem, imò licentiam (ſi vera dicere volumus) deſiderant. quid enim ſi hoc expugnaverint, non tentabunt? Recenſete omnia muliebria jura, quibus licentiam earum alligaverint majores noſtri, per quæque ſubjecerint viris: quibus omnibus conſtrictas vix tamen continere poteſtis. Quid ſi carpere ſingula & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini; tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo, ſimul pares eſſe cœperint, ſuperiores erunt. At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recuſant. non jus, ſed injuriam deprecantur. Imò ut quam accepiſtis, juſſiſtis ſuffragiis veſtris legem, quam uſu tot annorum & experiendo comprobaſtis, hanc ut abrogetis: id eſt, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt: id modo quæritur, ſi majori parti, & in ſummam prodeſt. ſi quod cuiquam privatim officiet jus, id deſtruet ac demolietur, quid attinebit univerſos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ ſunt, poſſint? Volo tamen audire quid ſit, propter quod matronæ conſternatæ procurrant in publicum, ac vix foro ſe & concione abſtineant. Ut captivi ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abeſt, abſitque ſemper talis fortuna Reipublicæ.

blicæ. ſed tamen quum fuit, negaſtis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec ſollicitudo pro ſuis, ſed religio congregavit eas. matrem Idæam Peßinunte ex Phrygia venientem acceptura ſunt. Quid honeſtum dictu ſaltem ſeditioni prætenditur muliebri? Ut auro & purpura fulgeamus, inquiunt: ut carpentis feſtis profeſtiſque diebus, velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis ſuffragiis veſtris, per urbem vectemur: ne ullus modus ſumptibus, nec luxuriæ ſit. Sæpe me querentem de fœminarum, ſæpe de virorum, nec de privatorum modo ſed etiam magiſtratuum ſumptibus audiſtis; diverſiſque duobus vitiis, avaritia & luxuria civitatem laborare: quæ peſtes omnia magna imperia everterunt. Hæc ego quo melior lætiorque indies fortuna Reipublicæ eſt, quo magis imperium creſcit: & jam in Græciam Aſiamque tranſcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quam nos illas. Infeſta, mihi credite, ſigna ab Syracuſis illata ſunt huic urbi. jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis miranteiſque, & antefixa fictilia Deorum Romanorum ridenteis. Ego hos malo propitios Deos, & ita ſpero futuros, ſi in ſuis manere ſedibus patiemur. Patrum noſtrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus, non virorum modo, ſed etiam mulierum animos donis tentavit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. Quam cauſſam fuiſſe cenſetis? Eadem fuit, quæ majoribus noſtris, nihil de hac re lege ſanciendi. nulla erat luxuria, quæ coerceretur. Sicut ante morbos neceſſe eſt cognitos eſſe, quam remedia eorum; ſic cupiditates prius natæ ſunt quam leges,

quæ iis modum facerent. Quid legem Licinianam excitavit de quingentis jugeribus, niſi ingens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis & muneribus, niſi quia vectigalis jam & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat? Itaque minime mirum eſt, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem deſideratam eſſe, quæ modum ſumptibus mulierum faceret; quum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas urbem circumiret; ſtantes in publico inveniſſet quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne cauſſam quidem aut rationem inire poſſum. nam ut quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortaſſe naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat: ſic æquato omnium cultu, quid unaquæque veſtrûm veretur, ne in ſe conſpiciatur? Peſſimus quidem pudor eſt vel parſimoniæ, vel paupertatis: ſed utrumque lex vobis demit, quum id quod habere non licet non habetis. Hanc, inquit, ipſam exæquationem non fero, illa locuples. cur non inſignis auro & purpura conſpicior? cur paupertas aliarum ſub hac legis ſpecie latet, ut quod habere non poſſunt, habituræ, ſi liceret, fuiſſe videantur? Vultis hoc certamen uxoribus veſtris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia poſſit, pauperes, ne ob hoc ipſum contemnantur, ſupra vires ſe extendant? Næ, ſimul pudere, quod non oportet cœperit; quod oportet, non pudebit. quæ de ſuo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miſerum illum virum, & qui exoratus & qui non exoratus erit! quum quod ipſe non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, & quod majus eſt, legem & ſuffragia rogant; & à quibuſdam impetrant, adverſus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. ſimul lex modum

modum

modum ſumptibus uxoris tuæ facere deſierit, tu nunquam facies. Nolite eodem loco exiſtimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et hominem improbum non accuſari tutius eſt, quam abſolvi: & luxuria non mota tolerabior eſſet, quam erit nunc; ipſis vinculis, ſicut fera beſtia, irritata, deinde emiſſa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam cenſeo. vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim. Poſt hæc tribuni quoq; plebis, qui ſe interceſſuros profeſſi erant, quum pauca in eandem ſententiam adjeciſſent; tum L. Valerius pro rogatione ab ſe promulgata ita diſſeruit: *Si privati tantummodo ad ſuadendum diſſuadendumque id quod à nobis rogatur, proceſſiſſent, ego quoq; quum ſatis dictum pro utraque parte exiſtimarem, tacitus ſuffragia veſtra exſpectaſſem. nunc quum vir graviſſimus conſul M. Porcius, non auctoritate ſolum, quæ tacita ſatis momenti habuiſſet, ſed oratione etiam longa & accurata inſectatus ſit rogationem noſtram; neceſſe eſt paucis reſpondere. qui tamen plura verba in caſtigandis matronis, quam in rogatione noſtra diſſuadenda conſumpſit: & quidem ut in dubio poneret, utrum id quod reprehenderet, matronæ ſua ſponte, an nobis auctoribus feciſſent. Rem defendam, non nos: in quos jecit magis hæc conſul verbotenus, quam ut re inſimularet. Cœtum & ſeditiones, & interdum ſeceſſionem muliebrem appellavit, quod matronæ in publico vos rogaſſent, ut legem in ſe latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata Republica abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ cauſſa conquirantur, & hæc & alia eſſe ſcio: & Catonem oratorem non ſolum gravem, ſed interdum etiam trucem eſſe ſcimus omnes, quum ingenio ſit mitis. Nam quid*

tandem novi matronæ fecerunt, quod frequentes in cauſſa ad ſe pertinente in publicum proceſſerunt? Nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas adverſus te Origines revolvam. Accipe quoties id fecerint, & quidem ſemper bono publico. Iam à principio, regnante Romulo, quum Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro ſignis collatis dimicaretur; nonne intercurſu matronarum inter acies duas prœlium ſedatum eſt? Quid? regibus exactis, quum Coriolano Marcio duce legiones Volſcorum caſtra ad quintum lapidem poſuiſſent; nonne id agmen, quo obruta hæc urbs eſſet, matronæ averterunt? Iam urbe capta à Gallis, quo redempta urbs eſt? nempe aurum matronæ conſenſu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium, & quum Dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus accerſerentur, matronæ univerſæ ad mare profectæ ſunt, ad matrem Idæam accipiendam? Diſſimiles, inquis, cauſſæ ſunt. nec mihi cauſſas æquare propoſitum eſt. nihil novi factum, purgare ſatis eſt. Ceterum, quod in rebus ad omnes pariter viros fœminaſque pertinentibus feciſſe eas nemo miratus eſt, in cauſſa proprie ad ipſas pertinente miramur feciſſe? Quid autem fecerunt? ſuperbas medius fidius aures habemus, ſi quum domini ſervorum non faſtidiant preces, nos rogari ab honeſtis fœminis indignamur. Venio nunc ad id de quo agitur, in quo duplex conſulis oratio fuit. nam & legem ullam omnino abrogari eſt indignatus: & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercendæ cauſſa lata eſſet. Et illa communis pro legibus, viſa conſularis oratio eſt: & hæc adverſus luxuriam, ſeveriſſimis moribus conveniebat. Itaq; periculum eſt,

niſi

niſi quid in utraque vani ſit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, ſed perpetuæ utilitatis cauſſa in æternum latæ ſunt, nullam abrogari debere fateor, niſi quam aut uſus coarguit, aut ſtatus aliquis Reipublicæ inutilem fecit; ſic quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipſis mutabiles eſſe video. Quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat. quæ in bello, pax: ut in navis adminiſtratione alia in ſecunda, alia in adverſa tempeſtate uſui ſunt. Hæc quum ita natura diſtincta ſint, ex utro tandem genere ea lex eſſe videtur, quam abrogamus? An vetus regia lex, ſimul cum ipſa urbe nata? An (quod ſecundum eſt) à decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis ſcripta? Sine qua quum majores noſtri non exiſtimarint matronale decus ſervari poſſe, nobis quoque verendum ſit, ne cum ea pudorem ſanctitatemque fœminarum abrogemus? Quis igitur neſcit, novam iſtam legem eſſe, Q. Fabio, T. Sempronio conſulibus viginti annis ante latam? ſine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum eſt? Nam ſi iſta lex ideo lata eſſet, ut finiret libidinem muliebrem; verendum foret, ne abrogata incitaret: cur ſit autem lata, ipſum indicavit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur. Defecerant ſocii. non milites in ſupplementum, non ſocios navales ad claſſem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: ſervi, quibus arma darentur, ita ut precium pro iis bello perfecto dominis ſolveretur, emebantur: in eandem diem

frumen-

frumentum & cetera quæ belli uſus poſtulabant, præbenda publicani ſe conducturos profeſſi erant : ſervos ad remum, numero ex cenſu conſtituto, cum ſtipendio noſtro dabamus : aurum & argentum omne, à ſenatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus : viduæ & pupilli pecunias ſuas in ærarium deferebant. cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus ſignati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coercendam lex Oppia deſiderata ſit : quum, quia Cereris ſacrificium lugentibus omnibus matronis intermiſſum erat, ſenatus finiri luctum triginta diebus juſſit. Cui non apparet, ob inopiam & miſeriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniæ in uſum publicum vertendæ erant, iſtam legem ſcriptam, tamdiu manſuram, quamdiu cauſſa ſcribendæ legis manſiſſet? Nam ſi quæ tunc temporis cauſſa aut decrevit ſenatus, aut populus juſſit, in perpetuum ſervari oportet, cur pecunias reddimus privatis? cur publica præſenti pecunia locamus? cur ſervi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, ſicut tunc dedimus? Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem ſtatum Reipublicæ ſentient: ad conjuges tantum noſtras, pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpura viri utemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis: liberi noſtri prætextis purpura togis utentur, magiſtratibus in coloniis municipiiſque, hic Romæ infimo genere magiſtris vicorum togæ prætextæ habendæ jus permittemus; nec id ut vivi ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam ut cum eo crementur mortui; fœminis duntaxat purpuræ uſum interdicemus, & quum tibi viro liceat purpura in veſte ſtragula uti, matrem fami-

lias

lias tuam purpureum amiculum habere non ſines? & equus tuus ſpecioſius inſtratus erit, quam uxor veſtita? Sed in purpura, quæ teritur, abſumitur, injuſtam quidem, ſed aliquam tamen cauſſam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus precium nihil intetrimenti ſit, quæ malignitas eſt? præſidium potius in eo eſt & ad publicos & ad privatos uſus, ſicuti experti eſtis. Nullam æmulationem inter ſe ſingularum, quando nulla haberet, eſſe ajebat. At, Hercule, univerſis dolor & indignatio eſt, quum ſociorum Latini nominis uxoribus vident ea conceſſa ornamenta, quæ ſibi adempta ſint: quum inſignes eas eſſe auro & purpura, quum illas vehi per urbem, ſe pedibus ſequi; tamquam in illarum civitatibus non in ſua imperium ſit. Virorum hoc animos vulnerare poſſet: quid muliercularum cenſetis, quas etiam parva movent? Non magiſtratus, nec ſacerdotia, nec triumphi, nec inſignia, nec dona aut ſpolia bellica his contingere poſſunt. Mundiciæ & ornatus, & cultus, hæc fœminarum inſignia ſunt: hu gaudent & gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarunt majores noſtri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponunt? quid quum eluxerunt, ſumunt? quid in gratulationibus ſupplicationibuſque, niſi excellentiorem ornatum adjiciunt? Scilicet ſi legem Oppiam abrogaveritis, non veſtri arbitrii erit, ſi quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, uxores, ſorores etiam quibuſdam in manu erunt. Numquam ſalvis ſuis exuitur ſervitus muliebris. & ipſæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. In veſtro arbitrio ſuum ornatum, quam in legis, malunt eſſe. & vos in manu & tutela non in ſervitio debetis habere eas; & malle patres vos aut viros, quam domi-

dominos dici. Invidioſis nominibus utebatur modo conſul; ſeditionem muliebrem & ſeceßionem appellando. Id enim periculum eſt, ne Sacrum montem, ſicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati eſt, quodcunque vos cenſueritis. quo plus poteſtis, eo moderatius imperio uti debetis. Hæc quum contra legem proque lege dicta eſſent, aliquanto major frequentia mulierum poſtero die ſeſe in publicum effudit, unoq; agmine omnes tribunorum januas obſederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abſtiterunt, quam remiſſa intercellio à tribunis eſt. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. anno vigeſimo poſt abrogata eſt, quam lata. M. Porcius conſul poſteaquam abrogata eſt Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis, quarum quinque ſociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire juſſo, & edicto per oram maritimam miſſo, navibus omnis generis contractis, à Luna proficiſcens edixit, ut ad portum Pyrenæi ſequerentur. inde ſe frequenti claſſe ad hoſtes iturum. Prætervecti Liguſtinos montes, ſinumque Gallicum, ad diem quam edixerat, convenerunt. inde Rhodam ventum: & præſidium Hiſpanorũ, quod in caſtello erat, vi dejectum. Ab Rhoda ſecundo vento Emporias perventum. ibi copiæ omnes præter ſocios navales, in terram expoſitæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diviſa. Vnum Græci habebant à Phocæa, unde & Maſſilienſes oriundi: alterum Hiſpani. ſed Græcum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri minus quadringentos paſſus patentem habebat: Hiſpanis retra-

retractior à mari trium millium paſſuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab Divo Cæſare poſt devictos Pompeii liberos adjecti. nunc in corpus unum confuſi omnes; Hiſpanis prius, poſtremo & Græcis in civitatem Romanam aſcitis. Miraretur quis, quum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam feræ & bellicoſæ genti objectos, quæ res eos tutaretur. diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Partem muri verſam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta impoſita: cujus aſſiduus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratibus erat. nocte pars tertia civium in muris excubabat: neque moris tantum aut legis cauſſa, ſed quanta, ſi hoſtis ad portas eſſet, obſervabant vigilias & circumibant cura. Hiſpanum neminem in urbem recipiebant. ne ipſi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hiſpanorum oppidum verſa nunquam niſi frequentes, pars tertia ferè, cujus proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Cauſſa exeundi hæc erat: commercio eorum Hiſpani imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipſi ea quæ externa navibus inveherentur, & agrorum exhibere fructus, volebant. hujus mutui uſus deſiderium ut Hiſpana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod ſub umbra Romanæ amicitiæ latebant. quam ſicut minoribus viribus, quam Maſſilienſes, ita pari colebant fide. tunc quoque conſulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret,

ubi

ubi & quantæ hoſtium copiæ eſſent; ut ne mora quidem ſegnis eſſet, omne id tempus exercendis militibus conſumpſit. Id erat fortè tempus anni, ut frumentum in areis Hiſpani haberent. itaque redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimiſſis, Bellum, inquit, ſeipſum alet. Profectus ab Emporiis agros hoſtium urit, vaſtatque: omnia fuga & terrore complet. Eodem tempore M. Helvio decedenti ex ulteriore Hiſpania cum præſidio ſex millium, dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidũ Illiturgi occurrunt. Viginti millia armatorum fuiſſe, Valerius ſcribit; duodecim millia ex iis cæſa; oppidum Illiturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad caſtra Catonis Helvius pervenit. & quia tuta jam ab hoſtibus regio erat, præſidio in ulteriorem Hiſpaniam remiſſo, Romam eſt profectus, & ob rem feliciter geſtam ovans urbem eſt ingreſſus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo ſeptingenta triginta duo: & ſignati bigatorum ſeptemdecem millia viginti tria; & Oſcenſis argenti viginti millia quadringenta triginta octo. Cauſſa triumphi negandi ſenatui fuit, quod alieno auſpicio, & in aliena provincia, pugnaſſet. Ceterum biennio poſt redierat, quum provincia ſucceſſori Q. Minucio tradita, annũ inſequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuiſſet. itaque duobus modo menſibus ante Helvius ovans urbem eſt ingreſſus, quam ſucceſſor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta, quatuor millia octingenta: bigatorum ſeptuaginta octo millia, & Oſcenſis argenti ducenta ſeptuaginta octo millia.

lia. In Hiſpania interim conſul haud procul Emporiis caſtra habebat. Eo legati tres ab Ilergetum regulo Biliſtage, in quibus unus filius erat, venerunt; querentes, caſtella ſua oppugnari; nec ſpem ullam eſſe reſiſtendi, niſi præſidio Romanus miles eſſet. Quina millia militum ſatis eſſe: nec hoſtes ſi tanta manus veniſſet, manſuros. Ad ea conſul, *Moveri quidem vel periculo eorum vel metu dicere. Sed ſibi nequaquam tantum copiarum eſſe, ut quum magna vis hoſtium haud procul abſit, cum qua mox ſignis collatis dimicandum ſibi indies exſpectet, dividendo exercitum, minuere tuto vires poſſet.* Legati ubi hæc audiverunt, flentes ad genua conſulis provolvuntur. Orant, *Ne ſe in rebus tam trepidis deſerat. Quo enim ſe, repulſos ab Romanis, ituros? nullos ſe ſocios, nihil uſquam in terris aliud ſpei habere. Potuiſſe ſe extra id periculum eſſe, ſi decedere fide, ſi conjurare cum cæteris voluiſſent. nullis minis, nullis terriculis ſe motos, ſperantes ſatis opis & auxilii ſibi in Romanis eſſe. Id ſi nullum ſit, ſi ſibi à conſule negetur, Deos homineſque ſe teſtes facere, invitos & coactos ſe, ne eadem quæ Saguntini paſſi ſunt patiantur, defecturos: & cum cæteris, potius Hiſpanis, quam ſolos perituros eſſe.* Et illo quidem die ſic ſine reſponſo dimiſſi. Conſulem nocte, quæ inſecuta eſt, anceps cura agitare: nolle deſerere ſocios: nolle minuere exercitum; quod aut moram ſibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre poſſet. Stat ſententia, non minuere copias, ne quid interim hoſtes inferant ignominiæ: ſociis ſpem pro re oſtentandā cenſet. Sæpe vana pro veris, maxime in bello valuiſſe: & credentem ſe aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipſa

ipſa fiducia & ſperando atque audendo ſervatum. Poſtero die legatis reſpondit, *Quamquam vereatur ne ſuas vires, aliis eas commodando minuat; tamen illorum ſe temporis ac periculi magis quam ſui rationem habere. Denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, mature coquant.* Naveſque in diem tertium expediri juſſit. Duos ex legatis Biliſtagi atque Ilergetibus nunciare ea jubet; filium reguli comiter habendo & muneribus, apud ſe retinet. Legati non ante profecti, quam impoſitos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nunciantes, non ſuos modo, ſed etiam hoſtes fama Romani auxilii adventantis impleverunt. Conſul ubi ſatis quod in ſpeciem fuit, oſtentatum eſt, revocari ex navibus milites jubet. ipſe quum jam id tempus anni appeteret, quo geri res poſſent, caſtra hiberna mille paſſuum ab Emporiis poſuit. inde per occaſiones nunc hac parte, nunc illa, modico præſidio caſtris relicto, prædatum milites in hoſtium agros educebat. Nocte ferme proficiſcebantur, ut & quam longiſſime à caſtris procederent, & inopinantes opprimerent, & exercebat ea res novos milites, & hoſtium magna vis excipiebatur: nec jam egredi extra munimenta caſtellorum audebant. Vbi ſatis admodum & ſuorum & hoſtium animos eſt expertus, convocari tribunos præfectoſque & equites omnes & centuriones juſſit. *Tempus,* inquit, *quod ſæpe optaſtis, venit: quo vobis poteſtas fieret virtutem veſtram oſtendendi. Adhuc prædonum magis quam bellantium militaſtis more: nunc juſta pugna hoſtes cum hoſtibus conſeretis manus. non agros inde populari, ſed urbium opes*

haurire

haurire licebit. Patres noſtri, quum in Hiſpania Carthaginienſium, & imperatores ibi & exercitus eſſent, ipſi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent; tamen addere hoc in fœdere voluerunt, Ut imperii ſui Iberus fluvius eſſet finis. Nunc, quum duo prætores, quum conſul, quum tres exercitus Romani Hiſpaniam obtineant, Carthaginienſium jam prope decem annis nemo in his provinciis ſit; imperium nobis circa Iberum amiſſum eſt. Hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellantem magis temere, quam conſtanter bellantem, jugum quo ſe exuit, accipere rurſus cogatis. In hunc modum maxime adhortatus, pronunciat, ſe nocte ad caſtra hoſtium ducturum. ita ad corpora curanda dimiſſi. Media nocte quum auſpicio operam dediſſet, profectus, ut locum quem vellet, priuſquam hoſtes ſentirent, caperet; præter caſtra hoſtium circumducit, & prima luce acie inſtructa ſub ipſum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuiſſe Romanos, diſcurrere ipſi ad arma. interim conſul apud ſuos, *Nuſquam, niſi in virtute ſpes eſt milites*, inquit, *& ego ſedulo ne eſſet feci. inter caſtra noſtra & nos medii hoſtes. ab tergo hoſtium ager eſt. quod pulcherrimum, idem tutiſſimum eſt; in virtute ſpem poſitam habere.* Sub hæc cohortes recipi jubet, ut barbaros ſimulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, evenit. pertimuiſſe & cedere rati Romanos, porta erumpunt: & quantum inter caſtra ſua & hoſtium aciem relictum erat, loci armatis complent. Dum trepidant acie inſtruenda, conſul jam paratis ordinatiſque omnibus, incompoſitos aggreditur. equites primos ab utroque cornu in pugnam induxit. ſed in

in dextro extemplo pulſi, cedenteſque trepidi, etiam pediti terrorem intulére. Quod ubi vidit conſul duas cohortes delectas ab dextro latere hoſtium circumduci jubet: & ab tergo ſe oſtendere, prius quam concurrerent peditum acies. is terror objectus hoſti, rem metu Romanorum equitum inclinatam æquavit. tamen adeo turbati erant dexteræ alæ equites peditesque, ut quoſdam conſul manu ipſe reprehenderit, & adverſos in hoſtem verterit. ita & quamdiu miſſilibus pugnatum eſt, anceps pugna erat: & jam à dextra parte, unde terror & fuga ceperat, ægre Romanus reſiſtebat. A ſiniſtro cornu, & ab fronte urgebantur barbari: & cohortes ab tergo inſtantes pavidi reſpiciebant. Vt emiſſis ſoliferreis falaricisque gladios ſtrinxerunt, tum velut redintegrata eſt pugna. non cæcis ictibus procul ex improviſo vulnerabantur: ſed pede collato, tota in virtute ac viribus ſpes erat. Feſſos jam ſuos conſul ex ſecunda acie ſubſidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit. nova acies facta. integri recentibus telis fatigatos adorti hoſtes primum acri impetu velut cuneo perculerunt: deinde diſſipatos in fugam averterunt: effuſoque per agros curſu, caſtra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato; ipſe ad ſecundam legionem quæ in ſubſidio poſita erat, equo revehitur: & ſigna præ ſe ferri, plenoque gradu ad caſtra hoſtium oppugnanda ſuccedere jubet. ſi quis extra ordinem avidius procurrit, & ipſe interequitans ſparo percutit, & tribunos centurioneſque caſtigare jubet. Iam caſtra hoſtium oppugnabantur: ſaxiſque & ſudibus & omni genere telorum ſummovebantur

tur à vallo Romani. ubi recens admota legio eſt; tum & oppugnantibus animus crevit, & infenſius hoſtes pro vallo pugnabant. Conſul omnia oculis perluſtrat, ut qua minima vi reſiſtatur, ea parte irrumpat. ad ſiniſtram portam infrequentes videt: eo ſecundæ legionis principes haſtatoſque inducit. Non ſuſtinuit impetum eorum ſtatio, quæ portæ oppoſita erat. & cæteri, poſteaquam intra vallum hoſtes vident, ipſis caſtris exuti, ſigna armaque abjiciunt. cæduntur in portis ſuometipſi agmine in arcto hærentes: ſecundani terga hoſtium cædunt, cæteri caſtra diripiunt. Valerius Antias ſupra quadraginta millia hoſtium cæſa eo die ſcribit. Cato ipſe haud ſane detrectator laudum ſuarum, multos cæſos ait; numerum non ſcribit. Tria eo die laudabilia feciſſe putatur. unum, quod circumducto exercitu, procul navibus ſuis caſtriſque, ubi ſpem niſi in virtute haberent, inter medios hoſteis prœlium commiſit: alterum, quod cohortes ab tergo hoſtibus objecit: tertium, quod ſecundam legionem, ceteris omnibus effuſis ad ſequendos hoſteis pleno gradu ſub ſignis compoſitam, inſtructamque ſubire ad portam caſtrorum juſſit. Nihil deinde à victoria ceſſatum: quum receptui ſigno dato ſuos ſpoliis onuſtos in caſtra reduxiſſet, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. Effuſius, ut ſparſis hoſtibus fuga, prædati ſunt. quæ res non minus, quam pugna pridie adverſa Emporitanos Hiſpanos, accolaſque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum civitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt ſe. quos omnes, appellatos benigne, vinoque & cibo

curatos, domos dimiſit. Confeſtim inde caſtra movit: & quacumque incedebat agmen, legati dedentium civitates ſuas occurrebant. & quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hiſpania perdomita erat, captivique & Romani, & ſociûm ac Latini nominis variis caſibus in Hiſpania oppreſſi, donum conſuli à barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, conſulem in Turdetaniam exercitũ ducturum, & ad devios montanos profecturum, etiam falſo perlatum eſt. Ad hunc vanum, & ſine auctore ullo rumorem, Bergiſtanorum civitatis ſeptem caſtella defecerunt. eos deducto exercitu conſul ſine memorando prœlio in poteſtatẽ redegit. Haud ita multo poſt iidem, regreſſo Tarraconem conſule; priuſquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum ſubacti: ſed non eâdem venia victis fuit. ſub corona veniêre omnes, ne ſæpius pacem ſolicitarent. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere à Q. Minucio, cui ſucceſſerat, accepto, adjuncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hiſpania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiſcitur. Omnium Hiſpanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine ſua obviam ierunt agmini Romano. Eques immiſſus turbavit extemplo aciem eorum. pedeſtre prœlium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres periti hoſtium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum eſt. decem millia Celtiberûm mercede Turdetani conducunt, alieniſque armis parabant bellum. Conſul interim, rebellione Bergiſtanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occaſionem idem facturas,

arma

arma omnibus cis Iberum Hiſpanis ademit. quam rem adeo ægre paſſi, ut multi mortem ſibimetipſi conſciſcerent: ferox gens nullam vitam rati ſine armis eſſe. Quod ubi conſuli renunciatum eſt, ſenatores omnium civitatum ad ſe vocari juſſit atque iis, *Non noſtra*, inquit, *magis, quam veſtra refert, vos non rebellare. ſiquidem id majore Hiſpanorum malo, quam exercitus Romani labore, ſemper adhuc factum eſt. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri poſſe, ſi effectum erit ne poſſitis rebellare. Volo id quam molliſſima via conſequi. vos quoque in ea re conſilio me adjuvate. Nullum libentius ſequar, quam quod voſmetipſi attuleritis.* Tacentibus, ſpacium ſe ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. quum revocati ſecundo quoque concilio tacuiſſent: uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Segeſticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, vineis & pluteis cepit. Eo majorem habebat difficultatem in ſubigendis hoſtibus, quam qui primi venerant in Hiſpaniam; quod ad illos tædio imperii Carthaginienſium Hiſpani deficiebant; huic ex uſurpata libertate in ſervitutem velut aſſerendi erant: & ita mota omnia accepit, ut alii in armis eſſent, alii obſidione ad defectionem cogerentur: nec, niſi in tempore ſubventum foret, ultra ſuſtentaturi fuerint. Sed in conſule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per ſe . diret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quæ in rem eſſent, ſed pleraque ipſe per ſe [illegible]anſigeret; nec in quemquam omnium gra-

gravius ſeveriuſque, quam in ſemetipſum imperium exerceret; parſimonia & vigiliis & labore cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu ſuo præcipui, præter honorem atque imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hoſtibus, ſicut ante dictum eſt, faciebant. itaque eo conſul, accerſitus litteris prætoris legiones duxit. Vbi eo venit (caſtra ſeparatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prœlia, incurſantes in ſtationes eorum Romani facere: ſemperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire conſul, atque iis trium conditionum electionem ferre jubet. Primam, ſi tranſire ad Romanos velint, & duplex ſtipendium accipere, quam quantum à Turdetanis pepigiſſent: alteram, ſi domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hoſtibus ſe Romanorum junxiſſent: tertiam, ſi utique bellum placeat, diem locumque conſtituant, ubi ſecum armis decernant. A Celtiberis dies ad conſultandum petita. concilium immiſtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis eſſet; commeatus tamen haud ſecus quam in pace, ex agris caſtelliſq; hoſtium Romani portabant: dein ſæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis ingredientes. Conſul ubi hoſtes ad pugnam elicere nequit: primum prædatum ſub ſignis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde, audito, Seguntiæ Celti-

Celtiberûm omnes ſarcinas impedimentaque relicta, eo pergit ducere ad oppugnandum. Poſteaquam nulla moventur re, perſoluto ſtipendio, non ſuis modo, ſed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in caſtris prætorianis, ipſe cum ſeptem cohortibus ad Iberum eſt regreſſus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecêre ad eum Sodetani, Auſetani, Sueſſetani. Lacetanos, deviam & ſilveſtrem gentem, quum inſita feritas continebat in armis: tum conſcientia; dum conſul exercituſque Turdullo bello eſt occupatus, depopulatorum ſubitis incurſionibus ſociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum conſul ducit, non Romanas modo cohortes, ſed juventutem etiam merito infenſorum iis ſociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde ferme paſſus conſtituit ſigna. ibi delectarum cohortium ſtationem relinquens, præcepit eis, ne ſe ex eo loco ante moverent, quam ipſe ad eos veniſſet. ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Sueſſetanæ juventutis habebat. eos ad murum oppugnandum ſubire jubet. Quorum ubi arma ſignaque Lacetani cognovere; memores, quam ſæpe in agro eorum impune perſultaſſent, quoties ipſos ſignis collatis fudiſſent, fugaſſentque; patefacta repente porta, univerſi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Sueſſetani tulere: quod poſteaquam, ſicut futurum ratus erat, conſul fieri etiam vidit; equo citato ſubter murum hoſtium ad cohortes advehitur: atque eas arreptas, effuſis omnibus ad

ſequendos Sueſſetanos, qua ſilentium ac ſolitudo erat, in urbem inducit: priuſque omnia cepit, quam ſe reciperent Lacetani. mox ipſos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confeſtim inde victor ad Vergium caſtrum ducit. receptaculum id maxime prædonum erat: & inde incurſiones in agros pacatos provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad conſulem princeps Vergeſtanus: & purgare ſe ac populares cœpit. Non eſſe in manu ipſis Rempublicam. prædones receptos totum ſuæ poteſtatis id caſtrum feciſſe. Conſul eum domum redire, conficta aliqua probabili cur abfuiſſet cauſſa, juſſit. Quum ſe muros ſubiſſe cerneret, intentoſq; prædones ad tuenda mœnia eſſe; tum uti cum ſuæ factionis hominibus meminiſſet arcem occupare. Id uti præceperat, factum. Repente anceps terror, hinc muros aſcendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvaſit. Hujus potitus loci conſul, eos qui arcem tenuerant, liberos eſſe cum cognatis, ſuaque habere juſſit: Vergeſtanos ceteros quæſtori ut venderet imperavit: de prædonibus ſupplicium ſumpſit. Pacata provincia, vectigalia magna inſtituit ex ferrariis argentariiſque, quibus tum inſtitutis locupletior indies provincia fuit. Ob has res geſtas in Hiſpania, ſupplicationem in triduum Patres decreverunt. Eadem æſtate alter conſul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Bojorum manu propter Litanam ſilvam ſignis collatis ſecundo prœlio conflixit. Octo millia Gallorum cæſa traduntur: cæteri omiſſo bello in vicos ſuos atque agros dilapſi. Conſul reliquum æſtatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit,

buit, reſtituitque quæ in iis oppidis bello diruta fuerant. Quum hic ſtatus rerum in Italia Hiſpaniaque eſſet, T. Quintio in Græcia ita hibernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec pro ſpe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, univerſa Græcia ſimul pacis libertatiſque perfruens bonis, egregie ſtatu ſuo gauderet; nec magis in bello virtutem Romani ducis, quam in victoria temperantiam juſtitiamque & moderationem miraretur; ſenatuſconſultum, quo bellum adverſus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, conventu Corinthum omnium ſociarum civitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abeſſent; tali oratione eſt uſus: *Bellum adverſus Philippum non magis communi animo conſilioque Romani & Græci geſſerunt, quam utrique ſuas cauſſas belli habuerunt. Nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienſes hoſtes eorum juvando, nunc hic ſociis noſtris oppugnandis violaverat: & in vos talis fuit, ut nobis etiamſi noſtrarum obliviſceremur injuriarum, veſtræ injuriæ ſatis digna cauſſæ belli fuerint. Hodierna conſultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, utrum Argos, ſicut ſcitis ipſi, ab Nabide occupatos pati velitis ſub ditione ejus eſſe: an æquum cenſeatis nobiliſſimam vetuſtiſſimamque civitatem, in media Græcia ſitam, repeti in libertatem, & eodem ſtatu, quo ceteras urbes Peloponneſi & Græciæ eſſe. Hæc conſultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos eſt. Romanos nihil contingit, niſi quatenus liberatæ Græciæ unius civitatis ſervitus, non plenam nec integram gloriam eſſe ſinit. Ceterum ſi vos nec*

cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne ſerpat latius contagio ejus mali; nos æqui bonique facimus. De hac re vos conſulo, ſtaturus eo quod plures cenſueritis. Poſt orationem Romani imperatoris, percenſeri aliorum ſententiæ cœptæ ſunt. Quum legatus Athenienſium quantum poterat gratiis agendis, Romanorum in Græciam merita extuliſſet, imploratos auxilium, adverſus Philippum tuliſſe opem: non rogatos, ultro adverſus tyrannum Nabin offerre auxilium, indignatuſque eſſet, hæc tanta merita ſermonibus tamen aliquorum carpi; futura calumniantium, quum fateri potius præteritorum gratiam deberent; apparebat inceſſi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis invectus primum in Athenienſes, qui libertatis quondam duces & auctores, aſſentationis propriæ gratia communem cauſſam proderent; queſtus deinde, *Achæos Philippi quondam milites, poſtremum ab inclinata ejus fortuna transfugas, & Corinthum recepiſſe, & id agere, ut Argos habeant: Ætolos, primos hoſtes Philippi, ſemper ſocios Romanorum, pactos in fœdere ſuas urbes agroſque fore devicto Philippo, fraudari Echino & Pharſalo;* inſimulavit fraudis Romanos, *Quod vano titulo libertatis oſtentato, Chalcidem & Demetriadem præſidiis tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præſidia, objicere ſemper ſoliti ſunt. Nunquam, donec Demetrias, Chalciſque, & Corinthus, tenerentur, liberam Græciam fore. Poſtremo, manendi in Græcia retinendique exercitus, Argos & Nabin cauſſam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate ſua Nabin præſidium Argis deducturum, aut vi*

atque

atque armis coacturos in poteſtate conſentientis Græciæ eſſe. Hæc vaniloquentia primum Ariſthenum prætorem Achæorum excitavit. *Ne iſtuc*, inquit, *Iupiter Optimus Maximus ſiverit, Iunoque regina: cujus in tutela Argi ſunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos primum ſit poſita in eo diſcrimine, ut miſerius à nobis recipiatur, quam ab illo capta eſt. Mare interjectum ab iſtis prædonibus non tuetur nos, T. Quinti. Quid, ſi in media Peloponneſo arcem ſibi fecerint, futurum nobis eſt? Linguam tantum Græcorum habent, ſicut ſpeciem hominum. Moribus ritibuſque efferatioribus quam ulli barbari; imo quam rapaciſſima belluæ, utuntur. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis; & ita res Græciæ conſtituatis, ut à latrocinio quoque Ætolorum ſatis pacata hæc relinquatis.* Romanus cunctis undique increpantibus Ætolos, *reſponſurum ſe fuiſſe iis dixit, niſi ita infenſos omneis in eos videret, ut ſedandi potius, quam irritandi eſſent. Contentum itaque opinione ea, quæ de Romanis Ætoliſque eſſet, referre ſe dixit, quid de Nabidis bello placeret, niſi redderet Achæis Argos?* Quum omnes bellum decreſſent; auxilia ut pro viribus ſuis quæque civitates mitterent, eſt hortatus. Ad Ætolos legatum etiam miſit: magis ut nudaret animos, id quod evenit, quam ſpe impetrari poſſe. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia acccerſerent, imperavit. Per eoſdem dies & Antiochi legatis de ſocietate agentibus reſpondit, Nihil ſe abſentibus decem legatis ſententiæ habere. Romam eundum ad ſenatum iis eſſe. Ipſe copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atque ei circa Cleonas Ariſthenus prætor cum decem

millibus Achæorum, equitibus mille occurrit: & haud procul inde junctis exercitibus poſuerunt caſtra. Poſtero die in campum Argivorum deſcenderunt: & quatuor fere millia ab Argis locum caſtris capiunt. Præfectus præſidio Laconum erat Pythagoras; gener idem tyranni, & uxoris ejus frater: qui ſub adventum Romanorum & utraſque arces (nam duas habent Argi) & loca alia quæ aut opportuna, aut ſuſpecta erant, validis præſidiis firmavit. ſed inter agenda hæc, pavorem injectum adventu Romanorum diſſimulare haudquaquam poterat: & ad externũ terrorem, inteſtina etiam ſeditio acceſſit. Damocles erat Argivus, adoleſcens majoris animi quam conſilii: qui primò, jurejurando interpoſito, de præſidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi ſtudet, incautior fidei æſtimator fuit. Colloquentem eum cum ſuis ſatelles à præfecto miſſus quum accerſeret, ſenſit proditum conſilium eſſe: hortatuſque conjuratos qui aderant, ut potius quam extorti morerentur, arma ſecum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit. clamitans, ut qui ſalvam Rempublicam vellent, auctorem & ducem ſe libertatis ſequerentur. Haud ſane movit quemquam, quia nihil uſquam ſpei propinquæ, nedum ſatis firmi præſidii cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum ſuis interfecerunt. comprehenſi deinde quidam & alii: ex iis occiſi plures, pauci in cuſtodiam conjecti. multi proxima nocte funibus per murum demiſſi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus iis, ſi ad portas Romanus exercitus fuiſſet, non ſine effectu

futu-

ſuturum eum motum fuiſſe; & ſi propius caſtra admoverentur, non quieturos Argivos; miſit expeditos pedites equiteſque, qui circa Cylarabin (gymnaſium id eſt minus trecentos paſſus ab urbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmoniis prœlium commiſerunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. & caſtra eo ipſo loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus poſuit. Diem inde unum in ſpeculis fuit, ſi quid novi motus oriretur. poſteaquam oppreſſam metu civitatem vidit, advocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Ariſthenum, eadem ſententia erat; quum cauſſa belli non alia eſſet, inde potiſſimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, ſed Ariſthenum contra omnium conſenſum diſſerentem, cum haud dubia approbatione audivit. & ipſe adjecit, *quum pro Argivis adverſus tyrannum bellum ſuſceptum ſit, quid minus conveniens eſſe, quam omiſſo hoſte Argos oppugnari? Se vero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.* Et dimiſſo concilio, frumentatum expeditas cohortes miſit. Quod maturi erat circa, demeſſum & convectum eſt. viride, ne hoſtes mox haberent, protritum & corruptum. Caſtra deinde movit, & Parthenio monte ſuperato, præter Tegeam tertio die ad Caryas poſuit caſtra. ibi, priuſquam hoſtium intraret agrum, ſociorum auxilia exſpectavit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Theſſalorum equites quadringenti. nec jam auxilia, quorum affatim erat, ſed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ convenie-

 bant.

bant. Iam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta navibus venerat: jam Rhodiæ decem & octo tectæ naves: jam Eumenes rex circa Cycladas inſulas erat cum decem tectis navibus, triginta lembis, miſtiſque aliis minoris formæ navigiis. ipſorum quoque Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum injuria pulſi, ſpe recuperandæ patriæ in caſtra Romana convenerant. Multi autem erant jam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alii ab aliis pulſi. Princeps erat exulum Ageſipolis, cujus jure gentis regnum Lacedæmone erat: pulſus infans ab Lycurgo tyranno poſt mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Quum terra marique tantum belli circumſtaret tyrannum, & prope nulla ſpes eſſet vires ſuas hoſtiumq; æſtimanti, non tamen omiſit bellum: ſed & à Creta mille delectos juventutis eorum excivit, quum mille jam haberet: & tria millia mercenariorum militum, decem millia popularium cum caſtellanis agreſtibus in armis habuit: & foſſa valloque urbem communivit. & ne quid inteſtini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam ut ſalvum vellent tyrannum, ſperare non poterat, quum ſuſpectos quoſdam civium haberet; eductis in campum omnibus copiis, (Dromon ipſi vocant) poſitis armis ad concionem vocari juſſit Lacedæmonios, atque eorum concioni ſatellites armatos circumdedit. & pauca præfatus, *Cur ſibi omnia timenti caventique ignoſcendum in tali tempore foret: & ipſorum referre, ſi quos ſuſpectos ſtatus præſens rerum faceret, prohiberi potius ne quid moliri poſſint, quam puniri molientes. Itaque*

quoſ-

quoſdam ſe in cuſtodia habiturum, donec ea quæ inſtet tempeſtas prætereat. Hoſtibus repulſis (à quibus, ſi modo proditio inteſtina ſatis caveatur, minus periculi eſſe) extemplo eos emiſſurum. Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis juſſit. atque eos ut quiſque ad nomen reſponderat, in cuſtodiam tradidit: & nocte inſequenti omnes interfecit. Ilotarum deinde quidam (hi ſunt jam inde antiquitus caſtellani, agreſte genus) transfugere voluiſſe inſimulati, per omnes vicos ſub verberibus acti necantur. hoc terrore obſtupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum conſiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem ſe ratus, ſi dimicare acie vellet: & urbem relinquere tam ſuſpenſis & incertis omnium animis metuens. Quintius ſatis jam omnibus paratis profectus ab ſtativis, die altero ad Sellaſiam ſuper Oenunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno, ſignis collatis dimicaſſe dicebatur. inde, quum audiſſet aſcenſum difficilis & arctæ viæ eſſe, brevi per monteis circuitu præmiſſis qui munirent viam, lato ſatis & patenti limite ad Eurotam amnem ſub ipſis prope fluentem mœnibus, pervenit. ubi caſtra metantes Romanos, Quintiumque ipſum cum equitibus atque expeditis prægreſſum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt; nihil tale exſpectantes: quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro tranſierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in ſe cuique minimum fiduciæ eſſet, trepidatum eſt. tandem ſigna legio-

legionum ſupervenerunt:& quum primi agminis cohortes inductæ in prœlium eſſent; qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulſi ſunt. Romani quum tantum à muro receſſiſſent, ut extra ictum teli eſſent, acie directa paulisper ſteterunt. Poſteaquam nemo hoſtium contra exibat; redierunt in caſtra. Poſtero die Quintius prope flumen præter urbem ſub ipſas Menelaii montis radices ducere copias inſtructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum inſtructos paratoſque ſub ſignis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat; ut ab tergo hoſtem aggrederetur. poſteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus ſimul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis ſuorum animis; ſigna extemplo convertit, totumque in hoſtem agmen circumegit. Itaque velut rectæ acies concurriſſent, juſtum aliquamdiu prœlium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuiſſet; ni Achæi locorum prudentes inſtitiſſent. hi & cædem ingentem ediderunt, & diſperſos paſſim fuga pleroſque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas poſuit caſtra. inde quum perpopulatus omnia circumjecta urbi frequentis & amœni agri loca eſſet, nullo jam hoſtium porta excedente, movit caſtra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto ſubjectam, agroſque ad mare pertinentes evaſtat. Eodem fere tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida, partim volun-

voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gyttheum oppidum, omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum eſſe; nec procul à mari caſtra Romana abeſſe; omnibus id copiis aggredi conſtituit. Erat eo tempore valida urbs, & multitudine civium incolarumque, & omni bellico apparatu inſtructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti, rex Eumenes & claſſis Rhodiorum ſupervenerunt. ingens multitudo navalium ſociorum è tribus contracta claſſibus intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra mariq; munitæ facienda opera erant, effecit. Iam teſtudinibus admotis murus ſubruebatur: jam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus everſa eſt turris; quodque circa muri erat, caſu ejus proſtratum: & Romani ſimul à porta, unde aditus planior erat, ut diſtenderent ab apertiore loco hoſtes; ſimul per patefactum ruiną iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin qua intenderant, penetrarent. ſed tardavit impetum eorum ſpes objecta dedendæ urbis., mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miſerat nuncium ad legatum Romanum, traditurum ſe urbem. & quum ad eam rem tempus & ratio conveniſſet, à Gorgopa proditor interficitur. intentiuſque ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum ſuperveniſſet. Is quum ſupercilio haud procul diſtantis tumuli ab urbe inſtructā aciem oſtendiſſet, & ex altera parte L. Quintius ab operibus ſuis terra marique inſtaret; tum vera deſperatio

ſperatio Gorgopam quoque coegit id conſilii, quod in altero morte vindicaverat, capere. & pactus ut abducere inde milites, quos præſidii cauſſa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priuſquam Gyttheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita cuſtodia urbis Timocrati Pellenenſi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argivorum, Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis ſicut primo adventu Romanæ claſſis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, ſic parva ſpe quum acquieviſſet, Gyttheo ab ſuis retento; poſteaquam id quoque traditum Romanis audivit eſſe; quum ab terra, omnibus circa hoſtibus, nihil ſpei eſſet; à mari quoque toto ſe intercluſum; cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in caſtra miſit ad explorandum, ſi paterentur legatos ad ſe mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quam ut tyranno colloqui cum imperatore liceat. Concilio advocato, quum omnes, dandum colloquium cenſuiſſent; dies locuſq; conſtituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis ſequentibus quum veniſſent, relictis ibi in ſtatione conſpecta utrimque cohortibus, Nabis cum delectis cuſtodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Soſilao Rhodio, & Ariſtheno Achæorum prætore, tribuniſque militum paucis deſcendit. Ibi permiſſo, ut, ſeu dicere prius, ſeu, audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipſe per me T. Quinti, voſq; qui adeſtis, cauſſam excogitare, cur mihi aut indixiſſetis bellum, aut inferretis, poſſem; tacitus eventum fortunæ meæ exſpectaſſem. nunc imperare*

rare animo nequivi, quin priuſquam perirem, cur periturus eſſem ſcirem. Et, hercule, ſi tales eſſetis, quales eſſe Carthaginienſes fama eſt, apud quos nihil ſocietatis fides ſancti haberet; in me quoque vobis quid faceretis minus penſi eſſe, non mirarer. Nunc, cum vos intueor, Romanos eſſe video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem ſocialē ſanctiſſimam habeatis. Quum me ipſe reſpexi, eum eſſe ſpero, cui & publice, ſicut ceteris Lacedæmoniis, vobiſcum vetuſtiſſimum fœdus ſit: & meo nomine privatim amicitia ac ſocietas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & everti, quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? Re, an tempore? Res mihi duplicem defenſionem præbet. nam & ipſis vocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, non occupavi. & accepi, quum Philippi partium, non in veſtra ſocietate eſſet. Tempus autem eo me liberat, quod quum jam Argos haberem, ſocietas mihi vobiſcum convenit: & ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præſidium deducerem, pepigiſtis. At, hercle, in ea controverſia, quæ de Argis eſt, ſuperior ſum; & æquitate rei, quod non veſtram urbem, ſed hoſtium: quod volentem, non vi coactam accepi: & veſtra confeſſione, quod in conditionibus ſocietatis mihi Argos reliquiſtis. Ceterum nomen tyranni & facta me premunt, quod ſervos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc reſpondere poſſum: me qualiſcumque ſum, eundem eſſe, qui fui quum tu ipſe mecum T. Quinti ſocietatem pepigiſti. Tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque ſi ego nomen imperii mutaſſem, mihi mea inconſtantiæ; quum vos mutetis, vobis veſtræ reddenda ratio eſt. Quod ad multitudinem ſervis libe-

liberatis auctam, & egentibus diviſum agrum attinet; poſſum quidem & in hoc me jure temporis tutari. Iam feceram hæc, qualiacumque ſunt, quum ſocietatem mecum pepigiſtis, & auxilia in bello adverſum Philippum accepiſtis. Sed ſi nunc ea feciſſem, non dico, quid in eo vos læſiſſem, aut veſtram amicitiam violaſſem: ſed illud, me more atq; inſtituto majorum feciſſe. Nolite ad veſtras leges atque inſtituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. Nihil comparare ſingula neceſſe eſt. vos à cenſu equitem, à cenſu peditem legitis: & paucos excellere opibus. plebem ſubjectam eſſe illis vultis. Noſter legumlator non in paucorum manu Rempublicam eſſe voluit, quem vos ſenatum appellatis: nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: ſed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi eſſent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipſe egiſſe, quam pro patriæ ſermone brevitatis, fateor. Et breviter peroratum eſſe potuit; Nihil me, poſteaquam vobiſcum amicitiam inſtitui, cur ejus vos pœniteret commiſiſſe. Ad hæc imperator Romanus: *Amicitia & ſocietas nobis nulla tecum, ſed cum Pelope rege Lacedæmoniorum juſto ac legitimo facta eſt. Cuius jus tyranni quoque, qui poſtea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium. (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant) uſurparunt; ſicut tu quoque hoc Macedonico bello feciſti. Nam quid minus conveniret, quam nos qui pro libertate Græciæ adverſus Philippum gereremus bellum, cum tyranno inſtituere amicitiam? & eo tyranno, quam qui umquam fuit, ſæviſſimo & violentiſſimo in ſuos? Nobis vero, etiam ſi Argos nec cepiſſes per fraudem nec teneres; liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindi-*

canda in antiquam libertatem erat, atque in leges ſuas: quarum modo, tamquam æmulus Lycurgi, mentionem feciſti. An ut ab Iaſſo & Bargillis præſidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clariſſimas urbes, lumina quondam Græciæ, ſub pedibus tuis relinquemus: quæ titulum nobis liberatæ Græciæ ſervientes deforment? At enim cum Philippo Argivi ſenſerunt. Remittimus hoc tibi, ne noſtram vicem iraſcaris. Satis compertum habemus, duorum, aut ſummum trium in ea re, non civitatis culpam eſſe: tam hercle, quam in te tuoque præſidio accerſendo accipiendoque in arcem, nihil ſit publico conſilio actum. Theſſalos, & Phocenſes, & Locrenſes, conſenſu omnium ſcimus partium Philippi fuiſſe. tamen quum ceteram liberaverimus Græciam, quid tandē cenſes in Argivis, qui inſontes publici conſilii ſint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri diviſi crimina tibi objici dicebas. non quidem nec ipſa mediocria: ſed quid iſta ſunt præ iis quæ à te tuiſque quotidie alia ſuper alia facinora eduntur? Exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, ſi audire juvat vera dominationis impotentiſſimæ crimina. Vt omnia alia vetuſtiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iſte gener tuus pene in oculis meis edidit? quam tu ipſe, quum jam prope in finibus Lacedæmoniorum eſſem? Agedum, quos in concione comprehenſos, omnibus audientibus civibus tuis, in cuſtodia te habiturum eſſe pronunciaſti; jube vinctos produci, ut miſeri parentes, quos falſo lugent, vivere ſciant. At enim ut jam ita ſint hæc, quid ad vos Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut liberare poſſent, mare trajecerunt, terra marique geſſerunt bellum? Vos tamen,

inquis,

inquis, veſtramque amicitiam ac ſocietatem proprie non violavi. Quoties vis te id arguam feciſſe? Sed nolo pluribus: ſummam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe his maxime duabus, ſi ſocios meos pro hoſtibus habeas: ſi cum hoſtibus te conjungas. Vtrumque à te factum eſt. nam & Meſſenem uno atque eodem jure fœderis, quo & Lacedæmonem in amicitiam noſtram acceptam, ſocius ipſe ſociam nobis urbem vi atque armis cepiſti: & cum Philippo hoſte noſtro, non ſocietatem ſolum, ſed, ſi Diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigiſti: & bellum adverſum nos gerens, mare circa Maleam infeſtum navibus piraticis feciſti: & plures prope cives Romanos, quam Philippus, cepiſti atq; occidiſti: tutiorque Macedoniæ ora, quam promontorium Maleæ commeatus ad exercitus noſtros portantibus navibus fuit. Proinde parce ſic fidem ac jura ſocietatis jactare: & omiſſa populari oratione, tamquam tyrannus & hoſtis loquere. Sub hæc Ariſthenus, nunc monere Nabin, nunc etiam orare, Vt dum liceret, dum occaſio eſſet, ſibi, ac fortunis ſuis conſuleret. Referre deinde nominatim tyrannos civitatum finitimarum cœpit: qui depoſito imperio, reſtitutaque libertate ſuis, non tutam modo, ſed etiam honoratam inter cives ſenectutem egiſſent. His dictis invicem, auditiſque, nox prope diremit colloquium. Poſtero die Nabis Argis ſe cedere, ac deducere præſidium, quando ita Romanis placeret, & captivos & perfugas redditurum dixit. Aliud ſi quid poſtularent, ſcriptum ut ederent petiit, ut deliberare cum amicis poſſet. Ita & tyranno ad conſultandum tempus datum eſt: & Quintius ſociorum etiam principibus adhibitis,

bitis, habuit concilium. Maximæ partis ſententia erat, *Perſeverandum in bello eſſe, & tollendum tyrannum. numquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. Satius multo fuiſſe, non moveri bellum adverſus eum, quam omitti motum. & ipſum velut comprobata dominatione firmiorem futurum; auctore injuſti imperii aſſumpto populo Romano. & exemplo multos in aliis civitatibus ad inſidiandum libertati civium ſuorum incitaturum.* Ipſius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. videbat enim, compulſo intra mœnia hoſte, nihil præter obſidionem reſtare. Eam autem fore diuturnam. *Non enim Gyttheum, quod ipſum tamen traditum, non expugnatum eſſet; ſed Lacedæmonem validiſſimam urbem viris armiſq; oppugnaturos. Vnam ſpem fuiſſe, ſi qua admoventibus exercitum diſſenſio inter ipſos ac ſeditio excitari poſſet. quum ſigna portis prope inferri cernerent, neminem ſe moviſſe. Adjiciebat &, cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nunciare: multo majoribus quam ante, terreſtribus navalibuſque copiis in Europam eum tranſiſſe. Si occupaſſet obſidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adverſus regem tam validum ac potentem bellum geſturos?* Hæc propalam dicebat: illa tacita ſuberat cura, ne novus conſul Græciam provinciam ſortiretur, & inchoati belli victoria ſucceſſori tradenda eſſet. Quum adverſus tendendo nihil moveret ſocios; ſimulando ſe tranſire in eorum ſententiam, omnes in aſſenſum conſilii ſui traduxit. *Bene vertat!* inquit, *obſideamus Lacedæmonem, quando ita placet. Ceterum quum res tam lenta, quam ipſi ſcitis, oppugnatio urbium ſit, & obſidentibus prius ſæpe quam obſeſſis tædium afferat; jam nunc hoc ita*

propo-

proponere vos animis oportet; hibernandum circa Lacedæmonis mœnia eſſe. Quæ mora ſi laborem tantum ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer vos. Nunc impenſa quoque magna eget in opera, in machinatione & tormentis, quibus tanta urbs oppugnanda eſt, in commeatus nobis vobiſque in hiemem expediendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter deſtituatis, ſcribendum ante veſtris civitatibus cenſeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum ſatis ſuperque habeo: ſed quo plures ſumus, pluribus rebus egebimus. Nihil jam præter nudum ſolum ager hoſtium habet. Ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omnium ad reſpicienda cuique domeſtica mala convertit; ſegnitiem, invidiam & obtrectationem domi manentium adverſus militantes: libertatem difficilem ad conſenſum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Verſis itaque ſubito voluntatibus, facere quod è Republica populi Romani, ſociorumque eſſe crederet, imperatori permiſerunt. Inde Quintius adhibitis legatis tantum tribuniſque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conſcripſit. *Sex menſium induciæ ut eſſent Nabidi Romaniſque, & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam, T. Quintius & Nabis, ut pax ex auctoritate ſenatus confirmaretur. Ex qua die ſcriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium eſſet: & ut ex ea die intra decimum diem ab Argis ceteriſque oppidis, quæ in Argivorum agris eſſent, præſidia omnia deducerentur: vacuaque & libera trade-*

traderentur Romanis. ne quod inde mancipium regium publicumve aut privatum educeretur; & ſi quæ ante educta forent, dominis recte reſtituerentur. Naves, quas civitatibus maritimis ademiſſet, redderet: néve ipſe navem ullam, præter duos lembos, qui non plus quam ſexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas captivos omnibus ſociis populi Romani civitatibus redderet, & Meſſeniis omnia quæ comparerent, quæque domini cognoſcerent. Exulibus quoque Lacedæmoniis liberos & conjuges reſtitueret, quæ earum viros ſequi voluiſſent: invita ne qua exulis comes eſſet. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates ſuas, aut ad Romanos tranſiiſſent, iis res ſuæ omnes recte redderentur. In Creta inſula ne quam urbem haberet: quas habuiſſet, redderet Romanis. Ne quam ſocietatem cum ulla Cretenſium, aut quoquam alio inſtitueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus quas ipſe reſtituiſſet, quæque ſe ſuaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidiſſent, omnia præſidia deduceret: ſeque ipſe ſuosque ab his abſtineret. Ne quod oppidum, ne quod caſtellum in ſuo alienove agro conderet. Obſides ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuiſſet. filium in his ſuum, & tâlenta centum argenti in præſenti, & quinquaginta talenta in ſingulos annos per annos octo. Hæc conſcripta, caſtris propius urbem motis, Lacedæmonem mittuntur. nec ſanè quicquam eorum ſatis placebat tyranno: niſi quod præter ſpem, reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maximè autem omnium ea res offendebat, quod & naves & maritimæ civitates ademptæ erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram à Malea prædatoriis navibus infeſtam habenti. juventutem

tutem præterea civitatum earum ad ſupplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quamquam ipſe in ſecreto volutaverat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant; vanis, ut ad ceteram fidem, ſic ad ſecreta tegenda, ſatellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia univerſi, quam ea quæ ad quemq; pertinerent, ſinguli carpebant. qui exulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid poſſederant; tamquam amiſſuri, non reddituri, indignabantur. ſervis liberatis à tyranno non irrita modo futura libertas, ſed multo fœdior quam fuiſſet ante, ſervitus, redeuntibus in iratorum dominorum poteſtatem, ante oculos obverſabatur. mercenarii milites & precia militiæ caſura in pace ægre ferebant, & reditum ſibi nullum eſſe in civitates videbant; infenſas non tyrannis magis, quam ſatellitibus eorum. Hæc inter ſe primo in circulis ſerentes fremere: deinde ad arma ſubito diſcurrerunt. Quo tumultu quum per ſe ſatis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari juſſit. ibi quum ea quæ imperarentur à Romanis, expoſuiſſet, & graviora atque indigniora quædam falſo affinxiſſet, & ad ſingula nunc ab univerſis, nunc à partibus concionis acclamaretur; interrogavit, Quid ſe reſpondere ad ea, aut quid facere vellent? Prope una voce omnes, Nihil reſpondere. bellum geri juſſerunt. & pro ſe quiſque, qualia multitudo ſolet, bonum animum habere, & bene ſperare jubentes, fortes fortunam adiuvare, ajebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochiam Ætoloſque adjuturos pronunciat: & ſibi ad obſidionem ſuſtinendam

copia-

copiarum affatim eſſe. Exciderat pacis mentio ex omnium animis; & in ſtationes non ultra quieturi diſcurrunt. Paucorum laceſſentium excurſio, & emiſſa jacula extemplo Romanis dubitationem, quin bellandum eſſet, exemerunt. Levia inde prœlia per quatriduum primum ſine ullo ſatis certo eventu commiſſa. quinto die prope juſta pugna adeo paventes in oppidum Lacedæmonii compulſi ſunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes per intermiſſa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint. Et tunc quidem Quintius ſatis eo terrore coercitis excurſionibus hoſtium nihil præter ipſius oppugnationem urbis ſupereſſe ratus; miſſis qui omnes navales ſocios à Gyttheo accerſerent, ipſe interim cum tribunis militum ad viſendum urbis ſitum mœnia circumvehitur. Fuerat quondam ſine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planiſque objecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu, ſtationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Vbi ſatis omnia inſpexit; corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum ſociorumque, ſimul peditum equitumque, ſimul terreſtriumque ac navalium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii ſcalas, alii ignem, alii alia quibus non oppugnarent modo, ſed etiam terrerent, portabant. juſſi clamore ſublato ſubire undique omnes, ut qua primum occurrerent, quave opem ferrent, ad omnia ſimul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diviſum. parte una à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptago-

nias appellant (omnia autem hæc aperta ſine muro loca ſunt) aggredi jubet. Quum tantus undique terror circumvaſiſſet; primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, ut quiſque maxime laboraret locus, aut ipſe occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuſo undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem eſſet, nec audire poſſet: nec inops modo conſilii, ſed vix mentis compos eſſet. Romanos primo ſuſtinebant in anguſtiis Lacedæmonii: ternæque acies tempore uno locis diverſis pugnabant. deinde creſcente certamine, nequaquam erat prœlium par. miſſilibus enim Lacedæmonii pugnabant, à quibus ſe & magnitudine ſcuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alii vani, alii leves admodum ictus erant. nam propter anguſtias loci, confertamque turbam non modo ad emittenda cum procurſu, quo plurimum concitantur tela, ſpacium habebant: ſed ne ut de gradu quidem libero ac ſtabili conarentur. Itaque ex adverſo miſſa tela nulla in corporibus, rara in ſcutis hærebant. à circumſtantib⁹ ex ſuperioribus locis quidam vulnerati ſunt: mox progreſſos jam etiam ex tectis non tela modo, ſed tegulæ quoque inopinantes perculerunt. Sublatis deinde ſupra capita ſcutis continuatiſque ita inter ſe, ut non modo ad cæcos ictus, ſed ne ad inferendum quidem propinquo telum loci quicquam eſſet, teſtudine facta ſubibant. & primo anguſtiæ pauliſper ſua hoſtiumque refertæ turba tenuerunt: poſteaquam in patentiorem viam urbis paulatim urgentes hoſtem proceſſere; non ultra vis eorum atque impetus ſuſtineri poterant. Quum terga vertiſſent

tiſſent Lacedæmonii & effuſa fuga ſuperiora peterent loca; Nabis quidem,ut capta urbe trepidans, quanam ipſe evaderet, circumſpectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur; tum vero unus, ne caperetur urbs, cauſſa fuit. ſuccendi enim ædificia proxima muro juſſit. quæ quum momento temporis arſiſſent,ut adjuvantibus ignem, qui alias ad extinguendum opem ferre ſolent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modo fragmenta, ſed etiam ambuſta tigna ad armatos pervenire, & flamma late fundi, fumus terrorem etiam majorem quam periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime impetus facientes receſſère à muro: & qui jam intraverant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à ſuis, receperunt ſeſe. & Quintius poſteaquam quid rei eſſet, vidit;receptui canere juſſit. ita jam à capta prope urbe revocati, redierunt in caſtra. Quintius plus ex timore hoſtium quam ex re ipſa ſpei nactus, per triduum inſequens territavit eos; nunc prœliis laceſſendo, nunc operibus interſepiendo quædam; ne exitus ad fugam eſſet. His comminationibus compulſus tyrannus, Pythagoram rurſus oratorem miſit, quem Quintius primo aſpernatus, excedere caſtris juſſit. deinde ſuppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem audivit. Prima oratio fuit, omnia permittentis arbitrio Romanorum: deinde,quum ea velut vana & ſine effectu nihil proficerent,eo deducta res eſt, ut his conditionibus, quæ ex ſcripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniæque & obſides accepti. Dum oppugnatur tyran-

tyrannus, Argivi nunciis aliis prope ſuper alios afferentibus, tantum non jam captam Lacedæmonem eſſe; erecti & ipſi, ſimul eo quod Pythagoras cum parte validiſſima præſidii exceſſerat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant; duce Archippo quodam præſidium expulerunt. Timocratem Pellenenſem, quia clementer præfuerat, vivum fide data emiſerunt. Huic lætitiæ Quintius ſupervenit; pace data tyranno, dimiſſiſque ab Lacedæmone Eumene & Rhodiis, & L. Quintio fratre ad claſſem. Læta civitas celeberrimum feſtorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die ſtata propter belli mala prætermiſſum, in adventu Romani exercitus ducisque indixerunt: præfeceruntque ludis ipſum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quoſque ante Nabis abduxerant: redierant, qui poſt compertam à Pythagora conjurationem, & cæde jam cœpta effugerant, libertatem ex longo intervallo; libertatiſque auctores Romanos, quibus cauſſa bellandi cum tyranno ipſi fuiſſent, cernebant. teſtata quoque ipſo Nemeorum die voce præconis libertas eſt Argivorum. Achæis quantum reſtituti Argi in communi Achaiæ concilium lætitiæ afferebant; tantum ſerva Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non ſincerum gaudium præbebant. Ætoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non ante deſitum bellari, quam omnibus excederet Græciæ urbibus. Tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat caſtris, ceteroſq; nobiliſſimos cives in exilio victuros.*

Nabidis

Nabidis dominantis ſatellitem factum populum Romanum. Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiſcentem bellum geſſiſſe tyrannum tradant, ſed caſtris adverſus Romana caſtra poſitis. diuque cunctatum, quum Ætolorum auxilia exſpectaſſet, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores ſuos ab Romanis facto, eo prœlio victum, caſtriſque exutum pacem petiſſe: quum cecidiſſent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia eſſent. Eodem fere tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem geſtis, & ab M. Porcio conſule, ex Hiſpania literæ allatæ. utriuſque nomine ternos in dies ſupplicatio à ſenatu decreta eſt. L. Valerius conſul quum poſt fuſos circa Litanam ſilvam Bojos, quietam provinciam habuiſſet, comitiorum cauſſa Romam rediit: & creavit conſules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & Ti. Sempronium Longum. Horum Patres primo anno ſecundi Punici belli conſules fuerant. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blaſio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuvencius Thalna. Comitiis perfectis conſul in provinciam rediit. Novum jus eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, cives Romani eſſent. Puteolos, Salernumque & Buxentum aſcripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id ſe pro civibus Romanis ferrent, ſenatus judicavit, non eſſe eos cives Romanos. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & T. Sempronius Longus

conſules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo. His extra urbem in æde Apollinis ſenatus datus eſt. pax, quæ cum T. Quintio convêniſſet, ut rata eſſet petierunt, impetraveruntque. De provinciis quum relatum eſſet, ſenatus frequens in eam ſententiam ibat: ut quoniam in Hiſpania & Macedonia debellatum foret, conſulibus ambobus Italia provincia eſſet. Scipio, ſatis eſſe Italiæ unum conſulem cenſebat: alteri decernendam Macedoniam eſſe. *Bellum grave ab Antiocho imminere. jam ipſum ſua ſponte in Europam tranſgreſſum. Quid deinde facturum cenſerent; quum hinc Ætoli haud dubie hoſtes vocarent ab bellum, illinc Annibal Romanis cladibus inſignis imperator ſtimularet?* Dum de provinciis conſulum diſceptatur, prætores ſortiti ſunt. Cn. Domitio urbana juriſdictio, T. Iuvencio peregrina evenit. P. Cornelio Hiſpania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blaſioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum tranſportari non placuit. eum qui eſſet ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hiſpania eſſet. Conſulibus ambobus Italiam provinciam eſſe, & duas urbanas eo legiones ſcribere: ut dimiſſis, quos ſenatus cenſuiſſet, exercitibus, octo omnino Romanæ legiones eſſent. Ver ſacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio conſulibus. id quum P. Licinius pontifex, non eſſe recte factum, collegio primum, deinde ex auctoritate collegii Patribus renunciaſſet, de integro faciendum arbitratu pontificum cenſuerunt; ludoſque magnos, qui una voti eſſent, tanta pecunia,

pecunia, quanta aſſoleret, faciendos. Ver ſacrum videri pecus, quod natum eſſet inter Cal. Martias, & pridie Calendas Majas, P. Cornelio Scipione & T. Sempronio Longo conſulibus. Cenſorum inde comitia habita ſunt. creati cenſores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem ſenatus P. Scipionem conſulem, quem & priores cenſores legerant, legerunt. treis omnino ſenatores, neminem curuli honore uſum, præterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererũt, quod ludis Romanis, ædilibus curulibus imperarunt, ut loca ſenatoria ſecernerent à populo. nam antea in promiſcuo ſpectabant. Equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem ſævitum. Atrium Libertatis & villa publica ab eiſdem refecta amplificataque. Ver ſacrum, ludique votivi, quos voverat S. Sulpicius Galba conſul, facti. Quum ſpectaculo eorum occupati animi omnium eſſent, Q. Pleminius, qui propter multa in Deos homineſque ſcelera Locris admiſſa, in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus ſimul locis urbis nocte incendia facerent; ut in conſternata nocturno tumultu civitate refringi carcer poſſet: ea res indicio conſciorum palam facta, delataque ad ſenatum eſt. Pleminius in inferiorem demiſſus carcerem eſt, necatuſque. Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in ſingulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ ſunt. deduxêre triumviri, T. Sempronius Longus, qui tum conſul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager diviſus eſt, qui

Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempſam item, & Crotonem civium Romanorum coloniæ deductę. Tempſanus ager de Bruttiis captus erat. Bruttii Græcos expulerant: Crotonem Græci habebant. Triumviri, Cn. Octavius, L. Æmilius Paullus, C. Pletorius Crotonem; Tempſam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia viſa eo anno Romæ ſunt, alia nunciata. In foro & comitio & Capitolio ſanguinis guttæ viſę ſunt: & terra aliquoties pluit: & caput Vulcani arſit. Nunciatum eſt, Interamnæ lac fluxiſſe: pueros ingenuos Arimini ſine oculis ac naſo; & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & ſacrificium novendiale factum; quod Adriani nunciaverant, in agro ſuo lapidibus pluiſſe. In Gallia L. Valerius Flaccus proconſul circa Mediolanum cum Gallis Inſubribus, & Boiis, qui Dorulaco duce ad concitandos Inſubres Padum tranſgreſſi erant, ſignis collatis depugnavit. decem millia hoſtium ſunt cæſa. Per eos dies collega ejus M. Porcius Cato ex Hiſpania triumphavit. tulit in eo triumpho argenti infecti viginti quinque millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oſcenſis quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringenta. Militibus ex prędа diviſit, in ſingulos ducenos ſeptuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius conſul in provinciam profectus, in Bojorum primum agrum legiones duxit. Bojorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus

tota

tota gente concitata ad rebellandum, caſtra locis idoneis poſuit: ut appareret dimicaturos, ſi hoſtis fines intraſſet. Conſul ubi quantæ copiæ, quanta fiducia eſſet hoſti, ſenſit; nuncium ad collegam mittit, ut, ſi videretur ei, maturaret venire. ſe tergiverſando in adventum ejus rem extracturum. Quę cauſſa conſuli cunctandi, eadem Gallis. præterquam quod cunctatio hoſtium animos faciebat, rei maturandæ erat, ut priuſquam conjungerentur conſulum copiæ, rem tranſigerent. per biduum tamen nihil aliud, quam ſteterunt parati ad pugnam ſi quis contra egrederetur: tertio ſubire ad vallum caſtraq; ab omni ſimul parte aggreſſi ſunt. Conſul extemplo arma capere milites juſſit. armatos inde pauliſper continuit: ut & ſtolidam fiduciam hoſti augeret, & diſponeret copias, quibus quæque portis erumperent. Duæ legiones duabus principalibus portis ſigna efferre *juſſæ*. ſed in ipſo exitu ita conferti obſtitere Galli, ut clauderent viam. Diu in anguſtiis pugnatum eſt. nec dextris magis gladiiſque gerebatur res, quam ſcutis corporibuſque ipſis obnixi urgebant: Romani, ut ſigna foras efferrent; Galli, ut aut ipſi in caſtra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moveri acies potuerũt, quam Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius Tribunus militum quartæ hic, ille ſecundæ legionis (rem in aſperis prœliis ſæpe tentatam) ſigna adempta ſigniferis in hoſtes injecerunt. dum repetunt enixè ſignum, priores ſecundani ſe porta ejecêre. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, quum alius tumultus ab adverſa parte caſtro-

rum eſt exortus. in portam quæſtoriam irruperant Galli: reſiſtenteſque pertinacius occiderant L. Poſtumium quæſtorem, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium, præfectos ſociûm, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte caſtra erant, donec cohors extraordinaria miſſa à conſule ad tuendam quæſtoriam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit caſtris, & irrumpentibus obſtitit. Eodem fere tempore & quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. ita ſimul tria prœlia circa caſtra locis diſtantibus erant: clamoreſque diſſoni ad incertos ſuorum eventus à præſenti certamine animos pugnantium avertebant. Vſque ad meridiem æquis viribus, ac prope pari ſpe, pugnatum eſt. labor & æſtus mollia & fluida corpora Gallorum, & minime patientia ſitis, quum decedere pugna coegiſſet, in paucos reſtantes impetum Romani fecerunt, fuſoſque compulerunt in caſtra. Signum inde receptui à conſule datum eſt. ad quod pars major receperunt ſeſe; pars certaminis ſtudio, & ſpe potiundi caſtris hoſtium perſtitit ad vallum. Eorum paucitate contempta, Galli univerſi ex caſtris erumpunt: fuſi inde Romani; quæ imperio conſulis noluerant, ſuo pavore ac terrore caſtra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, ſunt occiſa. Galli recepere in intima finium ſeſe. Conſul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii conjuncto exercitu cum collega, Bojorum Ligurumque agros populatum iſſe, quoad progredi ſilvæ paludeſq;

paſſæ

paſſæ ſint, ſcribunt: alii, nulla memorabili re geſta, comitiorum cauſſa rediiſſe Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo conſumpſit: mutandiſque iis quæ aut ipſius Philippi, aut præfectorum ejus licentia in civitatibus facta erant, quum ſuæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit. ibi omnium civitatum legationes in concionis modum circumfuſas eſt allocutus: orſus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum, qui ante ſe in Macedonia fuiſſent, ſuiſque rebus geſtis. Omnia cum approbatione ingenti ſunt audita; præterquam quum ad mentionem Nabidis ventum eſſet: *Id minime conveniens liberanti Græciam videbatur; tyrannum reliquiſſe, non ſuæ ſolum patriæ gravem, ſed omnibus circa civitatibus metuendum; hærentem viſceribus nobiliſſimæ civitatis.* Nec ignarus hujus habitus animorum Quintius. ſi ſine excidio Lacedæmoniis fieri potuiſſet, fatebatur, *Pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuiſſe. nunc quum aliter quam ruina graviſſima civitatis opprimi non poſſet, ſatius viſum eſſe, tyrannum debilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui, quam intermori vehementioribus, quam quæ pati poſſet, remediis civitatem ſinere; in ipſa vindicta libertatis perituram.* Præteritorum commemorationi ſubjecit, *Proficiſci ſibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo eſſe. Demetriadis Chalcidiſque præſidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum*

ipſis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: ut omnes ſcirent, utrum Romanis an Ætolis mentiri mos eſſet; qui male commiſſam libertatem populo Romano ſermonibus diſtulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam umquam penſi fuiſſe. Reliquas civitates monere, ut ex factis non ex dictis, amicos penſent: intelligantque, quibus credendum, & à quibus cavendum ſit. Libertate modicè utantur. temperatam eam ſalubrem & ſingulis & civitatibus eſſe: nimiam & aliis gravem, & ipſis qui habeant effrenatam & præcipitem eſſe. Concordiæ in civitatibus principes, & ordines inter ſe, & in commune omnes civitates conſulerent. adverſus conſentientes nec regem quemquam ſatis validum, nec tyrannum fore. Diſcordiam & ſeditionem omnia opportuna inſidiantibus facere; quum pars quæ domeſtico certamine inferior ſit, externo potius ſe applicet, quam civi cedat. Alienis armis partam, externa fide redditam libertatem ſua cura cuſtodirent, ſervarentque. ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus ſuum bene poſitum ſciret. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrimæ, adeo ut ipſum quoque confunderent dicentem. Pauliſper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumque aliorum alios, ut eas voces velut oraculo miſſas in pectora animoſque demitterent. Silentio deinde facto petiit ab iis, ut cives Romanos, ſi qui apud eos in ſervitute eſſent, cõquiſitos intra duos menſes mitterent ad ſe in Theſſaliam. *Ne ipſis quidem honeſtum eſſe, in liberata terra liberatores ejus ſervire,* Omnes acclamarunt; gratias ſe inter cetera etiam ob hoc agere, quod admoniti eſſent,

eſſent, ut tam pio ac neceſſario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, quum à ſuis non redimerentur, venundiderat. Multitudinis eorum argumentum eſt, quod Polybius ſcribit centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe: quum quingenos denarios precium in capita, quod redderetur dominis, ſtatuiſſent. Mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. Adjice nunc pro portione quot veriſimile ſit totam Græciam habuiſſe. Nondum conventus dimiſſus erat, quum reſpiciunt præſidium ab Acrocorintho deſcendens protinus, ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator ſecutus, proſequentibus cunctis, ſervatorem liberatoremque acclamantibus; ſalutatis, dimiſſiſque eis, eadem qua venerat via Elatiam rediit. inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. per Theſſaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi ſe operiri. inde namque in animo eſſe, exercitum in Italiam trajicere. & L. Quintio fratri legato & præfecto claſſis ſcribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem contraheret. Ipſe Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide ſolum, ſed etiam ab Oreo atque Eretria præſidiis, conventum ibi Euboicarum civitatum habuit: commonitoſque, in quo ſtatu rerum accepiſſet eos, & in quo relinqueret, dimiſit. Demetriadem inde proficiſcitur: deductoque prę-ſidio, proſequentibus cunctis, ſicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Theſſaliam: ubi non liberandę modo civitates erant, ſed ex omni colluvione & confuſione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporũ modo

vitiis, ac violétia & licentia regia turbati erant: ſed inquieto etiam ingenio gentis; nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per ſeditionem ac tumultum, jam inde à principio ad noſtram uſque ætatem traducentes. A cenſu maxime & ſenatum & judices legit: potentioremque eam partem civitatum fecit, cui ſalva tranquillaque omnia magis eſſe expediebat. Ita quum percenſuiſſet Theſſaliam, per Epirum in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brunduſium tranſportatæ. inde per totam Italiam ad urbem prope triumphantes non minore agmine rerum captarum, quam ſuo, præ ſe acto, venerunt. Poſteaquam Romam ventum eſt; ſenatus extra urbem Quintio ad res geſtas ediſſerendas datus eſt: triumphuſque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit. die primo arma, tela, ſignaque ærea, & marmorea tranſtulit; plura Philippo adempta, quam quæ ex civitatibus ceperat: ſecundo die aurum argentumque, factum infectumque & ſignatum. Infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta ſeptuaginta facti. vaſa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta. ad hoc clypea argentea decem. Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam vocant: trium ferè denariorum in ſingulis argenti eſt pondus. Auri pondo fuit tria millia ſeptingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tertio die coronæ aureæ, dona civitatum, tranſlatæ, centum quatuordecim. &

hoſtiæ

hoſtiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captivi, obſideſque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. Ipſe deinde Quintius in urbem eſt invectus. milites ſecuti currum frequentes; ut omni ex provincia exercitu deportato. His ducenti quinquageni æris in pedites diviſi: duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt ſpeciem triumpho capitibus raſis ſecuti, qui ſervitute exempti fuerant. Exitu hujus anni Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex ſenatusconſulto tulit ad plebem, plebeſque ſcivit, Vt Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum, deduceretur. His deducendis triumviri creati, quib⁹ in triennium imperium eſſet in Bruttios, Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Craſſipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. Ælius, L. Apuſtius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ ſunt: una Iunonis Soſpitæ in foro olitorio; vota locataque quadriennio ante à C. Cornelio conſule Gallico bello; cenſor idem dedicavit: altera Fauni. ædiles eam biennio ante ex mulctaticio argento faciendam locarant. C. Scribonius, & Cn. Domitius; qui prætor urbanus, eam dedicavit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla; duumvir ad idipſum creatus. voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus: locaverat idem cenſor. Et in inſula Iovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit. vota erat ſex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore; ab eodem poſtea conſule locata. Hæc eo anno acta.

P. Scipio

P. Scipio ex provincia Gallia ad conſules ſubrogandos rediit. Comitia conſulum fuere, quibus creati ſunt L. Cornelius Merula, & Q. Minucius Thermus. Poſtero die creati ſunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Meſſala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megaleſia, ludos ſcenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum ſenatus à populo ſecretus ſpectavit, præbuitque ſermones (ſicut omnis novitas ſolet) aliis *tandem, quod multo ante debuerit, tributum cenſentibus ampliſſimo ordini*; aliis, *demptum ex dignitate populi, quicquid majeſtati Patrum adjectum eſſet, interpretantibus. & omnia diſcrimina talia, quibus ordines diſcernerentur, & concordiæ & libertati æque minuenda eſſe. Ad quingenteſimum octavum annum in promiſcuo ſpectatum eſſe. Quid repente factum, cur immiſcere ſibi in cavea Patres plebem nollent? Cur dives pauperem conſeſſorem faſtidiret? novam & ſuperbam libidinem, ab nullius ante gentis ſenatu neque deſideratam neque inſtitutam*. Poſtremo ipſum quoque Africanum, quod conſul auctor ejus rei fuiſſet, pœnituiſſe ferunt. adeo nihil motum ex antiquo, probabile eſt. veteribus, niſi quæ uſus evidenter arguit, ſtari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius conſules fuerunt, terræmotus ita crebri nunciabantur, ut non rei tantum ipſius, ſed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neque ſenatus haberi, neque Reſpublica adminiſtrari poterat; ſacrificando expiandoque occupatis conſulibus. Poſtremo decemviris adire

adire libros juſſis, ex reſponſo eorum ſupplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia pulvinaria ſupplicaverunt. edictumque eſt, ut omnes qui ex una familia eſſent, pariter ſupplicarent. item ex auctoritate ſenatus conſules edixerunt, ne quis, quo die terræmotu nunciato feriæ indictæ eſſent, eo die alium terræmotum nunciaret. Provincias deinde conſules prius, tum prætores ſortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures ſortiti ſunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hiſpaniam citeriorem, M. Fulvius Hiſpaniam ulteriorem. Nihil belli eo anno exſpectantibus conſulibus, literæ M. Cincii (præfectus is Piſis erat) allatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula univerſæ gentis facta, Lunenſem primum agrum depopulatos, Piſanum deinde finem tranſgreſſos, omnem oram maris peragraſſe.* Itaque Minucius conſul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Roſtra aſcendit: & edixit, Ut legiones duæ urbanæ, quæ ſuperiore anno conſcriptæ eſſent, poſt diem decimum Arretii adeſſent. in earum locum ſe duas legiones urbanas ſcripturum. item ſociis & Latini nominis magiſtratibus, legatiſque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio ſe adirent. Ex iis quindecim millia peditum & quingentos equites pro numero cujuſque juniorum deſcripſit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam; & ut maturaretur res, proficiſci ad delectum juſſit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in ſupplementum, & quina millia

millia ſocium Latini nominis & duceni equites decreti: mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, quum in provinciam veniſſent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebeios adiſſent, uti cauſſas cognoſcerent eorum, quibus aut emerita ſtipendia, aut morbus cauſſæ eſſent, quo minus militarent; eam rem literæ T. Sempronii diſcuſſerunt, in quibus ſcriptum erat, *Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum veniſſe: & eum uſque ad ipſa coloniæ mœnia & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos eſſe. Bojorum quoque gentem ad rebellionem ſpectare. ob eas res tumultum eſſe.* Decrevit ſenatus, tribunos plebis non placere cauſſas militares cognoſcere, quo minus ad edictum conveniretur. Adjecerunt etiam, ut ſocii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, T. Sempronii fuiſſent, & dimiſſi ab iis conſulibus eſſent; ad quam diem L. Cornelius conſul edixiſſet, & in quem locum edixiſſet Etruriæ, convenirent: & ut L. Cornelius conſul in provinciam proficiſcens in oppidis agriſque, qua iturus eſſet, ſi quos ei videretur, milites ſcriberet, armaretque, & duceret ſecum. dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, jus eſſet. Poſteaquam conſules delectu habito profecti ſunt in provincias, tum Q. Quintius poſtulavit, ut de his, quæ cum decem legatis ipſe ſtatuiſſet, ſenatus audiret: eaque, ſi videretur, auctoritate ſua confirmaret. Id eos facilius facturos, ſi legatorum verba, qui ex univerſa Græcia, & magna parte Aſiæ, quique ab regibus veniſſent, audiſſent. Hæ legationes à C. Scribonio prætore urbano in ſenatum intro-

troductæ ſunt; benigneque omnibus reſponſum. Cum Antiocho, quia longior diſceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Aſia aut Lyſimachiæ apud regem fuerant, delegata eſt. Quintio mandatum, ut adhibitis iis legatorum regis verba audiret: reſponderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani reſponderi poſſent. Menippus & Hegeſianax principes regiæ legationis erant. ex iis Menippus, *Ignorare ſe* dixit, *quidnam perplexi ſua legatio haberet, quum ſimpliciter ad amicitiam petendam jungendamque ſocietatem veniſſent. Eſſe autem tria genera fœderum, quibus inter ſe paciſcerentur amicitias civitates regeſque. Unum, quum bello victis dicerentur leges. ubi enim omnia ei qui armis plus poſſet, dedita eſſent, quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipſius jus atque arbitrium eſſe. Alterum, quum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc enim repeti reddique per conventionem res, & ſi quarum turbata bello poſſeſſio ſit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriuſque commodo componi. Tertium eſſe genus, quum, qui hoſtes nunquam fuerint, ad amicitiam ſociali fœdere inter ſe jungendam coeant. eos neque dicere, neque accipere leges; id enim victoris & victi eſſe. Ex eo genere quum Antiochus eſſet, mirari ſe, quod Romani æquum cenſeant ei leges dicere; quas Aſiæ urbium liberas & immunes, quas ſtipendiarias eſſe velint; quas intrare præſidia regia regemque vetent. cum Philippo enim hoſte pacem, non cum Antiocho amico ſocietatis fœdus ita ſanciendum eſſe.* Ad ea Quintius; *Quoniam vobis diſtincte agere libet, & genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas*

quas nullam eſſe regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano jungendæ. Unam, ſi nos nihil, quod ad urbes Aſiæ attinet, curare velit, ut & ipſe omni Europa abſtineat. Alteram, ſi ſe ille Aſiæ finibus non contineat & in Europam tranſcendat, ut & Romanis jus ſit, Aſiæ civitatum amicitias & tueri quas habeant, & novas complecti: Enimvero, id auditu etiam dicere indignum eſſe Hegeſianax, *Thraciæ & Cherſoneſi urbibus arceri Antiochum. quæ Seleucus proavus ejus, Lyſimacho rege bello victo, & in acie cæſo, per ſummum decus parta liquerit; pari cum laude eadem ab Thracibus poſſeſſa, partim armis receperit Antiochus, partim deſerta, ſicut ipſam Lyſimachiam, & revocatis cultoribus frequentaverit: & quæ ſtrata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impenſis ædificaverit. Quid igitur ſimile eſſe, ex ea poſſeſſione ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, & Romanos abſtinere Aſia, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: ſed quæ impetrata gloriæ ſibi non pudori ſit.* Ad hæc Quintius: *Quandoquidem*, inquit, *honeſta penſamus; ſic, ut aut ſola aut prima certe penſari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi; utrum tandem videtur honeſtius, liberas velle omnes quæ ubique ſunt Græciæ urbes, an ſervas & vectigales facere? Si ſibi Antiochus pulchrum eſſe cenſet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque nunquam uſurpaverint pro ſuis, eas repetere in ſervitutem; & populus Romanus ſuſceptum patrocinium libertatis Græcorum non deſerere, fidei conſtantiæque ſuæ ducit eſſe. Sicut à Philippo Græciam liberavit, ita & ab Antiocho Aſiæ urbes, quæ Graji nominis ſint, liberare in animo habet. neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in ſervitutem*

vitutem regiam miſſa ſunt: ſed ſtirpis augendæ cauſſa, gentiſque vetuſtiſſimæ per orbem terrarum propagandæ. Quum hæſitaret Hegeſianax, nec infitiari poſſet, honeſtiorem cauſſam libertatis quam ſervitutis prætexi titulo; Quin mittimus ambages, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat, *alteram ex duabus conditionibus, quæ modo diſerte à Quintio datæ ſunt, legite: aut ſuperſedete de amicitia agere. Nos vero,* inquit Menippus, *nec volumus, nec poſſumus paciſci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur.* Poſtero die Quintius legationes univerſas Græciæ Aſiæque quum in ſenatum introduxiſſet, ut ſcirent quali animo populus Romanus, qualique Antiochus erga civitates Græciæ eſſent; poſtulata & ſua & regis expoſuit. *Renunciarent civitatibus ſuis, populum Romanum qua virtute quaque fide libertatem eorum à Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, niſi decedat Europa, vindicaturum.* Tum Menippus deprecari & Quintium & Patres inſtitit, *Ne feſtinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum eſſent. Tempus & ſibi ſumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, quum renunciatæ conditiones eſſent, & impetraturum aliquid: aut pacis cauſſa conſenſurum.* Ita integra dilata res eſt. legatos mitti ad regem eoſdem, qui Lyſimachiæ apud eum fuerant, placuit P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium. Vixdum ii profecti erant, quum à Carthagine legati, bellum haud dubie parare Antiochum Annibale miniſtro attulerunt. injeceruntque curam, ne ſimul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus pervenerat ad Antiochum, ſicut ante dictum eſt: & erat apud regem

gem in magno honore, nulla alia arte, niſi quod volutanti diu conſilia de Romano bello, nemo aptior ſuper tali re particeps ſermonis eſſe poterat. Sententia ejus una atque eadem ſemper erat, ut in Italia bellum gereretur. *Italiam & commeatus & militem præbituram externo hoſti. Si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus & copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere; neque regem neque gentem ullam parem Romanis eſſe. Sibi centum tectæ naves, ſedecim millia peditum, mille equites depoſcebat. Ea ſe claſſe primum Africam petiturum. magnopere confidere, & Carthaginienſes ad rebellandum ab ſe compelli poſſe. Si illi cunctentur, ſe aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum ceteris omnibus tranſire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere: neque trajicientem, & (quod in ſpeciem famamque belli ſatis ſit) paratum trajicere.* In hanc ſententiam quum adduxiſſet regem, præparandos ſibi ad id popularium animos ratus; literas, ne quo caſu interceptæ palam facerent conata, ſcribere non eſt auſus. Ariſtonem quendam Tyrium nactus Epheſi, expertuſque ſolertiam levioribus miniſteriis; partim donis, partim ſpe præmiorum oneratum, quibus etiam ipſe rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit: edit nomina eorum, quibus conventis opus eſſet: inſtruit etiam ſecretis notis, per quas haud dubie agnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Carthagine obverſantem, non prius amici quam inimici Annibalis, qua de cauſſa veniſſet, cognoverunt. Et primo in circulis conviviiſque celebrata ſermonibus res eſt. deinde in ſenatu quidam; *Nihil actum eſſe*

dicere

dicere exilio Annibalis, ſi abſens quoque novas moliri res, ſollicitandoque animos hominum turbare ſtatum civitatis poſſet. Ariſtonem quendam Tyrium advenam, inſtructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, veniſſe: certos homines quotidie cum eo ſecreta colloquia ſerere, & in occulto colloqui; quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet. Conclamavere omnes, *Vocari Ariſtonem debere, & quæri quid veniſſet: & niſi expromeret, cum legatis Romam mitti. ſatis pro temeritate unius hominis ſuppliciorum penſum eſſe. Privatos ſuo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, ſed etiam extra famam noxæ conſervandam eſſe.* Vocatus Ariſton, purgare ſeſe, & firmiſſimo propugnaculo uti, quod nihil literarum ad quemquam attuliſſet. ceterum nec cauſſam adventus ſatis expediebat: & in eo maxime hæſitabat, quod cum Barchinæ ſolum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio eſt, aliis, pro ſpeculatore comprehendi jam & cuſtodiri jubentibus; aliis negantibus, tumultuandi cauſſam eſſe. Malirem exempli eſſe, de nihilo hoſpites corripi. Idem Carthaginienſibus, & Tyri, & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent, eventurum. Dilata eo die res eſt. Ariſton Punico ingenio inter Pœnos uſus, tabellas conſcriptas celeberrimo loco ſupra ſedem quotidianam magiſtratus prima veſpera ſuſpendit. ipſe de tertia vigilia navem conſcendit & profugit. Poſtero die quum Suffetes ad jus dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ, demptæque & lectæ. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICE AD SENIORES (ita ſenatum

natum vocabant) MANDATA HABVISSE. Publicato crimine, minus intenta de paucis quæſtio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad conſules & ſenatum deferrent, placuit: ſimul qui de injuriis Maſaniſſæ quererentur. Maſaniſſa poſteaquam & infames Carthaginienſes, & inter ſe ipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui; ſenatu propter indicium ejuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto; locum injuriæ eſſe ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus eſt, & quaſdam urbes vectigales Carthaginienſium ſibi coegit ſtipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora eſt minoris Syrtis, & agri uberis. Vna civitas ejus Leptis. ea ſingula in dies talenta vectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſaniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & queſtum de ſe Romam eos ituros comperit; qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de jure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam miſit. Auditi de Tyrio advena primum Carthaginienſes, curam injecere Patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet. maxime ea ſuſpicio crimen urgebat, quod quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum nec navem ejus cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginienſes jure finium cauſſam tutabantur, *Quod intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio victor, agrum, qui juris eſſet Carthaginienſium, finiſſet: & confeſſione regis, qui quum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum*

midarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur; precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubie Carthaginienſium juris, petiſſet. Numidæ *Et de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & ſi quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe? Advenis, quantum ſecto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque injuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos poſſe: non modo ſemper, ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, uſurpaſſe jus: ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cujus conditionis res fuerit, priuſquam hoſtes Romanis Carthaginienſes, ſocius atque amicus, rex Numidarum eſſet, ejus ſinerent eſſe: nec ſe interponeret, quo minus qui poſſent, tenerent.* Reſponderi legatis utriuſque partis placuit, miſſuros ſe in Africam, qui inter populum Carthaginienſem, & Regem, in re præſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minucius Rufus; audita inſpectaque re, ſuſpenſa omnia, neutro inclinatis ſententiis, reliquere. Id utrum ſua ſponte fecerint an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quam videtur tempori aptum fuiſſe, integro certamine eos relinqui. Nam ni ita eſſet, unus Scipio vel notitia rei vel auctoritate, ita de utriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

EPITO-

EPITOME

Libri XXXV.

P*Vb. Scipio Africanus legatus ad Antiochum, Epheſi cum Annibale, qui ſe Antiocho junxerat, collocutus eſt: ut, ſi fieri poſſet, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet; reſpondit: Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodque ultimas oras, quas viſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet. Quærenti deinde quem ſecundum poneret; Pyrrhum, inquit, caſtra metari primum docuiſſe. ad hoc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe. Exequenti: quem tertium diceret; ſemetipſum dixit. Ridens Scipio,* Quidnam tu diceres, ſi me, *inquit,* viciſſes? Tunc vero, *inquit,* me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios poſuiſſem. *Inter cetera prodigia, quæ plurima fuiſſe traduntur, bovem, Cn. Domitii conſulis, locutum,* Roma cave tibi, *refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Ætolis; qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano ſolicitabant, à populo Romano deſcivit: & bello adverſus Philopœmenem Achaorum prætorem geſto, ab Ætolis interfectus eſt. Ætoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus ſocietate juncta Antiochus Syriæ rex quum bellum Græciæ intuliſſet, complures urbes occupavit. inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus geſtas, & apparatum belli ab Antiocho continet.*

PRIN-

PRincipio anni, quo hæc geſta ſunt, Sex. Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum civitatibus iis, quæ poſt profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis quam digna dictu prœlia fecit: & adeo pleraque adverſa, ut vix dimidium militum, quam quod acceperat, ſucceſſori tradiderit. Nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa ſecunda prœlia feciſſet: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem proprætor Luſitanos pervaſtata ulteriori provincia cum ingenti præda domum redeuntes, in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit; numero militum impar, ſuperior aliis: nam & acie frequenti armatis adverſus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite adverſus feſſos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ acceſſerant: nec ulla quiete data, laborem viæ prœlium exceperat. itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animiſque fuit & turbaverant primo Romanos: deinde æquata pauliſper pugna eſt. in hoc diſcrimine ludos Iovi, ſi fudiſſet cecidiſſetque hoſtes, proprætor vovit. Tandem gradum acrius intulere Romani, ceſſitque Luſitanus. deinde prorſus terga dedit, & quum inſtitiſſent fugientibus victores, ad duodecim millia hoſtium ſunt cæſa: capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites: & ſigna militaria

capta

capta centum triginta quatuor. de exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe eſt. Eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem expoſita eſt: poteſtaſque dominis ſuas res cognoſcendi facta. cetera vendenda quæſtori data: quod inde effectum, militi diviſum. Nondum ab Roma profectus erat C. Flamininus prætor, quum hæc in Hiſpania gerebantur. itaque tam adverſæ quam ſecundæ res per ipſum amicoſque ejus magnis ſermonibus celebrabantur: & tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarſiſſet, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas pavoris ac fugæ acceptunis eſſet, ut unam ſibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex Senatusconſulto adjeciſſet, eligeret ex omni numero tria millia & quingentos pedites, & equites trecentos. Ea ſe legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum ſpei eſſe) rem geſturum. Seniores negare, *ad rumores à privatis temere in gratiam magiſtratuum confictos, ſenatusconſulta facienda eſſe. niſi quod aut prætores ex provinciis ſcriberent, aut legati renunciarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hiſpania eſſet, placere, tumultuarios milites extra Italiam ſcribi à prætore.* Mens ea ſenatus fuit, ut in Hiſpania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigaſſe delectus cauſſa C. Flamininum ſcribit: & ex Sicilia Hiſpaniam petentem, tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani ſacramento rogaſſe: his duarum provinciarum delectibus, tertium in Hiſpania adjeciſſe.

Nec

Nec in Italia ſegnius Ligurum bellum creſcebat. Piſas jam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli ſpemque prædæ, circumſedebant. Minucius Conſul, Arretium die, quem edixerat ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit, & quum hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluvium moviſſent caſtra, conſul urbem, haud dubie ſervatam adventu ſuo, eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluvium quingentos fere paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde levibus prœliis à populationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat; novo milite & ex multis generibus hominum collecto, nec dum noto ſatis inter ſe, ut fidere aliis poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſumma rerum decernere: & abundantes militum numero paſſim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & quum coacta vis magna pecorum prædæque eſſet, paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum vicoſque ageretur. Quum bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, conſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Bojorum induxit, ubi longe alia belli ratio, quam cum Liguribus erat. Conſul in aciem exibat, hoſtes pugnam detrectabant, prædatumque ubi nemo obviam exiret, diſcurrebant Romani: Boii diripi ſua impune, quam tuendo ea conſerere certamen malebant. Poſteaquam omnia ferro ignique ſatis evaſtata erant, conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos ducebat. Boii ubi egreſſum è finibus

ſuis hoſtem ſenſere, ſequebantur ſilenti agmine; locum inſidiis quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana ſaltum, qua tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id quum parum occulte feciſſent, conſul, qui multa nocte ſolitus erat movere caſtra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio augeret, lucem exſpectavit. & quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt, quantæ copiæ & in quo loco eſſent, totius agminis ſarcinas in medium conjici juſſit, & triarios vallum circumjicere: cetero exercitu inſtructo ad hoſtem acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſteaquam apertas eſſe inſidias, & recto ac juſto prœlio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora ſecunda ferme concurſum eſt. ſiniſtra ſociorum equitum ala, & extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo conſulares legati, M. Marcellus, & Tib. Sempronius, prioris anni conſul. Novus conſul nunc ad prima ſigna erat, nunc legiones continebat in ſubſidiis; ne certaminis ſtudio prius concurrerent, quam datũ ſignum eſſet. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minucios tribunos militum educere juſſit. inde quum ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à Tib. Sempronio Longo, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum. & cæſos permultos eſſe, *& qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem pugnæ. In legionem alteram ex duabus, ſi videretur, ſummitteret, priuſquam ignominia acciperetur.* Secunda legio miſſa eſt, & extraordinarii recepti. Tum redintegrata eſt pugna; quum & recens miles & fre-

& frequens ordinibus legio ſucceſſit. ſiniſtra ala ex prœlio ſubducta eſt : dextra in primam aciem ſubiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æſtus corpora Gallorum: denſis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in ſcuta incumbentes, ſuſtinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit conſul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quam concitatiſſimos equos immittere jubet : & legionarios equites in ſubſidiis eſſe. Hæc procella equeſtris, primo confudit & turbavit, deinde diſſipavit aciem Gallorum ; non tamen ut terga darent. Obſtabant duces, haſtilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes : ſed interequitantes alarii non patiebantur. Conſul obteſtabatur milites, *Ut paullulum adniterentur : victoriam in manibus eſſe. dum perturbatos & trepidantes viderent, inſtarent. ſi reſtitui ordines ſiviſſent, integro rurſus eos prœlio & dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios juſſit ſigna. omnes connixi tandem averterunt hoſtem. Poſtquam terga dabant, & in fugam paſſim effundebantur ; tum ad perſequendos eos legionarii equites immiſſi. Quatuordecim millia Bojorum eo die cæſa ſunt ; vivi capti mille nonaginta duo : equites ducenti viginti unus, tres duces eorum, ſigna militaria ducenta duodecim, carpenta ſexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. ſupra quinque millia militum ipſorum aut ſociorum ſunt amiſſa : centuriones tres & viginti, præfecti ſociûm quatuor, & M. Genucius, & M. Marcius, tribunus militum ſecundæ legionis. Eodem fere tempore duorum conſulum literæ allatæ ſunt ;

L. Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Boiis facto, & Q. Minucii à Piſis. *Comitia ſua ſortis eſſe. ceterum adeo ſuſpenſa omnia in Liguribus ſe habere, ut abſcedi inde ſine pernicie ſociorum & damno Reipublicæ non poſſit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam; ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret. ſi id facere gravaretur, quod non ſuæ ſortis id negotium eſſet; ſe quidem facturum quodcunque ſenatus cenſuiſſet: ſed etiam atque etiam viderent, ſi magis è Republica eſſet interregnum iniri, quam ab ſe in eo ſtatu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine ſenatorio mitteret ad L. Cornelium conſulem, qui litteras collegæ ad ſenatum miſſas deferrent ad eum, & nunciarent, ſenatum, ni is ad magiſtratus ſubrogandos Romam veniret, potius quam Q. Minucius à bello integro avocaretur, interregnum iniri paſſurum. Miſſi legati renunciarunt, L. Cornelium ad magiſtratus ſubrogandos Romam venturum. De literis L. Cornelii, quas ſcripſerat ſecundum prœlium cum Boiis factum, diſceptatio in ſenatu fuit: quia privatim pleriſque ſenatoribus legatus M. Claudius ſcripſerat, *Fortunæ populi Romani & militum virtuti gratiam habendam quod res bene geſta eſſet. Conſulis opera & militum aliquantum amiſſum: & hoſtium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerat, elapſum. Milites eo plures periiſſe, quod tardius ex ſubſidiis, qui laborantibus opem ferrent, ſucceſſiſſent. Hoſtes è manibus emiſſos, quod equitibus legionariis & tardius datum ſignum eſſet, & perſequi fugientes non licuiſſet.* De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores conſultatio delata eſt.

Inſta-

Inſtabat enim cura alia, quod civitas fœnore laborabat: & quum multis fœnebribus legibus conſtricta avaritia eſſet, via fraudis inita erat, ut in ſocios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transſcriberent: ita libero fœnore obruebant debitores. Cujus coercendi quum ratio quæreretur, diem finiri placuit, Fœneralia quæ proxime fuiſſent: ut qui poſt eam diem ſocii civibus Romanis credidiſſent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Deinde poſteaquam profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti; M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit: plebeſque ſcivit, ut cum ſociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ, jus idem quod cum civibus Romanis eſſet. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hiſpania nequaquam tantum belli fuit quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hiſpania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit. & per hiemem prœlia aliquot, nulla memoria digna, adverſus latronum magis quam hoſtium excurſiones, vario tamen eventu, nec ſine militum jactura, ſunt facta. Majores res geſtæ à M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibuſqus & Celtiberis ſignis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit, fugavitque: regem Hilermum vivum cepit. Dum hæc in Hiſpania agerentur, comitiorum jam appetebat dies. itaque L. Cornelius conſul, relicto ad exercitum M. Claudio legato; Romam venit. Is in ſenatu quum de rebus à ſe geſtis diſſeruiſſet, quoquo in ſtatu provincia

eſſet; queſtus eſt cum Patribus conſcriptis, Quod tanto bello una ſecunda pugna tam feliciter perfecto, non eſſet habitus Diis immortalibus honos. poſtulavit deinde, ut ſupplicationem ſimul triumphumque decernerent. Prius tamen quam relatio fieret, Q. Metellus, qui conſul dictatorque fuerat, *Literas eodem tempore* dixit, *& conſulis L. Cornelii ad ſenatum, & M. Marcelli ad magnam partem ſenatorum, allatas eſſe, inter ſe pugnantes: eoque dilatam eſſe conſultationem, ut præſentibus auctoribus earum literarum diſceptaretur. Itaque exſpectaſſe ſeſe, ut conſul, qui ſciret ab legato ſuo adverſus ſe ſcriptum aliquid, quum ipſi veniendum eſſet, duceret eum ſecum Romam: quum etiam veritus eſſet, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato. Nunc videri eſſe amotum de induſtria, ne ea quæ ſcripſiſſet, præſens diceret, aut argueret coram: & ſi quid vani afferret, argui poſſet; donec ad liquidum veritas explorata eſſet. Itaque nihil eorum quæ poſtularet conſul decernendum in præſentia cenſere.* Quum pergeret nihilo ſegnius referre, ut ſupplicatio decerneretur, triumphantique ſibi in urbem invehi liceret; M. & C. Titinii tribuni plebis, ſe interceſſuros, ſi de ea re fieret Senatusconſultum, dixerunt. Cenſores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus. Cornelius luſtrum condidit. cenſa ſunt civium capita centum quadraginta tria millia ſeptingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam collapſa quædam ruinis ſunt. & porta Cœlimontana fulmine icta eſt; muruſque circa multis locis de cœlo tactus. Et

Ariciæ,

Ariciæ, Lanuvii, & in Aventino, lapidibus pluit. & à Capua nunciatum eſt, examen veſparum ingens in forum advolaſſe, & in Martis æde conſediſſe. eas collectas cum cura, & igni crematas eſſe. Horum prodigiorum cauſſa decemviri libros adire juſſi, & novendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque urbs luſtrata. Iiſdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicavit; biennio poſt, quam vovit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumviri deduxerunt, Cn. Manlius Vulſo, L. Apuſtius Fullo, Q. Ælius Tubero; cujus lege deducebatur. tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, ſexagena in equites. Apuſtio auctore tertia pars agri dempta eſt: quo poſtea ſi vellent, novos colonos aſſcribere poſſent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu jam annus erat, & ambitio magis quam unquam alias exarſerat conſularibus comitiis. multi & potentes petebant patricii, plebeiique: P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hiſpania provincia nuper deceſſerat magnis rebus geſtis: & L. Quintius Flamininus, qui claſſi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Vulſo. Hi patricii. plebei autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, Manius Acilius. ſed omnium oculi in Quintium Corneliumque conjecti. nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrumq; commendabat. Ceterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clariſſimi ætatis ſuæ imperatores. major

gloria Scipionis: & quo major, eo propior invidiæ. Quintii recentior, ut qui eo anno triumphaſſet. Accedebat, quod alter decimum jam prope annum aſſiduus in oculis hominum fuerat; quæ res minus verendos magnos homines ipſa ſatietate facit: conſul iterum poſt devictum Annibalem, cenſorque fuerat. In Quintio nova & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo poſt triumphum, nec adeptus erat: Pro fratre germano, non patruele, ſe petere ajebat: pro collega & participe adminiſtrati belli. ſe terra, fratrem mari, rem geſſiſſe. Is obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus fraterque deducebat: quem Cornelia gens, Cornelio conſule comitia habente, quem tantum præjudicium ſenatus; virum è civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Peſſinunte venientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ænobarbus conſules facti. adeo ne in plebeio quidem conſule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Poſtero die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus. A. Attilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas inſignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi, & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in faſtigio Iovis ædis poſuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram à porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter eſſet, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria geſtum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta eſt. nam & caſtra conſulis oppugnata,

gnata, ægre ſunt defenſa: & non ita multo poſt per ſaltum anguſtum quum duceretur agmen Romanum, ipſas fauces exercitus Ligurum inſedit. qua quum exitus non pateret, converſo agmine redire inſtitit conſul: & à tergo fauces ſaltus occupatæ à parte hoſtium erant: Caudinæque cladis memoria non animis modo, ſed prope oculis, obverſabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. eorum præfectus conſuli pollicetur *Se parte utra vellet cum ſuis erupturum. Tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis eſſet. in eos ſe impetum facturum: & nihil prius quam flammam tectis injecturum. ut is pavor cogeret Ligures excedere ſaltu, quem obſiderent, & diſcurrere ad opem ferendam ſuis.* Collaudatum eum conſul ſpe præmiorum onerat. Numidæ equos conſcendunt, & obequitare ſtationibus hoſtium neminem laceſſentes cœperunt. Nihil primo adſpectu contemptius. equi homineſque paululi & graciles: diſcinctus & inermis eques, præterquam quod jacula ſecum portat: equi ſine frenis, deformis ipſe curſus; rigida cervice & extento capite currentium. Hunc contemptum de induſtria augentes, labi ex equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe. Itaque qui primo intenti paratique, ſi laceſſerentur, in ſtationibus fuerant, jam inermes ſedenteſq; pars maxima ſpectabant. Numidæ adequitare, dein refugere. ſed propius ſaltum paulatim evehi: velut quos impotentes regendi equi invitos efferrent. poſtremò ſubditis calcaribus per medias ſtationes hoſtium erupêre: & in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt. proximo deinde vico inſe-

runt ignem, ferro flammaque omnia pervaſtant. Fumus primo conſpectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, poſtremò ſeniores puerique refugientes, tumultum in caſtris fecerunt. itaque ſine conſilio, ſine imperio pro ſe quiſque currere ad ſua tuenda: momentoque temporis caſtra relicta erant, & obſidione liberatus conſul, quo intenderat, pervenit. Sed neque Boii, neque Hiſpani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infeſtique erant Romanis, quam Ætolorũ gens. Ii poſt deportatos ex Græcia exercitus, primò in ſpe fuerant, *& Antiochum in vacuam Europæ poſſeſſionem venturum: nec Philippum aut Nabin quieturos.* Vbi nihil uſquam moveri viderunt, agitandum aliquid miſcendumque rati, ne cunctando ſeneſcerent conſilia; concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conqueſtus injurias Romanorum, ſtatumque Ætoliæ, Quod omnium Græciæ gentium civitatumque inhonoratiſſimi poſt eam victoriam eſſent, cujus cauſſa ipſi fuiſſent; legatos cenſuit circa reges mittendos, qui non ſolùm tentarent animos eorum, ſed ſuis quemque ſtimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum eſt miſſus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, *ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naves, navaleſque ſocios habuiſſe. incluſum ſuis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneſo. nunquam habiturum recuperandi ſua occaſionem, ſi eam quæ tum eſſet, prætermiſiſſet. Nullum exercitum Romanum in Græcia eſſe: nec*

propter

propter Gyttheum, aut maritimos alios Laconas, dignam cauſſam exiſtimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rurſum tranſmittant. Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur; ut quum in Græciam Antiochus trajeciſſet, conſcientia violatæ per ſociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret ſe cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud diſſimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quo ex altiore faſtigio rex, quam tyrannus detractus erat; quoque plures ademptæ res. *Ad hoc vetuſta regum Macedoniæ fama, peragratuſque orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. Et tutum vel incœpto vel eventu ſe conſilium afferre. nam neque ut ante ſe moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu tranſiret in Græciam, ſuadere; & qui ſine Antiocho adverſus Romanos Ætoloſque tamdiu ſuſtinuerit bellum, ei adjuncto Antiocho, ſociis Ætolis, qui tum graviores hoſtes quam Romani fuerint, quibus tandem viribus reſiſtere Romanos poſſe?* Adjiciebat, *De duce Annibale, nato adverſus Romanos hoſte, qui plures & duces & milites eorum occidiſſet, quam quot ſupereſſent.* Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho: *& omnium primum, prædam de Philippo Romanorum eſſe dicere, victoriam Ætolorum, & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quam Ætolos dediſſe; & ad vincendum vires eoſdem præbuiſſe. deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum eſſent: quæ loca terreſtribus copiis, quos portus maritimis.* Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrumque ad rebellandum eſſe: & primam quamque occaſionē recuperandi ea quæ bello amiſiſſent, arreptu-

arrepturos. Ita per totum ſimul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti ſunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimiſit ad ſeditiones in iis miſcendas: & alios principum donis ad ſuam cauſſam perduxit: alios pertinaciter in ſocietate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miſerunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentque ne pacem, quam tantopere petiſſet, turbaret: & auxilia ad Gytheum, quod jam oppugnabatur à tyranno, & Romam qui ea nunciarent, legatos miſerunt. Antiochus rex ea hieme Raphiæ in Phœnice Ptolomæo regi Ægypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam ſe recepiſſet, per Ciliciam Tauro monte ſuperato, extremo jam hiemis Epheſum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio miſſo in Syriam ad cuſtodiam ultimarum partium regni, ne quid abſente ſe à tergo moveretur; ipſe cum omnibus terreſtribus copiis ad Piſidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos eſt profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius, P. Villius, qui ad Antiochum (ſicut ante dictum eſt) miſſi erant, juſſi prius Eumenem adire, Elæam venere: inde Pergamum ibi regia Eumenis fuit) aſcenderunt. Cupidus belli adverſus Antiochum Eumenes erat: *gravem, ſi pax eſſet, accolam tanto potentiorem regem credens: eundem ſi motum bellum eſſet, non magis parem Romanis fore quam Philippus fuiſſet: & aut funditus ſublatum iri; aut ſi pax victo daretur, multa illi detracta ſibi*

ſibi acceſſura : ut facile deinde ſe ab eo ſine ullo Romano auxilio tueri poſſet. Etiam ſi quid adverſi caſurum foret, ſatius eſſe Romanis ſociis quamcumque fortunam ſubire, quam ſolum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc quantum auctoritate, quantum conſilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpicius æger Pergami ſubſtitit. Villius quum Piſidiæ bello occupatum eſſe regem audiſſet, Epheſum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi forte erat, ſæpe congrederetur : ut animum ejus & tentaret, ſi qua poſſet, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis eſſe. His colloquiis aliud quidem actum nihil eſt : ſecutum tamen ſua ſponte eſt, velut conſilio petitum eſſet, ut vilior ob ea regi Annibal & ſuſpectior ad omnia fieret. Claudius ſecutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuiſſe legatione tradit : eumq; Epheſi collocutum cum Annibale. Et ſermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet, reſpondiſſe, Alexandrum Macedonum regem; quod parva manu innumerabiles exercitus fudiſſet, quodque ultimas oras, quas viſere ſupra ſpem humanam eſſet, peragraſſet. Quærenti deinde, quem ſecundum poneret; Pyrrhum dixiſſe caſtrametari primum docuiſſe. ad hoc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe : artem etiam conciliandi ſibi homines eam habuiſſe, ut Italicæ gentes regis externi, quam populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium eſſe mallent. Exequenti, quem tertium duceret; haud dubie ſemetipſum dixiſſe. Tum

riſum

riſum obortum Scipioni, & ſubjeciſſe. Quidnam tum diceres, ſi me viciſſes? Tum me vero, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores eſſe. Et perplexum Punico aſtu reſponſum, & aſſentationis genus Scipionem moviſſe: quod è grege ſe imperatorum velut inæſtimabilem, ſecreviſſet. Villius ab Epheſo Apameam proceſſit. eo & Antiochus audito Romanorum legatorum adventu occurrit. Apameæ congreſſis diſceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filii regis, quem miſſum paulo ante dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis deſiderium. id enim jam ſpecimen ſui dederat, ut ſi vita longior contigiſſet, magni juſtiq; regis in eo indolem fuiſſe appareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors ejus ſuſpectior fuit; gravem ſucceſſorem eum inſtare ſenectuti ſuæ patrem credentem, per ſpadones quoſdam, talium miniſteriis facinorum acceptos regibus, veneno ſuſtuliſſe. Eam qnoque cauſſam clandeſtino facinori adjiciebant, quod quum Seleuco filio Lyſimachiam dediſſet: Antiocho quam ſimilem daret ſedem, ut procul ab ſe per honorem eum quoque ablegaret, non habuiſſet. Magni tamen luctus ſpecies per aliquot dies regiam tenuit: legatuſque Romanus, ne alieno tempore incommodus obverſaretur, Pergamum conceſſit. Rex Epheſum, omiſſo quod inchoaverat bello, rediit. ibi per luctum regia clauſa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, ſecreta conſilia agitavit. Minio ignarus omnium externorum,

vireſque æſtimans regis ex rebus in Syria aut Aſia geſtis, non cauſſà modo ſuperiorem eſſe Antiochum, quod nihil æqui poſtularent Romani, ſed bello quoque ſuperaturum credebat. Fugienti regi diſceptationem cum legatis, ſeu jam experto eam minus proſperam, ſeu mœrore recenti confuſo, profeſſus Minio, ſe quæ pro cauſſa eſſent dicturum, perſuaſit ut à Pergamo accerſerentur legati. Iam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Epheſum venerunt. Rex à Minione excuſatus, & abſente eo res agi cœpta eſt. Ibi præparata oratione Minio: *Specioſo titulo*, inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatum liberandarũ video: ſed facta veſtra orationi non conveniunt. & aliud Antiocho juris ſtatuiſtis, alio ipſi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampſacenique Græci ſunt, quam Neapolitani & Rhegini, & Tarentini, à quibus ſtipendium, à quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracuſas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & ſecuribus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quam armis ſuperatis vos iis has leges impoſuiſſe. Eandem de Smyrna & Lampſaco, civitatibuſque, quæ Ioniæ aut Æolidis ſunt, cauſſam ab Antiocho accipite. Bello ſuperatas à majoribus, & ſtipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc ei reſponderi velim, ſi ex æquo diſceptatur, & non belli cauſſa quæritur.* Ad ea Sulpicius: *Fecit verecunde*, inquit, *Antiochus, qui, ſi alia pro cauſſa ejus non erant quæ dicerentur, quemlibet iſta quam ſe dicere maluit. Quid enim ſimile habet civitatum earum quas comparaſti cauſſa? Ab Rheginis, & Neapolitanis, & Tarentinis, ex quo in noſtram venerunt poteſtatem, uno & perpetuo tenore juris ſemper uſur-*

uſurpato, numquam intermiſſo, quæ ex fœdere debent, exigimus. Poteſne tandem dicere, ut ii populi non per ſe, non per alium quemquam fœdus mutaverint; ſic Aſiæ civitates, ut ſemel venerunt in majorum Antiochi poteſtatem, in perpetua poſſeſſione regni veſtri permanſiſſe, & non alias earum in Philippi, alias in Ptolomæi fuiſſe poteſtate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem uſurpaſſe? Nam ſi, quod aliquando ſervierunt temporum iniquitate preſſi, jus poſt tot ſecula aſſerendi eos in ſervitutem facit; quid abeſt quin actum nobis nihil ſit, quod à Philippo liberavimus Græciam, & repetant poſteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Theſſalorum totam gentem? Sed quid ego cauſſam civitatum ago, quam ipſis agentibus & nos, & regem ipſum cognoſcere æquius eſt? Vocari deinde civitatum legationes juſſit; præparatas jam ante & inſtructas ab Eumene; qui quantumcunque virium Antiocho deceſſiſſet, ſuo id acceſſurum regno ducebat. Admiſſi plures, dum ſuas quiſque nunc querelas nunc poſtulationes inſerit, æqua iniquis miſcentes, è diſceptatione altercationem fecerunt. itaque neque remiſſa ulla re, neque impetrata, æque ac venerant omnium incerti legati Romam redierunt. Rex, dimiſſis iis, concilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quiſque aſperius adverſus Romanos locutus eſſet, eo ſpes gratiæ major erat. Alius ſuperbiam poſtulatorum increpare, tamquam Nabidi victo, ſic Antiocho, maximo Aſiæ regum, imponentium leges. quamquam Nabidi tamē dominationem in patriam ſuam, & patriam Lacedæmonem remiſſam, Antiocho, ſi Smyrna & Lampſacus imperata

faciant,

faciant, indignum videri. alii, parvas, & vix dictu dignas belli cauſſas tanto regi eas civitates eſſe. ſed initium ſemper per jus impetrandi fieri. niſi crederent Perſas, quum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt, gleba terræ & hauſtu aquæ eguiſſe. *Per ſimilem tentationem Romanis de duabus civitatibus agi. & alias civitates, ſimul duas jugum exuiſſe vidiſſent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas ſervitute potior ſit, tamen omni præſenti ſtatu ſpem cuique novandi res ſuas blandiorem eſſe.* Alexander Acarnan in concilio erat, Philippo quondam amicus, nuper relicto eo ſecutus opulentiorem regiam Antiochi: & tamquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut conſiliis quoque arcanis intereſſet, acceptus erat. Is tamquam non utrum bellandum eſſet, nec ne, conſuleretur; ſed ubi & qua ratione bellum gereretur, *Victoriam ſe haud dubiam proponere animo affirmabat; ſi in Europam tranſiſſet rex, & in aliqua Græciæ parte ſedem bello cepiſſet. Iam primum Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum; anteſignanos ad aſperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponneſo concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates: quibus eum depulſum Romani Lacedæmonis muris incluſiſſent. à Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audiſſet, arma capturum. Noſſe ſe ſpiritus ejus, noſſe animum: ſcire ferarum modo, quæ clauſtris aut vinculis teneantur, ingentes jamdiu iras eum in pectore volvere. meminiſſe etiam ſe, quoties in bello precari omnes Deos ſolitus ſit, ut Antiochum ſibi darent adiutorem.*

torem. cujus voti ſi compos nunc ſiat, nullum moram rebellandi facturum. Tantum non cunctandum, neque ceſſandum eſſe. in eo enim victoriam verti, ſi & loca opportuna, & ſocii praeoccuparentur. Annibalem quoque ſine mora mittendum in Africam eſſe ad diſtringendos Romanos. Annibal non adhibitus in concilium, propter colloquia cum Villio ſuſpectus regi, & in nullo poſtea honore habitus; primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius eſſe ratus, & percunctari cauſſam repentinæ alienationis, & purgare ſe tempore apto, quæſita ſimpliciter iracundiæ cauſſa, auditaque, *Pater Amilcar,* inquit. *Antioche, parvum admodum me, quum ſacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, numquam amicum fore populi Romani. Sub hoc ſacramento ſex & triginta annos militavi: hoc me in pace patria mea extulit: hoc patria extorrem in tuam Regiam adduxit: hoc duce, ſi tu ſpem meam deſtitueris, ubicunque vires, ubi arma eſſe ſciam, inveniam orbe terrarum quærens aliquos Romanis hoſtes. Itaque ſi quibus tuorum meis criminibus apud te creſcere libet, aliam materiam creſcendi ex me quærant. Odi odioque ſum Romanis. id me verum dicere pater Amilcar, & Dii teſtes ſunt. Proinde quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. ſi qua res te ad pacem compellet, in id conſilium alium cum quo deliberes quærito.* Non movit modo talis oratio regem, ſed etiam reconciliavit Annibali. Ex concilio ita diſceſſum eſt, ut bellum gereretur. Romæ deſtinabant quidem ſermonibus hoſtem Antiochum, ſed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Conſulibus ambobus Italia provincia decreta eſt: ita ut inter

ſe

ſe compararent, ſortirenturve, uter comitiis ejus anni præeſſet. ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus eſſet, ſi quo eum extra Italiam opus eſſet ducere legiones. Huic conſuli permiſſum, ut duas legiones ſcriberet novas, & ſociûm ac Latini nominis viginti millia, & equites nongentos. Alteri conſuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius conſul ſuperioris anni habuiſſet: & ſociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium. additum in ſupplementum, ut quatuor millia peditum Romanorum ſcriberentur, & centum quinquaginta equites: & ſociis eodem quinque millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra Italiam, quo ſenatus cenſuiſſet, provincia evenit, L. Quintio Gallia. & comitia prætorum habita. Prætores deinde provincias ſortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappùs Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hiſpaniam citeriorem, A. Attilius Serranus, ulteriorem. Sed his duobus primum Senatusconſulto, deinde plebis etiam ſcitò permutatæ provinciæ ſunt. Attilio claſſis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hiſpaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuiſſent: ut & ſociis eodem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. Attilius triginta naves quinqueremes facere juſſus, & ex navalibus veteres deducere, ſi quæ utiles eſſent, & ſcribere navales ſocios. Et conſulibus

ſulibus imperatum, ut ei duo millia ſociûm ac Latini nominis, & mille pedites daret Romanos. Hi duo prætores & duo exercitus, terreſtris navaliſque adverſus Nabin aperte jam oppugnantem ſocios populi Romani dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum miſſi exſpectabantur: priuſquam ii rediſſent, vetuerat Cn. Domitium conſulem ſenatus ab urbe diſcedere. Prætoribus Fulvio & Scribonio, quibus ut jus dicerent Romæ provincia erat, negotium datum: ut præter eam claſſem, cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priuſquam conſul prætoreſque in provincias proficiſcerentur, ſupplicatio fuit prodigiorum cauſſa. Capram ſex hœdos uno fœtu edidiſſe, ex Piceno nunciatum eſt: & Arretii puerum natum unimanum: Amiterni terra pluiſſe: Formiis portam murumque de cœlo tacta: & (quod maxime terrebat) Conſulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum cauſſa ſupplicatum eſt: bovem cum cura ſervari aliqui aruſpices juſſerunt. Tiberis infeſtiore, quam priore impetu, illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maximè circa pórtam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, ſive imbribus, ſive motu terræ leviore, quam ut alioqui ſentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppreſſit. In agris paſſim inundatis pecua ablata: villarum ſtrages facta eſt. Priuſquam L. Quintius conſul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Piſano cum Liguribus ſignis collatis pugnavit: novem millia hoſtium occidit. ceteros fuſos fugatoſque in caſtra compulit. Ea uſque in noctem magno certa-

certamine oppugnata, defenſaque ſunt. nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua caſtra invaſit. prædæ minus inventum eſt, quod ſubinde ſpolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hoſtibus dedit. ex agro Piſano in Ligures profectus, caſtella vicoſque eorum igni ferroque pervaſtavit: ibi præda Etruſca, quæ miſſa à populatoribus fuerat, repletus eſt miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. qui quum nihil, quod ſatis maturam cauſſam belli haberet, niſi adverſus Lacedæmonium tyrannum attuliſſent, quem & Achæi legati annunciabant, contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Attilius prætor cum claſſe miſſus eſt in Græciam ad ſocios tuendos. Conſules quando nihil ab Antiocho inſtaret, proficiſci ambos in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit; Quintius per Ligures in Bojos venit. Duo conſulum agmina diverſa late agrum hoſtium pervaſtarunt. primo equites eorum pauci cum præfectis, deinde univerſus ſenatus, poſtremo in quibus aut fortuna aliqua aut dignitas erat, ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in utraque Hiſpania eo anno res proſperè geſtæ. nam & C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: & M. Fulvius proconſul cum duobus exercitibus hoſtium duo ſecunda prœlia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam, Holonemque; & caſtella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progreſſus, & ibi duobus potitus oppidis,

oppidis, Nobilia & Cuſibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, ſed loco munita. eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio venit. Cum his ſignis collatis proſperè pugnavit: & fuſis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Ceterum eo tempore minus ea bella, quę gerebantur, curæ Patribus erant, quam exſpectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etſi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores temerè ſine ullis auctoribus orti multa falſa veris miſcebant. Inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam veniſſet Antiochus, extemplo claſſem eum in Siciliam miſſurum. Itaque ſenatus, etſi prætorem Attilium cum claſſe miſerat in Græciam; tamen quia non copiis modo, ſed etiam auctoritate opus erat ad tuendos ſociorum animos, T. Quintium & C. Octavium, & Cn. Servilium, & P. Villium legatos in Græciam miſit: & ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brundiſium promoveret legiones, decrevit: ut inde, ſi res poſceret, in Macedoniam trajiceret: & ut M. Fulvius prætor claſſem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & cum imperio eſſet, qui claſſem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat:) & ut idem prætor L. Valerio collegæ ſcriberet, *Periculum eſſe, ne claſſis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere ſenatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites ſcribere eum: quibus oram maritimam provinciæ, qua vergeret in Græciam, tueri poſſet.* Eum delectum prætor non

ex Sicilia ipſa tantum, ſed etiam ex circumjacentibus inſulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam verſa erant, præſidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali Eumenis fratris, qui nunciavit, Antiochum regem Helleſpontum cum exercitu tranſiſſe. Ætolos ita ſe parare, ut ſub adventum ejus in armis eſſent. Et Eumeni abſenti, & præſenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equeſtria arma, & vaſa argentea centum pondo, & aurea viginti pondo. Quum alii atque alii nuncii bellum inſtare afferrent, ad rem pertinere viſum eſt, conſules primo quoque tempore creari. Itaque Senatusconſultum factum eſt, ut M. Fulvius prætor literas extemplo ad conſulem mitteret, quibus certior fieret ſenatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia conſulibus creandis ediceret. Paruit his literis conſul, & præmiſſo edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quod patricii tres in unum locum petierunt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulſam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volſco. P. Scipioni, ut dilatum viro tali non negatum honorem appareat, conſulatus datus eſt. additus ei de plebe collega, Manius Acilius Glabrio. Poſtero die prætores creati, L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui claſſem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magi-

magiſtratus ſortirentur provincias, M. Bœbius à Brunduſio cum omnibus copiis tranſire in Epirum eſt juſſus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio prætori urbano negotium datum eſt, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita ſe ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, ſed ſumma vi Gyttheum oppugnabat: & infeſtus Achæis, quod miſerant obſeſſis præſidium, agros eorum vaſtabat. Achæi non antea auſi capeſſere bellum, quam ab Roma revertiſſent legati; ut quid ſenatui placeret, ſcirent; poſt reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miſerunt, qui conſilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capeſſendum inclinatæ ſententiæ erant: literæ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat, Prætorem claſſemque Romanam exſpectandi. Quum principum alii in ſententia permanerent; alii utendum ejus, quem ipſi conſuluiſſent conſilio cenſerent; multitudo Philopœmenis ſententiam exſpectabat. Prętor is tum ęrat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is pręfatus, *Bene comparatum apud Ætolos eſſe, ne Prætor, quum de bello conſuluiſſet, ipſe ſententiam diceret; ſtatuere quamprimum ipſos quid vellent, juſſit. Prætorem decreta eorum cum fide & cura exſecuturum: annixurumq;, ut quantum in conſilio humano poſitum eſſet, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam ſi aperte ſuadendo cupiditatem res gerendi oſtendiſſet. Itaque ingenti conſenſu bellum decretum eſt: tempus

tempus & ratio adminiſtrandi ejus libera prætori permiſſa ſunt. Philopœmen præterquam quod ita Quintio placeret, & ipſe exiſtimabat claſſem Romanam exſpectandam, quæ à mari Gyttheum tueri poſſet; ſed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gyttheum ſolum, ſed præſidium quoque miſſum ad tuendam urbem amitterentur; naves Achæorum deduxit. Comparaverat & tyrannus modicam claſſem, ad prohibenda, ſi qua obſeſſis mari ſummitterentur, præſidia, tres tectas naves, & lembos priſteiſque; tradita vetere claſſe ex fœdere Romanis. Harum novarum navium agilitatem, ut experiretur, ſimul ut omnia ſatis apta ad certamen eſſent, profectos in altum, quotidie remigem militemque ſimulacris navalis pugnæ exercebat; in eo ratus, verti ſpem obſidionis, ſi præſidia maritima intercluſiſſet. Prætor Achæorum, ſicut terreſtrium certaminum arte, quemvis clarorum imperatorum vel uſu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, niſi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta antè: quum Crateri uxorem Nicæam à Naupacto Corinthum veheret. hujus fama motus (fuerat enim nobile in claſſe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum, & vetuſtate dilabentem juſſit. Hac tum prætoria nave præcedente claſſem, quum in ea Patrenſis Tiſo præfectus claſſis veheretur, occurrerunt è Gyttheo Laconum naves: & primo ſtatim incurſu ad novam & firmam navem, vetus, quę per ſe ipſa omnibꝰ compagibus

aquam acciperet, divulſa eſt: captique omnes, qui in nave erant. cetera claſſis, prætoria nave amiſſa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipſe Philopœmen in levi ſpeculatoria nave fugit: nec antè fugæ finem, quam Patras ventum ſit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti caſus, imminuit: quin contra, ſi in re navali, cujus eſſet ignarus, offendiſſet: eo plus in ea, quorum uſu calleret, ſpei nactus, breve id tyranno gaudium ſe effecturum affirmabat. Nabis quum proſpera elatus re, tum ſpem etiam haud dubiam nactus, nihil jam à mari periculi fore, & terreſtres aditus claudere opportunè poſitis præſidiis voluit. tertia parte copiarum ab obſidione Gytthei abducta, ad Pleias poſuit caſtra. Imminet is locus & Leucis & Acris; qua videbantur hoſtes exercitum admoturi. Quum ibi ſtativa eſſent, & pauci tabernacula haberent; multitudo alia caſas ex arundinibus textas fronde, quæ umbram modo præberet, texiſſent; priuſquam in conſpectum hoſtium veniret Philopœmen, nec opinantem eum improviſo genere belli aggredi ſtatuit. Navigia parva in ſtationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos pleroſque, cum fundis & jaculis, & alio levi genere armaturæ impoſuit. inde littora legens, quum ad propinquum caſtris hoſtium promontorium veniſſet, egreſſus callibus notis, nocte Pleias pervenit: & ſopitis vigilibus ut in nullo propinquo metu, ignem caſis ab omni parte caſtrorum injecit. Multi prius incendio abſumpti ſunt, quam hoſtium adventum ſentirent: & qui ſenſerant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia abſumpta:

ſumpta: perpauci tamen ex tam ancipiti peſte ad Gyttheum in majora caſtra perfugerunt. Ita perculſis hoſtibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megapolitarum eſt, duxit: & magna vi pecorum hominumq; inde abrepta, priuſquam à Gyttheo tyrannus pręſidium agris mitteret, diſceſſit. Idem Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem & Achæis & ſociis indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes; ſtatuit, quoniam ſatis & ſuorum à pudore maritimæ ignominiæ reſtituti animi, & hoſtium conterriti eſſent, ad Lacedæmonem ducere; eo modo uno ratus ab obſidione Gytthei hoſtem abduci poſſe. Ad Carias primum in hoſtium terra poſuit caſtra. Eo ipſo die Gyttheum expugnatũ eſt. cujus rei ignarus Philopœmen, caſtra ad Barboſthenem (mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis recepto Gyttheo, cum expedito exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim duxiſſet, Pyrrhi (quæ vocant) caſtra occupavit: quem peti locum ab Achæis, non dubitabat. inde hoſtibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter anguſtias viæ propè quinque millia paſſuum. cogebatur agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum: quod exiſtimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, à tergo ſuos aggreſſurum. Duæ res ſimul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus: altera, quod primo agmini occurriſſe hoſtem cernebat. ubi quum per loca confragoſa iter eſſet, ſine levis armaturæ præſidio ſigna ferri non

videbat poſſe. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis ſolertię atque uſus: nec belli tantum temporibus, ſed etiam in pace, ad id maximè animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem tranſitu ſaltum veniſſet, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum ſolus erat, ſecum ipſe agitabat animo: quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hoſtis eo loco apparuiſſet, quid ſi à fronte, quid ſi ab latere hoc, aut illo, quid ſi à tergo adoriretur, capiendum conſilii foret? Poſſe inſtructos recta acie, poſſe inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. Quem locum ipſe capturus eſſet, cogitando aut quærendo exſequebatur; aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim intereſſe) uſurus. quo impedimenta, quo ſarcinas, quo turbam inermem rejiceret. quanto ea, aut quali præſidio cuſtodiret: & utrum pergere qua cœpiſſet ire via, an ea qua veniſſet repetere melius eſſet. caſtris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, qua opportuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia eſſet. qua poſtero die caſtra movendi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio eſſet. Et tum omnium primum agmen conſtituit: dein Cretenſes auxiliares, & quos Tarentinos vocabant, equites, binos ſecum trahentes equos, ad prima ſigna miſit: & juſſis equitibus ſubſequi, ſuper torrentem, unde aquari poſſent; rupem occupavit. Eo impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis circumdedit: & pro natura loci caſtra communivit. tabernacula ſtatuere in aſpretis, & in-

inæquabili ſolo difficile erat. Hoſtes quingentos paſſus aberant. ex eodem rivo utrimque cum præſidio levis armaturæ aquati ſunt: & priuſquam, (qualia in propinquis caſtris ſolent) contraheretur certamen, nox intervenit. Poſtero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum eſſe. nocte in valle à conſpectu hoſtium averſa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorum. Luce orta Cretenſium levis armatura & Tarentini equites ſuper torrentem prœlium commiſerunt. Letemnaſtus Cretenſis popularibus ſuis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenſes & hoſtium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini, præſidio aquatoribus erant. Aliquandiu dubium prœlium fuit; ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus. Procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat, ut modico edito prœlio in fugam inclinarent, hoſtemque ad inſidiarum locum pertraherent; effuſe ſecuti fugientes per convallem, plerique & vulnerati, & interfecti ſunt, priuſquam occultum hoſtem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, inſtructi ſederant: ut facile per intervalla ordinum fugientes ſuos acciperent. Conſurgunt deinde ipſi integri, recentes, inſtructi: & in hoſtes inordinatos, effuſos, labore etiam & vulneribus feſſos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyranni miles: & haud paulo concitatiore curſu, quam ſecutus erat, fugiens, in caſtra eſt compulſus. multi cæſi captique in ea fuga ſunt. & in caſtris quoque foret trepidatum ni Phi-

lopœmen receptui cani juſſiſſet; loca magis confragoſa, & quacumque temerè proceſſiſſet, iniqua, quam hoſtem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ & ex ingenio ducis, conjectans, in quo tum is pavore eſſet, unum de auxiliaribus ſpecie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret: Achæos ſtatuiſſe poſtero die ad Eurotam amnem, qui propè ipſis affluit mœnibus, procedere, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in caſtra portarentur. ſimul etiam tentaturus, ſi quorum animi ſolicitari ad defectionem à tyranno poſſent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam perculſo metu relinquendi caſtra cauſſam probabilem præbuit. Poſtero die Pythagoram cum auxiliarib⁹ & equitatu ſtationem agere pro vallo juſſit. ipſe tamquam in aciem cum robore exercitus egreſſus, ſigna ocius ferri ad urbem juſſit. Philopœmen poſteaquam citatum agmen per anguſtam & proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretenſium auxiliares in ſtationem hoſtium, quæ pro caſtris erat, emittit. Illi ubi hoſtes adeſſe, & à ſuis ſe deſertos viderunt; primo in caſtra recipere ſe conati ſunt: deinde, poſteaquam inſtructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipſis caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen aliquantum prægreſſum inſiſtunt. Extemplo cetrati Achæorum in caſtra impetum faciunt, & diripiunt: ceteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Vt vero ad poſtremos prœlium ortum eſt, clamorq; terribilis à tergo paventium

ad prima ſigna eſt perlatus;pro ſe quiſque armis abjectis in circumjectas itineri ſilvas diffugiunt, momentoque temporis ſtrage armorum ſepta via eſt, maximè haſtis; quæ pleræque adverſæ cadentes, velut vallo objecto iter impediebant. Philopœmen utcunque poſſent, inſtare & perſequi auxiliaribus juſſis (utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, levem armaturam, quam ad perſequendum reliquerat hoſtem, operiebatur. qui ubi prima vigilia venerunt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetraſſe, ceteram multitudinem inermem toto ſparſam vagari ſaltu, corpora curare eos jubet. ipſe ex cætera copia militum (qui,quia priores in caſtra venerant,refecti & cibo ſumpto & modica quiete erant) delectos,nihil prter gladios ſecum ferentes,extemplo educit,& duarum portarum itineribus,quę Pheras, quæque Barboſthenem ferunt, eos inſtruxit; qua ex fuga recepturos ſeſe hoſtes credebat.Nec eum opinio fefellit.nam Lacedæmonii quoad lucis ſuperfuit quicquam,deviis callibus medio ſaltu ſe recipiebant. Primo veſpere ut lumina in caſtris hoſtium conſpexere, è regione eorum occultis ſemitis ſe tenuerunt: ubi prętergreſſi ea ſunt,jam tutum rati,in patentes vias deſcenderunt.ibi excepti ab inſidente hoſte paſſim ita multi cæſi captiq; ſunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaſerit. Philopœmen incluſo tyranno in urbem,inſequentes dies prope triginta vaſtandis agris Laconum abſumpſit, debilitatiſque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum

Achæis imperatori Romano; & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat; legati Romanorum circumire ſociorum urbes; ſoliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertiſſent. minimum operæ in Achæis adeundis conſumpſerunt; quos, quia Nabidi infeſti erant, ad cetera quoque ſatis fidos cenſebant eſſe. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Theſſaliam iêre: allocutique concilio frequenti Theſſalos, Demetriadem iter flexere. eo Magnetum concilium indictum eſt. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quod pars principum alienati à Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia, quum reddi filium obſidem Philippo allatum eſſet, ſtipendiumque impoſitum remitti; inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos eſſe. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factioniſque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adverſus eos ita diſſerendum erat; ne timorem vanum iis demendo, ſpes inciſa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus eſſet. Illa tantum commemorata, *quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis eſſe, tum eam civitatem præcipue. Ibi enim non præſidium modo Macedonum fuiſſe; ſed regiam exædificatam; ut præſens ſemper in oculis habendus eſſet dominus. Ceterum nequicquam ea facta, ſi Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex eſſet.* Magnetarchen ſummum magiſtratum vocant. is tum Eurylochus erat, ac pote-

ſtate

Digitized by Google

ſtate ea fretus, negavit diſſimulandum ſibi & Magnetibus eſſe, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus eſſe. Et inter dicendi contentionem inconſultius evectus projecit, *Tum quoque ſpecie liberam Demetriadem eſſe. re vera omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit; partim aſſentientium, partim indignantium, dicere id auſum eum. Quintius quidem adeo exarſit ira, ut manus ad cœlum tendens, Deos teſtes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod ſemper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab Quintio legatiſque aliis flens petiit, *ne unius amentiam, civitati aſſignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas, non libertatem modo, ſed omnia, quæ hominibus ſancta caraque ſint, T. Quintio & populo Romano debere. Nihil quemquam à Diis immortalibus precari poſſe, quod non Magnetes ab illis haberent, & in corpora ſua citius per furorem ſævituros, quam ut Romanam amicitiam violarent.* Hujus orationem ſubſecutę multitudinis preces ſunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Iam enim, & id magis indies, Ætoli defectionem nudabant: eoque ipſo forte tempore Thoas princeps gentis, quem miſerant ad Antiochum, redierat: indeque Menippum ſecum adduxerat, regis legatum. Qui priuſquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures, terreſtres, navaleſque copias commemorando;

morando; ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos accitos: ante omnia (quo maxime moveri credebant multitudinis animos) tantum advehi auri, ut ipſos emere Romanos poſſit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura eſſet. nam & veniſſe eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: & quanquam propè abſciſſa res erat, tamen non ab re eſſe Quintio viſum eſt, ſociorum aliquos legatos intereſſe ei concilio, qui admonerent Romanæ ſocietatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adverſus regis legatum auderent. Athenienſes maxime in eam rem idonei viſi ſunt, & propter civitatis dignitatem, & vetuſtam ſocietatem cum Ætolis. ab i's Quintius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciavit legationem. Menippus poſt eum intromiſſus, *Optimum fuiſſe omnibus, qui Græciam, Aſiamque incolerent, ait, integris rebus Philippi potuiſſe intervenire Antiochum: ſua quemque habiturum fuiſſe, neq; omnia ſub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoq;* inquit, *ſi modo vos quæ inchoaſtis, conſilia conſtanter perducitis ad exitum; poterit, Diis juvantibus, & Ætolis ſociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res reſtituere in priſtinam dignitatem. Ea autem in libertate poſita eſt; quæ ſuis ſtat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienſes, quibus primis poſt regiam legationem dicendi quæ vellent, poteſtas facta eſt; mentione omni regis prætermiſſa, Romanæ ſocietatis Ætolos, meritorumque in univerſam Græciam T. Quintii, admonuerunt, *Ne temere eam celeritate nimia conſiliorum everterent. Conſilia callida & audacia*

prima ſpecie læta, tractatu dura, eventu triſtia eſſe. legatos Romanos, & in iis T. Quintium, haud procul inde abeſſe. Dum integra omnia eſſent, verbis potius de iis, quæ ambigerentur, diſceptarent, quam Aſiam Europamque ad funeſtum armarent bellum. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos cenſebant. principum maximè ſeniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienſes quum retuliſſent, eundum in Aetoliam Quintio viſum eſt. Aut enim moturum aliquid, aut omneis homines teſtes fore, penes Aetolos belli culpam eſſe: Romanos juſta ac propè neceſſaria ſumpturos arma. Poſteaquam ventum eſt eo, Quintius in concilio orſus à principio ſocietatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis eſſet; pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur, diſſeruit. *Si quid tamen æqui ſe habere arbitrarentur, quanto eſſe ſatius Romam mittere legatos; ſeu diſceptare, ſeu rogare ſenatum mallent; quam populum Romanum cum Antiocho, laniſtis Ætolis, non ſine motu magno generis humani & pernicie Græciæ dimicare? nec ullos prius cladem ejus belli ſenſuros, quam qui moviſſent.* Hæc nequicquam, velut vaticinatus Romanus; Thoas deinde ceterique factionis ejuſdem cum aſſenſu omnium auditi, pervicerunt, Vt ne dilato quidem concilio, & abſentibus Romanis, decretum fieret, quo accerſeretur Antiochus ad liberandam Græciam, diſceptandumque inter Aetolos & Romanos. Huic tam ſuperbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum. nam quum id ipſum decretum poſceret

eum

cum Quintius, non veritus majeſtatem viri; aliud in præſentia, quod magis inſtaret, prævertendũ ſibi eſſe dixit: decretum reſponſumque brevi in Italia, caſtris ſuper ripam Tiberis poſitis, daturum. tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantuſque magiſtratus eorum cepit. Quintius legatique Corinthum redierunt. inde, ut quæque de Antiocho, nihil per ſe ipſi moti, & ſedentes exſpectare adventum viderentur regis. concilium quidem univerſæ gentis poſt dimiſſos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant ſanctius concilium: ex delectis conſtat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes conſtabat, in civitatibus principes, & optimum quemque, Romanæ ſocietatis eſſe, & præſenti ſtatu gaudere. multitudinẽ, & quorum res non ex ſententia ipſorum eſſent, omnia novari velle. Aetoli conſilium uno die ſpei quoque non audacis modo, ſed etiam impudentis, ceperunt; Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in ſingulas miſſi ſunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cujus fuga cauſſaque fugæ ante dictum eſt; quia reditus in patriam nulla ſpes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejuſdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum ſordida veſte, tenentes velaméta ſupplicum, concionem frequentem adire jubent; ſingulos univerſoſq; obteſtantes, ne inſontem, indemnatum conſeneſcere exilio ſinerent. Et ſimplices homines miſericordia, & improbos ſeditioſoſq; immiſcendi res tumultu Aetolico

ſpes movit: pro ſe quiſque revocare jubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) ſpecie reducentis exulem hoſpitem profectus, die ac nocte ingens iter emenſus, quum millia ſex ab urbe abeſſet; luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum ſubſequi juſſa, præceſſit. poſteaquam portæ appropinquabat, deſilire omnes ex equis juſſit, & loris ducere equos; itineris maxime modo, ſolutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti videretur, quam præſidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi ſubſequens equitatus poſſet, media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibuſque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur, tum in domos miſſi, qui principes adverſæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta eſt. Lacedæmone non urbi vis afferenda, ſed tyrannus dolo capiendus erat: quem ſpoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulſum, qui occupaſſet occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Cauſſam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia ſibi, quum illis auctoribus rebellaſſet, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati ſunt, & triginta delecti ex juventute equites. Iis à prætore Damocrito in conſilio arcano gentis, de quo ante dictum eſt, denunciatum, *Ne ſe ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam ſua quiſque opinione præcipere poſſet, crederent miſſos eſſe. quicquid Alexamenum res moviſſet ſubiti conſilii capere; ad id quamvis*

vis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exſequendum parati eſſent, ac pro eo acciperent, tamquam ad id unum agendum miſſos à domo ſe ſcirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo ſpei implevit. *Antiochum jam in Europam tranſiſſe, mox in Græcia fore; terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem eſſe credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumque, ac navium non poſſe: elephantorum aciem conſpectu ipſo debellaturam. Ætolos toto ſuo exercitu paratos eſſe venire Lacedæmonem, quum res poſcat: ſed frequentes armatos oſtendere advenienti regi voluiſſe. Nabidi quoque & ipſi faciendum eſſe, ut quas haberet copias, non ſineret ſub tectis marceſcere ocio: ſed educeret, & in armis decurrere cogeret, ſimul animos acueret, & corpora exerceret. Conſuetudine leviorem laborem fore: & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri poſſe.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media fere in acie conſiſtebant. tyrannus cum tribus ſummum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante ſigna vectabatur, cornua extrema inviſens. in dextro cornu Ætoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant: & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat ſibi morem Alexamenus; nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem eſſe videbantur; nunc in dextrum cornu ad ſuos adequitandi; mox inde, velut imperato quod res popoſciſſet, recipiendi ſe ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori ſtatuerat, eo paulisper cum tyranno, vectatus, quum ad ſuos con-

conceſſiſſet, cum equitibus à domo ſecum miſſis. *Agenda, inquit, res eſt, juvenes, audendaque, quam me duce impigre exſequi juſſi eſtis. Parate animos dextraſque, ne quis in eo quod me viderit facientem, ceſſet. Qui cunctatus fuerit, & ſuum conſilium meo interponet, ſciat ſibi reditum ad penates non eſſe.* Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exiſſent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. Ponere haſtas equites Alexamenus jubet, & ſe intueri. colligit & ipſe animum confuſum tantæ cogitatione rei. Poſteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. Iacentem equites confodiunt. multis fruſtra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: & priuſquam à media acie ſuccurreretur, exſpiravit. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis cuſtodes, quum res in oculis gereretur, pavor primo cepit: deinde, poſteaquam abire Ætolorum agmen vidêre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: & ſpectatorum turba ex cuſtodibus vitæ mortiſque ultoribus facta. Nec moviſſet ſe quiſquam, ſi extemplo poſitis armis vocata in concionem multitudo fuiſſet, & oratio habita tempori conveniens. frequentes inde retenti in armis Ætoli, ſine injuria cujuſquam: ſed, ut oportuit in concilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum qui fecerant, ſunt acta. Dux regia incluſus, diem ac noctem in ſcrutandis theſauris tyranni conſumpſit: Ætoli velut capta urbe, quam liberaſſe videri volebant, in prædam verſi. Simul indignitas rei, ſimul contemptus, animos

Lacedæ-

Lacedæmoniis ad coeundum fecit. alii dicere, exturbandos Ætolos, & libertatem, quum reſtitui videretur, interceptam repetendam. alii, ut caput agendæ rei eſſet, regii generis aliquem in ſpeciem aſſumendum. Laconicus ejus ſtirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt. ibi Alexamenum cum paucis reſiſtentem obtruncant. Ætoli circa Chalciœcon (Minervæ eſt templum æreum) congregati cæduntur. Pauci armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. ibi comprehenſi à magiſtratibus, ſub corona venierunt. Philopœmen, audita cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata metu inveniſſet; evocatis principibus, & oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat, ſocietati Achæorum Lacedæmonios adjunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Attilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gyttheum acceſſit. iiſdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulſum, opibus eorum qui Romanæ ſocietatis erant, poſt T. Quintii legatorumque adventum, & Herodorum Cianum mercatorem, ſed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis erant; nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganea proceſſit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum, & Thoas ducen-

ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat, eas cum ſexcentis peditibus Herodorus trajicere in Inſulam Atalantam juſſus: ut inde, quum pedeſtres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chalcidem trajiceret. ipſe ceteras copias nocturnis maxime itineribus, quanta poterat celeritate, Chalcidem ducebat. Mictio & Xenoclides, penes quos tum ſumma rerum, pulſo Euthymida, Chalcide erat; ſeu ipſi per ſe ſuſpicati, ſeu indicata re; primò pavidi, nihil uſquam ſpei, niſi in fuga ponebant. deinde poſteaquam reſedit terror, & prodi & deſeri non patriam modo, ſed etiam Romanorum ſocietatem cernebant, conſilio tali animum adjecerunt: Sacrum anniverſarium eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modo, ſed Caryſtiorum etiam cœtu celebratur. Eo miſerunt qui orarent Eretrienſes Caryſtioſque, *Ut & ſuarum fortunarum in eadem inſula geniti miſererentur, & Romanam ſocietatem reſpicerent. ne ſinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, ſi Chalcidem habuiſſent. Graves fuiſſe Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maxime reſpectus civitates movit; & virtutem nuper in bello, & in victoria juſtitiam benignitatemque expertas. itaque quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit miſitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidiſſent, ipſi omnibus copiis tranſgreſſi Euripum, ad Salganea poſuerunt caſtra. inde caduceator primum, deinde legati ad Ætolos miſſi percunctatum, quo ſuo dicto factove ſocii atque amici ad ſe oppugnandos venirent?

Reſpon-

Reſpondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad oppugnandos, ſed ad liberandos ab Romanis venire ſeſe. Splendidiore nunc eos catena, ſed multo graviore vinctos eſſe, quam quum præſidium Macedonum in arce habuiſſent. Se vero negare Chalcidenſes aut ſervire ulli, aut præſidio cujuſquam egere.* Ita digreſſi ex colloquio legati ad ſuos. Thoas & Ætoli, ut qui ſpem omnem in eo, ut improviſo opprimerent, habuiſſent; ad juſtum bellum oppugnationemque urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares; domum rediere. Euthymidas, poſteaquam caſtra popularium ad Salganea eſſe, profectoſque Ætolos audivit; & ipſe à Thebis Athenas rediit. Et Herodorus quum per aliquot dies intentus ab Atalanta ſignum nequicquam exſpectaſſet, miſſa ſpeculatoria nave, ut quid moræ eſſet, ſciret; poſteaquam rem omiſſam à ſociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit. Quintius quoque his auditis, à Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites præſidii cauſſa relinqui Chalcide, ab Eumene rege: ipſum Athenas ire. Quintius quo profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem liberatam, momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam ſocietatem Romanam facturam. & ut præſidii aliquid eſſet ſuæ partis hominibus, Eunomo prætori Theſſalorum ſcripſit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmiſit ad tentandos animos: non aliter, niſi pars aliqua inclinaret ad reſpectum priſtinæ ſocietatis, rem aggreſſurus. Villius quinqueremi nave oſtium portus eſt invectus. Eo multitudo Magnetum omnis quum ſe effudiſſet,

quæ-

quæſivit Villius, utrum ad amicos, an ad hoſtes ſeſe veniſſe mallent? Reſpondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos veniſſe eum: ſed abſtineret portu, & ſineret Magnetas in concordia & libertate eſſe, nec per colloquii ſpeciem multitudinem ſolicitaret.* Altercatio inde, non ſermo fuit: quum Romanus, ut ingratos, increparet Magnetas, imminenteſque prædiceret clades: multitudo obſtreperet, nunc ſenatum, nunc Quintium accuſando. ita irrito incœpto Villius ad Quintium ſeſe recepit. At Quintius, nuncio ad Prætorem miſſo, ut reduceret domum copias, ipſe navibus Corinthum rediit. Abſtulerunt me velut de ſpacio, Græciæ res immiſtæ Romanis: non quia ipſas operæpretium eſſet perſcribere, ſed quia cauſſæ fuerunt cum Antiocho belli. Conſulibus deſignatis (inde namque diverteram) L. Quintius, & Cn. Domitius conſules, in provincias profecti ſunt: Quintius in Ligures, Domitius adverſus Boios. Boii quieverunt: atque etiam ſenatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (ſumma omnium mille & quingēti) conſuli dediderunt ſeſe. Ab altero conſule ager Ligurum late eſt vaſtatus; caſtellaque aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captivis parta, ſed recepti quoque aliquot cives ſociique, qui in hoſtium poteſtate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta eſt Senatusconſulto plebiſque ſcito. tria millia & ſeptingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minutius, M. Furius Craſſipes. quina dena jugera agri data in ſingulos pedites ſunt: duplex equitibus. Bruttiorum proxime fuerat ager: Bruttii ceperant

rant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, ſed ſegnior. Terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies feriæ in ſolicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei cauſſa ſupplicatio habita eſt. Alter non pavor vanus, ſed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim verſa arſere, tabernæque omnes cum magni precii mercibus conflagraverunt. Iam fere in exitu annus erat: & indies magis fama de Antiochi bello, & cura Patribus creſcebat. itaque de provinciis magiſtratuum deſignatorum, quo intentiores eſſent omnes, agitari cœptum eſt. Decrevere, ut conſulibus Italia, & quo ſenatus cenſuiſſet, (jam eſſe bellum adverſus Antiochum regem omnes ſciebant) provinciæ eſſent. cujus ea ſors eſſet, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, ſex millia ſociûm Latini nominis, cum quadringentis equitibus ſunt decreta. Eorum delectum habere L. Quintius conſul juſſus: nequid moraretur, quo minus conſul novus, quo ſenatus cenſuiſſet, extemplo proficiſci poſſet. Item de provinciis prætorum decretum eſt: prima ut ſors duæ, peregrina urbanaque, & inter cives ac peregrinos juriſdictio eſſet: ſecunda Bruttii: tertia claſſis, ut navigaret, quo ſenatus cenſuiſſet: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: ſexta, Hiſpania ulterior. imperatum præterea L. Quintio conſuli eſt, ut duas legiones civium Romanorum novas conſcriberet: & ſociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia eveniſſet decreverunt.

verunt. Ædes duæ Iovi eo anno in Capitolio dedicatæ ſunt. Voverat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram conſul. dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Iudicia in fœneratores eo anno multa ſevere ſunt facta; accuſantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio poſitæ in cella Iovis ſupra faſtigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata, & iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem ceſſabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, & Alexandria, Troas, & Lampſacus. quas neque vi expugnare ad eam diem pôterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque à tergo relinquere trajiciens ipſe in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio. & primo naves apertæ, quas cum eo miſſurus in Africam fuerat, moratæ ſunt: deinde an omnino mittendus eſſet, conſultatio mota eſt; maxime à Thoante Ætolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in poteſtate eſſe: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iiſdem & regis ſpem inflabat: omnium votis eum accerſiri. concurſum ad littora futurum, unde claſſem regiam proſpexiſſent. Hic idem auſus de Annibale eſt movere ſententiam prope jam certam regis. nam *neque dimittendam partem navium à claſſe regia cenſebat: neque ſi mittendæ naves forent, minus quempiam ei claſſi, quam Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum eſſe.*

eſſe. Regem conſpici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si claſſem, ſi exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac ſi per alium ducem amittantur. ſi quid proſpere eveniat, Annibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si vero univerſo bello vincendi Romanos fortuna detur; quam ſpem eſſe, ſub rege victurum Annibalem uni ſubjectum, qui patriam prope non tulerit? Non ita ſe à juventa eum geſſiſſe, ſpe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in ſenectute dominum laturus videatur. Nihil opus eſſe regi Annibale duce: comite & conſiliario eodem ad bellum uti poſſe. Modicum fructum ex ingenio tali, neque gravem neque inutilem fore. ſi ſumma petantur, & dantem & accipientem prægravatura. Nulla ingenia tam prona ad invidiam ſunt, quam eorum, qui genus ac fortunam ſuam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo conſilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum eſt. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam conſtituit. Priuſquam ſolveret naves, Ilium à mari aſcendit, ut Minervæ ſacrificaret. Inde ad claſſem regreſſus, proficiſcitur quadraginta tectis navibus, apertis ſexaginta: & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu ſequebantur. Imbrum primo Inſulam tenuit: inde Scyathum trajecit. ibi collectis in alto quæ diſſipatæ erant navibus, ad Preleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principeſq; Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus, die poſtero in urbis

portum

portum navibus eſt invectus. Copias haud procul inde expoſuit. decem millia peditum fuere, & quingenti equites, ſex elephanti; vix ad Græciam nudam occupandam ſatis copiarum, nedum ad ſuſtinendum Romanum bellum. Ætoli poſteaquam Demetriadem veniſſe Antiochum allatum eſt, concilio indicto, decretum, quo accerſerent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos ſciebat, Phaleram in ſinum Maliacum proceſſerat. inde decreto accepto Lamiam venit; exceptus ingenti favore multitudinis, cum plauſibus clamoribuſque, & quibus aliis lætitia effuſa vulgi ſignificatur. In concilium ut ventum eſt, ægre à Phanea prætore principibuſque introductus, facto ſilentio rex dicere orſus. Prima ejus oratio fuit excuſantis, *Quod tanto minoribus ſpe atq; opinione omnium copiis veniſſet. Id ſuæ impenſæ erga eos voluntatis maximum debere indicium eſſe, quod nec paratus ſatis ulla re, & tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravate obſecutus eſſet, credidiſſetque, quum ſe vidiſſent Ætoli, omnia vel in ſe uno poſita præſidia exiſtimaturos eſſe. Ceterum eorum quoque ſe, quorum exſpectatio deſtituta in præſentia videatur, ſpem abunde expleturum. Nam ſimul primum anni tempus navigabile præbuiſſet mare, omnem ſe Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam claſſibus completurum. Nec impenſæ, nec labori, nec periculo parſurum; donec depulſo cervicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam atque in ea principes Ætolos feciſſet. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Aſia venturos. In præſentia curæ eſſe Ætolis debere, ut copia frumenti ſuis & annona tolerabilis rerum alia-*

aliarum ſuppeditetur. In hanc ſententiam rex, cum magno omnium aſſenſu locutus, diſceſſit. Poſt diſceſſum regis inter duos principes Aetolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas, reconciliatore pacis, & diſceptatore de iis, quæ in controverſia cum populo Romano eſſent, utendum potius Antiocho cenſebat, quam duce belli. *Adventum ejus & majeſtatem ad vereeundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare neceſſe ſit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non poſſint.* Thoas negare, *Paci ſtudere Phaneam: ſed diſcutere apparatum belli velle. ut tædio & impetus elangueſcat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari poſſe, toties legationibus miſſis Romam, toties cum ipſo Quintio diſceptando, ſatis expertum eſſe: nec niſi abſciſſa omni ſpe, auxilium Antiochi imploraturos fuiſſe. Quo celerius ſpe omnium oblato, non eſſe langueſcendum, ſed orandum potius regem, ut quoniam, quod maximum fuerit, ipſe vindex Græciæ venerit, copias quoque terreſtres navaleſque accerſat. Armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modo, ſed ne pro ſe quidem ipſo, momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit ſententia, imperatoremque regem appellandum cenſuerunt: & triginta principes, cum quibus ſi qua vellet, conſultaret, delegerunt. Ita dimiſſo concilio multitudo omnis in ſuas civitates dilapſa eſt. Rex poſtero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, conſultabat. Optimum viſum eſt, Chalcidem fruſtra nuper ab Aetolis tentatam, primum aggredi: & celeritate in eam rem magis quam magno

conatu

conatu & apparatu opus eſſe. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade ſecuti erant, profectus per Phocidem eſt. & alio itinere principes Aetoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroniam occurrerunt: & decem conſtratis navibus ſecuti ſunt. Rex ad Salganea caſtris poſitis, navibus ipſe cum principibus Aetolorum Euripum trajecit, & quum haud procul portu egreſſus eſſet, magiſtratus quoque Chalcidenſium & principes ante portam proceſſerunt. Pauci utrimque ad colloquium congreſſi ſunt. Aetoli magnopere ſuadere, *ut ſalva Romanorum amicitia, regem quoque aſſumerent ſocium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, ſed liberandæ Græciæ cauſſa in Europam trajeciſſe; & re liberandæ, non verbo & ſimulatione, quod feciſſent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus eſſe, quam utramq; complecti amicitiam. ita enim ab utriuſque injuria tutam alterius ſemper præſidio & fiducia fore. Nam ſi non recepiſſent regem, viderent quid patiendum iis extemplo foret: quum Romanorum procul auxilium, hoſtis Antiochus, cui reſiſtere viribus ſuis non poſſent, ante portas eſſet.* Ad hæc Mictio, unus ex principibus, *Mirari ſe dixit, ad quos liberandos Antiochus, relicto regno ſuo, in Europam trajeciſſet. Nullam enim civitatem ſe in Græcia noſſe, quæ aut præſidium habeat, aut ſtipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenſes neque vindice libertatis ullo indigere, quum liberi ſint, neque præſidio, quum pacem ejuſdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aſpernari, neque ipſorum Ætolorum. [i]d primum eos pro amicis facturos,*

 ros,

ros, ſi Inſula excedant, atque abeant. nam ipſis certum eſſe, non modo non recipere mœnibus, ſed ne ſocietatem quidem ullam paciſci, niſi ex auctoritate Romanorum. Hæc renunciata regi ad naves, ubi reſtiterat, quum eſſent; in præſentia, (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam poſſet) reverti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane cœptum evaſiſſet, conſultare cum Aetolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Aminandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotiorum gentem averſam ab Romanis jam inde à Barcyllæ morte, & quæ ſecuta eam fuerant, cenſebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infeſtum inviſumque eſſe Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujuſdam Megalopolitani habebat: qui ſe oriundum à Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina impoſuerat: quam regiis inclitam nuptiis, major ex fratribus Philippus ſecutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio vanum, Aetoli & Antiochus impulerant in ſpem, quod is vere regum ſtirpis eſſet, regni Macedoniæ, ſi Aminandrum Athamaneſque Antiocho conjunxiſſet. & ea vanitas promiſſorum, non apud Philippum modo, ſed etiam apud Aminandrum, valuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumq; coram T. Quintio Aegii datum eſt concilium. Antiochi legatus, prior, quam Aetoli, eſt auditus. Is, ut plerique quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terraſque inani ſonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Helleſponto in*

in Europam: partim loricatos, quos cataphractos vocant: partim ſagittis ex equo utentes, & à quo nihil ſatis tecti ſit, averſos refugiente equo certius figentes. His equeſtribus copiis (quamquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui poſſent) adjiciebat multiplices copias peditum. & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat: Dahas, Medos, Elimæoſque & Caddufios appellans. Navalium vero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia poſſent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, ſiniſtrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere: quas gentes nullæ unquam nec arte, nec virtute navali æquaſſent. Iam pecuniam, jam alios belli apparatus referre ſupervacaneum eſſe. ſcire ipſos, abundaſſe ſemper auro regna Aſiæ. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis; principe altero civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluſo; ſed cum magno Aſiæ totius partiſque Europæ rege. Eum tamen, quamquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil poſtulare ab Achæis, in quo fides eorum adverſus Romanos priores ſocios atque amicos lædatur. Non enim ut ſecum adverſus eos arma capiant, ſed ut neutri parti ſeſe conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello ſe non interponant. Idem ferme & Aetolorum legatus Archidamus petiit, ut quæ facillima & tutiſſima eſſet, quietem præſtarent, ſpectatoreſque belli, fortunarum alienarum eventum ſine ullo diſcrimine rerum ſuarum operirentur. Provectus deinde eſt intemperantia linguæ in maledicta; nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipſius Quintii: *ingratos appellans, & exprobrans non victo-*

riam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, ſed etiam ſalutem : ipſumque, & exercitum ſua opera ſervatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio eſſe ? Auſpicantem immolantemque, & vota nuncupantem ſacrificuli vatis modo in acie vidiſſe, quum ipſe corpus ſuum pro eo telis hoſtium objiceret. Ad ea Quintius : *Coram quibus magis, quam apud quos verba faceret,* dicere *Archidamum rationem habuiſſe. Achæos enim probe ſcire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis eſſe : & in conciliis magis concionibuſque, quam in acie apparere. itaque parvi Achæorum exiſtimationem, quibus notos eſſe ſe ſcirent, feciſſe : legatis regis, & per eos abſenti regi eum ſe jactaſſe. Quod ſi quis antea ignoraſſet, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxiſſet ; ex legatorum ſermone potuiſſet apparere : mentiendo invicem jactandoque vires, quas non haberent, inflaſſe vana ſpe, atque inflatos eſſe : dum ii ab ſe Philippum victum, ſua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant : vos, ceteraſque civitates & gentes, ſuam ſectam eſſe ſecuturos. Rex contra peditum equitumque nubes jactat & conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpitis mei, hominis & boni, & ſciti convivatoris. apud quem ſolſtitiali tempore comiter accepti, quum miraremur, unde illi eo tempore anni, tam multa & varia venatio ; homo non quam iſti ſunt glorioſus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & ſpeciem ferinæ carnis ex manſueto ſuo factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paulo ante jactatæ ſint, poſſe. Varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadduſios, Elimæos ; Syros omnes eſſe : haud paulo mancipiorum*

cipiorum

cipiorum melius, propter ſervilia ingenia, quam militum genus. Et utinam ſubjicere oculis veſtris Achæi poſſem concurſationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem. Videretis vix duarum male plenarum legiuncularum inſtar in caſtris regis, videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in ſtipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis ſtantem: & mox inde excluſum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo ſpectatis, in Ætoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regiæ vanitati. Quo minus vos decipi debetis, ſed expertæ toties ſpectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum eſſe dicant, non interponi vos bello: nihil tam vanum imo tam alienum rebus veſtris eſt. Quippe ſine gratia, ſine dignitate, præmium victoris eritis. Nec abſurde adverſus utroſque reſpondiſſe viſus eſt. & facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. nulla enim nec diſceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eoſdem genti Achæorum hoſtes & amicos, quos populus Romanus cenſuiſſet, judicarent: bellumque & Antiocho & Aetolis nunciari juberent. Auxilia etiam quo cenſuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miſerunt. Erat enim haud procul ſeditione Athenis res; trahentibus ad Antiochum quibuſdam ſpe largitionum venalem precio multitudinem, donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quintius eſt accitus, & accuſante Leonte quodam Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exilium eſt ejectus. Et ab Achæis quidem

cum triſti reſponſo legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi reſponderunt. quum Antiochus in Bœotiam veniſſet, tum quid ſibi faciundum eſſet, ſe deliberaturos eſſe. Antiochus quum ad Chalcidis præſidium & Achæos & Eumenem regem miſiſſe audiſſet; maturandum ratus, ut & prævenirent ſui; & venientes ſi poſſent, exciperent; Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni claſſe Polyxenidam mittit. ipſe paucos poſt dies ſex millia ſuorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Achæi quingenti ab Eumene rege modicum auxilium miſſum, duce Xenoclide Chalcidenſi, nondum obſeſſis itineribus, tuto tranſgreſſi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites quingenti ferme & ipſi, quum jam Menippus caſtra ante Salganea ad Hermeum, qua tranſitus ex Bœotia in Eubœam inſulam eſt, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis legatus à Chalcide ad Quintium, ad id ipſum præſidium petendum miſſus. qui poſteaquam obſeſſas ab hoſtibus fauces vidit, omiſſo ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam tranſmiſſurus. Templum eſt Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia paſſuum à Tanagra abeſt. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ eſt mari trajectus. Vbi & in fano lucoque, ea religione & eo jure ſancto, quo ſunt templa, quæ aſyla Græci appellant, & nondum aut indicto bello, aut ita commiſſo, ut ſtrictos gladios, aut ſanguinem uſquam factum audiſſent, quum per magnum ocium milites, alii ad ſpectaculum templi lucique verſi, alii in littore inermes vagaren-

gaſentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapſa eſſet; repente Menippus palatos paſſim aggreſſus eos cecîdit, ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt: in quibus Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quintio Romaniſque, ſicut jactura militum moleſta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjeciſſe aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, quum rurſus oratores partim ex ſuis, partim Aetolos Chalcidem miſiſſet, qui eadem illa quæ nuper cum minis gravioribus agerent, nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ ſibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, ſub adventum regis urbe exceſſerunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo caſtellum Romani milites pauci cuſtodiæ cauſſa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipſe caſtellum Euripi oppugnare eſt adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut ſine fraude liceret abire, præſidio exceſſerunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen quum terra marique obſiderentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obſidionem. Quum id quod erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem ejus inſulæ urbes imperium abnuerunt. magnoque principio ſibi orſus bellum videbatur; quod tanta inſula & tot opportunæ urbes in ſuam ditionem veniſſent.

EPITOME LIBRI XXXVI.

Manius Acilius Glabrio conſul Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græcia expulit, idemque Ætolos ſubegit. P. Cornelius Scipio Naſica conſul adem matris Deûm, quam ipſe in Palatium intulerat, vir optimus à ſenatu judicatus, dedicavit. idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphavit. Præterea navalia certamina proſpera adverſus præfectos Antiochi regis referuntur.

PUBLIUM Cornelium Cn. filium Scipionem, & Manium Acilium Glabrionem conſules inito magiſtratu, Patres priuſquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hoſtiis juſſerunt in omnibus fanis, in quibus lectiſternium majorem partem anni fieri ſolet: precarique, quod ſenatus de novo bello in animo haberet, ut ea res ſenatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Ea omnia ſacrificia læta fuerunt: primiſque hoſtiis perlitatum eſt: & ita aruſpices reſponderunt, eo bello terminos populi Romani propagari: victoriam ac triumphum oſtendi. Hæc quum renunciata eſſent, ſolutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri juſſerunt: *Vellent juberentne cum Antiocho rege, quique ſectam ejus ſecuti eſſent, bellum iniri: ſi ea rogatio perlata eſſet, tum, ſi ita videretur conſulibus, rem integram ad ſenatum referrent.* P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum ſenatus decrevit,

vit, ut conſules Italiam & Græciam provincias ſortirentur : cui Græcia eveniſſet, ut præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam provinciam ex auctoritate ſenatus ſcripſiſſet imperaſſetve, eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex ſenatusconſulto in Macedoniam trajeciſſet. Et extra Italiam permiſſum, ut ſi res poſtulaſſet, auxilia ab ſociis ne ſupra quinque millium numerum acciperet. L. Quintium ſuperioris anni conſulem legari ad id bellum placuit. Alter conſul cui Italia provincia eveniſſet, quum Bojis juſſus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos ſuperiores conſules habuiſſent; alterum ut mitteret Romam, eæque urbanæ legiones eſſent paratæ, quo ſenatus cenſuiſſet. His ita in ſenatu, ad id, quæ cujus provincia foret, decretis, tum demum ſortiri conſules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde ſorte Senatusconſultum factum eſt: *quod populus Romanus eo tempore duellum juſſiſſet cum rege Antiocho eſſe, quique ſub imperio ejus eſſent; ut ejus rei cauſſa ſupplicationem imperarent conſules: utiq; Manius Acilius conſul ludos magnos Iovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria.* Id votū in hæc verba præeunte P. Licinio pontifice maximo conſul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege ſumi populus juſſit, id ex ſententia ſenatus populique Romani confectum erit; tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet : donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam ſenatus decreverit. Quiſquis magiſtratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte ſunto.* Supplicatio inde ab duobus conſu-

libus edicta per biduum fuit. Conſulibus ſortitis provincias, extemplo & prætores ſortiti ſunt. M. Iunio Bruto juriſdictio utraq; evenit: A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppido Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori claſſis, L. Æmilio Paullo Hiſpania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conſcripti priore anno ex Senatusconſulto à L. Quintio conſule, dati ſunt: juſſuſque tueri omnem oram circa Tarentũ Brunduſiumque. L. Æmilio Paullo in ulteriorem Hiſpaniam præter eum exercitum, quem à M. Fulvio proprætore accepturus eſſet, decretum, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites: ita ut in iis duæ partes ſociûm Latini nominis, tertia civium Romanorũ eſſet. Idem ſupplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hiſpaniam citeriorem eſt miſſum. M. Æmilius Lepidus à L. Valerio, cui ſucceſſurus eſſet, *ſimul provinciam exercitumque accipere juſſus: L. Valerium, ſi ita videretur, proprætorem in provincia retinere: & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum eſſet: altera à Pachyno Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis cuſtodiret.* Eidem prætori mandatum, ut duas decumas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, devehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum, non in Græciam, ſed Romam id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui claſſis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore juſſus, & ab Attilio naves accipere.

veteres naves quæ in navalibus erant, ut reficeret & armaret, M. Iunio prætori negotium datum eſt, & in eam claſſem ſocios navales libertinos legeret. Legati terni in Africam ad Carthaginienſes, & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, miſſi: pro quo precium ſolveret populus Romanus. Adeoque in apparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius conſul ediceret, *Qui ſenatores eſſent, quibuſque in ſenatu ſententiam dicere liceret, quique minores magiſtratus eſſent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire poſſet: neve uno tempore quinque ſenatores ab urbe Roma abeſſent.* In comparanda impigre claſſe, C. Livium prætorem contentio orta cum colonis maritimis, pauliſper tenuit. Nam quum cogerentur in claſſem, tribunos plebis appellarunt: ab iis ad ſenatum rejecti ſunt. Senatus ita, ut ad unum omnes conſentirent, decrevit, vacationem rei navalis his colonis non eſſe. Hoſtia, & Fregena, & Caſtrum novum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinueſſa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certaverunt. Conſul deinde Manius Acilius ex Senatusconſulto ad collegium fecialium retulit: *Ipſine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an ſatis eſſet ad præſidium aliquod ejus nunciare? & num Ætolis quoque ſeparatim indici juberent bellum. & num prius ſocietas eis & amicitia renuncianda eſſet, quam bellum indicendum?* Feciales reſponderunt: *Iam ante ſeſe, quum de Philippo conſulerentur, decreviſſe; nihil referre, ipſi coram, an ad præſidium nunciaretur. Amicitiam renunciatam videri, quum legatis toties repetentibus res, nec reddi,*

di, nec ſatis fieri æquum cenſuiſſent. Ætolos ultro ſibi bellum indixiſſe, quum Demetriadem ſociorum urbem per vim occupaſſent: Chalcidem terra marique oppugnatum iſſent: regem Antiochum in Europam ab bellum populo Romano inferendum traduxiſſent. Omnibus jam ſatis comparatis, Manius Acilius Conſul edixit: *Ut quos L. Quintius milites conſcripſiſſet, & quos ſociis nominique Latino imperaſſet, quos ſecum in provinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brunduſium idibus Maiis convenirent.* ipſe ad quintum nonas Majas paludatus urbe egreſſus eſt. Per eoſdem dies & prætores in provincias profecti ſunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolomæo Aegypti rege, Romam venerunt; pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolomæo etiam mille pondo auri, viginti millia pondo argenti allata. Nihil ejus acceptum. Gratiæ regibus actæ. & quum uterque ſe cum omnibus copiis in Aetoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur; Ptolomæo id remiſſum: Philippi legatis reſponſum; gratum eum ſenatui populoque Romano facturum, ſi Manio Acilio conſuli non defuiſſet. Item ab Carthaginienſibus & Maſaniſſa rege legati venerunt. Carthaginienſes tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti ſunt: id ut ab ſe munus Romani acciperent, petere ſe. & claſſem ſuorum ſuo ſumptu comparaturos: & ſtipendium quod pluribus penſionibus in multos annos deberent, præſens omne daturos. Maſaniſſæ legati, quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei

ad exercitum in Græciam; Romam trecenta millia modiûm tritici, ducenta quinquaginta hordei, equites quingentos, elephantos viginti regem ad Manium Acilium conſulem miſſurum. De frumento utriſque reſponſum; ita uſurum eo populum Romanum, ſi precium acciperent. De claſſe Carthaginienſibus remiſſum: præterquam ſi quid navium ex fœdere deberent. de pecunia ita reſponſum; nullam ante diem accepturos. Quum hæc Romæ agebantur; Chalcide Antiochus ne ceſſaret per hibernorum tempus, partim ipſe ſolicitabat civitatum animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant: ſicuti Epirotæ communi gentis conſenſu, & Elei è Peloponneſo venerunt. Elei auxilium adverſus Achæos petebant, quos poſt bellum non ex ſua ſententia indictum Antiocho, primum civitati ſuæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretenſi Euphane ſunt miſſi. Epirotarum legatio erat minimè in partem ullam liberi aut ſimplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, cum eo ut caverent ne quid offenderent Romanos. petebant enim, *ne ſe temere in cauſſam deduceret, expoſitos adverſus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. Sed ſi ipſe poſſet terreſtribus navalibuſq; copiis præſidere Epiro, cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus ſuis accepturos. ſi id non poſſet; deprecari, ne ſe nudos atq; inermes Romano bello objiceret.* Hac legatione id agi apparebat, ut ſive (quod magis credebant) abſtinuiſſet Epiro, integra ſibi omnia apud exercitus Romanos eſſent; conciliata ſatis apud regem gratia, quod accepturi fuiſſent venientem: ſive veniſſet, ſic

quoque ſpes veniæ ab Romanis foret; quod nō expectato longinquo auxilio ab ſe, præſentis viribus ſuccubuiſſent. Huic tam perplexæ legationi, quia non ſatis in promptu erat quid reſponderet, legatos ſe miſſurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos ſeque communiter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipſe profectus eſt; cauſſas in ſpeciem iræ adverſus Romanos eas, quas antè dixi, habentem: Barcyllæ necem, & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes, illatum: revera per multa jam ſecula publicè privatimque labente egregia quondam diſciplina gentis, & multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. Obviam effuſis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis; quamquam & ad Delium impetu in præſidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiſerat nec à parvis nec dubiis principiis bellum; tamen eandem orationem exorſus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum uſus erat, ut amicitiam ſecum inſtitui, non bellum indici Romanis poſtularet; neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen ſub levi verborum prætextu pro rege adverſus Romanos factum eſt. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem egreſſus, præmiſſis inde literis, ut Demetriadem, convenirent principes Ætolorum, cum quibus de ſumma rerum deliberaret; navibus eò ad diem indictam concilio venit. Et Aminander accitus ad conſultandum ex Athamania, & Annibal jam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Conſultatum de Theſſalorum gente eſt, quorum omnibus qui

aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modo diverſæ ſententiæ erant: quod alii, extemplo agendum; alii ex hieme, quæ tunc fermè media erat, differendum in veris principium; & alii, legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum cenſebant, terrendoſq; metu, ſi cunctarentur. Quum circa hanc ferè conſultationem diſceptatio omnis verteretur, Annibal nominatim interrogatus ſententiam, in univerſi belli cogitationem regem atque eos qui aderant, tali oratione avertit: *Si ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus eſſem in conſilium, quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur; eam ſententiam dixiſſem, quam hodie quum de Theſſalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in ſocietatem belli quacunque ratione cenſeo deducendos eſſe. nam quod ad Eubœam Bœotoſque & Theſſalos attinet, cui dubium eſt, quin ut quibus nullæ ſuæ vires ſint, præſentibus adulando ſemper, quem metum in conſilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur ſimul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad conſuetum imperium ſe avertant? nec iis noxæ futurum ſit, quod quum Romani procul abeſſent, vim tuam præſentis exercituſque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiuſque eſt, Philippum nobis conjungere, quam hos; cui ſi ſemel in cauſſam deſcenderit, nihil integri futurum ſit; quique eas vires afferat, quæ non acceſſio tantum ad Romanum eſſe bellum, ſed per ſe ipſæ nuper ſuſtinere potuerint Romanos? Hoc ego adjuncto (abſit verbo invida) qui dubitare de eventu poſſim? quum, quibus adverſus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipſi oppugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes conſtat)*

conſtat) vicerunt, cum Philippo adverſus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum ſecundum Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiſcum ſtabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem ſuſtinebat belli: nunc duo maximi reges, Aſiæ Europæque viribus adverſus unum populum (ut meam utramque fortunam taceam) patrum certè ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit vobiſcum comparatus, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet conjungi nobis Philippum poſſe? Una, communis utilitas, quæ ſocietatis maximum vinculum eſt: altera, auctores vos Ætoli. Veſter enim legatus hic Thoas inter cetera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere eſt ſolitus, ante omnia hoc ſemper affirmavit; fremere Philippum, & ægre pati, ſub ſpecie pacis leges ſervitutis ſibi impoſitas. Ille quidem feræ beſtiæ vinctæ aut clauſæ, & refringere clauſtra cupienti, regis iram verbis æquabat. cujus ſi talis animus eſt, ſolvamus nos ejus vincula, & clauſtra refringamus! ut erumpere diu coërcita ira in hoſtes communes poſſit. Quod ſi nihil eum legatio noſtra moverit: at nos, quoniam nobis eum adjungere non poſſumus; ne hoſtibus noſtris ille adjungi poſſit, caveamus. Seleucus filius tuus Lyſimachiæ eſt: qui ſi eo exercitu, quem ſecum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari; facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad ſua potiſſimum tuenda avertet. De Philippo meam ſententiam habes. De ratione univerſi belli quid ſentirem, jam ab initio non ignoraſti. quod ſi tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & caſtellum Euripi expugnatum Romani, ſed Etruriam Ligurumque & Galliæ Ciſalpinæ oram bello ardere, & qui maximus iis terror

eſt, Annibalem in Italia eſſe audirent. Nunc quoque accerſendas cenſeo omnes navales terreſtreſque copias. Sequantur claſſem onerariæ cum commeatibus. nam hic ſicut ad belli munera pauci ſumus, ſic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires; diviſa claſſe partem Corcyræ in ſtatione habebis, ne tranſitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italiæ, quod Sardiniam Africamque ſpectat, trajicies: ipſe cum omnibus terreſtribus copiis in Byllinum agrum procedes. Inde Græciæ præſidebis, & ſpeciem Romanis trajecturum te præbens, &, ſi res popoſcerit, trajecturus. Hæc ſuadeo. qui, ut non omnis peritiſſimus ſim belli; cum Romanis certe bellare bonis maliſque meis didici. In qua conſilium dedi, in eadem nec infidelem, nec ſegnem operam polliceor. Dii approbent eam ſententiam, quæ tibi optima viſa fuerit.
Hæc fermè Annibalis oratio fuit. quam laudarunt magis in præſentia, qui aderant, quam rebus ipſis exſecuti ſunt. nihil enim eorum eſt factum, niſi quod ad claſſem copiaſque accerſendas ex Aſia Polyxenidam miſit. Legati Lariſſam ad concilium Theſſalorum ſunt miſſi, & Ætolis Aminandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras eſt indictus. eodem & rex cum ſuis copiis confeſtim venit. Ibi dum operiretur Aminandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda oſſa Macedonum circa Cynoſcephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, miſit; ſive ab ipſo quærente ſibi commendationem ad Macedonum gentem & invidiam regi, quod inſepultos milites reliquiſſet, monitus; ſive ab inſita regibus vanitate, ad conſilium ſpecie amplum, re inane, animo ad-

adjecto. Tumulus eſt in unum oſſibus, quæ paſſim ſtrata erant, coacervatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque qui ad id tempus fortunam eſſet in conſilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem miſit, Antiochum in Theſſaliam impetum feciſſe. ſi videretur ei moveret ex hibernis: ſe obviam proceſſurum, ut quid agendum eſſet, conſultarent. Antiocho ad Pheras jam caſtra habenti, ubi conjunxerant ei ſe Ætoli & Aminander; legati ab Lariſſa venerunt, quærentes, quod ob factum dictumve Theſſalorum bello laceſſeret eos: ſimul orantes, ut remoto exercitu, per legatos, ſi quid ei videretur, ſecum diſceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præſidium miſerunt: hi excluſi aditu, jam omnia itinera obſidentibus regiis, Scotuſſam ſe receperunt. Legatis Lariſſæorum rex clementer reſpondit, Non belli faciendi, ſed tuendæ & ſtabiliendæ libertatis Theſſalorum cauſſa, ſe Theſſaliam intraſſe. Similia his qui cum Pheræis ageret miſſus. cui nullo dato reſponſo, Pheræi ipſi ſuum legatum ad regem, principem civitatis Pauſaniam miſerunt. Qui quum haud diſſimilia his, ut in cauſſa pari, quæ pro Chalcidenſibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egiſſet; rex etiam atque etiam deliberare eos juſſos, ne id conſilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi eſſent, extemplo pœniteret, dimiſit. Hæc renunciata Pheras legatio quum eſſet, ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid fors belli tuliſſet, paterentur. Itaq; & hi ſumma

ope

ope parabant ſe ad urbem defendendam: & rex ab omni parte ſimul oppugnare mœnia eſt aggreſſus. ut qui ſatis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis poſitum eſſe, quam primam aggreſſus eſſet, aut ſperni deinde ab univerſa gente Theſſalorum, aut timeri ſe; omnem undique terrorem obſeſſis injecit. Primum impetum oppugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: deinde quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. Revocati deinde caſtigationibus principum ad perſeverandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis conceſſerunt; cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. poſtremo victi malis quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia eſſet, dediderunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror eſſet, Scotuſſam miſit. nec ibi mora deditionis eſt facta: cernentibus Pheræorum recens exemplum; qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem feciſſent. cum ipſa urbe Hippolochus Lariſſæorumq; deditum eſt præſidium. Dimiſſi ab rege inviolati omnes: quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſæorum animos credebat. Intra decimum diem quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit. inde Cypæram & Metropolim, & iis circumjecta caſtella recepit: omniaque jam regionis ejus, præter Atracem & Gyrtonem, in poteſtate erant. Tum aggredi Lariſſam conſtituit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio

præſidii dimiſſi, vel exemplo tot civitatum dedentium ſeſe, non ultra in pertinacia manſuros. Elephantis agi ante ſigna terroris cauſſa juſſis, quadrato agmine ad urbem inceſſit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Lariſſæorum inter metum præſentem hoſtium, & verecundiam abſentium ſociorum. Per eoſdem dies Aminander cum Athamanum juventute occupat Pellinæum: & Menippus cum tribus millibus peditum Aetolorum, & ducentis equitibus in Perrœbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi cepit, depopulatuſque eſt agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: conſultanti, quidnam agendum eſſet de Lariſſa, ſupervenerunt. Ibi in diverſum ſententiæ tendebant: aliis, vim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin operibus ac machinis ſimul undique mœnia aggrederentur urbis ſitæ in plano; à parte campeſtri undique facilis aditus: aliis, nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus; nunc hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minimè obſidioni atque oppugnationi urbium aptum. Incerto regi inter ſpem metumque legati à Pharſalo, qui ad dedendam urbem ſuam fortè venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Daſſaritiis congreſſus, Ap. Claudium ex communi conſilio ad præſidium Lariſſæ miſit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod ſuper Gonnos eſt, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Lariſſa abeſt; in ipſis faucibus ſaltus, quæ Tempe appellantur, ſitum. Ibi caſtrametatus latius quam pro copiis, & plures quam quot ſatis in uſum erant, ignes quum

quum accendiſſet, ſpeciem quam quæſierat, hoſti fecit: omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo eſſe. Itaque hiemem inſtare apud ſuos cauſſatus rex, unum tantum moratus diem, ab Lariſſa receſſit, & Demetriadem rediit. Aetolique & Athamanes in ſuos receperunt ſe fines. Appius etſi, cujus rei cauſſa miſſus erat, ſolutam cernebat obſidionem; tamen Lariſſam ad confirmandos in reliquum ſociorum animos deſcendit: duplexque lætitia erat, quod & hoſtes exceſſerant finibus & intra mœnia præſidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidenſis Cleoptolemi filiæ; quum patrem, primo ablegando, deinde coram ipſe rogando fatigaſſet, invitum ſe gravioris fortunæ conditioni illigantem; tandem impetrata re, tamquam in media pace nuptias celebrat: & reliquum hiemis, oblitus quantas ſimul duas res ſuſcepiſſet, bellum Romanum & Græciam liberandam, omiſſa omnium rerum cura, in conviviis & vinum ſequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis quam ſatietate earum in ſomno traduxit. Eadem omnes præfectos regios (qui ubique ad Bœotiam maximè præpoſiti hibernis erant) cepit luxuria: in eandem & milites effuſi ſunt. nec quiſquam eorum aut arma induit, aut ſtationem aut vigilias ſervavit: aut quicquam quod militaris operis aut muneris eſſet, fecit. Itaque principio veris, quum per Phocidem in Acarnaniam, quo convenire omnem undique exercitum juſſerat, veniſſet; facile animadvertit, nihilo ſeveriore diſciplina milites quam ducem hibernaſſe. Alexandrum inde Acarnanem & Menip-

Menippum Macedonem, Stratum Ætoliæ copias ducere juſſit. ipſe Delphis ſacrificio Apollini facto, Naupactum proceſſit. concilio principum Ætoliæ habito, via, quæ præter Chalcidem & Lyſimachiam fert ad Stratum, ſuis, qui per Maliacum ſinum veniebant, occurrit. Ibi Mneſilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipſe ſolum gentem regi conciliabat, ſed Clytum etiam prætorem, penes quem tum ſumma poteſtas erat, in ſuam ſententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniæ caput eſt, non facilè ad defectionem poſſe cerneret impelli, propter metum Romanæ claſſis, quæ cum Attilio, quæve circa Cephaleniam erat, arte eos eſt aggreſſus. nam quum in concilio dixiſſet, tuenda mediterranea Acarnaniæ eſſe, & omnibus,qui arma ferrent, exeundum ad Medionem & Thyrium ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuêre qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuoſe concitari: ſatis eſſe quingentorum hominum præſidium. eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præſidio poſitis, id agebat, ut pro obſidibus futuri venirent in poteſtatem regis. Per eoſdem dies legati regis Medionem venerunt. quibus auditis, quum in concione quidnam reſpondendum regi eſſet, conſultaretur; & alii manendum in Romana ſocietate, alii non aſpernandam amicitiam regis cenſerent; media viſa eſt Clyti ſententia, eoque accepta eſt,ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios ſuper tanta re conſultare in concilio Acarnanum pateretur.In eam legationem Mneſilochus,& qui ejus factionis erant,de induſtria conjecti; clam

miſſis,

miſſis, qui regem admovere copias juberent, ipſi terebant tempus. itaque vixdum iis egreſſis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoſeque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mneſilocho in urbem eſt inductus: & alii ſua voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui diſſentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos quum permulſiſſet; ad ſpem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium à Medione profectus eſt, Mneſilocho eodem & legatis præmiſſis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiores Thyrienſes fecit: dato ei haud perplexo reſponſo, nullam ſe novam ſocietatem, niſi ex auctoritate Romanorum Imperatorum, accepturos: portiſque clauſis, armatos in muris diſpoſuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius miſſus à Quintio, quum præſidium & paucas naves ab A. Poſtumio, qui ab Attilio legato Cephaleniæ præpoſitus fuerat, accepiſſet; Leucadem venit, implevitque ſpei ſocios. M. Acilium Conſulem jam cum legionibus mare trajeciſſe, & in Theſſalia caſtra Romana eſſe. Hunc rumorem quia ſimilem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex præſidio Medione impoſito, & in quibuſdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abſceſſit: & per Aetoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit. Sub idem tempus M. Bæbius & Philippus rex jam antè per hiemem in Daſſaritiis congreſſi, quum Ap. Claudium, ut obſidione Lariſſam eximeret, in Theſſaliam miſiſſent; quia id tẽpus

rebus

rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regreſſi, principio veris conjunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Malloeam Perræbiæ, Bæbius Phacium eſt aggreſſus. quo primo propè impetu capto, Pheſtum eadem celeritate capit. inde Atracem cum ſe recepiſſet, Chiretias hinc & Fricium occupat: præſidiiſque per recepta oppida diſpoſitis, Philippo rurſus obſidenti Malloeam ſe conjungit. Sub adventum Romani exercitus, ſeu ad metum virium, ſeu ad ſpem veniæ quum dediſſent ſeſe; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Aeginium, Ericinum, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus quadraginta in præſidio erat, & circumſidunt, & priuſquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis vel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe: in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſteaquam apparuit vi agendum; quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari poſſe, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius reſtitit ad Pellinæum oppidum. Per eos fortè dies Manius Acilius conſul cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militũ tribunos juſſit. ipſe cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta: traditumq; præſidium regium, & cum iis

Atha-

Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt ſeſe. deinde & Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præſidio, quum obvius forte fuiſſet Philippus rex, ad ludibrium Regem eum conſalutari juſſit; ipſe congreſſus, fratrem, haud ſanè decoro majeſtati ſuæ joco appellavit. Deductus inde ad conſulem cuſtodiri juſſus: & haud ita multo poſt in vinculis Romam miſſus. cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præſidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. fuère autem ad tria millia hominum. Conſul Lariſſam eſt profectus; ibi de ſumma belli conſultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes urbes ſuas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipuè captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus ſpem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit; præmiſſis in civitates captivis. & illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga ſe regis munificentiamque commemorantes. & Aminander, cujus præſentis majeſtas aliquos in fide continuiſſet, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hoſti, & Romanis merito tum propter defectionem infenſis; cum conjuge ac liberis regno exceſſit, Ambraciamque ſe contulit. ita Athamania omnis in jus deditionemque Philippi conceſſit. Conſul ad reficienda maximè jumenta, quæ & navigatione & poſtea itineribus fatigata erant, paucos Lariſſæ moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu, Cranonem eſt profectus. Venienti Pharſalus, Scotuſſa, & Pheræ, quæque in eis præſidia An-

tiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere ſecum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam caſtella erant. Ducere tum porro in ſinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, ſuper quas ſiti Thaumaci ſunt, deſerta urbe juventus omnis armata, ſilvas & itinera inſedit: & in agmen Romanum ex ſuperioribus locis incurſavit. Conſul primo mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore: poſteaquam perſeverare in incœpto vidit, tribuno cum duorum ſignorum militibus circummiſſo, intercluſit ad urbē iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex ſilvis inſidiatorum cædes facta eſt. A Thaumacis altero die conſul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vaſtavit. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui jam tum cernens, nihil ſe ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna & infames nuptias petiſſe, Ætolorum vana promiſſa incuſare, & Thoantem: Annibalem vero, non ut prudentem tantum virum, ſed prope vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temerè cœpta, ſegnitia inſuper everteret, nuncios in Aetoliam mittit, ut omni contracta juventute convenirent. Iam & ipſe eo decem millia ferè peditum ex iis qui poſtea venerant ex Aſia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores quam umquam antea cōveniſſent, & principes tantummodo cum paucis clientibus eſſent, atquè ii dicerent omnia ſedulo ab ſe facta, ut quamplurimos èx civitatibus

tibus ſuis evocarent; nec auctoritate, nec gratia, nec imperio adverſus detrectantes militiam valuiſſe; deſtitutus undique & ab ſuis, qui morabantur in Aſia, & ab ſociis, qui ea in quorum ſpem vocaverant, non præſtabant; intra ſaltum Thermopylarum ſeſe recepit. Id jugum, ſicut Apennini dorſo Italia dividitur, ita mediam Greciam dirimit. ante ſaltũ Thermopylarum ſeptentrionem verſus Epirus, & Perræbia, & Magneſia & Theſſalia eſt, & Phthiotæ Achæi, & ſinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt, Aetoliæ pars major, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adjunctaque inſula Eubœa, & excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra ſita ab tergo & Peloponneſus. Hoc jugum ab Leucate & mari ad occidentem verſo per Aetoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aſpreta rupeſq; interjectas habet, ut non modo exercitus, ſed ne expediti quidem facilè ullos ad tranſitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant. quorum quod altiſſimum eſt, Callidromon appellatur: in cujus valle ad Maliacum ſinum vergente iter eſt non latius quam ſexaginta paſſus. Hæc una militaris via eſt, qua traduci exercitus, ſi non prohibeantur, poſſint. ideo Pylæ, & ab aliis, quia calidæ aquæ in ipſis faucibus ſunt, Thermopylæ locus appellatur; nobilis Lacedæmoniorum adverſus Perſas morte magis memorabili, quam pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci ejus caſtris poſitis, munitionib⁹ inſuper ſaltum impediebat. & quum duplici vallo foſſaque, & muro etiam qua res poſtulabat, ex multa copia paſſim jacentium lapidum

permuniſſet omnia; ſatis fidens numquam vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam præſidio obtinendam, quæ ante ipſas fauces poſita eſt, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius conſulē oppugnaturum, & jam multis nunciantib⁹ circa Hypatam omnia evaſtari. Conſul depopulatus Hypatenſem primo, deinde Heracleenſem agrum, inutili utrobiq; auxilio Aetolorum, in ipſis faucibus propè fontes calidarum aquarū adverſus regem caſtra poſuit. Aetolorum utræque manus Heracleam ſeſe incluſerunt. Antiochum, cui priuſquam hoſtē cerneret, ſatis omnia permunita & præſidiis obſepta videbantur, timor deinde inceſſit, ne quos per imminentia juga calles inveniret ad tranſitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondā ita à Perſis circumitos fama erat; & nuper Philippum ab iiſdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc ſaltem ſibi operam eo bello præſtarent, ut vertices circa montium occuparent obſiderentque, ne qua tranſire Romanus poſſet. Hoc nuncio audito, diſſenſio inter Aetolos orta eſt. pars imperio parendum regis atq; eundum cenſebant: pars ſubſiſtendum Heracleæ ad utramque fortunam; ut ſive victus à conſule rex eſſet, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus ſuis: ſive vinceret; ut diſſipatos in fugam Romanos perſequerētur. Vtraq; pars non manſit modo in ſententia ſua, ſed etiam exſecuta eſt cōſilium. duo millia Heracleæ ſubſtiterunt: duo trifariam diviſa, Callidromum & Rhoduntiàm, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus ſunt)

occupavere. Conſul poſteaquam inſeſſa ſuperiora loca ab Aetolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum conſulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad caſtella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipſe priuſquam ad hoſtem copias admoveret, vocatos in concionem milites, paucis eſt allocutus: *Pleroſque omnium ordinum milites inter vos eſſe video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auſpicioque militaveritis, Macedonico bello inexſuperabilis magis ſaltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe portæ ſunt hæ. & unus inter duo maria clauſis omnibus, velut naturalis tranſitus eſt. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impoſitæ: exercitus hoſtium ille & numero maior, & militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thraceſque & Illyrii erant, ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Aſiatici Græci ſunt; leviſſima genera hominum, & ſervituti nata. Rex ille belliceſiſſimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, & circa omnium accolarum bellis: hic ut aliam omnem vitam omittam, is eſt, qui quum ad inferendum populo Romano bellum ex Aſia in Europam tranſiſſet, nihil memorabilius toto tempore hibernorum geſſerit, quam quod amoris cauſſa ex domo privata & obſcuri etiam inter populares generis uxorem duxit. & novus maritus velut ſaginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam proceſſit. Summa virium ſpeique eius in Ætolis fuit; gente vaniſſima, & ingratiſſima; ut vos prius experti eſtis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in caſtris potuerunt, & in ſeditione ipſi*

 inter

inter ſe ſunt: & quum Hypatam tuendam Heracleamque depopoſciſſent, neutram tutati, pars refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluſerunt ſeſe. Rex ipſe confeſſus, nuſquam æquo campo non modo congredi ſe ad pugnam audere, ſed ne caſtra quidem in aperto ponere, relicta omni ante ſe regione ea, quam ſe nobis ac Philippo ademiſſe gloriabatur, condidit ſe intra rupes: ne ante fauces quidem ſaltus, ut quondam Lacedæmonios fama eſt, ſed intra penitus retractis caſtris. quod quantum intereſt ad timorem oſtendendum, an muris alicuius urbis obſidendum ſeſe incluſerit? Sed neque Antiochum tuebuntur anguſtiæ: nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique proviſum atque præcautum eſt, ne quid adverſus vos in pugna præter hoſtes eſſet. Illud proponere animo veſtro debetis; non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare (quamquam is quoque egregius titulus eſſet, liberatam a Philippo antè, nunc ab Ætolis & ab Antiochò liberare) neque ea tantum in præmium veſtrum ceſſura, quæ nunc in regis caſtris ſunt: ſed illum quoque omnem apparatum, qui indies ab Epheſo exſpectatur, prædæ futurum: Aſiam deinde Syriamque, & omnia uſque ad ortus ſolis ditiſſima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit: & omne humanum genus ſecundum Deos nomen Romanum veneretur? In hac tanta præmia dignos parate animos, ut craſtino die bene juvantibus Diis acie decernamus. Ab hac concione dimiſſi milites, priuſquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima, ſigno pugnæ propoſito, inſtruit aciem conſul, arcta fronte, ad naturam & anguſtias loci. Rex poſteaquam ſigna

hoſtium

hoſtium conſpexit, & ipſe copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit:tum Macedonum robur,quos Sarriſſophoros appellabant, velut firmamentū circa ipſas munitiones conſtituit. his ab ſiniſtro cornu jaculatorum ſagittariorumque & funditorum manum ſub ipſis radicibus poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent. ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem, qua loca uſque ad mare invia paluſtri limo & voraginibus claudunt.Elephantos cum aſſueto præſidio poſuit: poſt eos equites. tum modico intervallo relicto, ceteras copias in ſecunda acie Macedones pro vallo locati, primo facile ſuſtinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adjuvantibus qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbum, glandes & ſagittas ſimul & jacula ingerebant. deinde, ut major nec jam toleranda vis hoſtium inferebat ſe; pulſi loco, intra munimenta ſubductis ordinibus conceſſerunt: inde ex vallo propè alterum vallum, haſtis præ ſe objectis, fecerunt. & ita modica altitudo valli erat,ut & locum ſuperiorem ad pugnandum ſuis præberet: & propter longitudinem haſtarum ſubjectum haberet hoſtem. Multi temerè ſubeuntes vallum transfixi ſunt: & aut incœpto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magna ex parte cęſis,(incautos enim & pleroſque ſopitos oppreſſerat)ſuper imminentem caſtris collem apparuiſſet.Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedones,quiq; alii in caſtris regiis erant,primo,

dum procul nihil aliud quam turba & agmen apparebat; Ætolos credere viſa procul pugna ſubſidio venire. ceterum ut primum ſignaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repentè pavor omnes cepit, ut abjectis armis fugerent. Et munimenta ſequentes impedierunt, & anguſtiæ vallis, per quã ſequendi erant:& maximè omnium, quod elephanti noviſſimi agminis erant, quod pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo; timentibus equis, tumultumque inter ſe majorem quam in prœlio edentibus. Aliquantum temporis & direptio caſtrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die perſecuti ſunt hoſtem. Multis in ipſo itinere cæſis captiſque, non equis viriſque tantum, ſed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in caſtra reverterunt: quæ tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam obtinentibus præſidio, ſine ullo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Conſul noctis inſequentis tertia vigilia, præmiſſo equitatu ad perſequendum hoſtem, ſigna legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex; ut qui non ante quam Elatię ab effuſo conſtiterit curſu: ubi primum reliquiis pugnæque & fugæ collectis, cum perexigua manu ſemiermium militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt, ſed magnam partem agminis, aut laſſitudine ſubſiſtentis, aut errore, ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerent, diſſipatos oppreſſerunt. nec præter quingentos; qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore

auctore trajeciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus, exiguus numerus. (quid ſi Antiati Valerio credamus, ſexaginta millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribenti, quadraginta inde millia cecidiſſe, ſupra quinq; millia capta cum ſignis militaribus ducentis triginta?) Romanorum centū quinquaginta interfecti ſunt. Conſule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conſciæ defectionis civitates, cum velamentis ante portas ſtabant; metu ne hoſtiliter diriperentur. ceterum per omnes dies haud ſecus quam in pacato agro ſine violatione ullius rei agmine proceſſit; donec in agrum Coronenſem ventum eſt. Ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Minervæ Itoneæ iram accendit: permiſſumque militi eſt, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum ſubiit; quum communi decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe in unum Coronēſem agrum ſævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: caſtigati tantum verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipſum pugnæ tempus decem naves regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan nuncius adverſæ pugnæ quum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres, quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naves, audita exercitus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Cenæo Demetriadem, ſi fortè eo deferret fuga regem, trajecit. Per eoſdem dies A. Attilius præfectus Romanæ claſſis, magnos regios commeatus,

jam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, prætervectos, excepit: alias merſit, alias cepit naves. quæ noviſſimæ agminis erant, curſum in Aſiam verterunt. Attilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti & Athenienſibus, & aliis ejuſdem regionis ſociis diviſit. Antiochus ſub adventum conſulis à Chalcide profectus, Tenum primo tenuit. inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem venienti portæ patuerunt; quum appropinquante eo Ariſtoteles, præfectus regis, urbe exceſſiſſet. & ceteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditæ, paucoſque per dies omnibus perpacatis, ſine ullius noxa urbis, exercitus Thermopylas reductus. multo modeſtia poſt victoriam, quam ipſa victoria laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem quæ geſta eſſent, ſenatus populuſque Romanus haud dubio auctore ſciret, Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſium emporium eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Æchaiæ petit: à Patris Corcyram uſque Ætoliæ atque Acarnaniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu pervenit. ante lucem ingreſſus urbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce ſenatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante conſulem dimiſſus, quum adveniens audiſſet prægreſſum Catonem in ſenatu eſſe; ſupervênit expônenti quæ geſta eſſent. Duo inde legati juſſu ſenatus in concionem ſunt producti: atque ibi eadem, quæ in ſenatu, de rebus in Aetolia geſtis, expoſuerunt. Supplicatio in triduum decreta eſt; & ut qua-

draginta hoſtiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in ulteriorem Hiſpaniam erat profectus, ovans urbem eſt ingreſſus: argenti bigati præ ſe tulit centum & triginta millia: & extra numeratum duodecim millia pondo argenti: auri pondo centum viginti ſeptem. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmiſit, *ut tunc ſaltem experti regiam vanitatem reſipiſcerent, traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu, ſeu furoris ſui, ſeu erroris venia. & ceteras Græciæ civitates defeciſſe eo bello ab optimè de ſe meritis Romanis: ſed quia poſt fugam regis, cuius fiducia ab officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpæ, in fidem receptas eſſe. Ætolos quoque, quamquam non ſecuti ſint regem, ſed accerſierint, & duces belli, non ſocii fuerint; ſi pœnitere poſſint poſſe & incolumes eſſe.* Ad ea quum pacati nihil reſponderetur, appareretque armis rem gerendam; & rege ſuperato bellum Aetolicum integrum reſtare; caſtra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipſo die, ut ſitum noſceret urbis, ab omni parte equo mœnia eſt circumvectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipſa in campo, arcem imminentem loco alto, & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noſcenda erant, quatuor ſimul locis aggredi urbem conſtituit. à flumine Aſopo, qua & gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque oppugnationi præpoſuit: arcem extra muros, quę frequentius propè quam urbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandā dedit: à ſinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bębium; ab

ab altero amniculo, quem Melana vocant, adverſus Dianæ templum, Appium Claudium oppoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arieteſque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. & quum ager Heracleenſis paluſter omnis frequenſque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam ſuppeditabat: tum quia refugerant intra mœnia Aetoli, deſertaque in veſtibulo urbis erant tecta, in varios uſus non tigna modo & tabulas, ſed laterem, quoque, & cæmenta, & ſaxa, variæ magnitudinis, præbebant. Et Romani quidem operibus magis quam armis urbẽ oppugnabant: Aetoli contra armis ſe tuebantur. nam quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut ſolet, exceptos declinabant ictus: ſed armati, frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipſi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hoſtem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: indies deinde pauciores, & ſegnius. Etenim quum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliç conficiebant; Romanis in magna copia militum ſuccedentibus aliis in ſtationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eoſdem dies noctéſque aſſiduo labore urgente. Per quatuor & viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione eſſet, adverſus quatuor è partibus ſimul oppugnantem hoſtem nocturnus diurno continuatus labor eſt. Quum fatigatos jam Aetolos ſciret conſul, & ex ratione tẽporis, & quod ita

trans-

tranſfugæ affirmabant, tale conſilium iniit. media nocte receptui ſignum dedit, & ab oppugnatione ſimul omnes milites deductos uſque ad tertiam diei horam quietos in caſtris tenuit. inde cœpta oppugnatio ad mediam rurſus noctem perducta eſt: intermiſſa deinde uſque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati cauſſam eſſe Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipſos affecerat, ubi Romanis datum receptui ſignum eſſet, velut ipſi quoque hoc revocati, pro ſe quiſque ex ſtationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Conſul quum nocte media intermiſiſſet oppugnationem, quarta vigilia rurſus ab tribus partibus ſumma vi aggreſſus; ab una T. Sempronium tenere intentos milites ſignumque exſpectare juſſit: ad ea nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hoſtes concurſuros. Aetoli pars ſopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex ſomno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad ſtrepitum pugnantium in tenebris currunt. Hoſtes partim per ruinas jacentis muri tranſcendere conantur: partim ſcalis aſcenſus tentant. adverſus quos undique ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: ſed qui oppugnarent, intenti ſignum exſpectabant, defenſor nemo aderat. Iam diluceſcebat, quum ſignum conſul dedit: & ſine ullo certamine partim per ſemiruta, partim ſcalis integros muros tranſcendere. Simul clamor index capti oppidi eſt exauditus, undique Aetoli deſertis ſtationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores permiſſu conſulis diri-

rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regreſſi, principio veris conjunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Mallœam Perræbiæ, Bæbius Phacium eſt aggreſſus. quo primo propè impetu capto, Pheſtum eadem celeritate capit. inde Atracem cum ſe recepiſſet, Chiretias hinc & Fricium occupat: præſidiiſque per recepta oppida diſpoſitis, Philippo rurſus obſidenti Mallœam ſe conjungit. Sub adventum Romani exercitus, ſeu ad metum virium, ſeu ad ſpem veniæ quum dediſſent ſeſe; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Aeginium, Ericinum, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboœa, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus quadraginta in præſidio erat, & circumſidunt, & priuſquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis vel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe: in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſteaquam apparuit vi agendum; quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari poſſe, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius reſtitit ad Pellinæum oppidum. Per eos fortè dies Manius Acilius conſul cum decem millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militũ tribunos juſſit. ipſe cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta: traditumq; præſidium regium, & cum iis

Atha-

Athamanes. Ab Limnęa Pellinęum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt ſeſe. deinde & Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præſidio, quum obvius forte fuiſſet Philippus rex, ad ludibrium Regem eum conſalutari juſſit; ipſe congreſſus, fratrem, haud ſanè decoro majeſtati ſuę joco appellavit. Deductus inde ad conſulem cuſtodiri juſſus: & haud ita multo poſt in vinculis Romam miſſus. cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quę in præſidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. fuêre autem ad tria millia hominum. Conſul Lariſſam eſt profectus; ibi de ſumma belli conſultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes urbes ſuas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipuè captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus ſpem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit; præmiſſis in civitates captivis. & illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga ſe regis munificentiamque commemorantes. & Aminander, cujus præſentis majeſtas aliquos in fide continuiſſet, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hoſti, & Romanis merito tum propter defectionem infenſis; cum conjuge ac liberis regno exceſſit, Ambraciamque ſe contulit. ita Athamania omnis in jus deditionemque Philippi conceſſit. Conſul ad reficienda maximè jumenta, quæ & navigatione & poſtea itineribus fatigata erant, paucos Lariſſæ moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu, Cranonem eſt profectus. Venienti Pharſalus, Scotuſſa, & Pheræ, quæque in eis præſidia An-

tiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere ſecum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam caſtella erant. Ducere tum porro in ſinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, ſuper quas ſiti Thaumaci ſunt, deſerta urbe juventus omnis armata, ſilvas & itinera inſedit: & in agmen Romanum ex ſuperioribus locis incurſavit. Conſul primo mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore: poſteaquam perſeverare in incœpto vidit, tribuno cum duorum ſignorum militibus circummiſſo, intercluſit ad urbē iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex ſilvis inſidiatorum cædes facta eſt. A Thaumacis altero die conſul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vaſtavit. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui jam tum cernens, nihil ſe ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna & infames nuptias petiſſe, Ætolorum vana promiſſa incuſare, & Thoantem: Annibalem vero, non ut prudentem tantum virum, ſed prope vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temerè cœpta, ſegnitia inſuper everteret, nuncios in Aetoliam mittit, ut omni contracta juventute convenirent. Iam & ipſe eo decem millia ferè peditum ex iis qui poſtea venerant ex Aſia, expleta, & equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores quam umquam antea cōveniſſent, & principes tantummodo cum paucis clientibus eſſent, atque ii dicerent omnia ſedulo ab ſe facta, ut quamplurimos ex civitatibus

tibus ſuis evocarent; nec auctoritate, nec gratia, nec imperio adverſus detrectantes militiam valuiſſe; destitutus undique & ab ſuis, qui morabantur in Aſia, & ab ſociis, qui ea in quorum ſpem vocaverant, non præſtabant; intra ſaltum Thermopylarum ſeſe recepit. Id jugum, ſicut Apennini dorſo Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante ſaltũ Thermopylarum ſeptentrionem verſus Epirus, & Perræbia, & Magneſia & Theſſalia eſt, & Phthiotæ Achæi, & ſinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt, Aetoliæ pars major, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adjunctaque inſula Eubœa, & excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra ſita ab tergo & Peloponneſus. Hoc jugum ab Leucate & mari ad occidentem verſo per Aetoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aſpreta rupeſq; interjectas habet, ut non modo exercitus, ſed ne expediti quidem facilè ullos ad tranſitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant. quorum quod altiſſimum eſt, Callidromon appellatur: in cujus valle ad Maliacum ſinum vergente iter eſt non latius quam ſexaginta paſſus. Hæc una militaris via eſt, qua traduci exercitus, ſi non prohibeantur, poſſint. ideo Pylæ, & ab aliis, quia calidæ aquæ in ipſis faucibus ſunt, Thermopylæ locus appellatur; nobilis Lacedæmoniorum adverſus Perſas morte magis memorabili, quam pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci ejus caſtris poſitis, munitionib⁹ inſuper ſaltum impediebat. & quum duplici vallo foſſaque, & muro etiam qua res poſtulabat, ex multa copia paſſim jacentium lapidum

gg 2 per-

permuniſſet omnia; ſatis fidens numquam vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam præſidio obtinendam, quæ ante ipſas fauces poſita eſt, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius conſulē oppugnaturum, & jam multis nunciantib⁹ circa Hypatam omnia evaſtari. Conſul depopulatus Hypatenſem primo, deinde Heracleenſem agrum, inutili utrobiq; auxilio Aetolorum, in ipſis faucibus propè fontes calidarum aquarū adverſus regem caſtra poſuit. Aetolorum utræque manus Heracleam ſeſe incluſerunt. Antiochum, cui priuſquam hoſtē cerneret, ſatis omnia permunita & præſidiis obſepta videbantur, timor deinde inceſſit, ne quos per imminentia juga calles inveniret ad tranſitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondā ita à Perſis circumitos fama erat; & nuper Philippum ab iiſdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc ſaltem ſibi operam eo bello preſtarent, ut vertices circa montium occuparent obſiderentque, ne qua tranſire Romanus poſſet. Hoc nuncio audito, diſſenſio inter Aetolos orta eſt. pars imperio parendum regis atq; eundum cenſebant: pars ſubſiſtendum Heracleæ ad utramque fortunam; ut ſive victus à conſule rex eſſet, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus ſuis: ſive vinceret; ut diſſipatos in fugam Romanos perſequerētur. Vtraq; pars non manſit modo in ſententia ſua, ſed etiam exſecuta eſt cōſilium. duo millia Heracleæ ſubſtiterunt: duo trifariam diviſa, Callidromum & Rhoduntiām, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus ſunt) occu-

occupavere. Conſul poſteaquam inſeſſa ſuperiora loca ab Aetolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum conſulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad caſtella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipſe priuſquam ad hoſtem copias admoveret, vocatos in concionem milites, paucis eſt allocutus: *Pleroſque omnium ordinum milites inter vos eſſe video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auſpicioque militaveritis, Macedonico bello inexſuperabilis magis ſaltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe portæ ſunt hæ. & unus inter duo maria clauſis omnibus, velut naturalis tranſitus eſt. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impoſitæ: exercitus hoſtium ille & numero maior, & militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thraceſque & Illyrii erant, ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Aſiatici Græci ſunt; leviſſima genera hominum, & ſervituti nata. Rex ille bellicoſiſſimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, & circa omnium accolarum bellis: hic ut aliam omnem vitam omittam, is eſt, qui quum ad inferendum populo Romano bellum ex Aſia in Europam tranſiſſet, nihil memorabilius toto tempore hibernorum geſſerit, quam quod amoris cauſſa ex domo privata & obſcuri etiam inter populares generis uxorem duxit. & novus maritus velut ſaginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam proceſſit. Summa virium ſpeique eius in Ætolis fuit; gente vaniſſima, & ingratiſſima; ut vos prius experti eſtis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in caſtris potuerunt, & in ſeditione ipſi*

 inter

hoſtium conſpexit, & ipſe copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos Sarriſſophoros appellabant, velut firmamentũ circa ipſas munitiones conſtituit. his ab ſiniſtro cornu jaculatorum ſagittariorumque & funditorum manum ſub ipſis radicibus poſuit, ut ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent. ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem, qua loca uſque ad mare invia paluſtri limo & voraginibus claudunt. Elephantos cum aſſueto præſidio poſuit: poſt eos equites. tum modico intervallo relicto, ceteras copias in ſecunda acie Macedones pro vallo locati, primo facile ſuſtinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adjuvantibus qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbum, glandes & ſagittas ſimul & jacula ingerebant. deinde, ut major nec jam toleranda vis hoſtium inferebat ſe; pulſi loco, intra munimenta ſubductis ordinibus conceſſerunt: inde ex vallo propè alterum vallum, haſtis præ ſe objectis, fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, ut & locum ſuperiorem ad pugnandum ſuis præberet: & propter longitudinem haſtarum ſubjectum haberet hoſtem. Multi temerè ſubeuntes vallum transfixi ſunt: & aut incœpto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magna ex parte cęſis, (incautos enim & pleroſque ſopitos oppreſſerat) ſuper imminentem caſtris collem apparuiſſet. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedones, quiq; alii in caſtris regiis erant, primo,

dum procul nihil aliud quam turba & agmen apparebat; Ætolos credere viſa procul pugna ſubſidio venire. ceterum ut primum ſignaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repentè pavor omnes cepit, ut abjectis armis fugerent. Et munimenta ſequentes impedierunt, & anguſtiæ vallis, per quā ſequendi erant: & maximè omnium, quod elephanti noviſſimi agminis erant, quod pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo; timentibus equis, tumultumque inter ſe majorem quam in prœlio edentibus. Aliquantum temporis & direptio caſtrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die perſecuti ſunt hoſtem. Multis in ipſo itinere cæſis captiſque, non equis viriſque tantum, ſed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in caſtra reverterunt: quæ tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam obtinentibus præſidio, ſine ullo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Conſul noctis inſequentis tertia vigilia, præmiſſo equitatu ad perſequendum hoſtem, ſigna legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex; ut qui non ante quam Elatię ab effuſo conſtiterit curſu: ubi primum reliquiis pugnæque & fugæ collectis, cum perexigua manu ſemiermium militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt, ſed magnam partem agminis, aut laſſitudine ſubſiſtentis, aut errore, ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerent, diſſipatos oppreſſerunt. nec præter quingentos; qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quiſquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos Polybio auctore

auctore trajeciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus, exiguus numerus. (quid ſi Antiati Valerio credamus, ſexaginta millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribenti, quadraginta inde millia cecidiſſe, ſupra quinq; millia capta cum ſignis militaribus ducentis triginta?) Romanorum centū quinquaginta interfecti ſunt. Conſule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conſciæ defectionis civitates, cum velamentis ante portas ſtabant; metu ne hoſtiliter diriperentur. ceterum per omnes dies haud ſecus quam in pacato agro ſine violatione ullius rei agmine proceſſit; donec in agrum Coronenſem ventum eſt. Ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Minervæ Itoneæ iram accendit: permiſſumque militi eſt, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum ſubiit; quum communi decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe in unum Coronéſem agrum ſævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: caſtigati tantum verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipſum pugnæ tempus decem naves regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan nuncius adverſæ pugnæ quum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres, quæ ex Aſia profectę eundem portum tenuerant naves, audita exercitus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Cenæo Demetriadem, ſi fortè eo deferret fuga regem, trajecit. Per eoſdem dies A. Attilius præfectus Romanæ claſſis, magnos regios commeatus,

jam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, præ-tervectos, excepit: alias merſit, alias cepit naves. quæ noviſſimæ agminis erant, curſum in Aſiam verterunt. Attilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium reve-ctus, magnam vim frumenti & Athenienſibus, & aliis ejuſdem regionis ſociis diviſit. Antiochus ſub adventum conſulis à Chalcide profe-ctus, Tenum primo tenuit. inde Epheſum tranſ-miſit. Conſuli Chalcidem venienti portæ pa-tuerunt; quum appropinquante eo Ariſtoteles, præfectus regis, urbe exceſſiſſet. & ceteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditæ, paucoſque per dies omnibus perpacatis, ſine ullius noxa urbis, exercitus Thermopylas reductus. multo modeſtia poſt victoriam, quam ipſa victoria laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem quæ geſta eſſent, ſenatus populuſque Romanus haud dubio auctore ſciret, Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſium emporium eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Æchaiæ petit: à Patris Corcyram uſque Ætoliæ atque Acarnaniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde pe-deſtri itinere Romam ingenti curſu pervenit. ante lucem ingreſſus urbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce ſenatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante conſulem dimiſſus, quum adveniens audiſſet prægreſſum Catonem in ſenatu eſſe; ſupervênit exponenti quæ geſta eſſent. Duo inde legati juſſu ſenatus in concionem ſunt producti: atque ibi eadem, quæ in ſenatu, de rebus in Aetolia geſtis, expoſuerunt. Supplicatio in triduum decreta eſt; & ut qua-

draginta hoſtiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in ulteriorem Hiſpaniam erat profectus, ovans urbem eſt ingreſſus: argenti bigati præ ſe tulit centum & triginta millia: & extra numeratum duodecim millia pondo argenti: auri pondo centum viginti ſeptem. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmiſit, *ut tunc ſaltem experti regiam vanitatem reſipiſcerent, traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu, ſeu furoris ſui, ſeu erroris venia. & ceteras Græciæ civitates defeciſſe eo bello ab optimè de ſe meritis Romanis: ſed quia poſt fugam regis, cuius fiducia ab officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpæ, in fidem receptas eſſe. Ætolos quoque, quamquam non ſecuti ſint regem, ſed accerſierint, & duces belli, non ſocii fuerint; ſi pœnitere poſſint poſſe & incolumes eſſe.* Ad ea quum pacati nihil reſponderetur, appareretque armis rem gerendam; & rege ſuperato bellum Aetolicum integrum reſtare; caſtra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipſo die, ut ſitum noſceret urbis, ab omni parte equo mœnia eſt circumvectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipſa in campo, arcem imminentem loco alto, & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noſcenda erant, quatuor ſimul locis aggredi urbem conſtituit. à flumine Aſopo, qua & gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque oppugnationi præpoſuit: arcem extra muros, quę frequentius propè quam urbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandá dedit: à ſinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bębium; ab

ab altero amniculo, quem Melana vocant, adverſus Dianæ templum, Appium Claudium oppoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arieteſque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. & quum ager Heracleenſis paluſter omnis frequenſque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam ſuppeditabat: tum quia refugerant intra mœnia Aetoli, deſertaque in veſtibulo urbis erant tecta, in varios uſus non tigna modo & tabulas, ſed laterem, quoque, & cæmenta, & ſaxa, variæ magnitudinis, præbebant. Et Romani quidem operibus magis quam armis urbẽ oppugnabant: Aetoli contra armis ſe tuebantur. nam quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut ſolet, exceptos declinabant ictus: ſed armati, frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipſi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hoſtem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: indies deinde pauciores, & ſegnius. Etenim quum multis urgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigilię conficiebant; Romanis in magna copia militum ſuccedentibus aliis in ſtationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eoſdem dies noctéſque aſſiduo labore urgente. Per quatuor & viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione eſſet, adverſus quatuor è partibus ſimul oppugnantem hoſtem nocturnus diurno continuatus labor eſt. Quum fatigatos jam Aetolos ſciret conſul, & ex ratione tẽporis, & quod ita trans-

transfugæ affirmabant, tale conſilium iniit. media nocte receptui ſignum dedit, & ab oppugnatione ſimul omnes milites deductos uſque ad tertiam diei horam quietos in caſtris tenuit. inde cœpta oppugnatio ad mediam rurſus noctem perducta eſt: intermiſſa deinde uſque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati cauſſam eſſe Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipſos affecerat, ubi Romanis datum receptui ſignum eſſet, velut ipſi quoque hoc revocati, pro ſe quiſque ex ſtationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Conſul quum nocte media intermiſiſſet oppugnationem, quarta vigilia rurſus ab tribus partibus ſumma vi aggreſſus; ab una T. Sempronium tenere intentos milites ſignumque exſpectare juſſit: ad ea nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hoſtes concurſuros. Aetoli pars ſopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex ſomno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad ſtrepitum pugnantium in tenebris currunt. Hoſtes partim per ruinas jacentis muri tranſcendere conantur: partim ſcalis aſcenſus tentant. adverſus quos undique ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: ſed qui oppugnarent, intenti ſignum exſpectabant, defenſor nemo aderat. Iam diluceſcebat, quum ſignum conſul dedit: & ſine ullo certamine partim per ſemiruta, partim ſcalis integros muros tranſcendere. Simul clamor index capti oppidi eſt exauditus, undique Aetoli deſertis ſtationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores permiſſu conſulis diri-

diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles coercitus in tot receptis ex poteſtate hoſtium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ ſentiret. Revocatos inde à medio ferme die milites quum in duas diviſiſſet partes; unam radicibus montium circumduci ad rupem juſſit: quæ faſtigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: ſed adeo prope geminata cacumina eorum montium ſunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem poſſent: cum dimidia militum parte conſul ab urbe aſcenſurus in arcem, ſignum ab iis, qui ab tergo in rupem evaſuri erant, exſpectabat. Non tulére qui in arce erant Aetoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum; & fractis jam animis, & nulla ibi præparata re ad obſidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis pueriſque, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam poſſet. itaque ad primum impetum abjectis armis dediderunt ſeſe. Traditus inter ceteros principes Aetolorum & Damocritus eſt: qui principio belli decretum Aetolorum, quo accerſendum Antiochum cenſuerant, T. Quintio poſcenti reſponderat: In Italia daturum, quum caſtra ibi Aetoli poſuiſſent. ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex compoſito oppugnabat; circa Thermopylas cum conſule redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipſi populoque Romano gratularetur, excuſaretque quod morbo impeditus bello non interfuiſſet, congreſſus. inde diverſi ad duas ſimul oppugnan-

das

das urbes profecti. Interſunt ſeptem millia ferme paſſuum. & quia Lamia quum poſita eſt in tumulo, tum regionem ea maxime deſpectat oppidum, qua breve intervallum videtur, & omnia in conſpectu ſunt; quum enixe velut propoſito certamine Romani Macedoneſque diem ac noctem, aut in operibus aut in prœliis eſſent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis & omnibus ſupra terram operibus, ſubtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in aſperis locis ſilex ſæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & quum parum procederet incœptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent: haud dubius, quin ſi prius Heraclea capta foret, Romanis ſe potius quam ſibi dedituri eſſent; ſuamque gratiam conſul in obſidione liberanda facturus eſſet. nec eum opinio eſt fruſtrata: confeſtim enim ab Heraclea capta nuncius venit, ut oppugnatione abſtineret. Aequius eſſe, Romanos milites, qui acie dimicaſſent cum Aetolis, præmia victoriæ habere. Ita receſſum ab Lamia eſt, & propinquæ clade urbis ipſi, ne quid ſimile paterentur, effugerunt. Paucis priuſquam Heraclea caperetur diebus, Aetoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miſerunt: inter quos & Thoas idem, qui & antea, miſſus eſt. mandata erant, ut ab rege peterent primum, ut ipſe coactis rurſus terreſtribus navalibuſque copiis, in Græciam trajiceret: deinde, ſi qua ipſum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi ſocios, tum etiam ad incolumitatem regni, non ſinere Romanos omni cura

vacuos,

vacuos, quum Aetolorum gentem ſuſtuliſſent, omnibus copiis in Aſiam trajicere. Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in præſentia pecuniam, quæ ad uſus belli neceſſaria erat, legatis dedit: auxilia terreſtria navaliaque affirmavit miſſurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipſum haud invitum morantem, ut exactor præſens promiſſorum adeſſet. Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum: & poſt paucos dies quam ad bellum renovandum, accipiendumque regem in Aſiam miſerant legatos; abjectis belli conſiliis, pacis petendæ oratores, ad conſulem miſerunt. Quos dicere exorſos conſul interfatus, quum alia ſibi prævertenda eſſe dixiſſet; redire Hypatam eos datis dierum decem induciis, & L. Valerio Flacco cum iis miſſo, juſſit. & quæ ſecum acturi fuiſſent, exponere: & ſi qua vellent alia. Hypatam ut eſt ventum, principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt; conſultantes, quonam agendum modo apud conſulem foret. Parantibus iis antiqua jura fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum; *Abſiſtere iis Flaccus juſſit, quæ ipſi violaſſent. confeſſionem iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem verſam. nec enim in cauſſa ipſorum, ſed in populi Romani clementia ſpem ſalutis poſitam eſſe. & ſe ſuppliciter agentibus iis adfuturum, & apud conſulem & Romæ in ſenatu: eo quoque enim mittendos fore legatos.* Hæc una via omnibus ad ſalutem viſa eſt, *ut in fidem ſe permitterent Romanorum. Ita enim & illis violandi ſupplices verecundiam ſe impoſituros: & ipſos nihilominus ſuæ poteſtatis fore, ſi quid melius fortuna oſtendiſſet.*

Poſtea-

Poſteaquam ad conſulem ventum eſt, Phaneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victoris compoſitam, ita ad extremum finivit, ut diceret, Aetolos ſe ſuaque omnia fidei populi Romani permittere. Id conſul ubi audivit; *Etiam atque etiam videte*, inquit, *Ætoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phaneas, in quo id diſerte ſcriptum erat, oſtendit. *Quando ergo*, inquit; *ita permittitis, poſtulo ut mihi Dicæarchum civem veſtrum, & Menetam Epirotam*, (Naupactum is cum præſidio ingreſſus ad defectionem compulerat) *& Aminandrum cum principibus Athamanum, quorum conſilio ab nobis defeciſtis, ſine mora dedatis.* Prope dicentem interfatus Romanũ Phaneas, *Non in ſervitutem*, inquit, *ſed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non ſint.* Ad hæc conſul, *Nec hercle*, inquit, *magnopere nunc curo, quid Ætoli ſatis ex more Græcorum factum eſſe cenſeant: dum ego more Romano imperium id habeam in deditos modo decreto ſuo, ante armis victos. Itaque ni prope ſit quod impero, vinciri vos jam iubeo:* afferrique catenas, & circumſiſtere lictores juſſit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Aetoliſque aliis eſt: & tandem cujus conditionis eſſent, ſenſere. & ſe quidem Phaneas, & qui adſint Aetolorum, *Scire facienda eſſe quæ imperentur, dixit: ſed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus eſſe. ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum eſt. Vbi quum in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaneas & quæ imperarentur, & quæ ipſis prope accidiſſent, expoſuiſſet; ingemuerunt

runt quidem principes conditioni ſuæ, parendum tamen victori cenſebant, & ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad concilium. Poſteaquam vero omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo ſævitia imperii atque indignitate exaſperati animi ſunt, ut ſi in pace fuiſſent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quonam modo enim utique regem Aminandrum ſe trádere poſſe? Et ſpes forte oblata, quod Nicander eo ipſo tempore ab rege Antiocho veniens, implevit exſpectatione vana multitudinem; terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die quam conſcenderat navem, in Ætoliam perfecta legatione rediens Phaleram in ſinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam quum devexiſſet, ipſe cum expeditis veſpera prima inter Macedonum Romanaque caſtra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in ſtationem incidit Macedonum: deductuſque ad regem eſt, nondum convivio dimiſſo. Quod ubi nunciatum eſt, velut hoſpitis non hoſtis adventu motus Philippus, accumbere eum epularique juſſit: atque inde dimiſſis aliis ſolum retentum, *ipſum quidem de ſe timere quicquam vetuit. Ætolorum prava conſilia, atque in ipſorum caput ſemper recidentia, accuſavit. qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxiſſent. Sed præteritorum, quæ magis reprehendi quam corrigi poſſint, oblitum ſe, non facturum, ut inſultet adverſis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adverſus ſe odia debere; & Nicandrum privatim ejus diei, quo ſervatus à ſe foret, meminiſſe.* Ita datis qui in tutum eum pro-

proſequerentur, Hypatam Nicander conſultantibus de pace Romana ſupervenit. Manius Acilius vendita aut conceſſa militi circa Heracleam præda, poſteaquam nec Hypatæ pacata eſſe conſilia, & Naupactum concurriſſe Ætolos, ut inde totum impetum belli ſuſtinerent, audivit; præmiſſo Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles tranſitus montium erant, ipſe Oetam aſcendit: Herculique ſacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus Dei ſit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter ſatis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem eſt ventū (mons eſt altiſſimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipſis oneribus ſunt, & homines vexati. & facile apparebat, quam cum inerti hoſte res eſſet, qui tam impeditum ſaltum nullo præſidio, ut clauderet tranſitum, inſediſſet. Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum deſcendit: & uno caſtello adverſus arcem poſito, ceteras partes urbis, diviſis copiis pro ſitu mœnium, circumſedit. nec minus operis laboriſque ea oppugnatio, quam Heracleæ habuit. Eodem tempore & Meſſene in Peloponneſo ab Achæis, quod concilii eorum recuſaret eſſe, oppugnari cœpta eſt. Etenim duæ civitates Meſſene & Elis extra concilium Achaicum erant: cum Ætolis ſentiebant. Elei tamen poſt fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius reſponderant; *dimiſſo præſidio regio cogitaturos ſe quid ſibi faciendum eſſet.* Meſſenii ſine reſponſo dimiſſis legatis moverant bellum: trepidique rerum ſuarum, quum jam ager effuſo exercitu

paſſim

paſſim ureretur, caſtraque prope urbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium auctorem libertatis miſerunt, qui nunciarent, Meſſenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos eſſe. Auditis legatis, extemplo profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanem Prætorem Achæorum miſit, qui extemplo reducere eum à Meſſene exercitum, & venire ad ſe juberet. Dicto paruit Diophanes: & ſoluta obſidione expeditus ipſe prægreſſus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum inter Megalopolim Meſſenemq; poſitum, Quintio occurrit. & quum cauſſas oppugnationis exponeret, caſtigatum leniter, quod tantam rem ſine auctoritate ſua conatus eſſet; dimittere exercitum juſſit: nec pacem omnium bono partam turbare: Meſſeniis imperavit, ut exules reducerent, & Achæorum concilii eſſent. ſi qua haberent, de quibus aut recuſare, aut in poſterum cavere ſibi vellent, Corinthum ad ſe venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo ſibi præbere juſſit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudem inſula queſtus; poſtulavit, ut reſtitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in ſuperiorem partem Ætoliæ liceret. qua expeditione fractis animis, Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum inſulæ præfecit: poſtea per bellum, quo ſe Antiocho adverſus Romanos conjunxit, Philippo ad munia bello revocato, Hieroclem Agrigentinum ſucceſſorem miſit. Is poſt fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque

que à Philippo Athamania pulſum, miſſis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, inſulam Achæis tradidit. Id præmium belli ſuum eſſe, æquum cenſebant Romani. non enim Manium Acilium conſulem legioneſque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnaſſe. Diophanes adverſus hæc purgare interdum ſeſe, gentemque: interdum de jure facti diſſerere. Quidam Achæorum & initio eam ſe rem aſpernatos teſtabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribuſque iis decretum eſt, ut T. Quintio eâ res permitteretur. Erat Quintius ſicut adverſantibus aſper; ita, ſi cederes, idem placabilis. Omiſſa igitur contentione vocis vultuſque, *Si utilem*, inquit, *poſſeſſionem ejus inſulæ cenſerem Achæis eſſe, auctor eſſem ſenatui populoque Romano, ut eam vos habere ſinerent. ceterum ſicut teſtudinem, ubi collecta in ſuum regimen eſt, tutam ad omnes ictus video eſſe; ubi exerit partes aliquas, quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere; haud diſſimiliter vos Achæi clauſos undique mari, quæ intra Peloponneſi ſint terminos, ea & jungere vobis, & juncta tueri facile. ſimul aviditate plura amplectendi hinc excedatis; nuda vobis omnia, quæ extra ſint, & expoſita ad omnes ictus eſſe.* Aſſentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auſo, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiſcentem conſulem ad Naupactum percunctatus, ſi ſe interim quæ defeciſſent ab ſocietate Romana urbes, recipere vellet; permittente eo, ad Demetriadem copias admovit; haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio eſſet. Deſtituti enim ab omni ſpe,

quum

quum deſertos ſe ab Antiocho, ſpem nullam in Aetolis eſſe cernerent; dies noctesque aut Philippi hoſtis adventum, aut infeſtiorē etiam, quo juſtius irati erant, Romanorum exſpectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primo pauci in præſidio relicti, poſtea plures, plerique inermes ex prœlio adverſo fuga delati, nec virium, nec animi ſatis ad obſidionem tolerandam habebant. itaque præmiſſis à Philippo, qui ſpem impetrabilis veniæ oſtendebant; reſponderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingreſſum principum quidam urbe exceſſerunt: Eurylochus mortem ſibi conſcivit. Antiochi milites (ſic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, proſequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lyſimachiam deducti ſunt. Erant & paucæ naves Demetriade, quibus præerat Iſidorus: ex quoq; cum præfecto ſuo dimiſſæ ſunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perræbiæ quaſdam civitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum trajecit: quæ jam per duos menſes (ſed prope excidium erat) oppugnabatur, & ſi capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum quamquam merito iratus erat Aetolis, quod ſolos obtrectaſſe gloriæ ſuæ, quum liberaret Græciam, meminerat, & nihil auctoritate ſua motos eſſe, quum quæ tum maxime acciderant, caſura præmonens, à furioſo incœpto eos deterreret; tamen, ſui maxime operis eſſe credens, nullam gentem liberatæ à ſe Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facile noſceretur ab Aetolis cœpit.

pit. Confeſtim à primis ſtationibus cognitus eſt, vulgatumque per omnes ordines, Quintium eſſe. itaque concurſu facto undique in muros, manus pro ſe quiſque tendentes, conſonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac ſervaret. Et tum quidem, quamquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quiddam opis in ſe eſſe. Ceterum poſteaquam ad conſulem venit: *Utrum fallit, inquit, te Mani Acili, quid agatur? an quum ſatis provideas, nihil id magnopere ad ſummam Reipublicæ pertinere cenſes?* Erexerat exſpectatione conſulem; &, *Quin expromis*, inquit, *quid rei ſit?* Tum Quintius: *Ecquid vides te devicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terere, quum jam prope annus circumactus ſit imperii tui. Philippum autem, qui non aciem, non ſigna hoſtium vidit, non ſolum urbes, ſed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhabiam, Aperantiam, Dolopiam ſibi adjunxiſſe? Atqui non tantum intereſt noſtra, Ætolorum opes ac vires minui, quantum, non ſupra modum Philippum creſcere: & victoriæ tuæ præmium te militeſque tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere.* Aſſentiebatur his conſul, ſed pudor, ſi irrito incœpto abſcederet obſidione, occurrebat. tota inde Quintio res permiſſa eſt. Is rurſus ad eam partem muri, qua paulo ante vociferati Aetoli fuerant, rediit. ibi quum impenſius orarent, ut miſereretur gentis Aetolorum; exire aliquos ad ſe juſſit. Phaneas ipſe principeſque alii extemplo egreſſi ſunt. quibus provolutis ad pedes: *Fortuna*, inquit, *veſtra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. Evenerunt quæ prædixi eventura. & ne hoc quidem reliqui*

vobis

vobis eſt, ut indignis accidiſſe ea videantur. Ego tamen ſorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere abſiſtam. Mittite oratores ad Cos. qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam poſſitis, per quos ſenatui de vobis permittatis. Ego apud Cos. deprecator, defenſorque vobis adero. Ita ut cenſuerat Quintius, fecerunt: nec aſpernatus eſt legationem conſul. induciiſque in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Roma poſſet, ſoluta obſidio eſt, & exercitus in Phocidem miſſus. Conſul cum L. Quintio ad Achaicum concilium Aegium trajecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum reſtituendis actum. & neutra perfecta res: quia ſuæ gratiæ reſervari eam Achæi, Elei per ſe ipſi, quam per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad conſulem venerunt: quos non ſincera fide in amicitia fuiſſe conſtabat: militem tamen nullum Antiocho dederant. pecunia juviſſe eum inſimulabantur; legatos ad regem ne ipſi quidem miſiſſe inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia priſtina eſſe liceret; reſpondit conſul, *Se, utrum hoſtium, an pacatorum eos numero haberet, nondum ſcire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram ſe cauſſam eorum Romam rejicere. ad id dierum nonaginta dare.* Epirotæ Romam miſſi ſenatum adierunt. iis magis quæ non feciſſent hoſtilia referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, reſponſum datum eſt, quo veniam impetraſſe, non cauſſam probaſſe videri poſſent. Et Philippi regis legati ſub idem tempus in ſenatum introducti, gratulantes de victoria. iis petentibus, ut ſibi ſacrificare in Capitolio, donum

ex

ex auro liceret ponere in ædem Iovis Optimi Maximi; permiſſum ab ſenatu. centum pondo coronam auream poſuerunt. Non reſponſum ſolum benigne legatis eſt: ſed Philippi quoque filius Demetrius, qui obſes Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus eſt. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia geſtum eſt à Manio Acilio conſule, hunc finem habuit. Alter conſul P. Cornelius Scipio Galliam provinciam ſortitus, priuſquam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat, proficiſceretur, poſtulavit ab ſenatu, ut pecunia ſibi decerneretur ad ludos, quos proprætor in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnæ voviſſet. Novum atque iniquum poſtulare eſt viſus. cenſuerunt ergo, *quos ludos inconſulto ſenatu ex ſua unius ſententia voviſſet, eos vel de manubiis, ſi quam pecuniam ad id reſervaſſet, vel ſua ipſe impenſa faceret.* eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata eſt: quam Deam is P. Cornelius advectam ex Aſia, P. Cornelio Scipione, cui poſt Africano fuit cognomen, P. Licinio conſulibus in Palatium à mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex ſenatusconſulto M. Livius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, T. Sempronio conſulibus, tredecim annis poſtquam locata erat. dedicavit eam M. Iunius Brutus: ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos ſcenicos fuiſſe, Valerius Antias eſt auctor; Megaleſia appellatos. Item Iuventutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duûmvir dedicavit. Voverat eam ſexdecim annis ante M. Livius conſul, quo die Aſdrubalem exercitumque ejus cecidit. idem cenſor eam faciendam locavit,

M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus. Hujus quoque dedicandæ cauſſa ludi facti: & eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho inſtabat bellum. Principio ejus anni, quo hæc jam profecto ad bellum Manio Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio conſule agebantur; boves duos domitos in Carinis per ſcalas perveniſſe in tegulas ædificii, proditum memoriæ eſt. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, aruſpices juſſerunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum eſt, aliquoties lapidibus pluiſſe. Minturnis ædem Iovis & tabernas circa forum de cœlo tactas eſſe: Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum cauſſa libros Sibyllinos ex Senatusconſulto decemviri quum adiſſent, renunciarunt, *Iejunium inſtituendum Cereri eſſe, & id quinto quoque anno ſervandum: & ut novendiale ſacrum fieret, & unum diem ſupplicatio eſſet. coronati ſupplicarent: & conſul P. Cornelius quibus Diis quibuſque hoſtiis edidiſſent decemviri, ſacrificaret.* Placatis Diis, nunc votis ritè ſolvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiſcitur conſul, atque inde Cn. Domitium proconſulem dimiſſo exercitu, Romam decedere juſſit: ipſe in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem ferè tempus Ligures lege ſacrata coacto exercitu, nocte improviſa caſtra Q. Minucii proconſulis aggreſſi ſunt. Minucius uſque ad lucem intra vallum militem inſtructum tenuit; intentus ne qua tranſcenderet hoſtis munimenta. Prima luce duabus ſimul portis eruptionem fecit. nec primo impetu, quod ſperaverat, Ligures pulſi ſunt: duas amplius horas

dubium certamen ſuſtinuere. Poſtremò quum alia atque alia agmina erumperent, & integri feſſis ſuccederent ad pugnam, tandem Ligures inter cætera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæſa ſuper quatuor millia hoſtium: ex Romanis, ſociiſque minus trecenti perierunt. Duobus ferè poſt menſibus, P. Cornelius conſul cum Boiorum exercitu ſignis collatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hoſtium cæſa, Antias Valerius ſcribit: capta tria millia & quadringentos: ſigna militaria centum viginti quatuor: equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta ſeptem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidiſſe. Vbi, ut in numero ſcriptori parum fidei ſit (quia in augendo eo non alius intemperantior eſt) magnam tamen victoriam fuiſſe apparet, quod & caſtra capta ſunt, & Boii poſt eam pugnam extemplo dediderunt ſeſe, & quod ſupplicatio ejus victoriæ cauſa decreta ab ſenatu, victimæque majores cæſæ. Per eoſdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hiſpania ovans urbem eſt ingreſſus. argenti tranſtulit decem millia pondo: bigati argenti centum & triginta: auri centum viginti quinque. P. Cornelius conſul primo obſidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos mulctavit: quo ſi vellet, populus Romanus colonias mittere poſſet. Inde Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimiſit, & adeſſe Romæ ad diem triumphi juſſit. ipſe poſtero die quam venit, ſenatu in ædem Bellonæ vocato, quum de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet, poſtulavit, ut ſibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius

pronius Blæſus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, ſed differendum honorem triumphi cenſebat. Bella Ligurum Gallicis ſemper juncta fuiſſe: eas inter ſe gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipſe cum victore exercitu in agrum Ligurum tranſiſſet, aut partem copiarum Q. Minucio miſiſſet; qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello; debellari cum Liguribus potuiſſe. Nunc ad triumphum frequentandum deductos eſſe milites, qui egregiam navare operam Reipublicæ potuiſſent: poſſent etiam, ſi ſenatus, quod feſtinatione triumphi prætermiſſum eſſet, id reſtituere differendo triumpho vellet. Juberent conſulem cum legionibus redire in provinciam: dare operam ut Ligures ſubigantur. Niſi illi cogantur in jus ditionemque populi Romani; ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellum utrobiq; habenda. Devictis Liguribus paucos poſt menſes proconſulem P. Cornelium, multorum exemplo qui in magiſtratu non triumphaverunt, triumphaturum eſſe.* Ad ea conſul, *Neque ſe Ligures provinciam ſortitum eſſe, ait, neque cum Liguribus bellum geſſiſſe, neque triumphum de iis poſtulare. Q. Minucium confidere brevi ſubactis iis meritum triumphum poſtulaturum atque imperaturum eſſe. ſe de Gallis Boiis poſtulare triumphum, quos acie vicerit, caſtris exuerit: quorum gentem biduo poſt pugnam totam acceperit in deditionem: à quibus obſides abduxerit; pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus eſſe, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, quod cum tot millibus certè Bojorum nemo ante ſe imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæſam, multa millia capta: ſenes pueroſque Bojis ſupereſſe. Itaque* id

id quemquam mirari poſſe, cur victor exercitus, quum hoſtem in provincia neminem reliquiſſet, Romam venerit ad celebrandum conſulis triumphum. Quorum militum etſi in alia provincia opera uti ſenatus velit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum, novumque laborem ituros credat, ſi perſoluta iis ſine detrectatione prioris periculi laboriſque merces ſit, an ſi ſpem pro re ferentes dimittant; jam ſemel in prima ſpe deceptos? Nam quod ad ſe attineat, ſibi gloriæ in omnem vitam illo die ſatis quæſitum eſſe; quo ſe virum optimum judicatum ad accipiendam matrem Idæam miſiſſet ſenatus. Hoc titulo, etſi nec conſulatus nec triumphus addatur, ſatis honeſtam honoratamque P. Scipionis Naſicæ imaginem fore. Vniverſus ſenatus non ipſe modo ad decernendum triumphum conſenſit, ſed etiam tribunus plebis auctoritate ſua compulit ad remittendam interceſſioné. P. Cornelius conſul triumphavit de Bojis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma ſignaque & ſpolia omnis generis transvexit, & vaſa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque câptorum gregem traduxit. Aureos torques tranſtulit mille quadringentos ſeptuaginta. ad hæc auri pondo ducenta quadraginta quinque, argenti infecti factique in Gallicis vaſis non infabre ſuo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, bigatorum nummorum ducenta triginta tria. militibus, qui currum ſecuti ſunt, trecentos vicenos. quinos aſſes diviſit: duplex centurioni, triplex equiti. Poſtero die, concione advocata, de rebus ab ſe geſtis, & de injuria tribuni bello alieno ſe illigantis ut ſuæ victoriæ fructu ſe defraudaret, quum diſſeruiſ-

ſet; milites exauctoratos dimiſit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Epheſi ſecurus admodum de bello Romano erat; tamquam non tranſituris in Aſiam Romanis. quam ſecuritatem ei magna pars amicorum aut per errorē aut aſſentando faciebat. Annibal unus, cujus eo tempore maxima apud regem auctoritas erat, *Magis mirari ſe* ajebat, *quod non jam in Aſia eſſent Romani, quam venturos dubitare. Propius eſſe in Aſiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam trajicere: & multo majorem cauſſam Antiochum, quam Ætolos eſſe. neque enim mari minus, quam terra pollere Romana arma. jampridem claſſem circa Maleam eſſe. Audire ſeſe, nuper novas naves novumq; imperatorem rei gerendæ cauſſa ex Italia veniſſe. Itaque deſineret Antiochus pacem ſibi ipſe ſpe vana facere. In Aſia, & de ipſa Aſia brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis eſſe: & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipſi regnum amittendum.* Vnus vera & providere & fideliter prædicere viſus. itaque ipſe rex navibus, quæ paratæ inſtructæque erant, Cherſoneſum petit: ut ea loca, ſi forte terra venirent Romani, præſidiis firmaret. ceteram claſſem Polyxenidam parare, & deducere juſſit: ſpeculatorias naves ad omnia exploranda circa inſulas dimiſit. C. Livius præfectus Romanæ claſſis, cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quo ab ſociis ejus oræ convenire juſſerat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Meſſanam prætervectus, quum ſex Punicas naves ad auxilium miſſas accepiſſet, ab Rheginis Locriſque, & ejuſdem juris ſociis debitas exegiſſet naves;

luſtrata claſſe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatem adiit; quum veniſſet, percunctatus de ſtatu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi claſſis Romana eſſet; poſteaquam audivit circa Thermopylarum ſaltum in ſtatione conſulem ac regem eſſe, claſſem Piræei ſtare; maturandum ratus omnium rerum cauſſa, pergit protinus navigare Peloponneſum. Samum Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant eſſe, protinus depopulatus, Maleam petit: & proſpera navigatione uſus, paucis diebus Piræeum ad veterem claſſem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit; quum Æginæ diu incertus conſilii fuiſſet, utrum ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Epheſi navales terreſtreſque parare copias) an nuſquam abſcederet ab Romanis, ex quorum fortuna ſua penderet. A Piræeo A. Attilius traditis ſucceſſori quinq; & viginti navibus tectis, Romam eſt profectus. Livius una & octoginta roſtratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ roſtratæ aut ſine roſtris ſpeculatoriæ erant, Delum trajecit. Eo fere tempore conſul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (& eſt ventoſiſſima regio inter Cycladas, fretis alias majoribus, alias minoribus diviſas) adverſi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per diſpoſitas ſpeculatorias naves factus, Deli ſtare Romanam claſſem, nuncios ad regem miſit. qui omiſſis, quæ in Helleſponto agebat, cum roſtratis navibus, quantum accelerare potuit, Epheſum rediit: & concilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certa-

minis foret. Polyxenidas, *Negabat ceſſandum: & utique prius confligendum, quam claſſis Eumenis, & Rhodiæ naves conjungerentur Romanis. ita numero non ferme impares futuros ſe; ceteris omnibus ſuperiores, & celeritate navium, & varietate auxiliorum. Nam Romanas naves, quum ipſas inſcite factas immobiles eſſe, tum etiam, ut quæ in terram hoſtium veniant, oneratas commeatu venire: ſuas autem, ut pacata omnia circa ſe relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque & ventorum: quæ omnia ignaros turbatura hoſtes eſſent.* Movit omnes auctor conſilii, qui & re conſilium exſecuturus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die centum navibus, quarum ſeptuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phoceam petierunt. inde quum audiſſet appropinquare jam Romanam claſſem rex, quia non interfuturus navali certamini erat; Magneſiam, quæ ad Sypilum eſt, conceſſit, ad terreſtres copias comparandas. claſſis ad Cyſſuntem portum Erythræorum (tamquam ibi aptius exſpectatura hoſtem) contendit. Romani, ubi primum aquilones, (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare verſum, petunt: inde ad urbem circumegere naves, commeatuque ſumpto, Phocæam trajiciunt. Eumenes Elæam ad ſuam claſſem profectus, paucis poſt inde diebus cum quatuor & viginti navibus tectis, apertis pluribus, paulo à Phocæa ad Romanos parantes inſtruenteſq; ſe ad navale certamen, rediit. Inde centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quin-

quinquaginta profecti, primo aquilonibus tranſverſis quum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem ſingulæ naves ire: deinde ut lenita paulum vis venti eſt, ad Corycum portum, qui ſuper Cyſſuntem eſt, conati ſunt trajicere. Polyxenidas, ut appropinquare hoſtes allatum eſt, occaſione pugnandi lætus, ſiniſtrum ipſe cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram explicare jubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, maloſque inclinat, & ſimul armamenta componens, operitur inſequentes naves. Iam ferme triginta in fronte erant; quibus ut æquaret lævum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: juſſis, qui ſequebantur, adverſus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. ceterum ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum eſt, & ipſe quanta maxima celeritate poteſt, concitat naves. Iam omnibus in conſpectu erant; duæ Punicæ naves antecedebant Romanam claſſem, quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves. & ut in numero impari, duæ regiæ unam circumſiſtunt. & primum ab utroq; latere remos detergunt: deinde tranſcendunt armati, & dejectis cæſiſque propugnatoribus, navem capiunt. Vna quæ compari Marte concurrerat, poſtquam captam alteram navem vidit, priuſquam à tribus ſimul circumveniretur, retro ad claſſem refûgit. Livius indignatione accenſus, prætoria nave in hoſtes tendit. adverſus quam eadem ſpe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere

in aquam remos ab utroque latere remiges ſtabiliendæ navis cauſſa juſſit, & in advenientes hoſtium naves ferreas manus injicere: & ubi pugnam pedeſtri ſimilem feciſſet, meminiſſe Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quam ante duæ unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque. Et jam claſſes quoque undique concurrerant, & paſſim permiſtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commiſſo certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hoſtium ab Livio turbatum; dextrum ipſe, ubi æqua pugna erat, invadit. Nec ita multo poſt, primum ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim ut virtute militum haud dubie ſuperari ſe vidit, ſublatis dolonibus effuſe fugere intendit: mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad ſufficere remiges potuerunt, & in ſpe erant extremi agminis vexandi, ſatis pertinaciter ſecuti ſunt. poſteaquam celeritate navium, utpote levium, ſuas commeatu onuſtas eludi fruſtra tendentes viderunt, tandem ſubſtiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demerſis. Romanæ claſſis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Epheſi, fugæ finem fecit. Romani eo die, unde egreſſa regia claſſis erat, manſerunt: poſtero die hoſtem perſequi intenderunt. medio fere in curſu obviæ fuere iis quinque & viginti tectę Rhodiæ naves, cum Pauſiſtrato præfecto claſſis. Iis adjunctis Epheſum hoſtem perſecuti, ante oſtium portus acie inſtructa ſteterunt. Poſteaquam
con-

confeſſionem victis ſatis expreſſerunt, Rhodii & Eumenes domos dimiſſi: Romani Chium petentes, Phœnicuntem primum portum Erythreæ terræ prætervecti, nocte anchoris jactis, poſtero die in inſulam ad ipſam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam tranſmittunt. Ibi, relictis ad præſidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas claſſis venit: & quum jam hiems appeteret, foſſa valloque circumdatis naves ſubductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Scipio, & C. Lælius: intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Poſtero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculcius, C. Fulvius, L. Æmilius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

EPITOME
LIBRI XXXVII.

LVcius Cornelius Scipio conſul legato P. Scipione Africano, qui ſe legatum fratris futurum dixerat, ſi ei Græcia & Aſia provincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multum in ſenatu poterat, ea provincia dari videretur; profectus ad bellum adverſus Antiochum gerendum, in Aſiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adverſus regiam claſſem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonneſum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remiſſus eſt. Manius Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax

pax data: ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui & ipſi juverant, quædam civitates conceſſæ. Colonia deducta eſt Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri coæquatus, Aſiaticus appellatus eſt.

LVcio Cornelio Scipione, & C. Lælio conſulibus, nulla prius, ſecundum religiones acta in ſenatu res eſt, quam de Ætolis. & legati eorum inſtitere, quia brevem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti ſunt. Ætoli, ut quibus plus in miſericordia ſenatus, quam in cauſſa ſpei eſſet, ſuppliciter egerunt; veteribus benefactis nova penſantes maleficia. Ceterum & præſentes interrogationibus undique ſenatorum, confeſſionem magis noxæ, quam reſponſa exprimentium, fatigati ſunt: & excedere curia juſſi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quam miſericordia, in cauſſa eorum valebat. quia non ut hoſtibus modo, ſed tanquam indomitæ & inſociabili genti, ſuccenſebant. Per aliquot dies quum certatum eſſet, poſtremo neque dari, neque negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ ſunt: vel ſenatui liberum arbitrium de ſe permitterent; vel mille talentum darent, eoſdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in ſe arbitrium ſenatui permitterent; nihil certi reſponſum eſt.

ita infecta pace dimiſſi, urbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere juſſi. Tum de conſulum provinciis cœptum eſt agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in ſenatu poterat. is quum ſenatus aut ſortiri aut comparare inter ſe provincias conſules juſſiſſet; elegantius facturos dixit, ſi judicio Patrum, quam ſi ſorti eam rem permiſiſſent. Scipio reſponſo ad hoc dato, cogitaturum quid ſibi faciendum eſſet, cum fratre uno locutus; juſſuſque ab eo permittere audacter ſenatui; renunciat collegæ, facturum ſe quod is cenſeret. Quum res aut nova, aut vetuſtate exemplorum memoriæ jam exoletæ, relata exſpectatione certaminis ſenatum erexiſſet, P. Scipio Africanus dixit, Si L. Scipioni fratri ſuo provinciam Græciam decreviſſent, ſe legatum iturum. Hæc vox magno aſſenſu audita, ſuſtulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano conſuli legionibuſque Romanis auxilii foret: ac propè omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt. Prætores inde provincias ſortiti; L. Aurunculejus urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Aemilius Regillus claſſem, P. Iunius Brutus Tuſcos, M. Tuccius Apuliam & Bruttios, C. Atinius Siciliam. Conſuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum quem à Manio Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus eſſet, in ſupplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & ſociûm Latini nominis quinque millia, equites ducenti: & adjectum, ut quum in provinciam veniſſet, ſi è Republica videretur eſſe, exercitum in Aſiam trajiceret. Alteri conſuli

conſuli totus novus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ, & ſociûm Latini nominis, quindecim millia peditum, equites ſexcenti. Exercitum ex Liguribus Quintius Minucius (jam enim confectam provinciam ſcripſerat, & Ligurum omne nomen in deditionem veniſſe) traducere in Boios, & Publio Cornelio proconſuli tradere, juſſus. Ex agro, quo victos bello mulctaverat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conſcriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, & ſociûm Latini nominis peditum quindecim millia, equites ſexcenti, ad Apuliam Bruttioſque obtinendos. A. Cornelio ſuperioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, ſi ita conſuli videretur, ut legiones in Aetoliam trajectas Manio Acilio traderet; ſi is manere ibi vellet. ſi Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque à M. Aemilio accipere placuit, & in ſupplementum ſcribere ex ipſa provincia, ſi vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Iunius Brutus in Tuſcos exercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia ſociûm Latini nominis ſcribere, & quadringentos equites; L. Aemilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & ſocios navales à M. Iunio prætore ſuperioris anni accipere juſſus, & ſcribere ipſe mille navales ſocios, duo millia peditum: cum iis navibus militibuſque in Aſiam proficiſci, & claſſem à C. Livio accipere. Duas Hiſpanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium eſt, & iidem exercitus decreti.

Siciliæ

Siciliæ Sardiniæque binæ ex eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari juſſum: ex Sardinia pars Romam, pars in Aetoliam, eodem quo Siculum. Priuſquam conſules in provincias proficiſcerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat: ita ut faſtigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nurſiæ ſereno, ſatis conſtabat nimbum ortum. ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud ſe pluiſſe Tuſculani nunciabant: & Reatini mulam in agro ſuo peperiſſe. Ea procurata: Latinæque inſtauratæ; quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum cauſſa fuit. quibus Diis decemviri ex libris fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique ad id ſacrificium adhibiti: & decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priuſquam proficiſceretur, fornicem in Capitolio adverſus viam, qua in Capitolium aſcenditur cum ſignis ſeptem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem poſuit. Per eoſdem dies principes Aetolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater ejus erant, ab duabus cohortibus miſſis à Manio Acilio, Romam deducti, & in Latomias conjecti ſunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius conſul juſſit: legati ab Ptolomæo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes quod Manius Acilius conſul Antiochum regem Græcia expuliſſet,

puliſſet, veneruntadhortanteſque, ut in Aſiam exercitum traducerent, omnia perculſa metu non in Aſia modo, ſed etiam in Syria eſſe. Reges Ægypti ad ea quæ cenſuiſſet ſenatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ: legatis munera dari juſſa, in ſingulos quaternûm millium æris. L. conſul peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipſe in ſupplementum ſcripſiſſet, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore eſſent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brunduſium convenirent. Item treis legatos nominavit: Sex. Digitium, L. Apuſtium, C. Fabricium Luſcinum, qui ex ora maritima undique naves Brunduſium contraherent: & omnibus jam paratis, paludatus ab urbe eſt profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis ſociiſque, qui emerita ſtipendia ſub imperatore P. Africano habebant, præſto fuere exeunti conſuli, & nomina dederunt. Per eos dies, quibus eſt profectus ad bellum conſul, ludis Apollinaribus, ad quintum Idus Quintiles cœlo ſereno interdiu obſcurata lux eſt, quum luna ſub orbem ſolis ſubiſſet. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus eſt. L. Aurunculeio negotium ab ſenatu datum eſt, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum poſt prœlium navale majorem claſſem aliquanto reparare. Ætoli priuſquam legati ab Roma retulerunt, nullam ſpem pacis eſſe, quamquam omnis ora maritima eorum quæ in Peloponneſum verſa eſt, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quam damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt.

neque

neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros eſſe. Acilio, qui id exſpectari ſciebat, ſatius viſum eſt inopinatam aggredi rem,& Lamiam oppugnare. Nam & à Philippo propè ad excidium adductos eſſe. & tunc eo ipſo, quod nihil tale timerent, opprimi incautos poſſe. Profectus ab Elatia primũ in hoſtium terra circa Sperchium amnem poſuit caſtra: inde nocte motis ſignis, prima luce corona mœnia eſt aggreſſus. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improviſa fuit. conſtantius tamen, quam quis facturos crederet in tam ſubito periculo,quum viri propugnarent,fœminæ tela omnis generis ſaxaque in muros gererent, multifariam ſcalis appoſitis, urbem eo die defenderunt. Acilius, ſigno receptui dato, ſuos in caſtra medio fermè die reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priuſquam prætorium dimitteret, denunciavit, ut ante lucem armati paratique eſſent. niſi expugnata urbe ſe eos in caſtra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggreſſus,quum oppidanos jam vires,jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim divendita, partim diviſa præda, conſilium habitum, quid deinde faceret.Nemini ad Naupactum ire placuit; occupato ad Coracem ab Ætolis ſaltu. ne tamen ſegnia æſtiva eſſent, & Ætoli non impetratam pacem ab ſenatu, nihilominus per ſuam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphiſſam ſtatuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eo ductus. Quum ad mœnia caſtra poſuiſſet, non corona, ſicut Lamiam, ſed operibus oppugnare urbem eſt àdortus. Pluribus

ribus ſimul locis aries admovebatur: & quum quaterentur muri, nihil adverſus tale machinationis genus parare, aut comminiſci oppidani conabantur. omnis ſpes in armis & audacia erat, eruptionibuſque crebris & ſtationes hoſtium, & eos ipſos, qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decuſſus erat, quum allatum eſt, ſucceſſorem Apolloniæ expoſito exercitu, per Epirum ac Theſſaliam venire. Cum tredecim millibus peditum & quingentis equitibus conſul veniebat. Iam in ſinum Maliacum venerat. & præmiſſis Hypatam, qui tradere urbem juberent, poſteaquam reſponſum eſt, nihil niſi ex communi Aetolorum decreto facturos; ne teneret oppugnatio Hypatæ nondum Amphyſſa recepta, præmiſſo fratre Africano, Amphiſſam ducit. Sub adventum eorum oppidani relicta urbe (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arce, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes conceſſere. Conſul ſex millia fermè paſſuum inde poſuit caſtra. eo legati Athenienſes primum ad P. Scipionem, prægreſſum agmen (ſicut ante dictum eſt) deinde ad conſulem venerunt; deprecantes pro Aetolis. Clementius reſponſum ab Africano tulerunt. qui cauſſam relinquendi honeſtè Aetolici belli quærens, Aſiam & regem Antiochum ſpectabat: juſſeratque Athenienſes, non Romanis ſolum, ut pacem bello præferrent, ſed etiam Aetolis perſuadere. Celeriter auctoribus Athenienſibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit. & ſpem pacis eis ſermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit; commemorantis, multas gentes populoſque

loſque

loſque in Hiſpania prius, deinde in Africa in fi-
dem ſuam veniſſe. in omnibus ſe majora cle-
mentiæ benignitatiſque, quam virtutis bellicæ
monumenta reliquiſſe. Perfecta videbatur res,
quum aditus conſul idem illud reſponſum re-
tulit, quo fugati ab ſenatu fuerant. Eo tam-
quam novo quum icti Aetoli eſſent (nihil enim
nec legatione Athenienſium, nec placido Afri-
cani reſponſo profectum videbant) referre ad
ſuos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam
eſt, nec conſilium expediebatur: nam neque
unde mille talentûm daretur erat; & permiſſo
liberò arbitrio, ne in corpora ſua ſæviretur,
metuebant. Redire itaque eoſdem legatos ad
conſulem & Africanum juſſerunt, & petere, ut
ſi dare verè pacem, non tantum oſtendere, fru-
ſtrantes ſpem miſerorum, vellent; aut ex ſum-
ma pecuniæ demerent, aut permiſſionem ex-
tra civium corpora fieri juberent. Nihil impe-
tratum, ut mutaret conſul: & ea quoque ir-
rita legatio dimiſſa eſt. Secuti & Athenienſes
ſunt, & princeps legationis eorum Echede-
mus, fatigatos tot repulſis Aetolos, & complo-
rantes inutili lamentatione fortunam gentis,
ad ſpem revocavit; auctor inducias ſex men-
ſium petendi, ut legatos Romam mittere poſ-
ſent. Dilationē nihil ad præſentia mala, quæ ul-
tima eſſent, adjecturam. levari per multos caſus
tēpore interpoſito præſentes clades poſſe. Au-
ctore Echedemo iidem miſſi, prius P. Scipione
convento, per eum inducias tēporis ejus, quod
petebant, à conſule impetraverunt: & ſoluta
obſidione Amphiſſæ, M. Acilius tradito con-
ſuli exercitu, provincia deceſſit. & conſul ab
Amphiſſa Theſſaliam repetit, ut per Macedo-
niam

niam Thraciamque duceret in Aſiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod inſiſtis, L. Scipio, ego quoque approbo. ſed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui ſi imperio noſtro fidus eſt, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis ſuppeditabit. ſi is deſtituat, nihil per Thraciam ſatis tutum habebit. Itaque prius regis animum explorari placet. optimè explorabitur, ſi nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur.* T. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus juvenum ad id delectus, per diſpoſitos equos propè incredibili celeritate ab Amphiſſa (inde enim eſt dimiſſus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini proceſſerat: ea ipſa remiſſio animi, ſuſpicionem dempſit, novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hoſpes. poſtero die commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, ubi tranſitu difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat celeritate Thaumacis, occurrit conſuli. Inde certiore & majore ſpe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervênit. Venientes regio apparatu accepit, & proſecutus eſt rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas viſa, quæ commendabilia apud Africanum erant; virum ſicut ad cetera egregium, ita à comitate, quæ ſine luxuria eſſet, non averſum. Inde non per Macedoniam modo, ſed etiam Thraciam, proſequente & præparante omnia Philippo, ad Helleſpontum perventum eſt. Antiochus poſt navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in apparatus terreſtres maritimoſque habuiſſet; claſſi maximè

maximè reparandæ, ne tota maris poſſeſſione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, *Superatum ſe quum claſſis abfuiſſet Rhodiorum. quod ſi ea quoque (nec commiſſuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adeſſet, magno ſibi navium numero opus fore, ut viribus & magnitudine claſſem hoſtium æquaret.* Itaque & Annibalem in Syriam miſerat ad Phœnicum accerſendas naves, & Polyxenidam, quo minus proſperè geſta res erat, eo enixius & eas quæ erant reficere, & alias parare naves juſſit. Ipſe in Phrygia hibernavit. undique auxilia accerſens, etiam in Gallogræciam miſerat. Bellicoſiores ea tempeſtate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta ſtirpe gentis, ſervantes animos. Filium Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes. quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythriſque, Romani ſolicitabant. Claſſis Romana, ſicut ante dictum eſt, ad Canas hibernabat. Eo media fermè hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is quum magnam prædam agi poſſe dixiſſet ex hoſtium agro, qui circa Thyatira eſſet, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum ſecum mitteret. miſſi ingentem prædam intra paucos dies averterunt. Inter hæc Phocææ ſeditio orta, quibuſdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant, grave tributum; quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque & præſidium Romanum exceſſit. tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus

ad

in Romana ſocietate perſtandum cenſebant. defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis ceſſatum priore æſtate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pauſiſtratum claſſis præfectum cum ſex & triginta navibus miſerunt. Iam Livius à Canis cum triginta navibus, & ſeptem quadriremibus, quas ſecum Eumenes rex adduxerat, Helleſpontum petebat: ut ad tranſitum exercitus, quem terra venturum opinabatur; præpararet quæ opus eſſent. In portum, quem vocant Achæorum; claſſem primum advertit. inde Ilium aſcendit, ſacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem civitates ſuas, benignè audivit. Inde ad Helleſponti fauces navigat; & decem navibus in ſtatione contra Abydum, relictis, cetera claſſe in Europam ad Seſton oppugnandum trajecit. Iam ſubeuntibus armatis muros, fanatici Galli primum cum ſolenni habitu antè portam occurrunt. Iuſſu ſe matris Deûm famulos Deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus eſt: mox univerſus ſenatus cum magiſtratibus ad dedendam urbem proceſſit. Inde Abydum trajecta claſſis. ubi quum tentatis per colloquia animis, nihil pacati reſponderetur, ad oppugnationem ſeſe expediebant. Dum hæc in Helleſponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) quum audiſſet, profectam ab domo popularium ſuorum claſſem, & Pauſiſtratum præfectum ſuperbè quædam & contemptim in ſe concionatũ dixiſſe,

præ-

præcipuo certamine animi adverſus eum ſumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum qui diceret. *Et ſe Pauſiſtrato patriæque ſuæ magno uſui, ſi liceat, fore. & à Pauſiſtrato ſe reſtitui in patriam poſſe.* Quum, quonam modo ea fieri poſſent, mirabundus Pauſiſtratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut ſilentio tegendæ. Tum internuncius aperit, regiam claſſem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum. ei precium tanti meriti nullum aliud paciſci, quam reditum in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aſpernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit: ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, ſubſiſtit. Vltro citroque nuncii curſare: nec fides ante Pauſiſtrato facta eſt, quam coram nuncio ejus Polyxenidas ſua manu ſcripſit, ſe ea, quæ pollicitus eſſet, facturum: ſignoque ſuo impreſſas tabellas miſit. Eo vero pignore velut auctoratum ſibi proditorem ratus eſt. Neque enim eum, qui ſub rege viveret, commiſſurum fuiſſe, ut adverſus ſemetipſum indicia manu ſua teſtata daret. inde ratio ſimulatæ proditionis compoſita. *Omnem ſe rerum apparatum omiſſurum*, Polyxenidas dicere; *non remigem, non ſocios navales ad claſſem frequentes habiturum: ſubducturum per ſimulationem reficiendi quaſdam naves, alias in propinquos portus dimiſſurum: paucas ante portum Epheſi in ſalo habiturum. quas, ſi exire res cogeret, objecturus certamini foret.* Quam negligentiam Polyxenidam in claſſe ſua habiturum Pauſiſtratus audivit, eam ipſe extemplo habuit.

partem

partem navium ad commeatus accerſendos Halicarnaſſum, partem Samum ad urbem miſit: ut paratus eſſet, quum ſignum aggrediendi à proditore accepiſſet. Polyxenidas augere ſimulando errorem, ſubducit quaſdam naves, alias velut ſubducturus eſſet, navalia reficit: remiges ex hibernis non Epheſum accerſit, ſed Magneſiam occultè cogit. Fortè quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatæ cauſſa veniſſet, pro ſpeculatore comprehenſus deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti, quid Epheſi ageretur, incertum metu, an erga ſuos haud ſincera fide, omnia aperit: claſſem inſtructam paratamque in portu ſtare: remigium omne Magneſiam ad Sipylum miſſum: perpaucas naves ſubductas eſſe, & navalia tegi: numquam intentius rem navalem adminiſtratam eſſe. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & ſpe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas ſatis omnibus comparatis, nocte remige à Magneſia accerſito, deductiſque raptim quæ ſubductæ erant navibus, quum diem non tam in apparatu abſumpſiſſet, quam quod conſpici proficiſcentem claſſem nolebat; poſt ſolis occaſum profectus ſeptuaginta navibus tectis, vento adverſo ante lucem Pygelà portum tenuit. ubi quum interdiu ob eandem cauſſam quieviſſet; nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque navibus tectis Palinurum juſſo petere, atque inde armatos, quà proximum per agros iter eſſet, Panormum ad tergum hoſtium ducere; ipſe interim claſſe diviſa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pauſiſtratus primo, ut in re nec opinata,

turbatus

turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quam mari hoſtes poſſe ratus; armatos duobus agminibus ad promontoria quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facilè telis ancipitibus hoſtem ſummoturus. id incœptum ejus Nicander à terra miſſus quum turbaſſet, repentè mutato conſilio naves conſcendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naves fieri, quum ſe mari terraque ſimul cernerent circumventos. Pauſiſtratus unam viam ſalutis eſſe ratus, ſi viam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum poſſet; poſteaquam conſcendiſſe ſuos vidit, ſequi ceteris juſſis, ipſe princeps concitata nave remis ad oſtium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas, tribus quinqueremibus circumſiſtit. Navis roſtris icta ſupprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pauſiſtratus impigrè pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehenſæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. quinque tantum Rhodiæ naves, cum duabus Cois effugerunt; terrore flammæ micantis via ſibi inter confertas naves facta. contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ ſe portabant. Erythrææ triremes, quum haud procul à Samo Rhodiis navibus, quibus ut eſſent præſidio veniebant, obviæ fugientibus fuiſſent, in Helleſpontum ad Romanos curſum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per cuſtodes aperta, recepit: & Cymæ, aliæque

ejuſdem oræ urbes, ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obſidionem toleraſſet, præſidio regio tutante mœnia, jam omnibus feſſis, Philota quoque, præfecto præſidii permittente, magiſtratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem diſtinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regii, parum conveniebat. Hęc agentibus quum interveniſſet nuncius Rhodiorum cladis, emiſſa de manibus res eſt. metuens enim Livius, ne ſucceſſu tantæ rei elatus Polyxenidas, claſſem quæ ad Canas erat opprimeret; Abydi obſidione cuſtodiaque Helleſponti extemplo relicta, naves, quæ ſubductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni claſſe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam quum teneri valido regio præſidio audiſſet, nec procul Seleuci caſtra eſſe; depopulatus maritimam oram, & præda maximè hominum raptim in naves impoſita, tantùm moratus, dum Eumenes cum claſſe aſſequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades ſimul pavorem, ſimul luctum ingentem fecit. nam præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiſerant: multis nobilibus ſecutis inter cetera auctoritatem Pauſiſtrati, quæ inter ſuos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à cive potiſſimũ ſuo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus poſt paucis, decem alios pręfecto omnium Eudamo miſerunt: quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pauſiſtrato parem; cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum

ere-

credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum claſſem applicaverunt. ibi noctem unam morati, poſtero die Corycum Tejorum promontorium tenuerunt. inde quum in proxima Samiæ vellent trajicere, non exſpectato ſolis ortu, ex quo ſtatum cœli notare gubernatores poſſent, in incertam tempeſtatem miſerunt. Medio in curſu aquilone in ſeptentrionem verſo, exaſperato fluctib⁹ mari jactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hoſtes, ut ſe Rhodiæ claſſi conjungerent; ab Epheſo profectus, primo ad Myonneſum ſtetit: inde ad Macrin (quam vocant) inſulam trajecit: ut prætervehentis claſſis, ſi quas aberrantes ex agmine naves poſſet, aut poſtremum agmen opportune adoriretur. Poſteaquam ſparſam tempeſtate claſſem vidit, occaſionem primo aggrediendi ratus, paulo poſt increbreſcẽte vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire ſe ad eos videbat non poſſe, ad Æthaliam inſulam trajecit: ut inde poſtero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ deſertum tenuerunt: claſſis cetera noctem totam in alto jactata, in eundẽ portum decurrit. Ibi ex agreſtibus cognito, hoſtium naves ad Æthaliam ſtare; concilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam exſpectarent claſſem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoq; quum fruſtra ſtetiſſet, Epheſum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hoſtibus mari Samum trajecerunt. Eodem & Rhodia claſſis poſt dies paucos venit. quam ut exſpectatam eſſe appareret, profecti extemplo ſunt Epheſum, ut aut

decernerent navali certamine, aut ſi detrectaret hoſtis pugnam (quod plurimum intererat ad animos civitatum) timoris confeſſionem exprimerent. Contra fauces portus inſtructa in frontem navium acie ſtetere. poſteaquam nemo adverſus ibat, claſſe diviſa, pars in ſalo ad oſtium portus in anchoris ſtetit: pars in terram milites expoſuit. In eos jam ingentem prædam latè depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præſidio Epheſi erat, jam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutoſque magna parte prædæ, ad mare ac naves redegit. Poſtero die inſidiis medio fermè viæ poſitis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipſa ſuſpicio, ne quis exiret, deterruiſſet, redierunt ad naves: & terra marique fugientibus certamen hoſtibus, Samum, unde venerat, claſſis repetit. inde duas ſociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendum prætor miſit. Infeſtum id latrocinio Lacedæmonius Hybriſtas cum juventute Cephalenum faciebat: clauſumque jam mare commeatibus Italicis erat. Piræei L. Æmilio Regillo ſuccedenti ad navale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, quum ipſe duas tantum quinqueremes haberet; Epicratem cum quatuor navibus in Aſiam ſecum reduxit. proſecutæ etiam apertæ Athenienſium naves ſunt. Ægeo mari trajecit. Eodem Timaſicrates Rhodius cum duabus quadriremib⁹ ab Samo nocte intempeſta venit: deductuſq; ad Æmilium, præſidii cauſſa ſe miſſum ait: quod eam oram maris infeſtam onerariis regiæ naves excurſionibus crebris

crebris ab Helleſponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio à Chio Samum, duę Rhodię quadriremes miſſæ obviam à Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum poſteaquam ventum eſt, accepta à Livio claſſe, & ſacrificio, ut aſſolet, ritè facto, Æmilius concilium advocavit. Ibi C. Livius (is enim eſt primus rogatus ſententiam) *Neminem fidelius dare poſſe conſilium* dixit, *quam eum, qui id alteri ſuaderet, quod ipſe ſi in eodem loco eſſet, facturus fuerit. Se in animo habuiſſe tota claſſe Epheſum petere, & onerarias ducere multa ſaburra gravatas, atque eas in faucibus portus ſupprimere. & eò minoris molimenti ea clauſtra eſſe, quod in fluminis modum, longum & anguſtum & vadoſum oſtium portus ſit. Ita ademturum ſe maris uſum hoſtibus fuiſſe, inutilemq; claſſem facturum.* Nulli ea placere ſententia. Eumenes rex quæſivit, *Quid tandem ubi demerſis navibus franaſſent clauſtra maris, utrum libera ſua claſſe abſceſſuri inde forent ad opem ferendam ſociis terroremq; hoſtibus præbendum? an nihilo minus tota claſſe portum obſeſſuri? Sive enim abſcedant, cui dubium eſſe quin hoſtes extracturi demerſas moles ſint, & minore molimento aperturi portum quam obſtruatur? Sin autem manendum ibi nihilominus ſit, quid attinere claudi portum? Quin contra, illos tutiſſimo portu, opulentiſſima urbe fruentes, omnia Aſia præbente, quieta æſtiva acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempeſtatibuſque objectos, omnium inopes in aſſidua ſtatione futuros: ipſos magis alligatos impeditoſque, ne quid eorum quæ agenda ſint, poſſint agere, quam ut hoſtes clauſos habeant.* Eudamus præfectus Rhodiæ claſſis, magis eam ſibi diſplicere ſententiam oſtendit,

 quam

quam ipſe quid cenſeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omiſſa in præſentia Epheſo, *Mittendam navium partem in Lyciam cenſuit: & Patara, caput gentis, in ſocietatem adiungendam. in duas res magnas id uſui fore. & Rhodios pacatis contra inſulam ſuam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adverſus Antiochum ſit, curam poſſe: & eam claſſem, quæ in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ coniungatur.* Hæc maximè movit ſententia. placuit tamen Regillum tota claſſe evehi ad portum Epheſi, ad inferendum hoſtibus terrorem. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis, in Lyciam eſt miſſus; Rhodum prius juſſus adire, & omnia cum iis communicare conſilia. Civitates quas prætervectus eſt, Miletus, Myndus, Halicarnaſſus, Cnidus, Cous, imperata enixè fecerunt. Rhodum ut eſt ventum; ſimul & ad quam res miſſus eſſet, iis expoſuit, & conſuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat claſſem, aſſumptis tribus quadriremibus navigat Patara. Primo ſecundus ventus ad ipſam urbem ferebat eos: ſperabantque ſubito terrore aliquid moturos. poſteaquam circumagente ſe vento fluctibus dubiis volvi cœptum eſt mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: ſed neq; circa urbem tuta ſtatio erat, nec ante hoſtium portus in ſalo ſtare poterant; aſpero mari & nocte imminente. Prætervecti mœnia, portum Phœnicunta, minus duûm millium ſpacio inde diſtantem, petiere, navibus à maritima vi tutum: ſed altæ rupes inſuper imminebant, quas celeriter oppidani aſſumptis regiis

militibus quos in præſidio habebant, ceperunt. adverſus quos Livius, quamquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca; Iſſæos auxiliares, & Smyrneorum expeditos juvenes miſit. Ii, dum miſſilibus primo, & adverſus paucos levibus excurſionibus laceſſebatur magis quam conſerebatur pugna, ſuſtinuerunt certamen. poſteaquam plures ab urbe affluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor inceſſit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum eſſet: ita non milites ſolum, ſed etiam navales ſocios, remigum turbam, quibus quiſque poterat telis, armatos in prœlium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit: neque milites ſolum aliquot, ſed L. Apuſtius tumultuario prœlio cecidit. poſtremo tamen fuſi fugatique ſunt Lycii, atque in urbem compulſi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Thelmeſſicum profecti ſinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omiſſa Patara amplius tentandi ſpe, Rhodii domum dimiſſi ſunt. Livius prætervectus Aſiam, in Græciam tranſmiſit, ut conventis Scipionibus (qui tum circa Theſſaliam erant) in Italiam trajiceret. Æmilius poſteaquam omiſſas in Lycia res, & Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipſe ab Epheſo repulſus tempeſtate irrito incœpto Samum revertiſſet, turpe ratus, tentata fruſtra Patara eſſe, proficiſci eo tota claſſe, & ſumma vi aggredi urbem ſtatuit. Melitum & ceteram oram ſociorum prætervecti, in Bargylletico ſinu excenſionem ad Iaſſum fecerunt. Vrbem regium tenebat præſidium: agrum circa Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis

deinde qui per colloquia principum & magiſtratuum tentarent animos, poſteaquam, nihil in poteſtate ſua reſponderunt eſſe, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Iaſſenſium exules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare inſtiterunt, *Ne urbem & vicinam ſibi & cognatam innoxiam perire ſinerent. Sibi exilii nullam aliam cauſſam eſſe, quam fidem erga Romanos. Eadem vi regiorum, qua ipſi pulſi ſint, teneri eos qui in urbe maneant. omnium Iaſſenſium unam mentem eſſe, ut ſervitutem regiam effugere vellent.* Rhodii moti precibus, Eumene etiam rege aſſumpto, ſimul ſuas neceſſitudines commemorando, ſimul obſeſſæ regio præſidio urbis cauſſam miſerando, pervicerunt, ut oppugnatione abſtineretur. Profecti inde pacatis ceteris, quum oram Aſiæ legerent, Loryma (portus adverſus Rhodum eſt) pervenerunt. Ibi in principiis ſermo primo inter tribunos militum ſecretus oritur, deinde ad aures ipſius Æmilii pervenit, abduci claſſem ab Epheſo, ab ſuo bello: ut ab tergo liber relictus hoſtis, in tot propinquas ſociorum urbes omnia impunè conari poſſet. Movere ea Æmilium: vocatoſque Rhodios quum percunctatus eſſet, poſſetne Pataris univerſa claſſis in portu ſtare, quum reſpondiſſent, non poſſe; cauſſam nactus omittendæ rei, Samum reducit naves. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continuiſſet, partim ſociis ferendo opem, partim quos in ſocietatem pellicere non poterat, depopulandis; tranſire in fines regni Eumenis, dum is procul à domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, ſtatuit. Ad Elæam primo in-

infeſtis ſignis acceſſit: deinde omiſſa oppugnatione urbis, agros hoſtiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus primo ſtationibus ante urbem poſitis, & excurſionibus equitum leviſque armaturæ, magis laceſſebat, quam ſuſtinebat hoſtem. poſtremo quum per levia certamina expertus, nulla parte virium ſe parem eſſe, intra mœnia ſe recepiſſet, obſideri urbs cœpta eſt. Eodem ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci caſtris, ad caput Caici amnis ſtativa habuit, cum magno exercitu miſto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admiſtis, ad pervaſtandum paſſim Pergamenum agrum miſit. Quæ poſteaquam Samum ſunt nunciata, primo Eumenes avocatus domeſtico bello cum claſſe Elæam petit: inde quum præſto fuiſſent equites peditumq; expediti: præſidio eorum tutus, priuſquam hoſtes ſentirent aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rurſus levia per excurſiones prœlia fieri cœpta; Eumene ſummæ rei diſcrimen haud dubie detrectante. Paucos poſt dies Romana Rhodiaque claſſis, ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi expoſuiſſe copias Elææ, & tot claſſes in unum conveniſſe portũ, Antiocho allatum eſt; & ſub idem tempus audivit, conſulẽ cum exercitu jam in Macedonia eſſe, pararique quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent; tempus veniſſe ratus, prius quam terra mariq; ſimul urgeretur, agendi de pace; tumulum quendam adverſus Elæam caſtris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equi-

tatu (erant autem ſex millia equitum) in campos ſub ipſa Elææ mœnia deſcendit: miſſo caduceatore ad Æmilium, velle ſe de pace agere. Aemilius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, concilium habuit. Rhodii haud aſpernari pacem: Eumenes *Nec honeſtum eſſe dicere, eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi poſſe. Qui enim,* inquit, *aut honeſte incluſi mœnibus & obſeſſi velut leges pacis accipiemus? aut cui rata iſta pax erit, quam ſine conſule, non ex auctoritate ſenatus, non juſſu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam ſis, claſſem exercitumq; deducturus? aut exſpectaturus, quid de ea re conſuli placeat, quid ſenatus cenſeat, aut populus iubeat? Reſtat ergo, ut maneas in Aſia, & rurſus in hiberna copiæ reducta, omiſſo bello, exhauriant commeatibus præbendis ſocios: deinde (ſi ita viſum ſit iis penes quos poteſtas fuerit) inſtauremus novum de integro bellum. quod poſſumus, ſi ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem Diis volentibus perfeciſſe.* Hæc ſententia vicit, reſponſumque Antiocho eſt, ante conſulis adventum de pace agi non poſſe. Antiochus pace nequicquam tentata, vaſtatis Elæenſium primum; deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum, hoſtiliter itinere facto, petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio ullo loco Aſiæ major regiis militibus parta eſt præda. Eodem Adramytteum, ut urbi præſidio eſſent, navibus circumvecti, Aemilius & Eumenes venerunt. Per eoſdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præpoſito, acceſſerunt.

quos egreſſos navibus obviam miſſi ab Attalo, nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes & periti belli erant, & ipſe dux Philopœmenis, ſummi tum omnium Græcorum imperatoris diſcipulus. qui biduum ſimul ad quietem hominum equorumque, & ad viſendas hoſtium ſtationes, quibus locis temporibuſque accederent, reciperentque ſeſe, ſumpſerunt. Ad radices ferè collis, in quo poſita eſt urbs, regii ſuccedebant. ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in ſtationes quidé qui procul jacularetur, excurrente. Poſtquam ſemel compulſi metu ſe mœnibus incluſerunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur; non ſtratos non infrenatos magna pars habebant equos. paucis ad arma & ordines relictis, dilapſi ceteri ſparſerant ſe toto paſſim campo: pars in juveniles luſus laſciviamq; verſi, pars veſcentes ſub umbra, quidam ſomno etiam ſtrati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma ſuos capere, & ad portam præſto eſſe jubet: ipſe Attalum adiit, & in animo ſibi eſſe dixit, hoſtium ſtationé tentare. ægrè id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adverſus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret. Porta egreſſus, haud procul ſtatione hoſtium occaſionem operiens conſedit. & qui Pergami erant, amentiam magis quam audaciam credere eſſe: & hoſtes pauliſper in eos verſi, ut nihil moveri viderunt, nec ipſi quicquam ex ſolita negligentia, inſuper etiam eludentes paucitaté, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu ſuos, velut ad ſpectaculum modò eductos, continuit: poſteaquam dilapſos ab ordinibus

hoſtes

hoſtes vidit, peditibus quantum accelerare poſſent, ſequi juſſis, ipſe princeps inter equites cum turma ſua quantũ potuit effuſiſſimis habenis, clamore ab omni ſimul pedite atq; equite ſublato, ſtationem hoſtium improviſo invadit. Non homines ſolum, ſed equi etiam territi, quum vincula abrupiſſent; trepidationem & tumultum inter ſuos fecerunt. pauci ſtabant impavidi equi: eos ipſos non ſternere, non infrænare, aut aſcendere facilè poterant; multo majorem quam pro numero equitum, terrorẽ Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & præparati ſparſos per negligentiam, & ſemiſomnes propè adorti ſunt: cædes paſſim fugaq; per campos facta eſt. Diophanes ſecutus effuſos quoad tutum fuit, magno Achęorum genti decore parto (ſpectaverant enim è mœnibus Pergami non viri modo, ſed fœminæ etiam) in præſidium urbis rediit. Poſtero die regię magis compoſitæ & ordinatæ ſtationes, quingentis paſſibus longius ab urbe poſuerunt caſtra: & Achæi eodem fermè tempore atque in eundem locum proceſſerunt. Per multas horas intenti utrimque, velut jam futurum impetum exſpectavêre: poſteaquam haud procul occaſu ſolis redeundi in caſtra tempus erat, regiis ſignis collatis abire agmine ad iter magis quam ad pugnam compoſito cœpêre, Quievit Diophanes, dum in conſpectu erant. deinde eodem, quo pridie, impetu in poſtremum ăgmen incurrit: tantumque rurſus pavoris ac tumultus incuſſit, ut quum terga cæderentur, nemo pugnandi cauſſa reſtiterit: trepidanteſque, ut vix ordinem agminis ſervantes, in caſtra compulſi ſunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum

ex agro Pergamo movere caſtra coegit. Antiochus poſteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum veniſſe audivit; ea quidem urbe abſtinuit; depopulatus agros. Peræam inde, coloniam Mitylenæorum expugnavit. Cotton, & Corylenus, & Aphrodiſias, & Crene, primo impetu captæ ſunt. inde per Thyatira Sardeis rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præſidio erat. Claſſis Romana cum Eumene Rhodiiſque, Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad inſulam quam Bachium vocant, (imminet urbi Phocenſium) appulerunt, & quibus ante àbſtinuerant templis, ſigniſque (egregie autem exornata inſula erat) quum hoſtiliter diripuiſſent; ad ipſam urbem tranſmiſerunt. eam diviſis inter ſe partibus quum oppugnarent, & viderent, ſine operibus, armis, ſcaliſque, capi non poſſe; miſſum ab Antiocho præſidium trium millium armatorum, quum intraſſet urbem; extemplo oppugnatione omiſſa, claſſis ad inſulam ſe recepit: nihil aliud quam depopulato circa urbem hoſtium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare conſuli atque exercitui, quæ ad tranſitum Helleſponti opus eſſent: Romanam Rhodiamque claſſem redire Samum, atque ibi in ſtatione eſſe, ne Polyxenidas ab Epheſo moveret. Rex Elæam, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius frater prætoris deceſſit. Rhodii, celebratis exſequiis, adverſus claſſem quam fama erat, ex Syria venire, tredecim ſuis navibus & una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum ut ibi in ſtatione eſſent, profecti ſunt.

Biduo

Biduo antequam Eudamus cum claſſe à Samo veniret, tredecim à Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adverſus eandem Syriacam claſſem miſſæ, aſſumptis navibus quatuor, quæ Cariæ præſidio erant, oppugnantibus regiis, Dædala & quædam alia parva caſtella obſidione exemerunt. Eudamum confeſtim exire placuit. additæ huic quoque ſunt ad eam claſſem, quam habebat, ſex apertæ naves. Profectus quum quantum accelerare poterat, maturaſſet; ad portum, quem Megiſten vocant, prægreſſos conſequitur. inde uno agmine Phaſelidem quum veniſſent; optimum viſum eſt ibi hoſtem operiri. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaſelis eſt: prominet penitus in altum, conſpiciturque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul navium præbet proſpectum. eo maxime ut in obvio claſſi hoſtium eſſent, electus locus eſt. Ceterum quod non providerunt, & loco gravi & tempore anni (medium enim æſtatis erat) ad hoc inſolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges cœperunt. cujus peſtilentiæ metu profecti, quum prætervehcrentur Pamphylium ſinum, ad Eurymedontem amnem appulſa claſſe, audiunt ab Aſpendiis ad Sidam jam hoſtes eſſe. Tardius navigaverant regii, adverſo tempore Eteſiarum, quod velut ſtatum Favoniis ventis eſſet. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia claſſis ſeptem & triginta majoris formæ navium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat. præter has decem triremes erant. & alii adeſſe hoſtes ex ſpecula quadam cognovere. Vtraque claſſis poſtero die luce prima, tamquam

quam eo die pugnatura, è portu movit: & poſteaquam ſuperavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum; extemplo & conſpecti ab hoſtibus ſunt, & ipſi eos viderunt. Ab regio ſiniſtro cornu, quod ab alto objectum erat, Annibal, dextro Apollonius purpuratorum unus præerat. & jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ claſſi præerat. Eudamus poſteaquam hoſtium aciem inſtructam & paratam ad concurrendum vidit; & ipſe in altum evehitur, & deinceps, quæ ſequebantur, ſervantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec ſic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari poſſet: & feſtinans ipſe præpropere cum quinque ſolis navibus Annibali occurrit. ceteri quia in frontem dirigere juſſi erant, non ſequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibuſque iis inter ſe, jam in dextro cornu adverſus Annibalem pugnabatur. Sed momento temporis, & navium virtus & uſus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempſit. nam & in altum celeriter evectæ naves, locum poſt ſe quæque venienti ad terram dedêre: & ſi qua concurrerat roſtro cum hoſtium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines diſcurſu prætervecta, in puppim impetum dabat. maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia nave uno ictu demerſa. Itaque jam haud dubie dexterum cornu hoſtium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine

tudine navium maxime Annibal, ceteris omnibus longe præſtantem, urgebat: & circumveniſſet, ni ſigno ſublato ex prætoria nave, (quo diſperſam claſſem in unum colligi mos erat) omnes quæ in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam ſuis concurriſſent. tum & Annibal, quæque circa eum erant naves, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodii, ex magna parte ægris, & ob id celerius feſſis remigibus, potuerunt. Quum in alto ubi ſubſtiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hoſtes claudas mutilaſque naves apertis navibus remulco trahentes, viginti paulo amplius integras abſcedentes; è turri prætoriæ navis ſilentio facto, *Exſurgite*, inquit, *& egregium ſpectaculum capeſſite oculis!* Conſurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hoſtium; prope una voce exclamavere omnes, ut ſequerentur. Ipſius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum, juſſit. Aliquamdiu ſecuti ſunt: poſteaquam terræ appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hoſtium ora, ad Eudamum revecti, hepterem captam, quæ primo concurſu icta erat, ægre Phaſelidem pertraxerunt. inde Rhodum, non tam victoria læti, quam alius alium accuſantes, quod quum potuiſſet, non omnis ſummerſa aut capta claſſis hoſtium foret, redierunt. Annibal ictus uno prœlio adverſo, ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiæ claſſi quam primum cuperet. Et id ne ei facere liberum eſſet, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus roſtratis ad Patara & Megiſtin portum miſerunt.

runt. Eudamum cum ſeptem navibus maximis ex ea claſſe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos juſſerunt: ut quantum conſilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. Magnam lætitiam Romanis jam prius nuncius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum. & apparebat, ſi ea cura Rhodiis dempta eſſet, vacuos eos tuta ejus regionis maria præſtituros. ſed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, abſcedere cuſtodia Ioniæ atque Æolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam claſſem quæ circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non civitatum modo, quæ circa ſe erant, contrahebat præſidia, ſed ad Pruſiam Bithyniæ regem miſerat legatos literaſque, quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat: *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum uſquam orbis terrarum, niſi Romanum imperium eſſet. Philippum & Nabin expugnatos, ſe tertium peti. ut quiſque proximus ab oppreſſo ſit, per omneis, velut continens incendium, pervaſurum. Ab ſe, gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam ſervitutem conceſſiſſet.* His motum Pruſiam literæ Scipionis conſulis, ſed magis ejus fratris Africani, à ſuſpicione tali avertecunt. qui præter conſuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum ſociorum majeſtatem, domeſticis ipſe exemplis Pruſiam ad promerendam amicitiam ſuam compulit. *Regulos ſe acceptos in fidem in Hiſpania reges reliquiſſe: Maſaniſſam non in patrio modo locaſſe regno, ſed in Syphacis à quo ante expulſus fuiſſet, regnum impoſuiſſe. & eſſe eum non Africæ*
modo

modo regum longe opulentiſſimum, ſed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majeſtate vel viribus parem. Philippum & Nabin hoſtes, ut bello ſuperatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam ſtipendium remiſſum, & filium obſidem redditum: & quaſdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepiſſe eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuiſſe; niſi eum ſuus primo furor, deinde fraus Ætolorum abſumpſiſſet. Maxime confirmatus eſt animus regis, poſteaquam ad eum C. Livius, qui prætor ante claſſi præfuerat, legatus ab Roma venit; & edocuit, quanto & ſpes victoriæ certior Romanis quam Antiocho, & amicitia ſanctior firmiorq; apud Romanos futura eſſet. Antiochus poſteaquam à ſpe ſocietatis Pruſiæ decidit, Epheſum ab Sardibus eſt profectus ad claſſem, quæ per aliquot menſes inſtructa ac parata fuerat, viſendam: magis quia terreſtribus copiis exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat ſuſtineri non poſſe, quam quod res navalis ipſa per ſe aut tentata ſibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ eſſet. Erat tamen momentũ in præſentia ſpei: quod & magnam partem Rhodiæ claſſis circa Patara eſſe, & Eumenem regem cum omnibus navibus ſuis conſuli obviam in Helleſpontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos claſſis Rhodia, ad Samum per occaſionem fraude præparatam abſumpta. His fretus, Polyxenida cum claſſe ad tentandam omni modo certaminis fortunam miſſo, ipſe copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens, abeſt à vetere Colophone duo ferme millia

paſſuum)

paſſuum) & ipſam urbem ſuæ eſſe poteſtatis volebat; adeo propinquam Epheſo, ut nihil terra marive ageret, quod non ſubjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis eſſet: quos audita obſidione non dubitabat ad opem ferendam ſociæ urbi claſſem à Samo moturos. eam occaſionem Polixenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare urbem aggreſſus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas & aggerem muro injunxit, & teſtudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani implorantes, miſerunt. Æmilium & Sami ſegnis diu mora offendebat, nihil minus opinantẽ quam Polyxenidam bis nequicquam ab ſe provocatum, poteſtatem pugnæ facturum eſſe: & turpe exiſtimabat, Eumenis claſſem adjuvare conſulẽ ad trajiciendas in Aſiam legiones: ſe Colophonis obſeſſæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem proficiſci in Helleſpontum, cunctique inſtare & dicere, *Quanto ſatius eſſe vel ſocios obſidione eximere, vel victam jam ſemel claſſem vincere iterum, totamq; maris poſſeſſionem hoſti eripere, quam deſertis ſociis, tradita Antiocho Aſia terra marique, in Helleſpontum, ubi ſatis eſſet Eumenis claſſis, à ſua parte belli diſcedere.* Profecti à Samo ad petendos commeatus, conſumptis jam omnibus, Chium parabant trajicere. id erat horreum Romanis: eoque omnes ex Italia miſſæ onerariæ dirigebant curſum. Circumvecti ab urbe ad averſa inſulæ, (objecta aquiloni, ad

Chium

Chium & Erythras ſunt) quum pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia veniſſe; vinum portantes naves tempeſtatibus retentas eſſe. Simul allatum eſt, Teios regiæ claſſi benigne commeatus præbuiſſe: quinque millia vaſorum vini eſſe pollicitos. Teum ex medio curſu claſſem repente avertit: aut volentibus iis uſurus commeatu parato hoſtibus, aut ipſos pro hoſtibus habiturus. Quum direxiſſent ad terram proras; quindecim ferme eis naves circa Myonneſum apparuerunt. quas primo ex claſſe regia prætor eſſe ratus, inſtitit ſequi. apparuit inde, piraticas celoces & lembos eſſe. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, poſteaquam videre ex alto claſſem, in fugam verterunt. & celeritate ſuperabant, levioribus & ad id fabrefactis navigiis, & propiores terræ erant. Itaque priuſquam appropinquaret claſſis, Myonneſum perfugerunt. unde ſe à portu ratus abſtracturum naves, ignarus loci ſequebatur prætor. Myonneſus promontorium inter Teum Samumque eſt. ipſe collis eſt in modum metæ, in acutum acumen à fundo ſatis lato faſtigiatus: à continenti arctæ ſemitæ aditum habet: à mari exeſæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibuſdam locis ſuperpendentia ſaxa plus in altum quam quæ in ſtatione ſunt naves, promineant. Circa ea appropinquare non auſæ naves, ne ſub ictu ſuperſtantium in rupibus piratarum eſſent, diem trivere. tandem ſub noctem vano incœpto quum abſtitiſſent, Teum poſtero die acceſſere: & in portu qui à tergo urbis eſt (Geræſticum ipſi appellant) navibus conſtitutis prætor

tor ad depopulandum circa urbem agrum milites emiſit: Teii quum in oculis populatio eſſet, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miſerunt. quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hoſtilis adverſus Romanos, *& iuviſſe eos commeatu claſſem hoſtium arguit, & quantum vini Polyxenidæ promiſiſſent. quæ ſi eadem claſſi Romanæ darent, revocaturum ſe à populatione militem: ſin minus, pro hoſtibus eos habiturum.* Hoc tam triſte reſponſum, quum retuliſſent legati, vocatur in concionem à magiſtratibus populus, ut quid agerent, conſultarent. Eo forte Polyxenidas cum regia claſſe à Colophone profectus, poſteaquam moviſſe à Samo Romanos audivit, & ad Myonneſum piratas perſecutos, Teorum agrum depopulari, naves in Geræſtico portu ſtare; ipſe adverſus Myonneſum in inſula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit. inde ex propinquo explorans quid hoſtes agerent; primo in magna ſpe fuit, quemadmodum Rhodiam claſſem ad Samum circumſeſſis ad exitum faucibus portus expugnaſſet, ſic & Romanam expugnaturum. nec eſt diſſimilis natura loci. Promontoriis coeuntibus inter ſe ita clauditur portus, ut vix duæ ſimul inde naves poſſint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis navibus ad promontoria ſtantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent: ex cetera claſſe, ſicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expoſitis, terra, marique ſimul hoſtes opprimere. quod non vanum ei conſilium fuiſſet, ni quum Teii facturos ſe imperata promiſiſſent, ad accipiendos commeatus aptius viſum eſſet Roma-

Romanis in eum portum, qui ante urbem eſt, claſſem tranſire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus oſtendiſſe, quum forte duæ naves in arcto oſtio implicitos remos fregiſſent. & inter alia id quoque movit prætorem, ut traduceret claſſem, quod ab terra periculum erat; haud procul inde Antiocho ſtativa habente. Traducta claſſe ad urbem, ignaris omnibus egreſſi milites nautæque ſunt, ad commeatus & vinum maxime dividendum in naves; quum medio forte diei agreſtis quidam ad prætorem adductus nunciat: alterum jam diem claſſem ſtare ad inſulam Macrin, & paulo ante viſas quaſdam moveri tamquam ad profectionem naves. Re ſubita perculſus prætor, tubicines canere jubet, ut ſi qui per agros palati eſſent, redirent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites, nautaſque in naves. Haud ſecus quam in repentino incendio aut capta urbe trepidatur: aliis in urbem currentibus ad ſuos revocandos, aliis ex urbe naves curſu repetentibus: incertiſque clamoribus, (quibus ipſis tubæ obſtreperent) turbatis imperiis, tandem concurſum ad naves eſt. Vix ſuam quiſque noſcere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret: ni partibus diviſis Æmilius cum prætoria nave primus è portu in altum evectus, excipiens inſequenteis ſuo quamque ordine in frontem inſtruxiſſet: Eudamus Rhodiaque claſſis ſubſtitiſſent ad terram, ut & ſine trepidatione conſcenderent, & ut quæque parata eſſet, exiret navis. Ita & explicuere ordinem primæ in conſpectu prætoris, & coactú agmen ab Rhodiis eſt: inſtructaq; acies velut cerneret regios,

regios, in altum proceſſit. inter Myonneſum & Corycum promontorium erant, quum hoſtem conſpexere. Et regia claſſis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, & ipſa aciem adverſam explicuit; tantum lævo evecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum poſſet. quod ubi Eudamus qui cogebat agmen, vidit, non poſſe exæquare ordinem Romanos, & tantum non jam circumiri à dextro cornu; concitat naves, (& erant Rhodiæ naves longe omnium celerrimæ tota claſſe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in qua Polyxenidas erat, ſuam objecit. Iam totis claſſibus ſimul ab omni parte pugna conſerta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & viginti erant. Hoſtium claſſis undenonaginta navium fuit; & maximæ formæ naves. tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium & virtute militum Romani longe Rhodios præſtabant: Rhodiæ naves agilitate & arte gubernatorum & ſcientia remigum. Maximo tamen hoſtibus terrori fuere, quæ ignes præ ſe portabant:& quod unum iis ad Panormum circumventis ſaluti fuerat,id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adverſæ regiæ naves, ne prora concurrerent, quum declinaſſent,neque ipſæ ferire roſtro hoſtem poterant, & obliquas ſe ipſæ ad ictus præbebant. & ſi qua concurrerat, obruebatur infuſo igni; magiſque ad incendium, quam ad prœlium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ ſolet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hoſtium Romani quum rupiſſent, circumvecti ab tergo, pugnantibus adverſus

verſus Rhodios regiis ſeſe objecêre: momentoque temporis & media acies Antiochi, & lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera pars integra, ſociorum magis clade quam ſuo periculo terrebatur. ceterum poſteaquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ relictis ſociis vela dantem videre; ſublatis raptim dolonibus (& erat ſecundus petentibus Epheſum ventus) capeſſunt fugam: quadraginta duabus navibus in ea pugna âmiſſis, quarum tredecim captæ in poteſtatem hoſtium venerunt, ceteræ incenſæ aut demerſæ. Romanorum duæ naves fractæ ſunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta, memorabili caſu. nam quum roſtro percuſſiſſet Sidoniam navem, anchora ictu ipſo excuſſa è nave ſua, unde dente velut manu ferrea injecta, alligavit alterius proram: inde tumultu injecto quum divellere ſe ab hoſte cupientes inhiberent Rhodii, tractu anchorali & implicitum remis latus alterum deterſit, & debilitatam ea ipſa quæ icta cohæſerat, navim cepit. hoc maxime modo ad Myonneſum navali prœlio pugnatum eſt. Quo territus Antiochus, quia poſſeſſione maris pulſus, longinqua tueri diffidebat ſe poſſe, præſidium ab Lyſimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipſa poſtea docuit, conſilio juſſit. non enim tueri ſolum Lyſimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: ſed obſidionem etiam per totam hiemem tolerare, & obſidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim ſpem pacis per occaſiones tentare. Nec Lyſimachiam tantum hoſtibus tradidit poſt adverſam navalé pugnam, ſed etiam

Colophonis obſidione abſceſſit, & Sardeis recepit ſe: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia accerſerent, & quocumque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam conſilium ut acie dimicaret intentus, miſit. Regillus Æmilius poſt victoriam navalem profectus Epheſum, directis ante portum navibus, quum confeſſionem conceſſi maris ultimam hoſti expreſſiſſet, Chium, quo, ante navale prœlium, curſum à Samo intenderat, navigat. ibi naves in prœlio quaſſatas quum refeciſſet, L. Æmilium Scaurum cum triginta navibus Helleſpontum ad exercitum trajiciendum miſit: Rhodias parte prædæ & ſpoliis navalibus decoratas domum redire jubet. Rhodii impigre prævertêre, ad trajiciendaſque copias conſulis iere: atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Claſſis Romana ab Chio Phocæam trajecit. in ſinu maris intimo poſita hæc urbs eſt, oblonga fórma. duum millium & quingentorum paſſuum ſpacium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipſi appellant. mille & ducentos paſſus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille paſſuum excurrens medium fere ſinum velut nota diſtinguit, ubi cohæret faucibus anguſtis, duos in utramque regionem verſos portus tutiſſimos habet. qui in meridiem vergit, Nauſtathmos ab re appellatur, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipſum Lamptera eſt. Hos portus tutiſſimos quum occupaſſet Romana claſſis; priuſquam aut ſcalis, aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos cenſuit prætor qui principum magiſtratuumq; animos

tentarent. poſteaquam obſtinatos vidit, duobus ſimul locis oppugnare eſt adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa Deum aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admoto, quatere muros turreſque cœpit. deinde quum eo multitudo occurreret ad defendendum; altera quoque parte admotus aries, & jam utrimque ſternebantur muri. ad quorum caſum quum impetum Romani milites per ipſam ſtragem ruinarum facerent; alii ſcalis etiam aſcenſum in muros tentarent; adeo obſtinate reſtiterunt oppidani, ut facile appareret plus in armis & virtute, quam in mœnibus auxilii eſſe. coactus ergo periculo militum prætor, receptui cani juſſit, ne objiceret incautos furentibus deſperatione ac rabie. Dirempto prœlio, ne tum quidem ad quietem verſi, ſed undique omnes ad munienda & obmolienda quæ ruinis ſtrata erant, concurrerunt. Huic operi intentis ſupervênit Q. Antonius, à prætore miſſus: qui caſtigata pertinacia eorum, *Majorem curam Romanis quam illis oſtenderet eſſe, ne in perniciem urbis pugnaretur. ſi abſiſtere furore vellent, poteſtatem iis dare eadem conditione qua prius C. Livii in fidem veniſſent, ſe tradendi.* Hæc quum audiſſent, quinque dierum ſpacio ad deliberandum ſumpto, tentata interim ſpe auxilii ab Antiocho, poſteaquam *legati miſſi* ad regem, nihil in eo eſſe præſidii, retulerunt; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hoſtile paterentur. Quum ſigna in urbem *inferrentur*, & pronunciaſſet prætor, parci ſe deditis velle; clamor undique eſt ſublatus, *Indignum facinus eſſe, Phocæenſes nunquam fidos ſocios, ſemper infeſtos hoſtes, impune eludere.* ab hac voce (velut

(velut ſigno à prætore dato) ad diripiendam urbem paſſim diſcurrerunt. Æmilius primo reſiſtere & revocare, dicendo, captas, non deditas, diripi urbes: & in his tamen arbitrium eſſe imperatoris, non militum. Poſteaquam ira & avaritia imperio potentiora erant; præconibus per urbem miſſis, liberos omnes in forum ad ſe convenire jubet, ne violarentur: & in omnibus quæ ipſius poteſtatis fuerunt, fides conſtitit prætoris. Vrbem agroſque & ſuas leges iis reſtituit: & quia jam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum claſſi delegit. Per idem fere tempus conſuli tranſgreſſo Æniorum Maronitarumq; fines, nunciatur, victam regiam claſſem ad Myonneſum, relictamque à præſidio Lyſimachiam eſſe. Id multo quam de navali victoria lætius fuit; utique poſteaquam eo venerunt: refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus præparatis, eos excepit. ubi inopiam ultimam, laboremque in obſidenda urbe ſibi propoſuerant. Ibi paucos dies ſtativa habuere, ut impedimenta ægrique conſequerentur, qui paſſim per omnia Thraciæ caſtella feſſi morbis ac longitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus, ingreſſi rurſus iter per Cherſonneſum, Helleſpontum perveniunt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata littora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, ſine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos; conceſſum ſibi tranſitum cernentibus in Aſiam: quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Helleſpontum aliquamdiu habuerunt: quia dies forte quibus

 anci-

iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: cauſſaque & is ipſe moræ erat, dum conſequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in caſtra venerat, Byzantius Heraclides; de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore magnam ei ſpem attulit mora & cunctatio Romanorum: quos ſimul Aſiam attigiſſent, effuſo agmine ad caſtra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire conſulem, quam P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam ſpem habebat, præterquam quod & magnitudo animi & ſatietas gloriæ, placabilem eum maxime faciebat. notumque erat gentibus, qui victor ille in Hiſpania, qui deinde in Africa fuiſſet: etiam quod filius ejus captus in poteſtate regis erat. Is ubi & quando, & quo caſu captus ſit, ſicut pleraque alia, parum inter auctores conſtat. alii principio belli à Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, poſteaquam tranſitum in Aſiam eſt, cum turma Fregellana miſſum exploratum ad regia caſtra, effuſo obviam equitatu quum reciperet ſeſe, in eo tumultu delapſo equo cum duobus equitibus oppreſſum, ita ad regem deductum eſſe. Illud ſatis conſtat, ſi pax cum populo Romano maneret, hoſpitiumque privatim regi cum Scipionibus eſſet, neque liberalius neque benignius haberi, colique adoleſcentem, quam cultus eſt, potuiſſe. Ob hæc quum adventum P. Scipionis legatus exſpectaſſet, ubi is venit, conſulem adit, petitque ut mandata audiret. Advocato frequenti concilio legati verba ſunt audita.

audita. Is multis ante legationibꝰ nequicquam ultro citroque de pace miſſis, *Eam ipſam fiduciam impetrandi ſibi eſſe dixit, quod priores legati nihil impetraſſent. Smyrnam enim & Lampſacum, & Alexandriam, Troadem, & Lyſimachiam in Europa, jactatas in illis diſceptationibus eſſe. quarum Lyſimachia jam ceſſiſſe regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Aſia ſint, civitates, tradere paratum eſſe: & ſi quas alias Romani quod ſuarum partium fuerit, vindicare ab imperio regio velint. impenſæ quoq; in bellum factæ partem dimidiam regem præſtiturum populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *Vt memores rerum humanarum, & ſuæ fortunæ moderarentur, & aliam ne urgerent. Finirent Europa imperium. id quoque immenſum eſſe. Parari ſingula acquirendo facilius potuiſſe, quam univerſa teneri poſſe. quod ſi Aſiæ quoque partem aliquam abſtrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant; vinci ſuam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ cauſſa regem paſſurum.* Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis viſa. *Nam & impenſam quæ in bellum facta eſſet, omnem præſtare regem æquum cenſebant; cujus culpa bellum excitatum eſſet. &, non Ionia modo atq; Æolide deduci debere præſidia regia: ſed, ſicut Græcia omnis liberata eſſet, ita quæ in Aſia ſint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non poſſe, quam ut cis Taurum montem poſſeſſione Aſiæ Antiochus cedat.* Legatus poſteaquam nihil æqui in concilio impetrare ſe cenſebat; privatim (ſic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum conatus, Omnium primum filium ei ſine pretio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi

Scipionis & moris Romani, auri pondus ingens eſt pollicitus, & nomine tantum regio excepto, ſocietatem omnis regni, ſi per eum pacem impetraſſet. Ad ea Scipio: *Quod Romanos omneis, quod me ad quem miſſus es, ignoras, minus miror; quum te fortunam eius à quo venis, ignorare cernam. Lyſimachia tenenda erat, ne Cherſoneſum intraremus: aut ad Helleſpontum obſiſtendum, ne in Aſiam trajiceremus; ſi pacem tamquam à ſollicitis de belli eventu petituri eratis. Conceſſo vero in Aſiam tranſitu, & non ſolum frenis, ſed etiam jugo accepto, quæ diſceptatio ex æquo, quum imperium patiendum ſit, relicta eſt? Ego ex munificentia regia maximũ donum filium habebo: aliis, Deos precor, ne umquam fortuna egeat mea: animus certè non egebit. Pro tanto in me munere gratum me eſſe in ſe ſentiet, ſi privatam gratiam pro privato beneficio deſiderabit. publice nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. Quod in præſentia dare poſſim, fidele conſilium eſt. Abi, nuncia meis verbis, bello abſiſtat: pacis conditionem nullam recuſet.* Nihil ea moverunt regem; tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam ſibi leges dicerentur. omiſſa igitur in præſentia mentione pacis, totam curam in belli apparatũ intendit. Conſul omnibus præparatis ad propoſita exſequenda, quum ex ſtativis moviſſet, Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraque civitate obviam effuſa, venit. inde Ilium proceſſit, caſtriſque in campo qui eſt ſubjectus mœnibus, poſitis, in urbem arcemque quum aſcendiſſet, ſacrificavit Minervæ præſidi arcis; & Ilienſibus in omni rerũ verborumq; honore ab ſe oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine ſuą. inde profecti ſextis caſtris ad caput

Caici

Caici amnis pervenerunt. Eo & Eumenes rex, conatus primo abHelleſponto reducere claſſem in hiberna Eleam, adverſis deinde ventis quum aliquot diebus ſuperareLecton promontorium non potuiſſet, in terram egreſſus, ne deeſſet principiis rerum, qua proximum fuit, in caſtra Romana cum parva manu contendit. Ex caſtris Pergamum remiſſus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus juſſerat conſul, in eadem ſtativa rediit. inde plurium dierum præparatis cibariis, conſilium erat ire ad hoſtem priuſquam hiems opprimeret. Regia caſtra circa Thyatira erant: ibi quum audiſſet Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, miſit. Non ſolum animo patrio gratum munus, ſed corpori quoque ſalubre gaudium fuit: ſatiatuſque tandem complexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non poſſe, quam ut ſuadeam, ne ante in aciem deſcendat, quam ut in caſtra me rediſſe audierit.* Quamquam ſeptuaginta millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad ſpem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ poſuerat ſubſidia, recepit ſe tranſgreſſus Phrygium amnem: circaque Magneſiam, quæ ad Sipulum eſt, poſuit caſtra. & ne, ſi extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, foſſam ſex cubitis altam, duodecim latam quum duxiſſet, extra duplex vallum foſſæ circumdedit: interiore labro murũ cum turribus crebris objecit. unde facile arceri tranſitu foſſæ hoſtis poſſet. Conſul circa Thyatira regem eſſe ratus, conti-

nuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum deſcendit. inde quum profectum audiſſet, ſecutus veſtigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoſte poſuit caſtra. Eo mille ferme equites, maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumque gentium ſagittarii equites intermiſti, tumultuoſe amne trajecto, in ſtationes impetum fecerunt. Primo turbaverunt incompoſitos. deinde quum longius certamen fieret, Romanorum ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus, regii feſſi jam & plures non ſuſtinentes, recipere ſe conati, circa ripam amnis priuſquam flumen ingrederentur, ab inſtantibus tergo aliquot interfecti ſunt. Biduum deinde ſilentium fuit; neutris tranſgredientibus amnem. tertio poſt die Romani ſimul omnes tranſgreſſi ſunt: & duo millia ferme & quingentos paſſus ab hoſte poſuerunt caſtra. Metantibus & muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum, magno terrore ac tumultu advenere. aliquãto pauciores in ſtatione erant, & tamen per ſe nullo à munimento caſtrorum milite avocato, & primo æquum prœlium ſuſtinuere, & creſcente certamine pepulerunt hoſtes; centum ex his occiſis, centum ferme captis. Per quatriduum inſequens, inſtructæ utrimq; acies pro vallo ſtetere. quinto die Romani proceſſere in medium campi. Antiochus nihil promovit ſigna; ita ut extremi minus mille pedes à vallo abeſſent. Conſul, poſteaquam detrectari certamen vidit, poſtero die in conſilium advocavit, *Quid ſibi faciendum eſſet, ſi Antiochus pugnandi copiam non faceret? Inſtare hiemen. aut ſub pellibus habendos milites fore, aut ſi con-*

ſi concedere in hiberna vellent, differendum eſſe in æſtatem bellum. Nullum unquam hoſtem Romani æque contempſerunt. conclamatum undique eſt, duceret extemplo, & uteretur ardore militum: qui tamquam non pugnandum cum tot millibus hoſtium, ſed par numerus pecorum trucidandus eſſet, per foſſas, per vallum caſtra invadere parati erant, ſi in prœlium hoſtis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hoſtium poſſet, miſſus, poſteaquam omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admoveri placuit. tertio ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus ultra tergiverſandū ratus. ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen, & hoſtium ſpem augeret, & ipſe copias eduxit: tantum progreſſus à caſtris, ut dimicaturū appareret. Romana acies unius prope formæ fuit, & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ ſocium ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos ſingulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant: triarii poſtremos claudebant. Extra hanc, veluti juſtam aciem, à parte dextera conſul Achæorum cetratis immiſtos auxiliares, Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte inſtruxit: ultra eos equitum minus tria millia oppoſuit. ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralleis & Cretenſes (quingentorum utrique numerum explebant) ſtatuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque diruptæ claudebant. quatuor tamen

men inde turmæ equitum oppoſitæ. Hæc ſumma copiarum erat Romanis: & duo millia miſtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate ſecuti erant. hi præſidio relicti ſunt caſtris. Sexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locaverunt. nam præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) ſuſtinere non videbantur poſſe, ne pari quidem numero Indicis Africi reſiſtunt; ſive quia magnitudine (longe enim illi præſtant) ſive robore animorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in decem partes diviſa. Partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat: à fronte introrſus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regiis copiis erat, & perinde quum alia ſpecie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipſi erant. addebant ſpeciem frontalia, & criſtæ, & tergo impoſitæ turres, turribuſque ſuperſtantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum oppoſuit. his tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipſi appellant) adjunxit. addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & ejuſdem regionis miſti multarũ gentium equites. continens his grex ſedecim elephantorum eſt oppoſitus in ſubſidiis: ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraſpides

gyraſpides à genere armorum appellabantur. Dacæ deinde equites ſagittarii mille & ducenti. tum levis armatura trium millium, pari ferme numero; pars Cretenſes, pars Tralles. duo millia & quingenti Myſi, ſagittariis adjuncti erant. Extremũ cornu claudebãt quatuor millia miſti Cyrtæi funditores, & Elymæi ſagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille & quingenti. & ſimiliter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe miſſi rege. Inde auxiliares miſti omnium generum duo millia & ſeptingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis ſuis equorumque, alio haud diſſimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immiſti. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. his inſidebant Arabes ſagittarii; gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hoſtem poſſent. Inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat; primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Piſidæ hi erant, & Pamphylii & Lycii. tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, & ſexdecim elephanti modico intervallo diſtantes. Rex ipſe in dextero cornu erat. Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in lævo præpoſuit: media acies tribus permiſſa, Minioni, & Zeuſidi, & Philippo magiſtro elephantorum. Nebula, matutina creſcente die, levata in nubes, caliginem dedit. humor inde ab

ab auſtro velut perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem per incommoda regiis erant. nam & obſcuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conſpectum, & humor toto ferè gravi armatu nihil gladios aut pila hebetabat. Regii tam lata acie, ne ex medio quidem cornua ſua circumſpicere poterant; nedum extremi inter ſe conſpicerentur: & humor, arcus fundaſque, & jaculorum amenta, emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus ſe perturbaturum hoſtium aciem Antiochus crediderat, in ſuos terrorem verterunt. armatę autem in hunc maxime modum erant: cuſpides circa temonem ab jugo decem cubita extantes, velut cornua habebant: quib9 quicquid obvium daretur, transfigerent. & in extremis jugis binæ circa eminebant falces; altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut quicquid ab latere objiceretur, abſcinderet: hæc, ut prolapſos ſubeunteſque contingeret. item ab axibus rotarũ utrimque binæ eodem modo diverſæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia ſi in extremo aut in medio locatæ forent, per ſuos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictum eſt, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quã anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pavoré magis equis injiceret, quam juſta adoriretur pugna, Cretenſes ſagittarios funditoreſque & jaculatores equitum, non confertos, ſed quam maxime poſſent diſperſos, excurrere jubet; ſimul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulnerib9 miſſilium undique conjectorum, partim clamoribus diſſonis, ita conſternavit equos, ut repente velut effræ-

effrænati paſſim incerto curſu ferrentur: quorum impetus & levis armatura, & expediti funditores, & velox Cretenſis momento declinabant: & eques inſequendo, tumultum ac pavorem equis cameliſque & ipſis ſimul conſternatis augebat; clamore & ab alia circumſtantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludibrio, tum demum ad juſtum prœlium, ſigno utrimque dato, concurſum eſt. Ceterum vana illa res verę mox cladis cauſſa fuit. auxilia enim ſubſidiaria, quæ proxima locata erant, pavore & conſternatione quadrigarum territa, & ipſa in fugam verſa; nudarunt omnia uſque ad cataphractos equites. ad quos quum diſſipatis ſubſidiis perveniſſet equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum ſuſtinuerunt. alii fuſi ſunt, alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppreſſi ſunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem & quos appellant, phalangitas, erant; uſque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi ſimul perturbati ordines & impeditus intercurſu ſuorum uſus prælongarum haſtarum (*ſariſſas* Macedones vocant) intulere ſigna Romanæ legiones, & pila in perturbatos conjecere. ne interpoſiti quidem elephanti militem Romanum deterrebant, aſſuetum jam ab Africis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex tranſverſo aut pilis inceſſere, aut ſi propius ſubire poſſet, gladio nervos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte proſtrata erat, & ſubſidia circumita à tergo cædebantur: quum in parte alia fugam ſuorum, & propè jam ad ipſa caſtra clamo-

clamorem paventium accepere. Namque Antiochus à dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla ſubſidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas dum applicant ſe ſuis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu facit. nec à fronte tantum inſtabat, ſed circumito à flumine cornu, jam ab latere urgebat; donec fugati equites, primum, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi ſunt. Præerat caſtris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt annos paucos pontifex maximus factus eſt. Is qua fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni occurrit: & ſtare primo, deinde redire in pugnam jubebat; pavorem & turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem ſuam cæcos ruere, ni dicto parerent. poſtremo dat ſignum ſuis, ut primos fugientium cædant: turbam inſequentium ferro & vulneribus in hoſtes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primo conſtiterunt, deinde & ipſi redierunt in pugnam, & Æmilius cum ſuo præſidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuſè ſequenti regi acriter reſtitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo lævum hoſtium primo impetu fugatum fuerat, ut ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus poſteaquam & eos quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, & aliam à caſtris & ex acie affluentem turbam conſpexit; in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maximè acie cumulaverant, ubi &

robur

robur fortiſſimorum virorum & arma gravitate fugam impedierant) pergunt ad caſtra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto paſſim campo ſequuntur hoſtem, & poſtremos, ut quoſque adepti ſunt, cædunt. Cæterum fugientibus major peſtis intermiſtis quadrigis elephantiſque & camelis erat, ſua ipſorum turba: quum ſolutis ordinibus velut cæci ſuper alios alii ruentes, incurſu belluarum obtererentur. In caſtris quoque ingens & major prope quam in acie cædes eſt edita. nam & primorum fuga in caſtra maxime inclinavit, & hujus fiducia multitudinis, qui in præſidio erant pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ ſe impetu ipſo capturos crediderant Romani, poſteaquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæſa ea die dicuntur: equitum quatuor millia. mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati ſunt. ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo quidem die victores direptis hoſtium caſtris cum magna præda in ſua reverterunt. poſtero die ſpoliabant cæſorum corpora, & captivos contrahebant. Legati ab Thyatira & à Magneſia ad Sypilum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipſo itinere pluribus congregantibus ſe, modica manu armatorum media fermè nocte Sardeis conceſſit. inde quum audiſſet Seleucum filium & quoſdam amicorum Apameam prægreſſos, & ipſe quarta vigilia cum conjuge ac filia petit Apa-

Apameam; Zenoni tradita cuſtodia urbis, Timone Lydiæ præpoſito. quibus ſpretis conſenſu oppidanorum & militum qui in arce erant, legati ad conſulem miſſi ſunt. Sub idem ferè tempus, & ab Tralibus & à Magneſia, quæ ſuper Mæandrum eſt, & ab Epheſo, legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Epheſum Polyxenidas audita pugna, & claſſe uſque ad Patara Lyciæ pervectus, metu ſtationis Rhodiarum navium quæ ad Megiſten erat, in terram egreſſus, cum paucis itinere pedeſtri Syriam petiit. Aſiæ civitates in fidem conſulis ditionemque populi Romani ſeſe tradebant. Sardibus jam conſul erat. eo & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à conſule petiit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos poſt dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene convento, quem propter vetera certamina averſum maximè à pace credebant eſſe, & placatiore eo & ſua & regis ſpe invento, tum P. Scipionem, & per eum conſulem adierunt: præbitoq; iis petentibus frequenti concilio ad mandata edenda, *Non tam quid ipſi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quam ut à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus poſſimus. Maximo ſemper animo victis regibus populiſq; ignoviſtis. quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Poſitis jam adverſus omnes mortales certaminibus, haud ſecus quam Deos conſulere & parcere vos generi humano oportet.* Iam antequam legati

legati venirent, decretum erat, quid reſponderetur. reſpondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: *Romani ex iis quæ in Deûm immortalium poteſtate erant, ea habemus, quæ Dii dederunt. Animos qui noſtræ mentis ſunt, eoſdem in omni fortuna geſſimus, gerimuſq; neque eos ſecundæ res extulerunt, nec adverſæ minuerunt. eius rei, ut alios omittam, Annibalem veſtrum vobis darem teſtem, niſi vos ipſos dare poſſem. Poſteaquam Helleſpontum trajecimus; priuſquam caſtra regia, priuſquam aciem videremus, quum communis Mars & incertus belli eventus eſſet, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, eoſdem nunc victores victis ferimus. Europa abſtinete, Aſiaque omni, quæ cis Taurum montem eſt, decedite. Pro impenſis deinde in bellum factis quindecim millia talentûm Euboicorum dabitis; quingenta præſentia, duo millia & quingenta, quum Senatus populuſque Romanus, pacem comprobaverint. millia deinde talentum per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringinta talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum eſt, placet. Hæc quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, ſi obſides viginti noſtro arbitratu dabitis: ſed nuſquam ſatis liquebit nobis, ibi pacem eſſe populo Romano, ubi Annibal erit. eum ante omnia depoſcimus. Thoantem quoque Ætolum, concitatorem Ætolici belli, qui & illorum fiducia vos, & veſtra illos in nos armavit, dedetis, & cum eo Mnaſimachum, Acarnana, & Chalcidenſes, Philonem & Eubulidam. In deteriore ſua fortuna pacem faciet rex, quia ſerius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus fuerit, ſciat, regum majeſtatem difficilius ab ſummo faſtigio*

ſtigio ad medium detrahi, quam à mediis ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege miſſi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. Conſul in hiberna exercitum Magneſiam ad Mæandrum & Tralleis Epheſumque diviſit. Epheſum ad conſulem paucos poſt dies obſides ab rege adducti ſunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus eſt Romam quo legati regis. ſecutæ eos ſunt legationes omnium Aſiæ populorum. Dum hæc in Aſia geruntur, duo ferè ſub idem tempus cum triumphi ſpe proconſules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, Manius Acilius ex Aetolia. Auditis utriuſque rebus geſtis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno conſenſu decretus: iſque triumphans de rege Antiocho & Aetolis urbem eſt invectus. Prælati ſunt in triumpho ſigna militaria ducenta triginta, & argenti infecti tria millia pondo; ſignati tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia: ciſtophorum ducenta quadraginta octo: vaſa argentea cælata multa, magnique ponderis. Tulit & ſuppellectilem regiam argenteam, ac veſtem magnificam: coronas aureas, dona ſociarum civitatum quadraginta quinque: ſpolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos, & regios duces ſex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies quum è carcere nocte effugiſſet, in ripa Tiberis conſecutis cuſtodibus, priuſquam comprehenderetur, gladio ſe transfixit. Milites tantum, qui ſequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & ſpectaculo, & fama rerum triumphus fuit.

Hujus

Hujus triumphi minuit lętitiam nuncius ex Hiſpania triſtis, adverſa pugna in Vaſtetanis, ductu L. Æmilii proprętoris apud oppidum Lyconem cum Luſitanis, ſex millia de exercitu Romano cecidiſſe. Ceteros paventes intra vallum compulſos, ægrè caſtra defendiſſe, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. hæc ex Hiſpania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum, & Cremonienſium L. Aurunculeius prætor in ſenatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli caſibus, aliis morbo abſumptis, quoſdam tædio accolarum Gallorum reliquiſſe colonias; decrevit ſenatus, *Uti C. Lælius conſul, ſi ei videretur, ſex millia familiarum conſcriberet, quæ in eas colonias dividerentur. & ut L. Aurunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Attilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus. Haud ita multo poſt quum jam conſularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius conſul ex Gallia Romam rediit. is non ſolum ex facto abſente ſe Senatusconſulto in ſupplementum Cremonæ & Placentiæ colonos ſcripſit, ſed, ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Bojorum fuiſſet, deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres cenſuerunt. Eodem tempore L. Aemilii prætoris literæ allatæ de navali pugna ad Myonneſum facta, & L. Scipionem conſulem exercitum in Aſiam trajeciſſe. Victoriæ navalis ergo in unum diem ſupplicatio decreta eſt: in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Aſia poſuiſſet, ut ea res proſpera & læta eveniret. vicenis majoribus hoſtiis in ſingulas ſupplicationes ſacrificare.

conſul

conſul eſt juſſus. Inde conſularia comitia magna contentione habita. M. Æmilius Lepidus petebat, adverſa fama hominum, quod provinciam Siciliam petendi cauſſa, non conſulto ſenatu ut ſibi id facere liceret, reliquiſſet. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulſo, M. Valerius Meſſala. Fulvius conſul unus creatur, quum ceteri centurias non explesſent: iſque poſtero die Cn. Manlium, Lepido dejecto (nam Meſſala tacuit) collegam dixit. Prætores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (Flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Poſtumius Albinus, L. Plautius Hypſeus, L. Bæbius Dives. M. Fulvio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulſone conſulibus, Valerius Antias auctor eſt, rumorem celebrem Romæ fuiſſe, & pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adoleſcentis cauſſa, Conſulem L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, & ipſos comprehenſos eſſe, & ducibus captis confeſtim ad caſtra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum eſſe. Ob hæc Ætolos ſuſtuliſſe animos, & abnuiſſe imperata facere, principeſq; eorum, in Macedoniam, & in Dardanos, & in Thraciam, ad cõducenda mercede auxilia, profectos. *Hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia miſſos eſſe.* Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in Senatu inter cetera hoc quoque interrogatos eſſe: unde audiſſent imperatores Romanos in Aſia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum eſſe? Ætolos reſpondiſſe, ab ſuis legatis ſe, qui cum cõſule

fuerint,

fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo; neque affirmata res mea opinione ſit, nec pro vana prætermiſſa. Ætoli legati in ſenatum introducti, quum & cauſſa eos ſua & fortuna hortaretur, ut confitendo ſeu ſuæ culpæ, ſeu errori veniam peterent ſupplices; orſi à beneficiis in populum Romanum, & propè exprobrantes virtutem ſuam in Philippi bello, & offenderunt aures inſolentia ſermonis: & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum memoria ſubiret animos Patrum. & quibus miſericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab uno ſenatore, permitterentne arbitrium de ſe populo Romano; deinde ab altero; habiturine eoſdem, quos populus Romanus, ſocios & hoſtes eſſent; nihil ad ea reſpondentes, egredi templo juſſi ſunt. Conclamatum deinde propè ab univerſo ſenatu eſt. *Totos adhuc Antiochi Ætolos eſſe, & ex unica ea ſpe pendere animos eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hoſtibus gerendum, perdomandoſque feroces animos eſſe.* Etiam illa res accendit, quod eo ipſo tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconſultum in M. Acilii ſententiam, qui Antiochum Ætoloſque devicerat, factum eſt, *Ut Ætoli eo die juberentur proficiſci ab urbe, & intra quintum decimum diem Italia excedere.* A. Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus: denuntiatumque. *Si qua deinde legatio ex Ætolis, niſi permiſſu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, & cum legato Romano veniſſet Romam, pro hoſtibus omnes futuros.*

Ita

Ita dimiſſi Ætoli. De provinciis deinde conſules retulerunt: ſortiri eos Ætoliam & Aſiam placuit. qui Aſiam ſortitus eſſet, exercitus ei quem L. Scipio haberet, eſt decretus, & in ejus ſupplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri conſuli exercitus, qui erat in Ætolia, eſt decretus; & ut in ſupplementum ſcriberet permiſſum, civium ſociorumque eundem numerum quem collega. naves quoque idem conſul quæ priore anno paratæ erant, ornare juſſus, ac ducere ſecum: nec cum Ætolis ſolum bellum gerere, ſed etiam in Cephaleniam inſulam trajicere. Mandatum eidem, ſi per commodum Reipublicæ facere poſſet, ut ad comitia Romam rediret. nam præterquam quod magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoque placere creari. ſi qua res eum teneret. ſenatum certiorem faceret, ſe ad comitiorum tempus occurrere non poſſe. Ætolia M. Fulvio, Aſia Cn. Manlio ſorte evenit. Prætores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſtumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo claſſem, L. Plautius Hypſeus Hiſpaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hiſpaniam ulteriorem. Siciliæ legio una, & claſſis, quæ in ea provincia erat, decreta. & ut duas decumas frumenti, novus Prætor imperaret Siculis, earum alteram in Aſiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eoſdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari juſſum.

juſſum. L. Bæbio ſupplementum in Hiſpaniam datum, mille Romani pedites, equites quinquaginta, & ſex millia, peditum Latini nominis, & ducenti equites. Plautio Hypſeo in Hiſpaniam citeriorem mille Romani dati ſunt pedites, duo millia ſociûm Latini nominis, & ducenti equites. cum his ſupplementis, ut ſingulas legiones duæ Hiſpaniæ haberent. Prioris anni magiſtratibus, C. Lælio cum ſuo exercitu prorogatum in annum imperium eſt. prorogatum & P. Iunio proprætori in Etruria, cum eo exercitu qui in provincia eſſet; & M. Tuccio prætori in Bruttiis & Appulia. Priuſquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximũ fuit, & Q. Fabium Pictorem Flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum & Poſtumium Albinum fuerat. Conſulem illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad claſſem proficiſcentem, ad ſacra retinuerat Metellus pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficiſceretur, P. Licinius tenuit, & in ſenatu & ad populum magnis contentionibus certatum eſt: & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta. & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & provocatum ad populũ eſt. Religio ad poſtremum vicit. & dicto audiens eſſe flamen pontifici juſſus; & mulctæ ex juſſu populi remiſſę. Ita provinciæ ereptæ, prætorem magiſtratu abdicare ſe conantem, Patres auctoritate ſua deterruerunt: & ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis. conſules prætoreſque in provincias proficiſcuntur. Fama deinde de rebus in Aſia geſtis

temere

temere vulgata ſine auctore: & poſt dies paucos nuncii certi, literæque imperatoris Romam allatæ; quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant (deſierant enim victam Aetoliam metuere) quam averterunt famam: quod ineuntibus id bellum gravis hoſtis & ſuis viribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, viſus fuerat. nihil tamen aut de Conſule mittendo in Aſiam mutandum, aut minuendas eas copias cenſuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo poſt M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in ſenatum primum, deinde in concione juſſu Patrum, quæ acta in Aſia eſſent, expoſuit. ſupplicatio inde in triduum decreta eſt, & quadraginta majores hoſtiæ immolari juſſæ. Tum omnium primum Eumeni ſenatus datus eſt. Is quum breviter & egiſſet gratias Patribus, quod obſidione ſe ac fratrem exemiſſent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicaſſent, & gratulatus eſſet, quod mari terraque proſperè res geſſiſſent: quodque regem Antiochum fuſum fugatumque & exutum caſtris, prius Europa, poſt & Aſia, quæ cis Taurum montem eſt, expuliſſent; ſua deinde merita malle eos ex imperatoribus ſuis legatiſq; quam ſe commemorante, cognoſcere, dixit. Hæc approbantibus cunctis, jubentibuſque dicere ipſum, omiſſa in id verecundia, quid ſibi à Senatu populoque Romano tribui æquum cenſeret: propenſius cumulatiuſque, ſi quo poſſit, prout ejus merita ſint, ſenatum facturum; Ad ea rex: *Si ab aliis ſibi præmiorum optio deferretur, libenter data modo facultate conſulendi ſenatum*

ſenatum Romanum, conſilio ampliſſimi ordinis uſurum fuiſſe, ne quid aut immoderatè cupiſſe, aut petiſſe parum modeſtè videri poſſet : verum enimvero, quum ipſi daturi ſint, multo magis munificentiam eorum in ſe fratreſque ſuos, ipſorum arbitrii debere eſſe. Nihil hac oratione ejus Patres conſcripti deterriti ſunt, quo minus dicere ipſum juberent. & quum aliquamdiu, hinc indulgentia, hinc modeſtia, inter permittentes invicem non magis mutua, quam inexplicabili facilitate certatum eſſet, Eumenes templo exceſſit. Senatus in eadem perſtare ſententia, *ut abſurdum eſſe diceret, ignorare regem quid ſperans aut petens venerit. quæ commoda regno ſuo ſint, ipſum optime ſcire : Aſiam longe melius, quam ſenatum noſſe. revocandum igitur & cogendum quæ vellet, quæque ſentiret, expromere.* Reductus à prætore in templum rex, & dicere juſſus : *Perſeveraſſem,* inquit, *tacere, P.C. niſi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos ſcirem : & illis auditis, mihi neceſſitatem fore dicendi. Quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea poſtulata eorum futura ſunt, ut non ſolum nihil quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos quidem propriè pertineat, petere videantur. Agent enim cauſſam civitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere. quo imperato, cui dubium eſt, quin & à nobis averſuri ſint, non eas modo civitates, quæ liberabuntur, ſed etiam veteres ſtipendiarias noſtras; ipſi autem tanto obligatos beneficio, verbo ſocios, re vera ſubjectos imperio & obnoxios habituri ſint? Et (ſi Diis placet) quum has tantas opes affectabunt, diſſimulabunt ulla parte id ad ſe pertinere : vos modo id decere, & conveniens eſſe antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit : neve non ſolum*

inæqualiter alios nimium deprimatis ex ſociis veſtris, alios præter modum extollatis; ſed etiam, ne qui adverſus vos arma tulerint, in meliore ſtatu ſint, quam ſocii & amici veſtri. Quod ad me attinet, in aliis rebus ceſſiſſe intra finem juris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe: in certamine autem amicitiæ veſtræ, benevolentiæ, erga vos honoris qui à vobis habebitur, minime æquo animo vinci poſſum. Hanc ego maximam hæreditatem à patre accepi, qui primus omnium Aſiam Græciamque incolentium in amicitiam veſtram venit, eamque perpetua & conſtanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præſtitit, ſed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia geſſiſtis; terreſtribus navalibuſque: omni genere commeatuum ita, ut nemo ſociorum veſtrorum æquari ulla parte poſſet, vos adjuvit. Poſtremo quum Bœotos ad ſocietatem veſtram hortaretur, in ipſa concione intermortuus, haud multo poſt exſpiravit. Hujus ego veſtigia ingreſſus, voluntati quidem & ſtudio in colendis vobis adjicere (etenim inexſuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipſis meritiſque & impenſis officiorum ut ſuperare poſſem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Aſia geſtum præbuerunt materiam. Rex Aſiæ & partis Europæ Antiochus, filiam ſuam in matrimonium mihi dabat: reſtituebat extemplo civitates quæ defecerant à nobis: ſpem magnam in poſterum amplificandi regni faciebat; ſi ſecum adverſus vos bellum geſſiſſem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ vetuſtiſſima domus noſtræ vobiſcum amicitia digna ſunt, referam. Terreſtribus navalibuſque copiis, ut nemo veſtrorum ſociorum me æquiparare poſſet, imperatores veſtros

ad-

adjuvi, commeatus terra marique ſuppeditavi: navalibus prœliis, quæ multis locis facta ſunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo uſquam peperci. Quod miſerrimum eſt in bello, obſidionem paſſus ſum; Pergami incluſus cum diſcrimine ultimo ſimul vitæ regniq́. Liberatus deinde obſidione; cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcē regni mei caſtra haberent, relictis rebus meis tota claſſe ad Helleſpontum L. Scipioni conſuli veſtro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Poſtquam in Aſiam exercitus veſter eſt tranſgreſſus, nunquam à conſule abſceſſi: nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris veſtris fuit, quam ego fratreſque mei. nulla expeditio, nullum equeſtre prœlium ſine me factum eſt. In acie ibi ſteti: eam partem ſum tutatus, in qua me conſul eſſe voluit. Non ſum hoc dicturus, Patres Conſcripti, Quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari poteſt? Ego nulli omnium neque populorum, neq́ regum, quos in magno honore habetis, non auſim me comparare. Maſaniſſa hoſtis vobis ante quam ſocius fuit: nec incolumi regno cum auxiliis ſuis, ſed extorris, expulſus, amiſſis omnibus copiis, cum turma equitum in caſtra confugit veſtra. tamen eum, quia in Africa adverſus Syphacem & Carthaginienſes fideliter atque impigre vobiſcum ſtetit, non in Patrium ſolum regnum reſtituiſtis, ſed adjecta opulentiſſima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges feciſtis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos ſumus, qui numquam hoſtes, ſemper ſocii fuimus? Pater, ego, fratreſq́ mei non in Aſia tantum, ſed etiam procul ab domo in Peloponneſo, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra mariq́ pro vobis arma tulimus. Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego, Patres Con-

ſcripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum eſt; ſi vos ea mente ultra Tauri juga Antiochum emoviſtis, ut ipſi teneretis eas terras; nullos accolas, nec finitimos habere, quam vos mālo; nec ulla alia re tutius ſtabiliuſque regnum meum futurum ſpero. Sed ſi vobis diſcedere inde atque exercitus deducere in animo eſt; neminem digniorem eſſe ex ſociis veſtris, qui bello à vobis parta poſſideat, quam me, dicere auſim. At enim magnificum eſt liberare civitates ſervatas! Ita opinor, ſi nihil hoſtile adverſus vos fecerunt: ſin autem Antiochi partis fuerint; quanto eſt veſtra prudentia & æquitate dignius, ſociis benemeritis, quam hoſtibus vos conſulere? Grata oratio Regis Patribus fuit. & facile apparebat munificè omnia & propenſo animo facturos. Interpoſita Smyrnæorum brevis legatio eſt, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnæis, quod omnia ultima pati, quam ſe regi tradere maluiſſent; introducti Rhodii ſunt. quorum princeps legationis expoſitis initiis amicitiæ cum populo Romano meritiſque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: *Nihil*, inquit, *nobis tota noſtra actione, Patres Conſcripti, neque difficilius, neque moleſtius eſt, quam quod cum Eumene nobis diſceptatio eſt; cum quo uno maxime regum, & privatum ſingulis, & quod magis nos movet, publicum civitati noſtræ hoſpitium eſt. Ceterum non animi noſtri, Patres Conſcripti nos, ſed rerum natura, quæ potentiſſima eſt, disjungit; ut nos liberi etiam aliorum libertatis cauſſam agamus; Reges ſervata omnia, & ſubjecta imperio ſuo eſſe velint. Utcumque tamen res ſe habet, magis verecundia noſtra adverſus Regem nobis obſtat, quam ipſa diſceptatio aut nobis impe-*

impedita eſt, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. Nam ſi alter ſocio atque amico regi, & benemerito, hoc ipſo in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus poſſet, niſi liberas civitates ei in ſervitutem traderetis; eſſet deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis inſtituto veſtro, & gloriam Philippi bello partam nunc ſervitute tot civitatum deformaretis: ſed ab hac neceſſitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ veſtræ; egregiè vos fortuna vindicat. Eſt enim Deûm benignitate non glorioſa magis quam dives victoria veſtra: quæ vos facile iſto velut ære alieno exſolvat. nam & Lycaonia & Phrygia utraque, & Piſidia omnis, & Cherſonneſus, quæque circumjacent Europæ, in veſtra ſunt poteſtate. quarum una qualibet regi adjecta, multiplicare regnum Eumenis poteſt: omnes vero datæ, maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis & præmiis belli ditare ſocios, & non decedere inſtituto veſtro: & meminiſſe, quem titulum prætenderitis prius adverſus Philippum, nunc adverſus Antiochum belli: quid feceritis Philippo victo, quid nunc à vobis, non magis quia feciſtis, quam quia id vos facere decet, deſideretur atque exſpectetur. alia enim aliis & honeſta & probabilis eſt cauſſa armorum. Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut poſſideant. Vos nec cupiſtis hæc, antequam haberetis: nec nunc, quum orbis terrarum in ditione veſtra ſit cupere poteſtis. Pro dignitate & gloria apud omne genus humanum. quod veſtrum nomen imperiumq; juxta ac Deos immortales jampridem intuetur, pugnaſtis. quæ parare & quærere arduum fuit, neſcio an tueri difficilius ſit. Gentis vetuſtiſſimæ nobiliſſimæque, vel fama rerum geſtarum, vel omni

commendatione humanitatis doctrinarumq; tuendam ab ſervitio regio libertatem ſuſcepiſtis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam veſtram univerſæ gentis perpetuum vos præſtare decet. Non quæ in ſolo modo antiquo ſunt, Græcæ magis urbes ſunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Aſiam. Nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis auſi ſumus cum parentibus quæque civitas, & conditoribus ſuis. Adiſtis Græciæ, adiſtis Aſiæ urbes pleriq;. niſi quod longius à vobis abſumus, nulla vincimur alia re. Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita velut ingenio terræ vinci poſſet, jampridem efferaſſent tot indomitæ circumfuſæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos eſſe, ac ſi medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim ſonum modo linguæ, veſtitumque & habitum, ſed ante omnia mores, & leges, & ingenium, ſincerum integrumque à contagione accolarum, ſervarunt. Terminus eſt nunc imperii veſtri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem eſt, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma veſtra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus ſemper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci ſuam fortunam, veſtros animos gerunt. Domeſticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi eſt, ibi ut ſit perpetuum, optant. libertatem veſtris tueri armis ſatis habent, quoniam ſuis non poſſunt. At enim quædam civitates cum Antiocho ſenſerunt. & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Carthago libera cum ſuis legibus eſt. Huic veſtro exemplo quantum debebatis, videte, Patres Conſcripti. inducetis in animum negare

Eumenis

Eumenis cupiditati, quod juſtiſſimæ iræ veſtræ negaſtis. Rhodii & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora geſſiſtis, quam forti fideliqùe opera vos adjuverimus, veſtro judicio relinquimus. nunc in pace id conſilium afferimus, quod ſi comprobaveritis, magnificentius vos victoria uſos eſſe, quam viciſſe, omnes exiſtimaturi ſint. Apta magnitudini Romanæ oratio viſa eſt. Poſt Rhodios Antiochi legati vocati ſunt. ii vulgato petentium veniam more, errorem faſſi regis, obteſtati ſunt Patres Conſcriptos, *Ut ſuæ potius clementiæ, quã regis culpæ, qui ſatis ſuperque pœnarum dediſſet, memores conſulerent. poſtremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dediſſet, confirmarent auctoritate ſua.* Et ſenatus eam pacem ſervandam cenſuit, & paucos poſt dies populus juſſit. fœdus in Capitolio cum Antipatro, principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi, eſt ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Aſia ſunt. quibus omnibus datum eſt reſponſum, *Decem legatos more majorum ſenatum miſſurum ad res Aſiæ diſceptandas, componendaſq;. Summam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuiſſent, Eumeni attribuerentur; præter Lyciam Cariamq; uſque ad Mæandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum eſſent. Ceteræ civitates Aſiæ, quæ Attali ſtipendiariæ fuiſſent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuiſſent, eæ liberæ atque immunes eſſent.* Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpurionem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemilium Paullum, P. Cornelium Lentulum,

P. Aelium Tuberonem. His, quæ præſentis diſceptationis eſſent; libera mandata. de ſumma rerum ſenatus conſtituit: *Lycaoniam omnem & Phrygiam utramque & Myſiam, regias ſylvas, & Lydiæ Ioniaque, extra ea oppida quæ libera fuiſſent, quo die cum rege Antiocho pugnatum eſt, & nominatim Magneſiam ad Sypilum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & caſtella vicoſque ad Mæandrum amnem, & oppida; niſi quæ libera ante bellum fuiſſent; Telmiſſum item nominatim, & caſtra Telmiſsium, præter agrum qui Ptolomæi Telmiſsii fuiſſet; hæc omnia, quæ ſupra ſcripta ſunt, regi Eumeni juſſa dari. Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmiſſum, & caſtra Telmiſsium, & agrum qui Ptolomæi Telmiſsii fuiſſet: hæc & ab Eumene & ab Rhodiis excepta. Ea quoq; his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum inſulam trans Mæandrum amnẽ eſt, oppida, vici, caſtella, agri, qui ad Piſidiam vergunt: niſi quæ eorum oppida in libertate fuiſſent, pridie quam cum Antiocho rege in Aſia pugnatum eſt.* Pro his quum gratias egiſſent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia eſt, egerunt. *Argis & illos, ſicut ſeſe, oriundos eſſe. ab ea germanitate fraternam ſibi cum iis caritatem eſſe. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex ſervitute regia eximerent.* Vocati ſunt regis Antiochi legati, actumque cum iis eſt: nec quicquam impetratum, teſtante fœdera Antipatro: adverſus quæ ab Rhodiis non Solos, ſed Ciliciam peti, & juga Tauri tranſcendi. Revocatis in ſenatũ Rhodiis, quum quantopere tenderet legatus regius, expoſuiſſent Patres; adjecerunt; *Si utiq; eam rem ad civitatis ſuæ dignitatem pertinere cenſerent Rhodii, ſenatũ omni modo expugna-*

turum

turum pertinaciam legatorum. Tum vero impenſius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, ceſſuroſque ſe potius arrogantiæ Antipatri, quam cauſſam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum eſt. Per eos dies, quibus hęc geſta ſunt, legati Maſſilienſium nunciaverunt, L. Bæbium prætorem, in provinciam Hiſpaniam proficiſcentem, ab Liguribus circumventum, magna parte comitum cæſa, vulneratum ipſum cum paucis, ſine lictoribus Maſſiliam perfugiſſe, & intra triduum exſpiraſſe. Senatus, ea re audita, decrevit, uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria eſſet, provincia exercituque traditis uni cui videretur ex legatis, ipſe in ulteriorem Hiſpaniam proficiſceretur, eaque ei provincia eſſet. Hoc Senatusconſultum, literæque à Sp. Poſtumio prætore in Etruriam miſſæ ſunt. profectuſque in Hiſpaniam eſt P. Iunius proprætor. In qua provincia prius aliquanto, quam ſucceſſor veniſſet, L. Æmilius Paullus, qui poſtea regem Perſea magna gloria vicit, quum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet; tumultuario exercitu collecto, ſignis collatis cum Luſitanis pugnavit. Fuſi fugatique ſunt hoſtes. cæſa decem & octo millia armatorum, tria millia trecenti capti, & caſtra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hiſpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Ianuarias, Bononiam Latinam coloniam, ex Senatusconſulto L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. tria millia hominum ſunt deducta, equitibus ſeptuagena jugera, ceteris colonis quinquagena ſunt data. Ager captus de Gallis Boiis fuerat:

Galli Tuſcos expulerant. Eodem anno cenſuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquam in ſe parum magni certaminis cauſſam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, Manius Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætoloſque devicerat. in hunc maximè, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi ſe inclinabat. Id quum ægre paterentur tot nobiles; novum ſibi hominem præferri; tantum P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ, prædæque aliquantum captæ in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet, neque in ærarium detuliſſet. Varia teſtimonia legatorum tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios teſtes conſpiciebatur: cujus auctoritatem perpetuo tenore vitæ partum, toga candida elevabat. Is teſtis, quæ vaſa aurea atque argentea captis caſtris inter aliam prædam regiam vidiſſet, ea ſe in triumpho negabat vidiſſe. Poſtremo in hujus maximè invidiam deſiſtere ſe petitione Glabrio dixit; quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque novus competitor inæſtimabili perjurio inceſſeret. Centum millium multa irrogata erat. bis de ea re certatum eſt. tertiò, quum de petitione deſtitiſſet reus; nec populus de multa ſuffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio deſtiterunt. Cenſores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eoſdem dies L. Æmilio Regillo,

Regillo, qui claſſe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis quum ſenatus datus eſſet, auditis rebus geſtis ejus, quantis cum claſſibus hoſtium dimicaſſet, quot inde naves demerſiſſet aut cepiſſet, magno conſenſu Patrum triumphus navalis eſt decretus. Triumphavit Calendis Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ tranſlatæ ſunt: pecunia nequaquam tanta pro ſpecie regii triumphi: tetradrachma Attica triginta quatuor millia ſeptingenta: ciſtophorum centum triginta unum millia trecenta. Supplicationes deinde fuerunt ex Senatusconſulto, quod L. Aemilius Paullus in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet. Haud ita multo poſt L. Scipio ad urbem venit. qui ne cognomine fratri cederet; Aſiaticum ſe appellari voluit. & in ſenatu, & in concione de rebus ab ſe geſtis diſſeruit. Erant qui fama id majus bellum, quam difficultate rei fuiſſe interpretarentur; uno memorabili prœlio debellatum, gloriamque ejus victoriæ defloratam ad Thermopylas eſſe. Ceterum vere æſtimanti, Aetolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. *Quota enim parte virium ſuarum ibi dimicavit Antiochus? in Aſia totius Aſiæ ſteterant vires; ab ultimis Orientis omnium gentium contractis auxiliis.* Merito ergo & Diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus eſt honos, quod ingentem victoriam facilem etiam feciſſent, & imperatori triumphus eſt decretus. Triumphavit menſe intercalario pridie Calendas Martias. qui triumphus ſpectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus fuit; recordatione rerum, & æſtimatione periculi

culi

culi certaminiſque, non magis comparandus, quam ſi imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho ſigna militaria ducenta triginta quatuor: oppidorum ſimulacra centum triginta quatuor: eburneos dentes mille ducentos viginti: aureas coronas ducentas viginti quatuor: argenti pondo centum triginta ſeptem millia & cccc xx: tetradrachmum Atticorum ducenta viginti quatuor millia: ciſtophorum trecenta triginta unum millia, & lxx: nummos aureos Philippeos cxl millia: vaſorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo, & cccc xxiv: aureorum mille pondo xxiv. & duces regii præfecti, & purpurati duo & triginta ante currum ducti. Militibus quiniviceni denarii dati; duplex centurioni; triplex equiti. & ſtipendium militare, & frumentum duplex poſt triumphum datum. prœlio in Aſia facto duplex dederat. Triumphavit anno fere , poſteaquam conſulatu abiit. Eodem fere tempore, & Cn. Manlius conſul in Aſiam, & Q. Fabius Labeo prætor ad claſſem venit. Ceterum conſuli non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitanti itaque Fabio, cui rei potiſſimum inſiſteret, ne otioſam provinciam habuiſſe videri poſſet; optimum viſum eſt, in Cretam inſulam trajicere. Cydoniatæ bellum adverſus Gortynios Gnoſioſq; gerebant, & captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in ſervitute eſſe per totam inſulam dicebatur. Claſſe ab Epheſo profectus, quum primum Cretæ littus attigit, nuncios circa civitates miſit, ut armis abſiſterent, captivoſq; in ſuis

quæque urbibus agriſque conquiſitos reducerent. & legatos mitterent ad ſe, cum quibus de rebus ad Cretenſes pariter Romanoſque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenſes moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota inſula reddita ſcripſit: eamque cauſſam Fabio, quum rem nullam aliam geſſiſſet, navalis triumphi impetrandi ab ſenatu fuiſſe. A Creta Epheſum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram miſſis, ab Æno & Maronia præſidia Antiochi deduci juſſit; ut in libertate eæ civitates eſſent.

EPITOME
LIBRI XXXVIII.

Marcus Fulvius conſul in Epiro Ambracienſes obſeſſos, per deditionem accepit: Cephaleniam ſubegit: Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius conſul collega ejus Gallogræcos, Tholiſtobogios, Tectoſagos, & Troemos, qui Brenno duce in Aſiam tranſierant, quum ſoli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, & quando ea loca quæ tenent, occupaverint, referuntur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur. quæ cum regis Gallogræcorum uxor fuiſſet, capta, centurionem qui ei vim intulerat, occidit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt civium capita CCLVIII. *millia, &* CCCXXVIII. *Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia juncta eſt. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum conſilio fœdus cum Antiocho conſcripſerat, de Gallo-*

Gallogræcis, acta pro ſe cauſſa in ſenatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam ajunt, à Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam à Nævio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudaſſet; poſteaquam is dies venit, evocatus in Roſtra: Hac die, *inquit,* Quirites Carthaginem vici: *& proſequente populo, Capitolium aſcendit. Inde, ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntarium exilium Liternum conceſſit; incertum ibi an Romæ defunctus. nam ejus monumentum utrobique fuit. Scipio Aſiaticus frater Africani, eodem peculatus crimine accuſatus; damnatuſque, quum in vincula & carcerem duceretur; Tib. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, interceſſit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum prætor quæſtores in bona ejus publice poſſidenda miſiſſet; non modo in iis ullum veſtigium pecuniæ regiæ apparuit, ſed nequaquam tantum redactum, quantæ ſummæ erat damnatus. Collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ neceſſaria ei erant ad cultum, redempta.*

DVM in Aſia bellum geritur, ne in Ætolia quidem quietæ res fuerant; principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempeſtate, pulſo Aminandro, ſub præfectis Philippi regio tenebatur præſidio: qui ſuperbo atque immodico imperio deſiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Ætolia literis ſuorum, indicantium ſtatum Athamaniæ, ſpes recuperandi regni facta eſt. remiſſique nuncii ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) ſi popularium animos

ſatis

ſatis perſpectos haberet, impetrato ab Ætolis auxilio in Athamaniam ſe venturum cum delectis Ætolorum, quod concilium eſſet gentis, & Nicandro prætore. quos ubi ad omnia paratos eſſe vidit, certiores ſubinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingreſſus eſſet. Quatuor primo fuere conjurati adverſus Macedonum præſidium. hi ſenos ſibi adjutores ad rem gerendam aſſumſerunt: deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quam agendæ aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam ſe diviſerunt: pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi cuſtodia regiæ pecuniæ eſſe ſolita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam veniſſent, in foro obverſarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad præſidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies advenit, & Aminander cum mille Aetolis in finibus erat: ex compoſito quatuor ſimul locis præſidia Macedonum expulſa. literæq; in alias urbes paſſim dimiſſæ, ut vindicarent ſeſe ab impotenti dominatione Philippi, & reſtituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præſidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obſidentibus reſtitit: deinde id quoque traditum Aminandro eſt, & omnis Athamania in poteſtate erat, præter Athenæum caſtellum; finibus Macedoniæ ſubjectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum ſex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos

phos pervenit. ibi relicta majore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera ſuffeciſſent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum à præſidio ſuo retentum fuerat, pervenit. inde proximis tentatis, quum facile animadvertiſſet cetera hoſtilia eſſe, Gomphos regreſſus, omnibus copiis ſimul in Athamaniam rediit. Zenonem inde cum mille peditibus præmiſſum Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheæ imminentem, quem ubi teneri à ſuis locum vidit, ipſe circa templum Iovis Acræi poſuit caſtra. ibi unum diem fœda tempeſtate retentus, poſtero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes. ad quorum conſpectum conſtitere prima ſigna, totoque agmine pavor & trepidatio erat: & pro ſe quiſque, quidnam futurum eſſet, cogitare, ſi in valles ſubjectas rupibus agmē foret demiſſum. Hæc tumultuatio regem cupientem, ſi ſe ſequerentur, raptim evadere anguſtias, revocare primos, & eadem qua venerat via referre coegit ſigna. Athamanes primo ex intervallo quieti ſequebantur: poſteaquam Aetoli ſe conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini inſtarent, reliquerunt. ipſi à lateribus ſe circumfuderunt. quidam per notos calles breviore via prægreſſi, tranſitus inſedere: tantumque tumultus Macedonibus eſt injectus, ut fugæ magis effuſæ, quam itineris ordinati modo, multis armis viriſque relictis, flumen trajecerint. hic finis ſequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos, undique concurre-

currerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremque undique tumulum conceſſere. quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: diſperſoſq; & per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaſerunt. poſtero die per inducias ſepeliendi cæſos poteſtas facta eſt. Aminander recuperato regno legatos Romam ad ſenatum, & ad Scipiones in Aſiam, Epheſi poſt magnum cum Antiocho prœlium morantes, miſit. Pacem petebat, excuſabatque ſeſe, quod per Ætolos recuperaſſet paternum regnum. Philippum incuſabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti ſunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Aetolorũ) eadem ſpe in Aperantiam tranſcenderunt. ea quoque magna ex parte ſine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma concurrerunt: ceterum poſteaquam Amphilochos cũ Aetolis eſſe, fugamq; ex Athamania Philippi, & cædem præſidii ejus accepere, & ipſi à Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus, jam undiq; ſe à Macedonibus tutos credentibus eſſe Ætolis, fama affertur, Antiochum in Aſia victum ab Romanis. nec ita multo poſt Legati ab Roma rediere, ſine ſpe pacis: Fulviumque conſulem nunciantes jam cum exercitu trajeciſſe. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatum earum ſuæ preces nuper repudiatæ faciliorem

aditum

aditum ad ſenatum haberent; principes gentis ad tentandum ultimam ſpem Romam miſerunt: nihil ne bellum haberent, priuſquam pene in conſpectu hoſtis erat, præmeditati. Iam M. Fulvius Apoloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus conſultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat ſe Aetolis. *ſive ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum eſſe: ſive detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinqua materia ad aggeres excitandos, & cetera opera eſſe: & Arethontem navigabilem amnem oportunum ad comportanda quæ uſui ſint, præter ipſa mœnia fluere: & æſtatem aptam rei gerendæ adeſſe.* his perſuaſerunt, ut per Epirum duceret. Conſuli ad Ambraciam advenienti, magni operis oppugnatio viſa eſt. Ambracia tumulo aſpero ſubjecta, Perranthem incolæ vocant. urbs, qua murus vergit in campos & flumen, occidentem; arx, quæ poſita in tumulo eſt, orientem ſpectat. amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in ſinum maris; ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo ſepta erat; patente in circuitu paulo amplius tria millia paſſuum. Fulvius bina à campo caſtra modico inter ſe diſtantia intervallo, unum caſtellum loco edito contra arcem objecit. ea omnia vallo ac foſſa ita jungere parat, ne exitus incluſis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda eſſet. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Aetoli. Inde primo copiis

piis omnibus ad prohibendam obſidionem venire in animo fuerat. deinde, poſteaquam urbem jam magna ex parte operibus ſeptam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano caſtra poſitâ eſſe; dividere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commiſſa inter ſe munimenta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum caſtra nocte aggredi conſilium fuerat; haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculoſum inceptum ratus, ne qua ſentirent Romani, & regreſſus inde in tutum non eſſet; deterritus ab hoc conſilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit. Conſul jam munimentis, quibus ſepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque ſimul locis mœnia eſt aggreſſus. tria paribus intervallis faciliore aditu à campo adverſus Pyrrheum, quod vocant, admovit: unum è regione Æſculapii, unum adverſus arcem. Arietibus muros quatiebat; aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo, & ad ſpeciem, & ad ictus mœnium cum terribili ſonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. deinde ut præter ſpem ſtare muros viderunt; collectis rurſus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut ſaxorum, ſtipiteſve robuſtos incutiebant, falces anchoris ferreis injectis, in interiorem partem muri trahentes aſſerem, perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in cuſtodias operum, & diurnis in ſtationes, ultro terrorem inferebant. In hoc ſtatu res ad Ambraciam quum eſſent, jam Ætoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant.

inde

inde Nicander Prætor ſpem nactus ſolvendæ incepto forti obſidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam, tempuſque etiam noctis conſtituit, quo & illi ab urbe opera hoſtium, quæ adverſus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipſe ad caſtra Romana terrorem faceret; poſſe ratus ancipiti tumultu, nocte augente pavorem, memorabilem rem geri: Et Nicodamus intempeſta nocte, quum alias cuſtodias feſelliſſet, per alias impetu conſtanti erupiſſet, ſuperato brachio in urbem penetrat: animique aliquantum ad omnia audenda & ſpei obſeſſis adjecit. & ſimul conſtituta nox venit, ex compoſito repente opera eſt aggreſſus. Id incœptum conatu, quam effectu gravius fuit. quia nulla ab exteriore parte vis admota eſt: ſeu metu deterrito prætore Aetolorum, ſeu quia potius viſum eſt Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perſeus Philippi filius miſſus ad Dolopiam Amphilochoſque recipiendos, ſumma vi oppugnabat. Tribus locis, ſicut ante dictum eſt, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia ſimul, ſed nec apparatu, nec vi ſimili, Aetoli aggreſſi ſunt. alii cum ardentibus facibus, alii ſtuppam picemque & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, advenere: multos primo impetu cuſtodes oppreſſerunt. deinde poſteaquam clamor tumultuſque in caſtra eſt perlatus, datumque à conſule ſignum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Vno in loco ferro ignique geſta res eſt. à duobus irrito incœpto, quum tentaſſent magis quam iniſſent certamen, Aetoli abſceſſerunt.

Atrox

Atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diverſis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & prope certa fovebant ſpe, jam Nicandrum ex compoſito affore, & terga hoſtium invaſurum. Hæc res aliquamdiu animos pugnantium ſuſtinuit. ceterum poſteaquam nullum ex compoſito ſignum à ſuis accipiebant, & creſcere numerum hoſtium cernebant; deſtituti ſegnius inſtare: poſtremo re omiſſa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur; parte operũ incenſa, & pluribus aliquanto, quam ipſi ceciderant, interfectis. quod ſi ex compoſito acta res fuiſſet, haud dubium erat expugnari una utique parte opera cum magna cæde hoſtium potuiſſe. Ambracienſes, quique intus erant Aetoli, non ab ejus ſolum noctis incœpto receſſere, ſed in reliquum quoque tempus, velut proditi à ſuis, ſegniores ad pericula erant. jam nemo eruptionibus, ut ante, in ſtationes hoſtium, ſed diſpoſiti per muros & turres ex tuto pugnabant. Perſeus ubi adeſſe Aetolos audivit; omiſſa obſidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia exceſſit, atque in Macedoniam rediit. Et Aetolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum ſexaginta lembis Corinthium ſinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Aetoliæ vaſtabat. adverſus quos mille Aetoli miſſi, quacumque ſe claſſis circumegerat, per littorum anfractus brevioribus ſemitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant. nec tamen penetrare

in

in urbem poterant. Nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati ruinis ſuperſtantes, inſtar munimenti erant. Itaque quum aperta vi parum procederet conſuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere inſtituit. & aliquamdiu, quum dies noctesque in opere eſſent, non ſolum ſub terra fodientes, ſed egerentes etiam humum, fefellêre hoſtem. Cumulus repentè terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pavidique ne jam ſubrutis muris facta in urbem via eſſet; foſſam intra murũ è regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere inſtituunt. cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ eſſe ſolum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, ſilentio facto, pluribus locis aure admota, ſonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperant, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, ſuſpenſo fulturis ab hoſtibus muro, pervenerunt. ibi commiſſis operibus, quum è foſſa in cuniculum patêret iter, primò ipſis ferramentis, quibus in opere uſi erant; dein celeriter armati etiam ſubeuntes, occultam ſub terram ediderunt pugnam. ſegnior deinde ea facta eſt; interſepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adverſus eos qui in cuniculo erant, excogitata res eſt. dolium à fundo pertuſum, qua fiſtula modica inferi poſſet, & fiſtulam ferream operculumque dolii ferreum, & ipſum pluribus locis perforatũ fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verſo poſuerunt. Per operculi foramina, prælongæ haſtæ,

quas

quas ſariſſas vocant, ad ſummovendos hoſtes eminebant: ſcintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fiſtulæ impoſito, flando accenderunt. inde non ſolum magna vis fumi, ſed acrior etiam fœdo quodam nidore ex aduſta pluma quum totum cuniculum compleſſet, vix durare quiſquam intus poterat. Quum in hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet; legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad conſulem venerunt. nam prætor eorum quum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infeſtam oram navibus hoſtium eſſe, alia Amphilochos Dolopiamque à Macedonibus vaſtari; nec Aetolos ſimul ad tria diverſa bella occurſantes ſufficere; convocato concilio, Aetolos principes, quid agendum eſſet, conſuluit. Omnium eo ſententiæ decurrerunt, *Ut pax, ſi poſſet, æquis; ſi minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum ſuſceptum. Antiocho terra marique ſuperato, & prope extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam ſpem eſſe ſuſtinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re Ætolorum, ut in tali caſu fideque ſua eſſe cenſerent, agerent. Quid enim ſibi conſilium, aut cujus rei electionem à fortuna relictam?* Cum his mandatis legati miſſi, *orare conſulem, ut parceret urbi, miſereretur gentis quondam ſociæ; nolle dicere injuriis, miſeriis certè coactæ inſanire. Non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, quam boni antè, quum adverſus Philippum bellatum ſit, feciſſe. nec tum large gratiam relatam ſibi, nec nunc immodice pœnam injungi debere.* Ad ea conſul reſpondit: *Magis ſæpe, quam verè umquam, Ætolos pacem petere. imitarentur Antiochum in peten-*

petenda pace, quem in bellum traxiſſent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum ſit, ſed omni Aſia cis Taurum montem, optimo regno exceſiſſe. Ætolos, niſi inermes, de pace agentes non auditurum ſe. arma illis prius, equóſque omnes tradendos eſſe, deinde mille talentum argenti populo Romano dandum: cujus ſumma dimidium præſens numeretur, ſi pacem habere vellent. Ad ea adjecturum etiam in fœdus eſſe, ut eoſdem, quos populus Romanus, amicos atque hoſtes habeant. Adverſus quæ legati, & quia gravia erant, & quia ſuorum animos indomitos ac immutabiles noverant; nullo reddito reſponſo, domum regreſſi ſunt, ut etiam atque etiam, quid agendum eſſet, re integra prætorem & principes conſulerent. Clamore & jurgio excepti, quod diu traherent, qualemcunq; pacem referri juſſi, quum redirent Ambraciam, Acarnanum inſidiis prope viam poſitis, quibuſcum bellum erat, circumventi, Tyrrheum cuſtodiendi deducuntur. Hæc mora injecta eſt paci. Quum jam Athenienſium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud conſulem eſſent; Aminander quoque Athamanum rex fide accepta venerat in caſtra Romana; magis pro Ambracia, ubi majorem partem temporis exſulaverat, quam pro Aetolis ſolicitus. per hos certior factus conſul de caſu legatorum, adduci eos à Tyrrheo juſſit, quorum poſt adventum agi cœptum eſt de pace. Aminander, quod ſui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienſes compelleret ad deditionem. id quum per colloquia principum ſuccedens muris parum proficeret; poſtremò conſulis permiſſu ingreſſus urbem, partim conſilio,

ſilio, partim precibus evicit, ut permitterent ſe Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, conſulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienſes prius pacti, ut Aetolorum auxiliares ſine fraude emitterent; aperuerunt portas. dein *ut quingenta Euboica darent talenta: ex quibus ducenta præſentia, trecenta per annos ſex penſionibus æquis: captivos perfugaſque redderent Romanis. urbem ne quam formulæ ſui juris facerent, quæ poſt id tempus, quo T. Quintius tra eciſſet in Græciam, aut vi capta ab Romanis eſſet, aut voluntate in amicitiam veniſſet. Cephalenia inſula ut extra jus fœderis eſſet.* Hæc quamquam ſpe ipſorum aliquanto leviora erant; petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, permiſſum eſt. Parva diſceptatio de urbibus tenuit. quæ quum ſui juris aliquando fuiſſent, avelli velut à corpore ſuo ægre patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem juſſerunt. Ambracienſes coronam auream conſuli centum & quinquaginta pondo dederunt: ſigna ænea marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quam ceteræ regionis ejus urbes erant, ſublata omnia, avectaque. nihil præterea tactum, violatumve. Profectus ab Ambracia conſul in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochum (viginti duo millia ab Ambracia abeſt) caſtra poſuit. eo tandem legati Aetoli mirante conſule quod morarentur, venerunt. Inde, poſteaquam approbaſſet pacem, concilium Aetolorum accepit, juſſis proficiſci Romam ad ſenatum, permiſſoque, ut & Athenienſes & Rhodii deprecatores irent, dato qui

ſimul cum iis proficiſceretur, C. Valerio fratre, ipſe in Cephaleniam trajecit. Præoccupatas aures animoſque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt: qui per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochoſque & Athamaniam ereptas ſibi querens, præſidiaque ſua, poſtremò etiam filium Perſea ex Amphilochis pulſum, averterat ſenatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienſes cum ſilentio auditi ſunt. Athenienſis legatus Leon, Iceſiæ filius, eloquentia etiam dicitur moviſſe: qui vulgata ſimilitudine, *mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, uſus, quam in fide Romana ſocietatis manſiſſent, inſita gentis tranquillitate quieſſe eos ajebat: poſteaquam ſtare ab Aſia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpiſſent; tum illam tempeſtatem coortam, quæ ad Antiochum eos, ſicuti in ſcopulum, intuliſſet.* Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hæ: *Imperium majeſtatemque populi Romani gens Ætolorum conſervato ſine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adverſus ſocios amicoſque eorum ducetur, per fines ſuos tranſire ſinito: neve ulla ope juvato. Hoſtes eoſdem habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellum pariter gerito: perfugas, fugitivos captivoſque reddito Romanis ſociiſque; præterquam ſi qui capti, quum domos rediſſent, iterum capti ſunt: aut ſi qui eo tempore ex iis capti ſunt, qui dum hoſtes erant Romanis, quum inter præſidia Romana Ætoli eſſent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magiſtratibus ſine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quiſque eorum primum inventus fuerit.*

fuerit, reddatur. Obſides quadraginta arbitratu conſulis Romani dato: ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obſes ne eſto prætor, præfectus equitum, ſcriba publicus: neu quis, qui antè obſes fuerit apud Romanos. Cephalenia extra pacis leges eſto. De pecuniæ ſumma, quam penderent, penſionibuſque ejus, nihil ex eo quod cum conſule convenerat, mutatum. Pro argento ſi aurum dare mallent, darent, convenit; dum pro argenteis decem aureus unus valeret. *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorũ juris aliquando fuerunt; qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio conſulibus, poſtve eos conſules armis ſubacti, aut voluntate in ditionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli recepiſſe velint. Oeniadæ cum urbe agriſque Acarnanum ſunto.* His legibus fœdus ictum cum Aetolis eſt. Eadem non æſtate ſolum, ſed etiam iiſdem prope diebus, quibus hæc à M. Fulvio conſule in Aetolia geſta ſunt, conſul alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum geſſit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Epheſum conſul venit, acceptiſque copiis à L. Scipione, & exercitu luſtrato, concionem apud milites habuit: qua, *Collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prælio debellaſſent; adhortatus eos ad novum cum Gallis ſuſcipiendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juviſſent: & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis eſſet, niſi frangerentur opes Gallorum:* de ſe quoque pauca, nec falſa, nec immodica, adjecit. Læti cum frequenti aſſenſu conſulem audiverunt; partem virium Antiochi fuiſſe Gallos credentes: rege ſuperato, nullum monumentum in ſolis per ſe Gallorum

copiis fore. Eumenem haud tempore abeſſe (Romæ tunc erat) crederet conſul, gnarum locorum hominumque, & cujus intereſſet frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus accerſit à Pergamo, hortatuſque ad capeſſendum ſecum bellum, pollicentem ſuam ſuorumque operam, domum ad comparandum copias dimittit. Paucos poſt dies profecto ab Epheſo conſule ad Magneſiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis; Athenæo fratre juſſo cum ceteris copiis ſubſequi: commendata iis cuſtodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Conſul collaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progreſſus, caſtra poſuit, quia vado ſuperari amnis non poterat; & contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Tranſgreſſi Mæandrum, ad Hieran comen pervenerunt. Fanum ibi auguſtum Apollinis & oraculum: ſortes verſibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hic alteris caſtris ad Harpaſum flumen ventum eſt: quo legati ab Alabandis venerunt, ut caſtellum quod ab ipſis nuper defeciſſet, aut auctoritate aut armis cogeret jura antiqua pati. Eodem & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretenſi Leuſo, & Corrago Macedone venit. mille pedites miſtarum gentium, & trecentos equites ſecum adduxerunt. Conſul tribuno militum miſſo cum modica manu, caſtellum vi receptum Alabandenſibus reddit. ipſe nihil via digreſſus, ad Antiochiam ſuper Mæandrum amnem poſuit caſtra. Hujus amnis fontes Cælenis oriuntur. Celænæ urbs, caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celænis: novæque urbi

Apameæ

Apameæ nomen inditum; ab Apamea ſorore Seleuci regis. Et Marſyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. Famaque ita tenet: Celænis Marſyam cum Apolline tibiarum cantu certaſſe. Mæander ex arce ſumma Celænarum ortus, media urbe decurrens, per Garas primum, deinde Ionas, in ſinum maris editur, qui inter Prienem & Miletum eſt. Ad Antiochum in caſtra conſulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. Parva diſceptatio de Attali auxiliaribus orta eſt: quod Romano tantum militi pactum Antiochum, ut daretur frumentum Seleucus dicebat. Diſcuſſa ea quoque eſt conſtantia conſulis, qui miſſo tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priuſquam Attali auxilia accepiſſent. Inde ad Gordiutichos quos vocant, proceſſum eſt. ex eo loco ad Tabas tertiis caſtris perventum. in finibus Piſidarum poſita eſt urbs, in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare. Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbavere: deinde ut apparuit, nec numero ſe nec virtute pares eſſe, in urbem compulſi, veniam erroris petebant; dedere urbem parati. quinque & viginti talenta argenti, & decem millia medimnûm tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti, Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabuſion caſtellum, imminens flumini Indo ventum eſt. cui fecerat nomen Indus, ab elephanto dejectus. Haud procul à

Cibyra aberant : nec legatio ulla à Moagete, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus conſul præmittit. huic agmini jam fines ingredienti legati occurrerunt; nunciantes, paratum eſſe tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetq; à populatione agri militem. & in coronam auream quindecim talenta afferebant. Helvius integros à populatione agros ſervaturum pollicitus, ire ad conſulem legatos juſſit. quibus eadem referentibus, conſul: *Neque Romani*, inquit, *bonæ voluntatis ullum ſignum erga nos tyranni habemus: & ipſum talem eſſe inter omnes conſtat; ut de pœna ejus magis quam de amicitia nobis cogitandum ſit.* Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet : veniendique ad eum poteſtatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi ſe, faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyrannus venit; veſtitus comitatuſque vix ad privati modice locupletis habitum. & oratio fuit ſummiſſa & infracta; extenuantis opes ſuas, urbiumque ſuæ ditionis egeſtatem querentis. Erant autem ſub eo, præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, ut ſe ſuoſque ſpoliaret, quinque & viginti talenta ſe confecturum, prope ut diffidens pollicebatur. *Enimvero*, inquit conſul, *ferri jam ludificatio iſta non poteſt. Parum eſt, non erubuiſſe abſentem, cum per legatos fruſtrareris nos, niſi præſens quoque in eadem impudentia perſiſtas? Quinque & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurient? Quingenta ergo talenta niſi*

triduo numeras; populationem in agris, obſidionem in urbe exſpecta. Hac denunciatione conterritus; perſtare tamen in pertinaci ſimulatione inopiæ. & paulatim illiberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus & ſimulatis lachrymis, ad centum talenta eſt perductus. adjecta decem millia medimnûm frumenti. Hæc omnia intra ſex dies acta. A Cibyra per agros Sindenſium exercitus ductus, tranſgreſſuſque Caularem amnem, poſuit caſtra. Poſtero die eſt præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mandropum manſerunt. inde progredientibus ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. Vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ab Lyſis fluminis fonte, poſtero die ad Cobulatum amnem progreſſi. Termeſſenſes eo tempore Hyrienſium arcem urbe capta oppugnabant: incluſi quum alia ſpes auxilii nulla eſſet, legatos ad conſulem orantes opem miſerunt. cum conjugibus ac liberis in arce incluſos ſe mortem indies aut ferro aut fame patiendam exſpectare. Volenti conſuli cauſſa in Pamphyliam divertendi oblata eſt. adveniens obſidione Hyrienſes exemit. Termeſſo pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aſpendiis, ceteriſque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, poſtero ad Xylinen (quam vocant) comen poſuit caſtra. Profectus inde continentibus itineribus, ad Cormaſam urbem pervenit. Darſa proxima urbs erat. eam metu incolarum deſertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes, legati ab Lyſinoe dedentes civitatem venerunt. Inde

in agrum Sagalaſſenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum eſt. Colunt Piſidæ, longe optimi bello regionis ejus. quum ea res animos facit, tum agri fœcunditas & multitudo hominum, & ſitus inter paucas munitæ urbis. Conſul, quia nulla legatio ad fines præſto fuerat, prædatum in agros miſit. tum demum fracta pertinacia eſt, ut ferri agique res ſuas viderunt. Legatis miſſis pacti quinquaginta talentis, & viginti millibus medimnûm tritici, & viginti hordei, pacem impetraverunt. Progreſſus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum, quem Aporidos comen vocant, poſuit caſtra. Eo Seleucus ab Apamea poſtero die venit. Ægros inde & inutilia impedimenta quum Apameam dimiſiſſet, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, poſtero die Dinias Phrygiæ proceſſit. Inde Synnada venit; metu omnibus circa oppidis deſertis. quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere profecto, ad Beudos, quod vetus appellant, pervenit. ab Anabura inde, & altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbaſſum poſuit caſtra. ibi plures dies ſtativa habuit: quia perventum erat ad Toliſtoboiorum fines. Hi Galli, magna hominum vis, ſeu inopia agri, ſeu prædæ ſpe, nullam gentem per quas ituri eſſent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. ibi ſeditio orta, & ad viginti millia hominum cum Lenorio ac Lutario regulis, ſeceſſione facta à Brenno, in Thraciam iter averterunt. ubi cum reſiſtentibus pugnando, pacem petentibus ſtipendium imponendo, Byzantium quum perveniſſent, aliquamdiu

oram

oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Aſiam tranſeundi, audientes ex propinquo quanta ubertas terræ ejus eſſet, cepit. & Lyſimachia fraude capta, Cherſonneſoque omni armis poſſeſſa, ad Helleſpontum deſcenderunt. Ibi verò exiguo diviſis freto cernentib9 Aſiam, multo magis animi ad tranſeundum accenſi: nunciosq; ad Antipatrum præfectum ejus oræ de tranſitu mittebant. quæ res quum lentius ſpe ipſorum traheretur, alia rurſus nova inter regulos orta ſeditio eſt. Lenorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius, Macedonibus per ſpeciem legationis ab Antipatro ad ſpeculandum miſſis, duas tectas naves, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctesque tranſvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo poſt Lenorius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio tranſmiſit. Coeunt deinde in unum rurſus Galli, & auxilia Nicomedi dant, adverſus Zybœam; partem tenentem Bythiniæ, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Zybœa eſt, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis conceſſit. Profecti ex Bithynia in Aſiam proceſſerunt. non plus ex viginti millibus hominum quam decem armata erant: tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt; ut quas adiſſent, quaſque non adiſſent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Poſtremo quum tres eſſent gentes, Toliſtobogii, Trocmi, Tectoſagi; in tres partes, qua cuique populorum ſuorum vectigalis Aſia eſſet, diviſerunt. Trocmis Helle-

ſponti ora data: Toliſtobogii Æolida atque Ioniam, Tectoſagi mediterranea Aſiæ ſortiti ſunt. & ſtipendium tota cis Taurum Aſia exigebant. Sedem autẽ ipſi circa Halyn flumen ceperunt. tantuſque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna ſobole aucta, ut Syriæ quoque ad poſtremum reges ſtipendium dare non abnuerent. Primus Aſiam incolentium abnuit Attalus; pater regis Eumenis. audacique incœpto præter omnium opinionem affuit fortuna: & ſignis collatis ſuperior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut abſiſterent imperio. Eiſdem opes uſque ad bellum Antiochi cum Romanis manſerunt. tum quoque pulſo Antiocho, magnam ſpem habuerunt; quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad ſe non perventurum. Cum hoc hoſte tam terribili omnibus regioni ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus eſt conſul: *Non me præterit milites, omnium quæ Aſiam colunt, gentium, Gallos fama belli præſtare. Inter mitiſſimum genus hominum, ferox natio pervagata bello prope orbem terrarum, ſedem capit. procera corpora, promiſſæ & rutilatæ comæ, vaſta ſcuta, prælongi gladii: ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de induſtria compoſita ad terrorem. Sed hæc, quibus inſolita atque inſueta ſunt, Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus aſſuetis, etiam vanitates notæ ſunt. Semel primo congreſſu ad Alliam olim fuderunt majores noſtros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum conſternatos cædunt, fugantque.*

& plu-

& plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum acti ſunt. Iam uſu hoc cognitum eſt; ſi primum impetum, quem fervido ingenio & cæca ira effundunt, ſuſtinueris; fluunt ſudore & laſsitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles ubi ira conſedit animos, ſol, pulvis, ſitis, ut ferrum non admoveas, proſternunt. Non legionibus legiones eorum ſolum experti ſumus, ſed vir unus cum viro congrediendo. T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Iam M. Manlius unus agmine ſcandentes in Capitolium Gallos detruſit. & illis majoribus noſtris cum haud dubiis Gallis in terra ſua genitis res erat. Hi jam degeneres ſunt; miſti, & Gallogræci verè, quod appellantur. Sicut in frugibus pecudibuſque, non tantum ſemina ad ſervandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cœlique ſub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias ſparſas per orbem terrarum colonias habent; in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Maſsilia, inter Gallos ſita, traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit? Generoſius in ſua quicquid ſede gignitur, inſitum alienæ terræ, in id quo alitur, natura vertente ſe, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, ſicut in acie Antiochi cecidiſtis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriæ quam ne nimium belli ſit. Attalus eos rex ſæpe fudit, fugavitque. Nolite exiſtimare, belluas tantum recens captas feritatem illam ſilveſtrem primo ſervare, deinde quum diu manibus humanis alantur, miteſcere: in hominum feritate mulcenda non eandem naturam eſſe. Eoſdemne hos creditis

eſſe,

eſſe, qui patres eorum avique fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo, per aſperrimam Illyrici oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferociſſimis gentibus emenſi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exaſperatoſque accepit terra, quæ copia rerum omnium ſaginaret. uberrimo agro, mitiſſimo cælo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, manſuefacta eſt feritas. Vobis, mehercule, Martis viris cavenda ac fugienda quamprimum amœnitas eſt Aſiæ. tantum hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum poſſunt: tantum contagio diſciplinæ moriſque accolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod ſicut vim adverſus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt. belliqueg gloriam victores eandem inter ſocios habebitis quam ſi ſervantes antiquum ſpecimen animorum Gallos viciſſetis. Concione dimiſſa, miſſiſque ad Epoſſognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manſerat, & negaverat Antiocho adverſus Romanos auxilia, caſtra movit. primo die ad Alandrum flumen, poſtero ad vicum, quem vocant Tyſcon, ventum. Eo legati Oroandenſium quum veniſſent amicitiam petentes, ducenta talenta iis ſunt imperata: precantibuſque ut domum renuntiarent, poteſtas facta. Ducere inde exercitum conſul ad Plitendum: deinde ad Alyattos caſtra poſita. Eo miſſi ad Epoſſognatum redierunt, & legati Compulſi reguli orantes, ne Tectoſagis bellum inferrent. & ipſum in eam gentem iturum, Epoſſognatum: perſuaſurumque ut imperata faciant. Data venia regulo. duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram, cœptus.

Ab

Ab re nomen habet .. non ligni modo quicquam, ſed ne ſpinas quidem, aut ullum aliud alimentum, fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum Gallogræciæ caſtellum caſtra habentibus Romanis, apparuere cum magno tumultu hoſtium equites. nec turbarunt tantum ſtationes Romanas repente invecti, ſed quoſdam etiam occiderunt. qui tumultus quum in caſtra perlatus eſſet, effuſus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit, fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde conſul, ut qui jam ad hoſtes perventum cerneret, explorato deinde & cum cura coacto agmine procedebat continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen perveniſſet, pontem, quia vado nuſquam tranſitus erat, facere inſtituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam Thymbri fluvio. inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem ſeſe effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piſcium accolis ingentem vim præbet. Tranſgreſſis ponte perfecto flumen, præter ripã euntibus Galli Matris magnæ à Peſſinunte occurrere cum inſignibus ſuis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere ſe omen quum dixiſſet conſul; caſtra eo ipſo loco poſuit. poſtero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum eſt, ſed pluſquam mediterraneum celebre & frequens emporium. tria maria pari ferme diſtantia intervallo habet. Helleſpontum ad Sinopen, & alterius oræ littora, qua Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea

terea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui uſus contraxere. id tum deſertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium invenerunt. Ibi ſtativa habentibus legati ab Epoſſognato venerunt, nunciantes, *Profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetraſſe. ex campeſtribus vicis agriſque frequentes demigrare, & cum conjugibus ac liberis quæ ferre atque agere poſſent, præ ſe agentes portanteſque. Olympum montem petere, ut inde armis locorumque ſitu ſeſe tueantur.* Certiora poſtea Oroandenſium legati attulerunt, *Toliſtobogiorum civitatem Olympum montem cepiſſe: diverſos Tectoſagos alium montem, qui Magana dicatur, petiſſe. Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectoſagos depoſitis, armorum agmine Toliſtobogii ſtatuiſſe auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiagon & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio ſumendi fuerat, quod quum montes editiſſimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad uſum quamvis longi temporis ſufficerent, tædio ſe fatigaturos hoſtes cenſebant. *Nam neque auſuros per tam ardua atque iniqua loca ſubire eos: & ſi conarentur, vel parva manu prohiberi ac deturbari poſſe. nec quietos in radicibus gelidorum montium ſedentes, frigus, aut inopiam laturos.* Et quum ipſa altitudo locorum eos tutaretur, foſſam quoq; & alia munimenta verticibus iis, quos inſederant, circumjecere. Minima apparatus miſſilium telorum cura fuit: quod ſaxa affatim præbituram aſperitatē ipſam locorum credebant. Conſul, quia non cominus pugnam, ſed procul, locis oppugnandis futuram præceperat animo,
ingen-

ingentem vim pilorum, velitarium haſtarum, ſagittarum, glandiſq; & modicorum, qui funda mitti poſſent, lapidum paraverat. inſtructuſque miſſilium apparatu, ad Olympum montem ducit: & à quinque ferme millibus locat caſtra. Poſtero die cum quadringentis equitibus, & Attalo progreſſum eum ad naturam montis, ſitumq; Gallicorum caſtrorum viſendum, equites hoſtium, duplex numerus, effuſi caſtris in fugam averterunt. occiſi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hoſtium extra munimenta proceſſit; tuto circumvectus montem, animadvertit meridiana regione terrenos, & placide acclivos ad quendam finem colles eſſe; ad ſeptentrionem arduas & rectas prope rupes. atque omnibus ferme aliis inviis, itinera tria eſſe: unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno ſolis ortu, & ab æſtivo occaſu. Hæc contemplatus eo die, ſub ipſis radicibus poſuit caſtra. poſtero die ſacrificio facto, quum primis hoſtiis litaſſet, trifariam exercitum diviſum ducere ad hoſtem pergit. ipſe cum maxima parte copiarum, qua æquiſſimum aditum præbebat mons, aſcendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto poſſit, ſubire jubet. ſi qua periculoſa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexſuperabilibus vim afferre: ſed obliquo monte ad ſe declinare, & ſuo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire ſenſim per infima montis, deinde ab æſtivo occaſu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diviſit: ſecum eſſe

ipſum

ipſum juvenem juſſit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti quid ubique geratur, animadvertant: opemque ferre, quo poſtulent res, properent. Galli duobus lateribus ſatis fidentes invia eſſe, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ, minus mille paſſuum à caſtris occupandum mittunt: eo ſe rati velut caſtello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. ante ſigna modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenſes ſagittarii, & funditores, & Tralli Thraces: ſigna peditum ut per arduum leni gradu ducuntur, ita præ ſe habentium ſcuta, ut miſſilia tantum vitarent: pede collato non viderentur pugnaturi. Miſſilibus ex intervallo loci prœlium commiſſum eſt; primo par, Gallos loco adjuvante: Romanos varietate & copia telorum. Procedente certamine nihil jam æqui erat. ſcuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela habebant, præter gladios: quorum, quum manum hoſtis non conſereret, nullus uſus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparaſſent, ſed quod cuiq; temere trepidanti ad manum veniſſet, ut inſueti, nec arte, nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. ſagittis, glande, jaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pavore obcæcatis animis, cernebant: & erant deprehenſi genere pugnæ, in quo minime apti ſunt. Nam quemadmodum cominus, ubi invicem pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum;

rum; ita ubi ex occulto & procul levibus telis vulnerantur, nec quo ruant cæco impetu, habent, velut feræ transfixæ in ſuos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & ſunt fuſa & candida corpora, ut quæ numquam niſi in pugna nudentur: ita & plus ſanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ, & candor corporum magis ſanguine atro maculabatur. Sed nō tam patentibus plagis moventur. interdum inſecta cute, ubi latior, quam altior plaga eſt, etiam glorioſius ſe pugnare putant. Iidem, quum aculeus ſagittæ aut glandis abditæ introrſus tenui vulnere in ſpeciem urit, & ſcrutantes quæ vellant, telum non ſequitur; tum in rabiem & pudorem tam parvæ perimentis peſtis verſi, proſternunt corpora humi. ſic ut paſſim procumberent. Alii ruentes in hoſtem, undique configebantur: & quum cominus venerant, gladiis à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet: & in dextera haſtas, quibus eminus utitur. gladio Hiſpanienſi eſt cinctus. quod ſi pede collato pugnandum eſt, tranſlatis in lævam haſtis, ſtringit gladium. Pauci ſupererant jam Gallorum. qui poſteaquam ab levi armatura ſuperatos ſe viderunt, & inſtare legionum ſigna, effuſa fuga caſtra repetunt; pavoris & tumultus jam plena: ut ubi fœminæ, puerique, & alia imbellis turba permiſta eſſet. Romanos victores deſerti fuga hoſtium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius, & C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, aſcendiſſent; poſteaquam ad invia ventum eſt, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter: & ſequi con-

conſulis agmen modico uterque intervallo, velut ex compoſito, cœperunt. quod primo optimum factu fuiſſet, in id neceſſitate ipſa compulſi. Subſidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo ſæpe uſui fuerunt: ut primis forte deturbatis, ſecundi & tegant pulſos, & integri pugnã excipiant. Conſul, poſteaquam ad tumulos ab levi armatura captos prima ſigna legionum pervenerunt; reſpirare, & conquieſcere pauliſper militem jubet: ſimul ſtrata per tumulos corpora Gallorum oſtentat: *Et quum levis armatura tale prœlium ediderit, quid ab legionibus, quid ab juſtis armis, quid ab animis fortiſſimorum militum exſpectari? Caſtra illis capienda eſſe, in quæ compulſus ab levi armatura hoſtis trepidet.* præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, quum ſtaret agmen, colligendis per tumulos telis, ut miſſilia ſufficerent, haud ſegne idipſum tempus conſumpſerat. Iam caſtris appropinquabant: & Galli, ne parum ſe munimenta ſua tegerent, armati pro vallo conſtiterant. obruti deinde omni genere telorum, quum quo plures ac denſiores erant, eo minus vani quicquam intercideret teli; intra vallum momento temporis compelluntur, ſtationibus tantum firmis ad ipſos aditus portarum relictis. In multitudinem compulſam in caſtra vis ingens miſſilium telorum conjiciebatur: & vulnerari multos, clamor permiſtus mulierum atque puerorum ploratibus ſignificabat. In eos qui portas ſtationibus ſuis clauſerant, legionum anteſignani pila conjecerunt. hi vero non vulnerabantur, ſed tranſverberatis ſcutis plerique inter ſe conſerti hærebant: nec diutius impetum Romanorum ſuſtinuerunt.

Paten-

Patentibus jam portis, priuſquam irrumperent victores, fuga è caſtris Gallorum in omnes partes facta eſt. ruunt cæci per vias, per invia: nulla præcipitia ſaxa, nullæ rupes obſtant: nihil præter hoſtem metuunt. Itaque plerique præcipites per vaſtam altitudinem prolapſi aut debilitati exanimantur. conſul caſtris captis, direptione prædaque abſtinet. militem ſequi pro ſe quemque & inſtare, & perculſis pavorem addere, jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos caſtra intrare ſinit. protinus ad perſequendos hoſtes mittit. & ipſe paulo poſt, tradita captivorum cuſtodia tribunis militum, ſequitur: debellatum ratus, ſi in illo pavore quam plurimi cæſi forent aut capti. Egreſſo conſule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. nec continere ſuos à direptione caſtrorum valuit: prædaq; eorum, iniquiſſima ſorte, qui pugnæ non interfuerant, facta eſt. Equites diu ignari, & pugnæ & victoriæ ſuorum, ſteterunt. deinde & ipſi, quantum equi in colles ſubire poterant; ſparſos fuga Gallos circa radices montis conſectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorũ haud facile iniri potuit, quia late inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapſa eſt: pars in ſilvis vepribuſque occiſa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte ſcribit, ad quadraginta millia hominum cæſa, auctor eſt. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. Numerus captivorum, haud dubie millia quadraginta explevit: quia omnis generis ætatiſque turbam ſecum traxerant; demigrantium magis

magis quam in bellum euntium modo. Conſul armis hoſtium in uno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes juſſit: & aut vendidit quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam æquiſſima eſſet, per milites diviſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatique pro merito quiſque. ante omnes Attalus, ſummo ceterorum aſſenſu: nam ſingularis ejus juvenis quum virtus & induſtria in omnibus laboribus, periculiſque, tum modeſtia etiam fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectoſagis. Ad eos profectus conſul, tertiis caſtris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit: unde hoſtes paulo plus decem millia aberant. Vbi quum ſtativa eſſent, facinus memorabile à captiva factum eſt. Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodiebatur inter plures captivos, cui cuſtodiæ centurio præerat; & libidinis & avaritiæ militaris. Is primo ejus animum tentavit. quem quum abhorrentem à voluntario videret ſtupro; corpori quod ſervatum fortuna erat, vim fecit. Deinde ad leniendam indignitatem injuriæ, ſpem reditus ad ſuos mulieri facit. & ne eam quidem, ut amans, gratuitam; certo auri pondere pactus. ne quem conſcium ſuorum haberet, ipſi permittit, ut quem vellet, unum ex captivis nuncium ad ſuos mitteret. Locum prope flumen conſtituit: quo, duo, nec plus, neceſſarii captivæ cum auro venirent nocte inſequenti, ad eam accipiendam. Forte ipſius mulieris ſervus inter captivos ejuſdem cuſtodię erat. hunc nuncium primis tenebris extra ſtationes centurio educit. Nocte inſequenti & duo neceſſarii mulieris ad conſtitutum locum, &

centu-

centurio cum captiva venit. ubi quum aurum oſtenderent, quod ſummam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua ſua, ſtringerent ferrum, & centurionem prenſantem aurum occiderent, imperavit. Iugulati præciſum caput, ipſa involutum veſte ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. quem priuſquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique cujuſnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre eſſet, & injuriam corporis, & ultionem violatæ per vim pudicitiæ confeſſa viro eſt: aliaque (ut traditur) ſanctitate & gravitate vitæ, hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conſervavit. Ad Ancyram in ſtativa Tectoſagum oratores ad conſulem venerunt; petentes, ne ante ab Ancyra caſtra moveret, quam collocutus cum ſuis regibus eſſet. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in poſterum diem conſtituitur: locuſque qui maxime medius inter caſtra Gallorum & Ancyram eſt viſus. Quo quum conſul ad tempus cum præſidio quingentorum equitum veniſſet, nec ullo Gallorum ibi viſo, regreſſus in caſtra eſſet; oratores iidem redeunt, excuſantes religione objecta venire reges non poſſe. Principes gentis, per quos æque res tranſigi poſſet, venturos. Conſul ſe quoque Attalum miſſurum dixit. Ad hoc colloquium utrimque ventum eſt. trecentos equites Attalus præſidii cauſſa quum adduxiſſet, jactæ ſunt pacis conditiones. Finis rei quia abſentibus ducibus imponi non poterat, convenit, uti conſul regeſq; eo loco poſtero die congrederentur. Fruſtratio Gallo-

Gallorum eo ſpectabat: primum, ut tererent tempus, donec res ſuas cum quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipſi conſuli parum cauto adverſus colloquii fraudem inſidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & ſucceſſiſſet fraus, ni pro jure gentium, cujus violandi conſilium initum erat, ſtetiſſet fortuna. Pabulatores lignatoreſque Romani in eam partem, in qua colloquium futurũ erat, ducti ſunt: tutius id futurũ tribunis ratis, quia conſulis præſidium & ipſum pro ſtatione habituri erant, hoſti oppoſitum. ſuam tamen alteram ſtationé propius caſtra ſexcentorum equitum poſuerunt. Conſul, affirmante Attalo, venturos reges & tranſigi rem poſſe, profectus è caſtris, quum eodem quo antea præſidio equitũ, quinque millia ferè proceſſiſſet, nec multum à conſtituto loco abeſſet; repente concitatis equis cum impetu hoſtili videt Gallos venientes. conſtituit agmen, & expedire tela animoſque equitibus juſſis, primo conſtanter initium pugnæ accepit, nec ceſſit: dein, quum prægravaret multitudo, cedere ſenſim, nihil confuſis turmarum ordinibus, cœpit. poſtremo quum jam plus in mora periculi quam in ordinibus conſervandis præſidii eſſet, omnes paſſim in fugam effuſi ſunt. tum vero inſtare diſſipatis Galli, & cædere: magnaque pars oppreſſa foret, ni ſtatio pabulatorum ſexcenti equites occurriſſent. Ii procul clamore pavido ſuorum exaudito, quum tela equoſque expediſſent; integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque verſa extemplo fortuna eſt, verſus in victores à victis terror.

terror. & primo impetu fuſi Galli ſunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique obvius hoſtis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent; quia recentibus equis Romani feſſos ſequebantur. Pauci ergo effugerunt: captus eſt nemo. major multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis, poſtero die omnibus copiis ad hoſtem perveniunt. Biduum natura montis per ſeipſum exploranda, ne quid ignoti eſſet, abſumpſit. conſul tertio die quum auſpicio operam dediſſet, deinde immolaſſet, in quatuor partes diviſas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adverſus cornua Gallorum erigeret. Hoſtium quod roboris erat, Tectoſagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes uſus erat) ad pedes deductum, decem millia hominũ, ab dextro locaverũt cornu. Ariarathis Cappadoces & Morzis auxiliares in lævo quatuor fermè millium numerum explebant. Conſul, ſicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis, ut æque magna vis ad manum eſſet, curavit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem utrimque quæ fuerant in priore prœlio, erant: præter animos & victoribus ab re ſecunda auctos, & hoſtibus fractos: quia & ſi non ipſi victi erant, ſuæ gentis hominum cladem pro ſua ducebant. itaque à paribus initiis cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quiſquam ab ordinibus ſuis, ne nudaret undique corpus ad ictus,

ictus, audebat: & ſtantes quo denſiores erant, hoc plura, velut deſtinatum petentibus, vulnera accipiebant. Conſul jam per ſe turbatos ſi legionum ſigna oſtendiſſet, verſuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus & alia turba auxiliorum, aciem promovit. Galli, & memoria Tholiſtobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, feſſique & ſtando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad caſtra inclinavit: ſed pauci intra munimenta ſe recepere: pars major dextra lævaque prælati, qua quemque impetus tulit, fugerunt. victores uſque ad caſtra ſecuti, ceciderunt terga: deinde in caſtris cupiditate prædæ hæſerunt, nec ſequebatur quiſquam. In cornibus Galli diutius ſteterunt, quia ſerius ad eos perventum eſt. ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Conſul, qui ingreſſos in caſtra ab direptione abſtrahere non poterat; eos qui in cornibus fuerant, protinus ad ſequendos hoſtes miſit. per aliquantum ſpacium ſecuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanôrum magna pars ea nocte in hoſtium caſtris manſit. ceteros in ſua caſtra conſul reduxit. Poſtero die captivos prædamque recenſuit: quæ tanta fuit, quantam avidiſſima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuiſſet annos, coacervare potuit. Galli ex diſſipata paſſim fuga, in unum locum congregati, magna pars ſaucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad conſulem miſerunt.

Eos

Eos Manlius Epheſum venire juſſit. ipſe (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Aſia geruntur, in ceteris provinciis tranquillę res fuerunt. Cenſores Romæ T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus ſenatum perlegerunt. princeps in ſenatu tertium lectus P. Scipio Africanus, quatuor ſoli prętериti ſunt, nemo curuli uſus honore. & in equitatu recenſendo mitis admodum cenſura fuit. Subſtructionem ſuper Æquimelium in Capitolio, & viam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi cenſerentur, ſenatum conſuluerunt. decretum, uti Romæ cenſerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaq; urbis inundavit. Ab Cn. Manlio conſule bello in Aſia cum Gallis perfecto, alter conſul M. Fulvius perdomitis Ætolis, quum trajeciſſet in Cephaleniam, circa civitates inſulæ miſit percunctatum, utrum ſe dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recuſarent. obſides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos Neſiotæ, Crannii, Pallenſes, & Samæi dederunt. Inſperata pax Cephaleniæ affulſerat: quum repente una civitas, incertum quam ob cauſſam, Samæi deſciverunt. Quia opportuno loco urbs poſita eſſet, timuiſſe ſe ajebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. ceterum ipſine ſibi cum finxerint metum, & timore vago quietem exuerint, an jactata ſermonibus res apud Romanos perlata ad eos ſit, nihil comperti eſt. niſi quod datis jam obſi-

 dibus,

dibus, repente portas clauſerunt: & ne ſuorum quidem precibus (miſerat enim ſub muros conſul ad tentandam miſericordiam parentum popularium que) deſiſtere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, poſteaquam nihil pacati reſpondebatur, capta urbs eſt. apparatum omnem tormentorum machinarumque tranſvectum ab Ambraicæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera aut hoſtis arceri poſſet, prætermiſſum eſt. duabus tamen maxime reſiſtebant rebus: una, interiorem ſemper juxta validum pro diruto novum obſtruentes murum: altera, eruptionibus ſubitis, nunc in opera hoſtium, nunc in ſtationes: & plerumque iis prœliis ſuperiores erant. Vna ad coërcendos inventa haud magna memoratu res eſt. centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciti. A pueris ii more quodam gentis, ſaxis globoſis, quibus ferme arenę immiſtis ſtrata littora ſunt, funda mare apertum inceſſentes, exercebantur. itaque longius certiuſque & validiore ictu quam Balearis funditor, eo telo uſi ſunt. & eſt non ſimplicis habenæ, ut Balearica aliarumque gentium funda: ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans, ſed librata quum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci aſſueti trajicere, non capita ſolum hoſtium vulnerabant, ſed quem locum deſtinaſſent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro; néve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris

Achæos,

Achæos, ut parumper abſcederent: & ſe cum Romanis ſtationibus pugnantes quiete ſpectarent. Quatuor menſes obſidionem Samæi ſuſtinuerunt. quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, & qui ſuperarent, feſſi & corporibus & animis eſſent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant (nam urbs in mare devexa, in occidentem vergit) muro ſuperato in forum pervenerunt. Samæi poſteaquam captam urbis partem ab hoſtibus ſenſerunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. inde poſtero die dediti, direpta urbe, ſub corona omnes venierunt. Conſul compoſitis rebus Cephaleniæ, præſidio Samæ impoſito, in Peloponneſum, jamdiu accerſentibus Ægienſib⁹ maxime ac Lacedæmoniis trajecit. Ægium à principio Achaici cōcilii ſemper conventus gentis indicti ſunt; ſeu dignitati urbis id, ſeu loci opportunitati datum eſt. hunc morem Philopœmene eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus quæ Achaici concilii eſſent, invicem conventus agerentur. & ſub adventum conſulis Damiurgis civitatum, qui ſummus eſt magiſtratus, Aegium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos convētum edixit. quo cum appareret omnes ferè conventuros; conſul quoque quamquam Aegienſium favebat cauſſæ, Argos venit: ubi quum diſceptatio fuiſſet; & rem inclinatam cerneret, incœpto deſtitit. Lacedæmonii deinde eum in ſua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exules maxime habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnis adempta erat, habitabant.

tabant. id ægrè patientes Lacedæmonii, ut aliquem liberum ad mare haberent aditum, ſi quando Romam, aliove quo mitterent legatos, ſimulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad neceſſarios uſus eſſet; nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, improviſo occupavêre. Vicani, quique ibi exules habitabant, primo inopinata re territi ſunt: deinde ſub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram pervaſit: legatoſque communiter, & caſtella omnia vicique, & exules quibus ibi domicilia erant; ad Achæos miſerunt. Philopœmen prætor; jam inde ab initio exulum cauſſæ amicus, & auctor ſemper Achęis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumque eo referente factum eſt, *Quum in fidem Achaorum tutelamque T. Quintius & Romani Laconicæ oræ caſtella & vicos tradidiſſent, & quum abſtinere his ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus eſſet, cædeſq; ibi facta; qui ejus rei auctores affineſque eſſent, niſi dederentur Achais, violatum videri fœdus.* Ad expoſcendos eos legati extemplo Lacedæmonem miſſi ſunt. Id imperium adeo ſuperbum & indignum Lacedæmoniis viſum eſt; ut ſi antiqua civitatis fortuna eſſet, haud dubiè arma extemplo capturi fuerint. maximè autem conſternavit eos metus, ſi ſemel primis imperiis obediendo jugum accepiſſent, ne id quod jamdiu moliretur, Philopœmen exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira; triginta hominibus ex factione, cum qua conſiliorum aliqua ſocietas Philopœmeni atque exulibus

erat,

erat, interfectis, decreverunt renunciandam ſocietatem Achæis: legatoſque extemplo Cephaleniam mittendos, qui conſul M. Fulvio, quiq; Romanis Lacedæmonem dederent: orarentque eum, ut veniret in Peloponneſum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatum quæ ejus concilii erant, conſenſu, bellum Lacedæmoniis indictum eſt. ne extemplo gereretur, hiems impediit. Incurſionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, ſed etiam navibus à mari fines eorum vaſtati. Hic tumultus conſulem in Peloponneſum adduxit; juſſuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad diſceptandum acciti. Magna ibi non diſceptatio modo, ſed etiam altercatio fuit. cui conſul quum alia ſatis ambitioſe partem utramque fovendo, incerta reſpondiſſet; una denunciatione, ut bello abſtinerent, donec Romam legatos ad ſenatum miſiſſent, finem impoſuit. Vtrimque legatio miſſa Romam eſt. exules quoque Lacedæmoniorum ſuam cauſſam legationemque Achæis injunxerunt Diophanes & Lycortas Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui diſſidentes in Republica, tum quoque minimè inter ſe convenientes orationes habuerunt. Diophanes ſenatui diſceptationem omnium rerum permittebat; eos optime controverſias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros eſſe: Lycortas ex præceptis Philopœmenis poſtulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus ſuis quæ decreviſſent, agere liceret: libertatemque ſibi illibatā, cujus ipſi auctores eſſent, præ-

ſtarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. ceterum reſponſum ita perplexum fuit, ut & Achæi ſibi de Lacedæmone permiſſum acciperent: & Lacedæmonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. hac poteſtate immodice Achæi ac ſuperbe uſi ſunt. Philopœmeni continuatur magiſtratus, qui veris initio exercitu indicto caſtra in finibus Lacedæmoniorum poſuit. legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis; & civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens: & illos nihil indicta cauſſa paſſuros. Silentium præ metu ceterorum fuit. quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt; fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec cauſſam dixiſſent. ierunt alii etiam illuſtres viri, & advocati privatis, & quia pertinere cauſſam eorum ad rempublicam cenſebant. Numquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi ſecum adduxerant in fines: quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur. tunc exercitus totius prope anteſignani exules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam caſtrorum agmine facto occurrerunt. & primo laceſſere jurgiis: deinde altercatione orta, quum accenderentur iræ, ferociſſimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. quum illi Deos & fidem legatorum teſtarentur, & legati & prætor ſummoveret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quoſdam injicientes arceret; creſcebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad ſpectaculum primo concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus quæ paſſi forent, & orantibus opem, affirmantibuſque ſimul,

ſimul, *Numquam talem occaſionem habituros, ſi eam prætermiſiſſent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis ſacratum fuiſſet, irritum per illos eſſe: priuſquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos eſſe*; accenſa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui ut ferirent, inclamavit, ſaxa conjecit: atque ita ſeptemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti ſunt: ſexaginta tres poſtero die comprehenſi, à quibus prætor vim arcuerat, non quia ſalvos vellet, ſed quia perire cauſſa indicta nolebat, objecti multitudini iratæ, quum averſis auribus pauca locuti eſſent, damnati omnes: & traditi ſunt ad ſupplicium. Hoc metu injecto Lacedæmoniis, imperatum primum, ut muros diruerent: deinde ut omnes externi auxiliares. qui mercede apud tyrannos militaſſent, terra Laconica excederent. tum, uti quæ ſervitia tyranni liberaſſent (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent. qui ibi manſiſſent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achęis jus eſſet. Lycurgi leges, moreſque abrogarent. Achæorum aſſueſcerent legibus, inſtitutiſque. ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius conſenſuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec ægrius paſſi ſunt quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de reſtituendis iis factum eſt. & mentione illata, externos auxiliares dimiſſos, & Lacedæmoniis aſſcriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) urbe exceſſiſſe, in agros dilapſos, priuſquam dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure

prædæ placuit. Multi comprehenſi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permiſſu Achæorum refecta eſt: quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinitis, quem injuria tyranni Lacedæmoniorum poſſederant, reſtitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc, velut enervata civitas Lacedæmoniorum, diu Achęis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quam diſciplina Lycurgi, cui per ſeptingentos annos aſſueverant, ſublata. A concilio, ubi apud conſulem inter Achæos Lacedæmonioſque diſceptatum eſt, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum cauſſa profectus Romam, creavit conſules M. Valerium Meſſalam, & C. Livium Salinatorem: quum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem dejeciſſet. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, conſulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit. eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum eſt. Eo anno in ædem Herculis ſignum Dei ipſius, ex decemvirorum reſponſo, & ſejuges in Capitolio aurati ab C. Cornelio poſiti. conſulem dediſſe, inſcriptum eſt. Et duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio & Ser. Sulpicio Galba, ſunt poſita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compreſſam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo ſigna aurata, uno reo damnato (nam ſeparatim accuſaverant) poſuit. collega ejus A. Cæcilius neminem condemnavit.

Ludi

-udi Romani ter, Plebeji quinquies toti inſtaurati. Marcus Valerius Meſſala inde, & C. Livius Salinator conſulatum idibus Martiis quum iniiſſent, de Republica, deque provinciis & exercitibus ſenatum conſuluerunt. De Ætolia & Aſia nihil mutatum eſt. Conſulibus, alteri Piſæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta eſt. comparare inter ſe, aut ſortiri juſſi, & novos exercitus, binas legiones ſcribere, & ut ſociis Latini nominis quindecim millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Meſſalę Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde ſortiti ſunt. Marco Claudio urbana, Publio Claudio peregrina juriſdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hiſpaniam citeriorem, C. Catinius ulteriorem eſt ſortitus. De exercitibus ita placuit: è Gallia legiones, quæ ſub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci. & qui in Sicilia eſſet, dimitti exercitum: & claſſem, quæ ibi eſſet, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hiſpanis legiones ſingulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ: & ut terna millia peditũ, ducenos equites ambo prætores in ſupplementum ſociis imperarent, ſecumque tranſportarent. Priuſquam in provincias novi magiſtratus proficiſcerentur, ſupplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam fermè & quartam tenebræ obortæ fuerant. & novendiale ſacrificium indictum eſt, quod in Aventino lapidibus pluiſſet. Campani, quum eos ex ſenatusconſulto quod priore anno factum erat, cenſores Romæ cenſeri coëgiſſent (nam antea in-

incertum fuerat, ubi cenſerentur) petierunt, ut ſibi cives Romanas ducere uxores liceret; & ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas; & ante eam diem nati, ut juſti ſibi liberi hæredeſque eſſent, utraque res impetrata. De Formianis Fundaniſque municipibus; & Arpinatibus; C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgavit: ut iis ſuffragii latio (nam ante ſine ſuffragio habuerant civitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, quum intercederent, edocti, populi eſſe, non ſenatus jus, ſuffragium, quibus velit, impartiri; deſtiterunt incœpto. Rogatio perlata eſt, ut in Æmilia tribu Formiani & Fundani; in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiſcito cenſi ſunt. M. Claudius Marcellus cenſor, ſorte ſuperato T. Quintio, luſtrum condidit. cenſa civium capita ducenta quinquaginta octo millia, trecenta octo. Luſtro perfecto, conſules in provincias profecti ſunt. Hieme ea qua hæc Romæ geſta ſunt, ad Cn. Manlium conſulem primum, deinde proconſulem, hibernantem in Aſia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibuſque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant: & ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis; ita lætior ſociis erat de Gallis quam de Antiocho. Tolerabilior regia ſervitus fuerat; quam feritas immanium barbarorum, incertuſque in dies terror; quo velut tempeſtas eos populantes inferret. itaque, ut quibus libertas Antiocho pulſo, pax Gallis domitis, data eſſet; non gratulatum modo venerant, ſed coronas etiam aureas pro

ſuis

ſuis quæque facultatibus attulerant. & ab Antiocho legati, & ab ipſis Gallis, ut pacis leges dicerentur, & ab Ariarhate rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juviſſet. Ei ducenta talenta argenti ſunt imperata. Gallis reſponſum, quum Eumenes rex veniſſet, tum daturum iis leges. civitatum legationes cum benignis reſponſis, lætiores etiam quam venerant, dimiſſæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere juſſi advehere, eo ſe cum exercitu venturum. Principio deinde veris luſtrato exercitu profectus, die octavo Apameam venit. ibi triduum ſtativis habitis, tertiis rurſus ab Apamea caſtris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere juſſerat, pervenit. mille & quinquaginta talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præſidio. Appropinquanti præfectus præſidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda conſuleret. dato tempore, ad eam diem præſidio deceſſum eſt. à Perga L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum Oeroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendum miſſo, ipſe quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Epheſum veniſſe audierat, juſſis ſequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex decem legatorum ſententia fœdus in hæc verba ferè cum Antiocho conſcriptum eſt. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus eſto.*

Ne quem exercitum qui cum populo Romano ſociiſ-ve bellum geſturus erit, rex per fines regni ſui, eorumve qui ſub ditione ejus erunt, tranſire ſinito: neu commeatu, neu qua alia ope juvato. Idem Romani ſociique Antiocho, & iis qui ſub imperio ejus erunt, præſtent. Belli gerendi jus Antiocho ne eſto cum iis qui inſulas colunt, neve in Europam tranſeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, caſtellis cis Taurum montem uſque ad Tanaim amnem, & à valle Tauri uſque ad juga qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris, caſtelliſque, quibus excedat. ſi quâ extulit, qua quoque oportebit, recte reſtituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives quæ regno abſcedunt, cum rege Antiocho, intraque fines ejus regni ſunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos ſocioſque ſunt, iis jus abeundi manendique eſto. Servos, ſeu fugitivos, ſeu bello captos, ſeu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis ſociiſque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naves longas armamentaque earum: neve plures quam decem naves actuarias, nulla quarum plus quam triginta remis agatur, habeto; neve monerem ex belli cauſſa, quod ipſe allaturus erit. Neve navigato citra Calycadnum, neve Sarpedonem, promontoria: extra quam ſi qua navis pecuniam, ſtipendium, aut legatos, aut obſides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ ſub ditione populi Romani ſunt, Antiocho regi jus ne eſto. ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum ſociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi ſunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum ſociorumve ſunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio eſto.

eſto. Si quid ablatum eſt, id conquirendi, cognoſcendi, repetendique jus item eſto. Si quas urbes quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, ex iis præſidia deducito: utique recte tradantur, curato. Argenti probi duodecim millia Attica talenta dato intra duodecim annos penſionibus æquis. Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat, & tritici quingenta quadraginta millia modiûm. Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta intra quinquennium dato: & pro frumento quod æſtimatione fiat, talenta centum viginti ſeptem. Obſides Romanis viginti dato: & pro triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, neu majores quinûmquadragenum. Si qui ſociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus eſto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controverſias inter ſe jure ac judicio diſceptent; aut ſi utriſque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Ætolo Thoante, & Mnaſimacho Acarnane, & Chalcidenſibus, Eubulida & Philone, dedendis, in hoc quoque fœdere aſſcriptum eſt. & ſi quid poſtea addi mutarive placuiſſet, ut id ſalvo fœdere fieret. Conſul juravit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti. Q. Minucius Thermus, & L. Manlius qui tum forte ab Oenoandis rediit, & Q. Fabio Labeoni, qui claſſi præerat, ſcripſit, ut Patara extemplo proficiſceretur: quæque ibi naves regiæ eſſent, concideret, cremaretque. Profectus ab Epheſo, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmeſſum eadem expeditione (territis ſubito adventu claſſis oppidanis) recepit. Ex Lycia protinus, juſſis ab Epheſo ſequi, qui ibi relicti erant,

per inſulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræeum ab Epheſo naves venirent, totam inde claſſem in Italiam reduxit. Cn. Manlius, quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepiſſet, donoque Eumeni omnes dediſſet; deinde cauſſas civitatum, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, cui deſponderat per eos dies filiam, remiſſa, in amicitiam eſt acceptus. Civitatum autem cognitis cauſſis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ ſtipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano ſenſerant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut ſtipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni juſſerunt. nominatim præterea Colophoniis qui in Notio habitant, & Cymeis & Mileſiis immunitatem conceſſerunt. Clazomeniis ſuper immunitatem & Drymuſam inſulam dono dederunt: & Mileſiis, quem ſacrum appellant agrum reſtituerunt: & Ilienſibus Rhœteum & Gergithum addiderunt; non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. eadem & Dardanum liberandi cauſſa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos, pro ſingulari fide quam eo bello præſtiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæenſibus & ager quem ante bellum habuerant, redditus; & ut legibus antiquis uterentur, permiſſum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ uſq; ad Mæandrum amnem; præter Thelmeſſum. Regi Eumeni Cherſonneſum

in

in Europa, & Lyſimachiam, caſtella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Aſia Phrygiam utramque: alteram ad Helleſpontum, majorem alteram vocant: & Myſiam, quam Pruſias rex ademerat ei reſtituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, & nominatim urbes, Tralles, atque Epheſum & Telmiſum. De Pamphylia diſceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos quum eſſet, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum eſt; integra res ad ſenatum rejicitur. His fœderibus decretiſque datis, Manlius cum decem legatis omnique exercitu ad Helleſpontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene ſervarent, dixit, denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque ſuorum terminis ſe continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, & Eumenis etiam claſſe per Athenęum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. inde per Cherſonneſum modicis itineribus, grave præda omnis generis agmen trahens, Lyſimachiæ ſtativa habuit: ut quam maxime recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus eſt ab Lyſimachia die ad amnem Melana; quem vocant, inde poſtero die Cypſela pervenit. à Cypſelis via decem millium fere ſilveſtris, anguſta, confragoſa excipiebat. propter cujus difficultatem itineris in duas partes diviſus exercitus, & præcedere una juſſa, altera magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interpoſuit: plauſtra cum publica erant, precioſaq; alia prçda. Itaq; quum per ſaltum iret, Thracum decem haud amplius millia

millia ex quatuor populis, Aſtii, & Cæni, & Maduateni, & Cœletæ ad ipſas anguſtias viam circumſederunt. Opinio erat, non ſine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum ſciſſe, non alia quam per Thraciam rediturus Romanos, & quantam pecuniam ſecum portarent. In primo agmine imperator erat; ſollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil ſe moverunt, donec armati tranſirent. poſteaquam primos ſuperaſſe anguſtias viderunt, poſtremos nondum appropinquantes, impedimenta & ſarcinas invadunt. cæſiſque cuſtodibus, partim ea quæ in plauſtris erant, diripere, partim ſub oneribus jumenta abſtrahere. Vnde poſteaquam clamor primum ad eos qui jam ingreſſi ſaltum ſequebantur, deinde etiam ad primum agmen eſt perlatus, utrimque in medium concurritur, & inordinatum ſimul pluribus locis prœlium conſeritur. Thracas præda ipſa impeditos oneribus, & pleroſque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad cædem præbet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos incurſantibus, & latentibus interdum per cavas valles, prodebat. ipſa etiam onera plauſtraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta pugnantibus impedimento ſunt: alibi prædo, alibi prędæ vindex cadit. Prout locum iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium eſt, prout numerus (alii enim pluribus quam ipſi erant, alii paucioribus occurrerant) variæ pugnæ fortuna eſt. multi utrimque cadunt. Iam nox appetebat, quum prœlio excedunt Thraces; non fuga vulnerum, aut mortis, ſed quia ſatis prædæ habebant. Romanorum primum agmen

agmen extra ſaltum circa templum Bendidium caſtra loco aperto poſuit: pars altera ad cuſtodiam impedimentorum medio in ſaltu duplici circumdata vallo manſit. Poſtero die, prius explorato ſaltu quam moverent, primis ſe conjungunt. In eo prœlio, quum & impedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, quum paſſim toto prope ſaltu pugnaretur, cecidiſſent; plurimum Q. Minucii Thermi morte damni eſt acceptum, fortis ac ſtrenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum eſt. inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem vocant incolæ, templum ſuperant. Aliæ anguſtiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen eſt) nec minus confragoſæ, quam priores; ſed quia nihil ſilveſtre circa eſt, ne latebras quidem ad inſidiandum præbent. Huc ad eandem ſpem prædæ Thrauſi (gens & ipſa Thracum) convenêre: ſed quia nudæ valles, procul ut conſpicerentur anguſtias obſidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etſi iniquo loco, prœlio tamen juſto, acie aperta, collatis ſignis dimicandum erat. Conferti ſubeuntes cum clamore, impetu facto primum expulêre loco hoſtes; deinde avertere. fuga inde cædeſque ſuis ipſos impedientibus anguſtiis, fieri cœpta eſt. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) poſuerunt caſtra. poſtero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumque ibi frumentum accipientes manſerunt; partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipſis, partim ex navibus ſuis, quæ cum omnis generis commeatu ſequebantur. Ab ſtativis, diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapo-

Neapolim perventum eſt. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctеſque, & ſi non infeſtum, ſuſpectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum à Scipione eadem via duceretur, habuerat: nullam ob aliam cauſſam, quam quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque Claudius auctor eſt, ad quindecim millia Thracum, præcedenti ad exploranda loca agmen, Mutini Numidæ occurriſſe. quadringentos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe. eundem mox, quum jam Mutines in medio elephantis collocatis in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſſet, terrorem ab tergo præbuiſſe. atque inde turbatos equeſtri velut procella hoſtes, ad peditum agmen non acceſſiſſe. Cn. Manlius per Macedoniam in Theſſaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam quum perveniſſet; nondum adeo hiberno contempto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit. Exitu prope anni M. Valerius conſul ex Liguribus ad magiſtratus ſubrogandos Romam venit: nulla memorabili provincia re geſta, ut ea probabilis moræ cauſſa eſſet, quod ſolito ſerius ad comitia veniſſet. Comitia conſulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Calendas Martias. creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Poſtero die prætores facti App. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Maſſaliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius

Craſſipes.

Craſſipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus eſſe placeret, retulit ad ſenatum conſul. decreverunt duas Romæ juris dicendi cauſſa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum & Galliam. & extemplo, priuſquam inirent magiſtratum; ſortiri juſſi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam eſt ſortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginienſes pulſaſſe dicebantur, juſſu M. Claudii prætoris urbis per feciales traditi ſunt legatis, & Carthaginem avecti. In Liguribus magni belli, & gliſcentis indies magis, fama erat. itaque conſulibus novis, quo die de provinciis & de Republica retulerunt, ſenatus utrique Ligures provinciam decrevit. Huic ſenatusconſulto Lepidus conſul intercedebat, *Indignum eſſe prædicans, conſules ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. Manlium biennium jam alterum in Europa, alterum in Aſia, velut pro Philippo atque Antiocho ſubſtitutos regnare. ſi exercitus in his terris eſſe placeat, conſules iis potius quam privatos præeſſe oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non ſit; pacem precio venditantes. ſi eâs provincias exercitibus obtinere opus eſſet; ſicut M. Acilio, L. Scipioni conſulibus M. Fulvius & Cn. Manlius ſucceſſiſſent conſules; ita Fulvio Manlioque C. Livium, & M. Valerium conſules, debuiſſe ſuccedere. nunc certe perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Aſia, devictis Gallis, Conſules ad exercitus conſulares mitti, aut reportari legiones inde reddique tandem Reipublicæ*

publicæ debere. Senatus his auditis, in ſententia perſeveravit, ut conſulibus ambobus Ligures provincia eſſet: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac rédire Romam, placuit. Inimicitię inter M. Fulvium & M. Æmilium conſules erant: & ſuper cetera Æmilius, ſerius biennio ſe conſulem factum M. Fulvii opera ajebat. itaque ad invidiam ei faciendam, legatos Ambracienſes, in ſenatum, ſubornatos criminibus, introduxit. *Qui ſibi, quum in pace eſſent, imperataque à prioribus conſulibus feciſſent, & eadem præſtare obedienter M. Fulvio parati eſſent, bellum illatum queſti; agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. Obſeſſos deinde, & oppugnatos ſe, & omnia exempla belli edita in ſe, cadibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in ſervitium abſtractos: bona adempta: &, quod ſe ante omnia moveat, templa tota urbe ſpoliata ornamentis. ſimulacra Deûm, Deos demum ipſos, convulſos ex ſedibus ſuis, ablatos eſſe: parietes poſteſque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent, Ambracienſibus non ſupereſſe*. Hæc querentes, interrogando criminoſe ex compoſito conſul ad plura, velut non ſua ſponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter conſul C. Flaminius M. Fulvii cauſſam excepit: qui *veterem & obſoletam viam ingreſſos Ambracienſes* dixit. *Sic M. Marcellum à Syracuſanis, ſic Q. Fulvium à Campanis accuſatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium & L. Scipionem ab Antiocho, C. Manlium à Gallis, ipſum Fulvium ab Ætolis & Cephaleniæ populis accuſari paterentur. Ambraciam*

braciam oppugnatam & captam, & ſigna inde ornamentaque ablata, & cetera facta, quæ captis urbibus ſoleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipſum M. Fulvium cenſetis, Patres Conſcripti; qui ob has res geſtas triumphum à vobis poſtulaturus ſit; Ambraciam captam, ſignaque, quæ ablata criminantur, & cætera ſpolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis? Nihil eſt, quod ſe ab Ætolis ſeparent. eadem Ambracienſium & Ætolorum cauſſa eſt. Itaque collega meus, vel in alia cauſſa inimicitias exerceat: vel ſi in hac utique mavult; retineat Ambracienſes ſuos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambracienſibus, nec de Ætolis decerni quicquam abſente M. Fulvio patiar. Quum Aemilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam inſimularet, & tempus eum morando extractum diceret, ne conſule inimico Romam veniret; certamine conſulum biduum abſumptum eſt. nec præſente Flaminio decerni quicquam videbatur poſſe. Captata occaſio eſt, quum æger fortè Flaminius abeſſet. & referente Aemilio ſenatusconſultum factum eſt, *Ut Ambracienſibus omnes ſuæ res redderentur: in libertate eſſent, ac legibus ſuis uterentur: portoria, quæ vellent, terra mariq; caperent, dum eorum immunes Romani ac ſocii Latini nominis eſſent. Signa aliaq; ornamenta, quæ quererentur ex ædibus ſacris ſublata eſſe; de iis quum M. Fulvius Romam revertiſſet, placere ad collegium pontificum referri, & quod ii cenſuiſſent, fieri.* Neque his contentus conſul fuit, ſed poſtea per infrequentiam adjecit ſenatusconſulto, Ambraciam non videri vi captam eſſe. Supplicatio inde ex decemvirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum?

duum: quia gravis peſtilentia urbem atque agros vaſtabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati conſules, & delectu perfecto (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti ſunt: vetereſque omnes dimiſerunt. Poſt conſulum profectionem Cn. Manlius proconſul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio prætore ſenatus ad ædem Bellonę datus eſſet, & ipſe commemoratis rebus ab ſe geſtis poſtulaſſet, ut ob eas Diis immortalibus honos haberetur, ſibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Aemilius Paullus, *Legatos ſeſe Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ cauſſa, fœderiſque & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuiſſent, perficiendarum. Cn. Manlium ſumma ope tetendiſſe, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, ſi ſui poteſtatem feciſſet, inſidiis exciperet: ſed illum cognita fraude conſulis, quum ſæpe colloquiis petitis captatus eſſet. non congreſſum modo, ſed conſpectum etiam ejus vitaſſe. Cupientem tranſire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam ſuperantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admoviſſe tamen exercitum, & prope ipſis jugis ad divortia aquarum caſtra poſuiſſe. Quum nullam ibi cauſſam belli inveniret, quieſcentibus regiis, circumegiſſe exercitum ad Gallogræcos: cui nationi non ex ſenatus auctoritate, non populi juſſu bellum illatum. quod quem unquam de ſua ſententia facere auſum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentiſſima bella eſſe. de omnibus his conſultum ſenatum, populum juſſiſſe. ſæpe legatos ante miſſos,*

res

res repetitas: poſtremo, qui bellum indicerent miſſos. Quid eorum, Cn. Manlii, factum eſt, ut iſtud publicum populi Romani bellum, & non tuum privatum latrocinium dicamus? At eo ipſo contentus fuiſti. recto itinere duxiſti exercitum ad eos, quos tibi hoſtes deſumpſeras: an & per omnes anfractus viarũ, quum ad bivia conſiſteres, ut quo flexiſſet agmen Attalus Eumenis frater, eo conſul mercenarius, cum exercitu Romano ſequereris, Piſidiæ Lycaoniæq; & Phrygiæ receſſus omnes atque angulos peragraſti, ſtipem à tyrannis caſtellaniſque deviis colligens? Quid enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipſum, cujus nomine triumphum petis, quo modo geſſiſti? Loco æquo, tempore tuo pugnaſti? Tu vero recte, ut Diis immortalibus honos habeatur, poſtulas: primum, quod pro temeritate imperatoris, nullo jure gentium bellum inferentis, pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hoſtes nobis objecerunt. Nolito nomen tantam exiſtimare miſtum eſſe Gallogræcorum. multo ante & corpora & animi miſti ac vitiati ſunt. An ſi illi Galli eſſent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum eſt, quantum in imperatore noſtro fuit, nuncius illinc rediſſet? Bis cum iis pugnatum eſt, bis loco iniquo ſubiit, in valle inferiore pedibus penè hoſtium aciem ſubjecit; ut ſi non tela ex ſuperiore loco mitterent, ſed corpora ſua nuda injicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna populi Romani eſt, magnum & terribile nomen. Recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant, tantæ corporum moles. Fundis ſagittiſque in fugam conſternatæ ſunt: gladius in acie cruentatus non eſt Gallico bello: velut avium examina, ad crepitum primum miſſilium avolavere.

avolavere. At hercule, nos iidem (admonente fortuna, quid ſi hoſtem habuiſſemus, caſurum fuiſſet) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidiſſemus, caſi, fugati, exuti impedimentis ſumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum eſt, quam ſi Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, periſſet, cum multis viris fortibus cecidit: exercitus ſpolia regis Antiochi referens, trifariam diſſipatus: alibi primum, alibi poſtremum agmen, alibi impedimenta. inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiaeque foret acceptum, de quibus hoſtibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hoſtes ſenatus, aut populus Romanus dediſſet. Sic huic L. Scipioni, ſic illi Manlio Acilio de rege Antiocho, ſic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, ſic P. Africano de Annibale, & Pœnis, & Syphace, triumphus datus. & minima illa, quum jam ſenatus cenſuiſſet bellum, quaſita tamen ſunt, quibus nunciandum eſſet; ipſis utique regibus nunciaretur, an ſatis eſſet ad praſidium aliquod nunciari? Vultis ergo hac omnia pollui & confundi? tolli fecialia jura? nullos eſſe feciales? fiat (pace Deum dixerim) jactura religionis: oblivio Deorum capiat pectora veſtra. Num ſenatum quoque de bello conſuli non placet? non ad populum ferri, velint, jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe conſules Graciam atque Aſiam volebant. tamen perſeverantibus vobis Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Merito ergo à vobis proſpere bello geſto triumphum petent, quibus auctoribus geſſerunt.

Talis oratio Furii & Aemilii fuit. Manlium in hunc maxime modum reſpondiſſe accepimus:

Tribuni

Tribuni plebis antea ſolebant triumphum poſtulantibus adverſari, Patres conſcripti. Quibus ego gratiam habeo, quod ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum geſtarum hoc dederunt, ut non ſolum ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre etiam, ſi opus eſſet, viderentur parati eſſe. Ex decem legatis, ſi Diis placet, quod concilium diſpenſandæ cohoneſtandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt noſtri, adverſarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conſcendere prohibent, coronam inſignem capiti detrahunt. quos ego, ſi tribuni me triumphare prohiberent, teſtes citaturus fui rerum à me geſtarum. Nullius equidem invideo honori, Patres conſcripti. Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac ſtrenuos, impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate veſtra deterruiſtis. triumphavit, quem non bellum injuſtum geſſiſſe, ſed hoſtem omnino non vidiſſe, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferociſſimorum hoſtium, ſignis collatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina caſtra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora quam terra Italia eſt, reliqui; non triumpho modo fraudor, ſed cauſſam apud vos, Patres conſcripti, accuſantibus meis ipſe legatis dico. Duplex eorum, ut animadvertiſtis, Patres conſcripti, accuſatio fuit: nam nec gerendum mihi fuiſſe bellum cum Gallis, & geſtum temere atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli hoſtes, ſed tu eos pacatos imperata facientes violaſti. Non ſum poſtulaturus à vobis, Patres conſcripti, ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infeſtiſſimo odio in nomen Romanum ſcitis; ea de illis quoque, qui Aſiam incolunt, exiſtimetis. Gallos, remota univerſa

gentis infamia atque invidia, per ſe ipſos æſtimate. Utinam rex Eumenes, utinam Aſiæ civitates omnes adeſſent, & illos potius querentes, quam me accuſantem audiretis! Mittite agedùm legatos circa omnes Aſiæ urbes, & quærite, utrum à graviori ſervitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis ſubactis, liberati ſint? quoties agri eorum vaſtati ſint, quoties prædæ abactæ, referant: quum vix redimendi captivos copia eſſet, & mactatas humanas hoſtias immolatoſque liberos ſuos audirent. Stipendium ſcitote pependiſſe ſocios veſtros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuiſſe penſuros, ſi à me foret ceſſatum. Quo longius Antiochus emotus eſſet, hoc impotentius in Aſia Galli dominarentur: & quicquid eſt terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non veſtro adjeciſſetis. At enim ſunt quidem iſta vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli ſpoliaverunt: nec ideo populus Roman[illegible] his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid intereſſe rebar inter id tempus quo nondum in jure ac ditione veſtra Græcia atque Aſia erat, ad curandum animadverſendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem ſtatuiſtis, quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis: alias agro mulctatis, aliis vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, novatis, adimitis: curæ veſtræ cenſetis eſſe, ut pacem terra mariq; habeant. An niſi præſidia deduxiſſet Antiochus, quæ quieta in ſuis arcibus erant, non putaretis liberatam Aſiam? Si Gallorum exercitus effuſi vagarentur, rata dona veſtra, quæ dediſtis regi Eumeni, rata libertas civitatibus eſſet? Sed quid ego hæc ita argumentor; tanquam non

acce-

acceperim, ſed fecerim hoſtes Gallos? T. L. Scipio appello, cujus ego mihi, ſuccedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non fruſtra ab Diis immortalibus precatus ſum, te P. Scipio, qui legati jus, collegæ majeſtatem, & apud fratrem conſulem & apud exercitum habuiſti; ſciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuiſſe? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboru eſſe videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hoſtibus juſtis? cecideritis? ſpolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his ſenatus decreverat, & populus juſſerat. ſed ſimul, ut opinor, cum his decreverant juſſerantque, qui inter ejus præſidia fuiſſent. ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaveratis, omnes hoſtes erant, qui pro Antiocho arma adverſus nos tulerunt. In qua cauſſa quum Galli ante omnes fuiſſent, & reguli quidam & tyranni; ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii veſtri coactis luere peccata ſua, pacem pepigi: & Gallorum animos, ſi poſſent mitigari à feritate inſita, tentavi: & poſteaquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus ſum. Nunc quoniam ſuſcepti belli purgatum eſt crimen; geſti reddenda eſt ratio. In quo confiderem equidem cauſſa mea, etiamſi non apud Romanum, ſed apud Carthaginienſem ſenatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, ſi proſpero eventu, pravo conſilio rem geſſerunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideò omnibus rebus incipiendis gerendiſque Deos adhibet, quia nullius calumniæ ſubjicit ea quæ Dii comprobaverunt, & in ſolennibus verbis habet, quum ſupplicationem aut triumphum decernit; Quod bene ac feliciter

Rempublicam adminiſtrarit; ſi nollem, ſi grave ac ſuperbum exiſtimarem virtute gloriari; pro felicitate mea exercituſque mei, quod tantam nationem ſine ulla militum jactura devicimus poſtularem, ut Diis immortalibus honos haberetur, & ipſe triumphans in Capitolium aſcenderem, unde votis ritè nuncupatis profectus ſum; negaretis hoc mihi cum Diis immortalibus? Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? Quum montem hoſtes cepiſſent? loco munito ſe tenerent? nempe eundum ad hoſtes erat, ſi vincere vellem. Quid ſi urbem eo loco haberent, & mœnibus ſe tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquóne loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo ſuper Aoum amnem juga tenentem montium T. Quintius dejecit? Equidem adhuc qualem aut ſibi fingant, aut vobis videri velint hoſtem fuiſſe, non invenio. Si degenerem & emollitum amœnitate Aſiæ, quid periculi vel iniquo loco ſubeuntibus fuit? ſi timendum & feritate animorum & robore corporum, huic ne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia eſt, Patres conſcripti, nec quidquam aliud ſcit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæſo, ita ignoſcatis, Patres conſcripti, ſi longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, ſed neceſſaria criminum defenſio fecit. An etiam per Thraciam ſaltus patentes, qui anguſti erant, & plana ex arduis, & culta ex ſilveſtribus facere potui, & præſtare, necubi notis ſibi latebris deliteſcerent latrones Thraces, ne quid ſarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto agmine abſtraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac ſtrenuus Q. Minucius moreretur?

retur? In hoc caſu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, harent. Quod ſaltu iniquo, loco alieno, quum adortus hoſtis nos eſſet, duæ ſimul acies primi & noviſſimi agminis harentem ad impedimenta noſtra exercitum barbarorum circumvenerunt, quod multa millia ipſo die, plura multo, poſt dies paucos ceciderunt & ceperunt; hoc ſi ipſi tacuerint, vos ſcituros, quum teſtis orationis meæ totus exercitus ſit, non credunt. Si gladium in Aſia non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem non vidiſſem; tamen Proconſul triumphum in Thracia duobus prœliis merueram. Sed jam dictum ſatis eſt. quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigavi, veniam à vobis petitam impetratamque velim, Patres conſcripti. Plus crimina eo die, quam defenſio, valuiſſent, ni altercationem in ſerum perduxiſſent. dimittitur ſenatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuiſſe videretur. Poſtero die & cognati amicique Cn. Manlii ſummis opibus annixi ſunt, & auctoritas ſeniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ eſſe, ut imperator, qui perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportaſſet, ſine curru & laurea privatus, inhonoratuſque, urbem iniret. hic pudor malignitatem vicit triumphumque frequentes decreverunt. Oppreſſit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus, majus, & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt) duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cujuſque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, ſed univerſam civitatem, quæ id pati poſſet, incuſabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes in-*

gratas uno prope tempore in principes inventas, Romam ingratiorem: ſi quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expuliſſet; Roma victrix victorem Africanum expellat. Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non poſſit: nihil tam æquandæ libertatis eſſe, quam potentiſſimum quemque poſſe dicere cauſſam. Quid autem tuto cuiquam nedum ſummam Reipubl. permitti, ſi ratio non ſit reddenda? qui jus æquum pati non poſſit, in eum vim haud injuſtam eſſe.* Hæc agitata ſermonibus, donec dies dicendæ cauſſæ venit. nec alius antea quiſquam, nec ille ipſe Scipio conſul cenſorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die in forum eſt deductus. Iuſſus dicere cauſſam, ſine ulla criminum mentione, orationem adeo magnificam de rebus ab ſe geſtis eſt exorſus, ut ſatis conſtaret, neminem umquam neq; melius, neque verius laudatum eſſe. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo geſta erant. & aurium faſtidium aberat; quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracuſanorum hibernorum, & Locris Pleminiarum tumultum, quum ad fidem præſentium criminum retuliſſent; ſuſpicionibus magis, quam argumentis pecuniæ captæ reum accuſarunt. *Filium captum ſine pretio redditum, omnibuſque aliis rebus Scipionem, tamquam in ejus unius manu pax Romana bellumque eſſet ab Antiocho cultum. Dictatorem eum conſuli, non legatum in provincia fuiſſe: nec ad aliam rem eo profectum, quam ut id quod Hiſpaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem perſuaſum eſſet, hoc Græciæ Aſiæque & omnibus ad Orientem verſis regibus*

genti-

gentibuſque appareret; unum hominem caput columenque imperii Romani eſſe: ſub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi juſſu eſſe. infamia intactum, invidia qua poſſunt urgerent. Orationibus in noctem perductis, producta dies eſt. ubi ea venit, tribuni in Roſtris prima luce conſederunt. Citatus reus, magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Roſtra ſubiit. ſilentioque facto, *Hoc,* inquit, *die tribuni plebis, voſque Quirites, cum Annibale & Carthaginienſibus ſignis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque quum hodie litibus & jurgiis ſuperſederi æquum ſit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iovem optimum maximum, Iunonemque & Minervam, ceteroſque Deos, qui Capitolio atque arci præſident, ſalutandos ibo: hiſque gratias agam, quod mihi & hoc ipſo die, & ſæpe alias egregie Reipubl. gerendæ mentem facultatemque dederunt! Veſtrûm quoque quibus commodum eſt, ite mecum Quirites; & orate Deos, ut mei ſimiles principes habeatis. ita, ſi ab annis ſeptendecim ad ſenectutem ſemper vos ætatem meam honoribus veſtris anteiſtis, ego veſtros honores rebus gerendis præceſſi.* Ab Roſtris in Capitolium aſcendit: ſimul ſe univerſa concio avertit, & ſecuta Scipionem eſt. adeo, ut poſtremo ſcribæ viatoreſque tribunos relinquerent, nec cum iis præter ſervilem comitatum, & præconem, qui reum ex Roſtris citabat, quiſquam eſſet. Scipio non in Capitolio modo, ſed per totam urbem omnia templa Deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum & æſtimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans

de Syphace rege & Carthaginienſibus urbem eſt invectus. Hic ſpecioſus ultimus dies P. Scipioni illuxit. poſt quem, quum invidiam & certamina cum tribunis proſpiceret, die longiore producta, in Literninum conceſſit; certo conſilio ne ad cauſſam dicendam adeſſet. Major animus & natura erat, ac majori fortunæ aſſuetus, quam ut reus eſſe ſciret, & ſummittere ſe in humilitatem cauſſam dicentium. Vbi dies venit, citarique abſens eſt cœptus, L. Scipio morbum cauſſæ eſſe cur abeſſet, excuſabat. quam excuſationem quum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem ſuperbia non venire ad cauſſam dicendam arguerent, qua judicium & tribunos plebis & concionem reliquiſſet; & quibus jus de ſe dicendæ ſententiæ & libertatem ademiſſet, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egiſſet, ſeceſſionemque eo die in Capitolium à tribunis plebis feciſſet: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & auctore nos reliquiſtis, ab eo ipſi relicti eſtis. & tantum animorum indies nobis decreſcit, ut ad quem ante annis ſeptemdecim, exercitum & claſſem habentem tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere auſi ſumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent; ad eum privatum ex villa ſua extrahendum ad cauſſam dicendam mittere non audeamus?* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt, *Si morbi cauſſa excuſaretur, ſibi placere accipi eam cauſſam, diemque à collegis produci.* Tribunus plebis eo tempore Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is, quum vetuiſſet nomen ſuum decreto collega-

rum

rum aſſcribi, triſtioremque omnes ſententiam exſpectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excuſet morbum eſſe cauſſæ fratri, ſatis id ſibi videri. Se P. Scipionem, priuſquam Romam rediſſet, accuſari non paſſurum. tum quoque, ſi ſe appellet, auxilio ei futurum, ne cauſſam dicat. Ad id faſtigium rebus geſtis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque conſenſu perveniſſe, ut ſub Roſtris reum ſtare, & præbere aures adoleſcentium conviciis, populo Romano magis deforme, quam ipſi ſit.* Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus veſtris ſtabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideò quatuor nobiliſſimos duces Pœnorum in Hiſpania, quatuor exercitus fudit, fugavitque: ideò Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem conſortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis ſuccumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nulliſne meritis ſuis, nullis veſtris honoribus unquam in arcem tutam, & velut ſanctam clari viri pervenient: ubi ſi non venerabilis, inviolata ſaltem ſenectus eorum conſidat?* Movit & decretum, & adjecta oratio non ceteros modo, ſed ipſos etiam accuſatores: & deliberaturos ſe quid ſui juris & officii eſſet, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimiſſo, haberi eſt cœptus. ibi gratiæ ingentes ab univerſo ordine, præcipue à conſularibus ſenioribuſque Tib. Graccho actæ ſunt; quod Rempublicam privatis ſimultatibus potiorem habuiſſet. & Petilli vexati ſunt probris, quod ſplendere aliena invidia voluiſſent; & ſpolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit, ſine deſiderio

 urbis.

urbis. Morientem rure eo ipſo loco ſepeliri ſe juſſiſſe ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus ſibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen magis quam pacis artibus. Memorabilior prima pars vitæ, quam poſtrema fuit: quia in juventa bella aſſidue geſta; quum ſenecta res quoque defloruere; nec præbita eſt materia ingenio. Quid ad primum conſulatum ſecundus, etiam ſi cenſuram adjicias? quid Aſiatica legatio; & valetudine adverſa inutilis, & filii caſu deformata, & poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi judicii, aut ſimul cum patria deſerendi? Punici tamen belli perpetrati; quo nullum neque majus neque periculoſius Romani geſſere; unus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani crevere inimicorum animi. quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem ſolitus erat. hoc auctore exiſtimantur Petillii & vivo Africano rem ingreſſi, & mortuo rogationem promulgaſſe. Fuit autem rogatio talis: *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quique ſub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non eſt, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad ſenatum referat? quem eam rem velit ſenatus quærere de iis, qui prætores nunc ſunt?* Huic rogationi primo Q. & L. Mummii intercedebant. Senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea ſemper factū eſſet, æquum cenſebant. Petillii, nobilitatem & regnum in ſenatu Scipionum accuſabant. L. Furius Purpureo conſularis, qui in decem legatis in Aſia fuerat, latius rogandum cenſebat. non quæ ab Antio-

Antiocho modo pecuniæ captæ forent, ſed quæ ab aliis regibus gentibuſque; Cn. Manlium inimicum inceſſens. Et L. Scipio, quem magis pro ſe, quam adverſus legem dicturum apparebat, diſſuaſor proceſſit. is poſt mortem P. Africani fratris, viri omnium fortiſſimi clariſſimique, eam exortam rogationem eſt conqueſtus. *Parum enim fuiſſe, non laudari pro Roſtris P. Africanum poſt mortem, niſi etiam accuſaretur. Et, Carthaginienſes exilio Annibalis contentos eſſe: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exſatiari; niſi & ipſius fama ſepulti laceretur, & frater inſuper, acceſſio invidiæ, mactetur.* M. Cato ſuaſit rogationem. extat oratio ejus de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adverſarentur rogationi. Remittentibus ergo his interceſſionem, omnes tribus uti rogaſſet, juſſerunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent; Q. Terentium Culleonem Patres juſſerunt. Ad hunc prætorem, adeò amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (eſt enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, ſicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum iſſe, memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam mulſum proſecutis funus dediſſe, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hoſtibus receptus eſſet; aut adeo inimicum eundem, ut propter inſignem ſimultatem ab ea factione quæ adverſa Scipionibus erat, delectus ſit potiſſimum ad quæſtionem exercendam; ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem, reus extemplo factus L. Scipio: ſimul & delata & recepta nomina legatorum

rum ejus, A. & L. Hoſtiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæſtoris: &; ut omnia contacta ſocietate peculatus viderentur, ſcribæ quoque duo & accenſus. L. Hoſtilius, & ſcribæ, & accenſus, priuſquam de Scipione judicium fieret, abſoluti ſunt: Scipio & A. Hoſtilius legatus, & C. Furius damnati: *quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem ſex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepiſſe, quam in ærarium retulerit: A. Hoſtilium octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria. Furium quæſtorem auri centum triginta, argenti ducenta pondo.* Has ego ſummas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium ſcriptoris eſſe, in ſumma auri atque argenti. Similius enim veri eſt, argenti quam auri majus pondus fuiſſe: & potius quadragies quam ducenties quadragies litem æſtimatam: eo magis, quod tantæ ſummæ rationem etiam ab ipſo P. Scipione requiſitam eſſe in ſenatu tradunt: librumque rationis ejus quum Lucium fratrem afferre juſſiſſet, inſpectante ſenatu ſuis ipſum manibus concerpſiſſe: indignantem quod quum bis millies in ærarium intuliſſet, quadragies ratio ab ſe poſceretur. ab eadem fiducia animi, quum quæſtores pecuniam in ærario contra legem promere non auderent; popoſciſſe claves, & ſe aperturum ærarium dixiſſe; qui ut clauderetur, effeciſſet. Multa alia in Scipionis exitu, maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, ſepulchro, in diverſum trahunt: ut cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non habeam. Non de accuſatore convenit; alii M. Nævium, alii Petillios diem dixiſſe

Tom. I. ſcri-

ſcribunt: non de tépore, quo dicta dies ſit: non de anno, quo mortuus ſit: non ubi mortuus, aut elatus ſit. Alii Romæ, alii Literni & mortuum & ſepultum: utrobique monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. Nam & Literni monumentum, monumentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit: quam tempeſtate disjectam nuper vidimus ipſi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia poëtæ Q. Ennii. Nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque (ſi modo ipſorum ſunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter ſe. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris. nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota ferenda fabula eſt Gracchi orationi conveniens: & illi auctores ſequendi ſunt, qui, quum L. Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecuniæ captę ab rege, legatum in Etruria fuiſſe Africanum tradunt. quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione cucurriſſe eum Romam: & quum à porta recta ad forum ſe contuliſſet, quod in vincula duci fratrem dictũ erat; repuliſſe à corpore ejus viatorem: & tribunis retinentib⁹ magis piè quam civiliter vim feciſſe. Hæc enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe à privato tribuniciam poteſtatem. & ad poſtremum, quum auxilium L. Scipioni polliceretur, adjicit, tolerabilioris exempli eſſe, à tribuno plebis potius, quam à privato, victam
videri

videri & tribuniciam poteſtatem & Rempublicam eſſe. Sed ita hanc unam impotentem ejus injuriam invidia onerat, ut increpando quod degeneraric tantum à ſe ipſe, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione præſenti reddat. caſtigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum conſulem & dictatoré vellet facere. Prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Iovis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, ut imago ſua triumphali ornatu è templo Iovis optimi maximi exiret. Hæc vel in laudatione poſita ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitũ honoribus ſignificarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Naſicæ haud dubie à patre collocata erat) nuptam fuiſſe convenit. Illud parum conſtat, utrum poſt mortem patris & deſponſata ſit, & nupſerit: an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, juraſſe, *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere, nec ſe gratiæ quærendæ cauſſa quicquam facere. ſed in quem carcerem reges & imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum ſe fratrem ejus duci, non paſſurum.* Senatum, eo die forte cœnanté in Capitolio, conſurrexiſſe, & petiſſe, ut inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter publicum ſolenne ſponſalibus rite factis, quum ſe domum recepiſſet, Scipionem Æmiliæ uxori dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe. quum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia ſecum con-

conſultatum, adjeciſſet, non ſi Tib. Graccho daret, expertem conſilii debuiſſe matrem eſſe; lætum Scipionem tam concordi judicio; ipſi deſponſam reſpondiſſe. hæc de tanto viro, quamquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponenda erant. Iudiciis à Q. Terentio prætore perfectis, Hoſtilius & Furius damnati, prædes eodem die quæſtoribus urbanis dederunt. Scipio quum contenderet, omnem quam accepiſſet pecuniam, in ærario eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in vincula duci eſt cœptus. P. Scipio Naſica tribunos appellavit: orationemq; habuit plenam veris decoribus; non communiter modo Corneliæ gentis, ſed proprie familiæ ſuæ. *Parentes ſuos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones; clariſſimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hiſpania adverſus multos Pœnorum Hiſpanorumque & duces & exercitus nominis Romani famam auxiſſent, non bello ſolum, ſed quod Romanæ temperantiæ fideiq; ſpecimen illis gentibus dediſſent, ad extremum ambos pro populo Romano morte occubuiſſe. quum illorum tueri gloriam poſteris ſatis eſſet, P. Africanū tantum paternas ſuperaviſſe laudes, ut fidem fecerit, nō ſanguine humano, ſed ſtirpe divina ſatum ſe eſſe. L. Scipionem, de quo agatur (ut quæ in Hiſpania, quæ in Africa, quum legatus fratris eſſet, geſſiſſet, prætereantur) conſulem, & ab ſenatu dignum viſum, cui extra ſortē Aſia provincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui poſt duos conſulatus cenſuramque & triumphum legatus in Aſiam iret. Ibi ne magnitudo & ſplendor legati laudibus conſulis officeret, forte ita incidiſſe, ut quo die ad Magneſiam ſignis collatis L. Scipio Antiochum devi-*

avolavere. At hercule, nos iidem (admonente fortuna, quid ſi hoſtem habuiſſemus, caſurum fuiſſet) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidiſſemus, cæſi, fugati, exuti impedimentis ſumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum eſt, quam ſi Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, periſſet, cum multis viris fortibus cecidit: exercitus ſpolia regis Antiochi referens, trifariam diſſipatus: alibi primum, alibi poſtremum agmen, alibi impedimenta. inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hoſtibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hoſtes ſenatus, aut populus Romanus dediſſet. Sic huic L. Scipioni, ſic illi Manlio Acilio de rege Antiocho, ſic paulo ante T. Quintio de rege Philippo, ſic P. Africano de Annibale, & Pœnis, & Syphace, triumphus datus. & minima illa, quum jam ſenatus cenſuiſſet bellum, quæſita tamen ſunt, quibus nunciandum eſſet; ipſis utique regibus nunciaretur, an ſatis eſſet ad præſidium aliquod nunciari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fecialia jura? nullos eſſe feciales? fiat (pace Deum dixerim) jactura religionis: oblivio Deorum capiat pectora veſtra. Num ſenatum quoque de bello conſuli non placet? non ad populum ferri, velint, jubeantne cum Gallis bellum geri? Modo certe conſules Græciam atque Aſiam volebant. tamen perſeverantibus vobis Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Merito ergo à vobis proſpere bello geſto triumphum petent, quibus auctoribus geſſerunt.

Talis oratio Furii & Aemilii fuit. Manlium in hunc maxime modum reſpondiſſe accepimus:

Tribuni

Tribuni plebis antea ſolebant triumphum poſtulantibus adverſari, Patres conſcripti. Quibus ego gratiam habeo, quod ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum geſtarum hoc dederunt, ut non ſolum ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre etiam, ſi opus eſſet, viderentur parati eſſe. Ex decem legatis, ſi Diis placet, quod concilium diſpenſandæ cohoneſtandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt noſtri, adverſarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conſcendere prohibent, coronam inſignem capiti detrahunt. quos ego, ſi tribuni me triumphare prohiberent, teſtes citaturus fui rerum à me geſtarum. Nullius equidem invideo honori, Patres conſcripti. Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac ſtrenuos, impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate veſtra deterruiſtis. triumphavit, quem non bellum injuſtum geſiſſe, ſed hoſtem omnino non vidiſſe, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferociſsimorum hoſtium, ſignis collatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina caſtra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora quam terra Italia eſt, reliqui; non triumpho modo fraudor, ſed cauſſam apud vos, Patres conſcripti, accuſantibus meis ipſe legatis dico. Duplex eorum, ut animadvertiſtis, Patres conſcripti, accuſatio fuit: nam nec gerendum mihi fuiſſe bellum cum Gallis, & geſtum temere atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli hoſtes, ſed tu eos pacatos imperata facientes violaſti. Non ſum poſtulaturus à vobis, Patres conſcripti, ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infeſtiſsimo odio in nomen Romanum ſcitis; ea de illis quoque, qui Aſiam incolunt, exiſtimetis. Gallos, remota univerſæ

gentis infamia atque invidia, per ſe ipſos æſtimate. Utinam rex Eumenes, utinam Aſiæ civitates omnes adeſſent, & illos potius querentes, quam me accuſantem audiretis! Mittite agedùm legatos circa omnes Aſiæ urbes, & quærite, utrum à graviori ſervitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis ſubactis, liberati ſint? quoties agri eorum vaſtati ſint, quoties prædæ abactæ, referant: quum vix redimendi captivos copia eſſet, & mactatas humanas hoſtias immolatoſque liberos ſuos audirent. Stipendium ſcitote pependiſſe ſocios veſtros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuiſſe penſuros, ſi à me foret ceſſatum. Quo longius Antiochus emotus eſſet, hoc impotentius in Aſia Galli dominarentur: & quicquid eſt terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non veſtro adjectiſſetis. At enim ſunt quidem iſta vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli ſpoliaverunt: nec ideo populus Roman[illegible] his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid intereſſe rebar inter id tempus quo nondum in jure ac ditione veſtra Græcia atque Aſia erat, ad curandum animadverſendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem ſtatuiſtis, quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis: alias agro mulctatis, aliis vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, novatis, adimitis: curæ veſtræ cenſetis eſſe, ut pacem terra mariq; habeant. An niſi præſidia deduxiſſet Antiochus, quæ quieta in ſuis arcibus erant, non putaretis liberatam Aſiam? Si Gallorum exercitus effuſi vagarentur, rata dona veſtra, quæ dediſtis regi Eumeni, rata libertas civitatibus eſſet? Sed quid ego hæc ita argumentor; tanquam non

acce-

acceperim, ſed fecerim hoſtes Gallos? T. L. Scipio appello, cujus ego mihi, ſuccedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non fruſtra ab Diis immortalibus precatus ſum, te P. Scipio, qui legati jus, collegæ majeſtatem, & apud fratrem conſulem & apud exercitum habuiſti; ſciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuiſſe? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris eſſe videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hoſtibus juſtis? cecideritis? ſpolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his ſenatus decreverat, & populus juſſerat. ſed ſimul, ut opinor, cum his decreverant juſſerantque, qui inter ejus præſidia fuiſſent. ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaveratis, omnes hoſtes erant, qui pro Antiocho arma adverſus nos tulerunt. In qua cauſſa quum Galli ante omnes fuiſſent, & reguli quidam & tyranni; ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii veſtri coactis luere peccata ſua, pacem pepigi: & Gallorum animos, ſi poſſent mitigari a feritate inſita, tentavi: & poſteaquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus ſum. Nunc quoniam ſuſcepti belli purgatum eſt crimen; geſti reddenda eſt ratio. In quo confiderem equidem cauſſæ meæ, etiamſi non apud Romanum, ſed apud Carthaginienſem ſenatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, ſi proſpero eventu, pravo conſilio rem geſſerunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideò omnibus rebus incipiendis gerendiſque Deos adhibet, quia nullius calumniæ ſubjicit ea quæ Dii comprobaverunt, & in ſolennibus verbis habet, quum ſupplicationem aut triumphum decernit; Quod bene ac feliciter

Rempublicam adminiſtrarit; ſi nollem, ſi grave ac ſuperbum exiſtimarem virtute gloriari; pro felicitate mea exercituſque mei, quod tantam nationem ſine ulla militum jactura devicimus poſtularem, ut Diis immortalibus honos haberetur, & ipſe triumphans in Capitolium aſcenderem, unde votis ritè nuncupatis profectus ſum; negaretis hoc mihi cum Diis immortalibus? Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? Quum montem hoſtes cepiſſent? loco munito ſe tenerent? nempe eundum ad hoſtes erat, ſi vincere vellem. Quid ſi urbem eo loco haberent, & mœnibus ſe tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquóne loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo ſuper Aoum amnem juga tenentem montium T. Quintius dejecit? Equidem adhuc qualem aut ſibi ſingant, aut vobis videri velint hoſtem fuiſſe, non invenio. Si degenerem & emollitum amœnitate Aſiæ, quid periculi vel iniquo loco ſubeuntibus fuit? ſi timendum & feritate animorum & robore corporum, huic ne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia eſt, Patres conſcripti, nec quidquam aliud ſcit, quam detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæſo, ita ignoſcatis, Patres conſcripti, ſi longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, ſed neceſſaria criminum defenſio fecit. An etiam per Thraciam ſaltus patentes, qui anguſti erant, & plana ex arduis, & culta ex ſilveſtribus facere potui, & præſtare, necubi notis ſibi latebris deliteſcerent latrones Thraces, ne quid ſarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto agmine abſtraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac ſtrenuus Q. Minucius moreretur?

retur? In hoc caſu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, hærent. Quod ſaltu iniquo, loco alieno, quum adortus hoſtis nos eſſet, duæ ſimul acies primi & noviſſimi agminis hærentem ad impedimenta noſtra exercitum barbarorum circumvenerunt, quod multa millia ipſo die, plura multo, poſt dies paucos ceciderunt & ceperunt; hoc ſi ipſi tacuerint, vos ſcituros, quum teſtis orationis meæ totus exercitus ſit, non credunt. Si gladium in Aſia non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem non vidiſſem; tamen Proconſul triumphum in Thracia duobus prœliis merueram. Sed jam dictum ſatis eſt. quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigavi, veniam à vobis petitam impetratamque velim, Patres conſcripti. Plus crimina eo die, quam defenſio, valuiſſent, ni altercationem in ſerum perduxiſſent. dimittitur ſenatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuiſſe videretur. Poſtero die & cognati amicique Cn. Manlii ſummis opibus annixi ſunt, & auctoritas ſeniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ eſſe, ut imperator, qui perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportaſſet, ſine curru & laurea privatus, inhonoratuſque, urbem iniret. hic pudor malignitatem vicit triumphumque frequentes decreverunt. Oppreſſit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus, majus, & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt) duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cujuſque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, ſed univerſam civitatem, quæ id pati poſſet, incuſabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes in-*

gratas uno prope tempore in principes inventas, Romam ingratiorem: ſi quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expuliſſet; Roma victrix victorem Africanum expellat. Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non poſſit: nihil tam æquandæ libertatis eſſe, quam potentiſſimum quemque poſſe dicere cauſſam. Quid autem tuto cuiquam nedum ſummam Reipubl. permitti, ſi ratio non ſit reddenda? qui jus æquum pati non poſſit, in eum vim haud injuſtam eſſe.* Hæc agitata ſermonibus, donec dies dicendæ cauſſæ venit. nec alius antea quiſquam, nec ille ipſe Scipio conſul cenſorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die in forum eſt deductus. Iuſſus dicere cauſſam, ſine ulla criminum mentione, orationem adeo magnificam de rebus ab ſe geſtis eſt exorſus, ut ſatis conſtaret, neminem umquam neq; melius, neque verius laudatum eſſe. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo geſta erant. & aurium faſtidium aberat; quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracuſanorum hibernorum, & Locris Pleminiarum tumultum, quum ad fidem præſentium criminum retuliſſent; ſuſpicionibus magis, quam argumentis pecuniæ captæ reum accuſarunt. *Filium captum ſine pretio redditum, omnibuſque aliis rebus Scipionem, tamquam in ejus unius manu pax Romana bellumque eſſet ab Antiocho cultum. Dictatorem eum conſuli, non legatum in provincia fuiſſe: nec ad aliam rem eo profectum, quam ut id quod Hiſpaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem perſuaſum eſſet, hoc Græciæ Aſiæque & omnibus ad Orientem verſis regibus genti-*

gentibuſque appareret; unum hominem caput columenque imperii Romani eſſe: ſub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi juſſis eſſe. infamia intactum, invidia qua poſſunt urgerent. Orationibus in noctem perductis, producta dies eſt. ubi ea venit, tribuni in Roſtris prima luce conſederunt. Citatus reus, magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Roſtra ſubiit. ſilentioque facto, *Hoc*, inquit, *die tribuni plebis, voſque Quirites, cum Annibale & Carthaginienſibus ſignis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque quum hodie litibus & jurgiis ſuperſederi æquum ſit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iovem optimum maximum, Iunonemque & Minervam, ceteroſque Deos, qui Capitolio atque arci præſident, ſalutandos ibo: hiſque gratias agam, quod mihi & hoc ipſo die, & ſæpe alias egregie Reipubl. gerendæ mentem facultatemque dederunt! Veſtrûm quoque quibus commodum eſt, ite mecum Quirites; & orate Deos, ut mei ſimiles principes habeatis. ita, ſi ab annis ſeptendecim ad ſenectutem ſemper vos ætatem meam honoribus veſtris anteiſtis, ego veſtros honores rebus gerendis præceſſi.* Ab Roſtris in Capitolium aſcendit: ſimul ſe univerſa concio avertit, & ſecuta Scipionem eſt.. adeo, ut poſtremo ſcribæ viatoreſque tribunos relinquerent, nec cum iis præter ſervilem comitatum, & præconem, qui reum ex Roſtris citabat, quiſquam eſſet. Scipio non in Capitolio modo, ſed per totam urbem omnia templa Deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum & æſtimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans

de Syphace rege & Carthaginienſibus urbem eſt invectus. Hic ſpecioſus ultimus dies P. Scipioni illuxit. poſt quem, quum invidiam & certamina cum tribunis proſpiceret, die longiore producta, in Literninum conceſſit; certo conſilio ne ad cauſſam dicendam adeſſet. Major animus & natura erat, ac majori fortunæ aſſuetus, quam ut reus eſſe ſciret, & ſummittere ſe in humilitatem cauſſam dicentium. Vbi dies venit, citarique abſens eſt cœptus, L. Scipio morbum cauſſæ eſſe cur abeſſet, excuſabat. quam excuſationem quum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem ſuperbia non venire ad cauſſam dicendam arguerent, qua judicium & tribunos plebis & concionem reliquiſſet; & quibus jus de ſe dicendæ ſententiæ & libertatem ademiſſet, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egiſſet, ſeceſſionemque eo die in Capitolium à tribunis plebis feciſſet: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & auctore nos reliquiſtis, ab eo ipſi relicti eſtis. & tantum animorum indies nobis decreſcit, ut ad quem ante annis ſeptemdecim, exercitum & claſſem habentem tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere auſi ſumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent; ad eum privatum ex villa ſua extrahendum ad cauſſam dicendam mittere non audeamus?* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt, *Si morbi cauſſa excuſaretur, ſibi placere accipi eam cauſſam, diemque à collegis produci.* Tribunus plebis eo tempore Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is, quum vetuiſſet nomen ſuum decreto collega-
rum

rum aſſcribi, triſtioremque omnes ſententiam exſpectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excuſet morbum eſſe cauſſæ fratri, ſatis id ſibi videri. Se P. Scipionem, priuſquam Romam rediſſet, accuſari non paſſurum. tum quoque, ſi ſe appellet, auxilio ei futurum, ne cauſſam dicat. Ad id faſtigium rebus geſtis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque conſenſu perveniſſe, ut ſub Roſtris reum ſtare, & præbere aures adoleſcentium conviciis, populo Romano magis deforme, quam ipſi ſit.* Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus veſtris ſtabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideò quatuor nobiliſſimos duces Pœnorum in Hiſpania, quatuor exercitus fudit, fugavitque: ideò Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem conſortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis ſuccumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis ſuis, nullis veſtris honoribus unquam in arcem tutam, & velut ſanctam clari viri pervenient: ubi ſi non venerabilis, inviolata ſaltem ſenectus eorum conſidat?* Movit & decretum, & adjecta oratio non ceteros modo, ſed ipſos etiam accuſatores: & deliberaturos ſe quid ſui juris & officii eſſet, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimiſſo, haberi eſt cœptus. ibi gratiæ ingentes ab univerſo ordine, præcipue à conſularibus ſenioribuſque Tib. Graccho actæ ſunt; quod Rempublicam privatis ſimultatibus potiorem habuiſſet. & Petilli vexati ſunt probris, quod ſplendere aliena invidia voluiſſent; & ſpolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit, ſine deſiderio

 urbis.

urbis. Morientem rure eo ipſo loco ſepeliri ſe juſſiſſe ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus ſibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen magis quam pacis artibus. Memorabilior prima pars vitæ, quam poſtrema fuit: quia in juventa bella aſſidue geſta; quum ſenecta res quoque defloruere; nec præbita eſt materia ingenio. Quid ad primum conſulatum ſecundus, etiam ſi cenſuram adjicias? quid Aſiatica legatio; & valetudine adverſa inutilis, & filii caſu deformata, & poſt reditum neceſſitate aut ſubeundi judicii, aut ſimul cum patria deſerendi? Punici tamen belli perpetrati; quo nullum neque majus neque periculoſius Romani geſſere; unus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani crevere inimicorum animi. quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem ſolitus erat. hoc auctore exiſtimantur Petillii & vivo Africano rem ingreſſi, & mortuo rogationem promulgaſſe. Fuit autem rogatio talis: *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho eſt, quique ſub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non eſt, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad ſenatum referat? quem eam rem velit ſenatus quærere de iis, qui prætores nunc ſunt?* Huic rogationi primo Q. & L. Mummii intercedebant. Senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea ſemper factũ eſſet, æquum cenſebant. Petillii, nobilitatem & regnum in ſenatu Scipionum accuſabant. L. Furius Purpureo conſularis, qui in decem legatis in Aſia fuerat, latius rogandum cenſebat. non quæ ab Antio-

Antiocho modo pecuniæ captæ forent, ſed quæ ab aliis regibus gentibuſque; Cn. Manlium inimicum inceſſens. Et L. Scipio, quem magis pro ſe, quam adverſus legem dicturum apparebat, diſſuaſor proceſſit. is poſt mortem P. Africani fratris, viri omnium fortiſſimi clariſſimique, eam exortam rogationem eſt conqueſtus. *Parum enim fuiſſe, non laudari pro Roſtris P. Africanum poſt mortem, niſi etiam accuſaretur. Et, Carthaginienſes exilio Annibalis contentos eſſe: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exſatiari; niſi & ipſius fama ſepulti laceretur, & frater inſuper, acceſſio invidiæ, mactetur.* M. Cato ſuaſit rogationem. extat oratio ejus de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adverſarentur rogationi. Remittentibus ergo his interceſſionem, omnes tribus uti rogaſſet, juſſerunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent; Q. Terentium Culleonem Patres juſſerunt. Ad hunc prætorem, adeò amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (eſt enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, ſicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum iſſe, memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam mulſum proſecutis funus dediſſe, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hoſtibus receptus eſſet; aut adeo inimicum eundem; ut propter inſignem ſimultatem ab ea factione quæ adverſa Scipionibus erat, delectus ſit potiſſimum ad quæſtionem exercendam; ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem, reus extemplo factus L. Scipio: ſimul & delata & recepta nomina legato-

rum

rum ejus, A. & L. Hoſtiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæſtoris: &; ut omnia contacta ſocietate peculatus viderentur, ſcribæ quoque duo & accenſus, L. Hoſtilius, & ſcribæ, & accenſus; priuſquam de Scipione judicium fieret, abſoluti ſunt: Scipio & A. Hoſtilius legatus, & C. Furius damnati: *quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem ſex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepiſſe, quam in ærarium retulerit: A. Hoſtilium octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria. Furium quæſtorem auri centum triginta, argenti ducenta pondo.* Has ego ſummas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium ſcriptoris eſſe, in ſumma auri atque argenti. Similius enim veri eſt, argenti quam auri majus pondus fuiſſe: & potius quadragies quam ducenties quadragies litem æſtimatam: eo magis, quod tantæ ſummæ rationem etiam ab ipſo P. Scipione requiſitam eſſe in ſenatu tradunt; librumque rationis ejus quum Lucium fratrem afferre juſſiſſet, inſpectante ſenatu ſuis ipſum manibus concerpſiſſe: indignantem quod quum bis millies in ærarium intuliſſet, quadragies ratio ab ſe poſceretur. ab eadem fiducia animi, quum quæſtores pecuniam in ærario contra legem promere non auderent; popoſciſſe claves, & ſe aperturum ærarium dixiſſe; qui ut clauderetur, effeciſſet. Multa alia in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, ſepulchro, in diverſum trahunt: ut cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non habeam. Non de accuſatore convenit; alii M. Nævium, alii Petillios diem dixiſſe ſcri-

ſcribunt: non de tēpore, quo dicta dies ſit: non de anno, quo mortuus ſit: non ubi mortuus, aut elatus ſit. Alii Romæ, alii Literni & mortuum & ſepultum: utrobique monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. Nam & Literni monumentum, monumentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit: quam tempeſtate disjectam nuper vidimus ipſi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia poëtæ Q. Ennii. Nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque (ſi modo ipſorum ſunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter ſe. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris. nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota ſerenda fabula eſt Gracchi orationi conveniens: & illi auctores ſequendi ſunt, qui, quum L. Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecuniæ captę ab rege, legatum in Etruria fuiſſe Africanum tradunt. quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione cucurriſſe eum Romam: & quum à porta recta ad forum ſe contuliſſet, quod in vincula duci fratrem dictū erat; repuliſſe à corpore ejus viatorem: & tribunis retinentib⁹ magis piè quam civiliter vim feciſſe. Hæc enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe à privato tribuniciam poteſtatem. & ad poſtremum, quum auxilium L. Scipioni polliceretur, adjicit, tolerabilioris exempli eſſe, à tribuno plebis potius, quam à privato, victam
videri

videri & tribuniciam poteſtatem & Rempublicam eſſe. Sed ita hanc unam impotentem ejus injuriam invidiæ onerat, ut increpando quod degenerarit tantum à ſe ipſe, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione præſenti reddat. caſtigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum conſulem & dictatoré vellet facere. Prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Iovis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, ut imago ſua triumphali ornatu è templo Iovis optimi maximi exiret. Hæc vel in laudatione poſita ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitũ honoribus ſignificarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Naſicæ haud dubie à patre collocata erat) nuptam fuiſſe convenit. Illud parum conſtat, utrum poſt mortem patris & deſponſata ſit, & nupſerit: an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, juraſſe; *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere, nec ſe gratiæ quærendæ cauſſa quicquam facere. ſed in quem carcerem reges & imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum ſe fratrem ejus duci, non paſſurum.* Senatum, eo die forte cœnantẽ in Capitolio, conſurrexiſſe, & petiſſe, ut inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter publicum ſolenne ſponſalibus rite factis, quum ſe domum recepiſſet, Scipionem Æmiliæ uxori dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe. quum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia ſecum

con-

conſultatum, adjeciſſet, non ſi Tib. Graccho
daret, expertem conſilii debuiſſe matrem eſſe;
lætum Scipionem tam concordi judicio; ipſi
deſponſam reſpondiſſe. hæc de tanto viro,
quamquam & opinionibus & monumentis li-
terarum variarent, proponenda erant. Iudiciis
à Q. Terentio prætore perfectis, Hoſtilius &
Furius damnati, prædes eodem die quæſtoribus
urbanis dederunt. Scipio quum contenderet,
omnem quam accepiſſet pecuniam, in ærario
eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in vincula
duci eſt cœptus. P. Scipio Naſica tribunos ap-
pellavit: orationemq; habuit plenam veris de-
coribus; non communiter modo Corneliæ
gentis, ſed proprie familiæ ſuæ. *Parentes ſuos &
P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duce-
retur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones; clariſſimos viros.
Eos, quum per aliquot annos in terra Hiſpania ad-
verſus multos Pœnorum Hiſpanorumque & duces
& exercitus nominis Romani famam auxiſſent, non
bello ſolum, ſed quod Romanæ temperantiæ fideiq;
ſpecimen illis gentibus dediſſent, ad extremum am-
bos pro populo Romano morte occubuiſſe. quum il-
lorum tueri gloriam poſteris ſatis eſſet, P. Africanũ
tantum paternas ſuperaviſſe laudes, ut fidem fecerit,
nõ ſanguine humano, ſed ſtirpe divina ſatum ſe eſſe.
L. Scipionem, de quo agatur (ut quæ in Hiſpania,
quæ in Africa, quum legatus fratris eſſet, geſſiſſet,
prætereantur) conſulem, & ab ſenatu dignum vi-
ſum, cui extra ſortẽ Aſia provincia, & bellum cum
Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui poſt duos
conſulatus cenſuramque & triumphum legatus in
Aſiam iret. Ibi ne magnitudo & ſplendor legati lau-
dibus conſulis officeret, forte ita incidiſſe, ut quo die
ad Magneſiam ſignis collatis L. Scipio Antiochum
devi-*

deviciſſet, ager P. Scipio Elææ dierum aliquot via abeſſet. Non fuiſſe minorem eum exercitum, quam Annibalis, cum quo in Africa eſſet pugnatum. Annibalem eundem fuiſſe inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita geſtum eſſe, ut ne fortunam quidem quiſquam criminari poſſit. In pace crimen quæri. eam dici vaniſſe. Hic decem legatos ſimul argui, quorum ex conſilio data pax eſſet. quin extitiſſe ex decem legatis, qui M. Manlium accuſarent: tamen non modo ad criminis fidem, ſed ne ad moram quidem triumphi eam accuſationem valuiſſe. At, hercule, in Scipione ipſas leges pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, ſuſpectas eſſe. integrum enim ei regnum relictum, omnia poſſidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint! auri & argenti quum vim magnam habuiſſet, nihil in publicum relatum, omne in privatum verſum. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantũ non decem aliis triumphis, ſi omne in unum conferatur, ſit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Aſiam omnem, & proxima Europæ tenuiſſe Antiochum? Ea quanta regio orbis terrarum ſit, à Tauro monte in Ægeum uſq; prominens mare, quot non urbes modo ſed gentes amplectatur, omnes ſcire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinẽ, decem inter duo maria in latitudinem patentem, uſque ad Tauri montis juga Antiocho ademptam; expulſo in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, ſi gratuita pax eſſet, plus adimi ei potuiſſe? Philippo victo, Macedoniam; Nabidi Lacedæmonẽ relictam. nec Quintio crimen quæſitum: non enim habuiſſe eum Africanum fratrem. cujus quum gloria prodeſſe L. Scipioni debuiſſet, invidiam nocuiſſe. Tantum auri argentiq; judicatũ eſſe, in domum L. Sci-

pionis

pionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non poſſet. Ubi ergo eſſe regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? In domo, quam ſumptus non exhauſerint, extare debuiſſe novæ fortunæ cumulũ. At enim quod ex bonis redigi non poſſit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerẽ inter fures nocturnos & latrones vir clariſſimus includatur, & in robore & tenebris exſpiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quam urbi Romanæ fore erubeſcendum. Adverſus ea Terentius prætor rogationem Petilliam, & Senatusconſultum, & judicium de L. Scipione factũ recitavit: ſe, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata ſit, nihil habere quod faciat, niſi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni quum in conſilium ſeceſſiſſent, paulo poſt C. Fannius ex ſua collegarumque aliorum, præter Gracchum, ſententia pronunciavit; prætori non intercedere tribunos, quo minus ſua poteſtate utatur. Tib. Gracchus ita decrevit: *Quo minus ex bonis L. Scipionis quod judicatum ſit, redigatur, ſe non intercedere prætori. L. Scipionem (qui regem opulentiſſimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines; regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Aſiæ devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hoſtium in triumpho ductos carcere incluſerit;) non paſſurum inter hoſtes populi Romani L. Scipionem in carcere & in vinculis eſſe, mittiq; eum ſe jubere.* Tanto aſſenſu auditum eſt decretum, adeo dimiſſum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publice quæſtores

prætor

prætor miſit. neque in iis non modo veſtigium ullum comparauit pecuniæ regiæ, ſed nec tantum redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisque & clientibus eſt L. Scipioni; ut ſi acciperet eam, locupletior aliquanto eſſet, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit, quæ neceſſaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis ſunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem, & conſilium ejus, & accuſatores.

EPITOME
Libri XXXIX.

Æmilius Conſul Liguribus ſubactis, viam à Placentia uſq; Ariminum perductam, Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Aſiatico referuntur. Ligures, quicumq; citra Apenninum erant, ſubacti ſunt. Bacchanalia, ſacrum Græcum, & quidem nocturnum, ſcelerum omnium ſeminarium, quum ad ingentis turbæ conjurationem perveniſſet; à conſule inveſtigatum, & multorum pœna ſublatum eſt. A Cenſoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, viro & belli & pacis artibus maximo, motus eſt ſenatu L. Quintius Flamininus, T. Quintii frater, eo quod cum Galliam provinciam Conſul obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, ſcorto nobili, Gallum quendam ſua manu occiderat: ſive, ut quidam tradiderunt, unum damnatorum ſecuri percuſſerat; rogatus à meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni deceſſit. Et, tamquam jungente fortuna, circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Annibal à Pruſia Bithyniæ rege, ad quem victo

victo Antiocho confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad expoſcendum illum, T. Quintium Flamininum miſerant, veneno ſibi mortem conſcivit. Philopœmenes quoque, dux Achaorum, vir maximus, à Meſſeniis interemptus veneno, cum ab iis bello captus eſſet. Coloniæ, Potentia, & Piſaurum, & Mutina, & Parma, deductæ ſunt. Præterea res adverſum Celtiberos proſpere geſtas, & initia cauſſaſque belli Macedonici continet. cujus origo inde fluxit, quod Philippus ægre ferebat regnum ſuum imminui à Romanis, & quod cogeretur à Thracibus aliiſque locis præſidia deducere.

DUM hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur; Conſules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Aſia, & amœnitate urbium, & copia terreſtrium maritimarumque rerum, & mollitia hoſtium, regiiſque opibus, ditiores quam fortiores exercitus faciebat. præcipue ſub imperio Cn. Manlii ſolute ac negligenter habiti ſunt. itaque aſperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor eſt, & ex prœoccupatis dejicere hoſtem: itinere ardua, anguſta, infeſta inſidiis: hoſtis levis, & velox, & repentinus; qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul,

ſimul, periculoſaque: inops regio, quæ parſimonia aſtringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa ſequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, præter arma & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel cauſſa: quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant. nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur. C. Flaminius Conſul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non ſincera fide tradebant, quum caſtigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confeſtim ſecutus eſt conſul. Ceterum effuſi rurſus, & pars maxima inermes, per invia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, qua ſequi hoſtis non poſſet: ita trans Apenninum abierunt. qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi & expugnati ſunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine pauliſper ſe tutati, mox in deditionem conceſſerunt. tum conquiſita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Tranſlatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Piſanum Bononienſemque ita incurſaverant, ut coli non poſſet. His quoque perdomitis, conſul pacem dedit finitimis. & quia à bello quieta ut eſſet provincia effecerat; ne in ocio militem haberet, viam à Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter Conſul agros Ligurum, vicoſque, qui in campis aut vallibus erant, ipſis montes duos, Balliſtam Suiſmontiumque tenentibus, deuſſit, depopulatuſque eſt: deinde

eos

eos qui in montibus erant adortus, primo levibus prœliis fatigavit: poſtremo coactos in aciem deſcendere, juſto prœlio devicit: in quo ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum tranſmontanos adortus: in his & Briniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. Omnes Aemilius ſubegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit: viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. Prœlio ultimo, quo cum Liguribus ſignis collatis conflixit, ædem Iunoni reginæ vovit. hæc in Liguribus eo anno geſta. In Gallia M. Furius Prætor, inſontibus Cænomanis in pace ſpeciem belli quærens, ademerat arma. id Cænomani conqueſti Romæ apud ſenatum, rejectique ad conſulem Aemilium, cui ut cognoſceret ſtatueretque ſenatus permiſerat. Magno certamine cum Prætore habito, tenuerunt cauſſam. arma reddita Cænomanis: decedere è provincia Prætor juſſus. Legatis deinde ſociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, ſenatus datus eſt. His querentibus, magnam multitudinem civium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe. Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum eſt, ut eos conquireret, & quem C. Claudio, M. Livio cenſoribus, poſtve eos cenſores, ipſum, parentemve ejus apud ſe cenſum eſſe probaſſent ſocii, ut redire eò cogeret, ubi cenſi eſſent. Hac conquiſitione duodecim millia Latinorum domos redierunt: jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante. priuſquam Conſules redirent Romam, M. Fulvius

M. Fulvius proconſul, ex Ætolia rediit. itaque ad ædem Apollinis in ſenatu quum de rebus in Ætolia Cephaleniaque ab ſe geſtis diſſeruiſſet, petiit à Patribus, ut æquum cenſerent, ob Rempublicam bene ac feliciter geſtam, & Diis immortalibus honorem haberi jubere, & ſibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, ſi quid de ea re ante M. Æmilii conſulis adventum decerneretur, interceſſurum ſe oſtendit: *eum contradicere velle, proficiſcentemque in provinciam ita ſibi mandaſſe, ut ea diſceptatio integra in adventum ſuum ſervaretur. Fulvium temporis jacturam facere. ſenatum etiam præſente conſule quod vellet decreturum.* M. Fulvius. *Si aut ſimultas M. Æmilii ſecum, ignota hominibus eſſet, aut quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuiſſe ferendum, abſentem conſulem, & Deorum immortalium honori obſtare, & meritum debitumque triumphum morari: imperatorem rebus egregie geſtis, victoremque exercitum cum præda ac captivis ante portas ſtare, donec conſuli ob hoc ipſum moranti, redire Romam libitum eſſet. Verum enimvero, quum ſint notiſſimæ ſibi cum conſule inimicitiæ, quid ab eo quemquam poſſe æqui exſpectare, qui per infrequentiam furtim Senatusconſultum factum ad ærarium detulerit. Ambraciam non videri vi captam; quæ aggere ac vineis oppugnata ſit. ubi incenſis operibus alia de integro facta ſint: ubi circa muros ſupra ſubterque terram per dies quindecim pugnatum: ubi à prima luce, quum jam tranſcendiſſet muros miles, uſque ad noctem diu anceps prœlium tenuerit: ubi plus tria millia hoſtium ſint cæſa. Iam de Deorum immortalium templis ſpoliatis in capta urbe, qualem calumniam*

lumniam ad pontifices attulerit? Niſi Syracuſarum ceterarumque captarum civitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se & Patres Conſcriptos orare, & à tribunis petere, ne ſe ſuperbiſſimo inimico ludibrio eſſe ſinant. Vndique omnes alii deprecari tribunum, alii caſtigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio movit: *Ne ſuas quidem ſimultates pro magiſtratu exercere boni exempli eſſe: alienarum vero ſimultatum tribunum plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegii ejus poteſtate & ſacratis legibus eſſe. Suo quemque judicio & homines odiſſe, aut diligere, & res probare aut improbare debere. Non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, aſtipularique irato conſuli tribunum plebis. & quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminiſſe: tribunatum ſibi à populo Romano mandatum obliviſci; & mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro conſulari regno. Ne hoc quidem cernere eum: fore ut memoriæ ac poſteritati mandetur, ejuſdem collegii alterum è duobus tribunis plebis ſuas inimicitias remiſiſſe Reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuiſſe.* His victus caſtigationibus tribunus, quum templo exceſſiſſet, referente Ser. Sulpicio prætore, triumphus M. Fulvio eſt decretus. Is quum gratias Patribus conſcriptis egiſſet, adjecit *Ludos magnos ſe Iovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepiſſet, voviſſe. in eam rem ſibi centum pondo auri à civitatibus collatum. Petere ut ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario poſiturus eſſet, id aurum ſecerni juberent.* Senatus pontificum collegium conſuli juſſit, num omne id aurum in ludos conſumi neceſſum eſſet?

Quum

Quum pontifices negaſſent ad religionem pertinere, quanta impenſa in ludos fieret; ſenatus Fulvio, quantum vellet impenderet, permiſit, dum ne ſummam octoginta millium excederet. Triumphare menſe Ianuario ſtatuerat, ſed quum audiſſet conſulem Æmilium literis Aburii tribuni plebis acceptis de remiſſa interceſſione, ipſum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via ſubſtitiſſe, ne plus in triumpho certaminum quam in bello haberet, prætulit triumphi diem. triumphavit ante diem decimum Calendas Ianuarias de Ætolis, & de Cephalenia. Aureæ coronæ centum duodecim pondo ante currum latæ ſunt: argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo CCXLIII. tetradrachma Attica centum octodecim millia: Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: ſigna ænea ducenta octoginta quinque: ſigna marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera ſpolia hoſtium, magnus numerus. ad hæc catapultę, balliſtæ, tormenta omnis generis: duces aut Aetoli & Cephalenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti ad ſeptem & viginti. Multos eo die, priuſquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos ſocioſque donis militaribus donavit: militibus ex præda vicenos quinos denarios diviſit: duplex centurioni, triplex equiti. Iam conſularium comitiorũ appetebat tempus, quibus quia M. Aemilius, cujus ſortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati Conſules Sp. Poſtumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prętores inde facti T. Męnius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piſo, M. Li-

M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Criſpinus. Extremo anni, magiſtratibus jam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Vulſo de Gallis, qui Aſiam incolunt, triumphavit. ſerius ei triumphandi cauſſa fuit, ne, Q. Terentio Culleone prætore cauſſam lege Petillia diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infenſioribus in ſe, quam in illum judicibus, quod diſciplinam militarem ſevere ab eo conſervatam, ſucceſſor ipſe omni genere licentiæ corruperat. Neque ea ſola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur: ſed etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conſpiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico invecta in urbem eſt. ii primum lectos æratos, veſtem ſtragulam precioſam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ ſupellectilis habebantur, monopodia & abacos, Romam advexerunt. tum pſaltriæ ſambuciſtriæque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipſæ, & cura & ſumptu majore apparari cœptæ: tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium, & æſtimatione & uſu, in precio eſſe; & quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum conſpiciebantur, ſemina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas CC duodecim pondo: argenti pondo CC XX millia: auri pondo MMCCIII. tetradrachmum Atticum CXXVII millia: ciſtophorum CCL Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia CCCXX: & arma ſpoliaq; multa Gallica, carpentis tranſvecta. duces hoſtium duo &

quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diviſit, duplex centurioni; & ſtipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis, currum ſecuti ſunt. carminaque à militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret in ducem indulgentem ambitioſumq; ea dici. triumphum eſſe militari magis favore, quam populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. quibus annitentibus Senatusconſultum factum eſt. *Ut ex pecunia, quæ in triumpho tranſlata eſſet, ſtipendium collatum à populo in publicum, quod eis ſolutum antea non eſſet, ſolveretur.* Vicenoſquinos & ſemiſſes in millia æris quæſtores urbani cum fide & cura ſolverunt. Per idem tempus Tribuni militum duo ex duabus Hiſpaniis cum literis C. Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum eſt, Celtiberos Luſitanoſque in armis eſſe, & ſociorum agros populari. de ea re conſultationem integram ſenatus ad novos magiſtratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Poſtumius Albinus faciebant, malus in circo inſtabilis in ſignum Pollentiæ procidit, atque id dejecit. ea religione moti Patres, & diem unum adjiciendum ludorum celebritati cenſuerunt; & ſigna duo pro uno reponenda; & novum auratum faciendum. Et plebeji ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæſo, & M. Furio Luſco diem unum inſtaurati ſunt. Inſequens annus Sp. Poſtumium Albinum, & Q. Marcium Philippum Conſules ab exercitu bellorumq; & provinciarum cura ad inteſtinæ cōjurationis vindictam

averiit.

avertit. Prætores provincias ſortiti ſunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Criſpinus Hiſpaniam citeriorem, C. Calpurnius Piſo Hiſpaniam ulteriorem. Conſulibus ambobus quæſtio de clandeſtinis conjurationibus decreta eſt. Græcus ignobilis in Etruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditiſſima omnium gens invexit; ſed ſacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæſtum & diſciplinam profitendo, animos horrore imbueret, ſed occultorum antiſtes ſacrorum. Initia erant, quæ primo paucis tradita ſunt: deinde vulgari cœpta per viros, mulieresque. additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurium animi illicerentur. Quum vinum animos & nox, & miſti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, diſcrimen omne pudoris exſtinxiſſent; corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ i: quum ad id quiſq;, quo natura pronioris libidinis eſſet, paratam voluptaté haberet. Nec unum genus noxæ; ſtupra promiſcua ingenuorum fœminarumque erant: ſed falſi teſtes, falſa ſigna teſtimoniaq; & judicia ex eadem officina exibant. Venena indidem inteſtinæque cędes: ita ut ne corpora quidem interdum ad ſepulturam extarent. Multa dolo, pleraq; per vim audebantur. occulebat vim, quod præ ululatibus tympanorumq; & cymbalorum ſtrepitu, nulla vox queritantium inter ſtupra & cædes, exaudiri poterat. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. primo urbis magnitudo capacior, pa-

tentiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Poſtumium conſulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo ſtipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, ſub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita geſſerat, ut rationem reddere non poſſet; aut tolli pupillum, aut obnoxium ſibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via una corruptelæ Bacchanalium erant. Mater adoleſcentulum appellat, *Se pro ægroto voviſſe, ubi primum convaluiſſet, Bacchis eum ſe initiaturam. damnatam voti, Deûm benignitate, exſolvere id velle. Decem dierum caſtimonia opus eſſe. decimo die cœnatum, deinde purè lautum in ſacrarium deducturam.* Scortum nobile libertina Hiſpala Fecenia, non digna quæſtu cui ancillula aſſueverat; etiam poſtquam manumiſſa erat, eodem ſe genere tuebatur. Huic conſuetudo juxta vicinitatem cum Aebutio fuit; minime adoleſcentis aut rei aut famæ damnoſa: ultro enim amatus appetituſque erat. & maligne omnia præbentibus ſuis, meretriculæ munificentia ſuſtinebatur. Quin eo proceſſerat conſuetudine capta, ut poſt patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore à tribunis & prætore petito, quum teſtamentum faceret, unum Aebutium inſtitueret hæredem. Hæc amoris pignora quum eſſent, nec quicquam ſecretum alter ab altero haberent, per jocum adoleſcens vetat eam mirari, ſi per aliquot noctes ſecubuiſſet. Religionis ſe cauſſa, ut voto pro valetudine ſua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id ubi mulier audivit, perturbata,

Dii

Dii meliora! inquit: *mori & ſibi & illi ſatius eſſe, quam id faceret. & in caput eorum deteſtari minas periculaque qui id ſuaſiſſent.* Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adoleſcens, Parcere execrationibus jubet. matrem id ſibi, aſſentiente vitrico, imperaſſe; *Vitricus ergo,* inquit, *tuus (matrem enim inſimulare forſitan fas non ſit) pudicitiam, famam, ſpem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eo magis mirabundo, quærentique quid rei eſſet, *pacem veniamque precata Deorum Dearumque ſi coacta caritate ejus, ſilenda enunciaſſet; ancillam ſe ait dominæ comitem id ſacrarium intraſſe, liberam numquam eo acceſſiſſe. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam eſſe: & jam biennio conſtare, neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quiſque introductus ſit, velut victimam tradi ſacerdotibus. eos deducere in locum, qui circumſonet ululatibus, cantuq́; ſymphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulſu, ne vox queritantis, quum per vim ſtuprum inferatur, exaudiri poſſit. Orare deinde atque obſecrare, ut eam rem quocunq; diſcuteret modo: nec ſe eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda eſſent.* neq; ante dimiſit eum, quam fidem dedit adoleſcens, ab his ſacris ſe temperaturum. Poſteaquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris quæ ad ſacra pertinerent, faciendum eſſet; negat eorum ſe quicquam facturum, nec initiari ſibi in animo eſſe. Aderat ſermoni vitricus. confeſtim mulier exclamat, *Hiſpalæ concubitu carere eum decem noctes non poſſe. illius excetræ delinimentis & venenis imbutum, nec vitrici, nec parentis, nec Deorum verecundiam habere,* jurgantes hinc

mater, hinc vitricus, cum quatuor eum ſervis domo exegerunt. Adoleſcens inde ad Aebutiam ſe amitam contulit: cauſſamque ei, cur eſſet à matre ejectus, narravit. deinde ex auctoritate ejus poſtero die ad conſulem Poſtumium, arbitris remotis, rem detulit. Conſul poſt diem tertium ad ſe juſſum redire dimiſit: ipſe Sulpiciam, gravem fœminam, ſocrum ſuam, percunctatus eſt, ecquam anum Aebutiam ex Aventino noſſet? quum eam noſſe, probam, & antiqui moris fœminam, reſpondiſſet; opus eſſe ſibi ea conventa dixit. mitteret nuncium ad eam, ut veniret. Aebutia accita ad Sulpiciam venit. & conſul paulo poſt, velut forte interveniſſet, ſermonem de Aebutio fratris ejus filio infert. Lacrymæ mulieri obortæ, & miſereri caſum adoleſcentis cœpit; qui ſpoliatus fortunis, quibus minime oporteret, apud ſe tunc eſſet, ejectus à matre: quod probus adoleſcens (Dii propitii eſſent) obſcœnis, ut fama eſſet, ſacris initiari nollet. Satis de Aebutio exploratum ratus conſul, non vanum auctorem eſſe; dimiſſa Aebutia, ſocrum rogat, ut Hiſpalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, accerſeret ad ſeſe. eam quoque eſſe quæ percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hiſpala, quod ad tam nobilem & gravem fœminam ignara cauſſæ accerſeretur; poſteaquam lictores in veſtibulo turbamque conſularem & conſulem ipſum conſpexit; prope exanimata eſt. In interiorem partem ædium abductam ſocru adhibita conſul, *Si vera dicere inducere in animum poſſet, negat perturbari debere. fidem vel ab Sulpicia, tali fœmina, vel ab ſe acciperet. expromeret ſibi quæ in luco*

Simila

Similæ Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri. Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiſcere non poſſet: tandem confirmata, puellam admodum ſe ancillam initiatam cum domina, ait. aliquot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil quid ibi fiat, ſcire. Iam idipſum conſul laudare, quod initiatam ſe non infitiaretur, ſed & cetera eadem fide exprometet. neganti ultra quicquam ſcire; non eandem dicere, ſi coarguatur ab alio ac per ſe fatenti, veniam aut gratiam fore. eum ſibi omnia expoſuiſſe, qui ab illa audiſſet. Mulier haud dubie, id quod erat, Aebutium indicem arcani rata eſſe, ad pedes Sulpiciæ procidit: & eam primo orare cœpit, *Ne mulieris libertinæ cum amatore ſermonem, in rem non ſeriam modo, ſed capitalem etiam, verti vellet: ſe terrendi ejus cauſſa, non quod ſciret quicquam, ea locutam eſſe.* Hic Poſtumius accenſus ira, *Tum quoque ait eam cum Æbutio ſe amatore cavillari credere, non in domo graviſſimæ fœminæ & cum conſule loqui.* & Sulpicia attollere paventem, ſimul illam adhortari: ſimul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incuſata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet; *Magnum ſibi metum Deorum, quorum occulta enunciaret, majorem multo dixit hominum eſſe, qui ſe indicem manibus ſuis diſcerpturi eſſent. itaq; hoc ſe Sulpiciam, hoc conſulem orare, ut ſe extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitæ degere tuto poſſet.* Bono animo eſſe jubere eam conſul, & ſibi curæ fore dicere, ut Romæ tuto habitaret. Tum Hiſpala originem ſacrorum expromit. *Primo ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec quemquam virũ eo admitti*

 ſolitum.

ſolitum. Tres in anno ſtatos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes invicem matronas creari ſolitas. Pacullam Miniam Campanam ſacerdotem omnia, tamquam Deum monitis, immutaſſe. nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium, & Herennium Cerrinios. & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſibus dies initiorum feciſſe. Ex quo in promiſcuo ſacra ſint, & permiſti viri fœminis, & noctis licentia acceſſerit; nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermiſſum. plura virorũ inter ſeſe, quam fœminarũ eſſe ſtupra. Si qui minus patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus; pro victimis immolari: nihil nefas ducere. Hanc ſummam inter eos religionem eſſe: Viros velut mente capta cũ jactatione fanatica corporis vaticinari: matronas Baccharum habitu crinibus paſſis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demiſſasq; in aquam faces (quia vivum ſulphur cum calce inſit) integra flamma efferre. Raptos à Diis homines dici, quos machinæ illigatos ex conſpectu in abditos ſpecus abripiant. eos eſſe, qui aut conjurare, aut ſociari facinoribus, aut ſtuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum eſſe: in his nobiles quoſdam viros, fœminaſque. Biennio proximo inſtitutum eſſe, ne quis major viginti annis initiaretur. captari ætates & erroris & ſtupri patientes. Peracto indicio, advoluta rurſus genibus, preces eaſdem, ut ſe ablegaret, repetivit. Conſul rogat, ſocrum ut aliquam partem ędium vacuam faceret, quo Hiſpala immigraret. cœnaculũ ſuper ædes datum eſt, ſcalis ferentibus in publicum obſeratis, aditu in ædes verſo. Res omnes Feceniæ extemplo translatæ, & familia accerſita: & Aebutius migrare

ad

ad conſulis clientem juſſus. Ita quum indices ambo in poteſtate eſſent, rem ad ſenatum Poſtumius defert. Omnibus ordine expoſitis, quæ delata primo, quæ deinde ab ſe inquiſita forent, Patres pavor ingens cepit: quum publico nomine, ne quid eæ conjurationes, cœtuſque nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent: tum privatim ſuorum quiſque vicem, ne quis affinis ei noxæ eſſet. Cenſuit autem ſenatus, gratias conſuli agendas, quod eam rem & cum ſingulari cura, & ſine ullo tumultu inveſtigaſſet. Quæſtionem deinde de Bacchanalibus ſacriſque nocturnis extra ordinem conſulibus mandat: indicibus Aebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmiis invitare jubet. ſacerdotes eorum ſacrorum, ſeu viri ſeu fœminæ eſſent, non Romæ modo, ſed per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in conſulum poteſtate eſſent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, *Ne quis qui Bacchis initiatus eſſet, coiſſe aut conveniſſe cauſſa ſacrorum velit, neu quid talis rei divinæ feciſſe. ante omnia, ut quæſtio de his habeatur, qui coierint, conjuraverintve, quo ſtuprum flagitiumve inferretur.* Hæc ſenatus decrevit. Conſules ædilibus curulibus imperarunt, ut ſacerdotes ejus ſacri omnes conquirerent, comprehenſosq; libero conclavi ad quæſtionem ſervarent. Aediles plebis videre, ne qua ſacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum eſt, ut vigilias diſponerent per urbem, ſervarentque ne qui nocturni cœtus fierent. utque ab incendiis caveretur. adjutores triumviris quinque viri dati, ut cis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificiis præeſſent. Ad hæc

officia dimiſſis magiſtratibus, conſules in roſtra aſcenderunt, & concione advocata, quum ſolenne carmen precationis, quod præfari priuſquam populum alloquantur, magiſtratus ſolent, peregiſſet conſul, ita cœpit: *Nulli unquam concioni, Quirites, tam non ſolum apta, ſed etiam neceſſaria hæc ſolennis Deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret; hos eſſe Deos, quos colere, venerari, precarique majores veſtri inſtituiſſent: non illos, qui pravis & externis religionibus captas mentes velut furialibus ſtimulis ad omne ſcelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: ſi aliquid ignorabitis, ne locum negligentiæ dem; ſi omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. quicquid dixero, minus quam pro atrocitate & magnitudine rei dictum ſcitote eſſe. ut ad cavendum ſatis ſit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota jam pridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis eſſe, non fama modo accepiſſe vos, ſed crepitibus etiam ululatibuſque nocturnis, qui perſonant tota urbe, certum habeo: ceterum quæ ea res ſit ignorare. alios Deorum aliquem cultum, alios conceſſum ludum & laſciviam eſſe credere: & qualecumque ſit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, ſi dixero multa millia hominum eſſe, ilico neceſſe eſt exterreamini, niſi adjunxero, qui qualeſque ſint. Primum igitur mulierum magna pars eſt, & is fons mali hujuſce fuit: deinde ſimillimi fœminis mares, ſtuprati & conſtupratores, fanatici vigiles; vino, ſtrepitibus, clamoribuſq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod indies plures fiunt. Majores veſtri, ne vos quidem, niſi quum aut vexillo in*

in arce poſito comitiorum cauſſa exercitus eductus eſſet, aut plebi concilium tribuni edixiſſent, aut aliquis ex magiſtratibus ad concionem vocaſſet, forte temere coire voluerunt: & ubicumque multitudo eſſet, ibi & legitimum rectorem multitudinis cenſebant debere eſſe. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiſcuos mulierum ac virorum eſſe creditis? Si quibus ætatibus initientur mares ſciatis; non miſereat vos eorum ſolum, ſed etiam pudeat. Hoc ſacramento initiatos juvenes milites faciendos cenſetis Quirites? iis ex obſcœno ſacrario eductis arma committenda? hi cooperti ſtupris ſuis alieniſque, pro pudicitia conjugum ac liberorum veſtrorum ferro decernent? Minus tamen eſſet, ſi flagitiis tantum effœminati forent (ipſorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abſtinuiſſent. Numquam tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid ſcelere peccatum eſt, ex illo uno ſacrario ſcitote ortum eſſe. Nec dum omnia in quæ conjuraverunt, edita facinora habent. adhuc privatis noxiis, quia nondum ad Rempubl. opprimendam ſatis virium eſt, conjuratio ſeſe impia tenet: creſcit & ſerpit quotidie malum. jam majus eſt, quam ut capere id privata fortuna poſſit: ad ſummam Reipub. ſpectat. Niſi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ, legitime ab conſule vocatæ, par nocturna concio eſſe poterit. nunc illi vos ſinguli univerſos concionantes timent: jam ubi vos dilapſi domos & in rura veſtra eritis, illi coierint. conſultabunt de ſua ſalute ſimul ac veſtra pernicie. tum ſingulis vobis univerſi timendi erunt. Optare igitur unusquiſque veſtrûm debet, ut bona mens ſuis omnibus fuerit. Si quem libido, ſi furor in illum gurgitem ab-

abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus conjuravit, non ſuum judicet eſſe. Ne quis etiam errore labatur veſtrûm quoque, non ſum ſecurus. nihil enim in ſpeciem fallacius eſt, quam prava religio. Ubi Deorum numen prætenditur ſceleribus, ſubit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid immiſtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, Senatusconſulta, aruſpicum denique reſponſa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium eſt magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent, ſacrificulos vateſque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent, comburerentque, omnem diſciplinam ſacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentiſſimi viri omnis divini humanique juris, nihil æque diſſolvendæ religionis eſſe, quam ubi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus ſum, ne qua ſuperſtitio agitaret animos veſtros, quum demolientes nos Bacchanalia diſcutienteſque nefarios cœtus cerneretis. Omnia Diis propitiis, volentibusque ea faciemus: qui, quia ſuum numen ſceleribus libidinibuſq; contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt. nec patefieri ut impunita eſſent, ſed ut vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæſtionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos, quæ ipſis nobis agenda ſunt, impigre exſequemur? Vigiliarum nocturnarum curam, per urbem minoribus magiſtratibus mandavimus. vos quoque æquum eſt, quæ veſtra munia ſunt, quo quiſq; loco poſitus erit, quod imperabitur, impigre præſtare: & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde

inde Senatusconſulta juſſerunt, indicique præmium propoſuerunt, *Si quis quem ad ſe deduxiſſet, nomenve abſentis detuliſſet. qui nominatus profugiſſet, diem certam ſe finituros: ad quam niſi citatus reſpondiſſet, abſens damnaretur. ſi quis eorum qui tum extra terram Italiam eſſent, nominaretur; ei laxiorem diem daturos, ſi venire ad cauſſam dicendam vellet.* Edixerunt deinde *ne quis quid fugæ cauſſa vendidiſſe, neve emiſſe vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.* Concione dimiſſa, terror magnus urbe tota fuit. nec mœnibus ſe tantum urbis, aut finibus Romanis continuit: ſed paſſim per totam Italiam, literis hoſpitum de Senatusconſulto, & concione, & edicto conſulum acceptis, trepidari cœptum eſt. Multi ea nocte quæ diem inſecuta eſt, quo in concione res palam facta eſt, cuſtodiis circa portas poſitis, fugientes à triumviris comprehenſi & reducti ſunt: multorum nomina delata. quidam ex iis viri fœminæque mortem ſibi conſciverunt. Conjuraſſe ſupra ſeptem millia virorum ac mulierum dicebantur. capita autem conjurationis conſtabat eſſe, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliſcum, L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta: eos maximos ſacerdotes conditoreſque ejus ſacri eſſe. data opera eſt, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad conſules faſſique, de ſe nullam moram judicio fecerunt. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius, per ſenatum res in diem trigeſimum differre, donec quæſtiones à con-

ſulibus

ſulibus perficerentur. Eadem ſolitudo, quia Romæ non reſpondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coegit conſules circa fora proficiſci, ibique quærere & judicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine ſacro, præeunte verba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam rem, in quas jurejurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant; eos in vinculis relinquebant: qui ſtupris aut cædibus violati erant, qui falſis teſtimoniis, ſignis adulterinis, ſubjectione teſtamentorum, fraudibus aliis contaminati; eos capitali pœna afficiebant. Plures necati, quam in vincula conjecti ſunt. magna vis in utraque cauſſa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu eſſent, tradebant: ut ipſi in privato animadverterent in eas. ſi nemo erat idoneus ſupplicii exactor in publico animadvertebatur. Datum deinde conſulibus negotium eſt, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam diruerent: extra quam ſi qua ibi vetuſta ara aut ſignum conſecratum eſſet. in reliquum deinde Senatusconſulto cautum eſt, *Ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia eſſent. ſi quis tale ſacrum ſolenne & neceſſarium duceret, nec ſine religione & piaculo ſe id omittere poſſe apud prætorem urbanum profiteretur; prætor ſenatum conſuleret, ſi ei permiſſum eſſet, quum in ſenatu centum non minus eſſent, ita id ſacrum faceret, dum ne plus quinque ſacrificio intereſſent; neu qua pecunia communis, neu quis magiſter ſacrorum, aut ſacerdos eſſet.* Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Mar-

Q. Marcio conſule, Senatusconſultum factum eſt, *Ut de iis quos pro indicibus conſules habuiſſent, integra res ad ſenatum referretur, quum Sp. Poſtumius quæſtionibus perfectis Romam rediſſet.* Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum cenſuerunt: magiſtratibuſque Ardeatium prædicendum, ut in intentiore eum cuſtodia aſſervarent; non ſolum ne effugeret, ſed ne mortis conſciſcendæ locum haberet. Sp. Poſtumius aliquanto poſt Romam venit. eo referente de P. Æbutii & Hiſpalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia eſſent, S. C. factum eſt, *Ut ſingulis his centena millia æris quæſtores urbani ex ærario darent; utique conſul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio emerita ſtipendia eſſent, ne invitus militaret, neve cenſor ei equum publicum aſſignaret. Utique Fecenia Hiſpala datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item eſſet, quaſi ei vir teſtamento dediſſet. Utique ei ingenuo nubere liceret. neu quid ei qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæve eſſet. Utique conſules prætoreſque qui nunc eſſent, quive poſtea futuri eſſent, curarent, ne quid ei mulieri injuria fieret, utique tutò eſſet. id ſenatum velle, & æquum cenſere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque ſunt ex Senatusconſulto, & de ceterorum judicum impunitate præmiiſque conſulibus permiſſum eſt. Et jam Q. Marcius quæſtionibus ſuæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficiſci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in ſupplementum acceptis. Eadem

pro-

provincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius conſules habuerunt. duas præterea legiones novas ex Senatusconſulto ſcribere juſſi ſunt: & viginti millia peditum ſociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. totum hunc exercitum præter legiones in ſupplementum Hiſpanienſis exercitus duci placebat. itaque conſules dum ipſi quæſtionibus impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. perfectis quæſtionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos eſt profectus. Dum penitus in abditos ſaltus (quæ latebræ receptaculaque ſemper illis fuerant) perſequitur; in præoccupatis anguſtiis, loco iniquo eſt circumventus. quatuor millia militum amiſſa, & legionis ſecundæ ſigna tria, undecim vexilla ſociûm Latini nominis in poteſtatem hoſtium venerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per ſilveſtres ſemitas erant, paſſim jactabantur. prius ſequendi Ligures finem quam fugæ Romani fecerunt. Conſul ubi primum ex hoſtium agro evaſit, ne quantum diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitum dimiſit. Non tamen obliterare famam rei male geſtæ potuit. nam ſaltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius eſt appellatus. Sub hunc nuncium ex Liguſtinis vulgatum, literæ ex Hiſpania miſtam gaudio triſtitiam afferentes recitatæ ſunt. C. Atinius, qui biennio antè prætor in eam provinciam profectus erat, cum Luſitanis in agro Aſtenſi ſignis collatis pugnavit. ad ſex millia

millia hoſtium ſunt cæſa: ceteri fuſi, fugati, caſtriſque exuti. Ad oppidum deinde Aſtam oppugnandam legiones ducit. id quoque haud multo majore certamine cepit, quam caſtra; ſed dum incautius ſubit muros, ictus ex vulnere poſt dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, ſenatus cenſuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem conſequeretur: nunciaretque, ſenatum æquum cenſere, ne ſine imperio provincia eſſet, maturare eum proficiſci. Quarto die, qui miſſus erat, Lunam venit. paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hiſpania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore quo C. Atinius in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta victoria diſceſſum eſt, niſi quod Celtiberi caſtra inde nocte proxima moverunt: Romanis & ſuos ſepeliendi, & ſpolia legendi ex hoſtibus poteſtas facta eſt. Paucos poſt dies coacto majore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro laceſſiverunt prœlio Romanos. Nihil traditur, quæ cauſſa numero aucto infirmiores eos fecerit: ſuperati prœlio ſunt. ad duodecim millia hominum cæſa, plus duo capta: & caſtris Romanus potitus. & niſi ſucceſſor adventu ſuo inhibuiſſet impetum victoris, ſubacti Celtiberi forent. Novi prætores ambos exercitus in hiberna deduxerunt. Per eos dies, quibus hæc ex Hiſpania nunciata ſunt, ludi Taurilia per biduum facti religionis cauſſa. per dies decem apparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerant honoris ejus cauſſa. athletarum quoque certamen tum primò Romanis

ſpecta-

ſpectaculo fuit : & venatio data leonum & pantherarum : & propè hujus ſeculi copia ac varietate ludicrum celebratum eſt. Novendiale deinde ſacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, igneſque cœleſtes multifariam orti adufiſſe complurium levi afflatu veſtimenta maxime dicebantur. Addita & unum diem ſupplicatio eſt ex decreto pontificum, quod ædis Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hoſtiis majoribus conſules procurarunt urbemque luſtraverunt. Sub idem tempus & ex Vmbria nunciatum eſt, ſemimarem duodecim fermè annos natum inventum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum juſſerunt. Eodem anno Galli tranſalpini tranſgreſſi in Venetiam ſine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia eſt, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes miſſis, reſponſum eſt, Neque profectos ex auctoritate gentis eos: nec quid in Italia facerent, ſe ſcire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi voviſſe ſeſe dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibuſque, per dies decem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona vendita, miſſum in Aſiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias eſt auctor. tum collatas ei pecunias, congregatoſque per Aſiam artifices : & quorum ludorum poſt bellum, in quo votos diceret, mentionem non feciſſent, de iis poſt legationem demum in ſenatu actum. Quum jam in exitu annus eſſet, Q. Marcius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſtumius quæſtionibus cum ſumma fide

curaque perfectis, comitia habuit. creati ſunt conſules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Poſtero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Poſtumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Attilius Serranus, L. Poſtumius Tempſanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Poſtumius conſul renunciaverat, peragrantem ſe propter quæſtiones utrumque littus Italiæ, deſertas colonias, Sipontum ſupero, Buxentum infero mari, inveniſſe. triumviri ad colonos eo ſcribendos ex Senatusconſulto ab T. Mænio prætore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus. Cum Perſeo rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipſo Perſeo cauſſa cepit. inchoata initia à Philippo ſunt: & is ipſe, ſi diutius vixiſſet id bellum geſſiſſet. Vna eum res, quum victo leges imponerentur, maximè angebat; quod qui Macedonum ab ſe defecerant in bello, in eos jus ſæviendi ademptum ei ab ſenatu erat: quum, quia rem integram Quintius in conditionibus pacis diſtulerat, non deſperaſſet impetrari poſſe. Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diviſis partibus, quum per eoſdem dies conſul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnaſſet; capta Heraclea, quia juſſus abſcedere à mœnibus Lamiæ erat, Romaniſque oppidum deditum eſt, ægre eam rem tulerat. permulſit iram ejus conſul quod ad Naupactum ipſe feſtinans, quo ſe ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permiſit, ut Athamaniæ & Aminandro bellum inferret: & urbes, quas Theſſalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine

tamine & Aminandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque urbem validam, & ad omnia opportunam, & Magnetum gentem ſuæ ditionis fecit. inde & in Thracia quaſdam urbes novæ atq; inſuetæ libertatis vitio, ſeditionibus principum turbatas, partibus quæ domeſtico certamine vincerentur, adjungendo ſe, cepit. His ſedata in præſentia regis ira in Romanos eſt. numquam tamen remiſit animum à colligendis in pace viribus, quibus quandocumque data fortuna eſſet, ad bellum uteretur. Vectigalia regni, non fructibus tantum agrorum portoriiſq; maritimis auxit: ſed metalla etiam & vetera intermiſſa recoluit, & nova multis locis inſtituit. ut vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amiſſa erat, reſtitueret; non ſobolem tantum ſtirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos: ſed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietuſque aliquamdiu à bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde cauſſæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Theſſalorum & Perræbiorum querelæ de urbibus ſuis ab eo poſſeſſis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi ſatis appareret. Maxime moverat ſenatum, quod jam Æni & Maroneæ affectari poſſeſſionem audierant. minus Theſſalos curabant. Athamanes quoq; legati venerunt; non partis amiſſæ, non finium jacturam querentes, ſed totam Athamaniam ſub jus judiciumq; regis veniſſe.

Et

Et Maronitarum exules erant pulſi, quia libertatis cauſſam defendiſſent ab regio præſidio. ii non Maroneam modo, ſed etiam Ænum in poteſtate nunciabant Philippi eſſe. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea: qui nihil niſi permiſſu Romanorum imperatorum factum, affirmabant. *Civitates Theſſalorum, & Perræbiorum, & Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem, in eadem cauſſa, qua Ætolos fuiſſe. Antiocho rege pulſo, occupatum oppugnandis Ætolicis urbibus conſulem, ad recipiendas eas civitates Philippum miſiſſe. armis ſubactos parere.* Senatus ne quid abſente rege ſtatueret, legatos ad eas controverſias diſceptandas miſit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, T. Sempronium, quorum ſub adventum, ad Theſſalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege diſceptatio erat, concilium indictum eſt.. Ibi quum Romani legati diſceptatorum loco, Theſſali Perræbiique, & Athamanes, haud dubii accuſatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, conſediſſent; pro ingenio quiſque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniuſve egerunt. In controverſiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cetera circa eas oppida; utrum Theſſalorum juris, quum vi ademptæ poſſeſſæque ab Ætolis forent (nam Philippum Ætolis ademiſſe eas conſtabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuiſſent. ita enim Acilium regi conceſſiſſe, ſi Ætolorum fuiſſent: & ſi voluntate, non vi atque armis coacti, cum Ætolis eſſent. Ejuſdem formulæ diſceptatio de Perræbiorum Magnetumq; oppidis fuit. omnium

enim jura poſſidendo per occaſiones Ætoli miſcuerant. Ad hæc quæ diſceptationis erant, querelæ Theſſalorum adjectæ, *quod ea oppida, ſi jam redderentur ſibi, ſpoliata ac deſerta redditurus eſſet. nam præter belli caſibus amiſſos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxiſſe, & opera eorum in ſervilibus abuti miniſteriis: & quæ reddiderit coactus Theſſalis, inutilia ut redderet, curaſſe. Thebas Phthias unum maritimum emporium fuiſſe; quondam Theſſalis quæſtuoſum & frugiferum. Ibi navibus onerariis comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem curſum dirigerent; negotiationem maritimam omnem eo avertiſſe. Iam ne à legatis quidem, qui jure gentium ſancti ſint, violandis abſtinere. inſidias poſitas euntibus ad T. Quintium. Itaque ergo in tantum metum omnes Theſſalos conjectos, ut non in civitatibus ſuis, non in communibus gentis conciliis, quiſquam hiſcere audeat. procul enim abeſſe libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum; prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem ſi vox libera non ſit, liberum eſſe? Nunc ſe fiducia & præſidio legatorum ingemiſcere magis quam loqui. niſi provideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur; nequiquam & illum victum, & ſe liberatos eſſe. Vt equum tenacem non parentem, frenis aſperioribus caſtigandum eſſe.* Hæc acerbe poſtremi: quum priores leniter permulſiſſent iram ejus, petentes, *Vt ignoſceret pro libertate loquentibus: & ut depoſita domini acerbitate aſſueſceret ſocium atque amicum ſeſe præſtare. & imitaretur populum Romanum; qui caritate quam metu adjungere ſibi ſocios mallet.* Theſſalis auditis, Perræbii Gonnocondylum, quod

quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perræbiæ fuiſſe, & ut ſibi reſtitueretur, agebant. & de Mallœa & Ericinio eadem poſtulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & caſtella Athenæum & Pœtneum. Philippus, ut accuſatoris potius quam rei ſpeciem haberet, & ipſe à querelis orſus, *Menelaidem in Dolopia quæ regni ſui fuiſſet, Theſſalos vi atque armis expugnaſſe queſtus eſt. item Petram in Pieria ab iiſdem Theſſalis Perrabiiſque captam. Xynias quidem haud dubiè Ætolicum oppidum ſibi eos contribuiſſe; & Parachaloida, quæ ſub Athamania eſſet, nullo jure Theſſalorum formulæ factam. Nam quæ ſibi crimina objiciantur, de inſidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut deſertis; alterum deridiculum eſſe, ſe reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores ſuos reſpuere. tot annos eſſe, per quos numquam ceſſaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad ſenatum crimina de ſe deferre. quem umquam verbo violatum eſſe? Semel ad Quintium euntibus inſidias dici factas. ſed quid iis acciderit, non adjici. Quærentium quid falſo objiciant, quum veri nihil habeant, ea crimina eſſe. Inſolenter & immodice abuti Theſſalos indulgentia populi Romani; velut ex diutina ſiti nimis avide meram haurientes libertatem. Ita ſervorum modo præter ſpem repente manumiſſorum, licentiam vocis & linguæ experiri. & jactare ſeſe inſectatione & conviтiis dominorum.* Elatus deinde ira adjecit, Nondum omnium dierum ſolem occidiſſe. Id minaciter dictum, non Theſſali modo in ſeſe, ſed etiam Romani acceperunt. & quum fremitus poſt eam vocem ortus, & tandem ſedatus eſſet; Perræbiorum inde Atha-

manum.

manumque legatis reſpondit, *Eandem de quibus illi agant, civitatum cauſſam eſſe. conſulem Acilium & Romanos ſibi dediſſe eas, quum hoſtium eſſent. Si ſuum munus qui dediſſent, adimere velint, ſcire ſe cedendum eſſe: ſed meliori ac fideliori amico, in gratiam leviùm & inutilium ſociorum injuriam eos eſſe facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam eſſe gratiam, quam libertatis: præſertim apud eos qui male utendo eam corrupturi ſint.* Cauſſa cognita, pronunciaverunt legati, *Placere deduci præſidia Macedonum ex iis urbibus: & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De injuriis quas ultro citroque illatas querantur; quo modo inter eas gentes & Macedonas diſceptetur; formulam juris exſequendi conſtituendam eſſe.* Inde graviter offenſo rege, Theſſalonicen ad cognoſcendum de Thraciæ urbibus proficiſcuntur. ibi legati Eumenis: *Si liberas eſſe Ænum & Maroneam velint Romani, nihil ſui pudoris eſſe ultra dicere, quam ut admoneant; re, non verbo eos liberos relinquant, nec ſuum munus intercipi ab illo patiantur. Sin autem minor cura ſit civitatum in Thracia poſitarum; multo verius eſſe, quæ ſub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quam Philippum habere; vel pro patris Attali meritis bello; quod adverſus Philippum ipſum geſſerit populus Romanus; vel ſuis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculiſq; omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præjudicium. qui quum Cherſonneſum Lyſimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dediſſe. quæ ipſa propinquitate regionis velut appendices majoris muneris eſſent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii,*

perii, quum tam procul à finibus Macedoniæ abſint, civitatibus his præſidia impoſuiſſe? Vocari Maronitas juberent. ab iis certiora omnia de ſtatu civitatum earum ſcituros. Legati Maronitarum vocati, *Non uno loco tantum urbis præſidium regium eſſe, ſicut in aliis civitatibus, dixerunt, ſed pluribus ſimul: & plenum Macedonum Maroneam eſſe. Itaque dominari aſſentatores regios. his ſolis loqui & in ſenatu & in concionibus licere. eos omnes honores & capere ipſos, & dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura ſit, aut exulare pulſos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios ſilere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt: *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuiſſet, direxiſſe finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam ſubeat; nuſquam ad mare declinantem. Philippum novam poſtea deflexiſſe viam, quà Maronitarum urbes agroſque amplectatur.* Ad ea Philippus longe aliam, quam adverſus Theſſalos Perrhæboſque nuper, ingreſſus diſſerendi viam. *Non cum Maronitis*, inquit, *mihi aut cum Eumene diſceptatio eſt; ſed etiam vobiſcum Romani. à quibus nihil æqui me impetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum cenſebam; non quia magna acceſſio ea regni futura eſſet (ſunt enim & parva oppida, & in finibus extremis poſita) ſed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. negatum eſt mihi. Bello Ætolico Lamiam oppugnare juſſus à conſule Manio Acilio, quum diu fatigatus ibi præliis operibuſque eſſem; tranſcendentem me jam muros, à capta propè urbe revocavit conſul, & abducere copias inde coegit. Ad hujus ſolatium injuriæ per-*

miſſum eſt, ut Theſſaliæ Perrabiæq; & Athamanum, reciperem quædam caſtella magis quam urbes. ea quoque ipſa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademiſtis. Pro non dubio paulo ante, ſi Diis placet, legati Eumenis ſumebant, quæ Antiochi fuerunt. Eumenem æquius eſſe quam me habere. id ego aliter longe judico eſſe. Eumenes enim non niſi viciſſent Romani, ſed niſi bellum geſſiſſent, manere in regno ſuo non potuit. Itaque ille veſtrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in diſcrimine fuerit, ut tria millia talentûm, & quinquaginta tectas naves, & omnes Græciæ civitates, quas antea tenuiſſem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem ſocietatis, ſim aſpernatus. hoſtemque ei me eſſe prius etiam quam Manius Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli: & cum eo conſule belli partem quamcunque mihi delegavit, geſſi: & inſequenti conſule L. Scipioni, quum terra ſtatuiſſet ducere exercitum ad Helleſpontum, non iter tantum per regnum noſtrum dedi, ſed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, ſed per Thraciam; ubi etiam inter cetera pax quoque præſtanda à barbaris erat. Pro hoc ſtudio meo erga vos, ne dicam merito; utrum adjicere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentia veſtra oportebat, an quæ haberem aut meo jure, aut beneficio veſtro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuiſſe fatemini, non reſtituuntur. Eumenes, tanquam ad Antiochum, ſpoliandum me venit. &, ſi Diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impudentiſſimæ prætendit; quo maxime & refelli & coargui poteſt. Diſertiſſime enim planiſſimeque in eo ſcriptum eſt;

Cher-

Cherſonneſum & Lyſimachiam Eumeni dari. Vbi tandem Ænus, & Maronea, & Thraciæ civitates aſſcriptæ ſunt? quod ab illis ne poſtulare quidem eſt auſus, id apud vos tamquam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos eſſe velitis, referte. Si tanquam inimicum & hoſtem inſectari propoſitum eſt; pergite ut cœpiſtis, facere. Sin aliquis reſpectus eſt mei, ut ſocii atque amici regis; deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis. Movit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio reſponſo rem ſuſpenderunt: *Si decem legatorum decreto Eumeni datæ civitates eæ eſſent, nihil ſe mutare. ſi Philippus bello cepiſſet eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. ſi neutrum eorum foret, placere cognitionem ſenatui reſervari: & ut omnia in integro manerent, præſidia quæ in iis urbibus ſint, deduci.* Hæ cauſſæ maxime animũ Philippi alienaverunt ab Romanis. ut non à Perſeo filio ejus novis cauſſis motum, ſed ob has à patre bellum relictum filio videri poſſit. Romæ nulla belli Macedonici ſuſpicio erat. L. Manlius proconſul ex Hiſpania redierat. cui poſtulanti ab ſenatu in æde Bellonæ triumphũ rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat: exemplum obſtabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis qui exercitum non deportaſſet, triumpharet, niſi perdomitam pacatamq; provinciam tradidiſſet ſucceſſori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri præterea pondo centum viginti duo: argenti ſedecim millia trecenta: & pronunciavit in ſenatu, decem millia pondo argenti, & octoginta auri Q. Fabium quæſtorem advehere. id quoque ſe in ærarium

illaturum. Magnus motus ſervilis eo anno in Appulia fuit. Tarentum provinciam L. Poſtumius prætor habebat. Is de paſtorum conjuratione, qui vias latrociniis paſcuaque publica infeſta habuerant, quæſtionem ſevere exercuit, ad ſeptem millia hominum condemnavit: multi inde fugerunt: de multis ſumptum eſt ſupplicium. Conſules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti ſunt. Eodem anno in Hiſpania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Beturia junxiſſent, in Carpetaniam, ubi hoſtium caſtra erant, progreſſi ſunt; communi animo conſilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus, inter pabulatores pugna orta eſt. quibus dum utrimque ſubvenitur à caſtris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. In eo tumultuario certamine, & loca ſua & genus pugnæ pro hoſte fuere. duo exercitus Romani fuſi, atq; in caſtra compulſi ſunt. non inſtitere perculſis hoſtes. Prætores Romani, ne poſtero die caſtra oppugnarentur, ſilentio proximæ noctis tacito ſigno exercitũ abduxerunt. Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt, vacuaque præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationẽ erant, diripuerunt: regreſſique in ſua caſtra, paucos dies quietis ſtativis manſerunt. Romanorum ſociorumque, in prœlio fugaque, ad quinque millia occiſa; quorum ſe ſpoliis hoſtes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Prætores interim Romani, omne id tempus contrahendis ex civitatibus ſociis Hiſpanorum auxiliis, reficiendiſq; ab terrore adverſæ pugnæ mili-

militum animis conſumpſerunt. ubi ſatis placuère vires, & jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hoſtem poſcebat; duodecim millia paſſuum ab Tago flumine poſuerunt caſtra. inde tertia vigilia ſublatis ſignis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hoſtium caſtra erant. extemplo qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læva Quintius exercitum traduxerunt: quieto hoſte, dum miratur ſubitum adventum, conſultatque; qui tumultum injicere trepidantibus in ipſo tranſitu àmnis potuiſſet. Interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis contractiſq̃ue in unum locum, quia jam moveri videbant hoſtem, nec ſpacium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. in medio locatæ quinta Calpurnii legio, & octava Quintii. id robur totius exercitus erat. Campum apertum uſque ad hoſtium caſtra habebant liberum à metu inſidiarum. Hiſpani poſteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conſpexerunt, ut priuſquam ſe jungere atque inſtruere poſſent, occuparent eos, caſtris repentè effuſi curſu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prœlium fuit; & Hiſpanis recenti victoria inflatis, & inſueta ignominia milite Romano accenſo. acerrime media acies, duæ fortiſſimæ legiones dimicabant; quos quum aliter moveri loco non poſſe hoſtis cerneret, cuneo inſtitit pugnare: & uſque plures conſertioreſque, medios urgebant. Ibi poſteaquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum, L. Iuventium Thalnam legatos ad ſingulas legiones adhortandas pro-

pere mittit. Docere & monere jubet, *in illis ſpem omnem vincendi & retinendæ Hiſpaniæ eſſe. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus modo Italiam, ſed ne Tagi quidem ulteriorem ripam umquam viſurum.* ipſe cum equitibus duarum legionum paululum circumvectus, in cuneum hoſtium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum ſuis equitibus alterum hoſtium latus invadit: ſed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & prætor ipſe ante alios. nam & primus hoſtem percuſſit, & ita ſe immiſcuit mediis, ut vix utrius partis eſſet, noſci poſſet. & equites prætoris eximia virtute, & equitum pedites accenſi ſunt. Pudor movit primos centuriones*, qui inter tela hoſtium prætorem conſpexerunt. Itaque urgere ſigniferos pro ſe quiſque, jubere inferre ſigna, & confeſtim militem ſequi. Renovatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex ſuperiore loco. Haud ſecus ergo quam torrentis modo fundunt ſternuntque perculſos, nec ſuſtinere alii ſuper alios inferentes ſeſe poſſunt. Fugientes in caſtra equites perſecuti ſunt, & permiſti turbæ hoſtium intra vallum penetraverunt. ubi ab relictis in præſidio caſtrorum prœlium inſtauratum: coactique ſunt Romani equites deſcendere ex equis. Dimicantibus iis legio quinta ſupervenit: deinde, ut quæque potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur paſſim Hiſpani per tota caſtra: nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia ferè qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille ſemiermes maxime per agros palati ſunt. Supra triginta quinque millia hoſtium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ ſuperfuit. ſigna

capta

capta centum triginta tria. Romani ſocijque, paulo plus ſexcenti, & provincialium auxiliorum centum quinquaginta fermè ceciderunt. tribuni militum quinq; amiſſi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime victoriæ ſpeciem fecerunt. in caſtris hoſtium, quia ipſis ſpacium ſua communiendi non fuerat, manſerunt. Pro concione poſtero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites, phaleris, pronunciavitque, eorum maxime opera hoſtes fuſos, caſtra capta & expugnata eſſe. Quintius alter prætor ſuos equites catellis ac fibulis donavit. donati & centuriones ex utriuſque exercitu permulti; maxime qui mediam aciem tenuerunt. Conſules delectibus, aliiſque quæ Romæ agenda erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Piſis profectus in Appuanos Ligures, vaſtando agros, urendoque vicos & caſtella eorum, aperuit ſaltum uſq; ad fluvium Macram & Lunę portum. Hoſtes montem, antiquam ſedem majorum ſuorum, ceperunt. & inde, ſuperata locorum iniquitate, prœlio dejecti ſunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit ſecundis aliquot prœliis. ſex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres & quadraginta ſecuri percuſſit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quam Sempronius, cui ſors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus conſulatum petebat. Competitoreſque habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos. & ab repulſis eo magis debitum, quia

primo negatus erat, honoré repetentes. etiam quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeji quoque gratioſi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus. & ii.repulſi, in ſpem impetrandi tandem aliquando honoris, dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubiè deſtinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinus. ſed Claudius conſul ſine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamantibus adverſariis, & majore parte ſenatus, *meminiſſe eum debere prius ſe conſulem populi Romani, quam fratrē P. Claudii eſſe: quin ille ſedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum ſpectatorem ſe praberet*; coerceri tamē ab effuſo ſtudio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra conſulem, aut pro ſtudio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut dejecto Fabio fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter ſpem ſuam & ceterorum. locum ſuum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis ſtudiis, non vi Claudiana, inter plebejos certatum eſt. Prætorum inde comitia ſunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæſus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules fuerunt, domi militiæque geſta. Principio inſequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius conſules erant; quum Q. Cæcilius, M. Bæbius, & T. Sempronius, qui ad diſceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Theſſalorumque civi-

civitates, miſſi erant, legationem renuntiaſſent; regem quoque eorum civitatumque legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationē novam patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreverunt: ad viſendum, redditæne civitates Rhodiis & Theſſalis & Perræbiis eſſent. Iiſdem mandatum, Vt ab Æno & Maronea præſidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponneſum quoque adire juſſi; unde prior legatio diſceſſerat incertiore ſtatu rerum, quam ſi non veniſſent. nam ſuper cetera etiam ſine reſponſo dimiſſi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, ſimul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venundatam: ademptas, quibus ad eam diem civitas ſteiſſet, Lycurgi leges. Achæi maxime concilii negati crimen excuſabant, recitando legem: quæ, niſi belli paciſve cauſſa,& quum legati ab ſenatu cum literis, aut ſcriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne poſtea excuſatio eſſet, oſtendit ſenatus, curæ iis eſſe debere, ut Romanis legatis ſemper adeundi concilium gentis poteſtas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, ſenatus daretur. Dimiſſis iis legationibus, Philippus à ſuis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaq; præſidia eſſe; infenſus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomaſto qui præerat maritimę oræ, mandat, ut partis adverſæ principes interficeret. Ille per Caſandrum quendam, unum ex regiis jam diu

habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromiſſis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes, *tam crudeliter adverſus innoxios Maronitas, tam ſuperbe adverſus populum Romanum factum, ut quibus libertatem reſtituendam ſenatus cenſuiſſet, ii pro hoſtibus trucidarentur*; abnuebat *quicquam eorum ad ſe, aut quemquam ſuorum pertinere. Seditione inter ipſos dimicatum, quum alii ad ſe, alii ad Eumenem civitatem traherent. id facile ſcituros eſſe, ſi percunctarentur ipſos Maronitas*: haud dubius, perculſis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiſcere adverſus ſe auſurum. Negare Appius, *Rem evidentem pro dubia quærendam. ſi ab ſe culpam removere vellet, Onomaſtum & Caſandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos ſenatus percunctari poſſet.* Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei conſtaret. deinde collecto tandem animo, *Caſandrum, qui Maroneæ fuiſſet, ſi utiq; vellent, ſe miſſurum dixit. Ad Onomaſtum quidẽ quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, ſed ne in regione quidem propinqua fuiſſet?* Et parcebat magis Onomaſto honoratiori amico, & eundem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipſe ſermonem cum eo contulerat, & multorum talium miniſtrum & conſcium habebat. Caſander quoque, miſſis qui per Epirum ad mare proſequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur ſublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digreſſi ſunt, ut præ ſe ferrent, nihil eorum ſibi placere: & Philippus minime quin rebellandum eſſet dubius. quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, mino-

rem

rem filium, mittere Romam, ſimul ad purganda crimina, ſimul ad deprecandam iram ſenatus, ſtatuit: ſatis credens ipſum etiam juvenem, quod Romæ obſes ſpecimen regiæ indolis dediſſet, aliquid momenti facturum. Interim per ſpeciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipſa ad terrorem regulis Thracum injiciendũ profectus, perculſis iis uno prœlio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit. miſſis ad accolas Iſtri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, ſolicitandos. Et in Peloponneſo adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire juſſi erant, exſpectabatur: adverſus quos ut præparata conſilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. *Ex hoſtibus eos accuſatores factos. & periculum eſſe, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuiſſent. quippe in bello ſociis Romanis Achæos uſos: nunc eoſdem Romanos æquiores Lacedæmoniis quam Achæis eſſe: ubi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules ſuo beneficio reſtituti, legationem Romam adverſus gentem Achæorum ita de ipſis meritam ſuſcepiſſent, adeoq; infeſta oratione uſi eſſent, ut patria pulſi, non reſtituti in eam, viderentur.* Clamor undique ortus, referri nominatim de iis. & quum omnia ira, non concilio gererentur, capitis damnati ſunt. Paucos poſt dies Romani legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum eſt concilium. Priuſquam agerent quicquam, terror Achæis injectus erat & cogitatio, quam non ex æquo diſceptatio futura eſſet; quod Areum & Alcibiadem, capitis ab ſe in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiſcere quiſquam audebat. Appius ea, quæ apud ſenatum

queſti

queſti erant Lacedæmonii, diſplicere ſenatui oſtendit. *Cædem primum ad conflictum factum eorum, qua à Philopœmene ad cauſſam dicendam evocati veniſſent: deinde quum in homines ita ſævitum eſſet, nec in ulla parte crudelitas eorum ceſſaret; muros dirutos urbis nobiliſſimæ eſſe, leges vetuſtiſſimas abrogatas, inclytamque per gentes Lycurgi diſciplinam ſublatam.* Hæc quum Appius dixiſſet, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis auctoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita reſpondit: *Difficilior nobis Ap. Claudi apud vos oratio eſt, quam Romæ nuper apud ſenatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accuſantibus reſpondendũ erat: nunc à vobis ipſis accuſati ſumus, apud quos cauſſa dicenda eſt. quam iniquitatem conditionis ſubimus illa ſpe, judicis animo te auditurum eſſe, poſita contentione, qua paulò ante egiſti. Ego certe, quum ea, quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & poſtea Romæ queſti ſunt Lacedæmonii, à te paulo ante relata ſint, non tibi ſed illis me apud te reſpondere credam. Cædem objicitis eorum, qui à Philopœmene prætore evocati ad cauſſam dicendam interfecti ſunt. Hoc ego crimen non modo non à vobis Romani, ſed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuiſſe arbitror. Quid ita? quia in veſtro fœdere erat, ut maritimis urbibus abſtinerent Lacedæmonii. Quo tẽpore armis captis urbes, à quibus abſtinere juſſi erant, nocturno impetu occupaverunt; ſi T. Quintius, ſi exercitus Romanus, ſicut antea in Peloponeſo fuiſſet, eo nimirum capti & oppreſſi confugiſſent. quum vos procul eſſetis, quo alio, niſi ad nos ſocios veſtros, Gytheo quos antea opem ferenteis, quos Lacedæmonem vobiſcum ſimili de cauſſa oppugnanteis viderant, confugerent? Pro vobis igitur juſtum piumque bellum ſuſce-*

ſuſcepimus. quod quum alii laudent, deprehendere ne Lacedæmonii quidem poſſint, & Dii quoque ipſi comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea quæ belli jure acta ſunt, in diſceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. Noſtrum eſt, quod evocavimus eos ad cauſſam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant? Quod vero illi venientes in caſtra interfecti ſunt; veſtrum eſt, Areu & Alcibiade, qui nunc nos, ſi Diis placet, accuſatis, non noſtrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero ii quoque duo fuerunt & tunc vobiſcum erant, quod domicilio ſibi delegerant, maritima oppida, ſe petitos credentes; in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio poſſe conſeneſcere ſe indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios non Achai interfecerunt. nec jure, an injuria caſi ſint, argumentari refert. At enim illa certe veſtra ſunt, Achai, quod leges diſciplinamque vetuſtiſſimam Lycurgi ſuſtuliſtis, quod muros diruiſtis. Quæ utraque ab iiſdem obiici qui poſſunt; quum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo, ſed paucos ante annos ad diſſolvendam Lycurgi diſciplinam extructi ſint? Tyranni enim nuper eos arcem & munimentum ſibi, non civitati, paraverunt. Et ſi exiſtat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum; & nunc ſe patriam & Spartam antiquam agnoſcere dicat. Non Philopœmenem exſpectare, nec Achæos, ſed vos ipſi Lacedæmonii veſtra manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis veſtigia debuiſtis. Veſtræ enim illæ deformes veluti cicatrices ſervitutis erant: & quum ſine muris per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes

cipes Græciæ fuiſſetis, murus velut compedibus circumdatus vinclis per centum annos ſerviſtis. Quod ad leges ademptas attinet: ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademiſſe arbitror. nos non ſuas ademiſſe, quas non habebant, ſed noſtras leges dediſſe: nec male conſuluiſſe civitati, quum concilii noſtri eam fecerimus, & nobis miſcuerimus, ut corpus unum & concilium totius Peloponneſi eſſet. Tunc, opinor, ſi aliis ipſi legibus viveremus, alias iſtis injunxiſſemus, queri ſe iniquo jure eſſe, & indignari poſſent. Scio ego, Appi Claudi, hanc orationem, qua ſum adhuc uſus, neque ſociorum apud ſocios neque liberæ gentis eſſe: ſed ſervorum verius diſceptantium apud dominos. Nam ſi non vana illa vox præconis fuit, qua liberos eſſe omnium primos Achæos juſſiſtis, ſi fœdus ratum eſt, ſi ſocietas & amicitia ex æquo obſervatur; cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quæro, vos rationem repoſcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui ſunt, finge, à nobis. Quid? vos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis? Muros diruimus. vos non muros tantum, ſed urbem & agros ademiſtis. Specie, inquis, æquum eſt fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium eſt. Sentio, Appi: & ſi non oportet, non indignor, ſed oro vos, quantumlibet interſit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hoſtes veſtri noſtrique apud vos ſint, ac nos ſocii: imo ne meliore jure ſint. Nam ut in æquo eſſent, nos fecimus, quum leges iis noſtras dedimus, quum ut Achæi concilii eſſent, effecimus. Parum eſt victis, quod victoribus ſatis eſt. plus poſtulant hoſtes, quam ſocii habent. Quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide inſculptis in æternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt,

ſunt, ea cum perjurio noſtro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, & ſi ita vultis, etiam timemus: ſed plus & veremur & timemus Deos immortales. Cum aſſenſu maximæ partis eſt auditus, & locutum omnes pro majeſtate magiſtratus, cenſebant: ut facile appareret, molliter agendo dignitatem ſuam tenere apud Romanos non poſſe. Tum Appius, ſuadere ſe magnopere Achæis dixit, ut dum liceret voluntate ſua facere, gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent. Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu eſt, ſed metum injecit imperata recuſandi. id modo petierunt, ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos religione obſtringerent, irrita ea, quæ jurejurando ſanxiſſent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, ſublata eſt. Romæ principio ejus anni quum de provinciis conſulum & prætorum actum eſſet, conſulibus Ligures, quia bellum nuſquam alibi erat, decreti. Prætores C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos, ſortiti ſunt. C. Sempronius Blæſus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hiſpaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hiſpaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus L. Iuventius Thalna, & T. Quintilius Varus venerunt. qui quantum bellum jam profligatum in Hiſpania eſſet, ſenatu edocto, poſtularunt ſimul, ut pro rebus tam proſpere geſtis Diis immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta eſt. de legionibus deportandis,

tandis, quum de conſulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri juſſerunt. Paucos poſt dies conſuli in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ ſunt. De exercitibus Hiſpanienſibus magna contentio fuit inter novos prætores & amicos abſentium, Calpurnii Quintiique. Vtraque cauſſa tribunos plebis, utraque conſules habebat. ii ſe interceſſuros Senatusconſulto, ſi deportandos cenſerent exercitus denuntiabant; illi, ſi hæc interceſſio fieret, nullam rem aliam ſe decerni paſſuros. Victa poſtremo abſentium gratia eſt, & Senatusconſultum factum, *Ut prætores quatuor millia peditum Romanorum ſcriberent, quadringentos equites, & quinque millia ſociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos ſecum in Hiſpaniam portarent. quum eas legiones quatuor deſcripſiſſent, quod plus quam quina millia peditum, treceni equites, in ſingulis legionibus eſſet, dimitterent: eos primum, qui emerita ſtipendia haberent, deinde ut cujuſque fortiſſima opera Calpurnius & Quintius in prœlio uſi eſſent.* Hac ſedata contentione, alia ſubinde C. Decimii Prætoris morte exorta eſt. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno fuerant, & C. Valerius Flamen Dialis, & Q. Fulvius Flaccus (is quia ædilis curulis deſignatus erat, ſine toga candida, ſed maxima ex omnibus contentione) petebant. certamenque ei cum flamine erat. & poſteaquam primo æquare, mox ſuperare etiam eſt viſus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam eſſe, quod duos ſimul unus magiſtratus, præſertim curules, neque capere poſſet, nec gerere: pars, legibus

gibus eum ſolvi æquum cenſere, ut, quem vellet, prætorem creandi, populo poteſtas fieret. L. Portius conſul primo in ea ſententia eſſe, ne nomen ejus acciperet. deinde ut ex auctoritate ſenatus idem faceret. Convocatis Patribus, referre ſe ad eos dixit, quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati ædilis curulis deſignatus præturam peteret: ſibi, niſi quid aliud iis videretur, in animo eſſe è lege comitia habere. Patres cenſuerunt, uti L. Portius conſul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento eſſet, quo minus comitia Prætoris in locum C. Decimii ſubrogandi è lege haberentur. Agenti conſuli ex Senatusconſulto, reſpondit Flaccus, nihil, quod ſe indignum eſſet, facturum. Medio reſponſo ſpem ad voluntatem interpretantibus fecerat; ceſſurum Patrum auctoritati eſſe. Comitiis acrius etiam quam ante petebat, criminando, extorqueri ſibi à conſule & ſenatu, populi Romani beneficium, & invidiam geminati honoris fieri: tanquam non appareret, ubi deſignatus Prætor eſſet extemplo ædilitate ſe abdicaturum. Conſul cum & pertinaciam petentis creſcere, & favorem populi magis magiſque in eum inclinari cerneret, dimiſſis comitiis ſenatum vocavit. cenſuerunt frequentes, quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil moviſſet, ad populum cum Flacco agendum. Concione advocata quum egiſſet conſul; ne tum quidem de ſententia motus, gratias populo Romano egit, quod tanto ſtudio, quotiescunque declarandæ voluntatis poteſtas facta eſſet, Prætorem ſe voluiſſet facere. Ea ſibi ſtudia civium ſuorum deſtituere non in animo eſſe. Hæc vero tam obſtinata vox, tantum ei

ſavorem accendit, ut haud dubius Prætor eſſet; ſi conſul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter ſe ipſos, & cum conſule fuit: donec ſenatus à conſule eſt habitus, decretumque: quoniam prætoris ſubrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & prava ſtudia hominum impedirent, ſenatum cenſere ſatis prætorum eſſe: P. Cornelius utramq; in urbe juriſdictionem haberet, Apollinique ludos faceret. His comitiis prudentia & virtute ſenatus ſublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, & inter plures potentioreſque viros ſunt exorta. Cenſuram ſumma contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulſo, L. Furius Purpureo, patricii: plebeji autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, T. & M. Sempronii, Longus & Tuditanus. ſed omneis patricios plebejoſq; nobiliſſimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. in hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut quocumque loco natus eſſet, fortunam ſibi ipſe facturus fuiſſe videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Vrbanas ruſticaſque res pariter callebat. Ad ſummos honores alios ſcientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. huic verſatile ingenium ſic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortiſſimus, multiſque inſignibus clarus pugnis. idem poſteaquam ad magnos honores pervenit, ſummus imperator: idem in pace, ſi jus conſuleres, peritiſſimus; ſi cauſſa oranda eſſet, eloquentiſſimus. nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum

nullum extet: vivit imo, vigetque eloquentia ejus, ſacrata ſcriptis omnis generis. Orationes & pro ſe multæ, & pro aliis, & in alios. nam non ſolum accuſando, ſed etiam cauſſam dicendo fatigavit inimicos. Simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipſe exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis preſſerit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Aſperi proculdubio animi, & linguæ acerbæ, & immodice liberæ fuit: ſed invicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ; contemptor gratiæ, divitiarum. In parſimonia, in patientia laboris periculique, ferrei prope corporis, animique; quem ne ſenectus quidem, quæ ſolvit omnia, fregerit. Qui ſextum & octogeſimum annum agens cauſſam dixerit, ipſe pro ſe oraverit, ſcripſeritque: nonageſimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit judicium. Hunc, ſicut omni vita, ita tum petentem premebat nobilitas: coierantque (præter L. Flaccum, qui collega in conſulatu fuerat) candidati omnes, ad dejiciendum honore eum: non ſolum ut ipſi potius adipiſcerentur, nec quia indignabantur novum hominem cenſorem videre, ſed etiam quod triſtem cenſuram, periculoſamque multorum famæ, & ab læſo à pleriſque, & lædendi cupido, exſpectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat; refragari ſibi, qui liberam & fortem cenſuram timerent, criminando. & ſimul L. Valerio ſuffragabatur. Illo uno collega caſtigare ſe nova flagitia, & priſcos mores revocare poſſe. His accenſi homines, adverſa nobilitate non M. Porcium modo cenſorem fecerunt, ſed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia

cen-

cenſorum conſules prætoreſque in provincias profecti ſunt, præter Q. Mævium, quem quatuor non minus menſes, priuſquam in Sardiniam iret, quæſtiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius viſum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Poſtumius prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas paſtorum conjurationes vindicavit, & reliquias Bachanalium quæſtionis cum omni executus eſt cura. multos, qui aut citati non affuerant, aut vades deſeruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehenſos Romam ad ſenatum miſit. in carcerem omnes à P. Cornelio conjecti ſunt. In Hiſpania ulteriore, fractis proximo bello Luſitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius, in Sueſſetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnavit, captivos vendidit. quieta deinde hiberna & citerior provincia habuit. Veteres prætores C. Calpurnius Piſo, & L. Quintius Romam redierunt: utrique magno patrum conſenſu triumphus eſt decretus. Prior C. Calpurnius de Luſitanis & Celtiberis triumphavit. coronas aureas tulit octoginta três, & duodecim millia pondo argenti. Paucos poſt dies L. Quintius Criſpinus ex iiſdem LuſitanisCeltiberiſq; triumphavit. tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Cenſores, M. Porcius & L. Valerius, metu miſta exſpectatione ſenatum legerunt: ſeptem moverunt ſenatu. ex quibus unum inſignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flaminium cõſularem. Patrum memoria inſti-

inſtitutum fertur, ut cenſores motis ſenatu aſſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut ſenatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe graviſſima in L. Quintium oratio eſt, quaſi accuſator ante notam, non cenſor poſt notam uſus eſſet, retinere Quintium in ſenatu ne frater quidem T. Quintius, ſi tum cenſor eſſet, potuiſſet. Inter cetera objecit ei: Philippum Pœnum, carum ac nobile ſcortum, ab Roma in Galliam provinciam ſpe ingentium donorum perductum. eum puerum, per laſciviam quum cavillaretur, exprobrare conſuli perſæpe ſolitum, quod ſub ipſum ſpectaculum gladiatorium abductus ab Roma eſſet, ut obſequium amatori venditaret. Forte epulantib⁹ iis, quum jam vino incaluiſſent, nunciatum in convivio eſſe, nobilem Bojum cum liberis transfugam veniſſe: convenire conſulem velle, ut ab eo fidem præſens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem, alloqui conſulem cœpiſſe. inter cujus ſermonem Quintius ſcorto. *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, jam hunc Gallum morientem aſpicere?* Et quum is vixdum ſerio annuiſſet, ad nutum ſcorti conſulem ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemque populi Romani atque eorum qui aderant implorant, latus transfodiſſe. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legiſſet, & fabulæ tantum ſine auctore editæ crediдiſſet; aliud argumentum, ſimile tamen & libidine & crudelitate peragit. Placentiæ famoſam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium accerſitam

tam ſcribit. ibi jactantem ſeſe ſcorto inter cetera retuliſſe, quam acriter quæſtiones exercuiſſet, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos ſecuri percuſſurus eſſet. Tum illam infra eum accubantem negaſſe, umquam vidiſſe quemquam ſecuri ferientem, & pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miſeris attrahi juſſum, ſecuri percuſſiſſe. Facinus ſive eo modo quo cenſor objecit, ſive ut Valerius tradit, commiſſum eſt, ſævum atque atrox: inter pocula atq; epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos eſſet, ad ſpectaculum ſcorti procacis, in ſinu conſulis recubantis, mactatam humanam victimam eſſe, & cruore menſam reſperſam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut ſi id factum negaret, ceteraque quæ objeciſſet, ſponſione defendere ſeſe: ſin fateretur, ignominiane ſua quemquam doliturum cenſeret, quum ipſe vino & venere amens, ſanguine hominis in convivio luſiſſet? In equitatu recognoſcendo L. Scipioni Aſiatico ademptus equus. in cenſibus quoque accipiendis triſtis & aſpera in omnes ordines cenſura fuit. Ornamenta & veſtem muliebrem & vehicula, quæ pluris quam quindecim millium æris eſſent, in cenſum referre viatores juſſit. item mancipia minora annis viginti, quæ poſt proximum luſtrum decem millibus æris, aut eo pluris, veniſſent, uti ea quoque decem, tanto pluris quam quanti eſſent, æſtimarentur. & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur: quam publicam omnem in privatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitave privati

privati habebant, intra dies triginta demoliti ſunt. Opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta. lacus ſternendos lapide, detergendaſque qua opus eſſet cloacas; in Aventino & in aliis partibus qua nondum erant, faciendas locaverunt. & ſeparatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo eſſet, & viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit: baſilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata eſt. & vectigalia ſummis preciis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum ſenatu precibus & lacrimis publicanorum victus induci, & de integro locari juſſiſſet; cenſores edicto ſummotis ab haſta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis preciis locaverunt. Nobilis cenſura fuit, ſimultatumque plena: quæ M. Porcium (cui acerbitas ea aſſignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Potentia in Picenum, Piſaurum in Gallicum agrum deductæ ſunt. Sena jugera in ſingulos data. diviſerunt agrum, coloniaſque deduxerunt iidem triumviri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fulvii, Flaccus & Nobilior. Conſules ejus anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. In inſequentem annum crearunt conſules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martiis, quo die conſulatum inierunt, de provinciis ſuis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat. & Sp. Poſtumius Albinus, & P. Cornelius Siſenna, L. Puppius, L. Iulius,

Cn. Si-

Cn. Sicinius. Conſulibus Ligures cum iiſdem exercitibus, quos P. Claudius, & M Porcius habuerant, provincia decreta eſt. Hiſpaniæ extra ſortem prioris anni prætoribus cum ſuis exercitibus ſervatæ. Prætores ita ſortiri juſſi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia eſſet. peregrinam eſt ſortitus. Siſennę Cornelio urbana, Sp. Poſtumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Iulius proficiſci maturè eſt juſſus. Galli tranſalpini per ſaltus ignotæ antea vię (ut ante dictum eſt) in Italiam transgreſſi, oppidum in agro, qui nunc Aquileienſis eſt, ædificabant. Id eos ut prohiberet, quoad ejus ſine bello poſſet, prætori mandatum eſt. ſi armis prohibendi eſſent, conſules certiores faceret, ex his placere alterum adverſus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cornelii Lentuli locum creatus erat Sp. Poſtumius Albinus. Hujus principio anni P. Licinius Craſſus Pontifex maximus mortuus eſt: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex eſt cooptatus. Pontifex maximus eſt creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris cauſſa viſceratio data, & gladiatores centum viginti pugnaverunt: & ludi funebres per triduum facti; poſt ludos epulum. in quo, quum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tempeſtas cum magnis procellis coorta coëgit pleroſq; tabernacula ſtatuere in foro. Eadem paulo poſt, quum undique conſerenaſſet, ſublata. defunctoſq; vulgo ferebant, quod inter fatalia vates ceciniſſent, neceſſe eſſe tabernacula in foro ſtatui. Hac religione levatis, altera injecta, quod ſanguine per biduum pluiſſet

pluiſſet in area Vulcani: & per decemviros ſupplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi cauſſa. Priuſquam conſules in provincias proficiſcerentur, legationes tranſmarinas in ſenatum introduxerũt. nec umquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata eſt, crimina querimoniaſque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæ precium fuiſſe queri; pro ſe quæque civitates genteſque, ſinguli etiam privatim (gravis enim accola omnibus erat) Romam aut ſpem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ ſolatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit, ad querendum; ſimul quod non deducerentur ex Thracia præſidia; ſimul quod in Bithyniam Pruſiæ bellum adverſus Eumenem gerenti auxilia miſſa forent. Reſpondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat: quum haud facile eſſet, aut ea quæ objicerentur, aut quæ adverſus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa ſolum, ſed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controverſia finium, de hominibus raptis, pecoribuſque abactis, de jure aut dicto per libidinem, aut non dicto; de rebus per vim aut per gratiam judicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec ſe ſatis liquido diſcere ab eo ſenatus quum cerneret poſſe; ſimul & tyrocinio & perturbatione juvenis moveretur; quæri juſſit ab eo, ecquem de his rebus commentarium à patre accepiſſet? Quum reſpondiſſet, *accepiſſe ſe*; nihil prius nec potius viſum eſt, quam regis ipſius de ſingulis reſponſa accipere. Librum extemplo

popoſcerunt; deinde ut ipſe recitaret, permiſerunt. Erant autem de rebus ſingulis in breve coactæ cauſſæ: ut alia feciſſe ſe ſecundum decreta legatorum doceret: alia non per ſe ſtetiſſe, quo minus faceret, ſed per eos ipſos qui accuſarent. Interpoſuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quam non ex æquo diſceptatum apud Cæcilium foret, indigneque ſibi, nec ullo ſuo merito, inſultatum ab omnibus eſſet. Has notas irritati ejus animi collegit ſenatus; ceterum alia excuſanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet ſenatus, reſponderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis quod ex voluntate ſenatus eſſet, feciſſe; quam quod, utcumque ea geſta eſſent, per Demetrium filium ſatisfieri voluiſſet Romanis. Multa & diſſimulare & oblivisci & pati præterita ſenatum poſſe, & credere etiam Demetrio credendum eſſe. Obſidem enim ſe animum ejus habere, etſi patri corpus reddiderit: & ſcire quantum ſalva in patrem pietate poſſit, amicum eum populo Romano eſſe. Honoriſque ejus cauſſa miſſuros in Macedoniam legatos: ut ſi quid minus factum ſit quam debuerit, tum quoque ſine piaculo rerum prætermiſſarum fiat. Velle etiam ſentire Philippum, integra omnia ſibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio eſſe.* Hæc quæ augendæ amplitudinis ejus cauſſa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adoleſcenti verterũt. Lacedæmonii deinde introducti ſunt. multæ & parvæ diſceptationes jactabantur; ſed, quæ maxime rem continerent, erant: utrum reſtituerentur quos Achęi damnaverant, nec ne. inique an jure occidiſſent, quos occiderant, vertebatur, &, utrum manerent in Achaico concilio

Lacedæmonii: an, ut ante fuerat, ſecretum ejus unius in Peloponneſo civitatis jus eſſet. Reſtitui, judiciaque facta tolli placuit. Lacedæmonem manere in Achaico concilio: ſcribique id decretum, & conſignari à Lacedæmoniis & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius eſt miſſus: juſſus idem in Peloponneſo ſociorum res adſpicere. nam ibi quoque & ex veteribus diſcordiis reſidui motus erant, & Meſſenii deſciverant à conſilio Achaico. cujus belli & cauſſam & ordinem ſi expromere velim, immemor ſim propoſiti, quo ſtatui non ultra attingere externa, niſi qua Romanis cohærent rebus. Eventus memorabilis eſt, quod quum bello ſuperiores eſſent Achęi, Philopœmen prętor eorum capitur ad præoccupandam Coronen profectus, quam hoſtes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppreſſus. Ipſum potuiſſe effugere Thracum Cretenſiumque auxilio tradunt. ſed pudor relinquendi equites, nobiliſſimos gentis, ab ipſo nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad evadendas anguſtias cogendo ipſe agmen præbet, ſuſtinens impetus hoſtium; prolapſo equo, & ſuo ipſe caſu, & onere equi ſuper eum ruentis, haud multum abfuit quin exanimaretur; ſeptuaginta annos jam natus, & diutino morbo ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. jacentem hoſtes ſuperfuſi oppreſſerunt: cognitumque primum à verecundia memoriaque meritorum haud ſecus quam ducem ſuum attollunt; reficiuntque, & ex valle devia in viam portant; vix ſibimetipſi præ nec opinato gaudio credentes: pars nuncios Meſſenem præmittunt debellatum eſſe. Philopœmenem

captum adduci. Primum adeo incredibilis viſa res, ut non pro vano modo, ſed vix pro ſano nuncius audiretur. deinde ut ſuper alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides; & priuſquam appropinquare urbi ſatis ſcirent, ad ſpectaculum omnes ſimul liberi ac ſervi, pueri quoq; cum fœminis effunduntur. itaq; clauſerat portam turba, dum pro ſe quiſque, niſi ipſe oculis ſuis crediſſet, vix pro cõperto tantam rem habiturus videretur. Ægre ſummoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atq; turba conferta iter reliquum clauſerat. & cum pars maxima excluſa à ſpectaculo eſſet, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt, & ut eo in conſpectum populi adduceretur, una voce omnes expoſcebant. Magiſtratus & principes, veriti ne quem motum miſericordia præſentis tanti viri faceret, quum alios verecundia priſtinæ majeſtatis collata præſenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura eſſet, procul in conſpectu eum ſtatuerunt. deinde raptim ex oculis hominum abſtraxerunt, Prætor, Dinocrate dicente, eſſe quæ pertinentia ad ſummam belli percunctari eum magiſtratus vellent. inde adducto eo in curiam, & ſenatu vocato, conſultari cœptum. Iam inveſperaſcebat, & non modo cetera, ſed ne in proximam quidem noctem ubi ſatis tuto cuſtodiretur, expediebant. Obſtupuerãt ad magnitudinem priſtinæ ejus fortunæ virtutiſque: & neq; ipſi domum recipere cuſtodiendum audebant, nec cuiquam uni cuſtodiam ejus ſatis credebant. Admonent deinde quidam, eſſe theſaurum publicum ſub terra, ſaxo quadrato

ſeptum.

ſeptum. eò vinctus demittitur, & ſaxum ingés, quo operitur, machina, ſuper impoſitum eſt. ita loco potius quam homini cuiquam credendam cuſtodiam rati, lucem inſequentem exſpectaverunt. Poſtero die multitudo quidem integra, memor priſtinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quęrenda eſſe præſentium malorum, cenſebat: defectionis auctores, quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes omnes ad necem ejus conſentiebant: ſed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ; miſſuſque qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt, quam quæſiſſe ſi incolumis Lycortas (is alter imperator Achęorum erat) equiteſq; evaſiſſent? Poſteaquam dictum eſt, incolumes eſſe; Bene habet, inquit, & poculo impavidè exhauſto, haud ita multo poſt exſpiravit. Nec diuturnũ mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. victa namque Meſſene bello expoſcentibus Achęis noxios dedidit, oſſaque reddita Philopœmenis ſunt: & ſepultus ab univerſo Achaico concilio. adeo omnibus humanis congeſtis honorib9, ut ne divinis quidem abſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Græcis Latiniſque tantum huic viro tribuitur, ut à quibuſdam eorum velut ad inſignem notam hujus anni memoriæ mandatum ſit, tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopœmené, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentiſſimarũ gentium ſummis imperatoribus poſuerunt. Ad Pruſiam regem legatus, T. Quintius Flamininus venit, quem ſuſpectum Romanis & receptus poſt fugam Antiochi Annibal, & bellum adverſus Eumenem motum

faciebat. ibi, ſeu quia à Flaminino inter cetera objectum Pruſiæ erat; hominem omnium qui viverent infeſtiſſimum populo Romano apud eum eſſe, qui patriæ ſuæ primum, deinde fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adverſus populumRomanum fuiſſet;ſeu quia ipſe Pruſias, ut gratificaretur præſenti Flaminino Romaniſque, per ſe necandi aut tradendi ejus in poteſtatem conſilium cepit; à primo colloquio Flaminini, milites extemplo ad domum Annibalis cuſtodiendam miſſi ſunt. Semper talem exitum vitæ ſuæ Annibal proſpexerat animo; & Romanorum inexpiabile odium in ſe cernens,& fidei regum nihil ſanè confiſus.Pruſiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem ſibi horruerat. Ad omnia undique infeſta, ut iter ſemper aliquod præparatum fugæ haberet, ſeptem exitus è domo fecerat; & ex iis quoſdam occultos,ne cuſtodia ſepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod inveſtigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita cuſtodiis complexi ſunt, ut nemo inde elabi poſſet. Annibal, poſteaquam eſt nunciatũ milites regios in veſtibulo eſſe; poſtico, quod devium maximè atq; occultiſſimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoq; occurſu militum obſeptum ſenſit, & omnia circa clauſa cuſtodiis diſpoſitis eſſe,venenum(quod multo ante præparatum ad tales habebat caſus)popoſcit. *Liberemus*, inquit,*diuturna cura populum Romanum: quando mortem ſenis exſpectare longum cenſent. Nec magnam nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento*

mento erit. Horum patres Pyrrho regi hoſti armato exercitum in Italia habenti, ut à veneno caveret, prædixerunt. hi legatum conſularem, qui auctor eſſet Pruſiæ per ſcelus occidendi hoſpitis, miſerunt. Execratus deinde in caput regnumque Pruſiæ, & hoſpitales Deos violatæ ab eo fidei teſtes invocans, poculum exhauſit. Hic vitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum ſcribunt. Ego neque his, neque Valerio aſſentior: his, quod, cenſoribus M. Porcio, L. Valerio, principem ſenatus ipſum L. Valerium cenſorem lectum invenio, quum ſuperioribus duobus luſtris Africanus fuiſſet: quo vivo, niſi ut ille ſenatu moveretur, quam notam nemo memoriç prodidit, alius princeps in locum ejus electus non eſſet. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adverſus quem oratio inſcripta P. Africani eſt. Hic Nævius in magiſtratuum libris eſt tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio conſulibus: ſed iniit tribunatum, Appio Claudio, M. Sempronio conſulibus, ad quartum idus Decembres. inde tres menſes ad idus Martias ſunt; quibus P. Claudius, L. Porcius conſulatũ inierunt. Ita & vixiſſe in tribunatu Nævii videtur: dieſque ei dici ab eo potuiſſe; deceſſiſſe autem ante L. Valerii & M. Porcii cenſuram. Trium clariſſimorum ſuæ cujuſq; gentis virorum non magis tẽpore congruente comparabilis mors videtur eſſe, quam quod nemo eorum ſatis dignum ſplendore vitç exitum habuit. Iam primum omnes non in patrio ſolo mortui, nec ſepulti ſunt. veneno abſumpti Annibal & Philopœmen. exul Annibal proditus ab hoſpite: captus Philopœmen, in carcere & in vinculis exſpiravit. Scipio, etſi non

 exul,

exul,neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus abſens,citatus, voluntarium non ſibimetipſe ſolum, ſed etiam funeri ſuo exilium indixit. Dum ea in Peloponneſo (à quibus divertit oratio) geruntur; reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque, aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis auctorem cum ingenti favore conſpiciebant: ſimul & ſpe haud dubia regnum ei poſt mortem patris deſtinabant. Nam etſi minore ætate,quam Perſeus eſſet, hunc tamen juſta matrefamilias, illum pellice ortum eſſe: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc inſignem Philippi ſimilitudinem præ ſe ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno ſolio locaturos: Perſei nullam apud eos gratiam eſſe. Hæc vulgo loquebantur. itaque & Perſea cura angebat, ne parum pro ſe una ætas valeret, quum omnibus aliis rebus frater ſuperior eſſet: & Philippus ipſe, vix ſui arbitrii fore quem hæredem regni relinqueret credens, ſibi quoque graviorem eſſe quam vellet, minorem filium cenſebat. Offendebatur interdum concurſu Macedonum ad eum: & alteram jam ſe vivo regiam eſſe indignabatur, Et ipſe juvenis haud dubie inflatior redierat; ſubnixus erga ſe judiciis ſenatus, conceſſiſque ſibi, quæ patri negata eſſent: & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas; tantam invidiam non apud fratrem modo, ſed etiam apud patrem conciliabat: utique poſteaquam alii legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, præſidiaq; deducere,

cere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova conſtitutione Senatus, facere: ſed omnia mœrens quidem & gemens. Eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam ſecum cernebat: obedienter tamen adverſus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli cauſſam præberet: avertendos etiam animos à ſuſpicione talium conſiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odryſas, & Dantheletas, & Beſſos duxit. Philippopolim urbem fuga deſertam oppidanorum qui in proxima montium juga cum familiis receperant ſeſe, cepit: campeſtreſque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præſidio, quod haud multo poſt ab Odryſis expulſum eſt, oppidum in Deuriopo condere inſtituit. Pæoniæ ea regio eſt prope Erigonum fluvium, qui ex Illyrico per Pæonam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Scobis, vetere urbe, novam urbem Perſeida, ut his filio majori haberetur honos, appellari juſſit. Dum hæc in Macedonia geruntur, conſules in provincias profecti. Marcellus nuncium præmiſit ad L. Porcium proconſulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti conſuli Galli ſeſe dediderunt: duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægrè patientibus iis adempta, quæque alia populantes agros rapuerant, aut ſecum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum à C. Valerio prætore expoſuerunt; *Se, ſuperante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egeſtate, ad quærendam*

ſedem Alpes tranſgreſſos. quæ inculta per ſolitudines viderent, ibi ſine ullius injuria conſediſſe. Oppidum quoque ædificare cœpiſſe: quod indicium eſſet, nec agro, nec urbi ulli vim allaturos veniſſe. Nuper M. Claudium ad ſe nuncium miſiſſe, bellum ſe cum iis, ni dederentur, geſturum. Se certam, etſi non ſpecioſam pacem, quam incerta belli præoptantes, dediſſe ſe prius in fidem, quam in poteſtatem populi Romani. Poſt paucos dies, juſſos & agro & urbe decedere, ſeſe tacitos abire quo terrarum poſſent, in animo habuiſſe. arma deinde ſibi, & poſtremo omnia alia quæ ferrent agerentve adempta. Orare ſe Senatum populumque Romanum, ne in ſe innoxios deditos acerbius quam in hoſtes ſævirent. Huic orationi ſenatus ita reſponderi juſſit: *Neque illos recte feciſſe, quum in Italiam venirent, oppidumq; in alieno agro nullius Romani magiſtratus, qui ei provinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint: neq; ſenatui placere, deditos ſpoliari. Itaq; ſe cum iis legatos ad conſules miſſuros: qui, ſi redeant, unde venerint, omnia iis ſua reddi jubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denuncient Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes propè inexſuperabilem finem in medio eſſe. non utique iis melius fore, quam qui eas primi pervias feciſſent.* Legati miſſi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, P. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quæ ſine cujuſquam injuria habebant, Italia exceſſerunt, legatis Romanis transalpini populi benigne reſponderunt. ſeniores eorum nimiam lenitatem populi Romani caſtigarunt: *Quod eos homines, qui gentis injuſſu profecti occupare agrum imperii Romani, & in alieno ſolo ædificare oppidum conati ſunt, impunitos dimiſerint. Debuiſſe gravem temeritatis mercedem ſtatui.*

ſtatui. quod vero etiam ſua reddiderint, vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt & proſecuti cum donis legatos ſunt. M. Claudius conſul, Gallis ex provincia exactis, Iſtricum bellum moliri cœpit: literis ad ſenatum miſſis, ut ſibi in Iſtriam traducere legiones liceret. Id ſenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur. nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. poſtremo Latinam potius coloniam deducendam patres cenſuerunt. Triumviri creati ſunt P. Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma colonię Romanorum civium ſunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Bojorum, ante Tuſcorum fuerat. octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri, M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quintius Criſpinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum eſt deducta. deduxerunt triumviri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. jugera in ſingulos data decem. Eodem anno A. Terentius proprætor haud procul flumine Ibero in agro Auſetano, & prœlia ſecunda cum Celtiberis fecit; & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Vlterior Hiſpania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo eſt implicitus, & nullo laceſſente, peropportune quieverunt Luſitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio conſule geſtum. M. Marcellus ex Iſtria revocatus, exercitu dimiſſo Romam comitiorum cauſſa rediit. Creavit conſules Cn. Bębium

Tam-

Tamphilum, & L. Æmilium Paullum. cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat: à quo conſule quintus annus erat; quum is ipſe Lepidus poſt duas repulſas conſul factus eſſet. Prætores inde facti, Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Iſtra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum cauſſà; quod ſanguine per biduum pluiſſe in area Concordiæ ſatis credebant: nunciatumque erat. haud procul Sicilia inſulam, quæ non ante fuerat, novam editam è mari eſſe. Annibalem hoc anno Antias Valerius deceſſiſſe auctor eſt: legatis ad eam rem ad Pruſiam miſſis, præter Quintium Flamininum (cujus in ea re celebre eſt nomen) L. Scipione Aſiatico, & P. Scipione Naſica.

EPITOME

LIBRI XL.

Quum Philippus liberos eorum, quos in vinculis nobiliſſimorum hominum habebat, conquiri ad mortem juſſiſſet, Theoxena, pro liberis ſuis & ſororis admodum pueris, verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis, & poculo, in quo erat venenum, ſuaſit iis, ut imminens ludibrium morte effugerent: & quum perſuaſiſſet, ipſa etiam ſe interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perſeum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris ſui Demetrius fictis criminibus, inter quæ accuſatione parricidii, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus eſt. regnumq;

Mace-

Macedoniæ mortuo Philippo ad Perſeum devenit. Item, res in Liguribus & Hiſpania contra Celtiberos à compluribus feliciter geſtas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii ſcribæ ſub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clauſi, & Græci & Latini, inventi ſunt, in quibus plura, quæ diſſolvendarum religionum, prætor, ad quem delati erant, quum legiſſet, juravit Senatui, contra Rempublicam eſſe, ut legerentur ſervarenturque. & ex Senatusconſulto in comitio exuſti ſunt. Colonia Aquileia deducta eſt. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falſis alterius filii in eundem delationibus impulſus veneno ſuſtuliſſet, & de pœna Perſei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum ſuum ſucceſſorem regni ſui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus eſt. regnum Perſeus excepit.

PRINCIPIO inſequentis anni conſules prætoreſque ſortiti provinçias ſunt. conſulibus nulla, præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Iuriſdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit. Hiſpaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Iſtræ Sardinia. Conſules delectus habere juſſi. Q. Fabius ex Liguribus ſcripſerat, Apuanos ad rebellionem ſpectare: periculumque eſſe, ne impetum in agrum Piſanum facerent. Et ex Hiſpaniis, citeriorem in armis eſſe, & cum Celtiberis bellari ſciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor eſſet, luxuria & ocio ſolutam diſciplinam militarem eſſe. Ob ea novos exercitus conſcribi placuit: quatuor legiones in Ligu-

Ligures; uti ſingulæ quina millia, & ducenos pedites, trecenos haberent equites: ſociorum iiſdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & ſeptingenti equites. Hi duo conſulares exercitus eſſent. Scribere præterea juſſi ſeptem millia peditum ſociorum, ac Latini nominis, & ſexcentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex conſulatu prorogatũ imperium erat. In Hiſpaniam etiam utramque, quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum, & ducenti equites, & ſociorum ſeptem millia peditum, cum trecentis equitibus, ſcribi juſſa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium eſt. Ver procelloſum eo anno fuit. pridie Parilia medio fermè die atrox cum vento tempeſtas coorta, multis ſacris profaniſque locis ſtragem fecit: ſigna ænea in Capitolio dejecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino eſt, raptam tulit, & in poſticis parietibus Cereris templi affixit: ſigna alia in circo maximo, cum columnis, quibus ſuperſtabant, evertit: faſtigia aliquot templorum à culminibus abrupta, fœde diſſipavit. Itaque in prodigium verſa ea tempeſtas, procurarique auruſpices juſſerunt. ſimul procuratum eſt, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat: & à Formiis ædem Apollinis ac Cajetæ de cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hoſtiis majoribus ſacrificatum eſt, & diem unum ſupplicatio fuit. Per eoſdē dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia quum plus annum æger fuiſſet, mortuum eſſe, eo maturius in Hiſpaniam prætores juſſi proficiſci. Legationes tranſ-

tranſmarinæ deinde in ſenatum introductæ ſunt. Prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum, querentium de Sinopenſium clade. Philippi quoque legati, & Achæorum, & Lacedæmoniorum, ſub idem tempus venerunt: iis, prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæq; viſendas miſſus erat, reſponſa data ſunt. Aſiæ regibus ac Rhodiis reſponſum eſt, legatos ad eas res viſendas miſſurum ſenatum. De Philippo auxerat curam Marcius. nam ita feciſſe eum, quæ ſenatui placuiſſent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quam neceſſe eſſet, facturum. neque obſcurum erat, rebellaturum, omniaque quæ tunc ageret diceretque, eo ſpectare. Iam primum omnem fere multitudinem equitum ex maritimis civitatibus cum familiis ſuis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pœonica eſt, traduxit: Thracibuſque & aliis barbaris urbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit, relinquenteſque penates ſuos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: execrationeſque in agminibus proficiſcentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines, omnia loca temporaque, ſuſpecta habebat. Poſtremo negare propalam cœpit, ſatis tutum ſibi quicquam eſſe: niſi liberos eorum, quos interfeciſſet, comprehenſos in cuſtodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per ſe, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Theſſalorum multis antè annis occiderat: generos quoque ejus

poſtea

poſtea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, ſingulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aſpernata nuptias eſt. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Æneatum nupſit: & apud eum plures enixa partus, parvis admodũ relictis omnibus deceſſit. Theoxena, ut in ſuis manibus liberi ſororis educarentur, Poridi nupſit: & tamquam omnes ipſa enixa foret, ſuum ſororiſque filios in eadem habebat cura. poſteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti eſſent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, ſed cuſtodum etiam libidini rata, ad rem atrocem animum adjecit, auſaque eſt dicere, ſe ſua manu potius omnes interfecturam, quam in poteſtatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hoſpites dixit, comitemque ipſum fugæ futurum eſſe. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Æneam ad ſtatum ſacrificium, quod conditori Æneæ cum magna cæremonia quotannis faciunt. ibi die per ſolennes epulas conſumpto, navem præparatam à Poride ſopitis omnibus, de tertia vigilia conſcendunt, tamquam redituri in Theſſalonicam: ſed trajicere in Eubœam erat propoſitum. ceterum in adverſum ventum nequiquam eos tendentes prope terram lux oppreſſit: & regii, qui præerant cuſtodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miſerunt, cum gravi edicto, ne reverterentur ſine ea. Quum jam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat: interdum manus ad cœlum tendens,

tendens, opem ut Dii ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multo antè præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: & poſito in conſpectu poculo, ſtrictiſque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta eſt. Via ad mortem hæ ſunt: qua quemque animus fert, effugite ſuperbiam regiam. Agite juvenes mei, primum, qui majores eſtis, capite ferrum: aut haurite poculum, ſi ſegnior mors juvat.* Et hoſtes aderant, & auctor mortis inſtabat. Alii alio leto abſumpti ſemianimes è nave præcipitantur. ipſa deinde virum comitem mortis complexa in mare ſeſe dejecit. nave vacua dominis regii potiti ſunt. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipſum liberoſque ejus execrarentur. quæ diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut ſæviret ipſe in ſuum ſanguinem, effecerunt. Perſeus enim, quum indies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem creſcere, & gratiam apud Romanos; ſibi ſpem nullam regni ſupereſſe, niſi in ſcelere ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. ceterum quum ſe ne ad id quidem quod muliebri cogitabat animo, ſatis per ſe validum crederet; ſingulos amicorum patris tentare ſermonibus perplexis inſtitit. & primò quidam ex his, aſpernantium tale quicquam ſpeciem præbuerunt, quia plus in Demetrio ſpei ponebant. deinde creſcente indies Philippi odio in Romanos, cui Perſeus indulgeret, Demetrius ſumma ope adverſaretur; proſpicientes animo exitum incauti à fraude fraterna juvenis, adjuvandum quod futurum erat rati, fovendamq; ſpem potentioris, Perſeo

ſe ad-

ſe adjungunt: cetera in ſuum quæque tempus agenda differunt. in præſentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad conſilia belli ad quę jam ſua ſponte animum inclinaſſet. Simul, ut Demetrius indies ſuſpectior eſſet, ex compoſito ſermones ad ſpem Romanorum trahebant. ibi quum alii mores & inſtituta eorum, alii res geſtas, alii ſpeciem ipſius urbis nondum exornatæ, neque publicis, neque privatis locis, alii ſingulos principum, eluderent; juvenis incautus & amore nominis Romani, & certamine adverſus fratrem, omnia tuendo ſuſpectum ſe patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis conſiliorum habebat. totus in Perſea verſus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miſerat in Baſtarnas ad accerſenda auxilia, adduxeruntque inde nobiles juvenes, & regii quoſdam generis. quorum unus ſororem ſuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratq; conſociatio gentis ejus animum regis. Tum Perſeus: *Quid iſta proſunt?* inquit. *nequaquam tantum in externis auxiliis eſt præſidii, quantum periculi fraude domeſtica. Proditorem nolo dicere, certè ſpeculatorem habemus in ſinu: cujus, ex quo obſes Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipſi habent. Omnium penè Macedonum in eum ora converſa ſunt: nec regem ſe alium habituros ajunt, quam quem Romani dediſſent.* His per ſe ægra mens ſenis ſtimulabatur, & animo magis quam vultu, ea crimina accipiebat. Fortè luſtrandi exercitus venit tempus, cujus ſolenne eſt tale: Caput mediæ canis præciſæ, & prior pars ad dexte-

dexteram cum extis, poſterior ad lævam viæ ponitur. inter hanc diviſam hoſtiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma inſignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum: deinde rex ipſe cum liberis ſequitur. proxima eſt regia cohors cuſtodeſque corporis: poſtremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. latera regis duo filii juvenes cingebant; Perſeus jam triceſimum annum agens, Demetrius quinquennio minor. medio juventæ robore ille, hic flore; fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat luſtrationis, ſacro peracto exercitum decurrere, & diviſas bifariam duas acies concurrere ad ſimulacrum pugnæ. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. ceterum non imago fuit pugnæ, ſed tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vulnera ſudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad juſtam belli ſpeciem. Pars ea, quæ ſub Demetrio erat, longe ſuperior fuit. id ægre patiente Perſeo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipſam dicere præbituram cauſſam criminandi juvenis. Convivium eo die ſodalium, qui ſimul decurrerant, uterque habuit: quum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perſeus negaſſet, feſto die invitatio benigna, & hilaritas juvenilis utroſq; in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri, & jocoſa dicta in adverſarios, ita ut ne ipſis quidē ducibus abſtineretur, jactabantur. ad has accipiendas voces ſpeculator ex convivis Perſei miſſus, quum incautior obverſaretur, exceptus à juvenibus forte triclinio egreſſis, male mulctatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *Quin comeſſatum*, inquit,

ad

ad fratrem imus? & iram ejus, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate noſtra lenimus? Omnes ſcire conclamarunt, præter eos, qui ſpeculatoris ab ſe pulſati præſentem ultionem metuebant. quum eos quoque Demetrius traheret; ferrum veſte abdiderunt, quo ſe tutari, ſi qua vis fieret, poſſent. Nihil occulti eſſe in inteſtina diſcordia poteſt. utraque domus ſpeculatorum & proditorum plena erat. Præcurrit index ad Perſea; ferro ſuccinctos nuncians cum Demetrio quatuor adoleſcentes venire. etſi cauſſa apparebat, (nam ab iis pulſatum convivam ſuum audierat) tamen infamandæ rei cauſſa januam obſerari jubet: & ex parte ſuperiore ædium, verſiſque in viam feneſtris, comeſſatores, tamquam ad cædem ſuam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius per vinum, quod excluderetur, pauliſper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus. Poſtero die Perſeus quum primum conveniendi poteſtas patris fuit, regiam ingreſſus perturbato vultu in conſpectu patris tacitus procul conſtitit. cui pater, Satin' ſalvæ? & quænam ea mœſtitia eſſet? interrogaret eum: *De lucro pater*, inquit, *vivere me ſcito. jam non occultis à fratre petimur inſidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clauſiſque foribus, parietum præſidio me à furore ejus ſum tutatus.* Quum pavorem miſtum admiratione patri injeciſſet: *Atqui ſi aures præbere potes*, inquit, *manifeſtam rem teneas, faciam.* Enimvero ſe Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium juſſit: & ſeniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lyſimachum & Onomaſtum

accer-

accerſit, quos in conſilio haberet. Dum veniunt amici, ſolus, filio procul ſtante, multa ſecum animo volutans inambulavit. poſteaquam veniſſe eos nunciatum eſt, ſeceſſit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem cuſtodibus corporis: filiis ut ternos inermes ſecum introducerent permiſit. Ibi quum conſediſſet: *Sedeo*, inquit, *miſerrimus pater judex inter duos filios, accuſatorem parricidii, & reum; aut confićti, aut admiſſi criminis labem apud meos inventurus. Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cernerem, quum voces quaſdam exaudirem. ſed interdum ſpes animum ſubibat, deflagrare iras veſtras, purgari ſuſpiciones poſſe. etiam hoſtes armis poſitis fœdus iciſſe, & privatas multorum ſimultates finitas. ſubituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam ſimplicitatis conſuetudiniſque inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor, ne vana ſurdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis, deteſtatus exempla diſcordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum retuli, quibus ſe ſtirpemque ſuam, domos, regna, funditus evertiſſent? Meliora quoque exempla parte altera poſui; ſociabilem conſortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, ſalutarem per multa ſecula ipſis patriæque. Eandem civitatem, poſteaquàm mos ſibi cuique rapiendi tyrannidem exortus ſit, everſam. Iam hos Eumenem Attalumque fratres, à quàm exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, & cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate regnum æquaſſe. Ne Romanis quidem exemplis abſtinui, quæ aut viſa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum geſſe-*

geſſerunt, P. & L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miſcuit. Neq; vos illorum ſcelus, ſimiliſque ſceleri eventus deterrere à vecordi diſcordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad ſanitatem flectere. Vivo, & ſpirante me hereditatem meam ambo & ſpe & cupiditate improba creviſtis. Eouſque me vivere vultis, donec alterius veſtrum ſuperſtes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem poteſtis pati. nihil cari, nihil ſancti eſt: in omnium vicem regni unius inſatiabilis amor ſucceſſit. Agite! conſcelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quicquid aut veri poteſtis, aut comminiſci libet. Reſeratæ aures ſunt, quæ poſthac ſecretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira quum dixiſſet, lacrimæ omnibus obortæ, & diu mœſtum ſilentium tenuit. Tum Perſeus: *Aperienda nimirum nocte janua fuit, & armati comeſſatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, niſi perpetratum facinus: & eadem petitus inſidiis audio, quæ latro atque inſidiator. Non nequiquam iſti unum Demetrium filium te habere, me ſubditum & pellice genitum appellant. nam ſi gradum, ſi caritatem filii apud te haberem, nõ in me querentẽ deprehenſas inſidias, ſed in eum, qui feciſſet, ſævires: nec adeo tibi vilis vita eſſet noſtra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, ſi inſidiantibus ſit impune. Itaq; ſi mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut à me cœptum ſcelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem, quod circumventis in ſolitudine natura ipſa ſubjicit, ut hominum, quos numquam viderint, fidem tamen implo-*

implorent; mihi quoque ferrum in me ſtrictum cernenti vocem mittere liceat. Per te patriumque nomen, quod, utri noſtrum ſanctius ſit, jampridem ſentis, ita me audias, precor; tamquam ſi voce & cōploratione nocturna exercitus mihi queritanti intervenisſes, Demetrium cum armatis nocte intempeſta in veſtibulo meo deprehendiſſes. quod tum vociferarer in re præſenti pavidus, hoc nunc poſtero die queror. Frater, non comeſſantium in vicem jamdiu vivimus inter nos: regnare utique vis: huic ſpei tuæ obſtat ætas mea, obſtat gentium jus, obſtat vetuſtus Macedoniæ mos, obſtat verò etiam patris judicium. Huc tranſcendere, niſi per meum ſanguinem, non potes. omnia moliris & tentas. adhuc ſeu cura mea, ſeu fortuna, reſtitit parricidio tuo. Heſterna die in luſtratione, & decurſu, & ſimulacro ludicro pugnæ, funeſtum prope prœlium feciſti: nec me aliud à morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci paſſus ſum. Ab hoſtili prœlio, tamquam fraterno luſu, pertrahere me ad cœnam voluiſti. Credis me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuiſſe, ad quem armati comeſſatum venerunt? credis nihil à gladiis nocte periculum fuiſſe, quem ſudibus te inſpectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro ſuccinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere auſus non ſum, comeſſatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuiſſet, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tamquam accuſator crimino ſe, nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat ſe cum multitudine veniſſe ad januam meam? an ferro ſuccinctos ſecum fuiſſe? Quos nominavero, accerſe. poſſunt quidem omnia audere, qui hoc auſi ſunt, non tamen audebunt negare.

*negare. Si deprehenſos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifeſto haberes; fatentes pro deprehenſis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita! ſed ne ſint cœcæ pater execrationes tuæ, diſcerne & diſpice inſidiatorem & petitum inſidiis. * * * * * noxium huic eſſe caput. Qui occiſurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos Deos: qui periturus fraterno ſcelere fuit, perfugium in patris miſericordia & juſtitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non ſolenne luſtrale exercitus tui, non decurſus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta eſt? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum eſt: ſi recepero intra januam comeſſatum fratrem, moriendum eſt. nec eundo, nec manendo inſidias evito. quo me conferam? Nihil præter Deos, pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. periiſſe expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Traciæ maritimam oram, indignor. nec me, nec te incolumi, Macedoniam ſuam futuram ſperant. Si me ſcelus fratris, te ſenectus, abſumpſerit, aut nec ea quidem exſpectata fuerit; regem regnumque Macedoniæ ſua futura ſciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquiſſent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus ſatu præſidii eſt. Vidiſti heſterno die impetum in me militum. Quid illis defuit, niſi ferrum? quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu aſſumpſerunt. Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis ſpem omnem dignitatis & fortunæ poſuerunt, & in eo, qui omnia apud Romanos poteſt. neque hercule iſtum mihi tantum fratri majori, ſed prope eſt, ut tibi quoque ipſi regi & patri præferant. Iſte enim eſt, cujus bene-*

beneficio pœnam tibi ſenatus remiſit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam ſenectutem obligatā & obnoxiam adoleſcentiæ ſuæ eſſe æquum cenſet. Pro iſto Romani ſtant, pro iſto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro iſto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te, pater, quid uſquam aut ſpei, aut præſidii eſt? Quo ſpectare illas literas ad te nunc miſſas T. Quintii credis, quibus bene te conſuluiſſe rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miſeris, & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum, remittas eum? T. Quintius nunc eſt auctor omnium rerum iſti, & magiſter. Eum ſibi, te abdicato patre, in locum tuum ſubſtituit. illinc ante omnia clandeſtina concocta ſunt conſilia. Quæruntur adjutores conſiliis, quum te plures, & principes Macedonum cum iſto mittere jubet. qui hinc integri & ſinceri Romam eunt, Philippum regem ſe habere credentes, imbuti illic & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia eſt: eum jam regem vivo patre appellant. Hæc ſi indignor, audiendum eſt ſtatim, non ab aliis ſolum, ſed etiam à te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero, ſi in medio ponitur, non agnoſco. quem enim ſuo loco moveo, ut ipſe in ejus locum ſuccedam? Unus ante me pater eſt: & ut diu ſit, Deos rogo. Superſtes ei ita ſim, ſi merebor, ut ipſe me eſſe velit. hæreditatem regni ſi pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem ſcelerate cupit, qui tranſcendere feſtinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obſtat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater ſenex, & filio ſolus orbatus, de ſe magis timebit, quam ut filii necem ulciſcatur. Romani

lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ ſpes incertæ, pater, ſed non inanes ſunt. Ita enim res ſe habet: periculum vitæ propellere à me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendũ ferrum ſumpſerunt: ſi facinori eorum ſucceſſerit, mortem meam idem tu perſequi non poteris. Poſteaquam dicendi finem Perſeus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi, in Demetrium ſunt, velut confeſtim reſponſurus eſſet. deinde diu ſilentium fuit. Quum perfuſum fletu, appareret omnibus loqui non poſſe; tandem vicit dolorem ipſa neceſſitas, quum dicere juberent. atque ita orſus eſt: *Omnia, quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accuſator. Simulatis lacrimis in alterius perniciem, veras meas lacrimas ſuſpectas tibi fecit. quum ipſe, ex quo ab Roma redii, per occulta cum ſuis colloquia dies noctesque inſidietur ultro mihi; non inſidiatoris modo, ſed latronis manifeſti & percuſſoris ſpeciem induit. Periculo ſuo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. perfugium ſibi nuſquam gentium eſſe ait, ut ego ne apud te quidem quicquam ſpei reliquæ habeam. Circumventum, ſolum, inopem, invidia gratiæ externæ, quæ obeſt potius, quam prodeſt, onerat. Iam illud quam accuſatoriè, quod noctis hujus crimen miſcuit cum cetera inſectatione vitæ meæ? ut & hoc, quod jam quale ſit, ſcies, ſuſpectum alio vitæ noſtræ tenore faceret: & illam vanam criminationem ſpei, voluntatis, conſiliorum meorum, nocturno hoc ficto & compoſito argumento fulciret. Simul & illud quæſivit, ut repentina & minime præparata accuſatio videretur: quippe ex noctis hujus metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perſeu, ſi proditor ego patris regnique eram, ſi cum Romanis, ſi cum aliis inimicis patris inieram conſilia,*

conſilia, non exſpectatam fabulam noctis hujus eſſe, ſed proditionis meæ ante me accuſatum: ſi illa ſeparata ab hac vana accuſatio erat, invidiamque tuam adverſus me magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perſpiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi novo quidem & ſingulari genere odii, inſidias feciſſes. Ego tamen, quantum in hac ſubita perturbatione potero, ſeparabo ea quæ tu confudiſti: & noctis hujus inſidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi ſui conſilium me iniſſe, videri vult: ut ſcilicet majore fratre ſublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, judicio regnum eſt futurum; ego minor in ejus quem occidiſſem, ſuccederem locum. Quid ergo illa ſibi vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait, atq; eorum fiducia in ſpem regni me veniſſe? nam ſi & in Romanis tantum momenti eſſe credebam, ut quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, & mea tantum apud eos gratiæ confidebam; quid opus parricidio fuit? An ut cruentum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipſis, apud quos aut verè aut certe ſimulata probitate partam gratiam habeo, ſi quam forte habeo, execrabilis & inviſus eſſem? niſi T. Quintium credis, cujus virtute & conſiliis me nunc arguis regi, quum & ipſe tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuiſſe auctorem. Idem non Romanorum ſolum gratiam, ſed Macedonum judicia, ac penè omnium Deorum hominumque conſenſum collegit, per quæ omnia ſe mihi parem in certamine non futurum crediderit. idem tanquam in aliis omnibus rebus infirmior eſſem, ad ſceleris ſpem ultimam confugiſſe me inſimulat. Vis hanc formulam cognitionis eſſe, ut uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is

conſilium opprimendi fratris cepiſſe judicetur? Exſequamur tamen quocunque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis ſe petitum criminatus eſt, & omnes inſidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum poſt luſtrationem, quum concurrimus, & quidem, ſi Diis placet, luſtrationum die occidere: volui, quum ad cœnam invitavi, veneno ſcilicet tollere: volui, quum commeſſatum gladiis accincti me ſecuti ſunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia ſint ad parricidium electa, vides: luſus, convivii, comeſſationis. Quis dies? qualis? quo luſtratus exercitus, quo inter diviſam victimam prælatis omnium qui umquam fuere Macedoniæ regum armis regiis, duo ſoli tua tegentes latera, pater, prævecti ſumus, & ſecutum eſt Macedonum agmen. Hoc ego, etiam ſi quid ante admiſiſſem piaculo dignum, luſtratus, & expiatus ſacro, tum quam maxime in hoſtiam itineri noſtro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comeſſationem præparatos, volutabam in animo. Ut quibus aliis deinde ſacris contaminatam omni ſcelere mentem expiarem? Sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia ſuſpecta efficere vult, aliud alio confundit. nam ſi veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine & concurſu iratum te efficere? Ut merito, ſicut feciſti, invitatus ad cœnam abnueres? quum autem iratus negaſſes, utrum ut placarem te danda opera fuit, ut aliam quærerem occaſionem, quoniam ſemel venenum paraveram: an ab illo conſilio velut tranſiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per ſpeciem comeſſationis occiderem? Quo deinde modo, ſi te metu mortis credebam cœnam evitaſſe meam, non ab eodem metu comeſſationem quoque evitaturum exiſti-

exiſtimabam? Non eſt res, qua erubeſcam, pater, ſi die feſto inter æquales largiore vino ſum uſus. tu quoque velim inquiras, qua lætitia, quo luſu apud me celebratum heſternum convivium ſit, illo etiam (pravo forſitan) gaudio provehente quod in juvenili armorum certamine pars noſtra non inferior fuerat. miſeria hæc & metus crapulam facile exceſſerunt, qui ſi non intervenissent, inſidiatores nos ſopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperaſſem vino in unum diem? non milites abſtinuiſſem meos? Et ne ego me ſolus nimia ſimplicitate tuear, ipſe quoque minime malus ac ſuſpicax frater, nihil aliud ſcio, inquit, nihil arguo, niſi quod cum ferro comeſſatum venerunt. Si quæram, unde id ipſum ſcieris, neceſſe erit: te fateri, aut ſpeculatorum tuorum plenam domum fuiſſe meam, aut illos ita aperte ſumpſiſſe ferrum, ut omnes viderent. Et ne quid ipſe aut prius inquiſiſſe, aut nunc criminoſe argumentari videretur, te quærere ex iis quos nominaſſet, jubebat, an ferrum habuiſſent? ut tanquam in re dubia quum id quæſiſſes, quod ipſi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri jubes, num tui occidendi cauſſa ferrum ſumpſerint? num me auctore & ſciente? Hoc enim videri vis, non illud quod fatentur & palam eſt, & ſui ſe tuendi cauſſa ſumpſiſſe dicunt. Recte an perperam fecerint, ipſi ſui facti rationem reddent. Meam cauſſam quæ nihil eo facto contingitur, ne miſcueris: aut explica, utrum aperte an clam te aggreſſuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum ſpeculatorem pulſarunt? ſi clam, quis ordo conſilii fuit? Convivio ſoluto, quum comeſſator ego diſceſſiſſem, quatuor ſubſtitiſſent, ut ſopitum te aggrederentur? quomodo

 modo

modo feſelliſſent, & alieni, & mei & maxime ſuſpecti, quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipſi evaſuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit. Quin tu omiſſa iſta nocturna fabula, ad id quod doles, quod invidiam urit, reverteris? Cur uſquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ ſucceſſor quibuſdam videris, quam ego? cur ſpem meam, quæ ſi tu non eſſes, certa erat, dubiam & ſolicitam facis? Hæc ſentit Perſeus, etſi non dicit: hæc iſtum inimicum, hæc accuſatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & ſuſpicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc ſperare regnum, nec ambigere unquam de eo forſitan debeam, quia minor ſum, quia tu me majori cedere vis; ſic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo cui jus faſque eſt, non modeſtia conſequar. Romanos objicis mihi: & ea quæ gloriæ eſſe debent in crimen vertis. Ego nec obſes Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. à te miſſus, ire non recuſavi. utroque tempore ita me geſſi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum eſſem. Itaq; mihi cum Romanis amicitiæ cauſſa tu fuiſti pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: ſi bellum eſſe cœperit, qui obſes, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hoſtis illis acerrimus ero. Nec hodie ut proſit mihi gratia Romanorum, poſtulo: ne obſit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reſervatur. Pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus miſſus ſum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini ſit. Ego ſi quid impie in te, pater, ſi quid ſcelerate in fratrē admiſi, nullam deprecor pœnam. ſi innocens ſum, ne invidia conflagrem, quum cri-

mine non poſſim, deprecor. Non hodie me primum frater accuſat: ſed hodie primum aperte, nullo meo in ſe merito. Si mihi pater ſuccenſeret, te majorem fratrẽ pro minore deprecari oportebat, te adoleſcentiæ, te errori veniam impetrare. in eo ubi præſidium eſſe oportebat, ibi exitium eſt. E convivio & comeſſationibus probe ſemiſomnus raptus ſum ad cauſſam parricidii dicendam. ſine advocatis, ſine patronis, ipſe pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum eſſet, tempus ad meditandam & componendam orationẽ ſumpſiſſem, quum quid aliud quam ingenii fama periclitarer? ignarus quid accerſitus eſſem, te iratum & jubentem dicere cauſſam, fratrem accuſantem audivi. Ille diu ante præparata, meditata in me oratione eſt uſus: ego id tantum temporis, quo accuſatus ſum, ad cognoſcendum quid ageretur habui. Utrum momento illo horæ accuſatorem audirem? an defenſionem meditarer? Attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid objiceretur, intelligere potui: nedum ſatis ſciam quo modo me tuear. Quid mihi ſpei eſſet, niſi patrem judicem haberem? apud quem etiam ſi caritate à fratre majore vincor, miſericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim ut me mihi tibiq; ſerves, precor: ille ut me in ſecuritatem ſuam occidas, poſtulat. Quid eum quum regnum ei tradideris, facturum credis in me eſſe, qui jam nunc ſanguine meo ſibi indulgeri æquum cenſet.
Dicenti hæc lacrimæ ſimul ſpiritum & vocem intercluſerunt. Philipp⁹ ſummotis iis, pauliſper collocutus cum amicis, pronunciavit: *Non verbis ſe nec unius horæ diſceptatione cauſſam eorum dijudicaturum, ſed inquirendo in utriuſq; vitam, mores; & dicta factaque, in magnis parviſque rebus, obſervando:* ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile revictum; ſuſpectam

nimiam cum Romanis Demetrii gratiam eſſe. Hæc vivo Philippo velut ſemina jacta ſunt Macedonici belli, quod maxime cum Perſeo gerendum erat. Conſules ambo in Ligures, quæ tum una conſularis provincia erat, proficiſcuntur. & quia proſpere ibi res geſſerunt; ſupplicatio in unum diem decreta eſt. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi caſtra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur orantes. Marcellus operiri eodem loco Liguribus juſſis, ſenatum per literas conſuluit. Senatus reſcribere M. Ogulnium prætorem Marcello juſſit. *Verius fuiſſe, conſules, quorum provincia eſſet, quam ſe, quid è Republica eſſet, decernere. tum quoque non placere ſibi, per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. Atque eos ad conſulem mitti ſenatum æquum cenſere.* Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hiſpaniam, quam & priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque à Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronii proprætoris ſine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hiſpanum, Vrbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti ſunt. Dura ibi prœlia aliquot facta: multi Romani milites & vulnerati & interfecti ſunt. vicit perſeverantia Fulvius, quod nulla vi abſtrahi ab obſidione potuit. Celtiberi feſſi prœliis variis abſceſſerunt. urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta eſt: prædam militibus prætor conceſſit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in unum coacto, qui diſſipatus fuerat; nulla alia memorabili geſta re, exercitus in hiberna deduxerunt.

runt. Hæc ea æſtate in Hiſpania geſta. Terentius, qui ex ea provincia deceſſerat, ovans urbem iniit. tranſlatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti: auri octoginta pondo, & duæ coronæ aureæ pondo ſexaginta ſeptem. Eodem anno inter populum Carthaginienſem & regem Maſaniſſam in re præſenti diſceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginienſibus, pater Maſaniſſæ, Gala, Galam Syphax inde expulerat: poſtea in gratiam ſoceri Aſdrubalis Carthaginienſibus dono dederat. Carthaginienſes eo anno Maſaniſſa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienſes, quod primo majorum ſuorum fuiſſet, deinde à Syphace ad ſe perveniſſet, repetebant. Maſaniſſa, paterni regni agrum ſe & recepiſſe, & habere jure gentium ajebat: & cauſſa & poſſeſſione ſuperiorem eſſe. nihil aliud ſe in ea diſceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid ſocio atque amico regi adverſus communes ſuos, atque illius hoſtes indulſiſſe videantur, damno ſit. Legati poſſeſſionis jus non mutarunt. cauſſam integram Romam ad ſenatum rejecerunt. In Liguribus nihil poſtea geſtum. receſſerant primum in devios ſaltus, deinde dimiſſo exercitu, paſſim in vicos caſtellaque ſua dilapſi ſunt. Conſules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres conſuluerunt. Alterum ex his dimiſſo exercitu ad magiſtratus in annum creandos venire Romam, juſſerunt: alterum cum legionibus ſuis Piſis hiemare. Fama erat, Gallos tranſalpinos juventutem

armare: nec in quam regionem Italiæ effuſura ſe multitudo eſſet, ſciebatur. ita inter ſe conſules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus conſulatum petebat. Comitia conſulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, C. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Poſca, L. Duronius. His inito magiſtratu provinciæ ita ſorte evenerunt. Ligures conſulibus, prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, C. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Appulia, & Iſtri adjecti, quod Tarentini Brunduſinique nunciabant, maritimos agros infeſtos tranſmarinarum navium latrociniis eſſe. eadem Maſſilienſes de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones conſulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecentos haberent equites, & quindecim millia ſociûm ac Latini nominis, octingentos equites. In Hiſpaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium eſt, cum exercitibus quos haberent. & in ſupplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: & ſociûm Latini nominis, ſex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omiſſa. duûmviros in eam rem conſules creare juſſi, per quos naves viginti deductæ navalibus ſociis civibus Romanis, qui ſervitutem ſerviſſent, complerentur: ingenui tantum in iis præeſſent. Inter duumviros ita diviſa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ, velut cardo, in medio

eſſet:

eſſet: alter in dexteram partem uſque ad Maſſiliam, lævam alter uſque ad Barium tueretur: Prodigia multa fœda & Romæ eo anno viſa, & nunciata peregrè. In area Vulcani & Concordiæ ſanguinem pluit, & pontifices haſtas motas nunciavere: & Lanuvii ſimulacrum Iunonis Soſpitæ lacrimaſſe. & peſtilentia in agris foriſque & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut Libitina tunc vix ſufficeret. His prodigiis cladibuſque anxii Patres decreverunt, ut & conſules quibus Diis videretur, hoſtiis majoribus ſacrificarent, & decemviri libros adirent. Eorum decreto ſupplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta eſt. iiſdem auctoribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, ut per totam Italiam triduum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta vis erat, ut quum propter defectionem Corſorum, bellumque ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex ſociis Latini nominis ſcribi placuiſſet, & trecentos equites, quos M. Pinarius prætor ſecum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum eſſe, tantum ubique ægrorum conſules renunciaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, ſumere à Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hibernabat, juſſus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Appulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quæſtio eſt: cujus reſidua quædam velut ſemina ex prioribus malis jam priore anno apparuerant: ſed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorem quæſtiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. id perſecare novum prætorem, ne ſerperet iterum latius,

latius, Patres juſſerunt. Et leges de ambitu conſules ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in ſenatum introduxerunt. Regum prima Eumenis, & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam eis reſponſum eſt, quam miſſuros qui de controverſiis eorum cognoſcerent, ſtatuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti ſunt. & ſpes data exulibus eſt, ſcripturum ſenatum Achæis, ut reſtituerentur. Achæi de Meſſene recepta, compoſitiſque ibi rebus, cum aſſenſu Patrum expoſuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles. nulla ſuper re quæ ab ſenatu petenda eſſet: ſpeculatum magis inquiſitumque miſſi de iis, quorum Perſeus Demetrium inſimulaſſet, ſermonum cum Romanis; maxime cum T. Quintio adverſus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miſerat rex. erant autem & hi Perſei fraudis in fratrem miniſtri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni ſceleris quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam neque nullam ſpem habebat, patrem ſibi placari poſſe. minus deinde indies patris animo fidebat, quum obſideri aures à fratre cerneret. Itaque circumſpiciens dicta factaque ſua, ne cujus ſuſpiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abſtinebat: ut neque ſcribi ſibi vellet; quia hoc præcipuè criminum genere exaſperari animum ſentiebat. Philippus, ſimul ne ocio miles deterior fieret, ſimul avertendæ ſuſpicionis cauſſa quicquã à ſe agitari de Romano bello, Stobos,
Pæoniæ

Pæoniæ exercitu indicto, in Medicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Æmi montis aſcendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat. Ponticum ſimul & Adriaticum mare, & Iſtrum amnem, & Alpes conſpici poſſe: ſubjecta oculis ea haud parvi ſibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de aſcenſu Æmi, quum ſatis inter omnes conſtaret, viam exercitui nullam eſſe, paucis & expeditis per difficillimum aditum, ut ſermone familiari minorem filium permulceret, quem ſtatuerat non ducere ſecum, primum quærit ab eo, *Quum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perſeverandum ſit in incœpto, an abſtinendum? Si pergat tamen ire, non poſſe oblivíſci ſe in talibus rebus Antigoni: qui ſæva tempeſtate jactatus, quum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis diceretur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo ſe præcepti ejus, duos ſimul filios non commiſſurum in aleam ejus, qui proponeretur, caſus. & quoniam majorem filium ſecum duceret, minorem ad ſubſidia ſpei & cuſtodiam regni remiſſurum in Macedoniam eſſe.* Non fallebat Demetrium ablegari ſe, ne adeſſet conſilio; quum in conſpectu locorum conſultaret, qua proxime itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio eſſet futura. ſed non ſolum parendum patri tum, ſed etiam aſſentiendum erat, ne invitum parére ſuſpicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam eſſet, Didas ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, juſſus eſt proſequi eum cum modico præſidio.

ſidio. Hunc quoque Perſeus, ſicut pleroſque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam eſſe cœperat ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. in præſentia dat ei mandata, ut per omne obſequium inſinuaret ſe in quam maxime familiarem uſum, ut elicere omnia arcana, ſpeculari que abditos ejus ſenſus poſſit. Ita digreditur Demetrius, cum infeſtioribus, quam ſi ſolus iret, præſidiis. Philippus Medicam primum, deinde ſolitudines interjacentes Medicæ atque Æmo tranſgreſſus, ſeptimis demũ caſtris ad radices montis pervenit. ibi unum moratus diem, ad deligendos, quos duceret ſecum, tertio die iter eſt ingreſſus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magiſque ſilveſtria & pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in opacum iter, ut præ denſitate arborum immiſſorumque aliorum in alios ramorum, perſpici cœlum vix poſſet: ut vero jugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis eſſet, adeo omnia contecta nebula, ut haud ſecus quam nocturno itinere impedirentur: tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni digreſſi inde detraxerunt. magis credo ne vanitas itineris ludibrio eſſet, quam quod diverſa inter ſe maria, monteſque, & amnes, ex uno loco conſpici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipſe, quo gravior ætate erat, difficultate viæ eſt. Duabus aris ibi Iovi & Soli ſacratis quum immolaſſet, qui triduo aſcenderat biduo eſt degreſſus; frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu ſimilia brumalibus erant.

Multis

Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in caſtris invenit: ubi ſumma penuria erat, ut in regione quam ab omni parte ſolitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum cauſſa quos habuerat ſecum, itinere inde ſimili fugæ in Dentheletas tranſcurrit. Socii erant: ſed propter inopiam haud ſecus quam hoſtium fines Macedones populati ſunt. rapiendo enim paſſim villas primum, dein quoſdam vicos etiam evaſtarunt, non ſine magno pudore regis; quum ſociorum voces, nequiquam Deos ſociales nomenque ſuum implorantes audiret. Frumento inde ſublato, in Medicam regreſſus, urbem, quam Petram appellant, oppugnare eſt adortus. ipſe à campeſtri aditu caſtra poſuit. Perſeum filium cum modica manu circummiſit, ut à ſuperioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, quum terror undique inſtaret, obſidibus datis, in præſentia dediderunt ſeſe. iidem, poſteaquam exercitus receſſit, obliti obſidum, relicta urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris ſine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium ſuſpicionibus, in Macedoniam rediit. Miſſus hic comes (ut ante dictum eſt) quum ſimplicitatem juvenis incauti, & ſuis haud immerito ſuccenſentis, aſſentando indignandoque & ipſe vicem ejus captaret; in omnia ultro ſuam offerens operam, fide data arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui conſilio adjutor Deûm beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam ſpem ceperat, elabi tuto poſſe. Hoc cōſilium extemplo &

fratri proditur, & auctore eo indicatur patri. Literæ primum ad obſidentem Petram allatæ ſunt. inde Herodotus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in cuſtodiam eſt conjectus: & Demetrius diſſimulanter aſſervari juſſus. Hæc ſuper cetera triſtem adventum in Macedoniam regi fecerunt. movebant eum & præſentia crimina: exſpectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miſerat, cenſebat. His anxius curis, quum aliquot menſes egiſſet, tandem legati, jam ante præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui, ſuper cetera ſcelera, falſas etiam literas ſigno adulterino T. Quintii ſignatas reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis: *Si quid adoleſcens cupiditate regni prolapſus ſecum egiſſet, nihil eum adverſus ſuorum quemquam facturum: neq; eum ſeſe eſſe, qui ullius impii conſilii auctor futurus videri poſſit.* Hæ literæ fidem Perſei criminibus fecerunt. Itaque Herodotus extemplo, diu excruciatus, ſine indicio rei ullius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accuſavit Perſeus de fuga per Pæoniam præparata. Arguebant eum corrupti quidam, ut comites itineris eſſent: maximè falſæ literæ T. Quintii urgebant. nihil tamen palam gravius pronunciatum, de eo eſt; ut dolo potius interficeretur: nec id cura ipſius, ſed ne pœna ejus conſilia adverſus Romanos nudaret. Ab Theſſalonica Demetriadem ipſi quum iter eſſet; Aſterium Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perſeum Amphipolin, ad obſides Thracum accipiendos. digredienti ab ſe Didæ mandata dediſſe dicitur, de filio occidendo. Sacrificium ab Dida ſeu inſtitutum, ſeu ſimulatum

eſt.

eſt. ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Aſterio Heracleam venit. in ea cœna dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo ſenſit. & mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepiſſet ſeſe, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ ſcelus incuſans, torquebatur. intromiſſi deinde Thyrſis quidam Stuberæus, & Berrœus Alexander, injectis tapetibus in caput fauceſque, ſpiritum intercluſerunt. Ita innoxius adoleſcens, quum in eo ne ſimplici quidem genere mortis contenti inimici fuiſſent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex conſulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in hoſtium finibus caſtra poſuit, legati ad eum, per ſpeciem pacis petendæ, ſpeculatum venerunt. neganti Paullo, niſi cum deditis paciſci ſe pacem: non tam id recuſabant, quam, tempore opus eſſe ajebant, ut generi agreſti hominum perſuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ quum darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos caſtris, pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca ſuorum finium eſſe. Id ubi impetravere, poſt eos ipſos montes, unde averterant hoſtem, exercitu omni coacto, repente multitudini ingenti caſtra Romanorum oppugnare ſimul omnibus portis aggreſſi ſunt. Summa vi totum unum diem oppugnarunt: ita ut ne efferendi quidem ſigna Romanis ſpacium, nec ad explicandam aciem locus eſſet. Conferti in portis obſtando magis, quam pugnando caſtra tutabantur. Sub occaſum Solis quum receſſiſſent hoſtes, duos equites ad

M.Bæ-

M. Bæbium conſulem cum literis Piſas mittit, ut obſeſſo ſibi per inducias quamprimum ſubſidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prętori eunti in Sardiniam tradiderat. ceterum & ſenatum literis certiorem fecit, obſideri à Liguribus L. Æmilium; & Marco Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, ſcripſit, ut, ſi videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmilium liberaret obſidione. Hæc ſera futura auxilia erant. Ligures poſtero die ad caſtra redeunt. Æmilius quum & venturos ſciſſet, & ducere in aciem copias potuiſſet, intra vallum ſuos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire à Piſis poſſet. Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt. eo majorem, quod paucos poſt dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam quum veniſſet, ſpem ademit, eum, qui in Gallia eſſet, exercitum in Ligures traduci poſſe, quia bellum cum Iſtris eſſet prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eo profectum Fabium, neque inde regredi bello inchoato poſſe. Vna, & ea ipſa tardior, quam tempus poſtulabat, ſubſidii ſpes erat, ſi conſules maturaſſent in provinciam ire. id ut facerent, pro ſe quiſque Patrum vociferari. Conſules, niſi confecto delectu negare ſe ituros, nec ſuam ſegnitiem, ſed vim morbi in cauſſa eſſe, quo ſerius perficeretur. non tamen potuerunt ſuſtinere conſenſum ſenatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conſcriptos haberent, diem edicerent, quo Piſas convenirent. permiſſum, ut qua irent, protinus ſubitarios milites ſcriberent, ducerentque ſecum. Et prætoribus Q. Petillio & Q. Fabio imperatū eſt, ut Petillius duas

duas legiones civium Romanorum tumultuarias ſcriberet, & omnes minores quinquaginta annis ſacramento rogaret: Fabio, ut ſociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienius, & C. Lucretius, naveſque iis ornatæ ſunt: Matienioque, cujus ad Gallicum ſinum provincia erat, imperatum, ut claſſem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram; ſi quo uſui eſſe L. Æmilio atque ejus exercitui poſſet. Æmilius, poſteaquam nihil uſquam auxilii oſtendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per ſe fortunam tentaret, priuſquam hoſtes venirent, qui jam ſegnius ſecordiuſque oppugnabant: ad quatuor portas exercitum inſtruxit, ut ſigno dato ſimul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præpoſito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta juſſit. ad dexteram principalem haſtatos legionis primæ inſtruxit: principes ex eadem legione in ſubſidiis poſuit. M. Servilius & L. Sulpicius tribuni militum his præpoſiti: tertia legio adverſus principalem ſiniſtram portam inſtructa eſt. id tantum mutatum: principes primi, & haſtati in ſubſidiis locati: Sex. Iulius Cæſar & L. Aurelius Cotta, tribuni militum huic legioni præfecti ſunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæſtoriam portam poſitus, duæ cohortes & triarii duarum legionum in præſidio caſtrorum manere juſſi. Omnes portas concionabundus ipſe Imperator circumiit: & quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hoſtium

incu-

incuſans, qui pace petita, induciis datis, per ipſum induciarum tempus contra jus gentium ad caſtra oppugnanda veniſſent: nunc quantus pudor eſſet, edocens, ab Liguribus, latronibus verius quam hoſtibus juſtis, Romanum exercitum obſideri. *Quo ore quiſquam veſtrum, ſi hinc alieno præſidio non veſtra virtute evaſeritis, occurret; non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos noſtræ ætatis reges duceſque, vicerunt: ſed iis, qui hos ipſos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes, per ſaltus invios conſectati ceciderunt? Quod Hiſpani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant; Liguſtinus hoſtis vallum Romanum ſubit, obſidet ultro & oppugnat, quem ſcrutantes antea devios ſaltus, abditum, & latentem vix inveniebamus?* Ad hæc conſentiens reddebatur militum clamor, nullam militum culpam eſſe; quibus nemo ad erumpendum ſignum dediſſet. *Da ſignum: intellecturum; eoſdem, qui antea fuerint, & Romanos & Ligures eſſe.* Bina cis montes caſtra Ligurum erant. ex iis, primis diebus ſole orto, pariter omnes compoſiti & inſtructi procedebant: tum niſi exſatiati cibo vinoque arma non capiebant. diſperſi, inordinati exibant: ut quibus pro ſpe certum eſſet, hoſtes extra vallum ſigna non elaturos. Adverſus ita incompoſitos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in caſtris erant, calonum quoque & lixarum ſublato, ſimul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo improviſa res fuit, ut perinde, ac ſi inſidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effuſa, & fugientium paſſim cædes erat. Equitibus dato

ſigno

ſigno, ut conſcenderent equos, nec effugere quemquam ſinerent; in caſtra omnes trepida fuga compulſi ſunt: deinde ipſis exuti caſtris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occiſa: capta duo millia & quingenti. Triduo poſt Ligurum Ingaunorum omne nomen obſidibus datis in deditionem venit. gubernatores nautæque conquiſiti, qui prædatores fuiſſent navibus, atque omnes in cuſtodiam conjecti. Et à C. Matienio duumviro naves ejus generis in Liguſtina ora duæ ac triginta captæ ſunt. Hæc, qui nunciarent, literaſque ad ſenatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus, Romam miſſi: ſimulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, & deducere ſecum milites liceret atque dimittere. Vtrumque permiſſum ab ſenatu, & ſupplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: juſſique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius ſociis atque nomini Latino remittere delectum. & uti prætor urbanus conſulibus ſcriberet, ſenatum æquum cenſere, ſubitarios milites, tumultus cauſſa conſcriptos, primo quoque tempore dimitti. Colonia Graviſcæ eo anno deducta eſt in agrum Etruſcum, de Tarquinienſibus quondam captum. Quina jugera agri data. triumviri deduxerunt, C. Calpurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Iſtra. Siccitate & inopia frugum inſignis annus fuit. Sex menſes numquam pluiſſe, memoriæ proditum eſt. Eodem anno in agro L. Petillii ſcribæ ſub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ ſunt; operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Græciſque utraque

Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino eſſe ſolvendum. id ſcriba non accepit. libri in comitio, igne à victimariis facto, in conſpectu populi cremati ſunt. Magnum bellum ea æſtate coortum in Hiſpania citeriore. ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. is quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipſe, quanta poterat, à ſociis auxilia contraxerat; ſed nequaquam numero militum hoſtem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & caſtra locavit ad oppidum Eburam, modico præſidio in urbe poſito. Paucis poſt diebus Celtiberi, millia duo ferme, inde ſub colle poſuerunt caſtra. quos, ubi adeſſe prætor Romanus ſenſit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit; quam proxime ſuccedere ad vallum juſſum, ut viſeret, quanta eſſent: pugna abſtineret, reciperetque ſeſe, ſi hoſtium equitatum exeuntem vidiſſet. Ita ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ oſtenderentur: dein ſubducerentur, ubi equitatus hoſtium caſtris procurriſſet. Poſtremo & Celtiberi omnibus ſimul peditum equitumque copiis caſtris egreſſi, acie directa medio ferme ſpacio inter bina caſtra conſtiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi ſtetere Hiſpani hoſtem exſpectantes. Romanus intra vallum ſuos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem inſtructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. inde quievere in caſtris Celtiberi,

quia pugnæ copia non fiebat: equites tantum in ſtationem egrediebantur, ut parati eſſent, ſi quid ab hoſte moveretur. pone caſtra utique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanos, ubi ſatis tot dierum quiete credidit ſpem factam hoſti, nihil ſe priorem moturum : L. Acilium cum ala ſiniſtra; & ſex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hoſtibus erat: inde ubi clamorem audiſſet, decurrere ad caſtra eorum. nocte profecti ſunt, ne poſſent conſpici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum ſocium ad vallum hoſtium cum equitibus extraordinariis ſiniſtræ alæ mittit. quos, ubi & propius accedere, & plures, quam ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt, omnis equitatus effunditur caſtris: ſimul & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equeſtrium audivit, avertit equos, & caſtra repetit. eo effuſius ſequi hoſtes. primo equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia ſpe, caſtra eo die ſe oppugnaturos. quingentos paſſus non plus à vallo aberant. Itaque ubi Flaccus ſatis abſtractos eos à præſidio caſtrorum ſuorum ratus eſt intra vallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit: clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam, ut qui in montibus erant, exaudirent. nec morati ſunt, quin decurrerent, ſicut imperatum erat, ad caſtra: ubi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præſidium. quos quum & paucitas ſua, & multitudo hoſtium, & improviſa res terruiſſet, prope ſine certamine capiuntur caſtra. caſtris,

quæ

quæ pars maxime à pugnantibus conſpici poterat, injecit Acilius ignem. Poſtremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conſpexere. deinde per totam aciem vulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, & tum, cum maxime, ardere: unde illis terror, inde Romanis animus crevit. jam clamor ſuorũ vincentium accidebat, jam ardentia hoſtium caſtra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. ceterum poſteaquam receptus pulſis nullus erat, nec uſquam, niſi in certamine, ſpes; pertinacius de integro capeſſũnt pugnam. Acie media urgebantur acriter. à quinta legione adverſus lævum cornu, in quo ſui generis provincialia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt ſigna. Iam prope erat, ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio ſucceſſiſſet: ſimul ab oppido Ebura, quæ in præſidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæſi Celtiberi. qui ſupererant, in omnes paſſim partes capeſſunt fugam. Equites bipartito in eos emiſſi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hoſtium eo die cæſa: capta quatuor millia, & octingenti cum equis plus quingentis: & ſigna militaria nonaginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus ducenti ſociûm Latini nominis ſeptingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Prætor in caſtra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in caſtris ab ſe captis juſſus. poſtero die ſpolia de hoſtibus lecta: & pro concione donati, quorum virtus inſignis

 fuerat.

fuerat. Sauciis deinde in oppidum Eburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumſeſſa quum à Celtiberis auxilia accerſiſſet, morantibus iis, non quia ipſi cunctati ſunt, ſed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus viæ & inflati amnes tenebant, deſperato auxilio ſuorum in deditionem venit. Flaccus quoque tempeſtatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem ſuperatis, ubi primum remiſerunt imbres, amnibus, Contrebiam veniſſent: poſteaquam caſtra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem tranſlata rati, aut receſſiſſe hoſtes, per negligentiam effuſi, ad oppidum acceſſerunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompoſitos adorti fuderunt. Quæ res ad reſiſtendum eos, & ad capeſſendam pugnam, impediit, quod non uno agmine nec ad ſigna frequentes veniebant. eadem magnæ parti ad fugam ſaluti fuit. Sparſi enim toto paſſim campo ſe diffuderunt: nec uſquam confertos eos hoſtis circumvenit. tamen ad duodecim millia ſunt cæſa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, ſigna militaria ſexaginta duo. Qui palati è fuga domum ſe recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ, & ſuam cladem narrando, averterunt. extemplo in vicos caſtellaque ſua omnes dilapſi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa caſtella oppugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hiſpania eo anno geſta. Et in ulte-

ulterioreManlius prętor ſecunda aliquot prœlia cum Luſitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum eſt deducta. tria millia peditū, quinquagena jugera, centuriones centena; centena quadragena equites acceperunt. triumviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ ſunt: una Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. (vota erat ab conſule L. Porcio, Liguſtino bello.) altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicavit Manius Acilius Glabrio duumvir: ſtatuamq; auratam, quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit. Is erat, qui ipſe eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnaſſet: locaveratque idem ex ſenatusconſulto. Per eoſdem dies quibus hæ ædes dedicatæ ſunt, L. Æmilius Paullus proconſul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Tranſtulit coronas aureas quinque & viginti. nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diviſit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum; pacem perpetuam orantes: ita in animum induxiſſe Ligurum gentem, nulla umquam arma, niſi imperata à populo Romano ſumere. Reſponſum à Q. Fabio prætore eſt Liguribus juſſu ſenatus, *Orationem eam non novam Liguribus eſſe: mens vero ut nova & orationi conveniens eſſet, ipſorum id plurimum referre. Ad conſules irent, & quæ ab iis imperata eſſent, facerent. nulli alii, quam conſulibus ſenatum crediturum eſſe, ſincera fide in pace Ligures eſſe.* Pax

in Liguribus fuit. In Corſica pugnatum eſt cum Corſis. ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. qua clade compulſi, obſides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, ſecunda prœlia facta. Carthaginienſibus eodem anno centum obſides redditi, pacemque cum iis populus Romanus, non ab ſe tantum, ſed ab rege etiam Maſaniſſa præſtitit: qui tum præſidio armato agrum, qui in controverſia erat, obtinebat. Ocioſam provinciam conſules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum cauſſa, Romam revocatus, conſules creavit A. Poſtumium Albinum Luſcum, & C. Calpurnium Piſonem. Prætores exinde facti, Tib. Sempronius Gracchus, L. Poſtumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, Tib. Minucius Molliculus, A. Hoſtilius Mancinus, C. Mænius. ii omnes magiſtratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Poſtumius Albinus, & C. Calpurnius Piſo conſules fuerunt, ab A. Poſtumio conſule in ſenatum introducti, qui ex Hiſpania citeriore venerant à Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, & duo Tribuni militum T. Mænius, & L. Maſſa. Hi quum duo ſecunda prœlia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nunciaſſent; nec ſtipendio, quod mitti ſoleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus; petierunt ab ſenatu primum, *Ut ob res proſpere geſtas Diis immortalibus honos haberetur. deinde, ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti opera & ipſe & multi ante eum prætores uſi eſſent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet,*
etiam

etiam prope neceſſarium eſſet. Ita enim obſtinatos eſſe milites, ut non ultra retineri poſſe in provincia viderentur, injuſſuque abituri inde eſſent, ſi non dimitterentur: aut in pernicioſam, ſi quis impenſe retineret, ſeditionem exarſuri. Conſulibus ambobus provinciam Ligures eſſe ſenatus juſſit. Prætores inde ſortiti ſunt. A. Hoſtilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit; P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hiſpanias ſortiti, L. Poſtumius ulteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia ſucceſſurus Q. Fulvio erat, ne vetere exercitu provincia ſpoliaretur, *Quæro,* inquit, *de te L. Minuci, quum confectam provinciam nunties, exiſtimesne Celtiberos perpetuo in fide manſuros ita ut ſine exercitu ea provincia obtineri poſſit? Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic utique exercitum cenſes; utrum tandem auctor ſenatui ſis ſupplementum in Hiſpaniam mittendi? ut ii modo, quibus emerita ſtipendia ſint, milites dimittantur: veteribus militibus tyrones immiſceantur? An deductis de provincia veteribus legionibus novas conſcribendi & mittendi: quum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum poſſit? Dictu, quam re facilius ſit, provinciam ingenio ferocem rebellatricem confeciſſe. Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt, ulteriores in armis ſunt. quæ cum ita ſint, ego jam hinc prædico, Patres Conſcripti, me exercitu eo, qui nunc eſt, Rempublicam adminiſtraturum: ſi deducat ſecum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula electurum, neque novum militem ferociſſimo hoſti objecturum.* Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, reſpondit: *Neque ſe,*

neque quemquam alium divinare poſſe, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri eſſent. Itaque negare non poſſe, quin rectius ſit, etiam ad pacatos barbaros nondum ſatis aſſuetos imperio exercitum mitti, novo autem, an vetere exercitu opus ſit; ejus eſſe dicere, qui ſcire poſſit, qua fide Celtiberi in pace manſuri ſint: ſimul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, ſi diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter ſe loquantur, aut ſucclamationibus apud concionantem imperatorem ſignificent, quid ſentiant, conjectandum ſit; palam vociferatos eſſe, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos eſſe. Diſceptationem inter prætorem legatumque, conſulum relatio interrupit: qui ſuas ornari provincias, priuſquam de prætoris exercitu ageretur, æquum cenſebant. Novus omnis exercitus conſulibus eſt decretus: binæ legiones Romanæ cum ſuo equitatu, & ſociûm Latini nominis, quantus ſemper numerus, quindecim millia peditum, & octingenti equites. cum hoc exercitu Appuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum eſt. P. Cornelio, & M. Bæbio prorogatum imperium: juſſique provincias obtinere, donec Conſules veniſſent. tum imperatum, ut dimiſſo, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Tib. Sempronii deinde exercitu actum eſt. novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis conſules ſcribere juſſi: & mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites: & ſociis è nomine Latino imperare ſeptem millia peditum, trecentos equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hiſpaniam citeriorem Tib. Sempronium.

nium. Q.Fulvio permiſſum, ut qui milites ante Sp.Poſtumium, & Q. Marcium conſules, cives Romani ſociive in Hiſpaniam tranſportati eſſent. & præterea, ſupplemento adducto, quod amplius duabus legionibus, quam decem millia, & quadringenti pedites, ſexcenti equites eſſent; & ſociûm Latini nominis duodecim millia, ſexcenti equites, quorum forti opera duobus adverſus Celtiberos prœliis uſus Q.Fulvius eſſet, eos, ſi videretur, ſecum deportaret. Et ſupplicationes decretæ, quod is proſpere Rempublicam geſſiſſet: & ceteri prætores in provincias miſſi. Q.Fabio Buteoni prorogatum in Gallia Imperium eſt. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Liguribus in ſpe propinqua miſſionis erat, eo anno eſſe placuit. & is ipſe exercitus ægre explebatur propter peſtilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vaſtabat. Prætor Tib. Minucius, & haud ita multo poſt conſul C.Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illuſtres viri: poſtremo, prodigii loco ea clades haberi cœpta eſt. C. Servilius pontifex maximus, piacula iræ Deum conquirere juſſus, decemviri libros inſpicere, conſul Apollini, Æſculapio, Saluti, dona vovere, & dare ſigna inaurata, quæ vovit deditque. Decemviri ſupplicationem in biduum valetudinis cauſſa, in urbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes ſupplicaverunt. Fraudis quoque humanæ inſinuaverat ſuſpicio animis: & veneficii quæſtio ex ſenatus conſulto, quod in urbe propiusve urbe decem millibus paſſuum eſſet commiſſum, C.Claudio

prætori, qui in locum Ti. Minucii erat ſuffectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priuſquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suſpecta conſulis mors maximè. necatus à Quarta Hoſtilia uxore dicebatur. ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici conſul eſt declaratus; aliquanto magis infamis mors Piſonis cœpit eſſe: & teſtes exiſtebant, qui poſt declaratos conſules Albinum & Piſonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulſam, & exprobratum ei à matre diceretur quod jam ei tertium negatus conſulatus petenti eſſet: & adjeciſſe, pararet ſe ad petendum: intra duos menſes effecturam, ut conſul fieret. Inter multa alia teſtimonia ad cauſſam pertinentia, hæc quoque vox nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hoſtilia damnaretur. Veris principio hujus, dum conſules novos delectus Romæ tenet; mors deinde alterius; & creandi comitia conſulis in locum ejus omnia tardiora fecerunt; interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in conſulatu nil memorabile geſſerant; in Appuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante adventum in provinciam conſulum non exſpectaſſent bellum, improviſo oppreſſi; ad duodecim millia hominum dediderunt ſe. Eos, conſulto per literas prius ſenatu, deducere ex montibus in agros campeſtres procul ab domo, ne reditus ſpes eſſet, Cornelius & Bæbius ſtatuerunt: nullum alium ante finem rati fore Liguſtini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurasinorum fuerat. in eum quum traducere Ligures Appuanos vellent; edixerunt, Ligures ab Anido montibus de-

deſcendere cum liberis conjugibuſque: ſua omnia ſecum portarent. Ligures ſæpe per legatos deprecati, ne penates, ſedem in qua geniti eſſent, ſepulchra majorum, cogerentur relinquere, arma, obſides pollicebantur. poſteaquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti ſunt publico ſumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis puerîſque. argenti data centum & quinquaginta millia ſeſtertium, unde in novas ædes compararent quæ opus eſſent agro dividendo dandoque, iidem qui traduxerant. Cornelius & Bæbius præpoſiti. poſtulantibus tamen ipſis, quinque viri ab ſenatu dati, quorum ex conſilio agerent. Transacta re quum veterem exercitum Romam deduxiſſent, triumphus ab ſenatu eſt decretus. Hi omnium primi nullo bello geſto triumpharunt. tantum hoſtes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hiſpania Fulvius Flaccus proprætor, quia ſucceſſor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, inſtitit vaſtare. qua re irritavit magis, quam conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copiis ſaltum Manlianum, per quem tranſiturum exercitum Romanum ſatis ſciebant, obſederunt. In Hiſpaniam ulteriorem eunti L. Poſtumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, ſupplementumque diſtribuere, & ordinare

omnem exercitum ſeſe velle: dies quoque, & ea propinquo edita Flacco eſt, qua ſucceſſor eſſet venturus. Hæc nova allata res, omiſſis quæ agere inſtituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coëgiſſet; barbari, cauſſæ ignari, ſuam defectionem, & clam comparata arma ſenſiſſe eum, & pertimuiſſe rati, eo ferocius ſaltum inſederunt. Vbi eum ſaltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabos partibus ſimul exorti hoſtes Romanos invaſerunt. quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones ſtare omnes ſuo quemque loco, & arma expedire jubendo, ſedavit: & ſarcinis jumentiſq;in unum locum coactis,copias omnes, partim ipſe,partim per legatos tribunoſque militum, ut tempus & locus poſtulabat, ſine ulla trepidatione inſtruxit; cum bis deditis rem eſſe admonens. *Scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum acceſſiſſe. Reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti cæde hoſtium gladios, & manantia ſanguine ſpolia, Romam ad triumphum delaturos,* Plura dici tempus non patiebatur. invehebant ſe hoſtes, & in partibus extremis jam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. Atrox ubique prœlium,ſed varia fortuna erat. egregie legiones, nec ſegnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab ſimili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & ſignis collatis ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt, cuneo impreſſionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut quacumque parte perculêre impetu ſuo, ſuſti-

neri

neri nequeant. tunc quoque turbatæ legiones ſunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conſpexit, equo advehitur ad legionarios equites: &, *Ecquid auxilii in vobis eſt? Actum jam de hoc exercitu erit?* quum undique acclamaſſent, quin ederet quid fieri velit, non ſegniter imperium exſecuturos; *Duplicate turmas*, inquit, *duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hoſtium, quo noſtros urgent. id cum majore vi equorum facietis, ſi effrenatos in eos equos immittitis:* quod ſæpe Romanos equites cum magna laude feciſſe ſua memoriæ proditum eſt. Dicto paruerunt, detractiſque frænis bis ultro citroque cum magna ſtrage hoſtium infractis omnibus haſtis tranſcurrerunt. Diſſipato cuneo, in quo omnis ſpes fuerat, Celtiberi trepidare, & prope omiſſa pugna locum fugæ circumſpicere. Et alarii equites, poſtquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipſi virtute eorum accenſi, ſine ullius imperio, in perturbatos jam hoſtes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & imperator Romanus averſos hoſtes contemplatus, ædem Fortunæ Equeſtri, Iovique optimo maximo ludos vovit: cæduntur Celtiberi per totum ſaltum diſſipati fuga. Decem & ſeptem millia hoſtium cęſa eo die traduntur: vivi capti plus tria millia, ducentis ſeptuaginta ſeptem cum ſignis militaribus: equis prope mille centum. Nullis caſtris eo die victor exercitus manſit: victoria non ſine jacturâ militûm fuit. quadringenti ſeptuaginta duo milites Romani, ſociûm ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum

rum perierunt. ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem eſt perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam proceſſit: gratulatuſque eſt, quod rempublicam egregie geſſiſſet. cum ſumma cõcordia quos dimitterent, quoſque retinerent milites, compoſuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impoſitis, Romam eſt profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. conſules ambo in Ligures exercitus induxerunt, diverſis partibus. Poſtumius prima & tertia legione Baliſtam Suiſmontiumque montes obſedit. & premendo præſidiis anguſtos ſaltus eorum, commeatus intercluſit: inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius ſecunda & quarta legione adortus à Piſis Appuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad ſeptem millia hominum in naves impoſitos, præter oram Etruſci maris Neapolim tranſmiſit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus eſt. Montanorum Ligurum ab A. Poſtumio vineæ cæſæ, frumentaque deuſta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Poſtumius ad viſendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum proceſſit. Priuſquam hi conſules venirent ad exercitum, qui Piſas inductus erat, præerant A. Poſtumius, & frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. ſecundæ legionis Fulvius tribunus militum erat. is menſibus ſuis dimiſit legionem, jurejurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæſtores eſſe delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus)

Fulvio

Fulvio nunciatum eſt, cum equitibus expeditis ſecutus dimiſſos, quos eorum potuit aſſequi, deduxit caſtigatos Piſas. de ceteris conſulem certiorem fecit. Eo referente ſenatusconſultum factum eſt, ut M. Fulvius in Hiſpaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literæque ei datæ ſunt à conſule ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem deferendæ. Milites juſſi ad ſigna redire. cauſſa ignominiæ, uti ſemeſtre ſtipendium in eum annum eſſet ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non rediſſet, eum ipſum bonaque ejus vendere conſul juſſus. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno ſuperiore ex Illyrico cum decem navibus Brunduſium redierat; inde in portu relictis navibus quum veniſſet Romam, inter exponendas res, quas ibi geſſiſſet, haud dubiè in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi cauſſam avertit. ex regno ejus omnes naves eſſe, quæ ſuperi maris oram depopulatæ eſſent. De his rebus ſe legatos miſiſſe, nec conveniendi Regis poteſtatem factam. Venerant Romam legati à Gentio, qui quo tempore Romani conveniendi Regis cauſſa veniſſent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuiſſe regni dicerent. Petere Gentium ab ſenatu, ne crederent confictis criminibus in ſe, quæ inimici detuliſſent. ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis & ſociis Latini nominis injurias factas in regno ejus. & cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoſcere: neq; ante Gentio Regi legatiſve ejus reſponſum reddi. Inter multos alios, quos peſtilẽtia ejus anni abſumpſit, ſacerdotes quoq; aliquot mortui ſunt.

L. Va-

L. Valerius Flaccus pontifex mortuus eſt. in ejus locũ ſuffectus eſt Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hiſpania redierat, triumvir epulo, Q. Fulvius M.F. in locum ejus triumvir cooptatus. tum prætextatus erat. De rege ſacrifico ſufficiendo in locum C. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium Pontificem maximum fuit, & L. Cornelium Dolabellam, duumvirum navalem, quem ut inaugararet pontifex, magiſtratu ſeſe abdicare jubebat. recuſantique id facere, ob eam rem multa duumviro dicta à pontifice, deque ea quum provocaſſet, certatum ad populum. quum plures jam tribus intro vocatæ, dicto eſſe audientem pontifici duumvirum juberent; multamque remitti, ſi magiſtratu ſe abdicaſſet; ultimum de cœlo, quod comitia turbaret, intervenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui ſecundo loco inauguratus erat. Exitu anni, & C. Servilius Geminus pontifex maximus deceſſit: idem decemvir ſacrorum fuit. pontifex in locum ejus à collegio cooptatus eſt, Q. Fulvius Flaccus. At pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petiſſent, & decemvir ſacrorum Q. Marcius Philippus in ejuſdem locum eſt cooptatus. Et augur Sp. Poſtumius Albinus deceſſit. in locum ejus P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permiſſum, ut publice Latine loquerentur, & præconibus Latine vendendi jus eſſet. Piſanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actæ. triumviri creati ad eam rem, Q. Fabius Bruteo, M. & P. Popillii

pillii Lænates. à C. Mænio prætore (cui provincia Sardinia quum eveniſſet, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus paſſuum) literæ allatæ, *Se jam tria millia hominum damnaſſe, & creſcere ſibi quæſtionem indiciis, aut eam ſibi eſſe deſerendam, aut provinciam dimittendam.* Q. Fulvius Flaccus ex Hiſpania rediit Romam cum magna fama geſtarum rerum qui quum extra urbem triumphi cauſſa eſſet, conſul eſt creatus cum L. Manlio Acidino; & poſt paucos dies cum militibus, quos ſecum deduxerat, triumphans urbem eſt invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor : auri pondo triginta unum; præterea ſignati Oſcenſis nummûm centum ſeptuaginta tria millia ducentos. Militibus de præda quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti, tantundem ſociis Latini nominis: & ſtipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata eſt ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magiſtratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appellarentur. Prætores quatuor poſt multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. hi facti, C. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. & P. Mucii Scævolæ, Q. Fulvio, & L. Manlio conſulibus eadem provincia, quæ ſuperioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, ſociorum decretæ. In Hiſpaniis duabus Ti. Sempronio & L. Poſtumio cum iiſdem exercitibus, quod haberent, prorogatum imperium eſt. & in ſupplementum conſules ſcribere juſſi ad tria millia peditum Romanorum trecentos equites,

quinque

quinque millia ſociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam ſortitus provinciam eſt: & ut idem quæreret de veneficiis in urbe, & propius urbem decem millia paſſuum. Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam, Q. Fulvius conſul prius quam ullam rem publicam ageret, liberare & ſe & Rempublicam religione votis ſolvendis dixit velle. voviſſe ſe, quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet, ludos Iovi optimo maximo, & ædem Equeſtri Fortunæ ſeſe facturum: in eas res ſibi pecuniam collatam eſſe ab Hiſpanis. Ludi decreti, & ut duumviri ad ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, *Ne major cauſſa ludorum conſumeretur, quam quanta Fulvio Nobiliori poſt Ætolicum bellum ludos faciendi decreta eſſet: neve quid ad eos ludos arceſſeret, cogeret, acciperet, faceret. adverſus id ſenatusconſultum quod L. Æmilio, Cn. Bæbio conſulibus de ludu factum eſſet.* Decreverat id ſenatus propter effuſos ſumptus factos in ludos T. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italicæ ac ſociis Latini nominis, ſed etiam provinciis externis fuerant. Hiems eo anno nive ſæva & omni tempeſtatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus ſunt, deuſſit cunctas: & ea tum aliquanto quam alias longior fuit. itaque Latinas mox ſubito coorta & intolerabilis tempeſtas in monte turbavit: inſtauratæque ſunt ex decreto pontificum. Eadem tempeſtas & in Capitolio aliquot ſigna conſtravit, fulminibuſque complura loca deformavit; ædem Iovis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamq; Romanam: muri pinnas aliquot

aliquot locis decuſſit. Hæc inter prodigia, nunciatum, & ab Reate, *tripedem natum mulum.* Ob ea decemviri juſſi adire libros; edidere, quibus Diis, & quot hoſtiis, ſacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad ædem Iovis ut ſupplicatio diem unum eſſet. Ludi deinde votivi Q. Fulvii conſulis per dies decem magno apparatu facti. Cenſorum inde comitia habita: creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus, & M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant; ſæpe multis in ſenatu, & ad populum atrocioribus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus eſt, cenſores in campo ad aram Martis ſellis curulibus conſederunt; quo repente principes ſenatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. *Non obliti ſumus, cenſores, vos paulo ante ab univerſo populo Romano moribus noſtris præpoſitos eſſe: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen eſt, quid omneis bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, ſi revocemur in ſuffragium, velimus vobis prælatum eſſe. ambo quum ſimul aſpicimus, non poſſumus non vereri, ne male comparati ſitis, nec tantum Reipublicæ proſit, quod omnibus nobis egregiè placetis, quam quod alter alteri diſplicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipſis graves & atroces geritis: quæ, periculum eſt, ne ex hac die nobis & Reipublicæ, quam vobis graviores fiant. De quibus cauſſis hoc timeamus, multa ſuccurrunt quæ dicerentur; niſi forte implacabiles veſtræ*

veſtra ira implicaverint animos veſtros. Has ut hodie, ut in iſto templo finiatis ſimultates, quæſumus vos univerſi; & quos conjunxit ſuffragiis ſuis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi à nobis ſinatis. Vno animo, uno conſilio legatis ſenatum, equites recenſeatis, agatis cenſum, luſtrum condatis; quod omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis: Vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eveniat, ita ut vere ut ex animo velitis evenire: efficiatiſque, ut quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cujus urbis medio foro acie hoſtes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo ſimultates, ſed bella quoque finiuntur. ex infeſtis hoſtibus plerumque ſocii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti ſunt: Latini Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias immortaleis, inimicitias mortaleis debere eſſe. Fremitus ortus cum aſſenſu: deinde univerſorum voces idem petentium confuſæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius queſtus quum alia, tum bis à M. Fulvio ſe certo conſulatu dejectum. Fulvius contra queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum, & in probrum ſuum ſponſionem factam: tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate tot principum civitatis futuros. Omnibus inſtantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, collaudantibus cunctis, deducti ſunt in Capitolium. & cura ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregie comprobata ab ſenatu, & laudata eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, ut pecuniæ ſumma ſibi, qua in opera publica

blica uterentur, attribueretur; vectigal annuum decretum eſt. Eodem anno in Hiſpania L. Poſtumius & Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter ſe, ut in Vacceos per Luſitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reverteretur. Gracchus, quod majus ibi bellum eſſet, in ultima Celtiberiæ penetravit. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex improviſo aggreſſus. acceptis deinde obſidibus, præſidioque impoſito, caſtella oppugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) pervenit. ubi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum ſermo antiquæ ſimplicitatis fuit; non diſſimulantium bellaturos, ſi vires eſſent. Petierunt enim, ut ſibi in caſtra Celtiberorũ ire liceret ad auxilia accipienda. ſi non impetraſſent, tum ſeparatim eos ab illis ſe conſulturos. Permittente Graccho ierunt, & poſt paucis diebus alios decem legatos ſecum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt à prætore, quam ut bibere ſibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum popoſcerunt; magno riſu circumſtantium, in tam rudibus & moris omnis ignaris ingeniis. tum maximus natu ex iis: *Miſſi ſumus,* inquit, *à gente noſtra, qui ſciſcitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus, *Exercitu ſe egregio fidentem veniſſe,* reſpondit, *quem ſi ipſi viſere velint, quo certiora ad ſuos referant, poteſtatem ſe eis facturum eſſe:* tribuniſque militum imperat, ut ornari omneis copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc ſpectaculo legati miſſi deterruerunt ſuos, ab auxilio circumſeſſæ urbi ferendo.

Oppi-

Oppidani quum ignes nocte turribus nequiquam (quod ſignum convenerat) ſuſtuliſſent, deſtituti ab unica ſpe auxilii, in deditionem venerunt. ſeſtertium nummûm quater & vicies ab iis eſt exactum; quadraginta nobiliſſimi equites: nec obſidum nomine (nam militare juſſi ſunt) & tamen reipſa ut pignus fidei eſſent. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi caſtra Celtiberorum erant, à quibus venerant nuper legati. eos quum per aliquot dies armaturam levem immittendo in ſtationes laceſſiſſet parvis prœliis, indies majora certamina ſerebat, ut omnes extra munitiones eliceret. ubi quod petebatur, ſenſit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut contracto certamine, tamquam multitudine ſuperarentur, repente tergis datis ad caſtra effuſe fugerent: ipſe intra vallum ad omneis portas inſtruxit copias. Haud multum temporis interceſſit, quum ex compoſito refugientium ſuorum agmen, poſt effuſe ſequentes barbaros conſpexit. Inſtructam ad hoc ipſum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, ut ſuos refugere in caſtra libero introitu ſineret, clamore ſublato ſimul omnibus portis erupit. Non ſuſtinuere impetum nec opinatum hoſtes. qui ad caſtra oppugnanda venerant, ne ſua quidem tueri potuerunt: nam extemplo fuſi, fugati, mox intra vallum paventes compulſi. poſtremo exuuntur caſtris. Eo die novem millia hoſtium cæſa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim: ſigna militaria triginta ſeptem. de exercitu Romano centum novem ceciderunt. Ab hoc prœlio Gracchus duxit ad populandum Celtiberiam legiones; & quum ferret paſſim

cuncta

cuncta atque ageret, populique, alii voluntate, alii metu jugum acciperent; centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus ingenti eſt. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare inſtitit. Oppidani primum impetum hoſtium ſuſtinuerunt: deinde quum jam non armis modo, ſed etiam operibus oppugnarentur, diffiſi præſidio urbis, in arcem univerſi conceſſerunt: poſtremo & inde, præmiſſis oratoribus, in ditionem ſe ſuaque omnia Romanis permiſerunt. Magna inde pręda facta eſt. multi captivi nobiles in poteſtatem venerunt; inter quos & Thurri filii duo, & filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentiſſimus omnium Hiſpanorum. Audita ſuorum clade, miſſis qui fidem venienti in caſtra ad Gracchum peterent, venit. & primum quæſivit ab eo, ne ſibi liceret, ac ſuis vivere? quum prætor victurum reſpondiſſet; quæſivit iterum, *ſi cum Romanis militare liceret?* id quoque Graccho permittente; Sequar, inquit, vos adverſus veteres ſocios meos, quoniam illos ad me *propiunt ſuſpicere. Secutus eſt inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit. Ergavia inde nobilis & potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum *haud cum fide factam*, quidam auctores ſunt. *è qua regione abduxiſſet legiones, extemplo inde rebellatum, magnoq; eum poſtea prœlio ad montem Caunum cum Celtiberis à prima luce ad ſextam horam diei ſignis collatis pugnaſſe: multos utrimque cecidiſſe: nec aliud magnopere victores fuiſſe Romanos; niſi quod poſtero die manentes*

intra

intra vallum prœlio laceſſierint. Spolia per totum diem legiſſe; tertio die prœlio majore iterum pugnatum; & tunc demum haud dubie victos Celtiberos: caſtraque eorum capta & direpta eſſe. Viginti duo millia hoſtium eo die eſſe cæſa: plus trecentos captos: parem fere equorum numerum: & ſigna militaria ſeptuaginta duo. inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos feciſſe. Eadem æſtate & Poſtumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnaſſe ſcribunt. ad triginta & quinque millia hominum occidiſſe, & caſtra oppugnaſſe. Propius vero eſt, ſerius in provinciam perveniſſe, quam ut ea æſtate potuerit res gerere. Cenſores fideli concordia ſenatum legerunt. princeps electus eſt ipſe cenſor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de ſenatu. retinuit quoſdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diviſaq; inter ſe, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam; ingratum opus, quod prædia habebat ibi, privatamque publicæ rei impenſam inſuerat. Theatrum & proſcenium ad Apollinis, ædem Iovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit. & ab his columnis, quæ incommode oppoſita videbantur, ſigna amovit: clypeaque de columnis, & ſigna militaria affixa omnis generis dempſit. M. Fulvius plura, & majoris locavit uſus. portum & pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius cenſores locaverunt imponendos. baſilicam poſt argentarias novas, & forum piſcatorum circumdatis tabernis; quas vendidit in privatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam,

 & aliam

& aliam poſt navalia, & ad fanum Herculis, & poſt Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. Habuere & in promiſcuo præterea pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducendam, forniceſq; faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Craſſus, qui per fundum ſuum duci non eſt paſſus. Portoria quoque & vectigalia idem multa inſtituerunt. complura ſacella publica, quæ occupata à privatis; publicaque ſacra ut eſſent paterentque populo, curarunt. Mutarunt ſuffragia: regionatimque generibus hominum: cauſſiſque & quæſtibus, tribus deſcripſerunt. Et alter ex cenſoribus M. Æmilius petiit ab ſenatu, ut ſibi dedicationis templorum Reginæ Iunonis & Dianæ, quæ bello Liguſtino ante annis octo voviſſet, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia æris decreverunt. dedicavit eas ædes utramque in circo Flaminio. ludoſque ſcenicos triduum poſt dedicationem templi Iunonis, biduum poſt Dianæ, & ſingulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem Larium permarinûm in campo. voverat eam annis quadraginta ante L. Æmilius Regillus, navali prœlio adverſus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa eſt: *Duello magno regibus dirimendo * caput * ſubigendis * patrandæ pacis * hac pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilio filio Regillo, Prætori * *, auſpicio, imperio, felicitate ductuque ejus inter Epheſum, Samum, Chiumque claſſi, Regis Antiochi ante* D. XI. K. *Ian. victa, fuſa, contuſa, fugata eſt, ibique eo die naves longæ cum omnibus ſociis captæ* XLII. *Ea pugna pugnata Rex Antiochus regnumque ejus * * * *. Ejus rei ergo ædem Laribus permarinis vovit.* Eodem extemplo

templo tabula in æde Iovis in Capitolio ſupra valvas fixa eſt. Biduo quo ſenatum legerunt cenſores, Q. Fulvius conſul profectus in Ligures, per invios montes valleſque ſaltus cum exercitu tranſgreſſus, ſignis collatis cum hoſte pugnavit: neque tantum acie vicit, ſed caſtra quoque eodem die cepit. tria millia ducenti hoſtium, omniſque ea regio Ligurum in deditionem venit. Conſul deditos in campeſtres agros deduxit, præſidiaque montibus impoſuit. Celeriter & ex provincia literæ Romam venerunt. ſupplicationes ob eas res geſtas in triduum decretæ ſunt. Prætores quadraginta hoſtiis majoribus per ſupplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero conſule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus eſt geſtum. Galli tranſalpini tria millia hominum in Italiam tranſgreſſi, neminem bello laceſſentes, agrum à conſule & ſenatu petebant, ut pacati ſub imperio populi Romani eſſent. Eos ſenatus excedere Italia juſſit: & conſulem Q. Fulvium quærere & animadvertere in eos, qui principes & auctores tranſcendendi Alpes fuiſſent. Eodem anno Philippus rex Macedonum ſenio & mœrore conſumptus, poſt mortem filii deceſſit. Demetriade hibernabat, quum deſiderio anxius filii; tum pœnitentia crudelitatis ſuæ. ſtimulabat animum & alter filius, haud dubie & ſua & aliorum opinione rex; converſique in eum omnium oculi, & deſtituta ſenectus: aliis exſpectantibus ſuam mortem: aliis ne exſpectantibus quidem. Quo magis angebatur. & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat; regiæ vir majeſtatis, nobili etiam

etiam pugna adverſus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine à ceteris regibus diſtinguerent, appellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanſerat: eique ea fides nequaquam amicum Perſea inimiciſſimum fecerat. is proſpiciens animo, quanto cum periculo ſuo hæreditas regni ventura eſſet ad Perſea; ut primum labare animum regis, & ingemiſcere interdum filii deſiderio ſenſit: nunc præbendo aureis, nunc laceſſendo etiam mentionem rei temere actæ, ſæpequerenti querens & ipſe adeiat. & quum multa adſoleat veritas præbere veſtigia ſui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. Suſpecti & miniſtri facinoris, Apelles maxime & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio ſub nomine Flaminini attulerant. Eas falſas eſſe, & à ſcriba vitiatas, ſignumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum quum ſuſpecta magis, quam manifeſta eſſet res, forte Xychus obvius fit Antigono, comprehenſusque ab eo, in regiam eſt perductus. relicto eo cuſtodibus, Antigonus ad Philippum proceſſit. *Multis, inquit, ſermonibus intellexiſſe videor, magno te æſtimaturum ſi ſcire vera omnia poſſis de filiis tuis; uter ab utro petitus fraude & inſidiis eſſet. Homo unus omnium qui nodum hujus erroris exſolvere poſſit, in poteſtate tua eſt Xychus. forte vocatum perductumque in regiam, vocari juberet.* Adductus, primo, ita negare inconſtanter, ut parvo metu admoto, paratum indicem eſſe appareret. conſpectum tortoris verberumque non ſuſtinuit: ordinemque omnem facinoris

legatorum miniſteriique ſui expoſuit. Extemplo miſſi qui legatos comprehenderent. Philoclem, qui præſens erat, oppreſſerunt: Appelles miſſus ad Chæream quendam perſequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum eſt. alii primo audacter negantem, poſtquam in conſpectum adductus ſit Xychus, non ultra tetendiſſe; alii tormenta etiam inficiantem perpeſſum affirmant. Philippo redintegratus eſt luctus geminatusque. & infelicitatem ſuam in liberis graviorem quod alter periſſet, cenſebat. Perſeus certior factus, omnia detecta eſſe, potentior quidem erat quam ut fugam neceſſariam duceret. tantum ut procul abeſſet, curabat; interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, ſe defenſurus. qui ſpe potiundi ad pœnam corporis ejus amiſſa, quod reliquum erat, id ſtudere, ne ſuper impunitatem etiam præmio ſceleris frueretur. Antigonum igitur appellat; qui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat: neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonib⁹ propter recentem patrui Antigoni gloriam fore cenſebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii deteſtantur parentes, optabilis eſſe debeat; regnum, quod à patruo tuo forti, non ſolum fideli tutela ejus cuſtoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo eſt. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. ſi neminem haberem, perire & extingui id mallem, quam Perſeo ſceleſtæ fraudis præmium eſſe. Demetrium excitatum ab inferis, reſtitutumque credam mihi, ſi te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlacrimaſti, in locum ejus*

ejus ſubſtitutum relinquam. Ab hoc ſermone omni genere honoris producere eum non deſtitit. quum in Thracia Perſeus abeſſet, circumire Macedoniæ urbes, principibuſque Antigonum commendare. & ſi vita longior ſuppetiſſet, haud dubium fuit, quin eum in poſſeſſione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Theſſalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde quum Amphipolim veniſſet, gravi morbo eſt implicitus. ſed animo tamen ęgrum magis fuiſſe, quam corpore, conſtat: curiſque & vigiliis (quum identidem ſpecies & umbræ inſontis interempti filii eum diris agitarent) exſtinctum eſſe, cum execrationibus alterius. Admoveri tamen potuiſſet Antigonus, ſi haud ſtatim palam facta eſſet mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exſpectata morte regis, à primis deſperationis notis, nuncios prædiſpoſitos, ita ut convenerat, miſit ad Perſeum: & mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit. Oppreſſit igitur nec opinantes ignaroſque omnes Perſeus, & regnum ſcelere partum invaſit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum diu ſolicitata, ab ſuis ſedibus magna peditum equitumque manu Iſtrum trajecit. inde prægreſſi qui nunciarent regi, Antigonus & Cotto: nobilis is erat Baſtarna. erat Antigonus perinvitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſternas miſſus. Haud procul Amphipoli famæ incerti nuncii occurrerunt, mortuum eſſe regem: quæ res omnem ordinem conſilii turbavit. Compoſitum autem ſic

fuerat: tranſitum per Thraciam tutum, & commeatis Baſtarnis ut Philippus præſtaret. id ut facere poſſet, regionum principes donis coluerat; fide ſua obligata, pacato agmine tranſituros Baſtarnas. Dardanorum gentem delere propoſitum erat, inque eorum agro ſedes dare Baſtarnis. duplex inde erat commodum futurum, ſi & Dardani gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, temporibuſque iniquis regum imminens, tolleretur: & Baſtarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberiſque, ad populandam Italiam poſſent mitti. Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque. alia via traduci exercitum non poſſe. Facile Baſtarnis Scordiſcos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere; & ipſos adjuncturos ſe, quum ad prædam opulentiſſimæ gentis ire vidiſſent. Inde in omnem eventum conſilia commodabantur. ſive cæſi ab Romanis forent Baſtarnę; Dardanos tamen ſublatos, prædamque ex reliquiis Baſtarnarum, & poſſeſſionem liberam Dardaniæ, ſolatio fore: ſive proſpere geſſiſſent; Romanis averſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum ſe in Græcia quæ amiſiſſet. Hæc Philippi conſilia fuerant. Ingreſſi ſunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni. ſed haud multo poſt famam mortis Philippi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Baſtarnæ empto contenti eſſe poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum indies incremento bellum exarſit. Poſtremo Thraces, quum vim ac multitudinem ſuſtinere hoſtium non poſſent, relictis campeſtribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam

vocant)

vocant) conceſſerunt. Quo ubi ire Baſtarnæ vellent, quali tempeſtate Gallos ſpoliantes Delphos fama eſt peremptos eſſe; talis tum Baſtarnas, nequicquam ad juga montium appropinquantes, oppreſſit. neque enim imbre tantum effuſo, dein creberrima grandine obruti ſunt, cum ingenti fragore cœli tonitribuſque & fulguribus præſtringentibus aciem oculorum, ſed fulmina etiam ſic undique micabant, ut peti viderentur corpora: nec ſolum milites, ſed etiam principes icti caderent. itaque quum præcipiti fuga per rupes præaltas improvidi ſternerentur, ruerentque; inſtabant quidem perculſis Thraces: ſed ipſi Deos auctores fugæ eſſe cœlumque in ſe ruere ajebant. Diſſipati procella, quum tamquam ex naufragio plerique ſemiermes in caſtra, unde profecti erant, rediſſent; conſultari quid agerent cœptum: inde orta diſſenſio; aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam, cenſentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. cetera multitudo retro qua venerat, tranſdanubianam regionem repetiit. Perſeus potitus regno, interfici Antigonum juſſit: & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab ſenatu appellaretur, miſit. Hæc eo anno in Macedonia geſta. Alter conſulum, Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. quem triumphum magis gratiæ, quam rerum geſtarum magnitudini datum, conſtat. Armorum hoſtilium magnam vim tranſtulit: nullam pecuniam admodum. diviſit tamen in ſingulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho

magis inſignc fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Secundum triumphũ comitia edixit, quibus creati conſules ſunt; M.Iunius Brutus, A.Manlius Vulſo. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempeſtas diremit. poſtero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M.Titinius Curvus, T.Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani inſtaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centone. propter prodigia quæ evenerant. Terra movit, in foris publicis, ubi lectiſternium erat. Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt ſe: lanaque cum integumentis, quæ Iovi oppoſita fuit, decidit. de menſa oleas quoq; prægustaſſe mures, in prodigium verſum eſt. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi inſtaurareutur, actum eſt.

EPITOME

LIBRI XLI.

IGnis in æde Veſtæ exſtinctus eſt. Tib.Sempronius Gracchus proconſul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentumque operum ſuorum, Gracchurim oppidum in Hiſpania conſtituit. Et à Poſtumio Albino proconſule, Vaccei ac Luſitani ſubacti ſunt. uterque triumphavit. Antiochus, Antiochi filius, obſes Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto ſucceſſerat, in regnum Syriæ dimiſſus. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt: cenſa ſunt civium capita ducenta ſeptuaginta tria millia ducenta quadraginta quatuor. Q.Voconius Saxa tribunus plebis legem tulit,

ne

ne quis hæredem mulierem inſtitueret: ſuaſit legem M. Cato. extat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Iſtros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus proſpere geſtas, & initia belli Macedonici continet, quod Perſeus Philippi filius moliebatur. miſerat enim ad Carthaginienſes legationem & ab iis nocte audita erat: ſed & alias Græciæ civitates ſolicitabat. qui, præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iovis Olympii, & Antiochiæ Capitolini; viliſſimum regem egit.

ACEPHALVS.

* *

à patre in pace habitam armaſſe, eoque juventuti prædanti cupidæ pergratus eſſe dicebatur. Conſilium de Iſtrico bello quum haberet conſul, alii, gerendum extemplo, antequam contrahere copias hoſtes poſſent; alii, conſulendū prius ſenatum cenſebant. Vicit ſententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia conſul, caſtra ad lacum Timavi poſuit. immInet mari is lacus. Eodem decem navibus C. Furius duumvir navalis venit. Adverſus Illyricorum claſſem creati duumviri navales erant, qui tuendam viginti navibus mari ſuperiore Anconam, velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora uſque ad Tarentum, C. Furius læva uſque ad Aquileiam tueretur. Eæ naves ad proximum portum in Iſtriæ fines cum onerariis & magno commeatu miſſæ: ſecutuſque cum legionibus conſul, quinque ferme millia à mari poſuit caſtra. In portu emporium brevi frequens factum, omniaque hinc in caſtra ſupportabantur. & quo id tutius fieret,

ſtationes ab omnibus caſtrorum partibus circumdatæ ſunt: in Iſtriamque ſuum præſidium ſtativum, repentina cohors Placentina oppoſita inter mare & caſtra: &: ut idem aquatoribus ad fluvium eſſet præſidium. M. Æbutius tribunus militum ſecundæ legionis duos manipulos militum adjicere juſſus eſt. T. & C. Ælii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme paſſuum caſtra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Iſtri ut primum ad lacum Timavi caſtra ſunt Romana mota, ipſi poſt collem occulto loco conſederunt: & inde obliquis itineribus agmen ſequebantur, in omnem occaſionem intenti: nec quicquam eos quæ terra marique agerentur, fallebat. Poſtquam ſtationes invalidas eſſe pro caſtris, eorum turba inermis frequens inter caſtra & mare mercantium, ſine ullo terreſtri aut maritimo munimento viderunt; duo ſimul præſidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum ſecundæ legionis, aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem ſolis, perlucens, jam aliquid, incerta tamen, ut ſolet, lux ſpeciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque fruſtrata Romanos, multo majorem iis quam erat hoſtium aciem oſtendit: qua territi utriuſque ſtationis milites, ingenti tumultu quum in caſtra confugiſſent, haud paulo ibi plus, quam quod ſecum ipſi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugiſſent, nec percontantibus reddere reſponſum poterant: & clamor in portis (ut ubi nulla eſſet

ſtatio, quæ ſuſtineret impetum) audiebatur: & concurſatio in obſcuro incedentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hoſtis intra vallum eſſet. Vna vox audiebatur; ad mare vocantium. Id forte temere ab uno exclamatum totis paſſim perſonabat caſtris. Itaque primo velut juſſi id facere, pauci armati, major pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, poſtremo prope omnes, & ipſe conſul; quum fruſtra revocare fugientes conatus, nec imperio, nec auctoritate, nec precibus, ad extremum valuiſſet. Vnus remanſit M. Licinius. Strato, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus ſignis ab legione ſua relictus. Hunc in vacua caſtra impetu facto Iſtri, quum alius armatus iis nemo obviam iſſet, in prætorio inſtruentem atque adhortantem ſuos oppreſſerunt. Prœlium atrocius quam pro paucitate reſiſtentium fuit: nec ante finitum eſt, quam tribunus militum, quique circa eum conſtiterant, interfecti ſunt. Prætorio dejecto, direptis quæ ibi fuerant, ad quæſtorium forum, quintanamque, hoſtes pervenerunt. Ibi quum omnium rerum paratam expoſitamque copiam, & ſtratos lectos in quæſtorio inveniſſent, regulus accubans epulari cœpit. mox idem ceteri omnes armorum hoſtiumque obliti faciunt: &, ut quibus inſuetus liberalior victus eſſet, avidius vino ciboque corpora onerant. Nequaquam eadem eſt tum rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumque in littore expoſitum in naves rapiunt: milites in ſcaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur navigia, alii turbæ obſiſtunt, alii ab littore naves in altum expellunt.

inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde invicem militum nautarumque oritur, donec juſſu conſulis procul à terra claſſis ſubmota eſt. Secernere inde inermes ab armatis cœpit. vix mille & ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos ſecum eduxiſſent, inventi ſunt: cetera deformis turba, velut lixarum calonumque, præda vere futura, ſi belli hoſtes meminiſſent. Tunc demum nuncius ad tertiam legionem revocandam, & Gallorum præſidium, venit: & ſimul ex omnibus locis ad caſtra recipienda demendamque ignominiam rediri cœptum eſt. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaque projicere jubent: centurionibus imperant, ut graviores ætate milites binos in ea jumenta, ex quibus onera dejecta erant, imponant: equites ut ſingulos è juvenibus pedites ſecum in equos tollant. *Egregiam gloriam legionis fore, ſi caſtra, metu ſecundanorum amiſſa, ſua virtute recipiant: & recipi facile eſſe, ſi in præda occupati barbari ſubito opprimantur: ſicut ceperint, poſſe capi*. Summa militum alacritate adhortatio audita eſt. Ferunt citati ſigna, nec ſigniferos armati morantur: priores tamen conſul copiæque, quæ à mari reducebantur ad vallum, acceſſerunt. L. Attius tribunus primus ſecundæ legionis, non hortabatur modo milites, ſed docebat etiam, *Si victores Iſtri quibus armis cepiſſent caſtra, iiſdem capta retinere in animo haberent, primum exutum caſtris hoſtem ad mare perſecuturos fuiſſe, deinde ſtationes certè pro vallo habituros. vino ſomnoque veriſimile eſſe merſos jacere.* Sub hæc A. Bæculonium ſigniferum ſuum, notæ fortitudinis virum, inferre ſignum juſſit.

juſſit. Ille ſi unum ſe ſequerentur, quo celerius fieret, factarum dixit: connixuſq; quum tranſvallum ſignum trajeciſſet, primus omnium portam intravit. E parte alia T. & C. Ælii tribuni militum tertiæ legionis cum equitatu adveniunt. confeſtim & quos binos oneraria in jumenta impoſuerant ſecuti; & cõſul cum toto agmine. At Iſtrorum pauci, qui modice vinoſi erant, memores fuerunt fugæ; aliis ſomno mors continuata eſt: integraque ſua omnia Romani, præterquam quod vini cibiq; abſumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in caſtris relicti fuerant, poſtquam intra vallum ſuos ſenſerunt, armis arreptis cædem ingentem fecerunt. Ante omnes inſignis opera fuit C. Popilii equitis. Sabello cognomen erat. is pede ſaucio relictus, longe plurimum hoſtium occidit. Ad octo millia Iſtrorum ſunt cæſa, captus nemo. quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Iſtrorum temulentus ex convivio raptim à ſuis in equum impoſitus fugit. Ex victoribus ducenti triginta ſeptem milites perierunt; plures in matutina fuga quam in recipiendis caſtris. Forte ita evenit, ut Cn. & L. Gavillii, novelli Aquilienſes, cum commeatu venientes, ignari prope in capta caſtra ab Iſtris inciderent. Ii quum Aquilejam relictis impedimentis refugiſſent, omnia terrore ac tumultu, non Aquilejæ modo, ſed Romæ quoque poſt paucos dies impleverunt: quo non capta tantum caſtra ab hoſtibus, nec fuga quę vera erat, ſed perditas res deletumque exercitum omnem, allatum eſt. Itaque, quod in tumultu fieri ſolet, delectus extra ordinem non in urbe tantum, ſed tota Italia indicti. Duæ legiones

giones civium Romanorum conſcriptæ,& decem millia peditum cum equitibus quingentis ſociis nominis Latini imperata. M. Iunius conſul tranſire in Galliam,& ab civitatibus provinciæ ejus, quantum quæque poſſet, militum exigere juſſus. Simul decretum, *ut T. Claudius prætor militibus legionis quartæ, & ſociûm Latini nominis quinq; millibus, equitum ducentis quinquaginta Piſas ut convenirent ediceret, eamq; provinciam dum conſul inde abeſſet tutaretur: M. Titinius prætor legionem primam, parem numerum ſociorum peditum equitumque, Arimini convenire juberet.* Nero paludatus Piſas in provinciam eſt profectus. Titinius C. Caſſio tribuno militum Ariminum, qui præeſſet legioni, miſſo, delectum Romæ habuit. M. Iunius conſul ex Liguribus in provinciam Galliam tranſgreſſus, auxiliis, protinus per civitates Galliæ militibuſque colonis imperatis, Aquileiam pervenit. Ibi certior factus, exercitum incolumen eſſe, ſcriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipſe remiſſis auxiliis quæ Gallis imperaverat, ad collegam eſt profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit: delectus omiſſus eſt. exauctorati, qui ſacramento dixerant: & exercitus, qui Arimini peſtilentia affectus erat, domum dimiſſus. Iſtri magnis copiis quum caſtra haud procul conſulis caſtris haberent, poſtquam alterum conſulem cum exercitu novo adveniſſe audierunt, paſſim in civitates dilapſi ſunt: conſules Aquileiam in hiberna legiones reduxerunt. Sedato tandem Iſtrico tumultu Senatusconſultum factum eſt, ut conſules inter ſe compararent, uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Quum abſentem

Manlium

Manlium tribuni plebis A. Licinius Nerva, & C. Papirius Turdus, in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius poſt Idus Martias (prorogatæ namque conſulibus jam in annum provinciæ erant) imperium retineret; uti cauſſam extemplo dicere, quum abiſſet magiſtratu, poſſet; huic rogationi Q. Ælius collega interceſſit, magniſque contentionibus obtinuit, ne perferretur. Per eos dies Ti Sempronius Gracchus, & L. Poſtumius Albinus ex Hiſpania Romam quum revertiſſent, ſenatus iis à M. Titinio prætore datus in æde Bellonæ, ad diſſerendas res quas geſſiſſent, poſtulandoſque honores meritos, ut Diis immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum eſſe, literis T. Æbutii prætoris cognitum eſt, quas filius ejus ad ſenatum attulerat. Ilienſes, adjunctis Balarorum auxiliis, pacatam provinciam invaſerant: nec eis invalido exercitu, & magna parte peſtilentia abſumpto reſiſti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant; orantes ut urbibus ſaltem (jam enim agros deploratos eſſe) opem ſenatus ferret. Hæc legatio totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad novos magiſtratus rejectum eſt. Æque miſerabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipioni attributi erant, querebantur: *fuiſſe ſub ditione Antiochi: eam regiam ſervitutem collatam cum præſenti ſtatu, præclaram libertatem viſam, non publico tantum ſe premi imperio, ſed ſingulos juſtum pati ſervitium. juxta ſe conjuges liberoſque vexari; in corpus, in tergum ſæviri: famam, quod indignum ſit, maculari, dehoneſtarique: & palam res odioſas fieri;*

juris

juris etiam uſurpandi cauſſa. ne pro dubio habeant, nihil inter ſe & argento parata mancipia intereſſe. Motus his ſenatus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: *nec Lycios Rhodiis nec ullos alicui, quam qui nati liberi ſint, in ſervitutem dari placere. Lycios ita ſub Romanorum ſimul imperio & tutela eſſe, ut in ditione populi Romani civitates ſociæ ſint.* Triumphi deinde ex Hiſpania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, ſociiſque eorum; poſtero die L. Poſtumius de Luſitanis, aliiſque ejuſdem regionis Hiſpanis triumphavit. quadraginta millia pondo argenti Ti. Gracchus tranſtulit, viginti millia Albinus. Militibus denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti ambo diviſerunt: ſociis tantundem quantum Romanis. Per eoſdem forte dies M. Iunius conſul ex Iſtria comitiorum cauſſa Romam venit. Eum quum in ſenatu fatigaſſent interrogationibus tribuni plebis Papirius & Licinius, de his quæ in Iſtria eſſent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ quum conſul, ſe dies non plus undecim in ea provincia fuiſſe, reſponderet; quæ ſe abſente acta eſſent, ſe quoque ut illos, fama comperta habere; exſequebantur deinde, quærentes, *Quid ita non potius A. Manlius Romam veniſſet; ut rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia provincia quam ſortitus eſſet, in Iſtriam tranſiſſet: quando id bellum ſenatus decreviſſet, quando id bellum populus Romanus juſſiſſet? At hercule, privato quidem conſilio bellum ſuſceptum eſſe, ſed geſtum prudenter fortiterque. Immo utrum ſuſceptum ſit nequius, an inconſultius geſtum, dici non poſſe. Stationes duas nec opinantes ab Iſtris oppreſſas, caſtra Romana capta.*

capta; quod peditum, quod equitum in caſtris fuerit. ceteros inermes, fuſoſque, ante omnes conſulem ipſum, ad mare ac naves fugiſſe. Privatum rationem redditurum earum rerum eſſe, quoniam conſul noluiſſet, Comitia deinde habita. conſules creati C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus: & poſtero die prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numiſius, C. Mummius, C. Cornelius Scipio, P. Valerius Lævinus. Tuberoni urbana juriſdictio, Quintio peregrina evenit, Numiſio Sicilia, Mummio Sardinia: ſed ea, propter belli magnitudinem, provincia conſularis facta. Gracchus eam ſortitur; Iſtriam Claudius, Scipio & Lævinus Galliam in duas diviſam provincias ſortiti ſunt. Idibus Martiis, quo die Sempronius Claudiuſque conſulatum inierunt, mentio tantum de provinciis Sardinia Iſtriaque & utriuſque hoſtibus fuit, qui in his provinciis bellum conſciviſſent. Poſtero die legati Sardorum qui ad novos magiſtratus delati erant, L. Minucius Thermus, qui legatus Manlii conſulis in Iſtria fuerat, in ſenatum venit. Ab his edoctus eſt ſenatus, quantum belli eæ provinciæ haberent. Moverunt ſenatum & legationes ſociûm nominis Latini, quæ & cenſores, & priores conſules fatigaverunt, tandem in ſenatum introductæ. Summa querelarum erat, *Cives ſuos Romæ cenſos pleroſque Romam commigraſſe. Quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſſent. Fregellas quoq; millia quatuor familiarium tranſiſſe ab ſe, Samnites Pelignique querebantur: neq; eo minus aut hos aut illos in delectum militum dare.* Genera

autem

autem fraudis duo mutandæ viritim civitatis inducta erant. Lex ſociis ac nominis Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, dabat, ut cives Romani fierent. ea lege male utendo, alii ſociis, alii populo Romano injuriam faciebant. Nam &, ne ſtirpem domi relinquerent; liberos ſuos, quibus Romanis in conditionem ut manumitterentur, mancipio dabant, libertinique cives eſſent: & quibus ſtirps deeſſet quam relinquerent, ut cives Romani fiebant. Poſtea his quoque imaginibus juris ſpretis, promiſcue ſine lege, ſine ſtirpe, in civitatem Romanam per migrationem & cenſum tranſibant. Hæc ne poſtea fierent, petebant legati. *& ut redire in civitates juberent ſocios, deinde ut lege caverent, ne quis quem civitatis mutandæ cauſſa ſuum faceret, neve alienaret: &, ſi quis ita civis Romanus factus eſſet, civis non eſſet.* Hæc impetrata ab ſenatu. Provinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Iſtria decretæ. In Sardiniam duæ legiones ſcribi juſſæ; quina millia in ſingulas, & ducenti pedites, treceni equites, & duodecim millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & ſexcenti equites, & decem quinqueremes naves, ſi deducere ex navalibus vellet. Tantundem peditum equitumque in Iſtriam, quantum in Sardiniam, decretum. Et legionem unam cum equitibus trecentis, & quinque millia peditum ſociorum, & ducentos quinquaginta mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium juſſi. Priuſquam conſules provincias ſortirentur, prodigia nunciata ſunt. Lapidem in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe. Puerum trunci corporis in agro Romano natum: & quadrupedem

dem anguem viſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naves fulminis ictu concrematas eſſe. Inter hæc quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, quum Collina porta intraſſet, per Eſquilinam magno cõſectantium tumultu evaſit. Eorum prodigiorum cauſſa conſules majores hoſtias immolarunt, & diem unum circa omnia pulvinaria ſupplicatio fuit. Sacrificiis ritè perfectis, provincias ſortiti ſunt: Claudio Iſtria, Sempronio Sardinia obvênit. Legem deinde ſociis C. Claudius tulit Senatusconſulto, & edixit: *qui ſocii ac nominis Latini ipſi majoreſve eorũ M. Claudio, T. Quintio cenſoribus. poſtq; ea apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, ut omnes in ſuam quiſque civitatem ante Calend. Novembris redirent.* Quæſtio, qui ita non rediſſent L. Mummio prætore decreta eſt. ad legem & edictum conſulis Senatusconſultum adjectum eſt: *ut dictator, conſul, interrex, cenſor, prætor qui nunc eſſet apud forum, darent operam, ut qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, jusjurandum daret: qui eum manumitteret, civitatis mutandæ cauſſa manu non mittere: qui id non juraret, eum manumittendũ non cenſuerunt.* Hæc in poſterum cauſa juriſque dictio C. Claudio conſuli decreta eſt. Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno conſules fuerant, quum Ap[illegible] hibernaſſent, principio veris in fines Iſtrorum exercitum introduxerunt: ubi quum effuſe popularentur, dolor magis & indignatio diripi res ſuas cernentes Iſtros, quam certa ſpes ſatis ſibi virium adverſus duos exercitus, excivit. concurſu ex omnibus populis juventutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo

primo impetu quam perſeverantius pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæſa: ceteri omiſſo bello in civitates paſſim diffugerunt. inde legatos primum ad pacem petendam in caſtra Romana, deinde obſides imperatos miſerunt. Hæc quum Romæ cognita literis proconſulum eſſent, C.Claudius conſul, veritus ne forte ea res provinciam exercitumque ſibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omnium certiore facto collega, nocte profectus præceps in provinciam abiit: ubi inconſultus quam venerat, ſe geſſit. nam quum concione advocata fugam è caſtris A. Manlii adverſis auribus militum (quippe qui primi ipſi fuiſſent) jactaſſet; ingeſſiſſetque probra M. Iunio, quod ſe dedecoris ſocium collegæ feciſſet; ad extremum utrumque decedere provincia juſſit. Quod quum milites conſulis, imperio dicto audientes futuros ſeſe dicerent, quum is more majorum ſecundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe eſſet; furens ira, vocatum qui pro quæſtore Manlii erat, catenas popoſcit; vinctos ſe Iunium Manliumq; minitans Romam miſſurum. Ab eo quoq; ſpretum conſulis imperium eſt: & circumfuſus exercitus favens imperatorum cauſſæ, &, conſuli infeſtus animos ad non parendum addebat. Poſtremo fatigatus conſul, & contumeliis ſingulorum, & multitudinis (nam inſuper irridebant) ludibriis, nave eadem qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ ſcripſit, ut militū novorū ei parti, quę ſcripta in Iſtriam provinciam eſſet, ediceret, Aquileiam ut conveniret. ne quid ſe Romæ teneret, quo minus votis nuncupatis palu-

paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obſequenter facta, breviſq; dies ad conveniendum edicta eſt. Claudius prope conſecutus eſt literas ſuas. Concione adveniens de Manlio & Iunio habita, non ultra triduum moratus Romæ paludatis lictoribus, votiſq; in Capitolio nuncupatis, in provinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius Manliuſque oppidum Neſattium, quo ſe principes Iſtrorum & regulus ipſe Æpulo receperat, ſumma vi oppugnant. Eo Claudius duabus legionibus novis adductis, vetere exercitu cum ſuis ducibus dimiſſo, ipſe oppidum circumſedit, & vineis oppugnare intendit: amnemque præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Iſtris præbebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit. Ea res barbaros miraculo terruit abſciſſæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cædem conjugum ac liberorum verſi; etiam ut ſpectaculo hoſtibus tam fœdum facinus eſſet, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter ſimul complorationem fœminarum puerorumque, ſimul nefandam cædem, milites tranſgreſſi murum, oppidum intrarunt. cujus capti tumultum ut ex pavido clamore fugientium accepit rex, trajecit ferro pectus, ne vivus caperetur: ceteri capti, aut occiſi. Duo deinde oppida Mutila, & Faveria vi capta, & deleta. Præda, ut in gente inopi ſpe major fuit. & omnis militibus conceſſa eſt. Quinque millia capitum, ſexcenta viginti duo, ſub corona venierunt. auctores belli virgis cæſi, & ſecuri percuſſi. Iſtria tota trium oppidorum excidio, & morte legis pacata eſt: omneſque undique

populi obſidibus datis in deditionem venerunt. Sub Iſtrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius proconſul, qui prætor priore anno fuerat, cum præſidio legionis unius Piſis præerat. cujus literis ſenatus certior factus, eas ipſas literas ad C. Claudium (nam alter conſul jam in Sardiniam trajecerat) deferendas cenſet: & adjicit decretum, quoniam Iſtria provincia confecta eſſet; ſi ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis conſulis, quas de rebus in Iſtria geſtis ſcripſerat, in biduum ſupplicatio decreta. Et ab altero conſule Tib. Sempronio in Sardinia proſpere res geſtæ. Exercitum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum utraque gente ſignis collatis conflixit. fuſi fugatique hoſtes, caſtriſque exuti: duodecim millia armatorum cæſa. Poſtero die arma lecta conjici in acervum juſſit conſul, ſacrumque id Vulcano cremavit. Victorem exercitum in hiberna ſociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudii & Senatusconſulto accepto, ex Iſtria legiones in Ligures tranſduxit. Ad Scultennam flumen in campos progreſſi caſtra habebant hoſtes. Ibi cum his acie dimicatum. quindecim millia cæſa, plus ſeptingentis in prœlio, aut in caſtris (nam ea quoque expugnata ſunt) capti: & ſigna militaria unum & quinquaginta capta. Ligures: reliquiæ cædis, in montes refugerunt paſſim: populantique campeſtres agros conſuli nulla uſquam apparuerunt arma. Claudius, duarum gentium uno anno victor, duabus, quod raro alius, in conſulatu pacatis provinciis, Romam revertit. Prodigia eo anno nunciata:

ciata: in Cruſtumino avem ſangualem (quam vocant) ſacrum lapidem roſtro cecidiſſe. Bovem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracuſis ab agreſti tauro, qui pecore aberraſſet, initam, ac ſemine aſperſam. In Cruſtumino diem unum in ipſo loco ſupplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracuſanumque prodigium expiatum, editis ab aruſpicibus Diis, quibus ſupplicaretur. Pontifex eo anno mortuus eſt M. Claudius Marcellus, qui conſul cenſorque fuerat. in ejus locum ſuffectus eſt pontifex filius ejus M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno duo millia civium Romanorum ſunt deducta. Triumviri deduxerunt, P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. quinquagena & ſingula jugera, & ſemiſſes agri, in ſingulos dati ſunt. de Ligure captus is ager erat. Etruſcorum antè, quam Ligurum fuerat. C. Claudius conſul ad urbem venit: cui (quùm in ſenatu de rebus in Hiſtria Liguribuſque proſpere geſtis diſſeruiſſet) poſtulanti triumphus eſt decretus. triumphavit in magiſtratu de duabus ſimul gentibus. Tulit in eo triumpho denariûm trecenta ſeptem millia, & victoriatûm octoginta quinque millia ſeptingenta duo. militibus in ſingulos quindecim denarii dati: duplex centurioni, triplex equiti. Sociis dimidio minus, quam civibus datum. itaque taciti, ut iratos eſſe ſentires, ſecuti ſunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures, poſtquam ſenſerunt, non conſularem tantum exercitum Romam adductum, ſed legationem ab T. Claudio Piſis dimiſſam, ſoluti metu clam exercitu indicto, per tranſverſos limites ſuperatis montibus in campos digreſſi, agrum Mutinen-

tinenſem populati, repentino impetu coloniam ipſam ceperunt. Id ubi Romam allatum eſt, ſenatus C. Claudium conſulem comitia primo quoq; tempore habere juſſit, creatiſque in annum magiſtratibus, in provinciam redire, & coloniam ex hoſtibus eripere. ¶Ita uti cenſuit ſenatus, comitia habita. Conſules creati, Cn. Cornelius Scipio Hiſpalus, Q. Petillius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popillius Lænas, P. Licinius Craſſus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maſo, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio conſuli prorogatum in annum imperium, & Gallia provincia: & ne Iſtri quoque idem, quod & Ligures facerent, ſocios nominis Latini in Iſtriam mitteret, quos triumphi cauſſa de provincia deduxiſſet. Cn. Cornelio, & P. Petillio conſulibus, quō die magiſtratum inierunt, immolantibus Iovi ſingulis bubus, uti ſolet, in ea hoſtia, qua Q. Petillius ſacrificavit, in jecinore caput non inventum. id quum ad ſenatum retuliſſet, bove perlitare juſſus. De provinciis deinde conſultus ſenatus, Piſas & Ligures provincias conſulibus decrevit. Cui Piſæ provincia obveniſſet, quum magiſtratuum creandorum tempus eſſet, ad comitia reverti juſſit. additum decreto, ut binas legiones novas ſcriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum ſociis nominique Latino, & ſexcentos imperarent equites. T. Claudio prorogatum eſt imperium in id tempus, quo in provinciam conſul veniſſet. Dum de his rebus in ſenatu agitur, C. Cornelius, evocatus à viatore, quum templo egreſſus eſſet, paulo poſt rediit confuſo vultu; & expoſuit Patribus Conſcriptis, bovis ſeſcenaris, quem immo-

immolaviſſet, jecur defluxiſſe. id ſe victimario
nuncianti parum credentem , ipſum aquam
effundi ex olla ubi exta coquerentur, juſſiſſe. &
vidiſſe ceteram integram partem extorum , je-
cur omne inenarrabiliter abſumtum. Territis
eo prodigio Patribus, & alter conſul curam
adjecit: qui ſe, quod caput jecinori defuiſſet,
tribus bubus perlitaſſe negavit. Senatus majo-
ribus hoſtiis uſque ad litationem ſacrificari juſ-
ſit. Ceteris Diis perlitatum ferunt. Saluti Pe-
tillium perlitaſſe negant. Inde conſules præto-
reſque provincias ſortiti. Piſæ Cn. Cornelio,
Ligures Petillio obvenerunt. Prætores L. Pa-
pirius Maſo urbanam , M. Aburius inter pere-
grinos ſortiti ſunt. M. Cornelius Scipio Malu-
ginenſis Hiſpaniam ulteriorem , L. Aquillius
Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati ſunt, ne
in provincias irent: M. Popillius in Sardiniam.
Gracchum eam provinciam pacare, & T. Ebu-
tium prætorem adjutorem ab ſenatu datum
eſſe. Interrumpi tenorem rerum, in quibus
peragendis continuatio ipſa efficaciſſima eſſet,
minime convenire. Inter traditionem imperii,
novitatemque ſucceſſoris, quæ noſcendis prius
quam agendis rebus imbuenda ſit, ſæpe bene
gerendæ rei occaſiones intercidere. Probata
Popillii excuſatio eſt. P. Licinius Craſſus, ſa-
crificiis ſe impediri ſolennibus excuſabat, ne in
provinciam iret. citerior Hiſpania obvenerat.
Ceterum aut ire juſſus, aut jurare pro concio-
ne, ſolenni ſacrificio ſe prohiberi. id ubi in
P. Licinio ita ſtatutum eſt, & ab ſe uti juſiuran-
dum acciperent, M. Cornelius poſtulavit, ne
in Hiſpaniam ulteriorem iret. Prætores ambo
in eadem verba jurejurarunt. M. Titinius &
T. Fon-

T. Fontejus proconſules manere cum eodem imperii jure in Hiſpania juſſi: & ut in ſupplementum his tria millia civium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia ſociûm Latini nominis, & trecenti equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem tertium Nonas Maji, in quibus quia in una hoſtia magiſtratus Lanuvinus precatus non erat, populo Romano Quiritum, religioni fuit. Id quum ad ſenatum relatum eſſet, ſenatuſque ad pontificum collegium rejeciſſet; pontificibus, quia non rectè factæ Latinæ eſſent, inſtauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum opera inſtauratæ eſſent, hoſtias præbere. Acceſſerat ad religionem, quod Cn. Cornelius conſul ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorum captus, ad Aquas Cumanas profectus, ingraveſcente morbo Cumis deceſſit. ſed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus, ſepultuſque eſt. Pontifex idem fuerat conſul Q. Petillius quum primum per auſpicia poſſet, collegæ ſubrogando, comitia habere juſſus, & Latinas edicere. comitia in ante diem tertium Nonas ſextiles, Latinas in ante diem tertium Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis, prodigia inſuper nunciata: Tuſculi facem in cœlo viſam: Gabiis ædem Apollinis, & privata ædificia complura, Graviſcis murum portamque de cœlo tacta. Ea Patres procurari, uti pontifices cenſuiſſent, juſſerunt. Dum Conſules, primum religiones, deinde alterum alterius mors & comitia, & Latinarum inſtaurationes impediunt, interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admovit. Ante triduum quam oppu-

oppugnare cœperat, receptam ex hoſtibus, colonis reſtituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæſa: literæque Romam extemplo ſcriptæ, quibus non modo rem exponeret ſed etiam gloriaretur, ſua virtute ac felicitate neminem jam cis Alpes hoſtem populi Romani: agrique aliquantum captum, qui multis millibus hominum dividi viritim poſſet. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis ſecundis prœliis Sardos perdomuit. quindecim millia hoſtium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. ſtipendiariis veteribus duplex vectigal imperatum, exactumque: ceteri frumentum contulerunt. Pacata provincia, obſidibuſque ex tota inſula ducentis triginta acceptis, legati Romam, qui eà nunciarent, miſſi: quique ab ſenatu peterent, ut ob eas res, ductu auſpicioq; Tib. Sempronii proſpere geſtas, Diis immortalibus honos haberetur: ipſique decedenti de provincia exercitum ſecum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, ſupplicationem in biduum decrevit, & quadraginta majoribus hoſtiis conſules ſacrificare juſſit: Ti. Sempronium proconſulem exercitumque eo anno in provincia manere. Comitia deinde conſulis unius ſubrogandi, quæ in ante diem tertium Nonas Sextiles edicta erant, eo ipſo die ſunt confecta. Q. Petillius conſul collegam, qui extemplo magiſtratum occiperet, creavit, M. Valerium Lævinum. Is jam diu cupidus provinciæ, quum opportunæ cupiditati ejus literæ allatæ eſſent, Ligures rebellaſſe; Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus ejus cauſſa legionem tertiam

ad C. Claudium proconſulem in Galliam proficiſci juſſit: & duumviros navales cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admoventes, circumvectarentur. Eodem & Q. Petillius conſul ad conveniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconſul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias quas ſecum Parmæ habebat, ſubitariis collectis militibus exercitum ad fines Ligurum admovit. Hoſtes ſub adventum C. Claudii, à quo duce ſe meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatoſque, locorum magis præſidio adverſus infeliciter expertam vim, quam armis ſe defenſuri, duos montes Letum & Baliſtam ceperunt: muroque inſuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppreſſi ad mille & quingentos perierunt. Ceteri montibus ſe tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, ſæviunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captivos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius paſſim, quam ritè ſacrificant. Satiati cæde animantium; quæ in anima erant parietibus affligunt, vaſa omnis generis uſui magis quam ornamento in ſpeciem facta. Q. Petillius conſul ne abſente ſe debellaretur, literas ad C. Claudium miſit, ut cum exercitu ad ſe in Galliam veniret: campis Macris ſe eum exſpectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus caſtra movit, exercitumque ad campos Macros conſuli tradidit. Eodem paucis poſt diebus C. Valerius conſul alter venit. Ibi diviſis copiis, priuſquam digrederentur, communiter ambo exercitus luſtraverunt. tum ſortiti, quia non ab eadem utrumque parte ag-

gredi

gredi hoſtem placebat, regiones quas peterent. Valerium auſpicato ſortitum conſtabat, quod in templo fuiſſet: in Petillio id vitio factum, poſtea augures reſponderunt, quod extra templum ſortem in ſitellam in templum latam foris ipſe poſuerit. Profecti inde in diverſas regiones. Petillius adverſus Baliſtæ & Leti jugum, quod eos montes perpetuo dorſo inter ſe jungit, caſtra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verba ominatum ferunt: ſe eo die Letum capturum eſſe. Duabus ſimul partibus ſubire in adverſos montes cœpit. Ea pars, in qua ipſe erat, impigre ſuccedebat. Alteram hoſtes quum propuliſſent, ut reſtitueret rem inclinatam, conſul equo advectus, ſuos quidem à fuga revocavit: ipſe dum incautius ante ſigna obverſatur, miſſili trajectus cecidit. Nec hoſtes ducem occiſum ſenſerunt: & ſuorum pauci qui viderant, haud negligenter, ut qui in eo victoriam verti ſcirent, corpus occultavere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hoſtibus, montes ſine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occiſa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam evidentem triſtis ominis eventum, etiam ex pullario auditum eſt, vitium in auſpicio fuiſſe, nec id conſulem ignoraſſe. C. Valerius audita

* *

Periti religionum juriſque publici, quando duo ordinarii conſules ejus anni, alter morbo alter ferro periiſſet, ſuffectum conſulem negabant comitia habere poſſe .

* *

deduxit. Cis Apenninum Garuli & Lapicini, &

Hercates, trans Apenninum Briniates fuerant. Inter Audenam amnem P. Mutius cum iis qui Lunam Piſaſque depopulati erant, bellum geſſit: omnibuſque in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribuſque geſtas duorum conſulum ductu auſpicioque ſenatus in triduum ſupplicationes decrevit, & quadraginta hoſtiis ſacrificari juſſit. Et tumultus quidem Gallicus & Liguſtinus, qui in principio ejus anni exortus fuerat, haud magno conatu brevi oppreſſus erat. Belli Macedonici ſubibat jam cura, miſcente Perſeo inter Dardanos Baſtarnaſque certamina. & legati, qui miſſi ad res viſendas in Macedoniam erant, jam reverterant Romam, renunciaverantque bellum in Dardania eſſe. Simul venerant & ab rege Perſeo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Baſtarnas, nec auctore eo quicquam facere. Senatus nec liberavit ejus culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodo juſſit, ut etiam atque etiam curaret, ut ſanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis eſſe videre poſſet. Dardani quum Baſtarnas non modo non excedere finibus ſuis, quod ſperaverant, ſed graviores fieri indies cernerent, ſubnixos Thracum accolarum & Scordiſcorum auxiliis; audendum aliquid vel temere rati, omnes undique armati ad oppidum quod proximum caſtris Baſtarnarum erat, convenerunt. Hiems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordiſcique in fines ſuos abirent. quod ubi ita factum, & ſolos jam eſſe Baſtarnas audierunt, bifariam dividunt copias. pars, ut recto itinere ad laceſſendum ex aperto iret: pars devio ſaltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Ceterum priuſ-

priuſquam circumire caſtra hoſtium poſſent, pugnatum eſt: victique Dardani compelluntur in urbem, quæ fere duodecim millia ab caſtris Baſtarnarum aberat. Victores confeſtim circumſidunt urbem; haud dubie poſtero die aut metu dedituris ſe hoſtibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis ſuorum, caſtra Baſtarnarum ſine præſidio relicta

* *

more ſella eburnea poſita jus dicebat, diſceptabatque controverſias minimarum rerum. adeoque nulli fortunæ adhærebat animus, per omnia genera vitæ errans, uti nec ſibi, nec aliis, quinam homo eſſet ſatis conſtaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere: munificentia inæquali ſeſe alioſque ludificari: quibuſdam honoratis magnoque æſtimantibus ſe, puerilia, ut eſcæ aut luſus, munera dare: alios nihil exſpectantes ditare. Itaque neſcire quid ſibi vellet quibuſdam videri. quidam ludere eum ſimpliciter, quidam haud dubie inſanire ajebant. In duabus tamen magnis honeſtiſq; rebus verè regius erat animus, in urbium donis, & Deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum ſe circumdaturum urbi eſt pollicitus, majoremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificū è marmore facere inſtituit. Cyzici in Prutaneum, id eſt penetrale urbis, ubi publice quibus is honos datus eſt veſcuntur, vaſa aurea menſæ unius poſuit. Rhodiis nihil unum inſigne, ita omnis generis, ut quæque uſus eorum poſtulaverunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in Deos, vel Iovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum

choatum pro magnitudine Dei, poteſt teſtis eſſe. Sed & Delon maris inſignibus ſtatuarumque copia exornavit. & Antiochiæ Iovis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantum, ſed parietibus totis lamina inauratum; & alia multa in aliis locis pollicitus, quia perbreve tempus regni ejus fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia ſuperiores reges vicit; reliquorum ſui moris & copia Græcorum artificum. Gladiatorum munus Romanæ conſuetudinis, primò majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quam voluptate dedit: deinde ſæpius dando, & modo vulneribus tenus, modo ſine miſſione etiam; & familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque juvenum accendit. Itaq; qui primo ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores accerſere ſolitus erat, jam ſuo

* *

L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Attilio prætori provincia Sardinia obvenerat: ſed cum legione nova, quam conſules conſcripſerant, quinq; millibus peditum, trecentis equitibus in Corſicam juſſus eſt tranſire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, ut obtineret Sardiniam. Cn. Servilio Cæpioni in Hiſpaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites centum quinquaginta, & ſociûm Latini nominis quinque millia peditum, trecenti equites: Sicilia L. Claudio ſine ſupplemento decreta. Duas præterea legiones conſules ſcribere juſſi, cum juſto numero peditum equitumque, & decem millia peditum ſociis

impe-

imperare, & ſexcentos equites. Delectus conſulibus eo difficilior erat, quod peſtilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo verterat in homines. in morbos qui inciderant, haud facilè ſeptimum diem ſuperabant: qui ſuperarant, longinquo, maxime quartanæ implicabantur morbo. Servitia maxime moriebantur. eorum ſtrages per omnes vias inſepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus Libitina ſufficiebat. Cadavera intacta à canibus ac vulturibus, tabes abſumebat: ſatiſque conſtabat, nec illo, nec priore anno in tanta ſtrage boum hominumque vulturium uſquam viſum. Sacerdotes publici ea peſtilentia mortui ſunt, Cn. Servilius Cæpio pontifex, pater prætoris, & Ti. Sempronius C. F. Longus decemvir ſacrorum, & P. Ælius augur, & Ti. Sempronius Gracchus, & C. Attilius Æmilius, curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. pontifices ſuffecti ſunt, C. Sulpicius Galba in locum Tuditani. Augures ſuffecti ſunt, in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronius: in P. Ælii, Q. Ælius Pætus. Decemvir ſacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus, C. Scribonius curio ſufficitur. Quum peſtilentiæ finis non fieret; ſenatus decrevit, uti decemviri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum, diem unum ſupplicatio fuit. & Q. Marcio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit: Si morbus peſtilentiaque ex agro Romano emota eſſet, biduum ferias ac ſupplicationem ſe habiturum. In Vejenti agro biceps natus puer, & Sinueſſæ unimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu ſereno cœlo ſuper ædem Saturni in foro Ro-

mano intentus, & tres ſimul ſoles effulſerunt: & faces eadem nocte plures per cœlum lapſæ ſunt in Lanuvino. Cæriteſque anguem in oppido ſuo jubatum, aureis maculis ſparſum, apparuiſſe affirmabant. &, in agro Campano bovem locutum eſſe, ſatis conſtabat. Legati Nonis Iulii ex Africa redierunt, qui convento prius Maſaniſſa rege, Carthaginem ierant: ceterum certius aliquanto quæ Carthagine acta eſſent ab rege reſcierant, quam ab ipſis Carthaginienſibus. compertum tamen affirmaverunt, legatos ab rege Perſeo veniſſe, iiſque noctu ſenatum in æde Æſculapii datum eſſe. ab Carthagine legatos in Macedoniam miſſos, & rex affirmaverat, & ipſi parum conſtanter negaverant. In Macedoniam quoque mittendos legatos ſenatus cenſuit. tres miſſi ſunt, C. Lælius, M. Valerius Meſſala, Sex. Digitius. Perſeus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus, diſceptationem ab rege ad Romanos revocabant; cum exercitu profectus, ſub jus judiciumque ſuum totam coegit gentem. Inde per Oetæos montes tranſgreſſus, religionibus quibuſdam animo objectis, oraculum aditurus Delphos aſcendit. Quum in media repentè Græcia apparuiſſet, magnum non finitimis modo urbibus terrorem præbuit, ſed in Aſiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultus ejus venit. Triduum nō plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Theſſaliamque, ſine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum rediit. Nec earum tantum civitatum, per quas iturus erat, ſatis habuit animos ſibi conciliare: ſed aut legatos, aut literas dimiſit, pe-

tens,

tens, ne diutius ſimultatum, quæ cum patre ſuo fuiſſent, meminiſſent. nec enim tam atroces fuiſſe eas, ut non cum ipſo potuerint ac debuerint finiri. Secum quidem omnia illis integra eſſe ad inſtituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maximè gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. Hæc una ex omni Græcia gens, & Athenienſium civitas, eo proceſſerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaque ſervitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia quum finibus ſuis interdixiſſent, intrare regni terminos ipſi non audebant. Id quum Perſeus animadvertiſſet, comprehenſis omnibus literas ad Achæos miſit, quibus ſe, ſervos eorum, qui ad ſe tranſfugerant, benigne remittere, illis ſcripſit. ceterum, ne ſimilis fuga ſervorum poſtea fieret, cogitandum & illis eſſe. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui privatæ gratiæ aditum apud regē quærebat; & pleriſq; moderate & benigne ſcriptas eſſe cenſentibus literas, atq; his maxime, qui præter ſpem recepturi eſſent amiſſa mācipia; Callicrates ex iis qui in eo verti ſalutē gentis crederent, ſi cum Romanis inviolatum fœdus ſervaretur, *Parva,* inquit, *aut mediocris res Achæi quibuſdam videtur agi. Ego maxime graviſſimam omnium, non agiq; tantum arbitror, ſed quodammodo actam eſſe. Nā qui regibus Macedonum, Macedonibuſque ipſis, finibus interdixiſſemus, manereq; id decretum voluimus, ſcilicet ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi ſolicitarentur; ii concionantem quodammodo abſentem audimus regem: & ſi Diis placet, orationem ejus probamus. & quum fera beſtia cibum ad fraudem ſuam poſitū plerumq;*

 aſper-

aſpernentur & refugiant, nos cæci, ſpecie parvi beneficii, ineſcamur: & ſervulorum minimi precii recipiendorum ſpe, noſtram ipſorum libertatē ſubrui & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ ſocietatis quæri, qua Romanorum fœdus, quo noſtra omnia cōtinentur, violetur? Niſi hoc dubium alicui eſt, bellandum Romanis cum Perſeo eſſe, & quod vivo Philippo exſpectatum, morte ejus interpellatum eſt, id poſt mortem Philippi futurū. Duos, ut ſcitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Perſea. Genere materno, virtute, ingenio, favore Macedonum, longe præſtitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum poſuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine, quam Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Perſea, quem populus Romanus prius pœnæ quam regni hæredem futurum ſciebat, regem fecit. Itaq; quid hic poſt mortem patris egit aliud, quam bellum paravit? Baſtarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immiſit: qui ſi ſedem eam tenuiſſent, graviores eos accolas Græcia habuiſſet quam Aſia Gallos habeat. Ea ſpe depulſus, non tamē belli conſilia omiſit: imo, ſi vera volumus dicere, jam inchoavit bellum. Dolopiam armis ſubegit, nec provinciis de controverſis ad diſceptationem populi Romani revocantem audivit. inde tranſgreſſus Oetam, ut repente in medio umbilico Græciæ conſpiceretur, Delphos aſcendit. Hæc uſurpatio itineris inſoliti quo vobis ſpectare videtur? Theſſaliam deinde peragravit. quod ſine ullius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris ſpecie miſit: & cogitare jubet, quomodo in reliquum hoc munere non egeamus. hoc eſt, ut decretum quo arceantur Peloponneſo Macedones, tollamus: rurſus legatos regios, & hoſpitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipſum

quoque

quoque à Delphis (quantum enim interfuit fretum?) trajicientem in Peloponneſum videamus. Immiſceamur Macedonibus armantibus ſe adverſus Romanos. Ego nihil novi cenſeo decernendum, ſervandaque omnia integra, donec ad certum dirigatur, vanuſne hic timor noſter an verus fuerit. Si pax inviolata inter Macedonas Romanoſque manebit, nobis quoque amicitia & commercium ſit: nunc de eo cogitare periculoſum & immaturum videtur. Poſt hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita diſſeruit: *Difficilem orationem Callicrates, & mihi & omnibus, qui ab eo diſſentimus, fecit: agendo enim Romanæ ſocietatis cauſſam ipſe, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tentat neque oppugnat; effecit ut qui ab ſe diſſentiret, adverſus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tamquam non hic nobiſcum fuiſſet, ſed aut ex curia populi Romani veniret, aut regum arcanis intereſſet; omnia ſcit & nunciat quæ occulte facta ſunt. Divinat etiam quæ futura fuerant, ſi Philippus vixiſſet. quid ita Perſeus regni hæres ſit, quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam cauſſam, nec quemadmodum perierat Demetrius, ſcimus; nec quid Philippus, ſi vixiſſet, facturus fuerit; ad hæc quæ palam geruntur, conſilia noſtra accommodare oportet. Ac ſcimus Perſea regno accepto ad legatos Romanos veniſſe, ac regem Perſea à populo Romano appellatum: audimus, legatos Romanos veniſſe, ac regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem ſigna eſſe judico, non belli: nec Romanos offendi poſſe, ſi ut bellum gerentes eos ſecuti ſumus, nunc quoque pacis auctores ſequamur. cur quidẽ nos inexpiabile omnium ſoli bellum adverſus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni*

tuni

tuni propinquitate ipſa Macedoniæ ſumus: an infirmiſſimi omnium, tamquam quos nuper ſubjecit, Dolopes? imo contra ea vel viribus noſtris, Deum benignitate, vel regionis intervallo tuti. Sed ſumus æque ſubjecti ac Theſſali Ætolique. nihilo plus fidei auctoritatiſque habemus adverſus Romanos, qui ſemper ſocii atque amici fuimus, quam Ætoli, qui paulo ante hoſtes fuerunt. Quod Ætolis, quod Theſſalis, quod Epirotis, omni denique Græciæ, cum Macedonibus juris eſt, idem & nobis ſit. cur execrabilis iſta nobis ſolis velut deſertio juris humani eſt? Fecerit aliquid Philippus, cur adverſus eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perſeus novus rex, omnis injuriæ inſons, ſuo beneficio paternas ſimultates obliterans meruit? cur ſoli omnium hoſtes ei ſumus? Quamquam & illud dicere poteram, tanta priorũ Macedoniæ regum merita erga nos fuiſſe, ut Philippi unius injurias, ſi quæ forte fuerunt, obliviſceremur, utiq; poſt mortem. quum claſſis Romana Cenchris ſtaret, conſul cum exercitu Elatiæ eſſet, triduum in concilio fuimus; conſultantes utrũ Romanos an Philippum ſequeremur. Nonnihil metus præſens ab Romanis ſententias noſtras inclinarit. fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationẽ faceret: id quod erat vetuſta conjunctio cũ Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, nõ ut præcipue amici, ſed ne præcipue inimici ſimus. Ne id quod agitur, Callicrates, ſimulaverimus. nemo novæ ſocietatis aut novi fœderis, quo nos temere illigemus, conſcribendi eſt auctor: ſed commercium tantum juris præbendi repetendiq; ſit, ne interdictione finium noſtrorum & nos quoq; regno arceamus: ne ſervis noſtris aliquo fugere liceat. Quid hoc adverſus Romana fœdera eſt? Quid rem parvam & apertam,

magnam

magnam & ſuſpectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid, ut ipſi locum aſſentandi Romanis habeamus, ſuſpectos alios ac inviſos efficimus? Si bellum erit, ne Perſeus quidem dubitat quin Romanos ſecuturi ſimus. in pace etiamſi non odia finiuntur, intermittantur. Quum iidem huic orationi, qui literis regis adſentierant, adſentirentur; indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam judicaſſet Perſeus, literis paucorum verſuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde poſtea miſſi ab rege, quum Megalopoli concilium eſſet: dataque opera eſt ab iis qui offenſionem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Ætolorum in ſemetipſos verſus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur gentem. Feſſi deinde & Romam utraque pars miſerunt legatos, & inter ſe ipſi de reconcilianda concordia agebant: quæ novo facinore diſcuſſa res, veteres etiam iras excitavit. Exulibus Hypateis, qui factionis Proxeni erant, quum reditus in patriam promiſſus eſſet, fideſque data per principem civitatis Eupolemum, octoginta illuſtres homines, quibus redeuntibus inter ceteram multitudinem Eupolemus obvius exierat, quum ſalutatione benigne excepti eſſent, dextræque datæ; ingredientes portam, fidem datam Deoſque teſtes nequiquam invocantes, interfecti ſunt. Inde gravius de integro bellum exarſit. C. Valerius Lævinus, & Appius Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius miſſi ab ſenatu venerant. Apud eos quum Delphis utriuſq; partis legati magno certamine agerent; Proxenus maxime, quum cauſſa, tum eloquentia, pręſtare

viſus

viſus eſt, qui paucos poſt dies ab Orthobula uxore venenó eſt ſublatus: damnataque eo crimine, in exilium abiit. Idem furor & Cretenſes lacerabat. adventu deinde Q. Minucii legati, qui cum decem navibus miſſus ad ſedanda eorum certamina erat. in ſpem pacis venerant. ceterum induciæ & antea ſex menſium fuerũt: inde multo gravius bellum exarſit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis bello vexabantur. Sed externorum inter ſe bella, quo quæque modo geſta ſunt, perſequi non operæ eſt; ſatis ſuperque oneris ſuſtinenti res à populo Romano geſtas ſcribere. Celtiberi in Hiſpania, qui bello domiti ſe Ti. Graccho dediderant, pacati manſerant, M. Titinio prætore obtinente provinciam, rebellarunt ſub adventum Ap. Claudii; orſique bellum ſunt ab repentina oppugnatione caſtrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, quum vigiles in vallo, quique in portarum ſtationibus erant, quum vidiſſent procul venientem hoſtem; ad arma conclamaverunt. Ap. Claudius ſigno propoſito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus ſimul portis eduxit. Obſiſtentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrimque prœlium fuit; quia propter anguſtias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alii alios ſecuti evaſerunt extra vallum, ut pandere aciem, & exæquari cornibus hoſtibus, quibus circumibantur, poſſent. ita repente eruperunt, ut ſuſtinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam ſecundam pulſi ſunt: ad quindecim millia cæſa aut capta: ſigna adempta duo & triginta. Caſtra etiam eo die expugnata; debellatumque. nam qui ſuperfuere prœlio, in oppida ſua dilapſi

dilapſi ſunt: quieti deinde paruerunt imperio. Cenſores eo anno creati, Q. Fulvius Flaccus, & A. Poſtumius Albinus, legerunt ſenatum: princeps lectus M. Æmilius Lepidus pontifex maximus. De ſenatu novem ejecerunt. inſignes notæ fuerunt M. Cornelii Maluginenſis, qui biennio ante prætor in Hiſpania fuerat: & T. Cornelii Scipionis prætoris, cujus tum inter cives & peregrinos juriſdictio erat: & Cn. Fulvii, qui frater germanus, &, ut Valerius Antias tradit, conſors etiam, cenſoris erat. Conſules votis etiam in Capitolio nuncupatis in provincias profecti ſunt. Ex iis M. Æmilio ſenatus negotium dedit, ut Patavinorum in Venetia ſeditionem comprimeret, quos certamine factionum ad inteſtinum bellum exarſiſſe & ipſorum legati attulerant. Legati, qui in Ætoliam ad ſimiles motus comprimendos ierant, renunciarunt, coërceri rabiem gentis non poſſe. Patavinis ſaluti fuit adventus conſulis: neque aliud quod ageret in provincia quum habuiſſet, Romam rediit. Cenſores vias ſternendas ſilice in urbe, glarea extra urbem ſubſternendas, marginandaſque primi omnium locaverunt, ponteſque multis locis faciendos: & ſcenam ædilibus prætoribuſque præbendam: & carceres in circo, & ova ad notas curriculis numerandas, & * dam, & metas trans * & caveas ferras pe * intromitterentur * feriis in monte Albano conſulibus, & clivum Capitolinum ſilice ſternendum curaverunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad ſenaculum, ac ſuper id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide ſtraverunt, ſtipitibuſque ſepſerunt: & porticum Æmiliam reficiendam curarunt:

runt: gradibuſque aſcenſum ab Tiberi in emporium fecerunt. & extra eadem portam in Aventinam porticum ſilice ſtraverunt, & eo publico ab æde Veneri fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locaverunt: venditiſque ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis utrique foro circumdandis conſumpſerunt. & alter ex iis Fulvius Flaccus (nam Poſtumius nihil niſi ſenatus Romani populive juſſu ſe locaturum ipſorum pecunia dicebat) Iovis ædem Piſauri & Fundis, & Pollentiæ, etiam aquam adducendam, & Piſauri viam ſilice ſternendam, & Sinueſſam a ga * aviariæ. In his & cloacam circumducendam & forum porticibus taberniſque claudendum, & Ianos tres faciendos. Hæc ab uno cenſore opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoq; regendis diligens & ſevera cenſura fuit. multis equi adempti. Exitu prope anni diem unum ſupplicatio fuit, ob res proſperè geſtas in Hiſpania; ductu auſpicioque Ap. Claudii proconſulis. & majoribus hoſtiis viginti ſacrificatum: & alterum diem ſupplicatio ad Cereris Liberi Liberæque fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Quum Ap. Claudius ex Hiſpania Romam rediſſet, decrevit ſenatus, ut ovans urbem iniret. Iam conſularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati, L. Poſtumius Albinus, & M. Popillius Lænas. Prætores inde facti, Numerius Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Craſſipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluvius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Cento

ex

ex Celtiberis ovans quum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus eſt C. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem matris Matutæ cum indice hoc poſita eſt: *Ti. Sempronii Gracchi conſulis imperio auſpicioque legio exercituſque populi Romani Sardiniam ſubegit. in ea provincia hoſtium cæſa aut capta ſupra octoginta millia. Republica feliciſſime geſta, atque liberatis* * * *vectigalibus reſtitutis exercitum ſalvum atque incolumem pleniſſimum præda domum reportavit. iterum triumphans in urbem Romam rediit. Cujus rei ergo hanc tabulam donum Iovi dedit.* Sardiniæ inſulæ forma erat, atque in ea ſimulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data: unum ante cetera inſigne fuit T. Flaminini, quod mortis cauſſa patris ſui, cum viſceratione, epuloque, & ludis ſcenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea ſumma fuit, ut per triduum quatuor & ſeptuaginta homines pugnarint.

EPITOME

LIBRI XLII.

Q. *Fulvius Flaccus cenſor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliavit, ut ædem quam dedicaverat, tegeret. tegulæ ex ſenatusconſulto reportatæ. Eumenes Aſiæ rex in ſenatu de Perſeo, Macedoniæ rege, queſtus eſt: cujus injuriæ in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto. T. Licinius Craſſus Conſul, cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam tranſiit, levibuſque expeditionibus, equeſtribus prœliis, in Theſſalia cum Perſeo*

Perſeo parum felici eventu pugnavit. Inter Maſaniſſam, & Carthaginienſes de agro fuit dies ad diſceptandum à ſenatu datus. Legati miſſi ad civitates ſocias & reges rogandos, an in fide permanerent. dubitantibus Rhodiis, luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita CCLVII *millia* CC XXXI. *Res præterea adverſus Corſos & Ligures proſpere geſtas continet.*

L. POSTVMIVS Albinus, M. Popillius Lænas, quum omnium primum de provinciis exercitibuſq; ad ſenatum retuliſſent; Ligures utrique decreti ſunt: ut novas ambo, quibus eam provinciam obtinerent, legiones (binæ ſingulis decretæ) & ſociûm Latini nominis dena millia peditum, & ſexcentos equites, & ſupplementum Hiſpaniæ tria millia peditum Romanorum ſcriberent, & ducentos equites. Ad hoc, mille & quingenti Romani cum centum equitibus ſcribi juſſi; cum quibus prætor, cui Sardinia obtigiſſet, in Corſicam tranſgreſſus bellum gereret: interim M. Attilius vetus prætor provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias ſortiti ſunt; A. Attilius Serranus urbanam, C. Cluvius Saxula inter cives & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hiſpaniam citeriorem, M. Matienius ulteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit, L. Poſtumium Conſulem ad agrum publicum à privato terminandum, in Campaniam ire: cujus ingentem modum poſſidere privatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Præneſtinis, quod

quum

quum eo privatus, ſacrificii in templo Fortunæ faciundi cauſſa profectus eſſet, nihil in ſe honorifice, neque publice, neque privatim factum à Prænestinis eſſet: priuſquam ab Roma proficiſceretur, literas Præneſte miſit, ut ſibi magiſtratus obviam exiret, locum publice pararet ubi diverteretur, jumentaque quum exiret inde præſto eſſent. Ante hunc conſulem nemo unquam ſociis in ulla re oneri aut ſumptui fuit. ideo magiſtratus mulis tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis: privata hoſpitia habebant; ea benigne comiterque colebant: domuſque eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diverti mos eſſet. Legati qui repente aliquo mitterentur, ſingula jumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant: aliam impenſam ſocii in magiſtratus Romanos non faciebant. Injuria Conſulis etiamſi juſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Præneſtorum, jus, velut probato exemplo, magiſtratibus fecit graviorum indies talis generis imperiorum. Principio hujus anni, legati qui in Ætoliam & Macedoniam miſſi erant, renunciarunt, *ſibi conveniendi regis Perſei, quum alii abeſſe eum, alii ægrum eſſe, falſo utrumque fingerent, poteſtatem non factam. Facile tamen apparuiſſe ſibi bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia ſeditionem gliſcere indies, neque diſcordiarum principes auctoritate ſua coërceri potuiſſe.* Quum bellum Macedonicum in exſpectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, pacemque Deum peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris

eſſent, placuit. Lanuvii claſſis magnæ ſpecies in cœlo viſæ diſcebantur: & Priverni lana pulla terra enata: & in Vejenti apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne, velut nubibus locuſtarum, coopertum eſſe: in Gallico agro, qua induceretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumque ab decemviris eſt, & quibus Diis, quibuſque hoſtiis ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigiis expiandis fieret: altera quę priore anno valetudinis populi cauſſa vota eſſet, ea uti feriæque eſſent. itaque ſacrificatum eſt, ut decemviri ſcriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fulvius Flaccus cenſor, ædem Fortunæ Equeſtris, quam in Hiſpania prætor bello Celtiberico voverat, faciebat enixo ſtudio, ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adjecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent; profectus in Bruttios, ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit. id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naves paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent; auctoritate cenſoria ſociis deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam cenſor rediit, tegulæ expoſitæ de navibus, ad templum portabantur. quamquam unde eſſent ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt; ex omnibus partibus poſtulabatur, ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Vt vero accerſitus in curiam cenſor venit, multo infeſtius ſinguli univerſique præſentem lacerare: *Templum auguſtiſſimum regionis ejus, quod non Pyrrhus non Annibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet*

fœde

fœde ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem, moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis & loca tuenda more majorum traditum eſſet; eum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium ſacrarum, vagari: & quod ſi in privatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id Deûm immortalium templa demolientem facere. & obſtringere religione populum Romanum, ruinis templorum templa ædificantem tamquam non iidem ubique Dii immortales ſint, ſed ſpoliis aliorum alii colendi exornandique. Quum priuſquam referretur, appareret quid ſentirent Patres; relatione facta in unam omnes ſententiam ierunt, ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaque Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nunciarunt. Ex prætoribus qui in provincias ierant, Num. Fabius Maſſiliæ moritur, quum in citeriorem Hiſpaniam iret. Itaque quum id nunciatum à Maſſilienſibus legatis eſſet, ſenatus decrevit, ut P. Furius & Cn. Servilius, quibus ſuccedebatur, inter ſe ſortirentur, uter citeriorem Hiſpaniam prorogato imperio obtineret, Sors opportuna fuit. P. Furius idem, cujus ea provincia fuerat, remaneret. Eodem anno quum agri Liguſtini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, Senatusconſultum factum, ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex ſenatusconſulto creavit, A. Attilius prætor urbanus, M. Æmilium Lepidum, C. Caſſium, T. Æbutium Carum,

C. Tre-

C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diviſerunt dena jugera in ſingulos, ſociis nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt, de diſcordiis ſeditionibuſque ſuis: & Theſſali legati, nunciantes quæ in Macedonia gererentur. Perſeus jam bellum vivo patre cogitatum in animo volvens, omnes non gentes modo Græciæ, ſed civitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quam præſtando, ſibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad favorem ejus inclinati animi, & aliquanto quam in Eumenem propenſiores: quum Eumenis beneficiis muneribuſque omnes Græciæ civitates & plerique principum obligati eſſent: & ita ſe in regno ſuo gereret, ut quæ ſub ditione ejus urbes eſſent, nullius liberæ civitatis fortunam ſecum mutatam vellent. contra Perſea fama erat poſt patris mortem uxorem manu ſua occidiſſe: Apellem miniſtrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requiſitum à Philippo ad ſupplicium, exulantem, accerſitum poſt patris mortem ingentibus promiſſis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clam interfeciſſe. inteſtinis externiſque præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito, præferebant vulgo civitates, tam pio erga propinquos, tam juſto in cives. tam munifico erga omnes homines regi: ſeu fama & majeſtate Macedonum regum præoccupati ad ſpernendum originem novi regni; ſeu mutationis rerum cupidi; ſeu quia eum objectum eſſe Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modo in ſeditionibus

propter

propter ingentem vim æris alieni, ſed Theſſali etiam: ea contagione velut tabes in Perræbiam quoque id pervaſerat malum. Quum Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt, Ap. Claudium legatum ad eas res aſpiciendas componendaſque ſenatus miſit. Qui utriuſque partis principibus caſtigatis, quum injuſto fœnore gravatum æs alienum, ipſis magna ex parte concedentibus qui onerarent, levaſſet, juſti crediti ſolutionem in annorum penſiones diſtribuit. Per eundem Appium eodemque modo compoſitæ in Perræbia res. Ætolorum cauſſas Marcellus Delphis per idem tempus hoſtilibus actas animis, quas inteſtino geſſerant bello, cognovit. Quum certatum utrimque temeritate atque audacia cerneret, decreto quidem ſuo neutram partem aut levare aut onerare voluit: communiter ab utriſque petiit, abſtinerent bello, & oblivione præteritorum, diſcordias finirent. Hujus reconciliationis inter ipſos fides obſidibus ultro citroque datis firmata eſt. Corinthum, ut ibi deponerentur obſides, convenitur. A Delphis Ætolico concilio Marcellus in Peloponneſum trajecit, quo Achæis edixerat conventum. Vbi collaudata gente, quod conſtanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuiſſent, inſigne adverſus Perſea odium Romanorum fecit: quod ut maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens ſecum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque legati ad regem miſſi, qui res in Macedonia adſpicerent. Alexandria iidem ad Ptolemæum renovandæ amicitiæ cauſſa proficiſci juſſi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius

Cerco,

Cerco; Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege ſub idem tempus legati venerunt: quorum princeps Apollonius in ſenatum introductus multis juſtiſque cauſſis regem excuſavit, *Quod ſtipendium ſerius quo ad diem præſtaret id ſe omne advexiſſe, ne cujus niſi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre, vaſa aurea quingentûm pondo. Petere regem, ut quæ cum patre ſuo ſocietas atque amicitia fuiſſet, ea ſecum renovaretur: imperaretque ſibi populus Romanus, quæ bono fidelique ſocio regi eſſent imperanda. ſe nullo uſquam ceſſaturum officio. Ea merita in ſe ſenatus fuiſſe, quum Romæ eſſet, eam comitatem juventutis, ut pro rege, non pro obſide omnibus ordinibus fuerit*. Legatis benigne reſponſum, & ſocietatem renovare cum Antiocho, quæ cum patre ejus fuerat, A. Attilius prætor urbanus juſſus. Quæſtores urbani ſtipendium, vaſa aurea cenſores acceperunt: eiſque negotium datum eſt, ut ponerent ea in quibus templis videretur: legatoque centum millium æris munus miſſum, & ædes liberæ hoſpitio datæ, ſumptuſque decretus, donec in Italia eſſet. Legati, qui in Syria fuerant, renunciaverunt, in maximo eum honore apud regem eſſe: amiciſſimumque populo Romano. In provinciis eo anno hæc C. Cicereius prætor in Corſica ſignis collatis pugnavit: ſeptem millia Corſorum cæſa: capti amplius M & D CC. Voverat ex ea pugna prętor ædem Iunoni Monetæ. Pax deinde data petentibus Corſis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corſica ſubacta Cicereius in Sardiniam tranſmiſit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Caryſtum. Eo ſe magnus exercitus

Ligurum

Ligurum contulerat. Primo ſub adventum M.Popillii conſulis mœnibus ſeſe continebant: deinde, poſtquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progreſſi ante portas, aciem ſtruxerunt: nec conſul, (ut qui idipſum oppugnatione comminanda quæſiſſet) moram certamini fecit. Pugnatum eſt amplius tres horas, ita ut neutro inclinaret ſpes. Quod ubi conſul vidit, nulla parte moveri Ligurum ſigna; imperat equitibus ut equos conſcendant, ac tribus ſimul partibus in hoſtes quanto maximo poſſent tumultu incurrant. Pars magna equitum, mediam trajecit aciem, & ad terga pugnantium pervaſit. Inde terror injectus Liguribus. diverſi in omnes partes fugerunt. perpauci retro in oppidum, quia inde ſe maxime objecerat eques. & pugna tam pervicax multos abſumpſerat Ligurum, & in fuga paſſim cæſi ſunt. Decem millia hominum cæſa traduntur: amplius ſeptingenti paſſim capti: ſigna militaria relata octoginta duo. Nec incruenta victoria fuit. amplius tria millia militum amiſſa; quum cedentibus neutris ex parte utraque primores caderent. Poſt hanc pugnam ex diverſa fuga in unum collecti Ligures, quum majorem multo partẽ civium amiſſam quam ſupereſſe cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt ſeſe; nihil quidem illi pacti. ſperaverant tamen non atrocius quam ſuperiores imperatores, conſulem in ſe ſæviturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipſos bonaque eorum vendidit: literaſq; ſenatui de rebus à ſe geſtis miſit. Quas quum A. Attilius prætor in curia recitaſſet (nam conſul alter Poſtumius agris recognoſ-

cendis in Campania occupatus aberat) atrox res viſa ſenatui: *Statellates, qua uni ex Ligurum gente non tuliſſent arma adverſus Romanos, tum quoque oppugnatos, non ultro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni ultima crudelitatis exemplo laceratos ac deletos eſſe: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani, ne quis umquam ſe poſtea dedere auderet, peſſimo exemplo veniſſe: & diſtractos paſſim, juſtis quondam hoſtibus populi Romani pacatus ſervire.* Quas ob res Senatusconſultum factum eſt, *Placere ſenatui, M. Popillium Conſulem Ligures pretio emptoribus reddito, ipſos reſtituere in libertatem: bonaq; ut iis, quicquid ejus recuperari poſſit, reddantur curare. Arma primo quoq; tempore fieri in ea gente. conſulem de provincia decedere, quum deditos in ſedem ſuam Ligures reſtituiſſet. Claram victoriam vincendo oppugnantes, non ſæviendo in afflictos fieri.* Conſul qua ferocia animi uſus erat in Liguribus, eandem ad non parendum ſenatui habuit. Legionibus extemplo Piſas in hibernacula miſſis, iratus Patribus, infeſtus prætori, Romam rediit: ſenatuque extemplo ad ædem Bellonæ vocato. multis verbis invectus eſt in prætorem: *qui quum ob bello rem bene geſtam, uti Diis immortalibus honos haberetur, referre ad ſenatum debuiſſet, adverſus ſe pro hoſtibus ſenatusconſultum feciſſet, quo victoriam ſuam ad Ligures transferret, dedique iis prope conſulem prætor juberet. Itaque mulctam ei ſe dicere. Patribus poſtulare, ut ſenatusconſultum in ſe factum tolli juberent: ſupplicationemque quam abſentes ex literis de bene geſta Republica miſſis. decernere debuerint, præſentes honoris Deorum primum cauſſa, deinde & ſui aliquo tandem reſpectu decernerent.*

Nihilo

Nihilo lenioribus quam abſens ſenatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in provinciam redit. Alter Conſul Poſtumius, conſumpta æſtate in recognoſcendis agris, ne viſa quidem provincia ſua, comitiorum cauſſa Romam rediit: conſules, C. Popillium Lænatem, P. Ælium Ligurem creavit. Prætores deinde facti, C. Licinius Craſſus, M. Iunius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno luſtrum conditum eſt. cenſores erant Q. Fulvius Flaccus, L. Poſtumius Albinus. Poſtumius condidit. Cenſa ſunt civium Romanorum capita ducenta ſexaginta novem millia & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſtumius conſul pro concione edixerat, qui ſociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii Conſulis redire in civitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ, ſed omnes in ſuis civitatibus cenſerentur. Concors & è Republica cenſura fuit. omnes quos ſenatu moverunt, quibuſque equos ademerunt, ærarios fecerunt, & tribu moverunt: neque ab altero notatum alter probavit. Fulvius ædem Fortunæ Equeſtris, quam proconſul in Hiſpania dimicans cum Celtiberorum legionibus voverat, annos ſex poſtquã voverat, dedicavit: & ſcenicos ludos per quatriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus, decemvir ſacrorum, eo anno mortuus eſt. in locum ejus ſuffectus A. Poſtumius Albinus. Locuſtarum tantæ nubes à mari vento repente in Appuliam illatę ſunt, ut examinibus ſuis agros latè operirent. ad quam peſtem frugum tollendam, C. Sicinius prætor deſignatus cũ imperio in Apuliam miſſus, ingenti agmine hominum

ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis abſumpſit. Principium inſequentis anni, quo C. Popillius & P. Ælius fuerunt conſules, reſiduas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renovarique ſenatusconſultum volebant, & conſul Ælius referebat. Popillius & collegam & ſenatum pro fratre deprecabatur: & præ ſe ferens, ſi quid decernerent interceſſurum, collegam deterruit. Patres eo magis utrique pariter conſulum infenſi, in cœpto perſtabant. Itaque quum de provinciis ageretur, & Macedonia jam imminente Perſei bello peteretur, Ligures ambobus conſulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popillio referretur. Poſtulantibus deinde, ut novos exercitus ſcribere, aut ſupplementum veteribus liceret, utrumque negatum eſt. Prætoribus quoque in Hiſpaniam ſupplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Craſſus urbanam juriſdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat ſortitus: C. Memmius Siciliam, Sp. Cluvius Sardiniam. Conſules ob ea irati ſenatui, Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros ſe denunciarunt: nec quicquam Reipublicæ acturos; præterquam quod ad provinciarum adminiſtrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum veniſſe Romam, Valerius Antias his conſulibus ſcribit; ad deferenda de Perſeo crimina, indicandoſque apparatus belli. Plurium annales, & quibus crediđiſſe malis, ipſum Eumenem veniſſe tradunt. Eumenes igitur ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum

ejus

ejus ſed beneficiis etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret deberi populus Romanus, in ſenatum eſt introductus. *Cauſſam veniendi ſibi Romam fuiſſe*, dixit, *præter cupiditatem viſendi Deos hominesque, quorum beneficio in ea fortuna eſſet, ſupra quam ne optare quidem auderet: etiam ut coram moneret ſenatum, ut Perſei conatis obviam iret.* Orſus inde à Philippi conſiliis, necem Demetrii filii retulit, adverſantis Romano bello; *Baſtarnarum gentem excitam ſedibus ſuis, quorum auxiliis fretus in Italiam tranſiret. Hæc eum volutantem in animo, oppreſſum fato regnum ei reliquiſſe, quem infeſtiſſimum eſſe ſenſiſſet Romanis. itaque Perſea, hereditarium à patre relictum bellum, & ſimul cum imperio traditum, jamjam primum alere ac fovere omnibus conſiliis. Florere præterea juventute, quam ſtirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ quum corporis robore ac viribus vigeat, animum eſſe inveteratum diutina arte atque uſu belli. jam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum aſſuetum, miſſum à patre in expeditiones multas, variaſque. Iam ex quo ipſe accepiſſet regnum, multa, quæ, non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuiſſet moliri, admirando rerum ſucceſſu tenuiſſe. Acceſſiſſe ad vires eam, quæ longo tempore, multis magniſque meritis pararetur, auctoritatem. Nam apud Græciæ atque Aſiæ civitates, vereri majeſtatem ejus omnes. nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo poſſe, utrum felicitate id quadam ejus accidat, an, quod ipſe vereatur dicere, invidia adverſus Romanos favorem illi conciliet. Inter ipſos quoq; reges ingentem auctoritate,*

tate, Seleuci filiam duxiſſe eum; non petentem ſed petitum ultro: ſororem dediſſe Pruſiæ precanti ac oranti: celebratas eſſe utraſque nuptias gratulatione doniſque innumerabilium legationum, & velut auſpicibus nobiliſſimis populis deductas eſſe. Bœotorum gentem captatam Philippo, numquam ad ſcribendum amicitiæ fœdus adduci potuiſſe: tribus nunc locis cum Perſeo fœdus inciſum literis eſſe: uno Thebis, altero ad Delum; auguſtiſſimo & celeberrimo in templo: tertio Delphis. in Achaico concilio vero, niſi diſcuſſa res per paucos Romanum imperium intentantes eſſet, eo rem prope adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At, hercule, ſuos honores, cujus merita in eam gentem privatim an publice ſint majora, vix dici poſſet, partim deſertos per incultum ac negligentiam, partim hoſtiliter ſublatos eſſe. Iam Ætolos quem ignorare in ſeditionibus ſuis non ab Romanis ſed à Perſeo præſidium petiiſſe? His eum fultum ſocietatibus atque amicitiis, eos domeſticos apparatus belli habere, ut externis non egeat; triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abſtinere & ſuo & hoſtium agro frumentandi cauſſa poſſit. Iam pecuniam tantam habere, ut decem millia mercenariorum militum, præter Macedonum copias, ſtipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annuum, quod ex metallis regiis capiat, vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congeſſiſſe. Iuventutem, ut jam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam ſubjectam eſſe. Reliquum orationis adhortatio fuit. *Non ego hæc*, inquit, *incertis jactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera eſſe de inimico crimina volebam, adfero ad vos Patres Conſcripti; ſed comperta*

perta & explorata, haud ſecus quam ſi ſpeculator miſſus à vobis ſubjecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium vos feciſtis, mare tantum trajeciſſem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobiliſſimas Aſiæ & Græciæ civitates indies magis denudantes judicia ſua: mox ſi permitteretur, eo proceſſuras unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Perſea, non continentem ſe Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia quæ vi ſubigi non poſſunt, favore ac benevolentia complectentem. Videbam quam impar eſſet ſors, quum ille vobis bellum, vos ei ſecuram pacem præſtaretis. quamquam mihi quidem non parare, ſed gerere pene bellum videbatur. Abrupolim ſocium atque amicum veſtrum regno expulit. Aretarum Illyrium, quia ſcripta ab eo quædam vobis comperit, ſocium item atque amicum veſtrum, interfecit. Everſam & Callicritum, Thebanos, principes civitatis, quia liberius adverſus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturoſque ad vos quæ agerentur profeſſi erant, tollendos curavit. Auxilium Byzantiis adverſus fœdus tulit, Dolopiæ bella intulit, Theſſaliam & Doridem cum exercitu pervaſit, ut in bello inteſtino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miſcuit omnia in Theſſalia Perrhæbiaque ſpe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia ſibi optimates opprimeret. Hæc quum vobis quieſcentibus & patientibus fecerit, & conceſſam ſibi Græciam eſſe à vobis videat; pro certo habet, neminem ſibi antequam in Italiam trajecerit, armatum occurſurum. Hoc quam vobis tutum aut honeſtum ſit, vos videritis: ego certe mihi turpe eſſe duxi, prius Perſea ad bellum inferendum, quam me ſocium ad prædicendum ut ca-

vereris venire in Italiam. Functus neceſſario mihi officio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere poſſum, quam uti Deos Deaſque precer, ut vos & veſtræ Reipublicæ, & nobis ſociis atque amicis, qui ex vobis pendemus, conſulatis? Hæc oratio movit Patres Conſcriptos. ceterum in præſentia nihil, præterquam, fuiſſe in curia regem, ſcire quiſquam potuit: eo ſilentio clauſa curia erat. bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque reſponſa eſſent, emanavere. Perſei deinde regis legatis poſt paucos dies ſenatus datus eſt. Ceterũ præoccupatis non auribus magis quam animis ab Eumene rege, omnis & defenſio & deprecatio legatorum reſpuebatur: & exaſperavit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. *Is, velle quidem & laborare dixit regem, ut purganti ſe nihil hoſtile dixiſſe aut feciſſe fides habeatur: ceterum ſi pervicacius cauſſam belli quæri videat, forti animo defenſurum ſe. Martem communem eſſe, & eventum incertum belli.* Omnibus civitatibus Græciæ atque Aſiæ curæ erat, quid Perſei legati, quid Eumenes in ſenatu egiſſet: & propter adventum ejus quem moturum aliquid rebantur. miſerant pleræque civitates, alia in ſpeciem præferentes, legatos. & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes civitatem quoque ſuam Perſei criminibus junxiſſet. Itaque omni modo per patronos hoſpiteſque diſceptandi cum rege locum in ſenatu quærebat. Quod quum contigiſſet, libertate intemperantius invectus in regem, quod Lyciorum gentem adverſus Rhodios concitaſſet, graviorque Aſiæ eſſet, quam Antiochiis fuiſſet; popularem quidem

quidem ac gratam populis Aſiæ (nam eo quoq; jam favor Perſei venerat) orationem habuit: ceterum inviſam ſenatui, inutilemq; ſibi & civitati ſuæ. Eumeni vero cõſpiratio adverſus eum. favorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores habiti, donaque quam ampliſſima data, cum ſella curuli atq; eburneo ſcipione. Legationibus dimiſſis, quum Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regreſſus in Macedoniam, nunciaſſet regi; nondum quidem parantes bellum reliquiſſe ſe Romanos, ſed ita infeſtos, ut facile appareret non dilaturos; & ipſe prætterquam quod & ita credebat futurum, jam etiam volebat, in flore virium ſe credens eſſe. Eumeni ante omnes infeſtus erat: à cujus ſanguine ordiens bellũ, Evandrum Cretenſem ducem auxiliorum, & Macedonas tres aſſuetos miniſteriis talium facinorum, ad cædem regis ſubornat: literaſq; eis dat ad Praxo hoſpitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis conſtabat, Eumenem ut ſacrificaret Apollini, Delphos aſcenſurũ. Progreſſi cum Evandro inſidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quam loci opportunitatem, omnia circumeuntes, quęrebant. Aſcendentibus ad templum à Cirra, priuſquam perveniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læva ſemitæ paulũ extans à fundamento, qua ſinguli tranſirent. dextra pars labe terrę in aliquantum altitudinis diruta erat, poſt maceriam ſe abdiderunt, gradibus aſtructis, ut ex ea, velut è muro tela in prætereuntem conjicerent. Primo à mari circumfuſa turba amicorum ac ſatellitum procedebat: deinde extenuabāt paulatim anguſtię agmen. Vbi ad eum locum ventum eſt, qua ſingulis eundũ

erat, primus ſemitam ingreſſus Pantaleon Ætoliæ princeps, cũ quo inſtitutus regi ſermo erat. Tum inſidiatores exorti, ſaxa duo ingentia devolvunt: quorum altero caput ictum eſt regi; altero humerus ſopitus; ex ſemita proclivi in declive multis ſuper prolapſum jam ſaxis congeſtis. & ceteri quidem etiam amicorum & ſatellitũ, poſtquam cadentem videre, diffugiunt: Pantaleon conſtanter impavid⁹ manſit ad protegendum regem. Latrones quum brevi circumitu maceriæ decurrere ad conficiendũ ſaucium poſſent, velut perfecta re, in jugum Parnaſi refugerunt, eo curſu, ut, quum unus, non facilè ſequendo per invia atq; ardua, moraretur fugã eorum, ne comprehenſo indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde ſatellites, ac ſervi concurrerunt; tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem. Vivere tamen ex calore & ſpiritu remanente in precordiis ſenſerunt; victurum exigua ac prope nulla ſpes erat. Quidam ex ſatellitibus ſecuti latronum veſtigia, quum uſque ad jugum Parnaſi nequiquam fatigati perveniſſent; re infecta redierunt. Aggreſſi facinus Macedones ut inconſultè, ita audacter cœptum, nec conſultè & timidè reliquerunt. Compotem jam ſui regem, amici poſtero die deferunt ad navem: inde Corinthum: à Corintho per Iſthmi jugum navib⁹ traductis Æginam trajiciunt. Ibi adeo ſecreta ejus curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama, mortuum, in Aſiam perferret. Attalus quoq; celerius quam dignũ concordia fraterna erat, credidit. nam & cum uxore fratris, & prefecto arci, tanquã jam haud dubius regni heres eſt locutus. Quę poſtea non fefellere Eumenem:

& quam-

& quamquam diſſimulare & tacitè habere id patiq; ſtatuerat, tamen in primo congreſſu non temperavit, quin, uxoris petendæ prematuram feſtinationem, fratri objiceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata eſt. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad viſendum ſtatum regionis ejus, ſpeculandaq; conſilia Perſei regis miſſus erat, rediit; congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat. ſimul & adduxerat ſecũ Praxo à Delphis, cujus domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brunduſinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brunduſii Rammius fuit; hoſpitio quoq; & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoq; gentium inſignes, præcipuè regios, accipiebat. ex eo notitia ei cũ abſente Perſeo fuerat: literiſq; ſpem amicitiæ interioris magnæq: inde fortunæ facientibus, ad regem profectus; brevi perfamiliaris haberi, trahiq; magis quam vellet in arcanos ſermones eſt cœptus. Promiſſis enim ingentibus præmiis petere inſtitit ab eo rex, *Quoniam duces omnes legatiq; Romani hoſpitio ejus uti aſſueſſent, quibus eorũ ipſe ſcripſiſſet, ut venenum dandum curaret. cujus ſcire ſe comparationem plurimũ difficultatis & periculi habere, pluribus conſciis comparari. eventu præterea incerto eſſe, ut aut ſatis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. Se daturum, quod nec in dando, nec datum, ullo ſigno deprehendi poſſet.* Rammius veritus ne, ſi abnuiſſet, primus ipſe veneni experimentum eſſet, facturum pollicit⁹ proficiſcitur. nec Brunduſium ante redire, quam convento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem eſſe dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, juſſu ejus Romam

ſimul

ſimul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant expoſuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant acceſſere, quo maturius hoſtis Perſeus judicaretur. quippe quem non juſtū modo apparare bellum regio animo; ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli adminiſtratio ad novos conſules rejecta eſt: in præſentia tamen Cn. Sicinium prętorem, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, ſcribere milites placuit; qui Brunduſium ducti primo quoq; tempore Apolloniam in Epirum trajicerentur, ad occupandas maritimas urbes; ubi conſul, cui provincia Macedonia obveniſſet, claſſem appellere tuto & copias per commodum exponere poſſet. Eumenes aliquandiu Æginæ retentus periculoſa & difficili curatione, quum primum tuto potuit profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſumma vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quod è tanto periculo evaſiſſet, venerūt. Quum Macedonicum bellū in annum dilatum eſſet, cæteris prætoribus, jam in provincias profectis, M. Iunius, & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniç provinciæ obvenerāt, fatigato ſępe idem petendo ſenatu, tandem pervicerunt. ut ſupplementum ſibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones, in ſocialem exercitum quinq; millia peditum, & trecenti equites, imperare ſociis juſſi. Hoc copiarum in Hiſpania cum prætoribus novis portatum eſt. Eodem anno quia per recognitionem Poſtumii conſulis magna pars agri Campani, quem privati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in publicum erat,

M. Lu-

M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum cenſores fruendum locarent. quod factum tot annis poſt captam Capuam non fuerat, ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Quum in exſpectatione ſenatus eſſet, bello etſi non indicto, tamen jam decreto, qui regum ſuam, Perſei qui ſecuturi amicitiam eſſent, legati Ariarathis, puerum filium regis ſecum adducentes, Romam venerunt. quorum oratio fuit, *regem educandum filium Romam miſiſſe, ut jam inde à puero aſſueſceret moribus Romanis, hominibuſque. Petere, ut eum non ſub hoſpitum modo privatorum custodia, ſed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent eſſe.* Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decrevêrunt, ut Cn. Sicinius prætor ædes inſtructas locaret, ubi filius regis comiteſq; ejus habitare poſſent. Et Thracum legatis, apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamque petentibus; & quod petebant datum eſt, & munera bis denum millium æris ſummæ in ſingulos miſſa. Hos utique populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia eſſet, aſſumptos in ſocietatem gaudebant. Sed ut in Aſia quoque & inſulis explorata omnia eſſent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miſerunt. adire eos Cretam, & Rhodum juſſerunt, ſimul renovare amicitiam, ſimul ſpeculari, num ſollicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent. In ſuſpenſa civitate ad exſpectationem novi belli, nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita à M. Æmilio conſule, cui collega Ser. Fulvius fuit, tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Ea res prodigii loco habita, ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, &

decem-

decemviros adire libros juſſerunt. Decemviri luſtrandum oppidum, ſupplicationem obſecrationemve habendam, victimis majoribus ſacrificandum, & in Capitolio Romæ & in Campania ad Minervę promontorium, renuntiarunt. Ludos per decem dies Iovi optimo maximo primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruſpices, in bonum verſurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi reſponderunt: quod ex hoſtibus ſpolia fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas disjeciſſet. Acceſſerunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nunciatum erat, ſanguine per triduum in oppido pluiſſe: Calatiæ aſinum tripedem natum: & taurum cum quinque vaccis uno ictu fulminis exanimatos. Oximi terra pluiſſe. Horum quoque prodigiorum cauſſa res divinæ factæ, & ſupplicatio unum diem feriæque habitæ. Conſules ad id tempus in provincias non exierant: quia neque uti de M. Popillio referrent ſenatui obſequebantur, & nihil aliud decernere prius, ſtatutum Patribus erat. Aucta etiam invidia eſt Popillii literis ejus, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconſul pugnaſſe ſe ſcripſit, ac ſe decem millia eorum occidiſſe. propter cujus injuriam belli, ceteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum vero non abſens modo Popillius, qui deditis contra jus ac fas bellum intuliſſet, & pacatos ad rebellandum incitaſſet, ſed conſules, quod non exirent in provinciam, in ſenatu increpiti. Hoc conſenſu Patrum accenſi, M. Marcius Sermo, & Quintius Marcius Scylla tribuni plebis, & conſulibus mulctam ſe dicturos, niſi in provinciam

exirent, denuntiarunt: & rogationem, quam Liguribus deditis promulgare in animo haberent in ſenatu recitarunt. Sanciebatur ut qui ex Statellis deditis in libertatem reſtitutus ante Calendas Sextiles primas non eſſet, cujus dolo malo is in ſervitutem veniſſet, ut juratus ſenatus decerneret; qui eam rem quæreret, animadverteretque. Ex auctoritate deinde ſenatus eam rogationem promulgarunt. Priuſquam proficiſcerentur conſules, Cajo Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ ſenatus datus eſt. Is expoſitis, quas in Corſica res geſſiſſet, poſtulatoque fruſtra triumpho, in monte Albano, quod jam in morem venerat ut ſine publica auctoritate fieret, triumphavit. Rogationem Marciam de Liguribus magno conſenſu plebes ſcivit juſſitque. ex eo plebiſcito Cajus Licinius prætor conſuluit ſenatum, quem quærere ex rogatione vellet. Patres ipſum eum querere juſſerunt. Tum demum conſules in provinciam profecti ſunt, exercitumque à M. Popillio ceperunt. Neque tamen Marcus Popillius reverti Romam audebat, ne cauſſam diceret adverſo ſenatu, infeſtiore populo, apud prætorem qui de quæſtione in ſe poſita ſenatum conſuluiſſet. Hujus detrectationi ejus, tribunus plebis alterius rogationis denunciatione occurrerunt: ut ſi non ante Idus Novembris Romam introiſſet, de abſente eo C. Licinius ſtatueret ac judicaret. Hoc tractus vinculo quum rediſſet, ingenti cum invidia in ſenatum venit. Ibi quum laceratus jurgiis multorum eſſet, ſenatusconſultum factum eſt, ut qui Ligurum poſt Q. Fulvium, L. Manlium conſules hoſtes non fuiſſent, ut eos C. Licinius, Cn. Si-

Cn. Sicinius prætores in libertatem reſtituendos curarent, agrumque iis trans Padum conſul C. Popillius daret. Multa millia hominum hoc ſenatusconſulto reſtituta in libertatem, traductiſque Padum ager eſt aſſignatus. M. Popillius rogatione Marcia bis apud C. Licinium cauſſam dixit: tertio prætor, gratia conſulis abſentis & Popilliæ familiæ precibus victus, Idibus Martiis adeſſe reum juſſit. quo die novi magiſtratus inituri erant honorem: ne diceret jus qui privatus futurus eſſet. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci eluſa eſt. Legati Carthaginienſes eo tempore Romæ erant, & Guluſſa filius Maſaniſſæ: inter eos magnæ contentiones in ſenatu fuere. Carthaginienſes querebantur, *præter agrum, de quo ante legati à Roma qui in repræſenti cognoſcerent, miſſi eſſent, amplius ſeptuaginta oppida caſtellaque agri Carthaginienſis biennio proximo Maſaniſſam vi atque armis poſſediſſe. Id illi, cui nihil penſi ſit, facile eſſe. Carthaginienſes fœdere illigatos ſilere. Prohibere enim extra fines efferre arma. Quamquam ſciant in ſuis finibus ſi inde Numidas pellerent, ſe geſturos bellum; illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diſerte vetentur cum ſociis populi Romani bellum gerere. Sed jam ultra ſuperbiam, crudelitatemque, & avaritiam ejus, non pati poſſe. Carthaginienſes miſſos eſſe qui orarent ſenatum, ut trium harum rerum unam ab ſe impetrari ſinerent: ut vel ex æquo apud ſocium populum quid cujuſque eſſet, diſceptarent: ut permitterent Carthaginienſibus, ut adverſus injuſta arma pio juſtoque ſe tutarentur bello: vel ad extremum, ſi gratia plus quam veritas apud eos valeret, ſemel ſtatuerent, quid donatum ex alieno Maſaniſſæ vellent. Modeſtius*

certè daturos eos & ſcituros quid dediſſent: ipſum nullum præterquam ſuæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum ſi nihil impetrarent, & aliquod ſuum poſt datam à P. Scipione pacem delictum eſſet, ipſi potius animadverterent in ſe. Tutam ſervitutem ſe ſub dominis Romanis, quam libertatem expoſitam ad injurias Maſaniſſæ malle. Perire namque ſemel ipſis ſatius eſſe, quam ſub acerbiſſimi carnificis arbitrio ſpiritum ducere. Sub hæc dicta lacrymantes procubuerunt, ſtratique humi, non ſibi magis miſericordiam quam regi invidiam concitarunt. Interrogari Guluſſam placuit, quid ad ea reſponderet, aut, ſi prius mallet, exprомeret ſuper qua re Romam veniſſet. Guluſſa, *Neque ſibi facile eſſe*, dixit, *de iis rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuiſſe mandare, quum Carthaginienſes nec de qua re acturi eſſent, nec omnino ituros ſe Romam, indicaverint. In æde Æſculapii clandeſtinum eos per aliquot noctes conſilium principum habuiſſe, unde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam cauſſam fuiſſe patri mittendi ſe Romam; qui deprecaretur ſenatum, ne quid communibus inimicis criminantibus ſe crederent, quem ob nullam aliam cauſſam niſi propter conſtantem fidem erga populum Romanum odiſſent.* His utrimque auditis, ſenatus de poſtulatis Carthaginienſibus conſultus, reſpondere ita juſſit: *Guluſſam placere extemplo in Numidiam proficiſci: & nunciare patri, ut de iis, de quibus Carthaginienſes querantur, legatos quamprimum ad ſenatum mittat: denuncietq; Carthaginienſibus, ut ad diſceptandum veniant. Si aliquid poſſent Maſaniſſæ honoris cauſſa, & feciſſe & facturos eſſe: jus gratiæ non dare. Agrum qua cujuſque ſit poſi-*

poſſideri velle: nec novos ſtatuere fines, ſed veteres obſervari, in animo habere. Carthaginienſibus victis ſe & urbes & agros conceſſiſſe, non ut in pace eriperent per injuriam, quæ jure belli non ademiſſent. Ita regulus Carthaginienſeſque dimiſſi. Munera ex inſtituto data utriſque, aliaque hoſpitalia comiter conſervata. Sub idem tempus Cn. Servilius Cæpio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luſcus, legati ad res repetendas in Macedoniam, renunciandamq; amicitiam regis miſſi, redierunt: qui jam ſua ſponte infeſtum Perſeo ſenatum inſuper accenderunt, relatis ordine quæ vidiſſent, quæque audiſſent. *Vidiſſe ſe per omnes urbes Macedonum ſumma vi parari bellum. Quum ad regem perveniſſent, per multos dies conveniendi ejus poteſtatem non factam: poſtremo quum deſperato jam colloquio profecti eſſent, tum demum ſe ex itinere revocatos, & ad eum introductos eſſe. Suæ orationis ſummam fuiſſe, fœdus cum Philippo ictum, cum ipſo eo poſt mortem patris renovatum: in quo diſerte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi ſocios populi Romani laceſſere bello.* Expoſita deinde ab ſe ordine, quæ ipſi nuper in ſenatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audiſſent. *Samothracia præterea per multos dies occultum conſilium cum legationibus civitatum Aſiæ regem habuiſſe. Pro his injuriis ſatis fieri ſenatum æquum cenſere, reddique ſibi res ſociiſque ſuis, quas contra jus fœderis habeat. Regem ad ea primo accenſum ira inclementer locutum; avaritiam ſuperbiamque Romanis, objicientem frequenter: quod alii ſuper alios legati venirent ſpeculari dicta factaque ſua, quod ſe ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum cenſerent. Poſtremo, multum ac*

diu

diu vociferatum; reverti poſtero die juſſiſſe. ſcriptum ſe reſponſum dare velle. Tum ita ſibi ſcriptum traditum eſſe: *Fœdus cum patre ictum, ad ſe nihil pertinere. Id ſe renovari, non quia probaret, ſed quia in nova poſſeſſione regni patienda omnia eſſent, paſſum. Si novum fœdus ſecum facere vellent; convenire prius de conditionibus debere: & ſi in animum inducerent, ut ex æquo fœdus fieret; & ſe viſurum quid ſibi faciendum eſſet, & illos credere Reipublicæ conſulturos. Atque ita ſe proripuiſſe, & ſummoveri è regia omnes cœptos. Tum ſe amicitiam & ſocietatem renunciaſſe. qua voce eum accenſum reſtitiſſe, atque voce clara denunciaſſe ſibi, ut triduo regni ſui decederent finibus. Ita ſe profectos: nec ſibi aut venientibus aut manentibus quicquam hoſpitaliter aut benigne factum.* Theſſali deinde Ætolique legati auditi. Senatui, ut ſcirent quam primum quibus ducibus uſura Reſpublica eſſet, literas mitti conſulibus placuit: ut uter eorum eſſet, Romam ad magiſtratus creandos veniret. Nihil magnopere quod memorari attineat Reipublicæ eo anno conſules geſſerant. magis è Republica viſum erat, comprimi ac ſedari exaſperatos Ligures; quum Macedonicum bellum exſpectaretur. Gentium quoque Illyriorum regem ſuſpectum Iſſenſes legati fecerunt: ſimul queſti, fines ſuos ſecundo populatum, ſimul nunciantes, uno animo vivere Macedonum atque Illyriorum regem. communi conſilio parare Romanis bellum: & ſpecie legatorum Illyrios ſpeculatores Romæ eſſe, Perſeo auctore miſſos, ut quid ageretur ſcirent. Illyrii vocati in ſenatum. qui quum legatos ſe eſſe miſſos ab rege dicerent ad purganda crimina, ſi qua de rege Iſſenſes deferrent;

ferrent; quæſitum, ecquid ita non adiſſent magiſtratū, ut ex inſtituto loco lautia acciperent: ſciretur denique veniſſe eos, & ſuper qua re veniſſent? Hæſitantibus in reſponſo, ut curia excederent dictum. Reſponſum, tanquam legatis, ut qui adire ſenatum non poſtulaſſent, dari non placuit: mittendoſque ad regem legatos cenſuerunt, qui nunciarent, qui ſocii quererentur apud ſenatum exuſtum à rege agrum. non æquum eum facere qui ab ſociis ſuis non abſtineret injuriam. In hanc legationem miſſi, A. Terentius Varro, C. Plætorius, C. Cicereius. Ex Aſia, qui circa ſocios reges miſſi erant legati redierunt, qui renuntiarunt, *Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria ſeſe conveniſſe. Omnes ſolicitatos legationibus Perſei, ſed egregie in fide permanere, pollicitoſque omnia, quæ populus Romanus imperaſſet præſtaturos. & civitates ſocias adeſſe: ceteras ſatis fidas; ſolos Rhodios fluctuantes & imbutos Perſei conſiliis inveniſſe.* Venerant Rhodii legati ad purganda ea quæ vulgo jactari de civitate ſciebant: ceterum ſenatum iis dare, quum novi conſules magiſtratum iniſſent, placuit. Belli apparatum non differendum cenſuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, ut ex veteribus quinqueremibus in navalibus Romæ ſubductis, quæ poſſent uſui eſſe reficeret, pararetque naves quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deeſſet, C. Memmio collegæ in Siciliam ſcriberet, ut eas quæ in Sicilia naves eſſent, reficeret atque expediret, ut Brunduſium primo quoque tempore mitti poſſent. Socios navales libertini ordinis in viginti & quinque naves ex civibus Romanis. C. Licinius prætor

ſcribere

ſcribere juſſus. in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius ſociis imperaret : idem Prætor peditum octo millia, trecentos equites à ſociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brunduſii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Attilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat, deligitur : Cn. Sicinius prætor, qui exercitum paratum ad trajiciendum haberet. C. Popillio conſuli ex auctoritate ſenatus C. Licinius prætor ſcribit, ut & legionem ſecundam, quæ maxime veterana in Liguribus erat, & ſocios Latini nominis quatuor millia peditum, ducentos equites Idibus Februariis Brunduſii adeſſe juberet. Hac claſſe & hoc exercitu Cn. Sicinius provinciam Macedoniam obtinere, donec ſucceſſor veniret juſſus; prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ ſenatus cenſuit impigrè facta ſunt. Duodequadraginta quinqueremes ex navalibus deductæ. qui deduceret eas Brunduſium, L. Porcius Licinus præpoſitus : duodecim ex Sicilia miſſæ. Ad frumentum claſſi exercituique coemendum in Appuliam Calabriamque tres legati miſſi; Sex. Digitius, T. Iuventius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor, paludatus ex urbe profectus, Brunduſium venit. Exitu prope anni C. Popillius conſul Romam rediit; aliquanto ſerius quam ſenatus cenſuerat: cui primo quoque tempore magiſtratus creare, quum tantum bellum immineret, juſſum erat. Itaque non ſecundis auribus patrum auditus eſt conſul, quum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus geſtis diſſereret. ſucclamationes frequentes erant, interrogationeſque, cur ſcelere fratris oppreſſos
Ligures

Ligures in libertatem non reſtituiſſet? Comitia conſularia in quam edicta erant diem, in ante diem Calendas Martias ſunt habita. Creati conſules, P. Licinius Craſſus, C. Caſſius Longinus. Poſtero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. His prætoribus provinciæ decretæ: duæ jure Romæ dicendo. Hiſpania, & Sicilia, & Sardinia, ut uni ſors integra eſſet, quo ſenatus cenſuiſſet. Conſulibus deſignatis imperavit ſenatus, ut qua die magiſtratum iniſſent, hoſtiis majoribus rite mactatis precarentur, ut quod bellum populus Romanus in animo haberet gerere, ut proſperum eveniret. Eodem die decrevit ſenatus, ut C. Popillius conſul ludos per decem dies Iovi Opt. Max. voveret, donaque circa omnia pulvinaria dari, ſi Reſpublica decem annos in eodem ſtatu fuiſſet. Ita ut cenſuerant, in Capitolio vovit conſul ludos fieri donariaque dari, quanta ex pecunia decreſſet ſenatus. quum centum & quinquaginta non minus adeſſent, præeunte verba Lepido pontifice maximo id votum ſuſceptum eſt. Eo anno ſacerdotes publici mortui, L. Æmilius Pappus, decemvir ſacrorum, & Q. Fulvius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat cenſor. hic fœda morte periit. Ex duobus filiis ejus qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum deceſſiſſe, alterum gravi & periculoſo morbo ægrum eſſe. Obruit animum ſimul luctus, metuſque: mane ingreſſi cubiculum ſervi, laqueo dependentem invenere. Erat opinio, poſt cenſuram minus compotem fuiſſe ſui: vulgo Iunonis Laciniæ iram ob ſpoliatum templum

plum alienaſſe mentem ferebant. Suffectus in Æmilii locum, decemvir M. Valerius Meſſala: in Fulvii, pontifex Cn. Domitius Ænobarbus; oppido adoleſcens ſacerdos lectus. P. Licinio, C. Caſſio conſulibus, non urbs tantum Roma, nec terra Italia, ſed omnes reges civitateſque quæ in Europa, quæque in Aſia erant, converterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem quum vetus odium ſtimulabat, tum recens ira, quod ſcelere ejus prope ut victima mactatus Delphis eſſet. Pruſias Bithyniæ rex ſtatuerat abſtinere armis, eventumque exſpectare. nam neque pro Romanis ſe æquum cenſere adverſus fratrem uxoris arma ferre: & apud Perſea victorem veniam per ſororem impetrabilem fore. Ariarathes Cappadocum rex, præterquam quod Romanis ſuo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo eſt junctus Eumeni affinitate, in omnia belli paciſque ſe conſociaverat conſilia. Antiochus imminebat quidem Ægypti regno: & pueritiam regis, & inertiam tutorum ſpernens, & ambigendo de Cœleſyria, cauſſam belli ſe habiturum exiſtimabat, geſturumque ſine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per ſuos legatos ſenatui, & ipſe legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat. tutores & bellum adverſus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœleſyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Maſaniſſa & frumento juvabat Romanos, & auxilia cum elephantis, Miſagenemque filium mittere ad bellum parabat. conſilia autem in omnem

omnem fortunam ita diſpoſita habebat: Si penes Romanos victoria eſſet, ſuas quoque in eodem ſtatu manſuras res, neque ultra quidquam movendum: non enim paſſuros Romanos vim Carthaginienſibus afferri. Si fractæ eſſent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienſes, ſuam omnem Africam fore. Gentius rex Illyricorum fecerat potius cur ſuſpectus eſſet Romanis, quam ſatis ſtatuerat utram foveret partem; impetuque magis quam conſilio iis aut illis ſe adjuncturus videbatur. Cotys Thrax, Odryſarum rex, evidenter Macedonum partis erat. Hæc ſententia regibus quum eſſet de bello, in liberis gentibus populiſque plebs utique omnis ferme, ut ſolet, deterioribus erat ob regem Macedonaſque inclinata. Principum diverſa cerneres ſtudia. pars ita in Romanos effuſi erant, ut auctoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis juſtitia imperii Romani capti: plures ita, ſi præcipuam operam navaſſent, potentes ſeſe in civitatibus ſuis futuros rati. pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & deſperatio rerum ſuarum eodem manente ſtatu, præcipites ad novanda omnia agebat: quoſdam ventoſum ingenium, quia Perſeus magis auræ popularis erat. tertia pars optima eadem & prudentiſſima, ſi utique optio domini potioris daretur, ſub Romanis quam ſub rege malebat eſſe. ſi liberum inde arbitrium fortunæ eſſet, neutram partem volebant potentiorem altera oppreſſa fieri: ſed illibatis potius viribus utriuſque partis, pacem ex eo manere. ita inter utroſque optimam conditionem civitatum fore; protegente altero ſemper inopem ab al-

terius injuria. Hæc ſentientes, certamina fautorum utriuſque partis taciti ex tuto ſpectabant. Conſules quo die magiſtratum inierunt ex Senatusconſulto, quum circa omnia fana in quibus lectiſternium majorem partem anni eſſet, majoribus hoſtiis immolaſſent, inde preces ſuas acceptas ab Diis immortalibus ominati, ſenatui ritè ſacrificatum, precationemque de bello factam, renunciarunt. Aruſpices ita reſponderunt, *ſi quid rei novæ inciperetur, id maturandum eſſe. victoriam, triumphum, prorogationem imperii portendi.* Patres: *quod fauſtum felixque populo Romano eſſet, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum conſules juſſerunt, ut quod Perſeus Philippi filius Macedonum rex adverſus fœdus cum patre Philippo ictum, & ſecum poſt mortem ejus renovatum, ſociis populi Romani arma intuliſſet, agros vaſtaſſet, urbeſque occupaſſet; quodq; belli parandi adverſus populum Romanum conſilia iniſſet, arma, milites, claſſem ejus rei cauſſa comparaſſet; ut niſi de iis rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo iniretur.* Hæc rogatio ad populum lata eſt. Senatusconſultum inde factum eſt, *Ut conſules inter ſe provincias Italiam & Macedoniam compararent ſortirenturve. Cui Macedonia obveniſſet, ut is regem Perſea, quique ejus ſectam ſecuti eſſent, niſi populo Romano ſatisfeciſſent, bello perſequeretur.* Legiones quatuor novas ſcribi placuit, binas ſingulis conſulibus. Id præcipue provinciæ Macedoniæ datum, quod quum alterius conſulis legionibus quina millia & duceni equites ex vetere inſtituto darentur in ſingulas legiones, in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi juſſa, equites treceni æqualiter in ſingulas legiones. & in ſociali exer-

citu conſuli alteri auctus numerus: ſexdecim millia peditum, octingentos equites (præter eos quos Cn. Sicinius duxiſſet, ſexcentos equites) in Macedoniam trajiceret. Italiæ ſatis viſa duodecim millia ſociorum peditum, ſexcenti equites. Illud quoque præcipuum datum ſorti Macedoniæ, ut centuriones militeſque veteres ſcriberet, quos vellet conſul uſque ad quinquaginta annos. In tribunis militum novatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod conſules ex Senatusconſulto ad populum tulerunt, ne Tribuni militum eo anno ſuffragiis crearentur, ſed conſulum prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque eſſet. Inter prætores ita partita imperia. prætorem cujus ſors fuiſſet ut iret quo ſenatus cenſuiſſet, Brunduſium ad claſſem ire placuit: utque ibi recognoſceret ſocios navales, dimiſſiſque, ſi qui parum idonei eſſent, ſupplementum legeret ex libertinis: & daret operam, ut duæ partes civium Romanorum, tertia ſociorum eſſet. Commeatus claſſi legionibuſque, ut ex Sicilia Sardiniaque ſubveherentur, prætoribus, qui eas provincias ſortiti eſſent mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardiſque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus eſt ſortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hiſpaniam, C. Sulpicius Galba urbanam juriſdictionem, L. Villius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo ſenatus cenſuiſſet, ſors evenit. Inter conſules magis cavillatio quam magna contentio de provincia fuit. Caſſius *ſine ſorte ſe Macedoniam oppugnaturum* dicebat, *nec poſſe collegam ſalvo jure-*

jurejurando ſecum ſortiri. Prætorem eum ne in provinciam iret, in concione juraſſe ſe ſtato loco ſtatiſque diebus ſacrificia habere, quæ abſente ſe rectè fieri non poſſent: quæ non magis conſule, quam prætore abſente rectè fieri poſſent. Si ſenatus non quid vellet in conſulatu potius, quam quid in prætura juraverit P. Licinius, animadvertendum eſſe cenſeat; ſe tamen futurum in ſenatus poteſtate. Conſulti Patres, cui conſulatum Populus Romanus non negaſſet, ab ſe provinciam negari ſuperbum rati, ſortiri conſules juſſerunt. P. Licinio Macedonia, C. Caſſio Italia obvenit. Legiones inde ſortiti ſunt. prima & tertia in Macedoniam trajicerentur, ſecunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus conſules multo intentiorem quam alias curam habebant. Licinius veteres quoque ſcribebat milites centurioneſque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes eos videbant, qui priore Macedonico bello aut adverſus Antiochum in Aſia ſtipendia fecerant. Quum tribuni militum centuriones, ſed primum quemque citarent, tres & viginti centuriones, qui primos pilos duxerant, citati tribunos plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fulvius Nobilior, & Claudius Marcellus ad conſules rejiciebant: *Eorum cognitionem eſſe debere, quibus delectus, quibuſque bellum mandatum eſſet. ceteri cognituros ſe de quo appellati eſſent*, ajebant. *& ſi injuria fieret, auxilium civibus laturos.* Ad ſubſellia tribunorum res agebatur. eò M. Popillius conſularis advocatus, centuriones, & conſul venerunt. Conſuli inde poſtulanti ut in concione ea res ageretur, populus in concionem advocatus. Pro centurionibus,

M. Popillius, qui biennio ante conſul fuerat, ita verba fecit. *Militares homines, & ſtipendia juſta, & corpora & ætate & aſſiduis laboribus confecta habere: nihil recuſare tamen, quo minus operam Reipublicæ dent. id tantum deprecari, ne inferiores iis ordines, quam quos, quum militaſſent, habuiſſent, attribuerentur.* P. Licinius conſul Senatusconſultum recitari juſſit. Primum, quod bellum ſenatus Perſeo juſſiſſet: deinde quod veteres centuriones, quam plurimum ad id bellum ſcribi cenſuiſſet: nec ulli qui non major annis quinquaginta eſſet, vacationem militiæ eſſe. Deprecatus eſt deinde, ne novo bello, tam propinquo Italiæ, adverſus regem potentiſſimum, aut tribunos militum, delectum habentes impedirent: aut prohiberent conſulem quem cuique ordinem aſſignari è Republica eſſet, eum aſſignare. Si quid in ea re dubium eſſet, ad ſenatum rejicerent. Poſtquam conſul quæ voluerat dixit; Sp. Liguſtinus ex eo numero qui tribunos plebis appellaverant, à conſule & ab tribunis petiit, ut ſibi paucis ad populum agere liceret. Permiſſu omnium ita locutus fertur. *Sp. Liguſtinus tribus Cruſtuminæ ex Sabinis ſum oriundus, Quirites. Pater mihi jugerum agri reliquit, & parvum tugurium, in quo natus educatuſque ſum: hodieque ibi habito. Quum primum in ætatem veni, pater mihi uxorem fratris ſui filiam dedit: quæ ſecum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamque, & cum his fœcunditatem, quanta vel in diti domo ſatis eſſet. Sex filii nobis, duæ filiæ ſunt; utræque jam nuptæ. Filii quatuor togas viriles habent, duo prætextati ſunt. Miles ſum factus, P. Sulpicio, C. Aurelio conſulibus. In eo exercitu, qui in Macedoniam eſt*

tranſ-

tranſportatus, biennium miles gregarius fui adverſus Philippum regem: tertio anno virtutis cauſſa mihi T. Quintius Flamininus decumum ordinem haſtatum aſſignavit. Devicto Philippo Macedonibuſque, quum in Italiam portati ac dimiſſi eſſemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio conſule in Hiſpaniam ſum profectus. Neminem omnium imperatorum qui vivant, acriorem virtutis ſpectatorem ac judicem fuiſſe ſciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti ſunt. hic me imperator dignum judicavit, cui primum haſtatum prioris centuriæ aſſignaret. Tertio iterum voluntarius miles factus ſum in eum exercitum, qui adverſus Ætolos & Antiochum regem eſt miſſus. à M. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſſignatus. Expulſo rege Antiocho, ſubactis Ætolis, reportati ſumus in Italiam. & deinceps bis quæ annua merebant legiones ſtipendia feci. Bis deinde in Hiſpania militavi, ſemel Q. Fulvio Flacco, iterum Ti. Sempronio Graccho prætore. A Flacco inter cæteros, quos virtutis cauſſa ſecum ex provincia ad triumphum deducebat, deductus ſum. à Tib. Graccho rogatus, in provinciam ii. Quater intra paucos annos primum pilum duxi: quater & tricies virtutis cauſſa donatus ab imperatoribus ſum: ſex civicas coronas accepi: viginti duo ſtipendia annua in exercitu emerita habeo, & major annu ſum quinquaginta. Quod ſi mihi nec ſtipendia omnia emerita eſſent, nec dum ætas vacationem daret, tamen quum quatuor milites pro me uno vobis dare, P. Licini, poſſem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro cauſſa mea dicta accipiatis velim: ipſe me, quoad quiſquam qui exercitus ſcribit idoneum militem judicabit, nunquam ſum excuſaturus. Ordinem quo me dignum judicent tribuni militum,

ipſorum eſt poteſtatis: ne quis me virtute in exercitu præſtet, dabo operam; ut ſemper ita feciſſe me & imperatores mei, & qui una ſtipendia fecerunt, teſtes ſunt. Vos quoque æquum eſt, commilitones, etſi appellationis vobis uſurpatis jus, quum adoleſcentes nihil adverſus magiſtratum ſenatuſq; auctoritatem uſquam feceritis, nunc quoque in poteſtate ſenatus ac conſulum eſſe, & omnia honeſta loca ducere, quibus Rempublicam defenſuri ſitis. Hæc ubi dixit, collaudatum multis verbis conſul ex concione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex auctoritate ſenatus gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis cauſſa ei aſſignarunt. ceteri centuriones, omiſſa appellatione, ad delectum obedienter reſponderunt. Quo maturius in provincias magiſtratus proficiſcerentur, Latinæ Calendis Iuniis fuere: eoque ſolenni perfecto C. Lucretius prætor omnibus quæ ad claſſem opus erant præmiſſis, Brunduſium eſt profectus. Præter eos exercitus quos conſules comparabant, C. Sulpicio Galbæ prætori negotium datum, ut quatuor legiones ſcriberet urbanas; juſto numero peditum equitumque: iiſq; quatuor tribunos militum ex ſenatu legeret qui præeſſent. Sociis Latini nominis imperaret quindecim millia peditum, mille & ducentos equites. Is exercitus uti paratus eſſet, quo ſenatus cenſuiſſet. P. Licinio conſuli ad exercitum civilem ſocialemque petenti addita auxilia. Ligurum duo millia, Cretenſes ſagittarii (incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenſes miſiſſent) Numidæ item equites, elephantique. In eam rem legati ad Maſaniſſam Carthaginienſeſque miſſi, L. Poſtumius Albinus,

Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Poſtumium Albinũ, C. Decium, A. Licinium Nervam. Per idem tempus legati ab rege Perſeo venerunt. eos in oppidum intromitti non placuit, quum jam bellum regi eorum & Macedonibus & ſenatus decreſſet, & populus juſſiſſet. In ædem Bellonæ in ſenatum introducti, ita verba fecerunt. *Mirari Perſea regem, quid in Macedoniam exercitus tranſportati eſſent. Si impetrari à ſenatu poſſet ut ii revocentur, regem de injuriis, ſi quas ſociis factas quererentur, arbitratu ſenatus ſatisfacturum eſſe.* Sp. Carvilius, ad eam ipſam rem ex Græcia remiſſus ab Cn. Sicinio, in ſenatu erat. is Perræbiam expugnatam armis, Theſſaliæ aliquot urbes captas, cetera quæ aut ageret, aut pararet rex, quum argueret; reſpondere ad ea legati juſſi. Poſtquam hæſitabant, negantes ſibi ultra quicquam mandatum eſſe, juſſi renunciare regi, *Conſulem P. Licinium brevi cum exercitu futurum in Macedonia eſſe. ad eum, ſi ſatisfacere in animo eſſet, mitteret legatos. Romam quod præterea mitteret non eſſe: neminem eorum per Italiam ire liciturum.* Ita dimiſſis, P. Licinio conſuli mandatum, intra undecimum diem juberet eos Italia excedere, & Sp. Carvilium mitteret, qui donec navem conſcendiſſent cuſtodiret. Hæc Romæ acta nondum profectis in provinciam conſulibus. Iam Cn. Sicinius, qui priuſquam magiſtratu abiret, Brunduſium ad claſſem, & ad exercitum præmiſſus erat, trajectis in Epirum quinque millibus peditum, trecentis equitibus ad Nymphæum in agro Apolloniati caſtra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum,

ad occupanda Daſſaretiorum & Illyriorum caſtella, ipſis accerſentibus præſidia, ut tutiores à finitimorum impetu Macedonum eſſent, miſit. Paucis poſt diebus Q. Marcius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam miſſi, Corcyram peditum mille ſecum advexerunt: ibi inter ſe & regiones quas obirent, & milites diviſerunt. Decimius miſſus eſt ad Gentium regem Illyriorum, quem, ſi aliquem reſpectum amicitiæ cum habere cerneret, tentaret: aut etiam ad belli ſocietatem pellicere juſſus. Lentuli in Cephaleniam miſſi, ut in Peloponneſum trajicerent, oramque maris in occidentem verſi ante hiemen circumirent. Marcio & Attilio Epirus, Ætolia, & Theſſalia, circumeundæ aſſignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aſpicere juſſi, tum in Peloponneſum trajicere: ibi congreſſuros ſe cum Lentulis conſtituunt. Priuſquam digrederentur à Corcyra, literæ à Perſeo allatæ ſunt: quibus quærebat, quæ cauſſa Romanis aut in Græciam trajiciendi copias, aut urbes occupandi eſſet? Cui reſcribi nihil placuit: nuncio ipſius qui literas attulerat dici, præſidii cauſſa ipſarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponneſi oppida, quum ſine diſcrimine omnes civitates adhortarentur, ut quo animo, qua fide adjuviſſent Romanos, Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem adverſus Perſea juvarent; fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus, eodem ſe ſolo eſſe (qui omnia à principiis Macedonici belli præſtitiſſent Romanis, & Macedonum Philippi bello hoſtes fuiſſent) quo Meſſenii atque Elii, qui pro Antiocho

tiocho hoſte arma adverſus populum Romanum tuliſſent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli ſe victoribus Achæis tradi quererentur. Marcius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum decem millia ab mari quum aſcenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium aſſenſu auditi ſunt: & quadringentos juventutis eorum in Oreſtas, ut præſidio eſſent liberatis ab ſe Macedonibus, miſerunt. Inde in Ætoliam progreſſi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius ſufficeretur, & Lyciſco præfecto facto, quem Romanorum favere rebus ſatis compertum erat, tranſierunt in Theſſaliam. Eo legati Acarnanum & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nunciare juſſi, *Quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello decepti pollicitationibus regis adverſus Romanum commiſiſſent, ea corrigendi occaſionē illis oblatam. Si male meriti clementiam populi Romani experti eſſent, bene merendo liberalitatem experirentur.* Bœotis exprobratum, ſocietatē eos cum Perſeo junxiſſe. iis, quum culpam in Iſmeniam principem alterius partis conferrent, & quaſdam civitates diſſentientes in cauſſam deductas; appariturum id eſſe, Marcius reſpondit: ſingulis enim civitatibus de ſeipſis conſulendo poteſtatem facturos. Theſſalorum Lariſſæ fuit concilium. ibi & Theſſalis benigna materia gratias agēndi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius & poſt Antiochi bello enixè adjuti à gente Theſſalorum eſſent. hac mutua commemoratione meritorum, accenſi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani vellent. Secundum hoc con-

cilium legati à Perſeo rege venerunt, privati maxime hoſpitii fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab hujus neceſſitudinis commemoratione orſi, petierunt legati in colloquium veniendi regi poteſtatem faceret. Marcius, *Et ſe ita à patre ſuo accepiſſe dixit; amicitiam hoſpitiumque cum Philippo fuiſſe. minime immemorem neceſſitudinis ejus, legationem eam ſuſcepiſſe. Colloquium, ſi ſatis commode valeret, non fuiſſe dilaturum: nunc ubi primum poſſet, ad Peneum flumen, qua tranſitus ab Omolio Dium eſſet, præmiſſis qui nunciarent regi, venturos.* Et tum quidem ab Dio Perſeus in interiora regni recepit ſe; levi aura ſpei objecta, quod Marcius ipſius cauſſa ſuſcepiſſe ſe legationem dixiſſet. Poſt dies paucos ad conſtitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, quum amicorum tum ſatellitum turba ſtipante. non minore agmine legati venerunt, & ab Lariſſa multis proſequentibus, & legationibus civitatum, quæ convenerant Lariſſam & renunciare domum certa quæ audiſſent volebant. Inerat cura inſita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Poſtquam in conſpectu ſteterunt dirimente amne, paulisper internunciando cunctatio fuit, utri tranſgrederentur. aliquid illi regiæ majeſtati, aliquid hi populi Romani nomine, quum præſertim Perſeus petiſſet colloquium, exiſtimabant deberi. Loco etiam Marcius cunctantes movit, *Minor*, inquit, *ad majorem, &* (quod Philippo ipſi cognomen erat) *Filius ad patrem tranſeat.* Facile perſuaſum id regi eſt. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis tranſiret. Rex, cum omni comi-

comitatu tranſire æquum cenſebat: legati, vel cum tribus venire jubebant, vel ſi tantũ agmen traduceret, obſides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pataucum, quos & legatos miſerat, principes amicorum obſides dedit. nec tam in pignus fidei obſides deſiderati erant, quam ut appareret ſociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tamquam hoſtium, ſed hoſpitalis ac benigna fuit. poſitiſque ſedibus conſederunt. Quum pauliſper ſilentium fuiſſet: *Exſpectari nos*, inquit Marcius, *arbitror, ut reſpondeamus literis tuis quas Corcyram miſiſti, in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præſidia in ſingulas urbes dimittamus? Ad hanc interrogationem tuam, & non reſpondere vereor, ne ſuperbum ſit; & vera reſpondere, ne minus acerbum audienti tibi videatur. Sed quum aut verbis caſtigandus aut armis ſit, qui fœdus rumpit; ſicut bellum adverſus te alii quam mihi mandatũ malim, ita orationis acerbitatem adverſus hoſpitem, utcumque eſt, ſubibo: ſicut medici, quum ſalutis cauſſa triſtiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit ſenatus feciſſe cenſet: quod legatos Romam ad renovandum fœdus miſeris, quod tamen ipſum tibi fuiſſe non renovandum judicat potius, quam quum renovatum eſſet violandum. Abrupolim ſocium atque amicum populi Romani regno expuliſti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepiſti: qui omnium Illyriorum fidiſſimum Romano nomini regulum occiderant. Per Theſſaliam & Malienſem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos iſti. Byzantiis item contra fœdus miſiſti auxilia. Cum Bœotiis ſociis*

noſtris ſecretam tibi ipſi ſocietatem, quam non licebat, jurejurando pepegiſti. Thebanos legatos, Everſam & Callicritum, venientes à nobis, quærere malo quis interfecerit, quam arguere. In Ætolia bellum inteſtinum, & cædes principum, per quos niſi per tuos facta videri poſſunt? Dolopes à te ipſo evaſtati ſunt. Eumenes rex ab Roma quum in regnum rediret, prope ut victima Delphis in ſacrato loco ante aras mactatus, quem inſimulet, piget referre. Quæ hoſpes Brundiſinus occulta facinora indicet, certum habeo & ſcripta tibi omnia ab Roma eſſe, & legatos tuos renuntiaſſe. Hæc ne dicerentur à me, uno modo vitare potuiſti, non quærendo quam ob cauſſam exercitus in Macedoniam trajicerentur, aut præſidia in ſociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi, ſuperbius tacuiſſemus, quam vera reſpondimus. Equidem pro paterno noſtro hoſpitio faveo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud ſenatum cauſſæ. Ad ea Rex: *Bonam cauſſam, ſi apud judices æquos ageretur, apud eoſdem & accuſatores & judices agam. Eorum autem quæ objecta ſunt mihi, partim ea ſunt quibus neſcio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubeſcam, partim quæ verbo objecta, verbo negare ſit. Quid enim, ſi legibus veſtris hodie reus ſim, aut index Brundiſinus, aut Eumenes mihi objiciat, ut accuſare potius vere quam conviciari videantur? Scilicet nec Eumenes, quum tam multis gravis publice ac privatim ſit, alium quam me inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad miniſteria facinorum, quam Rammium (quem neque unquam ante videram, nec eram poſtea viſurus) invenire potui. Et Thebanorum, quos naufragio periſſe conſtat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio eſt. in qua tamen nihil ultra*

ultra objicitur, quam interfectores ejus in regno exulaſſe meo. Cujus conditionis iniquitatem ita non ſum recuſaturus, ſi vos quoque accipitis, ut quicumque exules in Italiam aut Romam ſe contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati ſunt, auctores vos fuiſſe fateamini. Si hoc & vos recuſabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter ceteros ero. Et hercule quid attinet cuiquam exilium patere, ſi nuſquam exuli futurus locus eſt? Ego tamen iſtos, ut primum in Macedonia eſſe admonitus à vobis comperi, requiſitos abire ex regno juſſi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tamquam cauſſam dicenti reo objecta ſunt: illa, tamquam regi, & quæ de fœdere quod mihi eſt vobiſcum, diſceptationem habeant. Nam ſi eſt in fœdere ita ſcriptum, ut ne ſi bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat; mihi fatendum eſt, quod me armis adverſus Abrupolim ſocium populi Romani defenderim, fœdus violatum eſſe. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & jure gentium ita comparatum eſt, ut arma armis propulſentur; quid tandem me facere decuit, quum Abrupolis fines mei regni uſque ad Amphipolim pervaſtaſſet, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegiſſet? Quieſcerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus perveniſſet? At enim bello quidem juſto ſum perſecutus; ſed vinci non oportuit eum, neque ea quæ victis accidunt pati: quorum caſum quum ego ſubierim, qui ſum armis laceſſitus, qui poteſt queri ſibi accidiſſe, qui cauſſa belli fuit? Non ſum eodem modo defenſurus, Romani, quod Dolopas armis coërcuerim; quia etſi non merito eorum, jure feci meo: quum mei regni, meæ ditionis eſſent, veſtro decreto patri attributi meo. Nec, ſi

cauſſa

cauſſa reddenda ſit, non vobis, nec fœderatis, ſed iis qui ne in ſervos quidem ſæva atque injuſta imperia probant, plus æquo & bono ſæviſſe in eos videri poſſum. quippe Euphranorem præfectum à me impoſitum ita occiderunt, ut mors pœnarũ ejus leviſſima fuerit. At quum proceſſiſſem inde ad viſendas Lariſſam, & Antrona, & Pylleon, quo in propinquo multo ante debita vota perſolverem; Delphos ſacrificandi cauſſa aſcendi. Et hic criminis augendi cauſſa cum exercitu me fuiſſe adjicitur. ſcilicet, ut quod nunc vos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præſidia. Vocate in concilium Græciæ civitates, per quas iter feci: queratur unusquislibet militis mei injuriam; non recuſabo quin ſimulato ſacrificio aliud petiſſe videar. Ætolis & Byzantiis præſidia miſimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc qualiacumque ſunt, per legatos meos non ſolum indicata ſed etiam excuſata ſunt ſæpe in ſenatu veſtro: ubi aliquos ego diſceptatores, non jam æquos quam te, Q. Marci, paternum amicum & hoſpitem, habebam. Sed nondum Romam accuſator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoque ſuſpecta & inviſa efficeret; & perſuadere vobis conaretur, non poſſe Græciam in libertate eſſe, & veſtro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume eſſet. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequaquam Antiochum ultra juga Tauri remotum: graviorem multo Aſiæ quam Antiochus fuerit, Eumenem eſſe: nec conquieſcere ſocios veſtros poſſe, quod regia Pergami ſit: eam arcem ſupra capita finitimarum civitatum impoſitam. Ego hæc, Q. Marci & A. Atili, quæ aut à vobis objecta, aut purgata à me ſunt, talia eſſe ſcio, ut aures, ut animi audientium ſint: nec jam referre, quid ego aut qua mente fecerim,

cerim, quam quomodo id vos factum accipiatis. Conſcius mihi ſum, nihil me ſcientem deliquiſſe: & ſi quid fecerim imprudentia lapſum, corrigi me ac emendari caſtigatione hac poſſe. Nihil certe inſanabile, nec quod bello & armis perſequendum eſſe cenſeatis, commiſi: aut fruſtra clementiæ gravitatiſque veſtræ fama vulgata per gentes eſt, ſi talibus de cauſſis, quæ vix querela & expoſtulatione dignæ ſunt, arma capitis, & regibus ſociis bella infertis. Hæc dicenti tum aſſenſus Marcius; auctor fuit mittendi Romam legati, quum experienda omnia ad ultimum, nec prætermittendam ſpem ullam cenſuiſſet. Reliqua conſultatio erat, quonam modo tutum iter legatis eſſet. ad id quum neceſſaria petitio induciarum videretur, cuperetque Marcius, neque aliud colloquio petiſſet; gravate & in magnam gratiam petentis conceſſit. nihil enim ſatis paratum ad bellum in præſentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: quum Perſeus (ni ſpes vana pacis occæcaſſet conſilia) omnia præparata atque inſtructa haberet: & ſuo maxime tempore atque alieno hoſtibus incipere bellum poſſet. Ab hoc colloquio, fide induciarum interpoſita, legati Romani in Bœotiam comparati ſunt. Ibi jam motus cœperat eſſe, diſcedentibus à ſocietate communis concilii Bœotorum quibuſdam populis; ex quo renunciatum erat, reſpondiſſe legatos, appariturum quibus populis proprie ſocietatem cum rege jungi diſplicuiſſet. Prima à Chæronea legati, deinde à Thebis, in ipſo itinere occurrerunt; affirmantes non interfuiſſe ſe quo ſocietas ea decreta eſſet concilio. queis legati nullo in præſentia reſponſo dato, Chalcidem ſe ſequi juſſerunt.

Thebis

Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætoris Bœotorum victa pars injuriam perſequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Bœotarcha urbibus reciperentur. Exules Theſpias univerſi conceſſerunt: inde (recepti enim ſine cunctatione erant) Thebas jam mutatis animis revocati decretum faciunt, ut duodecim, qui privati cœtum & concilium habuiſſent, exilio mulctarentur. Novus deinde prætor, Iſmenias (is erat vir nobilis ac potens) capitalis pœnæ abſentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Lariſſam profecti, cauſſam cum Perſeo ſocietatis in Iſmeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: utriuſque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accuſatoreſque Iſmeniæ, & Iſmenias ipſe. Chalcidem ut ventum eſt, aliarum civitatum principes, id quod maxime gratum erat Romanis, ſuo quique proprio decreto Perſei ſocietatem aſpernati, Romanis ſe adjungebant: Iſmenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum cenſebat. inde certamine orto, niſi in tribunal legatorum perfugiſſet, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribuſque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipſæ, quod Bœotiæ caput eſt, in magno tumultu erant; aliis ad regem trahentibus civitatem, aliis ad Romanos: & turba Coronæorum Haliartiorumque convenerat ad defendendum decretum regiæ ſocietatis. ſed conſtantia principum, docentium, cladibus Philippi Antiochique quanta eſſet vis & fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo, & ut tolleretur regia ſocietas, decrevit, & eos qui

auctores paciſcendæ amicitiæ fuerant ad ſatisfaciendum legatis Chalcidem miſit, fideique legatorum commendari civitatem juſſit. Thebanos Marcius & Attilius lęti audierunt, auctoreſque & hi ſeparatim ſingulis fuerunt ad renovandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules reſtitui juſſerunt: & auctores regiæ ſocietatis decreto ſuo damnarunt. Ita, quod maxime volebant, diſcuſſo Bœotico concilio, Peloponneſum proficiſcuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accerſito, Argis præbitum eſt iis concilium: ubi nihil aliud à gente Achæorum petierunt, quam ut mille milites darent. id præſidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajiceretur, miſſum eſt. Marcius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hiemis Romam redierunt. Inde legatio ſub idem tempus in Aſiam circum inſulas miſſa. tres erant legati, T. Claudius, P. Poſtumius, M. Iunius. ii circumeuntes, hortabantur ſocios ad ſuſcipiendum adverſus Perſea pro Romanis bellum. & quo quæque opulentior civitas erat, eo accuratius agebant: quia minores ſecuturæ majorum auctoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebantur: quia non favere tantum, ſed adjuvare etiam viribus ſuis bellum poterant; quadraginta navibus auctore Hegeſilo comparatis. qui quum in ſummo magiſtratu eſſet (Prytanin ipſi vocant) multis rationibus pervicerat Rhodios, ut omiſſa, quam ſæpe vanam experti eſſent, regum fovendorum ſpe, Romanam ſocietatem (unam tum in terris vel viribus, vel fide ſtabilem) retinerent. *Bellum imminere cum Perſeo: deſideraturos Romanos*

manos eundem navalem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidiſſent. trepidaturos tum repente paranda claſſe, quum mittenda eſſet; niſi reficere naves, niſi inſtruere navalibus ſociis cœpiſſent. Id eo magis enixè faciendum eſſe, ut crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati, quadraginta navium claſſem inſtructam ornatamque, legatis Romanis advenientibus, ut non exſpectatam adhortationem eſſe appareret, oſtenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos civitatum Aſiæ momentum fuit. Decimius unus ſine ullo effectu (captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyricorum ſuſpicione infamis) Romam rediit. Perſeus quum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepiſſet ſeſe, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis miſit: & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In litteris eadem ſententia ad omnes erat: collocutum ſe cum Romanorum legatis. quæ audiſſet quæque dixiſſet, ita diſpoſita, ut ſuperior fuiſſe in diſceptatione videri poſſet. Apud Rhodios legati addiderunt, *Confidere pacem futuram, auctoribus enim Marcio atq; Attilio, miſſos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus movere bellum; tum omni gratia, omni ope, enitendum fore Rhodiis, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant: id agendum ne omnium rerum jus ac poteſtas ad unum populum perveniat. Quum ceterorum id intereſſe, tum præcipue Rhodiorum, qui plus inter alias civitates dignitate atque opibus excellant: quæ ſerva atque obnoxia forent, ſi nullus alio ſit quam ad Romanos reſpectus.* Magis & literæ & verba legatorum benigne ſunt audita,

quam

quam momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior eſſe partis melioris auctoritas cœperat. Reſponſum ex decreto eſt, *Optare pacem Rhodios. ſi bellum eſſet, ne quid ab Rhodiis ſperaret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magniſque meritis pace belloque partam, dijungeret ſibi ab Romanis.* Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoque civitates, & Thebas, & Coroneam, & Haliartum, adierunt: quibus expreſſum invitis exiſtimabatur, ut relicta regia ſocietate Romanis adjungerentur, Thebani nihil moti ſunt, quamquam nonnihil, & damnatis principibus & reſtitutis exulibus, ſuccenſebant Romanis, Coronæi & Haliartii, favore quodam inſito in reges legatos in Macedoniam miſerunt: præſidium petentes, quo ſe adverſus impotentem ſuperbiam Thebanorum tueri poſſint. Cui legationi reſponſum ab rege eſt, Præſidium ſe propter inducias cum Romanis factas mittere non poſſe: *tamen ſuadere ita à Thebanorum injuriis qua poſſent ut ſe vindicarent, ne Romanis praberent cauſſam in ſe ſæviendi.* Marcius & Attilius Romam quum veniſſent, legationem in Capitolio ita renuntiarunt, *Ut nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias & ſpem pacis rege. Adeo enim apparatibus belli fuiſſe inſtructum, ipſis nulla parata re, ut omnia opportuna loca praoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Græciam trajiceretur. Spatio autem induciarum ſumpto, venturum illum nihilo paratiorem; Romanos omnibus inſtructiores rebus cepturos bellum. Bæotorum quoque ſe concilium arte diſtraxiſſe, ne conjungi amplius ullo conſenſu Macedonibus poſſent.* Hæc, ut ſumma ratione acta, magna pars ſenatus approbabat: veteres, &

moris antiqui memores; *Negabant ſe in ea legatione Romanas agnoſcere artes. Non per inſidias & nocturna prœlia, nec ſimulatam fugam improviſosque ad incautum hoſtem reditus, nec ut aſtu magis quam vera virtute gloriarentur, bella majores geſſiſſe. indicere prius quam gerere ſolitos bella, denunciare etiam; interdum locum finire in quo dimicaturi eſſent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ ejus inſidiantem: eadem Faliſcis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana eſſe, non verſutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ: apud quos fallere hoſtem quam vi ſuperare glorioſius fuerit. Interdum in præſens tempus plus profici dolo, quam virtute: ſed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confeſſio expreſſa ſit, ſe neque arte, neque caſu, ſed collatis cominus viribus juſto ac pio bello eſſe ſuperatum.* Hæc ſeniores, quibus nova hæc minus placebat ſapientia. vicit tamen ea pars ſenatus, cui potior utilis quam honeſti cura erat, ut comprobaretur prior legatio Marcii: & eodem rurſus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, juberetur que cetera, uti è Republica maxime viſum eſſet, agere. A. quoque Attilium miſerunt ad occupandam Lariſſam in Theſſalia: timentes, ne ſi induciarum dies exiſſet, Perſeus præſidio eo miſſo, caput Theſſaliæ in poteſtate haberet. Duo millia peditum Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam juſſus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, treceni milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in poteſtate Bœotia eſſet. His præparatis, quanquam ad bellum conſilia erant deſtinata, ſenatum tamen præberi legatis placuit. Eadem fere quæ in colloquio

quio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Inſidiarum Eumeni factarum crimen,& maxima cura. & minime tamen probabiliter (manifeſta enim res erat) defenſum. Cetera deprecatio erat: ſed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti poſſent. Denunciatum, extemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra trigeſimum diem excederent. P. Licinio deinde conſuli, cui Macedonia provincia obvenerat, denunciatum, ut exercitui diem primam quamque diceret ad conveniendum. C. Lucretius prætor, cui claſſis provincia erat, cum quadraginta quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis navibus alias in alium uſum retineri ad urbem placuit. Præmiſſus à prætore eſt frater Lucretius cum quinquereme una: juſſuſque ab ſociis ex fœdere acceptis navibus ad Cephaleniam claſſi occurrere, ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ ſupervectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari, Dyrrhachium trajicit. Ibi decem ipſorum Dyrrhachinorum, duodecim Iſſæorum, quinquaginta quatuor Gentii regis lembos nactus; ſimulans ſe credere eos in uſum Romanorum comparatos eſſe; omnibus abductis; die tertio Corcyram; inde protinus in Cephaleniam trajicit. C. Lucretius prætor ab Neapoli profectus, ſuperato freto die quinto in Cephaleniam tranſmiſit. Ibi ſtetit claſſis: ſimul operiens ut terreſtres copiæ trajicerentur, ſimul ut onerariæ ex agmine ſuo per altum diſſipatæ conſequerentur. Per hos forte dies P. Licinius conſul, votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus eſt. Semper quidem ea res, cum magna dignitate

ac

ac majeſtate geritur: præcipue tamen convertit oculos animoſque, quum ad magnum nobilemq;, aut virtute aut fortuna, hoſtem, euntem conſulem, proſequuntur. Contrahit enim non officii modo cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, ut videant ducem ſuum; cujus imperio conſilioque ſummam Rempublicam tuendam permiſerunt. Subit inde cogitatio animum, qui belli caſus, quam incertus fortunæ eventus; communisque Mars belli ſit. *Adverſa, ſecunda, quæque inſcitia & temeritate ducum clades ſæpe acciderint; quæ contra bona prudentia & virtus attulerit. Quem ſcire mortalium, utrius mentis, utrius fortunæ conſulem ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu victore ſcandentem Capitolium, ad eoſdem Deos à quibus proficiſcatur, viſuri: an hoſtibus eam præbituri lætitiam ſint.* Perſeo autem regi, adverſus quem ibatur, famam, & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa proſpere geſta, Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipſius Perſei nunquam, ex quo regnum accepiſſet, deſitum, belli exſpectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiſcentem conſulem proſecuti ſunt. Duo conſulares tribuni militum cum eo miſſi. C. Claudius, Q. Mucius: & tres illuſtres juvenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini. alter M. Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis conſul Brunduſium ad exercitum, atque inde cum omnibus copiis tranſvectus, ad Nymphæum in Apolloniati agro poſuit caſtra. Paucos ante dies Perſeus poſtquam legati ab Roma regreſſi præciderant ſpem pacis, concilium habuit. Ibi aliquamdiu diverſis ſen-

ſententiis certatum eſt. Erant quibus vel ſtipendium pendendum, ſi injungeretur, vel agri parte cedendum ſi mulctarent; quidquid denique aliud pacis cauſſa patiendum eſſet, non recuſandum videretur: nec committendum ut in aleam tanti caſus ſe regnumque daret. Si poſſeſſio haud ambigua regni maneret, multa diem tempuſque afferre poſſe, quibus non amiſſa modo recuperare, ſed timendus ultro iis eſſe, quos nunc timeret, poſſe. Ceterum multo major pars ferocioris ſententiæ erat: Quicquid ceſſiſſet, cum eo ſimul regno protinus cedendum eſſe affirmabant. *Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: ſed hoc ſcire quum omnia humana, tum maxima quæq; & regna & imperia ſub caſibus multis eſſe. Carthaginienſium opes fregiſſe ſeſe, & cervicibus eorum prapotentem finitimum regem impoſuiſſe: Antiochum progeniemq; ejus ultra juga Tauri remotum. Unum eſſe Macedonia regnum, & regione propinquum, & quod, ſicubi populus Romanus ſua fortuna labet, antiquos animos regibus ſuis, videatur poſſe facere. Dum integra res ſint, apud animum ſuum Perſea debere ſtatuere; utrum ſingula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam inſulam petere ab Romanis, ubi privatus ſuperſtes regno ſuo in contemptu atq; inopia conſeneſcat, malit: an armatus vindex fortuna dignitatisque ſua, ita ut viro forti dignum ſit, patiatur quodcunque caſus belli tulerit: aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non eſſe admirabilius Romanos Gracia pelli, quam Annibalem Italia pulſum eſſe. neque hercule videre, qui conveniat, fratri affectante per injuriam regnum, ſumma vi reſtitiſſe; alienigenis beneparto*

eo cedere. Poſtremo ita bello & pace quæri, ut inter omnes conveniat, nec turpius quicquam eſſe, quam ſine certamine ceſſiſſe regno: nec præclarius quicquam quam pro dignitate ac majeſtate omnem fortunam expertam eſſe. Pellæ in vetere regia Macedonum hoc conſilium erat. *Geramus ergo,* inquit, *Diis bene juvantibus, quando ita videtur, bellum:* literisque circa præfectos dimiſſis, Citium (Macedoniæ oppidum eſt) copias omnes contrahit. ipſe centum hoſtiis ſacrificio regaliter Minervæ, quam vocant Alcidem confecto, cum purpuratorum & ſatellitum manu profectus Citium eſt. eo jam omnes Macedonum externorumque auxiliorum convenerant copiæ. Caſtra ante urbem ponit, omneſque armatos in campo ſtruxit. Summa omnium quadraginta millia armata fuere: quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant. Hippias Berœæus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata: hanc ipſi legionem vocabant. Præfectos habebant Leonatum & Thraſippum Eulyeſtas. Ceterorum cetratorum trium fermè millium hominum dux erat Antiphilus Edeſſæus. Pæones, & ex Parorea & Parſtrymonia (ſunt autem ea loca ſubjecta Thraciæ) & Agrianes, admiſtis etiam Thracibus incolis, trium millium fermè & ipſi expleverunt numerum. Armaverat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adoleſcentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Aſclepiodoro. Ab Heraclea ex Sintiis tria millia Thracum liberorum ſuum ducem habebant. Cretenſium par pene numerus ſuos duces ſequebatur, Suſum Phalaſarneum & Syllum Gnoſium.

Gnoſium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, miſto generi hominum, præerat. Regii is generis ferebatur: exul damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Perſea deprehenſis. Ætolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his miſtis tot populorum, tot gentium auxiliis, duodecim millia armatorum fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius, rex gentis Odryſarum, cum mille delectis equitibus pari fermè peditum numero. Summa totius exercitus triginta novem millia peditum erant, quatuor equitum. Satis conſtabat, ſecundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Aſiam trajecit, numquam ullius Macedonum regis copias tantas fuiſſe. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cujus magna pars matura militiæ eſſet, & levibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis quam fatigarent, ſub aſſidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primo, deinde & Perſeo Romanum bellum, omnia ut inſtructa parataque eſſent, effecerat. Mota parumper acies, non juſto decurſu tamen, ne ſtetiſſe tantum in armis viderentur. armatoſque, ſicut erant, ad concionem vocavit. Ipſe conſtitit in tribunali, circa ſe habens filios duos: quorum major Philippus, natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus eſt milites ad bellum. injuriam populi Romani in patrem

ſeque commemoravit: *Illum omnibus indignitatibus, compulſum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppreſſum: ad ſe ſimul legatos, ſimul milites ad occupandas Græciæ urbes miſſos. Fallaci deinde colloquio per ſpeciem reconciliandæ pacis, extractam hiemem, ut tempus ad comparandum haberent. Conſulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ trecenos equites habeant, & pari fermè numero ſociorum peditum equitumque. Eo ut accedant regum auxilia Eumenis & Maſaniſſæ, non plus ſeptem millia peditum, duo equitum futura. Auditis hoſtium copiis, reſpicerent ſuum ipſi exercitum, quantum numero, quantum genere militum præſtarent tyronibus raptim ad id bellum conſcriptis; ipſi à pueris eruditi artibus militiæ, tot ſubacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas eſſe: ſibi Thracas, Gallosque, ferociſſimas gentium. Arma illos habere ea, quæ ſibi quiſque paraverit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris ſui cura & impenſa facta. Commeatum illis quum procul, tum omnibus ſub caſibus maritimis fore: ſe & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos ſepoſuiſſe. Omnia quæ Deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataque habere Macedonas. animum habendum eſſe, quem habuerunt majores eorum: qui Europa omni domita, tranſgreſſi in Aſiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere deſierint, quam rubro mari incluſis, quod vincerent, defuerit. At, hercule, nunc non de ultimis Indiæ oris, ſed de ipſius Macedoniæ poſſeſſione certamen fortunam indixiſſe. Cum patre ſuo gerentes bellum Romanos, ſpecioſum Græciæ liberandæ*

randa tuliſſe titulum. nunc propalam Macedoniam in ſervitutem petere: ne rex vicinus imperio ſit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda ſuperbis dominis eſſe cum rege regnoque, ſi abſiſtere bello & facere imperata velint. Quum per omnem orationem ſatis frequenti aſſenſu ſucclamatum eſſet; tum vero ea vociferatio. ſimul indignantium minitantiumque, partim jubentium bonum animum habere regem, exorta eſt, ut finem dicendi faceret; tantum juſſis ad iter parari: jam enim dici, movere caſtra ab Nymphæo Romanos. Concione dimiſſa, ad audiendas legationes civitatum Macedoniæ ſe contulit. venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque ſuis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remiſſum omnibus; ſatis regios apparatus ad ea dictum ſufficere: vehicula tantum imperata, ut tormenta, telorumque miſſilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud inſtrumentum veherent. Profectus inde, toto exercitu Heordeam petens, ad Begorritem quē vocant lacum, poſitis caſtris; poſtero die in Elimeam ad Haliacmona fluvium proceſſit. Deinde ſaltu anguſto ſuperatis montib⁹, quos Cambunios vocant, deſcendit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pithium, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida pauliſper cunctata, quia obſides Lariſſeis dederant; victa tamen præſenti metu, in deditionem conceſſerunt. Benigne his appellatis, haud dubius Petræbos quoque idem facturos, urbem, nihil cunctatis qui incolebant, primo adventu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concurſu ad portas armatorum eſt repulſus: poſtero die

omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexſuperabilis munimenti ſpes incolas ferociores faceret; non portas claudere regi ſatis habuerunt, ſed probris quoque in ipſum Macedonasque procacibus jaculati ſunt. quæ res quum infeſtiorem hoſtem ad oppugnandum feciſſet, ipſos deſperatione veniæ ad tuendos ſeſe acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrimque animis & oppugnatæ ſunt, & defenſæ. Multitudo Macedonum ad ſubeundum invicem prœlium haud difficulter ſuccedebat: oppidanos diem, noctem eoſdem tuentes mœnia, non vulnera modo, ſed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. quarto die quum & ſcalæ undique ad muros erigerentur, & porta vi majore oppugnaretur; oppidani depulſi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hoſtes faciunt. quæ quum iræ magis inconſultæ, quam veræ fiduciæ virium eſſet, pauci & feſſi ab integris pulſi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hoſtes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta eſt. libera quoque corpora, quæ cædibus ſuperfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenſo oppido, profectus ad Phalannam caſtra movit: inde poſtera die Gyrtonem pervenit. Quo quum T. Minucium Rufum, & Hippiam, Theſſalorum prætores, cum præſidio intraſſe accepiſſet; ne tentata quidem oppugnatione prætergreſſus, Elatiam & Gonnum, perculſis inopinato adventu oppidanis, recepit. Vtraque oppida in faucibus ſunt, quæ Tempe adeunt; magis Connus. itaque & firmiore id præſidio

præſidio tutum equitum peditumque, ad hoc, foſſa triplici ac vallo munitum, reliquit. Ipſe ad Sycurium progreſſus, operiri ibi hoſtium adventum ſtatuit: ſimul & frumentari paſſim exercitum jubet in ſubjecto hoſtium agro. namque Sycurium eſt ſub radicibus Oſſæ montis. qua in meridiem vergit, ſubjectos habet Theſſaliæ campos: ab tergo Macedoniam atque Magneſiam. ad has opportunitates accedit ſumma ſalubritas & copia pluribus circumjectis fontibus perennium aquarum. Conſul Romanus per eoſdem dies Theſſaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde poſtquam in Athamaniam eſt tranſgreſſus, aſperi ac prope invii ſoli, cum ingenti difficultate parvis itineribus ægrè Gomphos pervenit. cui ſi vexatis hominibus equiſque tyronem exercitum ducenti acie inſtructa & loco ſuo & tempore obſtitiſſet rex, ne Romani quidem abnuunt, magna ſua cum clade fuiſſe pugnaturos. Poſtquam Gomphos ſine certamine ventum eſt, præter gaudium periculoſi ſaltus ſuperati, contemptus quoq; hoſtium, adeo ignorantium opportunitates ſuas, acceſſit. Sacrificio rite perfecto conſul, & frumento dato militibus, paucos ad requiem jumentorum hominumq; moratus dies; quum audiret vagari Macedonas effuſos per Theſſaliam, vaſtarique ſociorum agros; ſatis jam refectum militem ad Lariſſam ducit. Inde quum tria millia fermè abeſſet à Tripoli (Sceam vocant) ſuper Peneum amnē poſuit caſtra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem navibus acceſſit cum Attalo atq; Athenæo fratribus; Philetæro fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum

Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad conſulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpoſitus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis convenerunt, quorum pleraque (adeo parva erant) in oblivionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miſerunt. Ætolorum alæ unius inſtar, quantum in tota gente equitum erat, venerant: & Theſſalorum omnis equitatus ſeparatus erat. non plus quam trecenti erant equites in caſtris Romanis. Achæi juventutis ſuæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius prætor, qui navibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum claſſe ſuper Maleam Chalcidem juſſo petere, ipſe triremem conſcendit; ſinum Corinthium petens, ad præoccupandas in Bœotia res: tardior ei navigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adveniens, quum à P. Lentulo Haliartum oppugnari audiſſet, nuncium, prætoris verbis, qui abſcedere eum inde juberet, miſit. Bœotorum juventute, quæ pars cum Romanis ſtabat, eam rem aggreſſus legatus, à mœnibus abſceſſit. Hæc ſoluta obſidio locum alteri novæ obſidioni dedit. namque extemplo M. Lucretius cum exercitu navali decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum, qui ſub Athenæo erant, Haliartum circumſedit: parantibuſque jam oppugnare; ſupervenit à Creuſa prætor. Ad idem fere tempus ab ſociis naves Chalcidem convenerunt. duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem

totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor quia nuſquam erat maritimum bellum, remiſit ſociis. & Q. Marcius Chalcidem navibus venit. Halope capta, Lariſſa quæ Cremaſte dicitur, oppugnata. Quum hic ſtatus in Bœotia eſſet, Perſeus quum ad Sycurium (ſicut ante dictum eſt) ſtativa haberet, frumento undique circa ex agris convecto, ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit: ratus ad juvandas ſociorum urbes longius ab caſtris abſtractos deprehendi Romanos poſſe. Quos quum eo tumultu nihil motos animadvertiſſet, prædam quidem, præterquam hominum, (pecora autem maxime omnis generis fuere) diviſit ad epulandum militibus. Sub idem deinde tempus concilium & conſul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creverunt animi vaſtatione conceſſa ſibi ab hoſte Pheræi agri. itaque, eundem inde ad caſtra, nec dandum ultra ſpatium cunctandi, cenſebat. Et Romani cenſebant, cunctationem ſuam infamem apud ſocios eſſe; maximo opere indigne ferentes non latam Pheræis opem. Conſultantibus quid agerent (aderant autem Eumenes & Attalus in concilio) trepidus nuncius affert, hoſtem magno agmine adeſſe. Concilio dimiſſo, ſignum extemplo datur, ut arma capiant. Interim placet, ex regiis auxiliis centum equites & parem numerum jaculatorum peditum exire. Perſeus hora ferme diei quarta, quum paulo plus mille paſſus abeſſet à caſtris Romanis, conſiſtere ſigna peditum juſſit. prægreſſus ipſe cum equitibus ac levi armatura, & Cotys cum eo ducesq; aliorum auxiliorum præceſſerunt. Minus quingentos paſſus ab caſtris aberant, quum

in conſpectu fuere hoſtium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum (Caſſignatus præerat) & levis armaturæ centum fere & quinquaginta, Myſi aut Cretenſes. Conſtitit rex; incertus quantum eſſet hoſtium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretenſium cohortibus & Thracum, miſit. Prœlium, quum pares numero eſſent, neque ab hac aut illa parte nova auxilia ſubvenirent, incerta victoria finitum eſt. Eumenis fermè triginta interfecti: inter quos Caſſignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perſeus ad Sycurium copias reduxit: poſtero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admovit; plauſtris cum aqua ſequentibus. nam duodecim millium paſſuum via omnis ſine aqua & plurimi pulveris erat: affectoſque ſiti, ſi primo in conſpectu dimicaſſent, pugnaturos fuiſſe apparebat. Quum Romani quieſſent, ſtationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in caſtra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt; ſperantes fore ut Romani equites abeuntium noviſſimum agmen aggrederentur. inde certamine orto, quum longius à caſtris eos elicuiſſent, facilè ubiubi eſſent, ſe, qui equitatu & levi armatura plus poſſent, converſuros aciem. Poſtquam incœptum non ſuccedebat, caſtra propius hoſtem movit rex, & à quinque millibus paſſuum communit. inde luce prima in eodem quo ſolebat loco peditum acie inſtructa, equitatum omnem levemque armaturam ad caſtra hoſtium ducit. Viſus & plurium & propior ſolito pulvis, trepidationem in caſtris Romanis fecit. & primo vix creditum nuncianti eſt;

quia

quia prioribus continuis diebus, nunquam ante horam quartam hoſtis apparuerat. tum ſolis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & curſu à portis dubitatio exempta eſt; tumultus ingens oboritur: tribuni præfectique, & centuriones, in prætorium: miles ad ſua quiſque tentoria diſcurrit. Minus quingentos paſſus à vallo inſtruxerat Perſeus ſuos, circa tumulum, quem Calicinum vocant. Lævo cornu Cotys rex præerat cum omnibus ſuæ gentis: equitum ordines levis armatura interpoſita diſtinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites: intermixti turmis eorum Cretenſes. Huic armaturæ Milo Berœæus, equitibus & ſummæ partis ejus Meno Antigonenſis præerat. Proximi cornibus conſtiterant regii equites, &, mixtum genus, delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonenſis hic, & Pœoniæ præfectus Didas, erant præpoſiti. Medium omnium rex erat. circa eum agema quod vocant, equitumque ſacræ alæ. Ante ſe ſtatuit funditores jaculatoresque: quadringentorum manus utraque numerum expleverat. Ionem Theſſalonicenſem & Timanora Dolopem iis præfecit. ſic regii conſtiterant. Conſul intra vallum peditum acie inſtructa, & ipſe equitatum omnem cum levi armatura emiſit. pro vallo inſtructi ſunt. Dextro cornu præpoſitus C. Licinius Craſſus conſulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: ſiniſtro M. Valerius Lævinus ſociorum ex Græcis populis equites habebat, ejuſdem gentis levem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinariis tenebat Q. Mucius. ducenti equites Galli ante ſigna horum in-

inſtructi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti. Theſſali quadringenti equites parvo intervallo ſuper lævum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu ſua ab tergo inter poſtremam aciem ac vallum ſteterunt. In hunc modum maximè inſtructæ acies, par fermè utrimque numerus equitum ac levis armaturæ concurrunt; à funditoribus jaculatoribusque, qui præceſſerunt prœlio orto. Primi omnium Thraces, haud ſecus quamdiu clauſtris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt: ut uſu belli & ingenio impavida gens turbaretur. gladiis haſtas petere pedites, nunc ſuccidere crura equis, nunc ilia ſuffodere. Perſeus in mediam invectus aciem, Græcos primo impetu avertit: quibus quum gravius ab tergo inſtaret hoſtis, Theſſalorum equitatus, qui à lævo cornu brevi ſpacio disjunctus in ſubſidiis fuerat, extra concurſum primo ſpectator certaminis, deinde inclinata re, maximo uſui fuit. Cedentes enim ſenſim integris ordinibus, poſtquam ſe Eumenis auxiliis adjunxerunt; & cum eo tutum inter ordines ſuos receptum ſociis fuga diſſipatis dabant; & quum minus conferti hoſtes inſtarent, progredi etiam auſi multos fugientium obvios exceperunt. Nec regii ſparſi jam ipſi paſſim ſequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conſerere audebant. quum victor equeſtri prœlio rex parvo momento ſi adjuviſſet, debellatum eſſet. opportune adhortanti ſupervenit phalanx, quam ſua ſponte, ne audaci cœpto deeſſent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, poſtquam proſpere pugnaſſe equitem acceperunt.

Flu-

Fluctuante rege inter ſpem metumque tantæ rei conandæ, Cretenſis Evander, quo miniſtro Delphis ad inſidias Eumenis regis uſus erat, poſtquam agmen impeditum venientium ſub ſignis vidit, ad regem accurrit, & monere inſtitit, *Ne elatus felicitate ſummam rerum temere in non neceſſariam aleam daret. Si contentus bene re geſta quieſſet eo die, vel pacis honeſta conditionem habiturum, vel plurimos belli ſocios, qui fortunam ſequerentur, ſi bellare mallet.* In hoc conſilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Evandro, ſigna referri, peditumque agmen redire in caſtra jubet: equitibus receptui canere. Cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia haud minus peditum: capti fermè ducenti equites. ex regiis autem viginti equites, quadraginta pedites interfecti. Poſtquam rediere in caſtra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum inſolens lætitia eminebat: cum cantu enim ſuperfixa capita hoſtium portantes redierunt. Apud Romanos non mæſtitia tantum ex male geſta re, ſed pavor etiam erat, ne extemplo caſtra hoſtis aggrederetur. Eumenes ſuadere, ut trans Peneum transferret caſtra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculſi milites animos colligerent. Conſul moveri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, ſilentio noctis transductis copiis, caſtra in ulteriore ripa communit. Rex poſtero die ad laceſſendos prœlio hoſtes progreſſus, poſtquam trans amnem in tuto poſita caſtra animadvertit; fatebatur quidem peccatum, quod pridie non inſtitiſſet victis: ſed aliquanto majorem culpam eſſe, quod nocte foret ceſſatum. nam ut neminem alium

ſuorum

ſuorum moveret, levi armatura immiſſa, trepidantium in tranſitu fluminis hoſtium deleri magna ex parte copias potuiſſe. Romanis quidem præſens pavor demptus erat; in tuto caſtra habentibus: damnum inter cetera præcipuè famæ movebat. & in concilio apud conſulem pro ſe quiſque inÆtolòs conferebant cauſſam; ab iis fugæ terrorisque principium ortum. ſecutos pavorem Ætolorum & ceteros ſocios Græcorum populorum. Quinque principes Ætolorum primi terga vertentes conſpecti dicebantur. Theſſali pro concione laudati, ducesq; eorum etiam virtutis cauſſa donati. Ad regem ſpolia cæſorum hoſtium referebantur. dona ex his aliis arma inſignia, aliis equos, quibuſdam captivos dono dabat: ſcuta erant ſupra mille quingena loricæ thoraceſque mille amplius ſummam explebant: galearum gladiorumque & miſſilium omnis generis major aliquanto numerus. Hæc per ſe ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quę ad concionem vocato exercitu habuit. *Prajudicatum eventum belli habetis. Meliorem partem hoſtium, equitatum Romanum, quo invictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis. Equites enim illis principes juventutis, equites ſeminarium ſenatus: inde lectos in Patrum numerum conſules, inde imperatores creant. horum ſpolia paulo ante diviſimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis. quæ nocturna fuga vobis ſubtractæ, naufragiorum trepidatione paſſim natantium flumen compleverunt. Sed facilius nobis ſequentibus victos Peneum ſuperare erit, quam illis trepidantibus fuit, transgreſſique extemplo caſtra oppugnabimus; quæ hodie cepiſſemus, ni fugiſſent. Aut ſi acie decernere volent,*

volent, eundem pugnæ pedeſtris eventum exſpectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant alacres, ſpolia cæſorum hoſtium humeris gerentes ante ora ſua, audivere; ex eo quod acciderat ſpem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accenſi, præcipuè qui Macedonum phalangis erant, ſibi quoque & navandæ regi operæ, & ſimilem gloriam ex hoſte pariendi, occaſionem optabant. Concione dimiſſa, poſtero die profectus inde ad Mopſelum poſuit caſtra. tumultus hic inter Tempe & Lariſſam medius eſt. Romani non abſcedentes ab ripa Penei, tranſtulerunt in locum tutiorem caſtra. Eo Miſagenes Numida venit cum mille equitibus; pari peditum numero: ad hoc elephantis duobus & viginti. Per eos dies concilium habenti regi de ſumma, quum jam conſediſſet ferocia ab re bene geſta; auſi ſunt quidam amicorum conſilium dare, ut ſecunda fortuna in condiſione honeſtæ pacis uteretur, potius quam ſpe vana evectus in caſum irrevocabilem ſe daret. *Modum imponere ſecundis rebus, nec nimis credere ſerenitati præſentis fortunæ; prudentis hominis & merito felicis eſſe. Mitteret ad conſulem, qui fœdus in eaſdem leges renovarent, quibus Philippus pater ejus pacem à T. Quintio victore accepiſſet. Neq; finiri bellum magnificentius, quam à tam memorabili pugna: neque ſpem firmiorem pacis perpetuæ dari, quam quæ perculſos adverſo prœlio Romanos molliores factura ſit ad paciſcendum. Quod ſi Romani tum quoque inſita pertinacia æqua aſpernarentur; Deos hominesque, & moderationis Perſei, & illorum pervicaciæ ſuperbiæ, futuros teſtes.* Numquam ab talibus conſiliis abhorrebat regis animus. itaque plurium aſ-
ſenſu

ſenſu comprobata eſt ſententia. Legati ad conſulem miſſi, adhibito frequenti concilio auditi ſunt. *Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus eſſet, daturum Perſea Romanis pollicentes. urbibus agris locisque, quibus Philippus ceſſiſſet, ceſſurum Perſeum.* hæc legati. Summotis his, quum conſultarent; Romana conſtantia vicit in concilio. Ita tum mos erat, in adverſis vultum ſecundæ fortunæ gerere; moderari animos in ſecundis. Reſponderi placuit, *Ita pacem dari, ſi de ſumma rerum liberum ſenatui permittat rex, de ſe deque univerſa Macedonia ſtatuendi jus.* Hæc quum renunciaſſent legati, miraculo ignaris * * moris pertinacia Romanorum eſſe: & pleriq; vetare amplius mentionem pacis facere. ultro mox quæſituros quod oblatum faſtidiant. Perſeus hanc ipſam ſuperbiam, quippe ex fiducia virium eſſe, timere: & ſummam pecuniæ augens, ſi precio pacem emere poſſet, non deſtitit animum conſulis tentare. Poſtquam nihil ex eo quod primo reſponderat, mutabat; deſperata pace ad Sycurium, unde profectus erat, rediit; belli caſum de integro tentaturus. Fama equeſtris pugnæ vulgata per Græciam, nudavit voluntates hominum. non enim ſolum qui partis Macedonum erant, ſed plerique, ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam vim ſuperbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam cauſſam quam pravo ſtudio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur; deteriori atque infirmiori favendo. Eodem tempore in Bœotia ſumma vi Haliartum Lucretius prætor oppugnarat: & quamquam nec habebant externa auxilia obſeſſi, præter Coronæorum juniores,

res, qui prima obſidione mœnia intraverant, neque ſperabant; tamen ipſi animis magis quam viribus reſiſtebant. nam & eruptiones in opera crebro faciebant: & arietem admotum, libramento plumbi gravatum ad terram urgebant: & ſi qua declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro novum tumultuario opere, raptim ex ipſa ſtrage congeſtis ſaxis, extruebant. Quum operibus oppugnatio lentior eſſet, ſcalas per manipulos dividi prætor juſſit, ut corona undique mœnia aggreſſurus: eo magis ſuffecturam ad id multitudinem ratus, quod qua parte palus urbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipſe ab ea parte, qua duæ turres, quodque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admovit; ut eodem tempore, quo ipſe tranſcendere ruinas conaretur, concurſu adverſus ſe oppidanorum facto, ſcalis vacua defenſoribus mœnia capi parte aliqua poſſent. Haud ſegniter oppidani vim ejus arcere parant. nam ſuper ſtratum ruinis locum, faſcibus aridis ſarmentorum injectis, ſtantes cum ardentibus facibus accenſuros ea ſe ſæpe minabantur, ut incendio interſepti ab hoſte, ſpatium ad objiciendum interiorem murum haberent. Quod inceptum eorum ſors impediit: nam tantus repente effuſus eſt imber, ut nec accendi facile pateretur, & extingueret accenſa. Itaque & tranſitus per diſtracta fumantia virgulta patuit; & in unius loci præſidium omnibus verſis, mœnia quoque pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis ſeniores impubereſque, quos caſus obvios obtulit, paſſim cæſi: armati in arcem confuge-

runt,

runt. & poſtero die quum ſpei nihil ſupereſſet, deditione facta, ſub corona venierunt. Fuerunt autem duo millia fermè & quingenti: ornamenta urbis, ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quicquid precioſæ prædæ fuit, ad naves delatum: urbs diruta à fundamentis. Inde Thebas ductus exercitus: quibus ſine certamine receptis, urbem tradidit exulibus, & qui Romanorum partis erant: adverſæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum, familias ſub corona vendidit. his geſtis in Bœotia, ad mare ac naves rediit. Quum hæc in Bœotia gererentur, Perſeus ad Sycurium ſtativa dierum aliquot habuit. Vbi quum audiſſet, raptim Romanos circa ex agris demeſſum frumentum convehere, deinde ante ſua quemque tentoria ſpicas faſcibus deſecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota caſtra ſtramentorum feciſſe; ratus incendio opportuna eſſe, faces, tædamque, & malleolos, ſtuppæ illitos pice parari jubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggreſſus falleret. Nequiquam primæ ſtationes oppreſſæ, tumultu ac terrore ſuo ceteros exciverunt: ſignumque datum eſt arma extemplo capiendi: ſimulque in vallo, ad portas, miles inſtructus erat, & intentus propugnationi caſtrorum. Perſeus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum ſigna ferri juſſit. ipſe cum equitatu & levi armatura ſubſtitit ad agmen cogendum; ratus, id quod accidit, inſecuturos ad extrema ab tergo carpenda hoſtes. Breve certamen levis armaturæ maximè cum procurſatoribus fuit. equites peditesque ſine tumultu in caſtra redierunt.

Demeſ-

Demeſſis circa ſegetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum caſtra movent. Ibi quum ſecuri, & propter caſtrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona eſt, ſtativa haberent, repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum levi armatura viſus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen ſub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit pauliſper in tumulis, elici poſſe ratus ad equeſtre certamen Romanos: qui poſtquam nihil movebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium ſigna juberet; ipſe mox inſecutus. Romani equites modico intervallo ſequentes, ſicubi ſparſos ac diſſipatos invadere poſſent; poſtquam confertos abire ſigna atque ordines ſervantes viderunt, & ipſi in caſtra redeunt. Inde offenſus longinquitate itineris rex, ad Mopſelum caſtra movit, & Romani demeſſis Crannonis ſegetibus, in Phalannæum agrum tranſeunt. Ibi quum ex tranſfuga cognoviſſet rex, ſine ullo armato præſidio paſſim vagantes per agros Romanos metere; cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretenſium profectus, quum quantum accelerare poterat effuſo agmine iſſent, improviſo aggreſſus eſt Romanos. juncta vehicula, pleraque onuſta, mille admodum capiuntur: ſexcenti fermè homines. Prædam cuſtodiendam ducendamque in caſtra trecentis Cretenſium dedit. ipſe revocato ab effuſa cæde equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum præſidium; ratus haud magno certamine opprimi poſſe. L. Pompeius tribunus militum
præ-

præerat, qui perculſos milites repentino hoſtium adventu in propinquum tumulum recepit; loci ſe præſidio, quia numero & viribus impar erat, defenſurus. Ibi quum in orbem milites coegiſſet, ut denſatis ſcutis ab jactu ſagittarum & jaculorum ſeſe tuerentur; Perſeus circumdato armatis tumulo, alios aſcenſum undique tentare jubet, & cominus prœlium conſerere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumſtabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui aſcendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procurſando ſolviſſent, patebant jaculis ſagittisve. Maximè ceſtroſphendonis vulnerabantur. hoc illo bello novum genus teli inventum eſt. Bipalme ſpiculum haſtili ſemicubitali infixum erat, craſſitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, velut ſagittis ſolent, circumdabantur: funda media, duo funalia imparia habebat. cum majori ſinu libratum funditor habena rotaret, excuſſum velut glans emicabat. Quum & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum eſſet, nec facilè jam arma feſſi ſuſtinerent, inſtare rex ut dederent ſe; fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cujuſquam ad deditionem flectebatur animus; quum ex inſperato jam obſtinatis mori ſpes affulſit. Nam quum ex frumentatoribus refugientes quidam in caſtra, nunciaſſent conſuli circumſideri præſidium; motus periculo tot civium (nam octingenti fermè, & omnes Romani erant) cum equitatu ac levi armatura (acceſſerant nova auxilia Numidæ. pedites equiteſque & elephanti) caſtris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionum

ſigna

ſigna ſequantur. Ipſe velitibus ad firmanda levium armatorum auxilia adjectis ad tumulum præcedit. conſulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Miſagenes, regulus Numidarum. Quum in conſpectu prima ſigna ſuorum circumſeſſis fuerunt, Romanis quidem ab ultima deſperatione recreatus eſt animus: Perſeus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito ſucceſſu, captis aliquot frumentatoribus occiſiſque, non tereret tempus in obſidione præſidii; ſecundum, ea quoque tentata utcumque, quum ſciret nihil roboris ſecum eſſe, dum liceret intacto abire; & ipſe hoſtium adventum elatus ſucceſſu manſit, & qui phalangem accerſerent, propere miſit. qua & ſerius quam res poſtulabat & raptim acta, turbati curſu adverſus inſtructos & præparatos erant adventuri. Conſul ante veniens, extemplo prœlium conſeruit. Primò reſiſtere Macedones: deinde ut nulla re pares erant, amiſſis trecenis peditibus, vigintiquatuor primoribus equitum ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Ceterum iter prope ipſo prœlio tumultuoſius fuit: Phalanx abs trepido nuncio accita quum raptim duceretur, primo in anguſtiis captivorum agmini oblata vehiculiſque frumento onuſtis: iis cæſis ingens ibi vexatio partis utriuſque fuit; nullo exſpectante utcumque explicaretur agmen; ſed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter via aperiri poterat) jumentis quum ſtimularentur in turba ſævientibus. Vix ab incondito agmine captivorum expedierant ſeſe, quum regio agmini perculſiſque equitibus occur-

occurrunt. Ibi verò clamor jubentium referre ſigna, ruinæ quoque prope ſimilem trepidationem fecit: ut ſi hoſtes introire anguſtias auſi longius inſecuti eſſent, magna clades accipi poterit. Conſul recepto ex tumulo præſidio, contentus modico ſucceſſu, in caſtra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prœlio pugnatum auctores ſint. octo millia hoſtium cæſa; in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: vivos captos circiter bis mille trecentos: ſigna militaria capta viginti ſeptem. Nec incruentam victoriam fuiſſe: ſupra quatuor millia & trecentos de exercitu conſulis cecidiſſe: ſigna ſiniſtræ alæ quinque amiſſa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Perſea perculit: ut dies paucos ad Mopſelum moratus, ſepulturæ maximè militum amiſſorum cura, præſidio ſatis valido ad Gonnum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regiis præfectis cum modica manu relinquit ad Philam; juſſum Magnetas & propinquos tentare. Quum Pellam veniſſet exercitu in hiberna dimiſſo, ipſe cum Cotye Theſſalonicam eſt profectus. Eo fama affertur, *Atleſbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum feciſſe: & regionem Marenen (quam vocant) cepiſſe.* Itaque dimittendum Cotyn ad ſua tuenda ratus, magnis proficiſcentem donis proſequitur. ducenta talenta, ſemeſtre ſtipendium, equitatui numerat, quum primò annuum dare conſtituiſſet. Conſul poſtquam profectum Perſea audivit, ad Gonnum caſtra movet, ſi potiri oppido poſſet. Ante ipſa Tempe in faucibus ſitum, Macedoniæ clauſtra tutiſſima præbet, & in Theſſaliam opportu-

num

num Macedonibus decurſum. Quum & loco & præſidio valido inexpugnabilis res eſſet, abſtitit incœpto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta. Tripoli, aliaque Perræbia recepta, Lariſſam rediit. inde Eumene atque Attalo domum remiſſis, Miſagenem Numidaſque in hiberna in proximis Theſſaliæ urbibus diſtribuit. & partem exercitus ita per totam Theſſaliam diviſit, ut & hiberna commoda omnes haberent, & præſidio urbibus eſſent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam miſit. Græcarum civitatum ſocios omnes præter Achæos dimiſit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim; Pteleum deſertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Lariſſam deinde exercitum admovit. urbs deſerta erat, in arcem omnis multitudo conceſſerat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præſidium, metu exceſſerant. à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotio adipiſcendæ res. Thebani, vexantibus eos Coronæis, in Bœotiam accerſebant. ad horum preces, quia hibernis aptior regio quam Magneſia erat, in Bœotiam duxit.

EPITO-

Epitome
Libri XLIII.

Prætores nonnulli, eo quod avare & crudeliter provincias adminiſtraſſent, damnati ſunt. T. Licinius Craſſus proconſul complures in Græcia urbes expugnavit, & crudeliter diripuit. ob id captivi, qui ab eo ſub corona venierant, ex ſenatusconſulto poſtea reſtituti ſunt. Item à præfectis claſſium Romanorum multa impotenter in ſocios facta. Res præterea à Perſeo rege in Thracia proſperè geſtas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cujus rex erat Gentius. Motus, qui in Pæonia ab Elorioco factus erat, ipſo interempto conſedit. M. Æmilius Lepidus à cenſoribus princeps in ſenatu lectus.

Eadem æſtate, qua in Theſſalia equeſtri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à conſule miſſus, opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem; omniaque iis ſua conceſſit, ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. poſtquam nec ut dederent ſe compellere, neque capere obſidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequiquam fatigatus miles eſſet, quam prius intactam urbem reliquerat, diripuit. Alter conſul C. Caſſius, nec in Gallia, quam ſortitus erat, memorabile quicquam geſſit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incœpto eſt conatus. Ingreſſum hoc iter conſulem, ſenatus ex Aquileienſium legatis cognovit: qui querentes colo-

coloniam ſuam novam & infirmam, nec dum ſatis munitam, inter infeſtas nationes Iſtrorum & Illyricorum eſſe, quum peterent ut ſenatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur; interrogati vellentne eam rem C. Caſſio conſuli mandari; reſponderunt, Caſſium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam eſſe. Ea res primo incredibilis viſa. & pro ſe quiſque credere, Carnis forſitan aut Iſtris bellum illatum. Tum Aquileienſes, nihil ſe ultra ſcire, nec audere affirmare, quam triginta dierum frumentum militi datum. & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam noſſent, conquiſitos, abductoſque. Enimvero ſenatus indignari, tantum conſulem auſum, ut ſuam provinciam relinqueret, in alienam tranſiret: exercitum novo periculoſo itinere inter exteras gentes ducere, viam tot nationibus in Italiam aperire. Decernunt frequentes, ut C. Sulpicius prætor tres ex ſenatu nominet legatos, qui eo die proficiſcantur ex urbe: & quantum accelerare poſſent, Caſſium conſulem ubicumque ſit perſequantur. nuncient, ne bellum cum ulla gente moveat, niſi cum qua ſenatus gerendum cenſuerat. Legati tres profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. Metus de conſule atque exercitu, diſtulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam. Hiſpaniæ deinde utriuſque legati aliquot populorum in ſenatum introducti. Ii de magiſtratuum Romanorum avaritia ſuperbiaq; conqueſti, nixi genibus ab ſenatu petunt, ne ſe ſocios fœdius ſpoliari vexarique quam hoſtes patiantur. Quum & alia indigna quererentur, manifeſtum autem eſſet pecu-

pecunias captas; L. Canuleio prætori qui Hiſpaniam ſortitus erat, negotium datum eſt, ut in ſingulos à quibus Hiſpani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine ſenatorio daret, patronóſque quos vellent ſumendi poteſtatem faceret. Vocatis in curiam legatis recitatum eſt ſenatusconſultum, juſſique nominare patronos: quatuor nominaverunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium, Cn. F. Scipionem, L. Æmilium, L. F. Paullum, C. Sulpicium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Iunio conſulibus in citeriore Hiſpania fuerat, recuperatores ſumpſerunt. Bis ampliatus, tertio abſolutus eſt reus. Diſſenſio inter duarum provinciarum legatos eſt orta: citerioris Hiſpaniæ populi M. Catonem & & Scipionem; ulterioris L. Paullum & Gallum Sulpicium patronos ſumpſerunt. Ad recuperatores adducti à citerioribus populis P. Furius Philus: ab ulterioribus M. Matienius. Ille Sp. Poſtumio, Q. Mucio conſulibus triennio ante, hic biennio prius, L. Poſtumio, M. Popillio, conſulibus, prætor fuerat. Graviſſimis criminibus accuſati ambo ampliatique; quum dicenda de integro cauſſa eſſet, excuſati exilii cauſſa ſolum vertiſſe. Furius Præneſte, Matienius Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobiles ac potentes compellare: auxitque eam ſuſpicionem Canuleius prætor, quod omiſſa ea re delectum habere inſtituit. dein repentè in provinciam abiit, ne plures ab Hiſpanis vexarentur. Ita præteritis ſilentio obliteratis, in futurum conſultum ab ſenatu Hiſpanis, quod impetrarunt, ne frumenti æſtimationem magiſtratus Romanus habe-

haberet: néve cogeret viceſimas vendere Hiſpanos quanti ipſe vellet: & ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas imponerentur. Et alia novi generis hominum ex Hiſpania legatio venit. ex militibus Romanis, & ex Hiſpanis mulieribus, cum quibus connubium non eſſet, natos ſe memorantes, ſupra quatuor millia hominum, orabant, ut ſibi oppidum in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, uti nomina ſua apud L. Canuleium profiterentur: eorumque ſi quos manumiſiſſet, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteienſium domi manere vellent, poteſtatem fore, uti numero colonorum eſſent, agro aſſignato. Latinam eam coloniam fuiſſe, libertinorumq; appellari. Eodem tempore ex Africa & Guluſſa Maſaniſſæ regis filius, legatus patris, & Carthaginienſes venerunt. Guluſſa prior in ſenatum introductus, & quæ miſſa erant ad bellum Macedonicum à patre ſuo expoſuit: & ſi qua præterea vellent imperare, præſtaturum merito populi Romani eſt pollicitus: & monuit Patres conſcriptos, ut à fraude Carthaginienſium caverent. claſſis eos magnæ parandæ conſilium cepiſſe; ſpecie pro Romanis, & adverſus Macedonas: ubi ea parata inſtructaque eſſet, ipſorum fore poteſtatis quem hoſtem aut ſocium habeant.

* * *

tantum pavorem ingreſſi caſtra oſtentantes capita fecerunt, ut ſi admotus extemplo exercitus foret, capi caſtra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta eſt: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendam, cenſerent: civitateſque complures eo nuncio audito,

in deditionem venerunt. quibus purgantibus ſeſe, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui ſe ultro ad pœnam ipſi obtuliſſent, quum veniam dediſſet prætor; profectus extemplo ad alias civitates, omnibus imperata facientibus quieto exercitu pacatum agrum, qui paulò ante ingenti tumultu arſerat, peragravit. Hæc lenitas prætoris, qua ſine ſanguine ferociſſimam gentem domuerat, eo gratior plebi Patribuſque fuit, quo crudelius avariuſq; in Græcia bellatum, & ab conſule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis abſentem concionibus aſſiduis lacerabant; quùm Reipublicæ cauſſa abeſſe excuſaretur: ſed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro ſuo Antiati eſſet, aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locaſſe dicitur. tabulis quoque pictis ex præda fanum Æſculapii exornavit. Invidiam infamiamq; ab Lucretio averterunt in Hortenſium ſucceſſorem ejus Abderitæ legati, flentes ante curiam, querenteſque *Oppidum ſuum ab Hortenſio expugnatum ac direptum eſſe. Cauſſam excidii fuiſſe urbi, quod quum centum millia denariûm, & tritici quinquaginta millia medium imperaret; ſpacium petierunt quo de ea re & ad Hoſtilium conſulem, & Romam mitteret legatos. Vix dum ad conſulem ſe perveniſſe, & audiſſe oppidum expugnatum, principes ſecuri percuſſos, ſub corona ceteros veniſſe.* Indigna ſenatui viſa: decreveruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreverant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem juſſerunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæſus,

Blæſus, Sext. Iulius Cæſar, ad reſtituendos in libertatem Abderitas miſſi. Iiſdem mandatum, ut & Hoſtilio conſuli & Hortenſio prætori nunciarent, Senatum, Abderitis injuſtum bellum illatum, conquirique omnes qui in ſervitute ſint, & reſtitui in libertatem, æquum cenſere. Eodem tempore de C. Caſſio, qui conſul priore anno fuerat; tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hoſtilio erat, querelæ ad ſenatum delatæ ſunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater ejus verba in ſenatu fecit, queſtus, Alpinorum populorum agros ſociorum ſuorum depopulatum C. Caſſium eſſe: & inde multa millia hominum in ſervitutem abripuiſſe. Sub id tempus Carnorum Iſtrorumque & Lapidum legati venerunt: *Duces ſibi ab conſule Caſſio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monſtrarent: pacatum ab ſe tamquam ad aliud bellum gerendum abiiſſe: inde ex medio regreſſum itinere, hoſtiliter peragraſſe fines ſuos: paſſim rapinaſque & incendia facta: nec ſe ad id locorum ſcire, propter quam cauſſam conſuli pro hoſtibus fuerint.* Et regulo Gallorum abſenti, & his populis reſponſum eſt, *Senatum ea quæ facta querantur, neque ſciſſe futura, neque ſi ſint facta, probare. Sed indicta cauſſa damnari abſentem conſularem virum, injurium eſſe quum is Reipublicæ cauſſa abſit. Ubi ex Macedonia rediſſet C. Caſſius; tum ſi coram eum arguere vellent, cognita re ſenatum daturum operam uti ſatis fiat.* Nec reſponderi tantum iis gentibus, ſed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent quæ Patrum ſententia eſſet. Munera mitti legatis ex binis millibus æris cenſuerunt.

bbb 2 duobus

duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vaſa argentea quinq; ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agaſonibus,& equeſtria arma ac ſagula: & comitibus eorum veſtimenta liberis ſerviſque. Hæc miſſa: illa petentibus data, ut denorum equorum iis commercium eſſet, educendique ex Italia poteſtas fieret. legati cum Gallis miſſi trans Alpes, C. Lælius. M. Æmilius Lepidus: ad ceteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blaſio, T. Memmius. Multarum ſimul Græciæ Aſiæque civitatum legati Romam convenerunt. Primi Athenienſes introducti: *ii ſe quod navium habuerint militumq, P. Licinio conſuli & C. Lucretio prætori miſiſſe expoſuerunt, quibus eos non uſos: frumenti ſibi centum millia imperaſſe: quod quanquam ſterilem terram arent, ipſoſque etiam agreſtes peregrino frumento alerent, tamen ne deeſſent officio, confeciſſe: & alia quæ imperarentur, præſtare paratos eſſe.* Mileſii nihil præſtitiſſe memorantes, ſi quid imperare ad bellum ſenatus vellet, præſtare ſe paratos eſſe, polliciti ſunt. Alabandenſes templum urbis Romæ ſe feciſſe commemoraverunt, ludoſque anniverſarios ei Divæ inſtituiſſe: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Iovi optimo maximo attuliſſe, & ſcuta equeſtria trecenta, ea cui juſſiſſent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & ſacrificare liceret, petebant. Hoc Lampſaceni octogintorum pondo coronam afferentes petebant, commemorantes, *Diſceſſiſſe ſe à Perſeo, poſtquam Romanus exercitus in Macedoniam veniſſet, quum ſub ditione Perſei & ante Philippi fuiſſent. Pro eo,*

&

& quod imperatoribus Romanis omnia præſtitiſſent, id ſe tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur: & ſi pax cum Perſeo fieret, exciperentur, ne in regiam poteſtatem reciperentur. Ceteris legatis comiter reſponſum. Lampſacenos in ſociorum formulam referre, Q. Mænius prætor juſſus. munera omnibus in ſingulos binum millium æris data. Alabandenſes ſcuta reportare ad A. Hoſtilium conſulem in Macedoniam juſſi. Et ex Africa legati ſimul Carthaginienſium, tritici decies centum millia & hordei quingenta, indicantes ſe ad mare devecta habere, ut quo ſenatus cenſuiſſet, deportarent. *Id munus officiumque ſuum ſcire minus eſſe, quam pro meritis populi Romani & voluntate ſua: ſed ſæpe alias bonis in rebus utriuſque populi ſe gratorum fideliumque ſociûm muneribus functos eſſe.* Item Maſaniſſæ legati, tritici eandem ſummam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos. & ſi quid aliud opus eſſet, ut imperaret ſenatus: æque propenſo animo, ac quæ ipſe ultro pollicitus ſit, præſtaturum eſſe. Gratiæ & Carthaginienſibus & regi actæ; rogatique, ut ea quæ pollicerentur, ad Hoſtilium conſulem in Macedoniam deportarent. Legatis in ſingulos binûm milliûm æris munera miſſa. Cretenſium legatis, commemorantibus, ſe quantum ſibi imperatum à P. Licinio conſule eſſet ſagittariorum in Macedoniam miſiſſe; quum interrogati non infitiarentur, *Apud Perſea majorem numerum ſagittariorum quam apud Romanos militare* reſponſum eſt. *Si Cretenſes bene ac gnaviter deſtinarent potiorem populi Romani quam regis Perſei amicitiam habere; ſenatum quoque Romanum iis tamquam*

certis ſociis reſponſum daturum eſſe. Interea nunciarent ſuis, placere ſenatui, dare operam Cretenſes, ut quos milites inter præſidia regis Perſei haberent, eos primo quoque tempore domum revocarent. Cretenſibus cum hoc reſponſo dimiſſis, Chalcidenſes vocati: quorum legatio ipſo introitu, ob id quod Mictio princeps eorum pedibus captus lectica eſt introlatus, ultimæ neceſſitatis extemplo viſa res: in qua ita affecto excuſatio valetudinis, aut ne ipſi quidem petenda viſa foret, aut data petenti non eſſet. Quum ſibi nihil vivi reliquum præterquam linguam ad deplorandas patriæ ſuæ calamitates præfatus eſſet; expoſuit, *Civitatis primum ſua benefacta, & vetera, & ea quæ Perſei bello præſtitiſſent, ducibus exercitibuſque Romanis: tum quæ primo C. Lucretius in populares ſuos prætor Romanus ſuperbe, avare, crudeliter feciſſet: deinde quæ tum maxime L. Hortenſius faceret. Quemadmodum omnia ſibi, etiam iis quæ patiantur triſtiora, patienda eſſe ducant, potius quam ſe dedant Perſeo. Quod ad Lucretiam Hortenſiumque attineret; ſcire, tutius fuiſſe claudere portas, quam in urbem eos accipere. Quæ excluſiſſent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes eſſe: apud ſe templa omnibus ornamentis compilata, ſpoliataque ſacrilegiis. C. Lucretium navibus Antium devexiſſe. libera corpora in ſervitutem abrepta: fortunas ſociorum populi Romani direptas eſſe, & quotidie diripi. Nam ex inſtituto C. Lucretii, Hortenſium quoque in tectis hieme pariter atque æſtate navales ſocios habere, & domos ſuas plenas turba nautica eſſe. verſari inter ſe conjuges liberoſq; ſuos, quibus nihil neque dicere penſi, neque facere.* Accerſere in

ſenatum Lucretium placuit, ut diſceptaret coram purgaretque ſeſe. Ceterum multo plura præſens audivit, quam in abſentem jacta erant: & graviores potentioreſque acceſſere accuſatores duo Tribuni plebis, M. Iuvencius Thalna, & Cn. Aufidius. Ii non in ſenatu modo eum lacerarunt, ſed in concionem etiam pertracto, multis objectis probris diem dixerunt. Senatus juſſu Chalcidenſibus Q. Mænius prætor reſpondit. *Quæ bene meritos ſeſe, & ante, & in eo bello, quod geratur, de populo Romano dicant, ea & ſcire vera eos referre ſenatum, & perinde ac debeant grata eſſe. Quæ facta à C. Lucretio, fierique ab L. Hortenſio prætoribus Romanis querantur; ea neque facta, neque fieri voluntate ſenatus, quem non poſſe exiſtimare; qui ſciat, bellum Perſeo & ante Philippo patri ejus intuliſſe populum Romanum pro libertate Græciæ: non ut ea à magiſtratibus ſociis atque amicis paterentur. Literas ſe ad L. Hortenſium prætorem daturos eſſe. Quæ Chalcidenſes querantur acta, ea ſenatui non placere. Si qui in ſervitutem liberi veniſſent, ut eos conquirendos primo quoque tempore reſtituendoſque in libertatem curaret. Sociorum navalium neminem præter magiſtros in hoſpitia deduci æquum cenſere.* Hæc Hortenſio juſſu ſenatus ſcripta. Munera binûm millium æris legatis miſſa, & vehicula Mictioni publice locata, quæ eum Brunduſium commode perveherent. C. Lucretium ubi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accuſarunt, mulctamque decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis, omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile geſtum. nam nec hoſtes moverunt arma,

neque conſul in agrum eorum legiones induxit: & ſatis explorata pace ejus anni, milites duarum legionum Romanarum, intra dies ſexaginta, quam in provinciam venit, dimiſit. ſociorum nominis Latini exercitu maturè in hiberna Lunam & Piſas deducto, ipſe cum equitibus Galliæ provinciæ pleraque oppida adiit. Nuſquam alibi quam in Macedonia bellum erat: ſuſpectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaque & octo naves ornatas à Brundiſio ſenatus cenſuit mittendas ad C. Furium legatum Iſſam, qui cum præſidio duarum Iſſenſium navium inſulæ præerat. duo millia militum in eas naves ſunt impoſita, quæ Q. Mænius prætor, ex ſenatusconſulto in ea parte Italiæ, quæ objecta Illyrico eſt, conſcripſit: & conſul Hoſtilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum miſit, ut accolas Illyrici tutarentur. qui non contentus iis quas adduxerat copiis, auxilia ab ſociis corrogando, ad octo millia hominum vario genere armavit: peragrataque omni ea regione, ad Lychnidum Daſſaritiorum conſedit. Haudprocul inde Vſcana oppidum finium plerumque Perſei erat. decem millia civium habebat, & modicum, cuſtodiæ cauſſâ, Cretenſium præſidium. Inde nuncii ad Claudium occulti veniebant. *Si propius copias admoviſſet, paratos fore qui proderent urbem. Et operæpretium eſſe, non ſe amicoſque tantum, ſed etiam milites præda expleturum.* Spes cupiditati admota ita occæcavit animum, ut nec ex iis qui venerunt quemquam retineret, nec obſides, pignus futuros furto & fraude agendæ rei, poſceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantum

tantum ſtatuta profectus à Lychnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, poſuit caſtra. Quarta inde vigilia ſigna movit; mille fermè ad præſidium caſtrorum relictis: incompoſiti longo agmine effuſi, infrequentes, quum nocturnus error diſſiparet, ad urbem pervenerunt. Crevit negligentia, poſtquam neminem armatum in muris viderunt. Ceterum ubi primum ſub jactu teli fuerunt, duabus ſimul portis erumpitur. & ad clamorem erumpentium ingens ſtrepitus è muris ortus, ululantium mulierum cum crepitu undique æris: & incondita multitudo, turba immiſta ſervili, variis vocibus perſonabat. Hic tam multiplex undique objectus terror effecit, ne ſuſtinere primam procellam eruptionis Romani poſſent. itaque fugientes plures quam pugnantes interempti ſunt: vix duo millia hominum cum ipſo legato in caſtra perfugerunt. Quo longius iter in caſtra erat, eo plures feſſos conſectandi hoſtibus copia fuit. Ne moratus quidem in caſtris Appius, ut ſuos diſſipatos fuga colligeret (quæ res palatis per agros ſaluti fuiſſet, ad Lychnidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud proſpere in Macedonia geſta, ex Sexto Digitio Tribuno militum, qui ſacrificii cauſſa Romam venerat, ſunt audita. Propter quæ veriti Patres, ne quæ major ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam M. Fulvium Flaccum & M. Caninium Rebilum miſerunt; qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A. Hoſtilius conſul comitia conſulibus ſubrogandis ita ediceret, uti menſe Ianuario comitia haberi poſſent, & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Recio

prætori mandatum, ut edicto ſenatores omnes ex tota Italia (niſi qui Reipublicæ cauſſa abeſſent) Romam revocaret. Qui Romæ eſſent, ne quis ultra mille paſſuum ab Roma abeſſet. Ea uti ſenatus cenſuit, ſunt facta. Comitia conſularia ante diem quintum Calendas Septembris fuere. Creati conſules ſunt Q. Marcius Philippus iterum, & Cn. Servilius Cæpio. poſt diem tertium prætores ſunt facti C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Deſignatis prætoribus, præter duas urbanas, quatuor provinciæ ſunt decretæ; Hiſpania, & Sardinia, & Sicilia, & claſſis. Legati ex Macedonia, exacto admodum menſe Februario, redierunt. Hi *quas res ea æſtate proſpere geſſiſſet rex Perſeus, referebant: quantuſque timor ſocios populi Romani cepiſſet; tot urbibus in poteſtatem regis redactis. Exercitum conſulis infrequentem commeatibus vulgo datis per ambitionem eſſe: culpam ejus rei conſulem in tribunos militum, contra illos in conſulem conferre. Ignominiam Claudii temeritate acceptam, elevare eos Patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conſcriptos ibi milites amiſſos referebant.* Conſules deſignati ubi primum magiſtratum iniſſent, de Macedonia referre ad ſenatum juſſi: deſtinatæque provinciæ iis ſunt, Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum eſt: tertio die poſt Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui, L. Flamininus augur: pontifices duo deceſſerunt, L. Furius Philus, & C. Livius Salinator. in locum Furii T. Manlium Torquatum, in Livii

M. Ser-

M. Servilium pontifices legerunt. Principio inſequentis anni quum conſules novi Q. Marcius & Q. Servilius de provinciis retuliſſent, primo quoque tempore aut comparare eos inter ſe Italiam & Macedoniam, aut ſortiri placuit. Priuſquam id ſors cerneret, in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utramque provinciam quod res deſideraret ſupplementi decerni. In Macedoniam peditum Romanorum ſex millia, ſociorum nominis Latini ſex millia: equites Romanos ducentos quinquaginta, ſocios trecentos. Veteres milites dimitti, ita ut in ſingulas Romanas legiones, ne plus ſena millia peditum, trecenti equites eſſent. Alteri conſuli nullus certus finitus numerus civium Romanorum, quem in ſupplementum legeret. id modo finitum, ut duas legiones ſcriberet, quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum major quam collegæ decretus numerus: peditum decem millia & ſexcenti equites. quatuor præterea legiones ſcribi juſſæ, quæ ſi quo opus eſſet educerentur. Tribunos militum non permiſſum, ut conſules facerent: populus creavit. Sociis nominis Latini ſexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret ſi quo res poſceret. Macedonia maximè curam præbebat. in claſſem mille ſocii navales cives Romani, libertini ordinis ex Italia ſcribi juſſi: totidem ut ex Sicilia ſcriberentur: &, cui ea provincia eveniſſet, mandatum, ut eos in Macedoniam ubicunque claſſis eſſet, deportandos curaret. In Hiſpaniam tria millia peditum Romanorum in ſupplementum, trecenti equi-

equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & triginta equites. Et ſociis imperare prætor, cui Hiſpania obveniſſet, juſſus quatuor millia peditum, & trecentos equites. Non ſum neſcius, ab eadem negligentia qua nihil Deos portendere vulgo nunc credant; neque nunciari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. ceterum & mihi vetuſtas res ſcribenti, neſcio quo pacto antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentiſſimi viri publicè ſuſcipienda cenſuerint, ea pro dignis habere quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno ſunt nunciata: facem in cœlo conſpectam, & bovem fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis ſpecies affulſerat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymavit. in urbe Romana duo æditui nunciarunt, alter, in æde Fortunæ anguem jubatum à compluribus viſum eſſe: alter, in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle eſt, duo diverſa prodigia: palmam in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Duo non ſuſcepta prodigia ſunt, alterum quod in privato loco factum eſſet, palmam enatam impluvio ſuo T. Marcius Figulus nunciabat. alterum, quod in loco peregrino, Fregellis in domo L. Atrei haſta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arſiſſe, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum cauſſa libri à decemviris aditi, quadraginta majoribus hoſtiis, quibus Diis conſules ſacrificarent. & addiderunt, ut ſupplicatio

fieret,

fieret, cunctique magiſtratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus ſacrificarent, populusque coronatus eſſet. Omnia uti decemviri præierunt, facta. Cenſoribus deinde creandis comitia edicta ſunt. petierunt cenſuram principes civitatis C. Valerius Lævinus, L. Poſtumius Albinus, P. Mucius Scævola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos cenſores creavit populus Romanus. Quum delectus habendi major quam alias propter Macedonicum bellum cura eſſet, conſules plebem apud ſenatum accuſabant, quod & juniores non reſponderent. Adverſus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni plebis cauſſam egerunt. *Non conſulibus, ſed ambitioſis conſulibus delectum difficilem eſſe. neminem invitum militem ab iis fieri. Id ita ut eſſe ſcirent & Patres Conſcripti; prætores, quibus & vis imperii minor & auctoritas eſſet, delectum, ſi ita ſenatui videretur, perfecturos eſſe.* Id prætoribus magna Patrum conſenſione, non ſine ſuggillatione conſulum, mandatum eſt. Cenſores ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt; *Legem cenſui cenſendo dicturos eſſe, ut præter commune omnium civium jusjurandum hæc adjurarent: Tu minor annis ſex & quadraginta es, tuque ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii cenſorum ad delectum prodito: & quotiescunque delectus erit, quicumque cenſores magiſtratum habebunt, ſi miles factus non eris, in delectu prodibit.* Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abeſſe; edixerunt de militibus P. Ælio, C. Popillio conſulibus, poſtve eos conſules in Macedoniam

ſcriptis:

ſcriptis: *Ut qui eorum in Italia eſſent, intra dies triginta cenſi prius apud ſeſe, in provinciam redirent. qui in patris aut avi poteſtate eſſent, eorum nomina ad ſe ederentur. Miſſorum quoque cauſſas ſeſe cogniturος eſſe: & quorum ante emerita ſtipendia gratioſa miſſio ſibi viſa eſſet, eos milites fieri juſſuros.* Hoc edicto literiſque cenſorum per fora & conciliabula dimiſſis, tanta multitudo juniorum Romam convénit, ut gravis urbi turba inſolita eſſet. Præter delectum eorum, quos in ſupplementum mitti oportebat, quatúor à C. Sulpicio prætore ſcriptę legiones ſunt, intraque undecim dies delectus eſt perfectus. Conſules deinde ſortiti provincias ſunt. nam prætores propter juriſdictionem maturius ſortiti erant. Vrbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat, Hiſpaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, claſſem C. Marcius Figulus erat ſortitus. conſulum Q. Servilio Italia, Q. Marcio Macedonia obvenit. Latiniſque actis, Marcius extemplo eſt profectus. Cepione deinde referente ad ſenatum, quas ex novis legionibus duas legiones ſecum in Galliam duceret; decrevêre Patres, ut C. Sulpicius, M. Claudius prætor ex his quas ſcripſiſſent legionibus, quas videretur, conſuli darent. Indigne patiente prætorum arbitrio conſulem ſubjectum, dimiſſo ſenatu ad tribunal prętorum ſtans poſtulavit, ex Senatuſconſulto deſtinarent ſibi duas legiones. prætores conſuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde cenſores legerunt: M. Æmilius Lepidus princeps, ab tertiis jam cenſoribus lectus. Septem è ſenatu ejecti ſunt. In cenſu accipiendo populi, milites ex

Mace-

Macedonico exercitu, qui quam multi abeſſent ab ſignis, cenſus docuit, in provinciam cogebant: cauſſas ſtipendiis miſſorum cognoſcebant: & cujus nondum juſta miſſio viſa eſſet, ita jusjurandum adigebant: *Ex tui animi ſententia, tu ex edicto C. Claudii, Ti. Sempronii cenſorum in provinciam Macedoniam redibis, quod ſine dolo malo facere poteris?* In equitibus recenſendis triſtis admodum eorum atque aſpera cenſura fuit: multis equos ademerunt. in ea re quum equeſtrem ordinem offendiſſent, flammam invidiæ adjecêre, edicto quo edixerunt, *Ne quis eorum qui Q. Fulvio, A. Poſtumio cenſoribus publica vectigalia aut ultro tributa conduxiſſent, ad haſtam ſuam accederet, ſociuſve aut affinis ejus conductionis eſſet.* Sæpe id querendo veteres publicani, quum impetrare nequiſſent ab ſenatu, ut modum poteſtati cenſoriæ imponerent; tandem tribunum plebis P. Rutilium, ex rei privatæ contentione iratum cenſoribus, patronum cauſſæ nacti ſunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via adverſus ædes publicas demoliri juſſerunt, quod publico inædificatus eſſet. appellati à privato tribuni, quum præter Rutilium nemo intercederet, cenſores ad pignora capienda miſerunt: mulctamque pro concione privato dixerunt. Hic contentione orta, quum veteres publicani ſe ad tribunum contuliſſent; rogatio repente ſub unius tribuni nomine promulgatur: *Quæ publica vectigalia, ultro tributa, C. Claudius & Ti. Sempronius locaſſent, ea rata locatio ne eſſet. de integro locarentur, & ut omnibus redimendi & conducendi promiſcue jus eſſet.* Diem ad ejus rogationem concilio tribunus plebis dixit. qui poſtquam venit,

venit, ut cenſores ad diſſuadendum proceſſerunt, Graccho dicente, ſilentium fuit. quum Claudio obſtreperetur, audientiam facere præconem juſſit. Eo facto, avocatam à ſe concionem tribunus queſtus, & in ordinem ſe coactum, ex Capitolio ubi erat concilium, abiit. Poſtero die ingentes tumultus ciére. Ti. Gracchi primum bona conſecravit, quod in mulcta pignoribuſque ejus qui tribunum appellaſſet, interceſſioni non parendo, ſe in ordinem coëgiſſet. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab ſe avocaſſet: & utrique cenſori perduellionem ſe judicare pronunciavit; diemque comitiis à C. Sulpicio prætore urbano petiit. Non recuſantibus cenſoribus qui minus primo quoque tempore judicium de ſe populus faceret, in ante dies VIII & VII Calend. Octobr. comitiis perduellionis dicta dies. Cenſores extemplo in atrium Libertatis aſcenderunt: & ibi ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario, & dimiſſis ſervis publicis, negarunt, ſe prius quidquam publici negotii geſturos, quam judicium populi de ſe factum eſſet. Prior Claudius cauſſam dixit. & quum ex duodecim centuriis equitum octo cenſorem condemnaſſent, multæque aliæ primæ claſſis; extemplo principes civitatis in conſpectu populi annulis aureis poſitis, veſtem mutarunt, ut ſupplices plebem circumirent. Maxime tamen ſententiam vertiſſe dicitur Ti. Gracchus, quod quum clamor undique plebis eſſet, periculum Graccho non eſſe, conceptis verbis juravit, ſi collega damnatus eſſet, non exſpectato de ſe judicio, comitem exilii ejus futurum. Adeo tamen ad extremum ſpei venit reus, ut octo centuriæ ad damnationem

nem

nem defuerint. Abſoluto Claudio, tribunus plebis negavit ſe Gracchum morari. Eo anno poſtulantibus à ſenatu Aquileienſium legatis, ut numerum colonorum augeret, mille & quingentæ familiæ ex Senatusconſulto ſcriptæ: triumvirique qui eas deducerent, miſſi ſunt, T. Annius Luſcus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popillius & Cn. Octavius legati, qui in Græciam miſſi erant, Senatusconſultum Thebis primum recitatum, per omnes Peloponneſi urbes circumtulerunt, Ne quis ullam rem in bellum magiſtratibus Romanis conferret, præterquam quod ſenatus cenſuiſſet. Hoc fiduciam in poſterum quoque præbuerat, levatos ſe oneribus impenſiſque, quibus alia aliis imperantibus exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato, benigne locuti auditique. egregia ſpe futuri ſtatus fidiſſima gente relicta, in Ætoliam trajecerunt. Ibi nondum quidem ſeditio erat, ſed omnia ſuſpecta, criminumque inter ipſos plena. ob quæ obſidibus poſtulatis, neque exitu rei impoſito, in Acarnaniam inde profecti legati ſunt. Thyrii concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum poſtulare, ut præſidia in urbes ſuas inducerentur, adverſus amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recuſare, ne quod bello captis & hoſtibus mos eſſet, id pacatæ & ſociæ civitates ignominiæ acciperent. Iuſta deprecatio hæc viſa. Lariſſam ad Hoſtilium proconſulem, (ab eo enim miſſi erant) legati redierunt. Octavium retinuit ſecum. Popillium cum mille fermè militibus in hibernia Ambraciam miſit. Perſeus principio hiemis

hiemis egredi Macedoniæ finibus non auſus, ne qua in regnum vacuum irrumperent Romani, ſub tempus brumæ, quum inexſuperabiles ab Theſſalia montes nivis altitudo facit, occaſionem eſſe ratus, frangendi finitimorum ſpes animoſque, ne quid averſo ſe in Romanum bellum periculi ſubeſſet, quum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præſtarent, Dardanos recens domuiſſet bello, ſolum infeſtum eſſe Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipſis quietis Illyriis, & aditum præbentibus Romanis, ſi domuiſſet proximos Illyriorum, Gentium quoque regem jam diu dubium in ſocietatem pellici poſſe; cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus levium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum ſumpto, juſſoque apparatu oppugnandarum urbium ſequi, tertio die ad Vſcanam (Peneſtianæ terræ ea maximè urbs eſt) poſuit caſtra: prius tamen quam vim admoveret, miſſis qui tentarent nunc præfectorum præſidii, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum juventute Illyriorum Romanum præſidium. Poſtquam nihil pacati referebant, oppugnare eſt adortus, & corona eam capere conatus eſt. quum ſine intermiſſione interdiu noctuque alii aliis ſuccedentes, pars ſcalas muris, ignem portis inferrent, ſuſtinebant tamen eam tempeſtatem propugnatores urbis: quia ſpes erat, neque hiemis vim diutius pati Macedonas in aperto poſſe, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut poſſet morari. Ceterum, poſtquam vineas agi

turreſque excitari viderunt, victa pertinacia eſt. nam præterquam quod adverſus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in nec opinata obſidione. Itaque quum ſpei nihil ad reſiſtendum eſſet, C. Carvilius Spoletinus, & C. Afranius à præſidio Romano miſſi, qui à Perſeo peterent: primo, ut armatos ſuaque ſecum ferenteis abire ſineret: dein ſi id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisque fidem acciperent. Promiſſum id benignius eſt ab rege, quam præſtitum. exire enim ſua ſecum efferentibus juſſis, primum arma ademit. his urbe egreſſis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vſcanenſes ſe urbemque dediderunt. Perſeus præſidio Vſcanæ impoſito, multitudinem omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis (quatuor millia autem hominũ erant, præter principes) in cuſtodiam civitatum diviſis, Vſcanenſibus Illyriiſque venditis, in Peneſtinam exercitum reducit, ad Oæneum oppidum in poteſtatem redigendum: & alioqui opportune ſitum; & tranſitus ea eſt in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens caſtellum, Draudacum nomine, peritorum quidam regiones ejus, nihil Oæneo capto opus eſſe ait, niſi in poteſtate & Draudacum ſit. opportunius enim ad omnia poſitum eſſe. Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt ſeſe. Qua ſpe celeriore deditione erectus, poſtquam animadvertit quantus agminis ſui terror eſſet, undecim alia caſtella eodem metu in poteſtatem redegit. ad perpauca vi opus fuit, cetera voluntate dedita; & in his recepti mille & quin-

genti

genti diſpoſiti per præſidia milites Romani. Magno uſui Carvilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo, nihil in ipſos ſævitum. ad Oæneum perventum eſt, quod ſine juſta oppugnatione capi non poterat; & majore aliquanto quam cetera juventute, & validum oppidum mœnibus erat. & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat: hæc ſpem ad reſiſtendum oppidanis dabant. Perſeus, circumvallato oppido, aggerem à parte ſuperiore ducere inſtituit, cujus altitudine muros ſuperaret. quod opus dum perficitur, crebris interim prœliis, quibus per excurſiones & mœnia ſua oppidani tutabantur, & opera hoſtium impediebant, magna eorum multitudo variis caſibus abſumpta eſt: & qui ſupererant, labore diurno nocturnoque, & vulneribus inutiles erant. Vbi primum agger injunctus muro eſt, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, tranſcendit: & ſcalis multis ſimul partibus impetus in urbem eſt factus: puberes omnes interfecti ſunt: conjuges, liberoſque eorum in cuſtodiam dedit: prædæ alia militum ceſſère. Stuberam inde victor revertens, ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium, exulantem apud ſe, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponeret æſtatis ejus hiemiſque acta ſua adverſus Romanos; Dardanoſque. adjicerent recentia in Illyrico hibernæ expeditionis opera. hortarentur Gentium in amicitiam ſecum & cum Macedonibus jungendam. Hi tranſgreſſi jugum Scordi montis, per Illyrici ſolitudines, quas de induſtria populando Macedones fecerant, ne tranſitus faciles Dardanis in Illyricum aut Mace-

doniam

doniam eſſent, Scodram labore ingenti tandem pervenerunt. Liſſi rex Gentius erat. eo acciti legati mandata exponentes, benigne auditi ſunt: qui reſponſum ſine effectu tulerunt; Voluntatem ſibi non deeſſe ad bellandum cum Romanis: ceterum ad conandum id quod velit, pecuniam maxime deeſſe. Hæc Stuberam retulere regi, tum maximè captivos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati, addito Glaucia ex numero cuſtodum corporis, remittuntur, ſine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perſeus, in Peneſtas rurſum exercitum reducit: firmatiſque Vſcanæ, & circa eam per omnia caſtella quæ receperant, præſidiis, in Macedoniam ſeſe recipit. L. Cælius, legatus Romanus præerat Illyrico: qui movere non auſus, quum in iis locis rex eſſet, poſt profectionem demum ejus conatus in Peneſtis Vſcanam recipere, à præſidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulſus, Lychnidum copias reduxit. Inde poſt dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum ſatis valida manu in Peneſtas miſit; ad obſides ab his urbibus quę in amicitia cum fide permanſerant accipiendos. Procedere etiam in Parthinos (ii quoque obſides dare pepigerant) juſſit: ab utraque gente ſine tumultu exigi. Peneſtarum obſides Apolloniam, Parthinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) miſſi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri caſtellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Theſprotorumque, præter Romanum exercitum, ad ſex millia hominum

ſecum adduxit: neque operæ precium fecit; Cleva qui relictus à Perſeo erat cum valido præſidio defendente. Et Perſeus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu luſtrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validiſſima tum urbs Ætoliæ erat: ſita eſt ſuper Ambracium ſinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eo profectus eſt; & equitibus trecentis: quos pauciores propter anguſtias viarum & aſperitatem duxit. Tertio die quum perveniſſet ad Citium montem, vix tranſgreſſus propter altitudinem nivis, locum quoque caſtris ægrè invenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempeſtas eſſet; cum ingenti vexatione, præcipuè jumentorum, altero die ad templum Iovis, quem Nicęum vocant, poſuit caſtra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenſo, retentus altitudine amnis, manſit. Quo ſpacio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progreſſus iter, obvium Archidamum principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli caſtra poſita. Inde altero die ad Stratum perventum: ubi prope Acheloum amnem caſtris poſitis, quum expectaret effuſos omnibus portis Ætolos in fidem ſuam venturos, clauſas portas, atque ipſa ea nocte qua venerat receptum Romanum præſidium cum C. Popillio legato, invenit. Principes qui præſentis Archidami auctoritate compulſi regem accerſierant, obvium egreſſo Archidamo certiores facti, locum adverſæ factioni dederant, ad Popillium cum mille peditibus ab Ambracia accerſendum. In tempore & Dinarchus

chus præfectus equitum gentis Ætolorum cum ſexcentis peditibus & equitibus centum venit. Satis conſtabat, eum, tanquam ad Perſea tendentem, Stratum veniſſe: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis ſe, adverſus quos venerat, junxiſſe. Nec Popillius ſecurior quam debebat eſſe, inter tam mobilia ingenia erat. claves portarum cuſtodiamque murorum ſuæ extemplo poteſtatis fecit: Dinarchum Ætolosque cum juventute Stratiorum in arcem per præſidii ſpeciem amovit. Perſeus, ab imminentibus ſuperiori parti urbis tumulis tentatis colloquiis. quum obſtinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia paſſuum ab urbe trans Petitarum amnem poſuit caſtra. Ibi concilio advocato, quum Archidamus Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infeſto tempore anni cenſerent, nullis præparatis commeatibus; *quum inopiam prius obſidentes quam obſeſſi ſenſuri eſſent, maxime quod hoſtium haud procul inde hiberna erant*; territus in Aperantiam caſtra movit. Aperantii eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemq; conſenſu omnium acceperunt: is ipſe cum octingentorum militum præſidio his eſt præpoſitus. Rex cum minore vexatione jumentorum hominumque quam venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obſidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Perſei, ſummovit. Clevas cum præſidio impigrorum juvenum inſecutus, ſub radicibus prope inviis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius ſuperatis anguſtiis, in campo quem Eleona vocant, ſtativa dierum

paucorum

paucorum habuit. Interim Clevas aſſumpto Philoſtrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonenſem tranſcendit. Macedones ad depopulationem profecti. Philoſtratus cum cohorte ſua in inſidiis loco obſcuro conſedit, in palatos populatores quum erupiſſent ab Antigonea armati, fugientes eos perſequentes effuſius in vallem infeſtam ab hoſtibus præcipitant. ibi ad mille occiſis, centum ferme captis, ubique proſpere geſta re, prope ſtativa Appii caſtra movent, ne qua vis ſociis ſuis ab Romano exercitu inferri poſſit. Appius nequiquam in his locis terens tempus, dimiſſis Chaonumque, & ſi qui alii Epirotæ erant præſidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regreſſus, per Parthinorum ſocias urbes in hiberna militibus dimiſſis, ipſe Romam ſacrificii cauſſa rediit. Perſeus ex Peneſtrarum gente mille pedites, ducentos equites revocatos, Caſſandriam, præſidio ut eſſent, miſit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum deſtitit, quum appareret quantum in eo præſidii eſſet: nec tamen impetrare ab animo poſſet, ut impenſam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

* * * *

EPITOME

LIBRI XLIV.

Quintus Marcius Philippus per invios ſaltus penetravit in Macedoniam, complureſque urbes occupavit. Rhodii miſere legatos Romam, minantes, ut Perſeo eſſent auxilio, niſi populus Romanus

manus cum eo pacem atque amicitiam conjungeret. indigne id latum. Quum id bellum L. Æmilio Paullo ſequentis anni conſuli iterum mandatum eſſet, Paullus in concione precatus eſt, ut quicquid diri populo Romano immineret, in domum ſuam converteretur: & in Macedoniam profectus, Perſeum vicit, univerſamque Macedoniam in poteſtatem redegit. Antequam confligeret, C. Sulpicius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod Luna nocte proxima defectura eſſet. Gentius quoque rex Illyriorum, quum rebellaſſet, ab Anicio prætore victus venit in deditionem, & cum uxore, & liberis, & propinquis, Romam miſſus. Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt: querentes de Antiocho Rege Syriæ, quod eis bellum inferret. Perſeus ſollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia is pecuniam quam promiſerat, non dabat, ab eis relictus eſt.

PRINCIPIO veris, quod hiemem eam qua hæc geſta ſunt inſecutum eſt, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus conſul cum quinque millibus (quod in ſupplementum legionum ſecum trajecturus erat) Brunduſium pervenit. M. Popillius conſularis & alii pari nobilitate adoleſcentes tribuni militum in Macedonicas legiones conſulem ſecuti ſunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus prætor, cui claſſis provincia evenerat, Brunduſium venit: & ſimul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde conſul ad Ambraciam egreſſus, itinere terreſtri petit Theſſaliam. Prætor, ſuperato

Leucata, Corinthium ſinum invectus, & Creuſæ relictis navibus, terra & ipſe per mediam Bœotiam, diei unius expedito itinere, Chalcidem ad claſſem contendit. Caſtra eo tempore A. Hoſtilius in Theſſalia circa Palæpharſalum habebat; ſicut nulla re bellica memorabili geſta, ita ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſa licentia formato milite; & ſociis cum fide cultis, & ab omni genere injuriæ defenſis. Audito ſucceſſoris adventu, quum arma, viros, equos cum cura inſpexiſſet, ornato exercitu obviam venienti conſuli proceſſit. Et primus eorum congreſſus ex dignitate ipſorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis * Proconſul enim ad exercitum. Paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. orſus à parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem; adjecit poſt, *Scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, injurias in populum Romanum, dereptiones ſociarum urbium contra fœdus: ea omnia quam Diis quoque inviſa eſſent, ſenſurum in exitu rerum ſuarum. Favere enim pietati fideique Deos, per quæ populus Romanus ad tantum faſtigii venerit. Vires deinde populi Romani jam terrarum orbem complectentis cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparavit. quanto majores Philippi Antiochiq; opes non majoribus copiis fractas eſſe?* Hujus generis adhortatione accenſis militum animis, conſultare de ſumma gerendi belli cœpit. Eo & Cn. Marcius prætor à Chalcide claſſe accepta venit. Placuit, non ultra morando in Theſſalia tempus terere, ſed movere extemplo caſtra, atq; pergere inde in Macedoniam. & prætorem dare

operam,

operam, ut eodem tempore claſſis quoque invehatur hoſtium littoribus. Prætore dimiſſo, conſul, menſtruum juſſo milite ſecum ferre, profectus decimo poſt die quam exercitum acceperat, caſtra movit: & unius diei progreſſus iter, convocatis itinerum ducibus, quum, exponerent in concilio, juſſiſſet, qua quiſque dicturus eſſet; ſummotis iis, qua potiſſimum peteret, retulit ad concilium. Aliis per Pythium placebat via: aliis per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hoſtilius conſul: aliis præter Aſcuridem paludem. Reſtabat aliquantum viæ communis: itaque in id tempus, quo propè divortium itinerum caſtra poſituri erant, deliberatio ejus rei differtur. in Perræbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen ſtativa habuit, ad conſulendum rurſus, quam potiſſimum capeſſeret viam. Per eoſdem dies Perſeus, quum appropinquare hoſtem ſciret, quod iter petiturus eſſet ignarus omnes ſaltus inſidere præſidiis ſtatuit. In jugum Cambuniorum montium (Voluſtana ipſi vocant) decem millia levis armaturæ juvenum cum duce Aſclepiodoro mittit: ad caſtellum quod ſuper Aſcuridem paludem erat Lapathus vocatur locus) Hippias tenere ſaltum cum duodecim millium Macedonum præſidio juſſus. Ipſe cum reliquis copiis primo circa Dium ſtativa habuit. deinde adeo, ut obtorpuiſſe inops conſilii videretur, cum equitibus expeditis, littore nunc Heracleam, nunc Philan percurrebat; eodem inde curſu Dium repetens. Interim conſuli ſententia ſtetit, eo ſaltu ducere, ubi propter Octolophum diximus regis caſtra Philippi fuiſſe. Præmitti tamen quatuor millia arma-

 torum

torum ad loca opportuna præoccupanda placuit: queis præpoſiti ſunt M. Claudius & Q. Marcius conſulis filius. confeſtim univerſæ copiæ ſequebantur. Ceterum adeo ardua & aſpera & confragoſa via fuit, ut præmiſſi expediti biduo quindecim millium paſſuum ægrè itinere confecto, caſtra poſuerint: turrim Eudieru, quem cœpere locum appellant. Inde poſtero die ſeptem millia progreſſi, tumulo haud procul hoſtium caſtris capto, nuncium ad conſulem remittunt: perventum ad hoſtem eſſe, loco ſe tuto & ad omnia opportuno conſediſſe. *ut quantum extendere iter poſſet, conſequeretur.* Solicito conſuli, & propter itineris difficultatem quod ingreſſus erat, & eorum vicem quos paucos inter media præſidia hoſtium præmiſerat, nuncius ad Aſcuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipſi fiducia eſt, conjunctiſque copiis, caſtra tumulo qui tenebatur, qua aptiſſimum ad loci naturam erat, ſunt acclinata. Non hoſtium modo caſtra, quæ paulo plus mille paſſuum aberant, ſed omnis regio ad Dium & Philam, oraque maris, late patente ex tam alto jugo proſpectu, oculis ſubjicitur. Quæ res accendit militi animos, poſtquam ſummam belli, ac regias omnes copias, terramque hoſtilem tam è propinquo conſpexerunt. Itaque quum alacres, protinus duceret ad caſtra hoſtium, conſulem hortarentur; dies unus feſſis labore viæ ad quietem datus eſt. tertio die, parte copiarum ad præſidium caſtrorum relicta, conſul ad hoſtem ducit. Hippias nuper ad tuendum ſaltum ab rege miſſus erat: qui ex quo caſtra Romana in tumulo conſpexit, præparatis ad

certamen animis ſuorum, venienti agmine Conſulis obvius fuit: & Romani expediti ad pugnam exierant, & hoſtes. levis armatura erat promptiſſimũ genus ad laceſſendum certamen. Congreſſi igitur, extemplo tela conjecerunt: multa utrimque vulnera temerario incurſu & accepta & illata: pauci utriuſque partis ceciderunt. Irritatis in poſterum diem animis, majoribus copiis atque infeſtius concurſum ab illis, ſi loci ſatis ad explicandam aciem fuiſſet: jugum montis in anguſtum dorſum cuneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cetera multitudo, præcipuè qui gravium armorum erant, ſpectatores pugnæ ſtabant. levis armatura etiam per anfractus jugi procurrere, & ab lateribus cum levi armatura conſerere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere. ac pluribus ea die vulneratis quam interfectis, prœlium nocte diremptum eſt. Tertio die egere conſilio Romanus imperator: nam neque manere in jugo inopi, neque regredi ſine flagitio atque etiam periculo. ſed cedenti ex ſuperioribus locis inſtare hoſtis poterat: nec aliud reſtabat, quam audacter commiſſum, pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Ventum quidem erat eo, ut ſi hoſtem ſimilem antiquis Macedonum regibus habuiſſet conſul, magna clades accipi potuerit. ſed quum ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millibus propè clamorem & ſtrepitum pugnantium audiret; nec auxit copias integros feſſis ſubmittendo: neque ipſe, quod plurimum intererat, certamini affuit. quum Romanus imperator major

ſexaginta annis, & prægravis corpore, omnia militaria munera ipſe impigre obiret. Egregiè ad ultimum inaudacter commiſſo perſeveravit: &,Popillo relicto in cuſtodia jugi,per invia tranſgreſſus,præmiſſis qui repurgarent iter, Attalum & Miſagenem, cum ſuæ gentis utrumque auxiliaribus, prœſidio eſſe ſaltum aperientibus, jubet. ipſe equites impedimentaque præ ſe habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor deſcendentibus cum ruina jumentorum ſarcinarumque: progreſſis vix dum quatuor millia paſſuum, nihil optabilius eſſe, quam redire qua venerant,ſi poſſent. Hoſtilem propè tumultum agmini elephanti præbebant: qui ubi ad invia venerant, dejectis rectoribus, cum horrendo ſtridore pavorem ingentem equis maximè incuriebant; donec traducendi eos ratio inita eſt. Per proclive ſumpto faſtigio, longi duo validi aſſeres, ex inferiore parte in terra defigebantur; diſtantes inter ſe paulo plus quam quanta belluæ latitudo eſt. in eos tranſverſi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, ut pons eſſet, injungebantur: humuſque inſuper injiciebatur. modico deinde infra intervallo,ſimilis alter pons: inde tertius, & plures ex ordine, qua rupes abſciſſæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cujus priuſquam in extremum procederet, ſuccisis aſſeribus collapſus pons, uſque alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat: alii elephanti pedibus inſiſtentes, alii clunibus ſubſidentes prolabebantur. ubi planicies altera pontes excepiſſet eos, rurſus ſimili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem perventum eſt. Paulo plus

ſeptem

ſeptem millia die Romani proceſſerunt: minimum pedibus itineris confectum., plerumque provolventes ſe ſimul cum armis aliiſque oneribus, cum omni genere vexationis proceſſerunt: adeo ut ne dux quidem & auctor itineris infitiaretur, parva manu deleri omnem exercitum potuiſſe. Nocte ad modicam planiciem pervenerunt: neque an infeſtus is locus eſſet, ſeptus undique, circumſpiciendi ſpatium fuit. vix tandem ex inſperato ſtabilem ad inſiſtendum nactis locum, poſtero quoque die in tam cava valle opperiri Popillium ac relictas cum eo copias neceſſe fuit: quos & ipſos quum ab nulla parte hoſtis terruiſſet, locorum aſperitas hoſtiliter vexavit. Tertio die conjunctis copiis eunt per ſaltum, quem incolæ Callipeucen appellant. quarta inde die per æque invia, ſed aſſuetudine peritius & meliore cum ſpe, quod nec hoſtis uſquam apparebat, & mari appropinquabant, digreſſi in campos, inter Heraceum & Libethrum poſuerunt caſtra peditum: quorum pars major tumulos tenebat. ii vallem, campi quoque partem ubi eques tenderet, amplectebantur. Lavanti regi dicitur nunciatum, hoſtes adeſſe. quo nuncio quum pavidus exiluiſſet è ſolio, victum ſe ſine prœlio clamitans, proripuit, & ſubinde per alia atque alia pavida conſilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam, alterum Aſclepiodorum, ubi pecunia depoſita erat, ex præſidiis revocat: omneſque aditus aperit bello. Ipſe ab Dio auratis ſtatuis omnibus raptim, ne præda hoſti eſſent, in claſſem congeſtis, ocius demigrare Pydnam cogit: & quę temeritas conſulis videri potuiſſet (quod eo proceſſiſſet, unde invito hoſte regredi nequiret)

eam non inconſultam audaciam fecit. Duos enim ſaltus, per quos inde evadere poſſent, habebant Romani: unum per Tempe in Theſſaliam, alterum in Macedoniam præter Dium; quæ utraque regiis tenebantur præſidiis. Itaque ſi dux intrepidus decem dies primam ſpeciem appropinquantis terroris ſuſtinuiſſet, neque receptus Romanis per Tempe in Theſſaliam, neque commeatibus pervehendis eo patuiſſet iter. Sunt enim Tempe, ſaltus, etiamſi non bello fiat infeſtus, tranſitu difficilis. nam pręter anguſtias per quinq; millia, qua exiguum jumento onuſto iter eſt, rupes utrimque ita abſciſſæ ſunt, ut deſpici vix ſine vertigine quadam ſimul oculorum animique poſſit. terret & ſonitus & altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tum ſuapte natura infeſtus, per quatuor diſtantia loca præſidiis regis fuit inſeſſus. unum in primo aditu ad Gonnum erat: alterum Condylon caſtello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipſi, qua & media & anguſtiſſima vallis eſt, impoſitum: quam vel decem armatis tueri facile eſt. Intercluſo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu; ipſi montes, per quos deſcenderant, repetendi erant. quod ut furto fefellerant, ita propalam, tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus, non poterant: & experta difficultas, ſpem omnem incidiſſet. Supererat nihil aliud intemere commiſſo, quam in Macedoniam ad Dium per medios evadere hoſtes: quod, niſi Dii mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. Nam quum Olympi radices montis, paulo plus quam mille paſſuum ad mare relinquant ſpatium,

tium, cujus dimidium loci occupat oſtium late reſtagnans Baphyri amnis, partem planiciei aut Iovis templum, aut oppidum tenet; reliquum per exiguum foſſa modica valloque claudi poterat, & ſaxorum ad manum ſilveſtriſque materiæ tantum erat, ut vel murus objici turreſque excitari potuerint. Quorum nihil quum diſpexiſſet cæcata mens ſubito terrore, nudatis omnibus pręſidiis patefactiſq; bello, ad Pydnam refûgit. Conſul plurimum & præſidii & ſpei cernens in ſtultitia & ſegnitie hoſtis, remiſſo nuncio ad Sp. Lucretium Lariſſam, ut caſtella relicta ab hoſte, circa Tempe occuparet; præmiſſo Popillio, ad explorandos tranſitus circa Dium, poſtquam patere omnia in omnes partes animadvertit; ſecundis caſtris pervenit ad Dium: metarique ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco violaretur, juſſit. Ipſe urbem ingreſſus, ſicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine ſtatuarum, munitamque egregiè, vix ſatis credere in tantis rebus ſine cauſſa relictis non aliquem ſubeſſe dolum. Vnum diem ad exploranda circa omnia moratus, caſtra movet: ſatiſque credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn proceſſit. Poſtero die progreſſus, Agaſſam urbem, tradentib⁹ ſeſe ipſis, recepit: & ut reliquorum Macedonum animos ſibi conciliaret, obſidibus contentus, ſine præſidio relinquere ſe eis urbem, immuneſque ac ſuis legibus victuros, eſt pollicitus. Progreſſus inde diei iter, ad Aſcordum flumen poſuit caſtra: & quantum procederet longius à Theſſalia, eo majorem rerum omnium inopiam ſentiens, regreſſus ad Dium eſt: dubitatione omnibus

exempta, quid intercluſo ab Theſſalia patiendum fuiſſet, cui procul inde abſcedere tutum non eſſet. Perſeus, contractis in unum omnibus copiis ducibuſque, increpare præfectos præſidiorum, ante omnes Aſclepiodorum atque Hippiam: ab his dicere clauſtra Macedoniæ tradita Romanis eſſe. cujus culpæ reus nemo juſtius quam ipſe fuiſſet. Conſuli poſtquam ex alto conſpecta claſſis ſpem fecit cum commeatu naves venire ingens enim caritas annonæ ac prope inopia erat) ab invectis jam portum audit, onerarias naves Magneſiæ relictas eſſe. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo ſine ulla ope hoſtis quæ aggravaret, cum ipſa difficultate rerum pugnandum erat) peropportunè literæ à Sp. Lucretio allatæ ſunt: caſtella ſe quæ ſuper Tempe eſſent & circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis & aliarum in uſum rerum copiam inveniſſe. His magnopere lætus conſul, ab Dio ad Philan ducit; ſimul ut præſidium ejus firmaret, ſimul ut militi frumentū, cujus tarda ſubvectio erat, divideret. Ea profectio famam haud quaquam ſecundam habuit: nam alii, metu receſſiſſe eum ab hoſte ferebant, quia manenti imperatori prœlio dimicandum foret: alii, ignarum belli, quę indies fortuna novaret. ut qui, offerentibus ſeſe rebus, omiſiſſet è manibus ea quę mox repeti non poſſent. Simul enim ceſſit poſſeſſione Dii, excitavit hoſtem: ut tunc tandem ſentiret recuperanda eſſe, quæ prius culpa amiſſa forent. Audita enim profectione conſulis, regreſſus Dium, quæ disjecta ac vaſtata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decuſſas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinque millia paſſuum ab urbe

citra

citra ripam Enipei amnis caſtra ponit; amnem ipſum tranſitu per difficilem pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æſtate exiguus, hibernis idem incitatus pluviis: & ſupra rupes ingentes gurgitibus facit, & intra prorupta in mare evolvendo terram, præaltas voragines, cavatoque medio alveo ripas utrimque præcipites. Hoc flumine Perſeus ſeptum iter hoſtis credens, extrahere reliquum tempus ejus æſtatis in animo habebat. Inter hæc conſul à Phila Popillium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit. abeſt à Phila quinque millia fermè paſſuum, media regione inter Dium Tempeque, in rupe amni imminente poſitum. Popillius priuſquam armatos muris admoveret, miſit qui magiſtratibus principibuſque ſuaderent, fidem clementiamque Romanorum quam vim experiri mallent, nihil ea conſilia moverunt, quia ignes ad Enipeum ex regis caſtris apparebant. Tum terra marique (& claſſis appulſa ab littore ſtabat (ſimul armis, ſimul operibus machiniſque oppugnari cœpit. Iuvenes etiam quidam Romani, ludicro Circenſi ad uſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inducta beſtiis omnium gentium Circum complendi, varia ſpectaculorum conquirere genere: nec ſemel quadrigis, ſemel deſultore miſſo, vix unius horæ tempus utrumque circulum complebat. Inter cetera ſexageni fermè juvenes, interdum plures, ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. horum inductio in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitii quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum uſum.

uſum. Quum alios decurſus edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſummiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc centum quinquaginta fermè pedum ſpacio diſtantes, duo armati procurrebant, comminatique inter ſe, ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta quum evaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecus quam ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillima parti muri admota, quum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur: depulſiſque iis, in urbem duorum ſignorum milites tranſcenderunt. Id tantum diſſimile fuit, quod & in fronte extrema, & ex lateribus, ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta, ne nudarent corpora; ſed prætecta pugnantium more. ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini injecta imbris in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur. Et conſul capta jam Heraclea, caſtra eo promovit; tamquam Dium, atque inde ſummoto rege, in Pieriam etiam progreſſurus. Sed hiberna jam præparans, vias cōmeatibus ſubvehendis ex Theſſalia muniri jubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari ubi diverſari portantes commeatus poſſent. Perſeus tandem à pavore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, malle imperiis ſuis non obtemperatum eſſe, quum trepidans gazam in mare dejici Pellæ, Theſſalonicę navalia juſſerat incendi. Andronicus Theſſalonicam
miſſus

miſſus traxerat tempus; id ipſum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. incautior Nicias Pellæ projiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus: ſed in rem emendabilem viſus lapſus, quod per urinatores omne fermè extractum eſt. tantuſque pudor regi pavoris ejus fuit, ut urinatores clam interfici juſſerit: deinde Andronicum quoq; & Niciam, ne quis tam dementis imperii conſcius exiſteret. Inter hæc C. Marcius cum claſſe ab Heraclea Theſſalonicam profectus, & agrum pluribus locis expoſitis per littora armatis latè vaſtavit: & procurrentes ab urbe, ſecundis aliquot prœliis trepidos intra mœnia compulit. jamque ipſi urbi terribilis erat, quum diſpoſitis omnis generis tormentis, non vagi modo circa muros temere appropinquantes, ſed etiam qui in navibus erant, ſaxis tormento emicantibus, percutiebantur. Revocatis igitur in naves militibus, omiſſaq; Theſſalonicæ oppugnatione, Æniam inde petunt. quindecim millia paſſuum ea urbs abeſt, adverſus Pydnam poſita, fertili agro. Pervaſtatis finibus ejus, legentes oram, Antigoneam perveniunt. ibi egreſſi in terram, primo & vaſtarunt agros paſſim, & aliquantum prædæ contulerunt ad naves. dein palatos eos adorti Macedones, mixti pedites equiteſque, fugientes effuſe ad mare perſecuti, quingentos fermè occiderunt, & non minus ceperunt. Nec aliud quam ultima neceſſitas, quum recipere ſe tuto ad naves prohiberentur, animos militum Romanorum, ſimul deſperatione alia ſalutis, ſimul indignitate irritavit. Redintegrata in littore pugna eſt. adjuvere & qui in navibus erant. Ibi Macedonum ducenti fer-
mè

mè cæſi: par numerus captus. Ab Antigonea claſſis profecta ad agrum Pallenenſem, exſcenſionem ad populandum fecit. Finium is ager Caſſandrenſium erat, longe fertiliſſimus omnis oræ quam prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex, viginti tectis navibus ab Elea profectus, obvius fuit. & quinque miſſæ à Pruſia rege tectæ naves. Hac virium acceſſione animus crevit prætori, ut Caſſandream oppugnaret. Condita eſt à Caſſandro rege in ipſis faucibus quæ Pallenenſem agrum ceteræ Macedoniæ jungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſepta mari. Eminet namque in altum lingua, in qua ſita eſt: nec minus quam in altum magnitudine Atho mons excurrit, obverſa in regionem Magneſiæ duobus imparibus promontoriis: quorum majori Poſideum eſt nomen, minori Canaſtræum. Diviſis partibus oppugnari adorti. Romanus ad Clytas quas vocant, munimenta cervis etiam objectis ut viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte Euripus eſt: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in foſſa complenda, quam nuper objecerat Perſeus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti prætori, quia nuſquam cumuli apparebant, quo regeſta è foſſa terra foret; monſtrati ſunt fornices, non ad eandem craſſitudinem qua veterem murum, ſed ſimplici laterum ordine ſtructos eſſe. Conſilium igitur cepit, transfoſſo pariete iter in urbem patefacere. fallere autem ita ſe poſſe, ſi muros à parte alia ſcalis odortus, tumultu injecto in cuſtodiam ejus loci propugnatores urbis avertiſſet. Erant in præſidio Caſſandreæ, præter non contemnendam juventutem oppidanorum,

danorum, octingenti Agrianes, & duo millia Peneſtarum Illyriorum, à Pleurato inde miſſi; bellicoſum utrumque genus. His tuentibus muros, quum ſubire Romani ſumma vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfoſſi urbem patefecerunt. quod, ſi, qui irrupêre, armati fuiſſent, extemplo cepiſſent. Hoc ubi perfectum eſſe opus militibus nunciatum eſt, clamorem alacres gaudio repentè tollunt; aliis parte alia in urbem irrupturis. Hoſtes primum admiratio cepit, quidnam ſibi repentinus clamor vellet. poſtquam patere urbem accepere præfecti præſidii, Pytho & Philippus Proco, qui occupaſſet aggredi opus factum eſſe rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumq; erumpunt: Romanoſque, qui alii aliunde coibant convocabanturque ut ſigna in urbem inferrent, incompoſitos atque inordinatos fugant, perſequuntur que ad foſſam : in qua compulſos ruina cumulant. ſexcenti fermè ibi interfecti, omneſque prope, qui inter murum foſſamque deprehenſi erant, vulnerantur. Ita ſuo ipſe conatu perculſus prætor, ſegnior ad alia factus conſilia erat: & ne Eumeni quidem, ſimul à mari, ſimul à terra aggredienti, quidquam ſatis procedebat. Placuit igitur utrique, cuſtodiis firmatis ne quod præſidium ex Macedonia intromitti poſſet, quoniam vis aperta non proceſſiſſet, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, decem regii lembi ab Theſſalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus miſſi, quum in ſalo ſtantes hoſtium naves conſpexiſſent; ipſi obſcura nocte ſimplici ordine quam poterant proximè littus tenentes, intrarunt urbem. Hujus novi præ-

præſidii fama abſiſtere oppugnatione ſimul Romanos regemque coegit. circumvecti promontorium, ad Toronem claſſem appulerunt. Eam quoque oppugnare adorti, ubi valida defendi manu animadverterunt, irrito incœpto Demetriadem petunt. Ibi quum appropinquantes repleta mœnia armatis vidiſſent, prætervecti ad Iolcon claſſem appulerunt; inde agro vaſtato, Demetriadem quoque aggreſſuri. Inter hæc & conſul ne ſegnis ſederet tantum in agro hoſtico, M. Popillium cum quinque millibus militum ad Melibœam urbem oppugnandam mittit. Sita eſt in radicibus Oſſæ montis, qua parte in Theſſaliam vergit, opportune imminens ſuper Demetriadem. Primus adventus hoſtium perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato pavore animis, diſcurrunt armati ad portas ac mœnia qua ſuſpecti aditus erant: ſpemque extemplo inciderunt, capi primo impetu poſſe. Obſidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perſeus quum audiſſet ſimul Melibœam à conſulis exercitu oppugnari, ſimul claſſem Iolci ſtare, ut inde Demetriadem aggrederetur. Euphranorem quemdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, ut ſi à Melibœa ſubmoviſſet Romanos; Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad urbem caſtra moverent Romani. & ab oppugnatoribus Melibœæ, quum in ſuperioribus locis repentè apparuiſſet, cum trepidatione multa relicta opera ſunt, ignisque injectus. ita Melibœa abſceſſum eſt. Euphranor ſoluta unius urbis obſidióne, Demetriadem extemplo ducit. nec tum mœnia modo, ſed agros

agros etiam conſiderunt ſe à populationibus tueri poſſe: & eruptiones in vagos populatores non ſine vulneribus hoſtium factæ ſunt. Circumvecti tamen mœnia ſunt prætor & rex; ſitum urbis contemplantes, ſi qua parte tentare aut opere, aut vi poſſent. Fama fuit, per Cydam Cretenſem, & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenem & Perſea conditiones amicitiæ. ab Demetriade certè abſceſſum eſt. Eumenes ad conſulem navigat: gratulatus quod proſpere Macedoniam intraſſet, Pergamum in regnum abiit. Marcius Figulus prætor parte claſſis in hiberna Sciathum miſſa, cum reliquis navibus Oreum Bœotiæ petiit. eam urbem aptiſſimam ratus, unde exercitibus, qui in Macedonia quique in Theſſalia erant, mitti commeatus poſſent. De Eumene rege longe diverſa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec claſſe adjutum ab eo prætorem eſſe, quum ſæpe eum literis accerſiſſet, tradit: nec cum gratia ab conſule profectum in Aſiam; indignatum quod, ut iiſdem caſtris tenderet, permiſſum non fuerit. ne ut equites quidem Gallos, quos ſecum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuiſſe. *Attalum fratrem ejus, & remanſiſſe apud conſulem, & ſinceram ejus fidem æquali tenore egregiamque operam in eo bello fuiſſe.* Dum bellum in Macedonia geritur, legati tranſalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipſius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab ſenatu actæ, muneraque miſſa. torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armaque equeſtria.

Secun-

Secundum Gallos Pamphili legati coronam aureã ex viginti millibus Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibuſque iis, ut id donum in cella Iovis optimi maximi ponere, & ſacrificare in Capitolio liceret, permiſſum: benigneque amicitiam renovare volentibus legatis reſponſum, & binum millium æris ſingulis miſſum munus. Tum ab rege Pruſia & paulo poſt ab Rhodiis, de eadem re longe aliter diſſerentes legati auditi ſunt. utraque legatio de pace reconcilianda cum rege Perſeo egit. Pruſiæ preces magis quam poſtulatio fuere, profitentis, *& ad id tempus ſe cum Romanis ſtetiſſe, & quoad bellum foret, ſtaturum. Ceterum quum ad ſe à Perſeo legati veniſſent definiendo cum Romanis bello, & iis pollicitum deprecatorem apud ſenatum futurum; petere, ſi poſſent inducere in animum ut finiant iram, ſe quoq; in gratia reconciliatæ pacis poſſe uti.* hæc regii legati. Rhodii ſuperbe commemoratis erga populum Romanum beneficiis, & pene victoriæ, utique de Antiocho rege, majore parte à ſe vindicata, adjecerunt: *Quum pax inter Macedonas Romanoſq; eſſet, ſibi amicitiam cum rege Perſeo cœptam. eam ſe invitos, nullo ejus in ſe merito, quoniam ita Romanis viſum ſit, in ſocietatem ſe belli trahere, interrupiſſe. Tertium ſe annum multa ejus incommoda belli ſentire. mari intercluſo inopia inſulam premi, amiſſis maritimis vectigalibus atque commeatibus. Quum id ultra pati non poſſent, legatos alios ad Perſea in Macedoniam miſiſſe, qui ei denunciarent, Rhodiis placere pacem eum componere cum Romanis: ſe Romam eadem nunciatum miſſos. Per quos ſtetiſſet quo minus belli finis fieret, adverſus eos quid ſibi faciendum eſſet, Rhodios conſidera-*

ſideraturos eſſe. Ne nunc quidem hæc ſine indignatione legi audirive poſſe certum habeo. inde exiſtimari poteſt qui habitus animorum audientibus ea Patribus fuerit. Claudius, nihil reſponſum auctor eſt: tantum Senatusconſultum recitatum, quo Caras & Lycios liberos eſſe juberet populus Romanus, literaſque extemplo ad utramque gentem ut ſcirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cujus magniloquentiam vix curia paulo ante ceperat, corruiſſe. Alii reſponſum eſſe tradunt, *Populum Romanum & principio hujus belli, haud vanis auctoribus compertum habuiſſe, Rhodios cum Perſeo rege adverſus Rempublicam ſuam occulta conſilia iniſſe: & ſi id ante dubium fuiſſet, legatorum paulo ante verba ad certum redegiſſe: & plerumque ipſam ſe fraudem, etiam ſi initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarum arbitria belli paciſque agere: Deorum nutu arma ſumpturos poſituroſque Romanos eſſe. jam non Deos fœderum teſtes, ſed Rhodios habituros. Ita ne tandem iis pareatur, exercituſque de Macedonia deportentur? Viſuros eſſe quid ſibi faciendum ſit. quid Rhodii viſuri ſint, ipſos ſcire. Populum certe Romanum devicto Perſeo, quod propediem ſperent fore, viſurum, ut pro meritis cujuſque in eo bello civitatis gratiam dignam referat.* Munus tamen legatis in ſingulos binum millium æris miſſum eſt: quod ii non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Marcii conſulis ſunt, *Quemadmodum ſaltu ſuperato in Macedoniam tranſiſſet: & ibi & ex aliis locis commeatus à prætore proſpectos in hiemem habere, & ab Epirotis viginti millia modium tritici, decem hordei ſumpſiſſe: ut pro frumento pecunia Romæ legatis*

tis eorum curaretur. Veſtimenta militibus ab Roma mittenda eſſe: equis ducentis fermè opus eſſe; maxime Numidis: nec ſibi in his locis ullam copiam eſſe. Senatusconſultum ut ea omnia ex literis conſulis fierent, factũ eſt. C. Sulpicius prætor ſex millia togarum, triginta tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaque arbitratu conſulis locavit: & legatis Epirotarũ pecuniam pro frumento ſolvit. Et Oneſimum, Pythonis filium, nobilem Macedonem, in ſenatum introduxit: Is pacis ſemper auctor regi fuerat, monueratque, ſicut pater ejus Philippus inſtitutum uſq; ad ultimum vitæ diem ſervabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi; ut eum morem, ſi non ſemper, crebro tamen uſurparet. Poſtquam deterrere eum à bello nequiit; primo ſubtrahere ſeſe per alias atq; alias cauſſas, ne intereſſet iis, quæ non probabat, cœpit: poſtremò, quum ſuſpectum ſe eſſe cerneret, & proditionis interdum crimine inſimulari; ad Romanos transfugit magnoque uſui conſuli fuit: Ea introductus in curiam quum memoraſſet, ſenatus in formulam ſociorum eum referri juſſit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani eſſet, ducenta jugera dari, & ædes Tarenti emi: uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Cenſores cenſum idibus Decembribus ſeverius quam ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio qui tribunus plebis eos violenter accuſarat: tribu quoque is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Quum eis dimidium ex vectigalibus ejus anni attributum ex Senatusconſulto à quæſtoribus eſſet; Ti. Sempronius ex ea pecunia quæ ipſi attri-

attributa erat, ædes P. Africani pone Veteres ad Vortumni ſignum, lanienaſque & tabernas conjunctas in publicum emit, baſilicamque faciendam curavit, quæ poſtea Sempronia appellata eſt. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in ſermonibus homines habebant, quos in annum conſules ad finiendum tandem id bellum crearent. itaque Senatusconſultum factum eſt, ut Cn. Servilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. Senatusconſultum Sulpicius prætor ad conſulem poſt paucos dies recitavit, quibus ante diem in urbem venturum. & conſul maturavit, & comitia eo die qui dictus erat, ſunt perfecta. Conſules creati L. Æmilius Paullus iterum, ſeptimodecimo anno poſtquam primo conſul fuerat, & C. Licinius Craſſus. Prætores poſtero die facti Cn. Bæbius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Æbutius Elua, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur, belli Macedonici ſtimulabat cura. itaque deſignatos extemplo ſortiri placuit provincias; ut utri Macedonia conſuli, cuique prætori claſſis veniſſet, ſciretur. ut jam inde cogitarent, pararentque quæ bello uſui forent, ſenatumq; conſulerent, ſi qua re conſulto opus eſſet. Latinas, ubi magiſtratum iniſſent, quod per religiones poſſet, primo quoque tempore fieri placere. neque conſulem, cui eundum in Macedoniam eſſet, teneri. His decretis conſulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas juriſdictiones in urbe, claſſis, & Hiſpania, & Sicilia, & Sardinia provinciæ nominatæ ſunt. Conſulum Æmilio Macedonia, Licinio Italia evenit. Prætores

tores Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & ſi quo ſenatus cenſuiſſet, Cn. Octavius claſſem, P. Fonteius Hiſpaniam, M. Æbutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam eſt ſortitus. Extemplo apparuit omnibus non ſegniter id bellum L. Æmilium geſturum; præterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus, ea ſola, quæ ad id bellum pertinerent, animo cogitabat. Iam omnium primum à ſenatu petit, ut Legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus viſendos claſſemque, & comperta referenda, quid aut terreſtribus aut navalibus copiis opus eſſet. Præterea ut explorarent copias regias quantum poſſent, quaque provincia noſtra, qua hoſtium foret. utrum intra ſaltus caſtra Romani haberent, an jam omnes anguſtiæ exſuperatæ, & in æqua loca perveniſſent. qui fideles nobis ſocii, qui dubii ſuſpenſæque ex fortuna fidei, qui certi hoſtes viderentur: quanti præparati commeatus, & unde terreſtri itinere, unde navibus ſupportarentur: quid ea æſtate terra marique rerum geſtarum eſſet. ex his bene cognitis, certa in futurum conſilia capi poſſe ratus. Senatus Cn. Servilio conſuli negotium dedit, ut is in Macedoniam quos L. Æmilio videretur legaret. Legati biduo poſt profecti, Cn. Domitius Ænobarbus, A. Licinius Nerva, L. Bæbius. Bis in exitu anni ejus lapidatum eſſe, nunciatum eſt; in Romano agro, ſimul in Veientibus. novendiale ſacrum factum eſt. Sacerdotes eo anno mortui ſunt, P. Quintilius Varus, flamen Martialis: & M. Claudius Marcellus, Decemvir. in cujus locum Cn. Octavius ſuffectus. Et jam magnificentia creſcente notatum eſt, ludis Circenſibus

ſibus P. Cornelii Scipionis Naſicæ, & P. Lentuli.ædilium curulium, ſexaginta tres Africanas, & quadraginta urſos & elephantos luſiſſe. L. Æmilio Paullo, C. Licinio conſulibus Idibus Martiis principio inſequentis anni, quum in exſpectatione Patres fuiſſent; maxime quidnam conſul de Macedonia, cujus ea provincia eſſet, referret: nihil ſe habere, Paullus quod referret, quum nondum legati rediſſent, dixit. *Ceterum Brunduſii legatos jam eſſe, bis ex curſu Dyrrhachium ejectos. Cognitis mox, quæ noſci prius in rem eſſet, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem ſuam retineret, pridie Calendas Apriles Latinis eſſe conſtitutam diem. Sacrificio rite perfecto, ſe & Cn. Octavium, ſimul ſenatus cenſuiſſet, exituros eſſe. C. Licinio collegæ ſuo fore curæ ſe abſente, ut ſi qua parari mittive ad id bellum opus ſit, parentur mittanturque. Interea legationes exterarum nationum audiri poſſe.* Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolomæo & Cleopatra regibus vocati ſunt. Sordidati, barba & capillo promiſſo, cum ramis oleæ ingreſſi curiam, procubuerunt: & oratio quam habitus fuit miſerabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obſes Romæ fuerat, per honeſtam ſpeciem majoris Ptolomæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre ejus, qui tum Alexandriam tenebat, gerens, & ad Peluſium navali prœlio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto tranſgreſſus cum exercitu, obſidione ipſam Alexandriam, tenebat: nec procul abeſſe quin potiretur regno opulentiſſimo, videbatur. Ea legati querentes orabant ſenatum, ut opem regno regibuſque amicis imperio ferret. *Ea merita populi*

Romani

Romani in Antiochum, eam apud omnes reges genteſque auctoritatem eſſe, ut ſi legatos miſiſſent, qui denunciarent, non placere ſenatui ſociis regibus bellum fieri; extemplo abſceſſurus à mœnibus Alexandriæ, abducturuſque exercitum in Syriam eſſet. Quod ſi cunctentur facere; brevi extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos, cum pudore quodam populi Romani; quod nullam opem in ultimo diſcrimine fortunarum tuliſſent. Moti Patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popillium Lænatem, & C. Decimium, & C. Hoſtilium, legatos, ad finiendum inter reges bellum miſerunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire juſſi, & nunciare, ni abſiſtatur bello, per utrum ſtetiſſet, eum non pro amico, nec pro ſocio habituros eſſe. His intra triduum ſimul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus ultimis adeo exſpectati venerunt, uti niſi veſper eſſet, extemplo ſenatum vocaturi conſules fuerint. Poſtero die ſenatus fuit, legatique auditi ſunt. Ii nunciant, *Majore periculo quam emolumento exercitum per invios ſaltus in Macedoniam inductum. Tieriam, quo proceſſit, regem tenere: caſtra caſtris prope ita collata eſſe, ut flumine Enipeo interjecto arceantur. neque regem pugnandi poteſtatem facere, nec noſtris vim ad cogendum eſſe. Hiemem etiam aſperam rebus gerendis interveniſſe. in otio militem ali, nec plus quam ſex dierum frumentum habere. Macedonum dici triginta millia armatorum eſſe. Si Ap. Claudio circa Lychnidum ſatis validus exercitus foret, potuiſſe ancipiti bello diſtinere regem: nunc & Appium, & quod cum eo præſidii ſit, in ſummo periculo eſſe: niſi propere aut juſtus exercitus eo mittatur, aut*

illi inde deducantur. Ad claſſem ſe ex caſtris profectos; ſociorum navalium partem, morbo audiſſe abſumptam: partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos ſuas abiſſe, & homines navibus deeſſe. qui ſint, neque ſtipendium accepiſſe, neque veſtimenta habere. Eumenem claſſemque ejus, tamquam vento allatas naves ſine cauſſa & veniſſe & abiſſe: nec animum ejus regis conſtare ſatis viſum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregie conſtantem fidem nunciabant. Legatis auditis, tunc de bello referre ſeſe L. Æmilius dixit. Senatus decrevit, *Ut in octo legiones parem numerum tribunorum conſules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, niſi qui honorem geſſiſſet. Tum ex omnibus tribunis militum uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam, quos eorum velit, eligat, & ut ſolenni Latinarum perfecto, L. Æmilius conſul, Cn. Octavius prætor, cui claſſis obtigiſſet, in provinciam proficiſcantur.* additus eſt his tertius L. Anicius prætor, cujus inter peregrinos juriſdictio erat. eum in provinciam Illyricum juriſdictio erat. eum in provinciam Illyricum circa Lychnidum Ap. Claudio ſuccedere placuit. Delectus cura C. Licinio conſuli impoſita. is ſeptem millia civium Romanorum, & equites ducentos ſcribere juſſus: & ſociis nominis Latini ſeptem millia peditum imperare, quadringentos equites: & Cn. Servilio Galliam obtinenti provinciam literas mittere, ut ſexcentos equites conſciberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoque tempore mittere in Macedoniam juſſus, neque in ea provincia plus quam duas legiones eſſe, eas repleri, ut ſena millia peditum, trecentos haberent equites. ceteros equites pediteſq;

in præſidiis diſponi. Qui eorum idonei ad militandum non eſſent, dimitti. decem prætereà millia peditum imperata ſociis: & octingenti equites. Id præſidii additum Anicio, præter duas legiones, quas portare in Macedoniam eſt juſſus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecenos equites; & in claſſem quinque millia navalium ſociûm ſunt ſcripta. Licinius conſul duabus legionibus obtinere provinciam juſſus: eo addere ſociorum decem millia peditum, & ſexcentos equites. Senatusconſultis perfectis, L. Æmilius conſul è curia in concionem proceſſit, orationemque talem habuit: *Animadvertiſſe videor, Quirites, majorem mihi, ſortito Macedoniam provinciam, gratulationem factam, quam quum aut conſul eſſem conſalutatus, aut quo die magiſtratum iniſſem: neque id ob aliam cauſſam, quam quia bello in Macedonia, quod diu trahitur; exiſtimaſtis dignum majeſtate populi Romani exitum per me imponi poſſe. Deos quoque huic faviſſe ſorti ſpero; eoſdemque in rebus gerendis affuturos eſſe. Hæc partim opinari, partim ſperare poſſum. Illud affirmare pro certo habeo audeoque, me omni ope adniſurum eſſe, ne fruſtra vos hanc ſpem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus ſunt, & ſenatus decrevit, & (quoniam extemplo proficiſci placet, neque ego in mora ſum) C. Licinius collega, vir egregius, æque enixe parabit, ac ſi ipſe id bellum geſturus eſſet. Vos quæ ſcripſero ſenatui aut vobis, credite. rumores credulitate veſtra ne alatis, quorum auctor nemo extabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri hoc præcipuè bello animadverti, nemo tam famæ contemtor eſt, cujus non debilitari animus poſſit. In omnibus circulis, atque etiam (ſi Diis placet) in conviviis ſunt, qui exerci-*

exercitus in Macedoniam ducant : ubi caſtra locanda ſint ſciant, quæ loca præſidiis occupanda : quando aut quo ſaltu intranda Macedonia : ubi horrea ponenda : qua terra, mari ſubvehantur commeatus : quando cum hoſte manus conſerenda, quando quieſcendum ſit. Nec quid melius faciendum ſit, modo ſtatuunt, ſed quidquid aliter quam ipſi cenſuere factum eſt ; conſulem veluti dicta die accuſant. Hæc magna impedimenta res gerentibus ſunt. neque enim omnes tam firmi & conſtantis animi contra adverſum rumorem eſſe poſſunt, quam Fabius fuit : qui ſuum imperium minui per vanitatem populi maluit, quam ſecunda fama male rem gerere. Non ſum is, qui non exiſtimem admonendos duces eſſe : imò eum, qui de ſua unius ſententia omnia gerat, ſuperbum judico magis, quam ſapientem. Quid ergo eſt ? Primum à prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & uſu doctis, monendi imperatores ſunt : deinde ab his qui interſunt gerendis rebus, quibus, qui loca, qui hoſtem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut navigio participes ſunt periculi. Itaq; ſi quis eſt, qui quod è Republica ſit ſuadere ſe mihi in eo bello, quod geſturus ſum, confidat ; ne deneget operam Reipublicæ, & in Macedoniam mecum veniat. nave, equo, tabernaculo, viatico etiam à me juvabitur. Si quem id facere piget, & ocium urbanum militiæ laboribus præoptat ; è terra ne gubernaverit. Sermonum ſatis ipſa præbet urbs. loquacitatem ſuam contineat : nos caſtrenſibus conſiliis contentos futuros eſſe ſciat. Ab hac concione, Latinis quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte ſacrificio ritè perpetrato, protinus inde & conſul & prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti ſunt. Traditum eſt memoriæ,

moriæ, majore quam ſolita frequentia proſequentium conſulem celebratũ. ac propè certa ſpe ominatos eſſe homines finem eſſe Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho conſulis fore. Dum hæc in Italia geruntur, Perſeus quod jam inchoatum perficere, quia impenſa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, ut Gentium, Illyriorum regem, ſibi adjungeret; hoc poſtquam intraſſe ſaltum Romanos, & adeſſe diſcrimen ultimum belli animadvertit, non ultra differendum ratus; quum per Hippiam legatum tricena argenti talenta pactus eſſet, ita ut obſides ultro citroque darentur; Pantaucum miſit ex fidiſſimis amicis ad ea perficienda. Medione Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit: ibi & jusjurandum ab rege ;& obſides accepit. Miſſus & à Gentio eſt legatus, nomine Olympio, qui jusjurandum à Perſeo obſideſque exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendam miſſi ſunt: & auctore Pantauco, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio & Morcus deſtinatur. quibus ita mandatum, ut jurejurando obſidibuſque & pecunia accepta, tum demum Rhodum proficiſcerentur: duorum ſimul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum poſſe. adjunctam civitatem, penes quam unam tum rei navalis gloria eſſet, nec terra, nec mari ſpem relicturam Romanis. Venientibus Illyriis, Perſeus ab Enipeo amni ex caſtris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quæ convenerunt circumfuſo agmine equitum facta: quos adeſſe fœderi ſancitæ cum Gentio ſocietatis volebat rex; aliquantum eam rem ratus animorum

rum iis adjecturam. & obſides in conſpectu omnium dati, acceptique: & Pellam ad theſauros regios miſſis qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illyriis legatis Theſſalonicæ conſcendere juſſi. Ibi Metrodotus erat, qui nuper ab Rhodio venerat: auctoribuſque Dione & Polyarato principibus civitatis ejus, affirmabat, Rhodios paratos ad bellum eſſe. is princeps junctæ cum Illyriis legationis datus eſt. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum communia mandata, quæ ſubjicere conditio rerum poterat. *Natura inimica inter ſe eſſe liberam civitatem & regem. Singulos populum Romanum aggredi, & quod indignius ſit, regum viribus reges oppugnare. Attalo adjutore patrem ſuum oppreſſum. Eumene adjuvante, & quadam ex parte etiam Philippo patre ſuo, Antiochum oppugnatum: in ſe nunc & Eumenem & Pruſiam armatos eſſe. Si Macedoniæ regnum ſublatum foret, proximam Aſiam eſſe: quam jam ex parte ſub ſpecie liberandarum civitatum ſuam fecerint: deinde Syriam. Iam Pruſiam Eumeni honore præferri, jam Antiochum victorem præmio belli ab Ægypto arceri. Hæc cogitantem providere jubebat, ut aut ad pacem ſecum faciendam compelleret Romanos, aut perſeverantes in bello injuſto communes duceret omnium regum hoſtes.* Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per ſpeciem captivorum redimendorum miſſus legatus erat: verum occultiora quædam agebantur, quæ in præſentia inviſum quidem & ſuſpectum Romanis Eumenem falſis gravioribus criminibus onerarunt. Proditor enim ac prope hoſtis habitus dum inter ſe duo reges captantes fraude & avaritia certant. Cydas erat

Cretenſis, ex intimis Eumenis : hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari ſuo, militante apud Perſea, inde poſtea Demetriadem, ſemel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regiis ducibus ſub ipſis mœnbus urbis collocutus fuerat. Eropon quoque, qui tum miſſus eſt, duabus ad eundem Eumenem jam ante legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes infames quidem erant : ſed quid actum eſſet, quidve inter reges conveniſſet, ignorabatur. Res autem ita ſe habuit. Eumenes neque favit victoriæ Perſei, neque bello eum invadere in animo habuit : non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quam ipſorum odiis inter ſe accenſæ. Non ea regum æmulatio, ut æquo animo Perſea tantas adipiſci opes tantamque gloriam quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes viſurus fuerit. Cernebat & Perſea jam inde ab initio belli, omni modo ſpem pacis tentaſſe, & indies magis quo proprior admoveretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius ſpe ipſorum bellum, & ipſos duces & ſenatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac utriuſque partis voluntate explorata, quod fieri etiam ſua ſponte tædio validioris, metu infirmioris credebat poſſe, in eo ſuam operam venditare concilianda gratia magis cupiit. Nam modò ne juvaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandæ cum Romanis paciſcebatur mercedem, ne bello intereſſet, mille & quingena talenta. in utroque non fidem modo ſe, ſed obſides quoque dare paratum eſſe oſtendebat. Perſeus ad rem inchoan-

choandam promptiſſimus erat cogente metu, & de obſidibus accipiendis ſine dilatione agebat, conveneratque ut accepti Cretam mitterentur. Vbi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæſitabat: & utique alteram in tanti nominis regibus turpem ac ſordidam, & danti & magis accipienti, mercedem eſſe. Malebat in ſpem Romanæ pacis non recuſare impenſam, ſed eam pecuniam perfecta re daturum. interea Samothracæ in templo depoſiturum. Ea inſula quum ipſius ditionis eſſet, videre Eumenes nihil intereſſe, an Pellæ pecunia eſſet: id agere, ut partem aliquam præſentem ferret. ita nequiquam inter ſe captati, nihil præter infamiam movere. Nec hæc tantum Perſeo per avaritiam eſt dimiſſa res, quum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda eſſet, ac receptus protrahere inimicum mercede onuſtum, & hoſtes merito ei Romanos poſſet facere: ſed etiam Gentii regis parata ſocietas, & tum Gallorum effuſorum per Illyricum ingens agmen oblatum; avaritia dimiſſum eſt. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipſorum jungentium curſum equis, & in vicem prolapſorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præſentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perſeus ab Enipeo ex caſtris profectus obviam cum dimidia copiarum parte, denunciare per vicos urbeſque quæ viæ propinquæ ſunt, cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum ut copia eſſet. ipſe equos, phaleraſque, & ſagula, donum principibus ferre, & parum auri quod inter

paucos divideret: multitudinem credens trahi ſpe poſſe. Ad Almanam urbem pervenit, & in ripa fluminis Axii poſuit caſtra: circa Deſudabam in Mædica exercitus Gallorum conſederat; mercedem pactam operiens. Eo mittit Antigonum ex purpuratis unum, qui juberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus eſt) caſtra movere, principes ad ſe venire frequentes. ſeptuaginta quinque millia ab Axio flumine & caſtris regis aberant. Hæc mandata ad eos quum pertuliſſet Antigonus, adjeciſſetque per viam, quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibuſq; muneribus principes advenientes, veſtis, argenti, equorumque excepturus rex eſſet; de his quidem ſe coram cognituros reſpondent. illud quod præſens pepigiſſent interrogant, ecquid aurum, quod in ſingulos pedites equiteſque dividendum eſſet, ſecum adduxiſſet? Quum ad id nihil reſponderetur, Elonicus regulus eorum, *Abi, renuncia ergo*, inquit, *regi, niſi aurum obſideſque, accepiſſent, nuſquam inde Gallos longius veſtigium moturos.* Hæc relata regi quum eſſent, advocato concilio, quum quid omnes ſuaſuri eſſent, appareret; ipſe, pecuniæ quam regni melior cuſtos, inſtitit de perfidia & feritate Gallorum diſſerere. *Multorum jam ante cladibus expertum, periculoſum eſſe tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne graviores eos ſocios habeant, quam hoſtes Romanos. Quinque millia equitum ſat eſſe, quibus & uti ad bellum poſſent, & quorum multitudinem ipſi non timeant.* Apparebat in omnibus, mercedem multitudinis timere, nec quicquam aliud: ſed quum ſuadere conſulenti nemo auderet, remittitur Antigonus

tigonus qui nunciaret, quinque millium equitum opera tantum uti regem: contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audivere barbari, ceterorũ quidem fremitus fuit, indignantium ſe fruſtra excitos ſedibus ſuis: Elonicus rurſus interrogat, ecquid ipſis quinque millibus, quod conveniſſet, numeraret? Quum adverſus id quoque miſceri ambages cerneret, inviolato fallaci nuncio (quod vix ſperaverat ipſe poſſe contingere) retro ad Iſtrum perpopulati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus, quieto ſedente rege ad Enipeum, adverſus Romanos Perræbiæ ſaltum in Theſſaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus exſpectarent, ſed ipſas exſcindere urbes, tenente ad Enipeum Perſeo Romanos, ne urbibus ſociis opitulari poſſent. Ipſis quoque Romanis de ſe cogitandum fuiſſet: quando neque manere amiſſa Theſſalia, unde exercitus alebatur, potuiſſent, neque progredi, cum ex adverſo caſtra Macedonum eſſent: quo facto Perſeus Romanorum animos confirmavit, & qui ea pependerant ſpe, haud mediocriter debilitavit. Eadem avaritia Gentium regem ſibi alienavit: nam quum trecenta talenta Pellæ miſſis à Gentio numeraſſet, ſignare eos pecuniam paſſus eſt. Inde decem talenta ad Pantaucum miſſa, eaque præſentia dari regi juſſit: reliquam pecuniam ſignatam Illyriorũ ſigno, portantibus ſuis præcipit parvis itineribus veherent. dein, quum ad finem Macedoniæ ventum eſſet, ſubſiſterent ibi, ac nuncios ab ſe operirentur. Gentius exigua parte pecunię accepta, quum aſſidue à Pantauco ad laceſſendos ho-

 ſtili

ſtili facto Romanos ſtimularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in cuſtodiam conjecit. Hoc audito Perſeus contraxiſſe eum neceſſitates ratus ad bellum utique cum Romanis, ad revocandum qui pecuniam portabat miſit: velut nihil aliud agens, quam ut quanta maxima poſſet præda ex victo Romanis reſervaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis quæ occulte acta erant, redit. De captivis actum eſſe & ipſi evulgaverant: & Eumenes conſulem vitandæ ſuſpicionis cauſſa certiorem fecit. Perſeus poſt reditum ab Eumene Eropontis ſpe dejectus, Antenorem & Callippum præfectos claſſis cum quadraginta lembis (adjectæ ad hunc numerum quinque priſtes erant) Tenedum mittit, ut inde ſparſæ per Cycladas inſulas naves, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Caſſandreæ deductæ naves, in portus primum qui ſub Atho monte ſunt, inde Tenedum placido mari quum trajeciſſent; ſtantes in portu Rhodias apertas naves, Eudamumque præfectum earum, inviolatas, atque etiam benigne appellatos demiſerunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias ſuarum, ſtantibus in oſtio portus Eumenis roſtratis, quibus Damius præerat, incluſas eſſe; circumvectos propere ac ſummotis terrore hoſtium navibus, onerarias, datis qui proſequerentur decem lembis, in Macedoniam mittit: ita ut in tutum proſecuti redirent Tenedum. Nono poſt die ad claſſem jam ad Sigeum ſtantem redierunt. Inde Subota (inſula eſt interjecta Eleæ & Atho) trajiciunt. Forte poſtero die quam Subota claſſis tenuit, quinq; & triginta naves,
quas

quas hippagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis, equiſque, Phanas promontorium Chiorum petebant, unde tranſmittere in Macedoniam poſſent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naves per altum ferri quum ex ſpecula ſignum datum Antenori eſſet, profectus à Subotis, inter Erythrarum promontorium, Chiumque, quà arctiſſimum fretum eſt, iis occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum claſſem in illo vagari mari: nunc Romanos eſſe, nunc Attalum, aut remiſſos aliquos ab Attalo ex caſtris Romanis Pergamum petere. Sed quum jam appropinquantium forma lemborum haud dubia eſſet, & concitatione remorum, directæque in ſe proræ, hoſtes appropinquare apparuiſſet; tunc injecta trepidatio eſt, quum reſiſtendi ſpes nulla eſſet; inhabilique navium gerere & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream enarunt: pars velis datis ad Chium naves ejecere, relictiſque equis effuſa fuga urbem petebant. Sed propius urbem lembi acceſſuque commodiore quum expoſuiſſent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam excluſos: clauſerant enim Chii portam, ignari qui fugerent aut ſequerentur. Septingenti fermè Gallorum occiſi, ducenti vivi capti: equi, pars in mari fractis navibus, abſumpti: partim nervos ſucciderunt in littore Macedones. viginti eximiæ equos formæ cum captivis, eoſdem decem lembos, quos antè miſerat, Antenor devehere Theſſalonicam juſſit, & primo quoque tempore ad claſſem reverti: Phanis ſe

eos

eos exſpectaturum. Triduum fermè claſſis ad urbem ſtetit. Phanas inde progreſſi ſunt, & ſpe celerius reverſis decem lembis evecti, Ægeo mari Delum trajecerunt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Popillius, C. Decimius & C. Hoſtilius, à Chalide profecti, tribus quinqueremibus Delum quum veniſſent, lembos ibi Macedonum quadraginta & quinque regis Eumenis quinqueremes invenerunt. Sanctitas templi inſulæque inviolatos præſtabat omnes. Itaque permixti Romanique & Macedones, & Eumenis navales ſocii, in templo, inducias religione loci præbente, verſabantur. Antenor Perſei præfectus, quum aliquas alto præferri onerarias naves ex ſpeculis ſignificatum foret, parte lemborum ipſe inſequens, parte per Cycladas diſpoſita, præterquam ſi quæ Macedoniam peterent, omnes aut ſupprimebat, aut ſpoliabat naves: quibus poterat Popillius, aut Eumenis naves, ſuccurrebat: ſed victi nocte binis aut ternis plerumque lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyriique ſimul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit, non lemborum modo adventus paſſim per Cycladas atque Ægeum vagantium mare, ſed etiam conjunctio ipſa regum Perſei Gentiique, & fama cum magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et jam quum acceſſiſſent animi Dioni ac Polyarato, qui Perſei partium erant, non benigne modo reſponſum regibus eſt, ſed palam pronunciatum, bello finem ſe auctoritate ſua impoſituros eſſe. itaque ipſi quoque reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam. Iam veris principium

erat,

erat, novique duces in provinciam venerant. conſul Æmilius in Macedoniam, Octavius Oreum ad claſſem, Anicius in Illyricum. cui bellandum adverſus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem utroque parente, Caravantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus ſuſpecto; Platorem occidit: & duos amicos ejus, Etritum & Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum invidiſſe; tanquam his nuptiis adjungenti ſibi Dardanorum gentem. & ſimilius id vero fecit ducta ea virgo. Platore interfecto, Gravis deinde dempto fratris metu popularibus eſſe cœpit: & violentiam inſitam ingenio intemperantia vini accendebat. Ceterum, ſicut antè dictum eſt, ad Romanum incitatus bellum, Liſſum omnes copias contraxit: quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre in Caviorum gentem vi aut terrore ſubigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus miſſo, ipſe ad Baſſaniam urbem quinque millia ab Liſſo ducit. Socii erant Romanorum. itaque per miſſos nuncios prius tentati, obſidionem pati quam dedere ſeſe maluerunt. Caravantium in Caviis Durnium oppidum advenientem benignè accepit: Caravantis altera urbs excluſit. & quum agros eorum effuſe vaſtaret, aliquot palati milites agreſtium concurſu interfecti ſunt. Iam & Ap. Claudius, adſumptis ad eum exercitum quem habebat Bulinorum, & Appolloniatium, & Dyrrhachinorum auxiliis, profectus ex hibernis, circa Genuſuum amnem

amnem caſtra habebat; audito fœdere inter Perſea & Gentium, & legatorum violatorum injuria accenſus, bellum haud dubiè adverſus eum geſturus. Anicius Prætor eo tempore Apolloniæ, auditis quæ in Illyrico gererentur, præmiſſiſque ad Appium literis, ut ſe ad Genuſuum operiretur, triduo & ipſe in caſtra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, aſſumptis Parthinorum juventutis duobus millibus peditum, & equitibus ducentis; peditibus Epicadus, equitibus Agalſus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maximè ut Baſſanitas ſolveret obſidione. tenuit impetum ejus fama lemborum vaſtantium maritimam oram. Octoginta erant lembi, auctore Pantauco miſſi à Gentio ad Dyrrhachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum claſſis ad

* * *

to eo tradiderunt ſe: deinceps & urbes regionis ejus idem faciebant, adjuvante inclinationem animorum clementia in omnes & juſtitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum eſt, id quod belli caput fuerat: non eo ſolum quod Gentius eam ſibi ceperat, velut regni totius arcem, ſed etiam quod Labeatium gentis munitiſſima longe eſt & difficilis aditu. Duo cingunt eum flumina, Clauſala latere urbis, quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens. hi duo amnes confluentes incidunt. Oriundi flumini: quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longe altiſſimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam ſubjectum habet, à meridie Macedoniam, ab occaſu Illyricum. Quan-

Quanquam munitum ſitu naturali oppidum erat, genſque id tota Illyricorum & rex ipſe tuebatur; tamen prætor Romanus, quia prima ſucceſſerant proſpere, fortunam totius rei principia ſecuturam eſſe ratus, & repentinum valiturum terrorem, inſtructo exercitu ad mœnia ſuccedit. Quod ſi clauſis portis muros portarumque turres diſpoſitis armatis defendiſſent, vano cum incœpto mœnibus pepuliſſent Romanos. nunc porta egreſſi prœlium loco æquo majore animo commiſerunt, quam ſuſtinuerunt. Pulſi enim & fuga conglobati, quum ducenti amplius in ipſis faucibus portæ cecidiſſent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum, principes gentis, per quos inducias peteret, ut deliberare de ſtatu rerum ſuarum poſſet. Triduo in hoc dato, quum caſtra Romana quingentos fermè paſſus ab urbe abeſſent, navem conſcendit, & flumine Barbana navigat in lacum Labeatum; velut ſecretum locum petens ad conſultandum: ſed, ut apparuit, falſa ſpe excitus, Caravantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam miſſus erat, adventare. qui poſtquam evanuit rumor, tertio poſt die navem eandem ſecundo amni Scodram demiſit: præmiſſiſque nunciis, ut ſibi appellandi prætoris poteſtas fieret; copia facta, in caſtra venit. Et principium orationis ab accuſatione ſtultitiæ orſus ſuæ, poſtremo ad preces lacrimaſque effuſus, genibus prætoris accidens, in poteſtatem ſeſe dedit. Primo, bonum animum habere juſſus, ad cœnam etiam invitatus, in urbem ad ſuos rediit, & cum prætore

eo die honorifice eſt epulatus: deinde in cuſtodiam C. Caſſio tribuno militum traditus, vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege rex, ut in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta, nihil prius quam requiſitos Petilium Pepernamque legatos ad ſe duci juſſit: quibus ſplendore ſuo reſtituto, Perpernam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatoſque regis; qui Medionem Labeatium gentis urbem profectus, Etlevam uxorem cum filiis duobus, Scerdileto Pleuratoque, & Caravantium fratrem Scodram in caſtra adduxit. Anicius bello Illyrico intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpernam Romam miſit: & poſt dies paucos Gentium regem ipſum cum parente, conjuge, liberis, ac fratre, aliiſq; principibus Illyriorum. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum, Romæ auditum eſt. Quibus diebus hæc agebantur, Perſeus quoque in magno terrore erat, propter adventum ſimul Æmilii novi conſulis, quem cum ingentibus minis adventare audiebat, ſimul Octavii prætoris. Nec minus terroris à claſſe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Theſſalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum parvo præſidio duorum millium cetratorum. Eo & Androclen præfectum mittit; juſſum ſub ipſis navalibus caſtra habere. Æniam mille equites cum Antigono miſit ad tutandam maritimam oram: ut quocunque littore applicuiſſe naves hoſtium audiſſent, extemplo ferrent agreſtibus opem. quinque millia Macedonum miſſa ad præſidium Pythii & Petræ, quibus præpoſiti erant Hiſtiæus, & Theogenes, & Milo. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggreſ-

aggreſſus eſt; quia ſicco alveo tranſiri poterat. Huic ut omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis urbibus coactæ, cibaria in caſtra afferebant: miles juſſus ex propinquis ſilvis

* *

poſtremo ſequi ſe utrarios ad mare, quod minus trecentos paſſus aberat, juſſit: & in littore alios alibi modicis intervallis fodere. montes ingentis altitudinis ſpem faciebant, eo magis quia nullos apertos evergerent rivos, occultos continere latices, quorum venæ in mare permanantes undę miſcerentur. Vix deducta ſumma arena erat, quum ſcaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam, velut Deûm dono, cœperunt. Aliquantum ea quoque res duci famæ & auctoritatis apud milites adjicit. Iuſſis deinde militibus expedire arma, ipſe cum tribunis primiſque ordinibus vadit ad contemplandos tranſitus; qua deſcenſus facilis armatis, qua in ulteriorem ripam minime iniquus aſcenſus eſſet. His ſatis exploratis, illa quoque primum, ut ordine ac ſine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumque ducis fierent, providit. Vbi omnibus ſimul pronunciaretur quod fieret, neque omnes exaudirent; incerto imperio accepto, alios ab ſe adjicientes, plus eo quod imperatum ſit; alios minus facere. clamores deinde diſſonos oriri omnibus locis, & prius hoſtes quam ipſos quid paretur ſcire. Placere igitur, tribunum militum primo pilo legionis ſecretum edere imperium: illum & dein ſingulos proximo cuique in ordine centurioni dicere quid opus facto ſit; ſive à primis ſignis ad noviſſimum agmen, ſive ab extremis ad primos

per-

perferendum imperium ſit. Vigiles etiam novo more ſcutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, ut armis utatur, ſed ad vigilandum, ut quum ſenſerit hoſtium adventum, recipiat ſe, excitetq; ad arma alios. Scuto præ ſe erecto ſtare galeatos: dein ubi feſſi ſint innixos pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito ſopitos ſtare: ut fulgentibus armis procul conſpici ab hoſte poſſit, ipſe nihil provideat. Stationum quoque morem mutavit. armati omnes, & frænatis equis equites, diem totum perſtabant. id quum æſtivis diebus urente aſſiduo ſole fieret, tot horarum æſtu & languore ipſos equoſq; feſſos, integri ſæpe adorti hoſtes, vel pauci plures vexabant. itaque ex matutina ſtatione ad meridiem decedi, & in poſtmeridianam ſuccedere alios juſſit: ita numquam fatigatos recens hoſtis aggredi poterat. Hæc quum ita fieri placere concione advocata pronunciaſſet; adjecit urbanæ concioni convenientem orationem. *Unum imperatorem in exercitu providere & conſulere quid agendum ſit debere, nunc per ſe, nunc cum iis quos advocaverit in concilium. qui non ſint advocati, eos nec palam, nec ſecreto jactare conſilia ſua. Militem hæc tria curare debere, corpus ut quam validiſſimum & perniciſſimum habeat, arma apta, animum paratum ad ſubita imperia: cetera ſcire de ſe Diis immortalibus & imperatori ſuo curæ eſſe. in quo exercitu, milites, conſul, & imperator, rumoribus vulgi circumagitur, ibi nihil ſalutare eſſe. Se quod ſit officium imperatoris, proviſurum ut bene gerendæ rei occaſionem eis præbeat. illos nihil quod futurum ſit quærere: ubi datum ſignum ſit, tum militarem operam navare.* Ab his præceptis concio-

nem

nem dimiſit: vulgo etiam veteranis fatentibus, ſe illo primum die, tanquam tyrones, quid agendum eſſet in re militari, didiciſſe. Non ſermonibus tantum his, cum quanto aſſenſu audiſſent verba conſulis, oſtenderunt: ſed rerum præſens effectus erat. Neminem totis mox caſtris quietum videres: acuere alii gladios, alii galeas bucculaſque, ſcuta alii, loricaſque tergere: alii aptare corpori arma, experirique ſub his membrorum agilitatem: quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronemque intueri. ut facilè quis cerneret, ubi primum conferendi manum cum hoſte data occaſio eſſet, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perſeus quoque quum adventu conſulis ſimul & veris principio, ſtrepere omnia moverique apud hoſtes, velut novo bello, cerneret, mota à Phila caſtra in adverſa ripa poſita, nunc ad contemplenda opera ſua circumire ducem, haud dubiè tranſitus ſpeculantem.

* *

norum eſſe. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primo ſupprimere in occulto famam ejus rei eſt conatus; miſſis qui Pantaucum inde venientem appropinquare caſtris vetarent: ſed jam & pueri quidam viſi ab ſuis erant inter obſides Illyricos ducti: & quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum miniſtrorum emanant. Sub idem tempus & Rhodii legati in caſtra venerunt, cum iiſdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram Patrum excitavere. Multo iniquioribus animis à caſtrenſi conſilio auditi ſunt. Itaque quum alii præcipites ſine

reſponſo

reſponſo * agendos caſtris, pronunciavit, poſt diem quintum decimum ſe reſponſum daturum. Interim, ut appareret quantum pacificantium Rhodiorum auctoritas valuiſſet, conſultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibuſdam, & maximè majoribus natu, per Enipei ripam munitioneſque vim facere. confertis & vim facientibus reſiſtere Macedonas non poſſe; ex tot caſtellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præſidiis inſediſſent, priore anno dejectos. aliis placebat, Octavium cum claſſe Theſſalonicam petere, & populatione maritimæ oræ diſtringere copias regias: ut altero ab tergo ſe oſtendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliqua parte tranſitus Enipei cogeretur. Ipſi natura & operibus inexſuperabilis ripa videbatur: & præterquam quod tormenta utiquè diſpoſita eſſent, militibus etiam melius & certiore ictu hoſtes uti audierat. Alio ſpectabat mens tota ducis: dimiſſoque concilio Perræbos mercatores, Schœnum & Menophilum, notæ & fidei jam ſibi & prudentiæ homines, accerſitos ſecreto percunctatur, quales ad Perræbiam tranſitus ſint. Quum loca non iniqua eſſe dicerent, præſidiis autem regis obſideri ſpem cepit, ſi nocte improviſo valida manu aggreſſus nec opinantes eſſet, dejici præſidia poſſe. Iacula enim & ſagittas, & cetera miſſilia, in tenebris, ubi quid petatur procul provideri nequeat, inutilia eſſe. gladio cominus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus vincat. His ducibus uſurus, prætorem Octavium accerſitum, expoſito quid pararet, Heracleam cum claſſe petere jubet, & mille homi-

nibus

nibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipſe P. Scipionem Naſicam, Q. Fabium Maximum filium ſuum cum quinque delectis millibus Heracleam mittit, velut claſſem conſcenſuros, ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in concilio agitatum erat, vaſtandam. Secreto indicatum, cibaria his præparata ad claſſem eſſe, ne quid eos moraretur. Inde juſſi duces itineris ita dividere viam, ut quarta vigilia tertio die Pythium adoriri poſſent. Ipſe poſtero die, ut diſtineret regem ab circumſpectu rerum aliarum, prima luce medio in alveo cum ſtationibus hoſtium prœlium commiſit. pugnatumque utrimque eſt levi armatura: nec gravioribus armis in tam inæquali alveo pugnari poterat. Deſcenſus ripæ utriuſque in alveum trecentorum fermè paſſuum erat: medium ſpatium torrentis alibi aliter cavati paulo plus quam mille paſſus patebat. Ibi medio, ſpectantibus utrimque ex vallo caſtrorum hinc rege, hinc conſule cum ſuis legionibus, pugnatum eſt. Miſſilibus procul regia auxilia melius pugnabant; cominus ſtabilior & tutior, aut parma aut ſcuto Liguſtino, Romanus erat. Meridie ferè receptui cani ſuis conſul juſſit. ita eo die diremptum prœlium eſt haud paucis utrimque interfectis. Sole orto poſtero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concurſum eſt: ſed Romani, non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, ſed multo magis ab ea multitudine, quę diſpoſita in turribus ſtabat, omni genere miſſilium telorum ac ſaxis maximè vulnerabantur. Vbi propius ripam hoſtium ſubiſſent, tormentis miſſa etiam ad ultimos perveniebant. Multo pluribus eo die amiſſis,

amiſſis, conſul paulo ſerius recepit ſuos. Tertio die prælio abſtinuit, digreſſus ad imam partem caſtrorum; veluti per devexum in mare brachium tranſitum tentaturus. Perſeus quod in oculis erat

* *

anni poſt circumactum ſolſtitium erat: hora diei jam ad meridiem vergebat: iter multo pulvere & incaleſcente ſole factum erat. laſſitudo & ſitis jam ſentiebatur, & meridie inſtante magis acceſſurum utrunque apparebat. Statuit ſic affectos recenti atque integro hoſti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrinque erat, ut conſuli non minore arte ad ſuos eludendos quam ad hoſtes opus eſſet. Nondum omnibus inſtructis, inſtabat tribunis militum ut maturarent inſtruere: circumibat ipſe ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primo alacres ſignum poſcebant. deinde quantum increſceret æſtus, & vultus minus vigentes, & voces ſegniores erant, & quidam incumbentes ſcutis nixique pilis ſtabant. Tum jam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem caſtrorum, & impedimenta conſtituerent. Quod ubi fieri milites ſenſere, alii gaudere palam quod feſſos viæ labore flagrantiſſimo æſtu non coëgiſſet pugnare. legati circa imperatorem duceſque externi erant, inter quos & Attalus: omnes approbantes; quum pugnaturum conſulem credebant: neq; enim ne his cunctationem aperuerat ſuam. Tunc mutatione conſilii ſubita, quum alii ſilerent, Naſica unus ex omnibus auſus eſt monere conſulem, *Ne hoſtem quidem ludificatos priores imperatores. fugiendo*

certamen

certamen manibus emittere. Vereri ne nocte abeat, ſequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercituſque, ſicut prioribus ducibus, per colles ſaltuſque Macedoniorum montium vagando circumagatur. Se magnopere ſuadere, dum in campo patenti hoſtem habeat, aggrediatur, nec oblatam occaſionem vincendi amittat. Conſul nihil offenſus libera admonitione tam clari adoleſcentis: *Et ego*, inquit, *animum iſtum habui, Naſica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli caſibus didici, quando pugnandum, quando abſtinendum pugna ſit. Non operæ ſit ſtanti nunc in acie docere, quibus de cauſſis hodie quieſſe melius ſit. rationes alios repoſcito, nunc auctoritate veteris imperatoris contentus eris.* Conticuit adoleſcens. haud dubie videre aliqua impedimenta pugnæ conſulem, quæ ſibi non apparerent. Paullus, poſtquam metata caſtra impedimentaque collocata animadvertit, ex poſtrema acie triarios primos ſubducit. deinde principes, ſtantibus in prima acie haſtatis, ſi quid hoſtis moveret: poſtremo haſtatos; ab dextero primum cornu ſingulorum paulatim ſignorum milites ſubtrahens. Ita pedites equitibus cum levi armatura ante aciem hoſti oppoſitis, ſine tumultu abducti: nec ante quam prima frons valli ac foſſa perducta eſt, ex ſtatione equites revocati ſunt. Rex quoque, quum ſine detrectatione paratus pugnare eo die fuiſſet, contentus quod per hoſtem moram fuiſſe pugnæ ſcirent, & ipſe in caſtra copias reduxit. Caſtris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus militum ſecundæ legionis, qui prætor ſuperiore anno fuerat, conſulis permiſſu ad concionem militibus vocatis pronunciavit: *Nocte proxima,*

ne

ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda uſque ad quartam horam noctis lunam defecturam eſſe. Id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſciri ante & prædici poſſe. Itaque quemadmodum, quia certi ſolis lunæque & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe nunc ſeneſcente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur; ita ne obſcurari quidem, quum condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie Nonas Septembr. inſecuta dies, edita hora luna quum defeciſſet, Romanis militibus Galli ſapientia prope divina videri: Macedonas, ut triſte prodigium, occaſum regni perniciemque gentis portendens movit: nec aliter vates. clamor ululatuſque in caſtris Macedonum fuit, donec luna in ſuam lucem emerſit. Poſtero die tantus utique ardor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & conſulem ſuorum quidam, quod ſine prœlio diſceſſum eſſet, accuſarent. Regi prompta defenſio erat; non eo ſolum, quod hoſtis prior apertè pugnam detrectans, in caſtra copias reduxiſſet: ſed etiam, quod eo loco ſigna conſtituiſſet, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoveri non poſſet. Conſul ad id, quod pridie prætermiſiſſe pugnandi occaſionem videbatur, & locum dediſſe hoſte, ſi nocte abire vellet; tunc quoque per ſpeciem immolandi terere videbatur tempus, quum luce prima ſignum propoſitum pugnæ ad exeundum in aciem fuiſſet. Tertia demum hora, ſacrificio ritè perpetrato, concilium advocavit: atq; ibi, quod rei gerendę tempus eſſet, loquendo & intempeſtive conſultando videbatur quibuſdam extrahere: poſt ſermones tamen conſul orationem habuit.

habuit. *T. Naſica egregius adoleſcens, ex omnibus unus, quibus heſterna die pugnari placuit, denunciavit mihi ſuum conſilium: idem poſtea, ita ut tranſiſſe in ſententiam meam videri poſſet, tacuit. Quibuſdam aliis, abſentem carpere imperatorem, quam præſentem monere, melius viſum eſt. Et tibi, T. Naſica, & quicumque idem quod tu occultius ſenſerunt, non gravabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abeſt, ut me heſternæ quietis pœniteat, ut ſervatum à me exercitum eo conſilio credam. in qua me opinione eſſe, ne quis ſine cauſſa veſtrûm credat, recognoſcat agedum mecum, ſi videtur, quam multa pro hoſte & adverſus nos fuerint. Iam omnium primum, quantum numero nos præſtent, neminem veſtrûm nec ante ignoraſſe, & heſterno die implicatam intuentes aciem animadvertiſſe, certum habeo. Ex hac noſtra paucitate quarta pars militum præſidio impedimentis relicta erat: nec ignaviſſimum quemque relinqui ad cuſtodiam ſarcinarum ſcitis. Sed fuerimus omnes: parvum hoc tandem eſſe credimus, quod ex his caſtris, in quibus hac nocte manſimus, exituri in aciem hodierno aut ſummum craſtino die, ſi ita videbitur, Diis benè juvantibus, ſumus? Nihil intereſt, utrum militem, quem nec viæ labor hodie, neque operis fatigaverit, requietum, integrum in tentorio ſuo arma capere jubeas, atque in aciem plenum virium, vigentem & corpore & animo educas: an longo itinere fatigatum, & onere feſſum, madentem ſudore, ardentibus ſiti faucibus, ore atque oculis repletis pulvere, torrentem meridiano ſole, hoſti objicias recenti, quieto, qui nulla re ante conſumptas vires ad prælium adferat? Quis, pro Deûm fidem! ita comparatus vel iners atque imbellis fortiſſimum virum non vicerit? Quid quod*

hoſtes per ſummum ocium inſtruxerant aciem, reparaverant animos, ſtabant compoſitis ſuis quiſque ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in acie inſtruenda erat, & incompoſitis concurrendum? At hercule aciem quidem inconditam inordinatamque habuiſſemus: caſtra munita, proviſam aquationem, tutum ad eam iter præſidiis impoſitis, explorata circa omnia: an nihil noſtri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Majores veſtri caſtra munita, portum ad omnes caſus exercitus ducebant eſſe: unde ad pugnam exirent, quo jactati tempeſtate pugnæ receptum haberent. ideo quum munimentis ea ſepiſſent, præſidio quoque valido firmabant: quod qui caſtris exutus erat, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo haberetur. caſtra ſunt victori receptaculum, victo perfugium. Quam multi exercitus, quibus minus proſpera pugna fortunæ fuit, intra vallum compulſi, tempore ſuo, interdum momento poſt eruptione facta victorem hoſtem pepulerunt? patria altera eſt militaris hæc ſedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium ſuum cuique militi domus ac penates ſunt. Sine ulla ſede vagi dimicaſſemus, ut quo victores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponitur: Quid ſi hoſtis hac interpoſita nocte abiſſet, quantum rurſus ſequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neque manſurum eum, neq; in aciem copias educturum fuiſſe certum habeo, ſi cedere hinc ſtatuiſſet. quanto enim facilius abire fuit quum procul abeſſemus, quam nunc quum in cervicibus ſumus? Nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeundo. Quid autem eſt nobis optatius, quam ut quorum caſtra præalta fluminis ripa tuta, vallo inſuper ſepta ac

crebris

crebris turribus oppugnare adorti ſumus, eos relictis munimentis agmine effuſo abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex heſterno die in hodiernum cauſſæ fuerunt. Pugnare enim & ipſi mihi placet; & ideo quia per Enipeum amnem ſepta ad hoſtem via erat, alio ſaltu dejectis hoſtium præſidiis novum iter aperui. neque prius quam debellavero, abſiſtam. Poſt hanc orationem ſilentium fuit; partim traductis in ſententiam ejus, partim verentibus nequiquam offendere in eo, quod utcumque prætermiſſum revocari non poſſet. Ac ne illo ipſo quidem die, aut conſule aut rege optante pugnatum eſt. Rege quod nec feſſos ut pridie ex via, neque trepidantes in acie inſtruenda & vix dum compoſitos, aggreſſurus erat: conſule, quod in novis caſtris non ligna, non pabulum convectum erat;ad quę perenda ex propinquis agris magna pars militum è caſtris exierat. Neutro imperatorum volente, Fortuna, quæ plus conſiliis humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur. præſidiis ex utraque ripa poſitis, ut id facere tuto poſſent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant;Marrucina, & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Silus legatus: & aliud pro caſtris ſtativum erat præſidium ſub C. Cluvio legato, tres cohortes, Firmana, Veſtina, Cremonenſis: duæ turmæ equitum; Placentina & Æſernina. Quum otium ad flumen eſſet, neutris laceſſentibus, hora circiter quarta jumentum è manibus curantium elapſum, in ulteriorem ripam effugit. quod quum

 per

per aquam ferme genu tenus altam tres milites ſequerentur, Thraces duo id jumentum ex medio alveo in ſuam ripam trahentes; altero * eorum occiſo, receptoque eo jumento, ad ſtationem ſuorum ſe recipiebant. Octingentorum Thracũ præſidium in hoſtium ripa erat. ex his pauci primo ægrè paſſi popularem in ſuo conſpectu cæſum, ad perſequendos interfectores fluvium tranſgreſſi ſunt: dein plures, poſtremo omnes, & cum præſidio

* *

prœlium ducit. Movebat imperii majeſtas, gloria viri, ante omnia ætas, quod major ſexaginta annis, juvenum munia in parte præcipua laboris periculique capeſſebat. Intervallum, quod inter cetratos & phalanges erat, implevit legio atque aciem hoſtium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem adverſus clypeatos habebat: aglaſpides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus conſularis ducere adverſus leucaſpidem phalangem juſſus: ea media acies hoſtium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluvium commiſſum prœlium erat, elephantes inducti, & ala ſociorum: & hinc primum fuga Macedonum eſt orta. nam ſicut pleraque nova commenta mortalium in verbis vim habent, extemplo, quum agi, non quemadmodum agantur ediſſeri oportet, ſine ullo effectu evaneſcunt; ita tum elephanti in acie nomen tantum ſine uſu fuerunt. Elephantorum impetum ſubſecuti ſunt ſocii nominis Latini, pepuleruntq; lævum cornu. In medio ſecunda legio immiſſa diſſipavit phalangem. neque ulla evidentior cauſſa victoriæ fuit, quam quod multa paſſim prœlia erant, quæ fluctuantem tur-

turbarunt primo, deinde disjecerunt phalangem. cujus confertę & intentis horrentis haſtis intolerabiles vires ſunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & gravitate haſtam cogas, confuſa ſtrue implicantur: ſi vero ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur. ſicut tum adverſus catervatim incurrentes Romanos, & interrupta multifariam acie obviam ire cogebantur: & Romani quacunque data intervalla eſſent, inſinuabant ordines ſuos. Qui ſi univerſa acie in frontem adverſus inſtructa phalangem concurriſſent, quod Pelignis principio pugnæ incaute congreſſis adverſus cetratos evenit, induiſſent ſe haſtis, nec confertam aciem ſuſtinuiſſent. Ceterum ſicut peditum paſſim cædes fiebant, niſi qui abjectis armis fugerunt; ſic equitatus prope integer pugna exceſſit Princeps fugæ rex ipſe erat. jam à Pydna cum ſacris alis equitum Pellam petebat: confeſtim Coſtocus ſequebatur, Odryſarumque equitatus, ceteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interjecta peditum acies, cujus cædes victores tenebant, immemores fecerat. ſequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæſa eſt: poſtremo, qui ex hoſtium manibus elapſi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingreſſi, manus ad eos, qui in claſſe erant, tendentes, ſuppliciter vitam orabant: & quum ſcaphas concurrere undique ab navibus cernerent, ad excipiendos ſeſe venire rati; ut caperent potius, quam occiderent, longius in aquam quidam etiam natantes progreſſi ſunt. Sed quum hoſtiliter è ſcaphis cæderentur, retro

qui poterant nando repetentes terram, in aliam fœdiorem peſtem incidebant. elephanti enim ab rectoribus ad littus acti, exeuntes terebant, elidebantque. Facilè conveniebat Romanis, numquam una acie tantum Macedonum interfectum. cæſa enim ad viginti millia hominum ſunt: ad ſex millia, qui Pydnam ex acie perfugerant, vivi in poteſtatem pervenerunt: & vagi è fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo major pars Peligni. vulnerati aliquanto plures ſunt. Quod ſi maturius pugnari cœptum eſſet, ut ſatis diei victoribus ad perſequendum ſupereſſet, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox, & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad ſequendũ locis ignotis fecit. Perſeus ad Pieriam ſilvam via militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in ſilvam ventum eſt, ubi plures diverſæ ſemitæ erant, & nox appropinquabat; cum perpaucis maximè fidis via divertit. Equites ſine duce relicti, alii alia in civitates ſuas dilapſi ſunt; perpauci inde Pellam celerius, quam ipſe Perſeus, quia recta expedita via ierant, pervenerunt. Rex ad mediam fermè noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus eſt. In regia Perſeo, qui Pellæ præerat, Euctus, regiique pueri preſto erant. contra ea amicorum, qui alii alio caſu ſervati ex prœlio Pellam venerant, quum ſæpè accerſiti eſſent, nemo ad eum venit. tres erant tantum cum eo fugæ comites; Evander Cretenſis, Neon Bœotius, & Archidamus Ætolus. cum iis, jam metuens, ne qui venire ad ſe abnuerent, majus aliquid mox auderent; quarta vigilia profugit. Secuti eum ſunt admo-

admodum quingenti Cretenſes. petebat Amphipolim: ſed nocte à Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem trajicere; eum finem ſequendi propter difficultatem tranſitus fore ratus Romanis. Conſulem quum ſe in caſtra victor recepiſſet, ne ſincero gaudio frueretur, cura de minore filio ſtimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipſe poſtea, deleta Carthagine, appellatus, naturalis conſulis Paulli, adoptione Africani nepos. Is ſeptimumdecimum tunc annum agens, quod ipſum curam angebat, dum effuſe ſequitur hoſtes, in partem aliam turba ablatus erat: & ſerius quum rediſſet, tunc demum recepto ſoſpite filio, victoriæ tantæ gaudium conſul ſenſit. Amphipolim quum jam fama pugnæ perveniſſet, concurſuſq; matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem expoſcendam fieret; Diodorus, qui præerat urbi, metuens, ne Thraces, quorum duo millia in præſidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab ſubornato ab ſe per fallaciam in tabellarii ſpeciem, literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, *ad Emathiam claſſem Romanã appulſam eſſe: agroſq; circa vexari. orare præfectos Emathiæ, ut præſidium adverſus populares mittat.* His lectis, hortatur Thracas, *Ut ad tuendam Emathiæ oram proficiſcantur. magnam eos cædem prædamq; palatis paßim per agros Romanis facturos. Simul elevat famam adverſæ pugnæ: quæ ſi vera foret, alium ſuper alium recentes ex fuga venturos fuiſſe.* per hanc cauſſam Thracibus ablegatis; ſimul tranſgreſſos eos Strymonem vidit, portas clauſit. Tertio die Perſeus quam pugnatum erat, Amphipolim venit. inde oratores cũ caduceo ad Paullum miſit. Interim

batur: & quidam auſi ſunt media ex concione ſucclamare, *Abite hinc, ne, qui pauci ſuperſumus, propter vos pereamus*. Horum ferocia, vocem Evandri clauſit. Rex in domum ſe recepit, pecuniaque, & auro argentoque in lembos, qui in Strymone ſtabant, delatis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces navibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, & aliæ militaris generis turbæ. Cretenſes ſpem pecuniæ ſecuti. & quoniam in dividendo plus offenſionum quam gratiæ erat, quinquaginta talenta iis poſita ſunt in ripa diripienda. Ab hac direptione quum per tumultum naves conſcenderent, lembum unum in oſtio amnis multitudine gravatum merſerunt. Galepſum eo die, poſtero Samothracam, quam petebant, perveniunt: ad duo millia talentum pervecta eo dicuntur. Paullus per omnes deditas civitates dimiſſis qui præeſſent, ne qua injuria in nova pace victis fieret, retentiſque apud ſe caduceatoribus regis, P. Naſicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim miſit cum modica peditum equitumque manu. ſimul ut Sinticen evaſtaret, & ad omnes conatus regis impedimento eſſet. Inter hæc Meliboœa à Cn. Octavio capitur diripiturque: ad Æginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus miſſus erat, ducenti eruptione ex oppido facta amiſſi ſunt; ignaris Æginienſibus debellatum eſſe. Conſul à Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam pervenit: & quum caſtra mille paſſus inde poſuiſſet per aliquot dies ibi ſtativa habuit: ſitum urbis undique adſpiciens; quam non ſine cauſſa delectam eſſe regiam advertit. Sita eſt in tumulo, vergente in occidentem hibernum. cingunt

paludes inexſuperabilis altitudinis, æſtate & hieme; quas reſtagnantes faciunt lacus. In ipſa palude qua proxima urbi eſt, velut inſula eminet aggeri operis ingentis impoſita: qui & murum ſuſtineat, & humore circumfuſæ paludis nihil lædatur. Muro urbis conjuncta procul videtur. diviſa eſt intermurali amni, & eadem ponte juncta: ut neç oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat: nec ſi quem ibi rex includat ullum niſi per facillimæ cuſtodię pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: ſed tum nihil præter trecenta talenta, quæ miſſa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inventum eſt. Per quos dies ad Pellam ſtativa fuerunt, legationes frequentes, quæ ad gratulandum convenerant, maximè ex Theſſalia, auditæ ſunt. Nuncio deinde accepto, Perſea ad Samothracam trajeciſſe, profectus à Pella conſul quartis caſtris Amphipolim pervenit. Effuſa omnis obviam turba, cujus indicio erat non bono ac juſto rege ob ra

* * *

EPITOME
LIBRI XLV.

PErſeus ab Æmilio Paullo in Samothracia captus eſt. Quum Antiochus, Syriæ rex, Ptolomæum & Cleopatram, Ægypti reges, obſideret, & miſſis ad eum à ſenatu legatis, qui juberent, ab obſidione ſocii regis abſiſtere, editiſque mandatis conſideraturum ſe, quid faciendum eſſet, reſpondiſſet; unus ex legatis Popillius virga regem circumſcripſit. juſſitque, antequam circulo excederet,

cederet, reſponſum daret. qua aſperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in ſenatum admiſſæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, excluſa. poſtero die, quum de eo quæreretur, ut iis bellum indiceretur; cauſſam in ſenatu patriæ ſuæ legati egerunt. nec tanquam hoſtes, nec tanquam ſocii dimiſſi. Macedonia in provinciæ formam redacta. Æmilius Paullus, repugnantibus militibus ſuis propter minorem prædam, & contradicente Servio Sulpicio Galba, triumphavit: & Perſeum cum tribus filiis ante currum duxit. cujus triumphi lætitia, ne ſolida ei contingeret, duorum filiorum funeribus inſignita eſt: quorum alterius mors patris triumphum præceſſit, alterius ſecuta eſt. Luſtrum conditum eſt à cenſoribus. Cenſa ſunt civium capita quadringenta undecim millia, octingenta decem. Pruſias, Bithyniæ rex, Romam, ut ſenatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit: & Nicomedem filium ſenatui commendavit. Rex plenus adulationis, libertum ſe populi Romani dicebat.

VICTORIAE nuncii, Quintus Fabius, & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi feſtinatio, celeriter Romam quum veniſſent, præcerptam tamen ejus rei lætitiam invenerunt. Quarto poſt die quam cum rege eſt pugnatum, quum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota ſpectacula pervaſit; *pugnatum in Macedonia, & devictum regem eſſe.* Dein fremitus increbuit: poſtremo clamor plauſuſque, velut certo nuncio victoriç allato, eſt exortus. Mirari magiſtratus, & quæ-

rere

rere auctorem repentinę lætitię: qui poſtquam nullus erat, evanuit quidem tamquam incertæ rei gaudium; omen tamen lætum inſidebat animis. Quod poſtquam veris nunciis Fabii Lentulique & Metelli adventu firmatum eſt, quum victoria ipſa, tum augurio animorum ſuorum lætabantur. Et aliter traditur, Circenſis turbæ non minus ſimilis veri lætitia: Ante diem decimum Calend. Octobris ludorum Romanorum ſecundo die, C. Licinio conſuli ad quadrigas mittendas aſcendenti, tabellarius, qui ſe ex Macedonia venire diceret, reddidiſſe laureatas literas. quadrigis miſſis conſul currum conſcendit: & quum per circum reveheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo oſtendit. Quibus conſpectis, repente immemor ſpectaculi populus in medium decurrit. eo ſenatum conſul vocavit, recitatiſque tabellis, ex auctoritate patrum pro foris publicis denunciavit populo: L. Æmilium collegam ſignis collatis cum rege Perſeo pugnaſſe. Macedonum exercitum cæſum fuſumque. Regem cum paucis fugiſſe. civitates omnes Macedoniæ in ditionem populi Romani veniſſe. His auditis, clamor cum ingenti plauſu ortus: ludis relictis domos magna pars hominum ad conjuges liberoſq; lætum nuncium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo, quo in Macedonia pugnatum eſt. Poſtero die ſenatus in curia habitus, ſupplicationeſque decretæ: & ſenatusconſultum factum eſt, ut conſul quos præter milites ſocioſque navales conjuratos haberet, dimitteret. de militibus ſociiſque navalibus dimittendis referretur, quum legati ab L. Æmilio conſule, à quibus præmiſſus tabellarius eſſet, veniſ-

veniſſent. Ante diem ſextum Calend. Octobris, hora ferè ſecunda legati urbem ingreſſi ſunt, ingentem ſecum occurrentium quacumque ibant, proſequentiumque trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curia erat: eo legatos conſul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent, *quanta regiæ copiæ peditum equitumq; fuiſſent, quot millia ex his cæſa, quot capta forent; quam paucorum militum jactura tanta hoſtium ſtrages facta; quam cum paucis rex fugiſſet: exiſtimari Samothraciam petiturum, paratam claſſem adperſequendum eſſe. neque terra, neque mari elabi poſſe.* eadem hæc paulo poſt in concionem traducti expoſuerunt: renovataque lætitia, quum conſul edixiſſet, *ut omnes ædes ſacræ aperirentur, pro ſe quiſque ex concione ad gratias agendas ire Diis:* ingentique turba, non virorum modo, ſed etiam fœminarum, conferta tota urbe Deûm immortalium templa. Senatus revocatus in curiam, ſupplicationes ob rem egregie geſtam ab L. Æmilio conſule in quinque dies circa omnia pulvinaria decrevit, hoſtiiſque majoribus ſacrificari juſſit. Naves, quæ in Tiberi paratæ inſtructæque ſtabant, ut ſi rex poſſet reſiſtere, in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in navalibus collocari: ſocios navales dato annuo ſtipendio dimitti, & cum his omnes, qui in conſulis verba juraverant: & quod militum Corcyræ, Brunduſii, ad mare ſuperum, aut in agro Larinati eſſet (omnibus his locis diſpoſitus exercitus fuerat, cum quo, ſi res poſceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta

indicta eſt exante diem quintum Idus Octob. cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerva, & P. Decius, nunciarunt, exercitum Illyriorum cæſum: Gentium regem captum in ditione populi Romani & Illyricum eſſe. Ob eas res geſtas ductu auſpicioque L. Anicii prætoris ſenatus in triduum ſupplicationes decrevit; ut Latinæ edictæ conſule ſunt inante quartum & tertium & pridie Idus Novembr. Tradidere quidam, legatos Rhodios nondum miſſos, poſt victoriam nunciatam, velut ad ludibrium ſtolidæ ſuperbiæ, in ſenatum vocatos eſſe. Ibi Agepolim principem eorum ita locutum: *Miſſos eſſe legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos & Perſea faciendam: quod id bellum grave atque incommodum Græciæ omni, ſumptuoſum ac damnoſum ipſis Romanis eſſet. Fortunam perbene feciſſe, quando finito aliter bello, gratulandi ſibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dediſſet.* Hæc ab Rhodio dicta Reſponſum ab ſenatu eſſe; *Rhodios nec utilitatum Græciæ, neque cura impenſarum populi Romani, ſed pro Perſeo legationem eam miſiſſe. Nam ſi ea fuiſſet cura, quæ ſimularetur, tam mittendos legatos fuiſſe, quum Perſeus in Theſſalia exercitu inducto, per biennium Græcas urbes, alias obſideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam. Poſtquam ſuperatos ſaltus tranſgreſſoſque in Macedoniam Romanos audirent, & incluſum teneri Perſea, tunc Rhodios legationem miſiſſe; non ad ullam aliam rem, quam ad Perſea ex imminenti periculo eripiendum.* cum hoc reſponſo legatos dimiſſos. Per eoſdem dies & M. Marcellus ex provincia Hiſpania decedens, Marcolica nobili urbe

urbe capta, decem pondo auri, & argenti ad ſummam ſeſtertium decies in ærarium retulit. Paulus Æmilius conſul quum caſtra, ut ſupra dictum eſt, ad Siras terræ Odomantidicæ haberet, quum literas ab rege Perſeo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipſe illacrimaſſe dicitur ſorti humanæ: quod qui paulo antè non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyrioſq; oppugnaſſet, Baſtarnarum ſciviſſet auxilia; is tum amiſſo exercitu, extorris regno, in parvam inſulam compulſus, ſupplex, fani religione, non viribus ſuis tutus eſſet. Sed poſtquam, *Regem Perſea conſuli Paullo ſalutem!* legit; miſerationem omnem ſtultitia ignorantis fortunam ſuam exemit. Itaque quamquam in reliqua parte literarũ minime regiæ preces erant, tamen ſinè reſponſo ac ſine literis ea legatio dimiſſa eſt. Senſit Perſeus, cujus nominis obliviſcendum victo eſſet: itaque alteræ literæ cum privati nominis titulo miſſæ, & petiere, & impetravere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de ſtatu & conditione ſuæ fortunæ poſſet. Miſſi ſunt tres legati, P. Lentulus, A. Poſtumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum eſt, Perſeo regium nomen omni vi complectente; Paullo, ut ſe ſuaque omnia in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente. Dum hæc aguntur, claſſis Cn. Octavii Samothracam eſt appulſa. Is quoque præſenti admoto terrore, modo minis, modo ſpe perlicere, ut ſe traderet quum conaretur; adjuvit in hoc eum res, ſeu caſu contracta, ſeu conſilio. L. Attilius illuſtris adoleſcens quum in concione eſſe populum Samothracum, animum advertiſſet; à magiſtratibus

petiit,

petiit, ut ſibi paucis alloquendi populi poteſtatem facerent. Permiſſo, *Utrum nos, hoſpites Samothraces, verè accepimus, an falſo, ſacram hanc inſulam, & auguſti totam atque inviolati ſoli eſſe?* Quum creditæ ſanctitati aſſentirentur omnes, *Cur igitur*, inquit, *pollutam homicida ſanguine regis Eumenis violavit? & quum omnis præfatio ſacrorum eos, quibus non ſint puræ manus, ſacris arceat, vos penetralia veſtra contaminari cruento latronis corpore ſinetis?* Nobilis fama erat apud omnes Græciæ civitates, Eumenis regis per Evandrum Delphis propè perpetrata cædes. Itaque præterquam quod in poteſtate Romanorum ſeſe inſulamque totam & templum cernebant eſſe, ne immerito quidem ea ſibi exprobrari rati, Theondam, qui ſummus magiſtratus apud eos erat (regem ipſi appellant) ad Perſea mittunt, qui nunciaret, *Argui cædis Evandrum Cretenſem. eſſe autem judicia apud ſeſe mori majorum comparata, de iis, qui inceſtas manus intuliſſe intra terminos ſacratos templi dicantur. Si conſideret Evander, innoxium ſe rei capitalis argui, veniret ad cauſſam dicendam: ſi committere ſe judicio non auderet, liberaret religione templum, ac ſibimet ipſe conſuleret.* Perſeus evocato Evandro, *judicium ſubeundi nullo pacto auctor eſſe: nec cauſſa, nec gratia parem fore.* Suberat & ille metus, ne damnatus auctorem ſe nefandi facinoris protraheret. reliqui quid eſſet, niſi ut fortiter moriatur? Nihil palam abnuere Evander: ſed quum, veneno ſe malle mori, quam ferro, dixiſſet; occultè fugam parabat. quod quum renunciatum regi eſſet, metuens, ne tamquam à ſe ſubtracto pœnæ reo iram Samothracum in ſe converteret; interfici Evandrum

drum juſſit. Qua perpetrata temere cæde, ſubiit extemplo animum, in ſe: nimirum: receptam labem, quæ Evandri fuiſſet: ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab ſe Samothracæ Evandrum occiſum. ita duo ſanctiſſima in terris templa ſe uno auctore ſanguine humano violata. Hujus rei crimen, corrupto pecunia Theonda, avertitur, ut renunciaret populo, Evandrum ſibiipſum mortem conſciviſſe. Ceterum tanto facinore in unicum relictum amicum, ab ipſo per tot caſus expertum proditumque, quia non prodiderat, omnium ab ſe alienavit animos. Pro ſe quiſque tranſire ad Romanos: fugæque conſilium capere ſolum prope relictum coegerunt: Oroandemque Cretéſem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, appellat, ut ſe ſublatum in lembum ad Cotyn deveheret. Demetrium eſt portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus ſtabat. Sub occaſum ſolis deferuntur, quæ ad uſum neceſſaria erant: defertur & pecunia, quanta clam deferri poterat. Rex ipſe nocte media, cum tribus conſciis fugæ, per poſticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atque inde maceriam ægre tranſgreſſus, ad mare pervenit. Oroandes jam tum, dum pecunia deferretur, primis tenebris ſolverat navem, ac per altum Cretam petebat. Poſtquam in portu navis non inventa eſt, vagatus Perſeus aliquamdiu in littore, poſtremo timens lucem jam appropinquantem, in hoſpitium redire non auſus, in latere templi prope angulum obſcurum delituit. Pueri regii, apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad miniſterium electi regis: ea cohors perſecuta

ſecuta regem fugientem, ne tum quidem abſcedebat, donec juſſu Cn. Octavii pronunciatum eſt per præconem, *Regios pueros, Macedonaſque alios, qui Samothracæ eſſent, ſi tranſirent ad Romanos, incolumitatem, libertatemque & ſua omnia ſervaturos, quæ aut ſecum haberent, aut in Macedonia reliquiſſent.* Ad hanc vocem tranſitio omnium facta eſt, nominaque dabant ad C. Poſtumium tribunum militum. Liberos quoque parvos regios Ion Theſſalonicenſis Octavio tradidit: nec quiſquam, præter Philippum, maximum natu è filiis, cum rege relictus. Tum ſeſe filiumque Octavio tradidit; fortunam Deoſque, quorum in templo erant, nulla ope ſupplicem juvantes, accuſans. In prætoriam navem imponi juſſus, eodem & pecunia, quæ ſuperfuit, delata eſt: extemploque claſſis Amphipolim repetit. Inde Octavius regem in caſtra ad conſulem miſit; præmiſſis litteris, ut in poteſtate eum eſſe & adduci ſciret. Secundam eam Paullus, ſicut erat, victoriam ratus; victimas cecidit eo nuncio. & concilio advocato, literas prætoris quum recitaſſet, Q. Ælium Tuberonem obviam regi miſit: ceteros manere in prætorio frequentes juſſit. Non alias ad ullum ſpectaculum tanta multitudo occurrit. Patrũ ætate Syphax rex captus, in caſtra Romana adductus erat: præterquam quod nec ſua, nec gentis fama comparandus, tunc quoque acceſſio Punici belli fuerat, ſicut Gentius Macedonici. Perſeus caput belli erat: nec ipſius tantum patris avique, quos ſanguine ac genere contingebat, fama, conſpectum eum efficiebat: ſed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander. qui ſummum imperium in orbe terra-

terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus villo Perſeus ingreſſus eſt caſtra; nullo ſuorum alio comite, qui ſocius calamitatis miſerabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad ſpectaculum non poterat, donec conſul lictores miſiſſet, qui ſummovendo iter ad prætorium facerent. Conſurrexit conſul, & juſſis ſedere aliis, progreſſuſque paulum, introeunti regi dextram porrexit, ſummittentemque ſe ad pedes, ſuſtulit: nec attingere genua paſſus, introductum in tabernaculum, adverſus advocatos in concilium conſidere juſſit. Prima percontatio fuit, *qua ſubactus injuria contra populum Romanum bellum tam infeſto animo ſuſcepiſſet, quo ſe regnumque ſuum ad ultimum diſcrimen adduceret?* Quum reſponſum exſpectantibus cunctis, terram intuens, diu tacitus fleret, rurſum conſul: *Si juvenis regnum accepiſſes, minus equidem mirarer ignoraſſe te, quam gravis aut amicus, aut inimicus eſſet populus Romanus. nunc vero, quum & bello patris tui, quod nobiſcum geſſit, interfuiſſes, & pacis poſtea, quam cum ſumma fide adverſus eum coluimus, meminiſſes; quod conſilium, quorum & vim bello, & fidem in pace expertus eſſes, cum iis tibi bellum eſſe, quam pacem malle?* Nec interrogatus, nec accuſatus, quum reſponderet; *Utcumq; tamen hæc, ſive errore humano, ſeu caſu, ſeu neceſſitate inciderunt, bonum animum habe: multorum regum, populorum caſibus, cognita populi Romani clementia, non modo ſpem tibi, ſed prope certam fiduciam ſalutis præbet.* Hæc Græco ſermone Perſeo, Latine deinde ſuis: *Exemplum inſigne cernitis*, inquit, *mutationis rerum humanarum! Vobis hoc præcipue dico juvenes. ideo in ſecun-*

ſecundis rebus nihil in quemquam ſuperbe ac violenter conſulere decet, nec præſenti credere fortunæ; quum quid veſper ferat, incertum ſit. Is demum vir erit, cujus animum nec proſpera flatu ſuo efferet, nec adverſa infringet. Concilio dimiſſo, tuendi cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die & invitatus ad conſulem Perſeus, & alius omnis ei honos habitus eſt; qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hiberna dimiſſus eſt: maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinque urbes acceperunt. Hic finis belli, quum quadriennium cõtinuum bellatum eſſet, inter Romanos ac Perſea fuit: idemque finis inclyti per Europæ plerumque atque Aſiam omnem regni. Viceſimum ab Carano, qui primus regnavit, Perſea numerabant. Perſeus, Q. Fulvio, L. Manlio conſulibus, regnum accepit: à ſenatu rex eſt appellatus, M. Iunio, A. Manlio conſulibus: regnavit undecim annos. Macedonum obſcura admodum fama uſque ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde & per eum creſcere cum cœpiſſet, Europæ ſe tamen finibus continuit; Græciam omnem ac partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde ſe in Aſiam: & tredecim annis, quibus Alexander regnavit, primum omnia, qua Perſarum prope immenſo ſpatio imperium fuerat, ſuæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum ultimus finis Rubrum mare amplectitur, peragravit. tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque: inde morte Alexandri diſtractum in multa regna; dum ad ſe quiſque opes rapiunt lacerantes viribus; à ſummo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos ſtetit.

ſtetit. Victoriæ Romanæ fama quum pervaſiſſet in Aſiam Antenor, qui cum claſſe lemborum ad Phanas ſtabat, Caſſandriam inde trajecit. C. Popillius, qui ad Delum præſidio navibus Macedoniam petentibus erat, poſtquam debellatum in Macedonia, & ſtatione ſummotos hoſtium lembos audivit, dimiſſis & ipſe Atticis navibus, ad ſuſceptam legationem peragendam navigare Ægyptum pergit: ut prius occurrere Antiocho poſſet, quam ab Alexandriæ mœnia accederet. Cum præterveherentur Aſiam legati, & Loryma veniſſent, qui portus viginti paulo amplius millia ab Rhodo abeſt, ex adverſo urbi ipſi poſitus; principes Rhodiorum occurrunt (jam enim eo quoque victoriæ fama perlata erat) orantes, *ut Rhodum deveherentur. pertinere id ad famam ſalutemque civitatis. noſcere ipſos omnia, quæ acta eſſent, agerenturque Rhodi, & comperta per ſe non vulgata fama Romam referre.* Diu negantes pepulerunt, ut moram navigationis brevem pro ſalute ſociæ urbis paterentur. Poſtquam Rhodum ventum eſt, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerunt. Adventus legatorum auxit potius timorem civitati, quam minuit: omnia enim Popillius, quæ ſinguli univerſique eo bello hoſtiliter dixerant, fecerantque, retulit. & vir aſper ingenio, augebat atrocitatem eorum, quæ dicerentur, vultu truci & accuſatoria voce: ut quum propriæ ſimultatis nulla cauſſa cum civitate eſſet, ex unius ſenatoris Romani acerbitate, qualis in ſe univerſi ſenatus animus eſſet, conjectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit, qui in pleriſque eorum, quæ commemorata à Popillio eſſent,

Culpam

Culpam non penes populum, ſed penes paucos concitatores vulgi eſſe dixit. eos venalem linguam habentes decreta plena regiæ aſſentationis feciſſe: & eas legationes miſiſſe, quarum Rhodios ſemper non minus puderet, quam pœniteret. Quæ omnia, ſi poteſtas populo foret, in capita noxiorum verſura. Cum magno aſſenſu auditus eſt, non magis eo quod multitudinis noxam elevabat, quam quod culpam in auctores verterat. Itaq; quum principes eorum Romanis reſponderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui, quæ Popillius objecerat diluere utcumque conati ſunt; quam eorum, qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxæ objiciendis aſſenſi ſunt. Decretum igitur extemplo, ut qui pro Perſeo adverſus Romanos dixiſſe quid, aut feciſſe, convincerentur, capitis condemnarentur. Exceſſerunt urbe ſub adventum Romanorum quidam, alii mortem ſibi conſciverunt. Legati non ultra, quam quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiſcuntur. Nec eo ſegnius judicia ex decreto coram his factoRhodi exercebantur, quam perſeverantiam in exæquenda re Decimii lenitas afferebat. Quum hæc gererentur, Antiochus fruſtra tentatis mœnibus Alexandriæ, abſceſſerat: ceteraque Ægypto potitus, relicto Memphi majore Ptolomæo, cui regnum quæri ſuis viribus ſimulabat, ut victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec hujus voluntatis ejus ignarus Ptolomæus, dum conterritum obſidionis metu minorem fratrem haberet, poſſe ſe recipi Alexandriæ, & ſorore adjuvante & non repugnantibus fratris amicis ratus; primum ad ſororem, deinde ad fratrem amicoſq;

ejus non prius deſtitit mittere, quam pacem cum iis confirmaret. Suſpectum Antiochum effecerat, quod cetera Ægypto ſibi tradita, Peluſii validum relictum erat præſidium. apparebat clauſtra Ægypti teneri. ut quum velit, rurſus exercitum induceret. Bello inteſtino cum fratre eum exitum fore, ut victor feſſus certamine, nequaquam par Antiocho futurus eſſet. Hæc prudenter animadverſa à majore, cum aſſenſu minor frater, quique cum eo erant, acceperunt: ſoror plurimum adjuvit; non conſilio modo, ſed etiam precibus. Itaque conſentientibus cunctis, pace facta Alexandriam recipiunt, ne multitudine quidem adverſante: quæ in bello non per obſidionem modo, ſed etiam poſtquam à mœnibus abſceſſum eſt, quia nihil ex Ægypto ſubvehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His quum lætari Antiochum conveniens eſſet, ſi reducendi ejus cauſſa exercitum Ægyptum induxiſſet, quo ſpecioſo titulo ad omnes Aſiæ & Græciæ civitates legationibus recipiendis literiſque dimittendis uſus erat, adeo eſt offenſus, ut multo acrius infeſtiuſq; adverſus duos, quam antè adverſus unum pararet bellum. Cyprum extemplo claſſem miſit: ipſe primo vere cum exercitu Ægyptum petens, in Cœlen Syriam proceſſit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium recepiſſet, petentibuſque, ut ſuum munus tueretur, & diceret potius, quid fieri vellet, quam hoſtis ex ſocio factus, vi atque armis ageret; reſpondit; *Non aliter neque claſſem revocaturum, neque exercitum reducturum, niſi ſibi & tota Cypro & Peluſio, agroque, qui circa Peluſiacum oſtium Nili eſſet,*

eſſet, cederet: diemque præſtituit, intra quam de conditionibus peractis reſponſum acciperet. Poſtquam dies data induciis præteriit. * navigantibus oſtio Nili ad Peluſium per deſerta Arabiæ * ad Memphim incolebant, & ab ceteris Ægyptiis, partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus deſcendit. Ad Leuſinem tranſgreſſo flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abeſt, legati Romani occurrerunt. quos quum advenientes ſalutaſſet, dextramque Popillio porrigeret; tabellas ei Popillius ſcriptum habentes tradit, atque omnium primum id legere jubet. quibus perlectis, quum ſe conſideraturum adhibitis amicis, quid faciendum ſibi eſſet, dixiſſet; Popillius pro cetera aſperitate animi, virga quam in manu gerebat, circumſcripſit regem: ac, *Priuſquam hoc circulo excedas*, inquit, *redde reſponſum ſenatui, quod referam.* Obſtupefactus tam violento imperio, parumper quum hæſitaſſet; *Faciam,* inquit, *quod cenſet ſenatus.* Tum demum Popillius dextram regi, tamquam ſocio atque amico porrexit. Die deinde finita quum exceſſiſſet Ægypto Antiochus, legati concordia etiam auctoritate ſua inter fratres firmata, inter quos vix dum convenerat, pars Cyprum navigant: & inde, quæ jam vicerat prœlio Ægyptias naves, claſſem Antiochi dimittunt. clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubiè adempta Antiocho Ægyptus habenti jam, redditumque patrium regnum ſtirpi Ptolomæi fuerat. Conſul ejus anni, ſicut alterius clarus conſulatus inſigni victoria, ita alterius obſcura fama; quia materiam res gerendi non habuit. Iam primum cum legionibus ad

ad conveniendum diem dixit, non auſpicato templum intravit. vitio diem dictam eſſe augures, quum ad eos relatum eſt, decreverunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum ſtativa habuit: deinde circa eadem loca cum ſociis nominis Latini hibernabat. Legiones Romanæ, quod vitio dies exercitui ad conveniendum dicta erat, Romæ manſerant. & prætores, præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia evenerat, in provincias iêre. eum jus dicere Romæ (nam eam quoq; ſortem habebat) inter cives & peregrinos Patres cenſuerant. Et Popillius, & ea legatio, quæ miſſa ad Antiochum erat, Romam rediit: retulit, controverſias inter reges ſublatas eſſe, exercitumque ex Ægypto in Syriam reductum. Poſt, ipſorum regum legati venerunt: Antiochi legati, referentes, *Omni victoria potiorem pacem regi, quæ ſenatui placuiſſet, viſam: eumque haud ſecus, quam Deorum imperio, legatorum Romanorum juſſis paruiſſe.* gratulati deinde victoriam ſunt, ad quam ſumma ope, ſi quid imperatum foret, ad futurum regem fuiſſe. Ptolomæi legati communi nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt, *Plus eos ſenatui populoque Romano, quam parentibus ſuis, plus quam Diis immortalibus debere: per quos obſidione miſerrima liberati eſſent: regnum patrium propè amiſſum recepiſſent.* Reſponſum ab ſenatu eſt, *Antiochum rectè atque ordine feciſſe, quod legatis paruiſſet, gratumque id eſſe ſenatui populoque Romano. Regibus Ægypti, Ptolemæo Cleopatræq;, ſi quid per ſe boni commodique eveniſſet, id magnopere ſenatum lætari: daturumque operam, ut regni ſui maximum ſemper præſidium, poſitum eſſe in*

fide populi Romani ducant. Munera legatis ut ex inſtituto mittenda curaret, C. Papitio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ victoriæ lætitiam geminarent: Perſea regem in poteſtatem conſulis veniſſe. Dimiſſis legatis, diſceptatum inter Piſanos Lunenſeſque legatos: Piſanis querentibus, agro ſe à colonis Romanis pelli: Lunenſibus affirmantibus, eum, de quo agatur, à triumviris agrum ſibi aſſignatum eſſe. Senatus, qui de finibus cognoſcerent ſtatuerentque, quinque viros miſit; Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blaſionem, T. Sempronium Muſcam, L. Nævium Balbum, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & Attalo, & ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Maſgabæ regis Maſaniſſæ filio Puteolis navem egreſſo, præſto fuit etiam miſſus cum pecunia L. Manlius quæſtor, qui Romam eum publico ſumptu perduceret. Advenienti extemplo ſenatus datus eſt. Is adoleſcens ita locutus eſt, ut quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemoravit, quot pedites equiteſque, quot elephãtos, quantũ frumenti eo quadriennio pater ſuus in Macedoniam miſit. *Sed duas res ei rubori fuiſſe: unã, quod rogaſſet eum per legatos ſenatus, quæ ad bellum opus eſſent, & non imperaſſet: alteram, quod pecuniam ei pro frumento miſiſſet. Maſaniſſam meminiſſe, regnum à populo Romano partum auctumq́, & multiplicatum habere: uſu regni contentum, ſcire dominium & jus eorũ qui dederint, eſſe. Sumere itaque eoſdem, non ſe rogare æquum eſſe, neque emere ea ex fructibus agri ab ſe dati, quæ ibi proveniant. Id Maſaniſſæ ſatis eſſe & fore, quod populo Romano ſupereſſet. Cum iis mandatis à patre pre-*

profectum, poſtea conſecutos equites, qui devictam Macedoniam nunciarent: gratulaturaque ſenatuì juberent indicare. Tantæ eam rem lætitiæ patri ſuo eſſe, ut Romam venire velit, Iovique optimo maximo in Capitolio ſacrificare; & grates agere: id, niſi moleſtum ſit, ut ei permittatur, ab ſenatu petere. Reſponſum regulo eſt: *Facere patrem ejus Maſaniſſam, quod virum gratum bonumque facere deceat, ut precium honoremque debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico forti fidelique opera adjutum, & illum favente populo Romano regnum adeptum: æquitate ſua poſtea trium regum bellis deinceps omnibus functum officiis. Victoria vero populi Romani lætari eum regem mirum non eſſe, qui ſortem omnem fortunæ regniq; ſui cum rebus Romanis immiſcuiſſet. Grates Diis pro populi Romani victoria apud ſuos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoq; ſatis ſuo ac patris nomine eſſe. Ipſum relinquere regnum, & Africa excedere: præterquam quod illi inutile eſſet, non eſſe è republica populi Romani, ſenatum cenſere.* Petenti Maſgabæ, ut Hanno Hamilcaris filius * obſes in locum exigeret. Munera ex ſenatusconſulto emere regulo quæſtor juſſus ex centũ pondo argenti, & proſequi eum Puteolos, omnemq; ſumptum, quoad in Italia eſſet, præbere, & duas naves conducere, quibus ipſe comiteſque regis in Africam deveherentur: & comitibus omnibus liberis ſerviſque veſtimenta data. Haud ita multo poſt de altero Maſaniſſæ filio Miſagene literæ allatæ ſunt, miſſum eum ab L. Paullo poſt devictum Perſea in Africam cum equitibus ſuis; navigantem diſperſa claſſe in Hadriatico mari Brunduſium tribus navibus ægrum delatum. Ad eum

cum iiſdem muneribus, quæ data Romæ fratri ejus erant; L. Stertinius quæſtor Brunduſium miſſus: juſſuſque curare, ut ædes hoſpi-

* * *

In quatuor urbanas tribus deſcripti erant libertini, præter eos, quibus filius quiquenni major ex Senatusconſulto eſſet. Eos ubi proximo luſtro cenſi eſſent, cenſeri juſſerunt: & eos, qui prædium prædiave ruſtica pluris ſeſtertiûm triginta millium haberent, cenſendi jus factũ eſt. Hoc quum ita ſervatum eſſet, negabat Claudius *ſuffragii lationem injuſſu populi cenſorem cuiquam homini, nedum ordini univerſo adimere poſſe. Neque enim ſi tribu movere poſſet, quod ſit nihil aliud, quam mutare jubere tribum, ideo omnibus quinque & triginta tribubus emovere poſſe: id eſt, civitatem libertatemque eripere, non ubi cenſeatur finire, ſed cenſu excludere.* Hæc inter ipſos diſceptata: poſtremo eo deſcenſum eſt, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palam in atrio Libertatis ſortirentur, in quam omnes, qui ſervitutem ſerviſſent, conjicerent. Exquilinæ ſors exiit: in ea Ti. Gracchus pronunciavit, libertinos omnes cenſeri placere. Magno ea res honori cenſoribus apud ſenatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perſeveraſſet: & Claudio, qui non impediſſet. Plures quam à ſuperioribus, & ſenatu emoti ſunt, & equos vendere juſſi. omnes iidem ab utroque & tribu remoti, & ærarii facti: neque ullius, quem alter notaret, ab altero levata ignominia. Petentibus, ut ex inſtituto ad ſarta tecta exigenda, & ad opera, quæ locaſſent, probanda, anni & bimenſis tempus prorogaretur; Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in

in ſenatum, interceſſit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicavit, quinquennio poſtquam vovit. Flamen Martialis inauguratus eſt eo anno L. Poſtumius Albinus.

Q. Ælio, M. Iunio conſulibus, de provinciis referentibus, cenſuere patres duas provincias Hiſpaniam rurſus fieri, quæ una per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eoſdem L. Paullum, & L. Anicium obtinere, donec de ſententia legatorum, & res bello turbatas, & ſtatum alium ejus regni formando compoſuiſſent. Conſulibus Piſæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis. Prætorum ſortes fuere, Q. Caſſi urbana, Manii Iuvencii Thalnæ inter peregrinos, Ti. Claudii Neronis Sicilia, Cn. Fulvii Hiſpania citerior, C. Licinii Nervæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obvenerat. nequiit ire in provinciam; ad res capitales quærendas, ex ſenatusconſulto retentus. De prodigiis deinde nunciatis ſenatus eſt conſultus. Ædes Deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat: & in oppido Minervio duæ portæ & muri aliquantú. Anagniæ terra pluerat: & Lanuvii fax in cœlo viſa erat. Et Clariæ in publico agro M. Valerius civis Romanus nunciabat, è foco ſuo ſanguinem per triduum & duas noctes manaſſe. Ob id maxime decemviri libros adire juſſi, ſupplicationem in diem unum populo edixerunt. & quinquaginta capris in foro ſacrificaverunt: & aliorum prodigiorum cauſſa diem alterum ſupplicatio circa omnia pulvinaria fuit, & hoſtiis majoribus ſacrificatum eſt, & urbs luſtrata. Inde quod ad honorem Deûm immortalium pertineret, de-

crevit ſenatus, *Ut quoniam perduelles ſuperati, Perſeus & Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in poteſtate Populi Romani eſſent; ut, quanta dona Ap. Claudio, M. Sempronio Conſulibus, ob devictum Antiochum regem data ad omnia pulvinaria eſſent; tanta Q. Caſſius & M. Iuventius prætores curarent danda.* Legatos deinde, quorum de ſententia Impp. L. Paullus, L. Anicius, componerent res, decreverunt: decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam ſunt hi nominati, A. Poſtumius Luſcus, C. Claudius, ambo cenſorii: C. Licinius Craſſus, collega in conſulatu Paulli, tum prorogato imperio provinciam Galliam habebat. His conſularibus addidere Cn. Domitium Ænobarbum, Ser. Cornelium Sullam, L. Iunium, C. Antiſtium Labeonem, T. Numiſium Tarquinienſem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Ælius Ligus conſularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Tamphilus (hic priore anno, Cicereius multis ante annis prætor fuerat) P. Terentius Tuſciveicanus, P. Manilius. Moniti deinde conſules à Patribus, ut quoniam alterum ex his ſuccedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret; primo quoque tempore provincias aut compararent inter ſe aut ſortirentur. ſortiti ſunt. M. Iunio Piſæ obvenerunt (quem prius quàm in provinciam iret, legationes quæ undique Romam gratulatum convenerunt, introducere in ſenatum placuit) Q. Ælio Gallia. Ceterum quamquam tales viri mitterentur, quorum de conſilio ſperari poſſet, Imperatores nihil indignum nec clementia nec gravitate populi Romani decreturos eſſe; tamen in ſenatu

natu quoque agitata eſt ſumma conſiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores poſſent. *Omnium primum, liberos eſſe placebat Macedonas atque Illyrios; ut omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis ſervitutem, ſed contra ſervientibus libertatem afferre. ut & in libertate gentes quæ eſſent, tutam eam ſibi perpetuamque ſub tutela populi Romani eſſe: & quæ ſub regibus viverent, & in præſens tempus mitiores eos juſtioresque reſpectu populi Romani habere ſe; & ſi quando bellum cum populo Romano regibus fuiſſet ſuis, exitum ejus victoriam Romanis, ſibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque prædiorum ruſticorum tolli placebat. nam neque ſine publicano exerceri poſſe: & ubi publicanus eſt, ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem ſociis nullam eſſe. Ne ipſos quidem Macedonas idem exercere poſſe. ubi in medio præda adminiſtrantibus eſſet, ubi nunquam cauſſas ſeditionum & certaminis defore. Commune concilium gentis eſſet, ne improbum vulgus à ſenatu aliquando libertatem ſalubri moderationi datam, ad licentiam peſtilentem traheret. In quatuor regiones deſcribi Macedoniam, ut ſuum quæque concilium haberet, placuit: & dimidium tributi quam quod regibus ferre ſoliti erant, populo Romano pendere.* Similia his & in Illyricum mandata. cætera ipſis imperatoribus legatisque relicta, in quibus præſens tractatio rerum certiora ſubjectura erat conſilia. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis, maximè convertit in ſe omnium oculos, animosque: exceptus enim eſt ab his qui ſimul eo bello militaverunt, haud paulò

benignius quam ſi ipſe rex Eumenes veniſſet. Adduxerant eum duæ in ſpeciem honeſtæ res: una, gratulatio conveniens in ea victoria quam ipſe adjuviſſet: altera, querimonia Gallici tumultus, Advertæque gladiis regnum in dubium adductum eſſe. Suberat & ſecreta ſpes honorum præmiorumque ab ſenatu, quæ vix ſalva pietate ejus contingere poterant. erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui ſpe cupiditatem ejus elicerent: *Eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ eſſe, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Perſei fido ſocio. Itaque vix ſtatui poſſe, utrum quæ pro ſe, an quæ contra fratrem petiturus eſſet, ab ſenatu magis impetrabilia forent: adeo univerſos omnia & huic tribuere & illi vero negare.* Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui quantum ſpes ſpopondiſſet, cuperent ni unius amici prudens monitio, velut frenos animo ejus geſtienti ſecundis rebus impoſuiſſet. Stratius cum eo fuit medicus, ad idipſum à non ſecuro Eumene Romam miſſus, ſpeculator rerum quæ à fratre agerentur, monitorque fidus ſi decedi fide vidiſſet. Is ad occupatas jam aures ſolicitatumq; jam animum quum veniſſet, aggreſſus tempeſtivis temporibus rem prope prolapſam reſtituit: *aliis alia regna creviſſe rebus*, dicendo: *regnum eorum novum; nullis vetuſtis fundatum opibus fraterna ſtare concordia: quod unus nomen regium & præcipuum capitis inſigne gerat; omnes fratres regnent. Attalum vero, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo ſolum quia tantas præſentes ejus opes cernat, ſed quod haud ambiguum propediem regnaturum eum infirmitate ætateque*

teque Eumenis eſſet, nullam ſtirpem liberum habentis: (nec dum enim agnoverat eum; qui poſtea regnavit.) *Quid attineret vim afferre rei ſua ſponte mox ad eum adventuræ? Acceſſiſſe etiam novam tempeſtatem regno tumultus Gallici, cui vix conſenſu & concordia Regum reſiſti queat. Si vero ad externum bellum domeſtica ſeditio adjiciatur; ſiſti non poſſe: nec aliud enim quam ne frater in regno moriatur, ſibiipſi ſpem propinquam regni erepturum. Si utraque glorioſa res eſſet; & ſervaſſe fratri regnum, & eripuiſſe: ſervati tamen regni quæ juncta pietati ſit, potiorem laudem fuiſſe. Sed enimvero quum deteſtabilis altera res & proxima parricidio ſit, quid ad deliberationem dubii ſupereſſe? Utrum enim partem regni petiturum eſſe, an totum erupturum? ſi partem; ambo infirmos diſtractis viribus, & omnibus injuriis obnoxios fore: ſi totum, privatumne ergo majorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an ultimum mori juſſurum? Egregium enim (ut fabulis traditus impiorum fratrum eventus taceatur) Perſei exitum videri, qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præſentibus Diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hoſtis proſtratus poſuerit. Eos ipſos, qui non illi amici, ſed Eumeni infeſti, ſtimulant eum, pietatem conſtantiamque laudaturos, ſi fidem ad ultimum fratri præſtitiſſet.* hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in ſenatum, gratulatus victoriam; & ſua merita eo bello fratriſque, ſi qua erant, & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, expoſuit. Petiit, ut legatos mitteret ad eos, quorum auctoritate ab armis avocarentur. His pro regni utilitate editis

mandatis, Ænum ſibi & Maroneam petiit. Ita deſtituta eorum ſpe, qui fratre accuſato partitionem regni petiturum crediderant, curia exceſſit. Vt raro alias quiſquam rex aut privatus, tanto favore tantoque omnium aſſenſu eſt auditus; omnibus honoribus muneribusque & præſens eſt cultus, & proficiſcentem proſecuti ſunt. Inter multas Aſiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maxime legati civitatem converterunt. nam quum primo in veſte candida viſi eſſent, quod & gratulantes decebat, & ſi ſordidam veſtem habuiſſent, lugentium Perſei caſum præbere ſpeciem poterant; poſtquam conſulti ab Marco Iunio conſule Patres, ſtantibus in comitio legatis, an locum, lautia, ſenatumque darent, nullum hoſpitale jus in iis ſervandum cenſuerunt; egreſſus è curia conſul, quum Rhodii gratulatum ſe de victoria purgatumque civitatis crimina dicentes veniſſe, petiſſent ut ſenatus ſibi daretur; pronunciat, *Sociis & amicis, & alia comiter atque hoſpitaliter præſtare Romanos, & ſenatum dare conſueſſe: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorum ſociorum numero habendi ſint.* His auditis, proſtraverunt ſe omnes humi, conſulemque & cunctos qui aderant, orantes, ne nova falſaque crimina plus obeſſe Rhodiis æquum cenſerent, quam antiqua merita, quorum ipſi teſtes eſſent. Extemplo, veſte ſordida ſumpta, domos principum cum precibus ac lacrymis circumibant, orantes, ut prius cognoſcerent cauſſam, quam condemnarentur. M. Iuvencius Thalna prætor, cujus inter cives & peregrinos juriſdictio erat, populum adverſus Rhodios incitabat: rogationemq; promulgaverat,

Ut Rhodiis bellum indiceretur: & ex magiſtratibus ejus anni deligerent qui ad id bellum cum claſſe mitteretur; ſe eum ſperans futurum eſſe. Huic actioni M. Antonius & M. Pomponius tribuni plebis adverſabantur. Sed & prætor novo maloque exemplo rem ingreſſus erat, quod ante non conſulto ſenatu, non conſulibus certioribus factis, de ſua unius ſententia rogationem ferret, *Vellent juberentne Rhodiis bellum indici:* quum antea ſemper prius ſenatus de bello conſultus eſſet, deinde ad populum latum * & tribuni * plebis: quum ita traditum eſſet, ne quis prius intercederet legi, quam privatis ſuadendi diſſuadendique legem poteſtas facta eſſet, eoque perſæpe eveniſſet, ut qui non profeſſi eſſent ſe interceſſuros, animadverſis vitiis legis, ex ratione diſſuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum veniſſent, deſiſterent, victi auctoritatibus ſuadentium legem. Tum inter prætorem tribunoſque omnia intempeſtive agendi certamen erat. Tribuni feſtinationem prætoris ante tempus intercedendo in adventum imperatoris

* * *

* * *

peccaverimusne adhuc dubium eſt, pœnas, ignominias omnes jam patimur. Antea Carthaginienſibus victis, Philippo, Antiocho ſuperatis, quum Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum vobis, Patres conſcripti, ex curia in Capitolium ad Deos veſtros dona ferentes veniebamus: nunc ex ſordido diverſorio vix mercede recepti, ac prope hoſtium more, extra urbem manere juſſi, in hoc ſqualore veniemus in curiam Romanam

nam Rhodii, quos provinciis nuper Lycia atque Caria, quos præmiis atque honoribus ampliſſimis donaſtis. Et Macedonas Illyriosque liberos eſſe (ut audivimus) jubetis, quum ſervierint antequam vobiſcum bellarent (nec cujuſquam fortunæ invidemus, imo agnoſcimus clementiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quam quieverunt hoc bello, hoſtes ex ſociis facturi eſtis? Certe quidem vos eſtis Romani, qui ideo felicia bella veſtra eſſe, quia juſta ſint, præ vobis fertis: nec tam exitu eorum, quod vindicatis, quam principiis, quod non ſine cauſſa ſuſcipiatis, gloriamini. Meſſana in Sicilia oppugnata, Carthaginienſes, Athenæ oppugnatæ, & Græcia in ſervitutem petita, & adjutus Annibal pecunia, auxiliis; Philippum hoſtem fecerunt. Antiochus ipſe ultro ab Ætolis hoſtibus veſtris accerſitus, ex Aſia claſſe in Græciam trajecit; Demetriade & Chalcide, & ſaltu Thermopylarum occupato, de poſſeſſione imperii vos dejicere conatus. Cum Perſeo, ſocii veſtri oppugnati, alii interfecti reguli principesq; gentium aut populorum, cauſſa belli vobis fuere. Quem tandem titulum noſtra calamitas habitura eſt, ſi perituri ſumus? Nondum ſegrego civitatis cauſſam à Polyarato & Dione civibus noſtris, & iis quos ut traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodii æque noxii eſſemus, quod noſtrum in hoc bello crimen eſſet? Perſei partibus favimus: & quemadmodum Antiochi Philippique bello pro vobis adverſus reges, ſic nunc pro rege adverſus vos ſtetimus. Quemadmodum ſoleamus ſocios juvare, & quam impigre capeſſere bella, C. Livium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui claſſibus veſtris in Aſia præfuerunt. Nunquam veſtræ naves pugnavere ſine nobis. noſtra claſſe pugnavimus ſemel ad Samum,

iterum

iterum in Pamphylia adverſus Annibalem imperatorem: qua victoria nobis eo glorioſior eſt, quod quum ad Samum magnam partem navium adverſa pugna & egregiam juventutem amiſiſſemus, ne tanta quidem clade territi, iterum auſi ſumus regiæ claſſi ex Syria venienti obviam ire. Hæc non gloriandi cauſſa retuli (neque enim ea nunc noſtra eſt fortuna) ſed ut admonerem, quemadmodum adjuvare ſocios ſolerent Rhodii. Præmia Philippo & Antiocho devictis ampliſſima accepimus à vobis. Si quæ veſtra nunc eſt fortuna, Deûm benignitate & virtute veſtra, ea Perſei fuiſſet, & præmia petitum ad victorem regem veniſſemus in Macedoniam; quid tandem diceremus? Pecuniáne à nobis adjutum, an frumento? auxiliis terreſtribus, an navalibus? quod præſidium tenuiſſe nos? ubi pugnaſſe, aut ſub illius ducibus, aut per nos ipſos? Si quæreret, ubi miles noſter, ubi navis intra præſidia ſua fuiſſet, quid reſponderemus? Cauſſam fortaſſe diceremus, apud victorem quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos utroque de pace mittendo conſecuti ſumus, ut nec ab utraque parte gratiam iniremus; ab altera etiam crimen & periculum eſſet. Quanquam Perſeus vere objiceret, id quod vos non poteſtis, Patres Conſcripti: nos principio belli miſiſſe ad vos legatos, qui pollicerentur vobis quæ ad bellum opus eſſent: navalibus armis, juventute noſtra, ſicut prioribus bellis ad omnia paratos fore. ne præſtaremus, per vos ſtetit, qui de quacunque cauſſa tum aſpernati noſtra auxilia eſtis. Neq; fecimus igitur quicquam tanquam hoſtes, neque bonorum ſociorum defuimus officio, ſed à vobis prohibiti præſtare fuimus. Quid igitur? nihil factum neq; dictum eſt in civitate veſtra, Rhodii, quod nolletis, quo

merito

merito offenderetur populus Romanus? Hinc jam non quod factum eſt, defenſurus ſum: non adeo inſanio: ſed publicam cauſſam à privatorum culpa, ſegregaturus. Nulla enim eſt civitas, quæ non & improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam apud vos fuiſſe audivi, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceßiſſe aliquando à vobis plebem, nec in poteſtate veſtra Rempublicam fuiſſe. Si hoc in hac tam bene morata civitate accidere potuit, mirari quiſquam poteſt aliquos fuiſſe apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem noſtram conſiliis depravarent? qui tamen nihil ultra valuerunt, quam ut in officio ceſſaremus. Non præteribo id quod graviſſimum eſt in hoc bello crimen civitatis noſtræ. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Perſea de pace miſimus: quod infelix conſilium furioſus (ut poſtea audivimus) orator, ſtultiſſimum fecit: quem ſic locutum conſtat, tanquam C. Popillius legatus Romanus, quem ad ſummovendos à bello Antiochum & Ptolomæum reges miſiſtis, loqueretur. Sed tamen ea ſive ſuperbia ſive ſtultitia appellanda eſt, eadem quæ apud vos, & apud Perſea fuit. Tam civitatum quam ſingulorum hominum mores ſunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ ſunt. Athenienſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem eſſe ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fidit ingredientem. Non negaverim & totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quod excellere inter finitimas civitates videamur: & idipſum non tam viribus noſtris, quam veſtris honoribus ac judiciis. Satis quidem & tunc in præſentia caſtigata illa legatio erat,

erat, cum tam triſti reſponſo veſtro dimiſſa. ſi tum parum ignominiæ penſum eſt, hæc certe tam miſerabilis ac ſupplex legatio, etiam inſolentioru quam illa fuit legationis ſatis magnum piaculum eſſet. Superbiam, verborum præſertim, iracundi oderunt, prudentes irrident; utique ſi inferioris adverſus ſuperiorem eſt: capitali pœna nemo unquam dignam judicavit. Id enimvero periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent. Etiam Deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quemquam fulmine ictum audivimus. Quid igitur ſuperat quod purgamus, ſi nec factum hoſtile ullum noſtrum eſt, & verba tumidiora legati offenſionem aurium, non perniciem civitatis, meruerunt? Voluntatis noſtræ tacite velut litem æſtimari, veſtris inter vos ſermonibus audio, Patres Conſcripti; faviſſe nos regi, & illum vincere maluiſſe: ideo bello perſequendos eſſe credunt. Alii veſtrum, voluiſſe quidem nos hoc, non tamen ob id bello perſequendos eſſe: neque moribus neque legibus ullius civitatis ita comparatum eſſe, ut ſi quis vellet inimicum perire, ſi nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna, non crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipſi nobis hanc dicimus legem; ſi omnes voluimus quod arguimur; non diſtinguimus voluntatem à facto: omnes plectamur. Si alii principum noſtrorum vobis, alii regi faverunt, non poſtulo ut propter nos, qui partium veſtrarum fuimus, regis fautores ſalvi ſint: illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non eſtis vos iſtis infeſtiores quam civitas ipſa, & hoc qui ſciebant, plerique eorum aut profugerunt aut mortem ſibi conſciverunt. alii damnati à nobis, in poteſtate veſtra erunt, Patres Conſcripti. Ceteri Rhodii, ſicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne

pœnam quidem ſumus. Priorum noſtrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc ceſſatum in officio eſt, expleat. Cum tribus regibus geſſiſtis bella per hos annos. ne plus obſit nobis quod uno bello ceſſavimus, quam quod duobus bellis pro vobis pugnavimus. Philippum, Antiochum, Perſea, tamquam tres ſententias ponite. duæ nos abſolvunt: una dubia eſt ut gravior ſit. Illi de nobis ſi judicarent, damnati eſſemus. vos judicate, Patres Conſcripti, ſit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis, Patres Conſcripti, quod inferre poteſtis, gerere non poteſtis; quum nemo Rhodiorum arma adverſus vos laturus ſit. Si perſeverabitis in ira, tempus à vobis petemus quo hanc funeſtam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum, fœminarum eſt, cum omni pecunia noſtra naves conſcendemus; ac relictis penatibus publicis privatiſq;, Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid privati eſt in comitio, in veſtibulo curiæ veſtræ cumulato, corpora noſtra conjugumque ac liberorum veſtræ poteſtati permittemus; hic paſſuri quodcumq; patiendum erit. procul ab oculis noſtris urbs noſtra diripiatur, incendatur. Hoſtes Rhodios eſſe, Romani judicare poſſunt: eſt tamen & noſtrum aliquod de nobis judicium, quod numquam judicavimus nos veſtros hoſtes: nec quicquam hoſtile, etiam ſi omnia patiemur, faciemus. Secundum talem orationem univerſi rurſus prociderunt, ramoſque oleæ ſupplices jactantes, tandem excitati curia exceſſerunt. tunc ſententiæ interrogari cœptæ. Infeſtiſſimi Rhodiis erant, qui conſules prætoreſve aut legati geſſerant in Macedonia bellum. plurimum cauſſam eorum adjuvit M. Porcius

Cato;

Cato; qui aſper ingenio, tum lenem mitemque ſenatorem egit. Non inſeram ſimulacrum viri copioſi, quæ dixerit referendo: ipſius oratio ſcripta extat, Originum quinto libro incluſa. Rhodiis reſponſum ita redditum eſt, *ut nec hoſtes fierent. nec ſocii permanerent*. Philocrates & Aſtymedes principes legationis erant. *Partem cum Philocrate renunciare Rhodum legationem placuit, partem cum Aſtymede Romæ ſubſiſtere. quæque agerentur ſciret, certioreſque ſuos faceret*. In præſentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque juſſerunt præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per ſe triſtia fuiſſent; quia majoris mali levatus erat timor, quum bellum timuiſſent; in gaudium renunciata verterunt. Itaque extemplo coronam viginti millium aureorum decreverunt: Theodorum præfectum claſſis in eam legationem miſerunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea re ſcitum populi fieret, aut literis mandaretur: quod, niſi impetrarent, major repulſis ignominia eſſet. Præfecti claſſis id unius erat jus, ut agere de ea re ſine rogatione ulla perlata poſſet: nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut ſociali fœdere ſe cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam cauſſam, quam ne ſpem regibus abſcinderent auxilii ſui, ſi cui opus eſſet, neu ſibiipſis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc utique petenda ſocietas videbatur; non quæ tutiores eos ab aliis faceret (nec enim timebant quemquam præter Romanos) ſed quæ ipſis Romanis minus ſuſpectos. Sub idem ferè tempus & Caunii deſcivere ab his; & Mylaſſenſes Euromenſium oppida occuparunt. Non ita

fracti

fracti animi civitatis erant, ut non ſentirent, ſi Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cetera aut ſe ipſa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur. includi ſe inſulæ parvæ, & ſterilis agri littoribus, quæ nequaquam alere tantæ urbis populum poſſet. miſſa igitur juventute propere ad Caunios, quanquam Cybiratarum aſciverant auxilia, coëgerunt imperio parere; & Mylaſſenſes Alabandenoſque, qui Euromenſium provincia adempta, ad ipſos conjuncto exercitu venerunt, circa Orthoſiam acie vicerunt. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur; interim in Illyrico L. Anicius, rege Gentio, ſicut ante dictum eſt, in poteſtatem redacto, Scodræ, quæ regia fuerat, præſidio impoſito Gabinium præfecit: Rhizoni & Olzinio urbibus opportunis C. Licinium. Præpoſitis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum eſt profectus. ubi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obviam effuſa. hic præſidio impoſito in Moloſſidem tranſgreſſus: cujus oppidis præter Paſſaronem & Tecmonem, & Phylacen, & Horreum, receptis, primum ad Paſſaronem ducit. Antinous & Theodotus principes ejus civitatis erant; inſignes & favore Perſei, & odio adverſus Romanos: iidem univerſæ genti auctores deſciſcendi ab Romanis. Hi conſcientia privatæ noxę, quia ipſis nulla ſpes venię erat, ut communi ruina patriæ opprimerentur, clauſerunt portas: multitudinem, ut mortem ſervituti præponerent, hortantes. Nemo adverſus præpotentes viros hiſcere audebat. Tandem Theodotus quidam, nobilis & ipſe adoleſcens, quum major à Romanis metus timorem à prin-

à principibus ſuis viciſſet; *Quæ vos rabies*, inquit, *agitat, qui duorum hominum noxa civitatis acceſſionem facitis? Equidem pro patria qui letum oppetiſſent, ſæpe fando audivi: qui patriam pro ſe perire æquum cenſerent, hi primi inventi ſunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit?* Hæc dicentem quum multitudo ſequeretur, Antinous & Theodotus in primam ſtationem hoſtium irruperunt, atque ibi offerentes ſe ipſi vulneribus interfecti. urbs dedita eſt Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clauſum Tecmonem, ipſo interfecto, per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, diviſiſque in hiberna copiis per opportunas urbes, regreſſus ipſe in Illyricum. Scodræ, quo quinque legati ab Roma venerant, evocatis ex tota provincia principibus, conventum habuit. Ibi pro tribunali pronunciavit de ſententia concilii: *Senatum populumque Romanum Illyrios eſſe liberos jubere. præſidia ex omnibus oppidis, arcibus & caſtellis ſeſe deducturum. Non ſolum liberos, ſed etiam immunes fore Iſſenſes & Taulantios, Daſſaretiorum Piruſtas, Rizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defeciſſent. Darſeis quoque immunitatem dare; quod relicto Caravantio cum armis ad Romanos tranſiſſent. Scodrenſibus, & Daſſarenſibus, & Selepitanis, ceteriſque Illyriis, vectigal dimidium ejus quod regi pendiſſent.* Inde in tres partes Illyricum diviſit. unam eam fecit quæ ſupra dicta eſt, alteram Labeatas omnes, tertiam Agravonitas & Rizonitas, & Oleiniatas, accolaſque eorum. hac formula dicta in Illyrico; ipſe in Epiri Paſſaronem in hiberna rediit.

Dum

Dum hæc in Illyrico geruntur, Paullus ante adventum decem legatorum Q. Maximum filium jam ab Roma regreſſum, ad Æginium & Agaſſas diripiendas mittit: Agaſſas, quod quum Marcio conſuli tradidiſſent urbem, petita ultro ſocietate Romana; defecerant rurſus ad Perſea. Æginienſium novum crimen erat. famę de victoria Romanorum fidem non habentes, in quoſdam militum urbem ingreſſos hoſtiliter ſævierant. Ad Æniorum quoque hoſtiliter, urbem diripiendam L. Poſtumium miſit, quod pertinacius quam finitimæ civitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cujus temporis initio circumeundam Græciam, viſendaque quæ nobilitata fama magis auribus accepta ſunt, quam oculis noſcuntur, ut ſtatuit; præpoſito caſtris C. Sulpicio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre: per Theſſaliam Delphos petit. inclytum Oraculum, ubi ſacrificio Apollini facto, inchoatas in veſtibulo columnas, quibus impoſituri ſtatuas regis Perſei fuerant, ſuis ſtatuis victor deſtinavit. Lebadiæ quoque templum Iovis Trophonii adiit. ibi quum vidiſſet os ſpecus, per quod oraculo utentes ſciſcitatum Deos deſcendunt; ſacrificio Iovi Hercynnæque facto, quorum ibi templum eſt, Chalcidem ad ſpectaculum Euripi,* ævoque ante inſulæ ponte continenti junctæ deſcendit. A Chalcide Aulidem trajicit, trium millium ſpacio diſtantem, portum inclytum ſtatione quondã mille navium Agamemnoniæ claſſis: Dianæque templum, ubi navibus curſum ad Trojam, filia victima aris admota, rex ille regum petiit. Inde Oropum

Atticæ

Atticæ ventum eſt; ubi pro Deo vates Amphilochus colitur: templumque vetuſtum eſt fontibus rivisque circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipſas vetuſtate famæ, multa tamen viſenda habentes: arcem, portus, muros Piræeum urbi jungentes, navalia magnorum Imperatorum, ſimulacra Deorum hominumque, omni genere & materiæ & artium inſignia. Sacrificio Minervæ præſidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die pervenit. urbs erat tunc præclara ante excidium, arx quoque & Iſthmus præbuere ſpectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, ſcatens fontibus: Iſthmus duo maria ab occaſu & ortu ſolis finitima, arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum. ſed inclytam Æſculapii nobili templo: quod quinque millibus paſſuum ab urbe diſtans, nunc veſtigiis revulſorum donorum, tum donis dives erat, quæ remediorum ſalutarium ægri mercedem ſacraverant Deo. Inde Lacedæmonem adit; non operum magnificentia, ſed diſciplina inſtitutiſque memorabilem: unde per Megalopolin Olympiam aſcendit. Ubi & alia quidem ſpectanda viſa, & Iovem velut præſentem intuens, motus animo eſt. Itaque haud ſecus quam ſi in Capitolio immolaturus eſſet, ſacrificium amplius ſolito apparari juſſit. Ita peragrata Græcia, ut nihil eorum quæ quiſque Perſei bello privatim ac publicè ſenſiſſet, inquireret; ne cujus metu ſolicitaret animos ſociorum. Demetriadem quum revertit, in itinere ſordidata turba Ætolorum occurrit; mirantique & percunctanti quid eſſet, defertur, quingentos

quin-

quinquaginta principes ab Lyciſco & Tiſippo circumſeſſo ſenatu per milites Romanos, miſſos à Bæbio præſide, interfectos; alios in exilium actos eſſe: bonaque eorum qui interfecti eſſent, & exulum, poſſidere qui arguebant. Iuſſis Amphipolim adeſſe, ipſe convento Cn. Octavio Demetriade, poſtquam fama accidit trajeciſſe jam mare decem legatos, omnibus aliis omiſſis Apolloniam ad eos pergit. quo quum Perſeus obviam Amphipoli nimis ſoluta cuſtodia proceſſiſſet (id diei iter eſt) ipſum quidem benignè allocutus eſt: ceterum poſtquam in caſtra ad Amphipolim venit, graviter increpuiſſe traditur C. Sulpicium: primũ quod Perſea tam procul à ſe vagari per provinciam paſſus eſt: deinde quod adeo indulſiſſet militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula ſua pateretur. referrique tegulas & reſarciri tecta, ſicut fuerant, juſſit. Et Perſea quidem cum majore filio Philippo, traditos A. Poſtumio, in cuſtodiam miſit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipſe ubi dies venit, quo adeſſe Amphipoli denos principes civitatum juſſerat, literaſque omnes, quæ ubique depoſitæ eſſent, & pecuniam regiam conferri, cum decem legatis, circumfuſa omni multitudine Macedonum, in tribunali conſedit. Aſſuetis regio imperio, tamen novum formam terribilem prębuit tribunal: ſummotor aditus, præco, accenſus, inſueta omnia oculis auribuſque; quę vel ſocios, nedum hoſtes victos terrere poſſent. Silentio per præconem facto Paullus Latinè, quæ ſenatui, quæ ſibi ex concilii ſententia viſa eſſent, pronuntiavit: ea Cn. Octavius prætor (nam & ipſe aderat)

aderat) interpretata ſermone Græco referebat. *Omnium primum liberos eſſe jubere Macedonas; habentes urbes eaſdem agroſque, utentes legibus ſuis, annuos creantes magiſtratus: tributum dimidium ejus quod pependiſſent Regibus, pendere populo Romano. Deinde in quatuor regiones dividi Macedoniam. unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem & Neſſum amnem ſit: acceſſurum huic parti trans Neſſum ad orientem verſum, qua Perſeus tenuiſſet vicos, caſtella, oppida. præter Ænum, & Maroneam, & Abdera; trans Strymonem autem vergentia ad occaſum Biſalticam omnem cum Heraclea, quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen, Heracleam & Biſaltas: ab occaſu qua Axius terminaret fluvius, additis Pæonis, qui propè Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius, ab oriente, Peneus amnis ab occaſu, cingunt: ad ſeptentrionem Bora mons objicitur. adjecta huic parti regio Pæoniæ; qua ab occaſu præter Axium amnem porrigitur. Edeſſa quoque & Beræa eodem conceſſerunt. Quarta regio trans Boram montem una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum ubi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, ſecundæ Theſſalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eo concilia ſuæ cujuſque regionis indici, pecuniam confici, ibi magiſtratus creari juſſit.* Pronunciavit deinde, *neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter ſe, placere cuiquam extra fines regionis ſuæ eſſe. Metalla quoque auri atque argenti non exerceri: ferri & æris permitti. vectigal exercentibus dimidium ejus impoſitum quod pependiſſent regi. Et ſale invecto uti vetuit. Dardanis*

danis repetentibus Pœoniam, quod & ſua fuiſſet, & continens eſſet finibus ſuis, omnibus dare libertatem pronunciavit, qui ſub regno Perſei fuiſſent. Poſt non impetratam Pœoniam, ſalis commercium dedit: tertiæ regioni imperavit, ut Stobos Pœoniæ deveherent, preciumque ſtatuit. Navalem materiam & ipſos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barbaris eſſent (excepta autem tertia, omnes erant) *permiſit, ut præſidia armata in finibus extremis haberent.* Hæc pronunciata primo die conventus, varie affecerunt animos. Libertas præter ſpem data arrexit, & levatum annuum vectigal. Regionatim commerciis interruptis ita videri lacerata, tanquam animalia, in artus alterum alterius indigentes, diſtracta: adeo quanta Macedonia eſſet, quam diviſui facilis, & à ſeipſa quæque contempta pars eſſet, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Biſaltas habet, fortiſſimos viros (trans Neſſum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis: quæ objecta claudit omnes ab oriente ſole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas urbes, Theſſalonicen & Caſſandriam habet; ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho (Æneæ vocant hunc alii ad inſulam Eubœam, alii ad Helleſpontum opportunè verſi. Tertia regio nobiles urbes Edeſſam & Berœam, & Pellam habet, & Vettiorum bellicoſam gentem: incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Heordei & Linceſtę & Pelagones incolunt: juncta

juncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. frigida hæc omnis, duraque cultu & aſpera plaga eſt: cultorum quoque ingenia terræ ſimilia habet. ferociores eos & accolæ barbari faciunt; nunc bello exercentes, nunc in pace miſcentes ritus ſuos. Diviſæ itaque Macedoniæ partium uſibus ſeparatis, quanta univerſos teneat Macedonas formula dicta, quum leges quoque ſe daturum oſtendiſſet. Ætoli deinde citati, in qua cognitione magis utra pars Romanis, utra regi faviſſet, quæſitum eſt, quam utri feciſſent injuriam aut accepiſſent. Noxa liberati interfectores: exilium pulſis æque ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius unus eſt damnatus, quod milites Romanos præbuiſſet ad miniſterium cædis. Hic eventus Ætolorum cauſſæ, in omnibus Græciæ gentibus populiſque eorum qui partis Romanorum fuerant, inflavit ad intolerabilem ſuperbiam animos: & obnoxios pedibus eorum ſubjecit, quos aliqua parte ſuſpicio favoris in regem contigerat. Tria genera principum in civitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum, ſibi privatim opes oppreſſis faciebant civitatibus: medium unum, utrique generi adverſum, libertatem & leges tuebatur. His ut major apud ſuos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis ejus fautores, ſoli tum in magiſtratibus, ſoli in legationibus erant. Hi quum frequentes & ex Peloponneſo, & ex Bœotia, & ex aliis Græciæ conciliis adeſſent, implevere aures decem legatorum: *Non eos tantum, qui ſe propalam per vanitatem jactaſſent, tanquam hoſpites & amicos*

Perſei, ſed multo plures alios ex occulto faviſſe. reliquos per ſpeciem tuendæ libertatis in conciliis adverſus Romanos omnia inſtruxiſſe: nec aliter eas manſuras in fide gentes, niſi fractis animis partium, aleretur confirmareturque auctoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum exſpectarent. Ab his editis nominibus, evocati literis imperatoris ex Ætolia, Acarnaniaque, & Epiro, & Bœotia, qui Romam ad cauſſam dicendam ſequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipſi edicto evocarent. Id duabus de cauſſis factum: una, quod fiduciæ plus animorumque eſſe Achæis ad non parendum credebant, & forſitan etiam in periculo fore Callicratem & ceteros criminum auctores delatoresque: altera, cur præſentes evocarent, cauſſa erat, quod ex aliis gentibus principum literas deprehenſas in commentariis regiis habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inventis. Ætolis dimiſſis, Acarnanum citata gens: in his nihil novatum, niſi quod Leucas exempta eſt Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publicè aut privatim partium regis fuiſſent, in Aſiam quoque cognitionem extendere: & ad Antiſſan in Leſbo inſula diruendam, traducendos Methymnam Antiſſæos, Labeonem miſerunt: quod Antenorem, regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Leſbum eſt vagatus, portu receptum commeatibus juviſſent. Duo ſecuri percuſſi viri inſignes: Andronicus Andronici filius Ætolus, quod patrem ſecutus, arma contra populum Romanum tuliſſet: & Neo Thebanus, quo auctore ſocietatem cum Perſeo

Perſeo junxerant. His rerum externarum cognitionibus interpoſitis, Macedonum rurſus advocatum concilium: pronunciatum, *Quod ad ſtatum Macedoniæ pertinebat, ſenatores quos Synedros vocant, legendos eſſe; quorum conſilio Reſpublica adminiſtraretur.* Nomina deinde ſunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis majoribus quam quindecim annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima ſpecie ſævum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate ſua eſſe factum. nominati ſunt enim regis amici purpuratique duces exercituum, præfecti navium, aut præſidiorum; ſervire regi humiliter, aliis ſuperbè imperare aſſueti: prædivites alii, alii, quos fortuna non æquarent, his ſumptibus pares: regius omnibus victus veſtitusque: nulli civilis animus, neque legum neque libertatis æque patiens. Omnes igitur qui in aliquibus miniſteriis regiis, etiam qui in minimis legationibus fuerant, juſſi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruiſſet imperio, mors denunciata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, ut non hoſtibus victis, ſed ſociis bene meritis dare videretur: & quas ne uſus quidē longo tempore (qui unus eſt legum corrector) experiendo argueret. Ab ſeriis rebus ludicrum, quod ex multo ante præparato, & in Aſiæ civitate, & ad reges miſſis qui denunciarent, & quum circumiret ipſe Græciæ civitates indixerat principibus, magno apparatu Amphiboli fecit. Nam & artificū omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, & athletarum, & nobilium equorū convenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud

Deorum hominumque cauſſa fieri magnis ludis in Græcia ſolet. Ita factum eſt, ut non magnificentiam tantum, ſed prudentiam in dandis ſpectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ, & opulentia, & cura eadem. Vulgo dictum ipſius ferebant, & convivium inſtruere & ludos parare, ejuſdem eſſe qui vincere bello ſciret. Edito ludicro omnis generis, clypeiſque æreis in naves impoſitis; cetera omnis generis arma cumulata in ingentem acervum, precatus Martem, Minervam, Lunamq; matrem & ceteros Deos, quibus ſpolia hoſtium dicare jus fasque eſt, ipſe imperator face ſubdita ſuccendit. deinde circumſtantes tribuni militum pro ſe quiſque ignes conjecerunt. Notata eſt in illo conventu Europæ Aſiæque undique partim ad gratulationem, partim ad ſpectaculum contracta multitudine, tantis navalibus terreſtribusque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ; ut, & privatis, & civitatibus, & gentibus, dona data pleraque ejus generis ſint ab imperatore, non in uſum modo præſentem, ſed etiam quod domos aveherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non ſcenicum magis ludicrum, non certamina hominum aut curricula equorum, quam præda Macedonica omnis ut viſeretur expoſita; ſtatuarum, tabularumque, textilium, & vaſorum ex auro & argento & ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præſentem modo ſpeciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, ſed in perpetuum uſum fierent. Hæc in claſſem impoſita, devehenda Romam Cn. Octavio data. Paullus benigne legatis dimiſſis, tranſ-

tranſgreſſus Strymonem, mille paſſuum ab Amphipoli caſtra poſuit: inde profectus, Pellam quinto die pervenit. Prætergreſſus urbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Naſicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Perſea juverant bello, miſit; juſſos ad Oricum ſibi occurrere: ipſe Epirum petens, quintiſdecimis caſtris Paſſaronem pervenit. Haud procul inde Anicii caſtra aberant. ad quem literis miſſis, ne quid ad ea quæ fierent moveretur: ſenatum prædam Epiri civitatum, quæ ad Perſea defeciſſent exercitui dediſſe; ſummiſſis centurionibus in ſingulas urbes, qui ſe dicerent ad præſidia deducenda veniſſe, ut liberi Epirotæ, ſicut Macedones, eſſent: denos principes ex ſingulis evocavit civitatibus, quibus quum denunciaſſet, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes civitates cohortes dimiſit. ante in ulteriores quam in propiores profecti, ut uno die in omnes perveniretur. Edita tribunis centurionibusque erant quæ agerentur: mane omne aurum, argentumque collatum: hora quarta ſignum ad diripiendas urbes datum eſt militibus: tantaq; præda fuit, ut in equitem quadringeni denarii, peditibus duceni dividerentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti ſunt: ea fuere oppida circa ſeptuaginta. vendita præda omnium, de ea ſumma, militi numeratum eſt. Paullus ad mare Oricum deſcendit, nequaquam ut ratus erat expletis militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia geſſiſſent bellum, expertes regiæ prædæ eſſe indignabantur.

tur. Orici quum miſſas cum Scipione Naſica Maximoque filio copias inveniſſet, exercitu in naves impoſito, in Italiam trajecit. Et poſt paucos dies Anicius conventu reliquorum Epirotarum Acornanumque acto, juſſisque in Italiam ſequi principibus, quorum cognitionem cauſſæ reſervaret: & ipſe navibus exſpectatis, quibus uſus Macedonicus exercitus erat, in Italiam trajecit. Quum hæc in Macedonia Epiroque geſta ſunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenem miſſi erant, in Aſiam pervenerunt. Induciis per hiemem factis, & Galli domos abierunt, & rex in hiberna conceſſerat Pergamum, gravique morbo æger fuerat. Ver primum ex domo excivit: jamque Synnada pervenerant, quum Eumenes ad Sardeis undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solovettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: ſed caſtra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex diſceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum eſt locutus, retulitque ferociorem eum deprecando factum: ut mirum videri poſſet, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumque, tantum legatorum Romanorum verba valuiſſe, ut extemplo pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuiſſe. Romam primum reges captivi Perſeus & Gentius in cuſtodiam cum liberis abducti; dein turba alia captivorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, ut Romam venirent, principumque Græciæ. nam hi quoque non ſolum præſentes exciti erant, ſed etiam, ſi qui apud reges eſſe dicebantur, litteris accerſiti

ſunt.

ſunt. Paullus ipſe poſt dies paucos regia nave ingentis magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant, ornata Macedonicis ſpoliis, non inſignium tantum armorum, ſed etiam regiorum textilium, adverſo Tiberi ad urbem eſt ſubvectus; completis ripis obviam effuſa multitudine. Paucos poſt dies Anicius & Octavius claſſe ſua advecti. Tribus iis omnibus decretus eſt ab ſenatu triumphus: mandatumque Q. Caſſio prætori, cum tribunis plebis ex auctoritate Patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis quo die urbem triumphantes inveherentur, imperium eſſet. Intacta invidia media ſunt: ad ſumma ferme tendit. nec de Anicii, nec de Octavii triumpho dubitatum eſt: Paullum, cui ipſi quoque ſe comparare erubuiſſent, obtrectatio carpſit. Antiqua diſciplina milites habuerat: de præda parcius quam ſperaverant ex tantis regiis opibus dederat; nihil relicturus (ſi aviditati indulgeretur) quod in ærarium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpicius Galba, qui tribunus militum ſecundæ legionis in Macedonia fuerat, privatim imperatori inimicus, prenſando ipſe, & per ſuæ legionis milites ſolicitando ſtimulaverat; ut frequentes ad ſuffragium adeſſent: *imperioſum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho ejus ferretur, ulciſcerentur. plebem urbanam ſecuturam eſſe militum judicia. Pecuniam illum dare non potuiſſe, militem honorem dare poſſe? ne ſperaret ibi fructum gratiæ, ubi non meruiſſet.* His incitatis, quum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus
 plebis

plebis ferret, & privatis legi dicendi locus eſſet ad ſuadendum, ut in re minimè dubia, ſi quiſquam procederet; Servilius Galba repente proceſſit, & à tribuno poſtulavit, *Ut quoniam hora jam octava diei eſſet, nec ſatis temporis ad demonſtrandum haberet, cur L. Æmilium non juberent triumphare, in poſterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro ſibi die, ad cauſſam eam orandam opus eſſe.* Quum tribunus dicere eo die, ſi quid vellet, juberet; in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque *Exacta acerbe munia militiæ, plus laboris, plus periculi quam deſideraſſet res injunctum, contra in præmiis, in honoribus, omnia arctata. militiamque, ſi talibus ſuccedat ducibus, horridiorem aſperioremque bellantibus; eandem victoribus inopem atq; inhonoratam futuram. Macedonas in meliora fortuna, quam milites Romanos, eſſe. Si frequentes poſtero die ad legem antiquandam adeſſent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & militum manu eſſe.* His vocibus incitati, poſtero die milites tanta frequentia Capitolium compleverunt, ut aditus nulli præterea ad ſuffragium ferendum eſſet. Intro vocatæ primæ tribus quum antiquarent, concurſus in Capitolium principum civitatis factus eſt, *Indignum facinus eſſe* clamitantium, *L. Paullum tanti belli victorem diſpoliari triumpho. obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari: in uno nimis ſe per ambitionem peccare. Quid ſi domini milites imperatoribus imponantur?* in Galbam pro ſe quiſque probra ingerere. Tandem, hoc tumultu ſedato, M. Servilius, qui conſul & magiſter equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendique ſibi ad

populum poteſtatem facerent. Tribuni quum ad deliberandum ſeceſſiſſent victi auctoritatibus principum, de integro agere cœperunt, revocaturoſq; ſe eaſdem tribus renunciarunt, ſi M. Servilius aliique privati qui dicere vellent, dixiſſent. Tum Servilius: *Quantus imperator L. Æmilius fuerit, Quirites, ſi ex alia re nulla æſtimari poſſit, vel hoc ſatis erat, quod quum tam ſeditioſos & leves milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad inſtigandam multitudinem inimicum in caſtris haberet, nullam in exercitu ſeditionem habuit. Eadem ſeveritas imperii, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiqua diſciplina habiti, neque fecerunt. Servius quidem Galba, ſi in L. Paullo accuſando tyrocinium ponere & documentum eloquentiæ dare voluit; non triumphum impedire debuit, quem, ſi nihil aliud, ſenatus juſtum eſſe judicaverat: ſed, poſtero die quam triumphatum eſt, privatum quum viſurus eſſet, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut ſerius paulo quum primum magiſtratus ipſe cepiſſet, diem diceret, inimicum ad populum accuſaret. Ita & precium recte facti, triumphum haberet L. Paullus pro egregie bello geſto: & pœnam, ſi quid & vetere gloria ſua & nova indignum feciſſet. Sed videlicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, ejus obtrectare laudes voluit. Diem integrum heſterno die ad accuſandum L. Paullum petiit: quatuor horas, quantum ſupererat diei, dicendo abſumpſit. Quis umquam tam nocens reus fuit, cujus vitia vitæ tot horis expromi non poſſent? Quid interim objecit, quod L. Paullus, ſi cauſſam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum; puram alteram, inte-*

grioris judicii, & à favore & odio. univerſo judicante populo Romano apud concionem togatam & urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos, Servi Galba, diceres? illa enim tibi tota abſciſſa oratio eſſet: in ſtatione ſeverius & intentius inſtitiſti: vigiliæ acerbius, & diligentius circumitæ ſunt, operis plus quam antea feciſti, quum ipſe imperator & exactor circumires. Eodem die & iter feciſti, & in aciem ex itinere duxiſti. Ne victorem quidem te acquieſcere paſſus eſt: ſtatim ad perſequendos hoſtes duxit. Quum te præda partienda locupletem facere poſſet, pecuniam regiam tranſlaturus in triumpho eſt, & in ærarium laturus. Hæc ſicut ad militum animos ſtimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum avaritiæ ſuæ inſervitum cenſent; ita apud populum Romanum nihil valuiſſent: qui ut vetera atque audita à parentibus ſuis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ ſint, quæ ſeveritate imperii victoriæ partæ; proximo certè Punico bello, quid inter M. Minucium magiſtrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accuſatorem id ſcire potuiſſe, & ſupervacaneam defenſionem Paulli fuiſſe. Tranſeatur ad alteram concionem: nec Quirites vos, ſed milites videor appellaturus, ſi nomen hoc ſaltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre poſſit. Equidem ipſe aliter affectus animo ſum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quam paulo ante eram, quum ad plebem urbanam ſpectabat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis eſt Romæ, præter Perſea, qui triumphari de Macedonibus nolit: & eum non iiſdē manibus diſcerpitis, quibus Macedonas viciſtis? Vincere vos prohibuiſſet, ſi potuiſſet, qui triumphantes

phantes urbem inire prohibet. Erratis milites, ſi triumphum imperatoris tantum, & non militum quoque & univerſi populi Romani eſſe decus cenſetis. Non unius hoc Paulli. Multi etiam qui ab ſenatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paullo magis eripere decus perfecti belli Macedonici poteſt, quam C. Luctatio primi Punici belli, quam P. Cornelio ſecundi, quam illis qui poſt eos triumphaverunt. Nec L. Paullum minorem aut majorem imperatorem triumphus faciet. militum magis in hoc univerſiq; populi Romani fama agitur. primum ne invidiæ & ingrati animi adverſus clariſſimum quemq; civem opinionem habeat: & imitari in hoc populum Athenienſem lacerantem invidia principes ſuos videatur. Satis peccatum in Camillo à majoribus veſtris eſt, quem tamen antè receptam per eum à Gallis urbem violarunt: ſatis inſuper vobis in P. Africano; Literni domicilium & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Literni ſepulchrum oſtendi. Erubeſcamus, gloria ſi par illis viris L. Paullus, injuria veſtra exæquetur. Hæc igitur primum infamia deleatur; fœda apud alias gentes, damnoſa apud noſtros. Quis enim aut Africani, aut Paulli ſimilis eſſe in ingrata & inimica bonis civitate, velit? Si infamia nulla eſſet, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hiſpanis, tot de Pœnis; ipſorum tantum imperatorum, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, ſed de Epirotis Carthaginienſibuſque triumphi acti ſunt; ſic non Manius Curius tantum, nec P. Cornelius; ſed Romani triumpharunt. Militum quidem propria eſt cauſſa: qui & ipſi laureati, &

quiſque donis quibus donati ſunt inſignes, triumphum nomine cient, ſuasque & Imperatoris laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provincia milites ad triumphum ſint, fremunt: & tamen tum quoque ſe abſentes, quod ſuis manibus parta victoria ſit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non ſtatim confecta provincia dimiſſi ſitis; quid Romam frequentes ſub ſignis veneritis, quid moremini hic, & non diverſi domos quiſque abeatis veſtras; quid aliud reſpondeatis, quam vos triumphantes videri velle? Vos certe victores conſpici velle debeatis. Triumphatum nuper de Philippo, patre hujus, & de Antiocho eſt: ambo regnabant, quum de his triumphatum eſt: De Perſeo capto, in urbem cum liberis abducto, non triumphabitur? Quod ſi in curru ſcandentes Capitolium auratos purpuratoſque ex inferiore loco Lucius Paullus in turba togatorum unus privatus interroget; Luci Anici, Cn. Octavi, utrum vos digniores triumpho eſſe, an me cenſetis? currum ei ceſſuri, & præ pudore videntur inſignia ipſi ſua tradituri. Et vos Gentium quam Perſea duci in triumphum mavultis, Quirites, & de acceſſione potius belli quam de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & navales ſocii: Macedonicæ legiones ſuo abrogato, triumphos alienos ſpectabunt? Quid deinde tam opima præda, tam opulentæ victoriæ ſpoliis fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hoſtium? an in Macedoniam remittentur? Quo ſigna aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu, tanquam furtiva, in

*ærarium deportabuntur? Quid illud ſpectaculum maximum? nobiliſſimus opulentiſſimusque rex captus ubi victori populo oſtendetur? Quos Syphax rex captus, acceſſio Punici belli, concurſus fecerit, plerique meminimus. Perſeus rex captus, Philippus & Alexander filii regis, tanta nomina, ſubtrahentur civitatis oculis? Ipſum L. Paullum, bis conſulem domitorem Græciæ, omnium oculi conſpicere urbem curru ingredientem avent. Ad hoc fecimus conſulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore noſtro tractum perficeret. cui ſortito provinciam, cui proficiſcenti præſagientibus animis victoriam triumphumque deſtinavimus; ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, ſed Deos etiam ſuo honore fraudatur? Diis quoque enim, non ſolum hominibus, debetur. Utrum majores veſtri omnium magnarum rerum & principia exorſi ab Diis ſunt, & finem * eum ſtatuerunt? Conſul proficiſcens, prætorve paludatis lictoribus in provinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor, perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eoſdem Deos quibus vota nuncupavit, merita dona populi Romani traducit: pars non minima triumphi eſt, victimæ præcedentes, ut appareat Diis grates agentem Imperatorem, ob Rempublicam bene geſtam redire. Omnes illas victimas, quas traducendas in triumpho judicavit, alias alio cadente mactate. illas quidem epulas ſenatus, quæ nec privato loco, nec publico profano, ſed in Capitolio eduntur, utrum hominum voluptatis cauſſa, an Deorum hominumque, auctore Servio Galba, turbaturi eſtis? L. Paulli triumpho portæ claudentur? Rex Macedonum Perſeus, cum liberis & turba alia captivorum, ſpolia Macedonum, circa flumen relin-*

relinquentur? L. Paullus privatus, tamquam rure rediens, à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imperatore Paullo ſenatus decrevit potius, quam quid Servius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quam illum audi. Ille nihil præterquam loqui, & ipſum maledice ac maligne, didicit: ego ter & vicies cum hoſte per provocationem pugnavi: ex omnibus cum quibus manum conſerui, ſpolia retuli. inſigne corpus honeſtis cicatricibus omnibus adverſo corpore exceptis habeo; Nudaſſe deinde ſe dicitur: & quo quæque bello vulnera accepta eſſent retuliſſe. quę dum oſtentat, adapertis forte quæ velanda erant, tumor inguinum proximis riſum movit. tum, *Hoc quoque quod ridetis,* inquit, *in equo dies noctesque perſedendo habeo: nec magis me ejus quam cicatricum harum pudet, pœnitetque; quando numquam mihi impedimento ad Rempublicam bene gerendam domi militiaque fuit. Ego hoc ferro ſæpe vexatum corpus, vetus miles adoleſcentibus militibus oſtendi. Galba nitens & integrum denudet. Revocate, ſi videtur, tribuni ad ſuffragium tribus: ego ad vos milites:*

* * *

ſummam omnis captivi auri argentique tranſlati ſeſtertiûm millies ducenties fuiſſe, Valerius Antias tradit: quæ haud dubie major aliquanto ſumma ex numero plauſtrorum ponderibuſque auri, argenti generatim ab ipſo ſcriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum abſumptum, aut in fuga, cum Samothracem peteret, diſſipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos poſt bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorũ, partim

ex

ex vectigalibus aliis coacervatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perſeus contra prædives, bellare cum Romanis cœpit. Ipſe poſtremo Paullus in curru magnam, cum dignitate alia corporis, tum ſenecta ipſa majeſtatem præ ſe ferens: poſt currum inter alios illuſtres viros filii duo, Q. Maximus, & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum ſuis quæque ordinibus. Pediti in ſingulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuiſſe credunt, & pro rata aliis, ſi aut non refragati honori ejus fuiſſent, aut benignè hac ipſa ſumma nunciata acclamaſſent. Sed non Perſeus tantum per illos dies documentum humanorum caſuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hoſtium ductus: ſed etiam victor Paullus auro purpuraque fulgens. Nam duobus è filiis, quos duobus datis in adoptionem, ſolos nominis, ſacrorum familiæque hæredes retinuerat domi; minor fermè duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum; major quatuordecim annorum, triduo poſt trinmphum deceſſit: quos prætextatos curru vehi cum patre, ſibi ipſos ſimiles prędeſtinantes triumphos, oportuerat. Paucis poſt diebus, data à M. Antonio tribuno plebis concione, quum de ſuis rebus geſtis more ceterorum imperatorum diſſeruiſſet, memorabilis ejus oratio & digna Romano principe fuit. *Quanquam & quam feliciter Rempublicam adminiſtraverim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror, quum ſpectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint; tamen paucis quæſo ſinatis me*

cum

cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo privatam meam fortunam. Profectus ex Italia, claſſem à Brunduſio ſole orto ſolvi nona diei hora. cum omnibus meis navibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibuſque & claſſibus veſtris ſacrificavi. A Delphis quinto die in caſtra perveni: ubi exercitu accepto, mutatis quibuſdam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progreſſus quia expugnabilia caſtra hoſtium erant; neque cogi pugnare poterat rex, inter præſidia ejus ſaltum ad Petram evaſi, & ad pugnam rege coacto acie vici: Macedoniam in poteſtatem populi Romani redegi & quod bellum per quadriennium quatuor ante me conſules ita geſſerunt, ut ſemper ſucceſſori traderent gravius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde ſecundarum rerum velut proventus ſecutus: civitates omnes Macedoniæ ſe dederunt: gaza regia in poteſtatem venit: rex ipſe tradentibus prope ipſis Diis, in templo Samothracum cum liberis eſt captus. Mihi quoque ipſi nimia jam fortuna mea videri, eoque ſuſpecta eſſe. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam trajicienda, & victore exercitu tranſportando. Poſtquam omnia ſecundo navium curſu in Italiam pervenerunt, neque erat quod ultra precarer; illud optavi, ut quum ex ſummo retrò volui fortuna conſueſſet; mutationem ejus domus mea potius, quam Reſpublica ſentiret. Itaque defunctam eſſe fortunam publicam mea tam inſigni calamitate ſpero; quod triumphus meus, velut ad ludibrium caſuum humanorum duobus funeribus liberorum meorum eſt interpoſitus. Et quum ego & Perſeus nunc nobilia maxime ſortis mortalium exempla ſpectemur, ille qui ante ſe captivos captivus ipſe

duci

duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphavi, ab alterius funere filii curru ex Capitolio ad alterum prope jam exſpirantem veni: neque ex tanta ſtirpe liberûm ſupereſt, qui L. Æmilii Paulli nomen ferat. Duos enim tamquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habet; Paulli in domo præter ſe nemo ſupereſt. Sed hanc cladem domus mea, veſtra felicitas & ſecunda fortuna publica conſolatur. Hæc tanto dicta animo magis confudere audientium animos, quam ſi miſerabiliter orbitatem ſuam deflendo locutus eſſet. C. Octavius Calendis Decembribus de rege Perſeo navalem triumphum egit. Is triumphus ſine captivis fuit, ſine ſpoliis. Dedit ſociis navalibus in ſingulos denarios ſeptuagenos quinque, gubernatoribus, qui in navibus fuerant duplex, magiſtris navium quadruplex. Senatus deinde habitus eſt: Patres cenſuerunt, ut Quintus Caſſius Perſea regem cum Alexandro filio Albam in cuſtodiam duceret: comites, pecuniam, argentum, inſtrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obſidibus in cuſtodiam Carſeolos eſt miſſus. Ceteros captivos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos poſt dies quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt; pecuniam ad redimendum filium aliosque obſides apportantes. Eis in ſenatum introductis, & idipſum argumenti prætendentibus orationis, non ſua voluntate Cotyn bello juviſſe Perſea, quod obſides dare coactus eſſet; orantibusque ut eos precio, quantum ipſi ſtatuiſſent Patres, redimi paterentur; reſponſum ex auctoritate ſenatus eſt, *Populum Romanum meminiſſe amicitiæ, quæ*

cum

cum Cotye majoribuſq; ejus & gente Thracum fuiſſet. Obſides datos crimen, non criminis defenſionem eſſe: quum Thracum genti ne quietus quidem Perſeus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Ceterum etſi Cotys Perſei gratiam prætuliſſet amicitiæ populi Romani; magis quid ſe dignum eſſet, quam quid merito ejus fieri poſſet, æſtimaturum: filium atque obſides ei remiſſurum. Beneficia gratuita eſſe populi Romani: precium eorum malle relinquere in accipientium animis, quam præſens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C. Licinius Nerva, M. Caninius Rebilus, qui obſides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in ſingulos binum millium æris. Bitis cum ceteris obſidibus à Carſeolis accerſitus, ad patrem cum legatis miſſus. Naves regiæ captæ de Macedonibus inuſitatæ ante magnitudinis in campo Martio ſubductæ ſunt. Hærente adhuc non in animis modo, ſed pene in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphavit de rege Gentio, Illyriiſque. Similia omnia magis viſa hominibus, quam paria. minor ipſe imperator, & nobilitate Anicius cum Aemilio, & jure imperii prætor cum conſule collatus: non Gentius Perſeo, non Illyrii Macedonibus, non ſpolia ſpoliis, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque ſicut præfulgebat huic triumphus recens; ita apparebat ipſum per ſe intuentibus nequaquam eſſe contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra marique ferocem, locisque munitis fretam gentem Illyriorum: regem, regiæque omnes ſtirpis ceperat: tranſtulit in triumphum multa militaria ſigna, ſpoliaque alia & ſupellectilem regiam:

regiam : auri viginti & ſeptem, argenti decem & novem pondo : denarium tria millia: & centum viginti millia Illyrici argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum conjuge & liberis, & Caravantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrii. De prçda militibus in ſingulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, ſociis nominis Latini quantum civibus, & ſociis navalibus dedit quantum militibus. Lçtior hunc triumphum eſt ſecutus miles, multisque dux ipſe carminibus celebratus. ſeſtertiûm ducenties ex ea præda redactum eſſe, auctor eſt Antias, præter aurum argentumque quod in ærarium ſit latum : quod quia unde redigi potuerit, non apparebat; auctorem pro re poſui. Rex Gentius cum liberis & conjuge & fratre Spoletium in cuſtodiam ex ſenatusconſulto ductus, ceteri captivi Romæ in carcerem conjecti : recuſantibusque cuſtodiam Spoletinis, Igiturvium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ ducenti viginti lembi erant : de Gentio rege captos eos, Corcyreis, & Apolloniatibus, & Dyrrachinis, Q. Caſſius ex ſenatusconſultò tribuit. Conſules eo anno, agro tantum Ligurum populato, quum hoſtes exercitus numquam eduxiſſent, nulla re memorabili geſta, Romam ad magiſtratus ſubrogandos redierunt : & primo comitiali die conſules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores poſtero die L. Livium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Nervam, P. Rutilium Calvum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ provinciæ ſunt decretæ, duæ Hiſpaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno; poſtridie

ſtridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus eſt, C. Claudius: in ejus locum augures legerunt T. Quintium Flaminium. & flamen Quirinalis mortuus, Q. Fabius Pictor. Eo anno rex Pruſias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingreſſus, ad forum à porta tribunalq; Q. Caſſii prętoris perrexit: concurſuque undique facto, *Deos qui urbem Romam incolerent, ſenatumq; & populum Romanum ſalutatum ſe dixit veniſſe: & gratulatum quod Perſea Gentiumq; reges viciſſent; Macedonibuſq; & Illyriis in ditionem redactis, auxiſſent imperium.* Quum prætor ſenatum ei, ſi velit, eo die daturum dixiſſet; biduum petiit, quo templa Deûm urbemque & hoſpites amicoſq; viſeret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæſtor; qui & Capuam ei obviam miſſus fuerat: & ædes, quæ ipſum comiteſque ejus benignè reciperent, conductæ. Tertio poſt die ſenatũ adit, gratulatus victoriam eſt: merita ſua in eo bello commemoravit: petiit, *Vt votum ſibi ſolvere, Romæ in Capitolio decem majores hoſtias, & Præneſte unam Fortunæ liceret. ea vota pro victoria populi Romani eſſe. Et ut ſocietas ſecũ renovaretur: agerq; ſibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli poſſiderent, daretur. Filium poſtremo Nicomedem ſenatui commendavit.* Omnium qui in Macedonia imperatores fuerant, favore eſt adjutus. Itaq; cetera quę petebat conceſſa; de agro reſponſum eſt, *Legatos ad rem inſpiciendam miſſuros. Si ager populi Romani fuiſſet nec cuiquam datus eſſet; digniſſimum eo dono Pruſiam habituros eſſe. Si autem Antiochi non fuiſſet, eo nê populi quidem Romani factum apparere: aut ſi datus Gallis eſſet; ignoſcere Pruſiam debere, ſi*

ex nullius injuria quidquam ei datum vellet populus Romanus. Ne quod detur quidem, gratum eſſe donum poſſe, quod eum qui det ubi vellet ablaturũ eſſe ſciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem eſſe. Cum hoc reſponſo Pruſias eſt dimiſſus. Munera ei ex ſeſtertiis * juſſa dari, & vaſorum argenteorum pondo quinquaginta. & filio Regis Nicomedi ex ea ſumma munera dari cenſuerunt, ex qua Maſgabæ filio regis Maſaniſſæ data eſſent: & ut victimæ aliaque quæ ad ſacrificium pertinerent, ſeu Romæ, ſeu Præneſte immolare vellet, regi ex publico, ſicut magiſtratibus Romanis, præberentur: & ut ex claſſe quæ Brundiſii eſſet, naves longæ viginti aſſignarentur, quibus uteretur: donec ad claſſem dono datam ei rex perveniſſet. L. Cornelius Scipio ne ab eo abſcederet, ſumptumque ipſi & comitibus præberet, donec navem conſcendiſſent. Mirè lætum & ea benignitate in ſe populi Romani regem fuiſſe, ferunt: munera ſibi ipſum emiſſe: filium juſſiſſe donum populi Romani accipere. Hæc de Pruſia noſtri ſcriptores. Polybius, eum regem indignum majeſtate nominis tanti tradit; pileatum, capite raſo, obviam ire legatis ſolitum, libertumque ſe populi Romani ferre: & ideo inſignia ordinis ejus gerere. Romæ quoque quum veniret in curiam, ſummiſiſſe ſe, & oſculo limen curiæ contigiſſe: & Deos ſervatores ſuos ſenatum appellaſſe. aliamque orationem, non tam honorificam audientibus, quam ſibi deformem habuiſſe. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies; in regnum eſt profectus.

IN

IN RELIQVOS T. LIVII LIBROS QVI DESIDERANTVR, EPITOME

LIBRI XLVI.

Eumenes Rex Romam venit: qui, quia Macedonico bello ſe medium egerat, ne aut hoſtis judicatus videretur, ſi excluſus eſſet, aut liberatus crimine, ſi admitteretur; in commune lex lata eſt, ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus conſul Alpinos Gallos, C. Sulpicius Gallus conſul Ligures ſubegit. Legati Pruſiæ regis conqueſti ſunt de Eumene, quod fines ſuos depopularetur: dixeruntque eum conſpiraſſe cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodiis juncta eſt. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti ſeptem millia viginti duo. Princeps ſenatus lectus M. Æmilius Lepidus. Ptolemæus Ægyptiorum rex, à minore fratre è regno pulſus, miſſis ad eum legatis, reſtitutus eſt. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius ejus Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Romano renovavit. Res præterea adverſus Ligures, Corſos, & Luſitanos, vario eventu geſtas, & motus Syriæ mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lyſia tutore ejus Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obſes miſſus fuerat, clam, quia minimè dimittebatur à Romanis, interemit:

teremit: & ipſe in regnum receptus. L. Æmilius Paullus, qui Perſeum vicerat, mortuus, cujus tanta abſtinentia fuit, ut quum ex Hiſpania & Macedonia maximas opes retuliſſet, vix ex auctione bonorum ejus redactum ſit, unde dos uxori ejus redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego conſule, cui ea provincia evenerat, ſiccatæ, agerque ex iis factus.

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio tribuno plebis mulcta dicta eſt, quod cum M. Æmilio Lepido pontifice maximo injurioſe contenderat: Sacrorumque magiſtratuum jus potentius fuit. Lex de ambitu lata. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quatuordecim. Princeps ſenatus lectus Æmilius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui diſſidebant, fœdus ictum, ut alter in Ægypto alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex conſilio Demetrii regis Syriæ & viribus pulſus regno, à ſenatu reſtitutus eſt. Miſſi à ſenatu, qui inter Maſaniſſam & Carthaginienſes de agro judicarent. C. Marcius conſul adverſum Dalmatas parum proſperè primum, poſtea feliciter pugnavit; cum quibus bello confligendi cauſſa fuit, quod Illyricos populi Romani ſocios vaſtaverant. eandemque gentem Cornelius Naſica conſul domuit. Q. Opimius conſul transalpinos Ligures, qui Maſilienſium oppida Antipolim & Nicæam vaſtabant, ſubegit. Præterea res in Hiſpania à compluribus parum proſperè geſtas continet. Conſules anno quingenteſimo nonageſimo octavo ab urbe condita magiſtratum, peractis comitiis, inſequentiſque anni conſulibus creatis, inire cœperunt.

runt. Mutandi comitia cauſſa fuit, quod Hiſpani rebellabant. Legati ad diſceptandum inter Maſaniſſam & Carthaginienſes miſſi, nunciaverunt, vim navalis materiæ ſe Carthagine deprehendiſſe. Aliquot prætores à provinciis avaritiæ nomine accuſati, damnati ſunt.

Libri XLVIII.

Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertii belli Punici referuntur. Quum in finibus Carthaginienſium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce, Syphacis nepote, diceretur eſſe. M. Porcius Cato ſuaſit, ut Carthaginienſibus, qui exercitum, ſpecie contra Maſaniſſam regem, ſed revera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. contradicente P. Cornelio Naſica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui ſpecularentur quid ageretur. Caſtigato ſenatu Carthaginienſium, quod contra fœdus exercitum & navales materias haberent, pacem inter eos & Maſaniſſam facere voluerunt, Maſaniſſa agro, de quo lis erat, cedente. ſed Giſgo, Hamilcaris filius, homo ſeditioſus, qui tunc in magiſtratu erat, quum ſenatus pariturum ſe judicio legatorum dixiſſet, ita bellum adverſus Romanos ſuadendo concitavit; ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nunciantes, infeſtum jam ſenatum Carthaginienſibus, infeſtiorem fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filii in prætura tenuiſſimo, ut valuit (nam pauper erat) ſumptu fecit. Andriſcus, qui ſe Perſei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti aſſeveratione mentiretur, Romam miſſus. M. Æmilius Lepidus, qui princeps ſenatus ab

ſextis

ſextus jam cenſoribus erat lectus, antequam exſpiraret præcepit filiis, lecto ſe ſtrato ſine linteis, ſine purpura efferrent: in reliquum funus ne plus quam æris denos conſumerent: imaginum ſpecie, non ſumptibus nobilitari magnorum virorum funera ſolere. De veneficiis quæſitum. Publicia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros ſuos necaſſe inſimulabantur, cognita cauſſa, quum prætori prædes vadeſque dediſſent, cognatorum decreto necatæ ſunt. Guluſſa Maſaniſſæ filius denunciavit, Carthagine delectus agi, claſſem comparari, & haud dubium bellum ſirui. Quum Cato ſuaderet, ut iis bellum indiceretur; P. Cornelio Naſica dicente, nihil temere faciundum; placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Poſtumius Albinus conſules, quum delectum ſevere agerent, nec quemquam gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis ſuis vacationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti ſunt. Hiſpanienſe bellum quum parum proſpere aliquoties geſtum ita confudiſſet civitatem Romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent; P. Cornelius Æmilianus proceſſit: & excepturum ſe militiæ genus, quodcumque imperatum eſſet, profeſſus eſt. quo exemplo ad militandi ſtudium omnes incitavit. L. Lucullus conſul quum Claudius Marcellus, cui ſucceſſerat, pacaſſe omnes Celtiberiæ populos videretur, Vaccæos, Cantabros, & alias incognitas adhuc nationes in Hiſpania ſubegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Æmilianus, L. Paulli filius, Africani nepos, ſed adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit: & in oppugnatione Intercatiæ urbis majus multo etiam periculum adiit. nam murum primus omnium tranſcendit.

Servius Sulpicius Galba prætor male adverſus Luſitanos pugnavit. Quum legati ex Africa cum Carthaginienſium oratoribus, & Guluſſa Maſaniſſæ filio, rediſſent, dicerentque & exercitum ſe & claſſem Carthagine deprehendiſſe, perrogari ſententias placuit; Catone, & aliis principibus ſenatus ſuadentibus, ut in Africam confeſtim tranſportaretur exercitus. quia vero Cornelius Naſica dicebat, nondum ſibi juſtam cauſſam belli videri; placuit ut bello deſiſteretur, ſi Carthaginienſes claſſem excuſſiſſent, & exercitum dimiſiſſent: ſi minus, proximi conſules de bello Punico referrent. Quum locatum à Cenſoribus theatrum extrueretur; P. Cornelio Naſica auctore, tamquam inutile, & nociturum publicis moribus, ex ſenatusconſulto deſtructum eſt, populuſq; aliquamdiu ſtans ludos ſpectavit. Carthaginienſes quum adverſum fœdus bellum Maſaniſſæ intuliſſent, victi ab eo, annos habente nonaginta duos, & ſine pulpamine mandere & guſtare panem tantummodo ſolito, inſuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

Tertii Punici belli initium altero & ſexcenteſimo anno ab urbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, conſummatur. Inter M. Portium Catonem, & Scipionem Naſicam, quorum alter ſapientiſſimus vir in civitate habebatur, alter etiam vir optimus à ſenatu judicatus erat, diverſis certatum eſt ſententiis; Catone ſuadente bellum, & ut tolleretur, deleretur que Carthago; Naſica diſſuadente: placuit tamen, eo quod contra fœdus naves haberent, quod extra fines exercitum duxiſſent, quod ſocio populi Romani & amico Maſa-

niſſæ

miſſa arma intuliſſent, quod filium ejus Guluſſam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non recepiſſent, bellum iis indici. Prius quam ulla copiæ in naves imponerētur, Vticenſes legatio, Romam venerūt, ſe ſuaq; omnia dedentes. Ea legati, veluti omen, grata patribus, acerba Carthaginienſibus fuit. Diti patri ludi ad Terentum, ex præcepto librorum Sibyllinorum, facti: qui anno centeſimo, primo bello Punico, quingenteſimo & altero anno ab urbe condita, facti fuerant. Legati triginta Romam venerunt. per quos ſe Carthaginienſes dedebant. Catonis ſententia pervicit, ut in decreto perſtaretur, & ut conſules quam primum proficiſcerentur ad bellum. Qui ubi in Africam tranſierunt, acceptis, quos imperaverant, trecentis obſidibus, & armis omnibus, inſtrumentiſque belli, ſi qua Carthagine erant; tunc quum ex auctoritate Patrum juberent, ut in alium locum, dum procul à mari decem millia paſſuum nec minus remotum, oppidum facerent; indignitate rei ad bellandum Carthaginienſes compulerunt. Obſideri, oppugnarique cœpta eſt Carthago à L. Marcio, Manio Manilio conſulibus. In qua oppugnatione, quum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupiſſent, & ab oppidanis graviter cæderentur, à Scipione Africano explicitì ſunt. per quem & caſtellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus juvantibus liberatum eſt: caſtrorumque, quæ Carthaginienſes omnibus copiis pariter ab urbe egreſſi oppugnabant, liberatorum is ipſe præcipuam gloriam tulit. Præterea quum ab irrita oppugnatione Carthaginis conſul (alter enim Romam ad comitia ierat (exercitum duceret adverſus Haſdrubalem, qui cum altera manu iniquum ſaltum inſederat, ſuaſit primo conſuli, ne tam iniquo loco confligeret.

victus deinde complurium, qui & prudentiæ ejus & virtuti invidebant, ſententiis, & ipſe ſaltum ingreſſus eſt. quumque, ſicut prædixerat, fuſus fugatuſque eſſet Romanus exercitus, & duæ cohortes ab hoſte obſiderentur, cum exiguis equitum turmis in ſaltum reverſus, liberavit eas, & columes reduxit. Quam virtutem ejus & Cato, vir promptioris ad vituperandum lingua, in ſenatu ſic proſecutus eſt, ut diceret, reliquos, qui in Africa militarent, umbras militare, Scipionem vigere. Et populus Romanus eo favore & illum complexus eſt, ut comitiis complurimæ eum tribus conſulem ſcriberent; quum hoc per ætatẽ minime liceret. Quum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgaſſet, ut Luſitani qui in fidem populo Romano dediti, à Sergio Galba in Gallia veniſſent in libertatem reſtituerentur, M. Cato acerrime ſuaſit. extat oratio in Annalibus e us incluſa. Q. Fulvius Nobilior, & ſæpe ab eo in ſenatu laceratus, reſpondit pro Galba: ipſe quoque Galba quum ſe damnari videret, complexus duos filios prætextatos, & filium Caii Sulpicii, cujus tutor erat, ita miſerabiliter pro ſe locutus eſt, ut rogatio antiquaretur. extant tres orationes ejus: duæ adverſum Libonem tribunum plebis, rogationeſque ejus habitæ de Luſitanis: una contra L. Cornelium Cethegum, in qua Luſitanos prope ſeſe caſtra habentes cæſos fatetur: quod compertum habuerit, equo atque homine ſuo ritu immolatis per ſpeciem pacis adoriri exercitum ſuum in animo habuiſſe. Andriſcus quidam ultimæ ſortis homo, Perſei regis ſe filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, quum ab urbe Roma, quo illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipſum mendacium miſerat, clam profugiſſet; multis ad falſam ejus fabulam, velut ad verãm euntibus; contracto

exercitu,

exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit. Fabulam autem hujuſmodi finxerat: Ex pellice ſe & Perſeo rege ortum, traditum educandum Cretenſi cuidam eſſe, ut in belli caſus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut ſemen ſtirpis regiæ extaret. Perſeo demortuo, Adramiti ſe educatum uſque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum eſſe credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuiſſe ſui. affecto deinde eo, quum prope ad ultimum finem vitæ eſſet, detectam ſibi tandem originem ſuam, falſaque matri libellum datum ſigno Perſei regis ſignatum, quem ſibi traderet, quum ad puberem ætatem veniſſet: obteſtationeſque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus ſervaretur. pubeſcenti libellum traditum: in quo relicti ſibi duo theſauri à patre dicerentur. tum ſcientem mulierem ſubditicium ſe eſſe, veram ſtirpem ignoranti, edidiſſe genus: atque obteſtatam, ut prius quam ad Eumenem manaret res, Perſeo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. eo ſe exterritum, ſimul ſperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam ſe contuliſſe: atq; ibi primum quis ipſe omnino eſſet, palam expromere auſum.

LIBRI L.

T*Heſſalia, quum & illam invadere armis atque occupare Pſeudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxiliis Achæorum defenſa eſt. Pruſias rex Bythiniæ, omniumque humilimorum vitiorum, à Nicomede filio, adjuvante Attalo rege, Pergami occiſus eſt. Habebat alterum filium, qui pro ſuperiore ordine dentium, enatum habuiſſe unum os continens dicitur. Quum legatos ad pacem*

inter Nicomedem & Pruſiam faciendam Romani miſiſſent: & unus ex iis caput multis cicatricibus ſparſum haberet, alter pedibus æger eſſet, tertius ingenio ſocors haberetur; dixit Cato, eam legationem, nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore ex ſtirpe generis Perſei regis Macedonum, inertia ſocordiaque ſimilem Pruſiæ regem habebat; jacente eo in ganeo & luſtris, Ammonius regnabat; per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus, Demetrii filius, occiſi. Maſaniſſa, Numidiæ rex, major nonaginta annis, deceſſit; vir inſignis. Inter cetera opera juvenilia, quæ ad ultimum edidit, adeo, etiam verſus in ſenectam, viguit, ut poſt ſextum & octogeſimum annum filium genuerit. Inter tres liberos ejus, maximum natu, Micipſam, Guluſſam, Manaſtabulem, qui etiam Græcis literis eruditus erat, P. Scipio Aemilianus (quum commune eis pater regnum reliquiſſet, & dividere eos arbitro Scipione juſſiſſet) adminiſtrationem regni diviſit. Item Phameæ Himilconis, præfecto equitum Carthaginienſium, viro forti, & cujus præcipua opera Pœni utebantur, perſuaſit; ut cum equitatu ſuo ad Romanos tranſiret. Ex tribus legatis qui ad Maſaniſſam miſſi fuerant, Claudius Marcellus, coorta tempeſtate, fluctibus obrutus eſt. Carthaginienſes Aſdrubalem Maſaniſſæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis ſuſpectum, in curia interemerunt: quæ ſuſpicio inde emavavit, quod propinquus eſſet Guluſſæ, Romanorum auxilia juvantis. T. Scipio Æmilianus quum ædilitatem peteret, conſul à populo dictus, quoniam per annos conſulem fieri non licebat, cum maximo certamine, ſuffragantibus plebeis, & repugnantibus aliquamdiu Patribus, legibus ſolutus, & conſul creatus eſt. M. Manilius aliquot urbes circumpoſitas Car-

thagini expugnavit. Pſeudophilippus in Macedonia, caſo cum exercitu P. Iuvencio pratore, à Q. Cacilio victus captuſque eſt: & recepta Macedonia.

LIBRI LI.

CArthago in circuitu viginti tria millia paſſus patens, magno labore obſeſſa, & per partes capta eſt: primum à Mancino legato, deinde à Scipione conſule, cui extra ſortem provincia Africa data erat. Carthaginienſes portu novo (quia vetus à Scipione erat obſtructus) facto, & contracta, clam exiguo tempore, ampla claſſe, navali prœlio infeliciter pugnaverunt. Haſdrubalis quoque eorum ducis caſtra ad Nepharim oppidum, loco difficillimo ſita, cum exercitu deleta ſunt à Scipione. qui tandem urbem expugnavit, ſeptuageſimo anno, quam erat condita ſpoliorum major pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Ultimo urbis excidio, quum ſe Haſdrubal Scipioni dediſſet, uxor ejus, qua paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat, ut ad victorem transfugeret, in medium ſe flagrantis urbis incendium duobus cum liberis, ex arce pracipitavit. Scipio, exemplo patris ſui Æmilii Paulli. qui Macedoniam vicerat, ludos fecit. transfugas ac fugitivos beſtiis objecit. Belli Achaici ſemina referuntur hac: quod legati populi Romani ab Achaicis pulſati ſint; Corinthum miſſi, ut eas civitates qua ſub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio ſecernerent.

LIBRI LII.

CUm Achais, qui in auxilium Bœotios & Chalcidenſes habebant, Q. Cacilius Metellus ad Thermopylas conflixit, quibus victis, dux eorum

Critolaus veneno ſibi mortem conſcivit. in cujus locum Diæus Achaici motus primus auctor ab Achæis dux creatus, ad Iſthmon à L. Mummio conſule victus eſt. qui, omni Achaia in deditionem accepta, Corinthum ex Senatusconſulto diruit; quia ibi legati Romani violati erant. Thebæ quoque & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipſe L. Mummius abſtinentiſſimum virum egit. nec quicquam ex iis opibus ornamentiſque, quæ prædives Corinthus, habuit, in domum ejus pervenit. Q. Cæcilius Metellus de Andriſco triumphavit. P. Cornelius Africanus, Scipio Æmilianus, de Carthagine & Aſdrubale. Viriatus in Hiſpania primum ex paſtore venator, è venatore latro, mox juſti quoque exercitus dux factus, univerſam Luſitaniam occupavit. M. Vitilium prætorem, fuſo ejus exercitu, cepit: poſt quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem geſſit, tantumque terrorem is hoſtis intulit, ut adverſus eum conſulari opus eſſet & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges geſta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ ſtirpis, occiſo (ſicut ante dictum eſt) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrii filius, qui à patre quondam, ob incertos belli caſus, ablegatus Gnidon fuerat, contempta ſecordia inertiaque ejus, adjuvante Ptolemæo Ægypti rege, cujus filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemæus in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum oſſa medici terebrare contendunt, exſpiravit: atque in locum ejus frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, ſucceſſit. Demetrius ob crudelitatem quam per tormenta in ſuos exercebat, à Diodoto quodam uno ex ſubjectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum aſſerebat, bello ſuperatus, Seleuciam confu-

confugit, L. Mummius de Achais triumphavit ſigna aerea, marmoreaque, & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

AP. Claudius conſul Salaſſos, gentem Alpinam domuit. Alter Pſeudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quaeſtore cum exercitu caeſus eſt. Q. Caecilius Metellus proconſul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconſule pars maxima Luſitaniae, expugnatis aliquot urbibus, recepta eſt. C. Iulius ſenator Graece res Romanas ſcribit.

LIBRI LIV.

Q. Pompeius conſul in Hiſpania Termeſtinos ſubegit. cum eiſdem & Numantinis pacem ab infirmitate fecit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Quum Macedonum legati conqueſtum veniſſent de D. Iunio Syllano praetore, quod acceptis pecuniis provinciam ſpoliaſſent, & ſenatus de querelis eorum vellet cognoſcere; T. Manlius Torquatus, Silani pater, petiit impetravitque, ut ſibi cognitio mandaretur. & domi cauſſa cognita, filium condemnavit abdicavitque. ac ne funeri quidem ejus (quum ſuſpendio vitam finiſſet) interfuit: ſedenſque domi poteſtatem conſultantibus ex inſtituto fecit. Q. Fabius proconſul, rebus in Hiſpania proſpere geſtis labem impoſuit; pace cum Viriato aequis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus, conſilio Servilii Caepionis, interemptus eſt, & ab exercitu ejus multum comploratus ac nobiliſſime tumulatus; vir duxque magnus, & per quatuordecim annos,

quibus cum Romanis bellum geſſit, frequentius ſuperior.

LIBRI LV.

PVblio Cornelio Naſica, cui cognomen Serapioni fuit, ab irridente Curatio tribuno plebis impoſitum, & D. Iunio Bruto conſulibus delectum habentibus in conſpectu tyronum, res ſaluberrimi exempli facta eſt: nam C. Matienus accuſatus eſt apud tribunos plebis, quod exercitum in Hiſpania deſeruiſſet: damnatuſque ſub furca, diu virgis caſus eſt, & ſeſtertio nummo veniit. Tribuni plebis quia non impetrarant, ut ſibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, conſules duci juſſerunt. Iunius Brutus conſul in Hiſpania, iis, qui ſub Viriato militaverant, agros oppidumque dedit, quod Valentia vocatum eſt. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam ſenatus irritam fieri cenſuerat, cum exercitu fuſus fugatuſque. C. Hoſtilio Mancino conſule ſacrificante, pulli ex cavea evolaverunt. conſcendenti deinde in navim ut in Hiſpaniam proficiſceretur, accidit audiri, Mane mane Mancine: quæ auſpicia triſtia fuiſſe, eventu probatum eſt. Victus enim à Numantinis & caſtris exutus, quum ſpes nulla ſervandi exercitus eſſet, pacem cum eis fecit ignominioſam, quam ratam eſſe ſenatus vetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Luſitaniam, triginta urbium expugnationibus, uſque ad Occaſum & Oceanum, perdomuit: & quum fluvium Oblivionem tranſire nollent milites, ereptum ſignifero ſignum ipſe tranſtulit, & ſic ut tranſgrederentur perſuaſit. Alexandri filius, rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Dio-

à Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore ſuo, per fraudem occiſus eſt: corruptis medicis, qui ipſum calculi dolore conſumi, ad populum mentiti, dum ſecant, occiderunt.

LIBRI LVI.

Decimus Iunius Brutus in ulteriore Hiſpania feliciter adverſus Gallacios pugnavit. diſſimili eventu M. Æmilius Lepidus proconſul adverſus Vaccaos rem geſſit: clademque ſimilem Numantinæ paſſus eſt. Ad exſolvendum Numantini fœderis religione populum Mancinus, quum hujus rei auctor fuiſſet, deditus Numantinis, non eſt receptus. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus conſul Vardeos in Illyrico ſubegit. M. Coſconius prætor in Thracia cum Scordiſcis proſpere pugnavit. Quum vitio ducum bellum Numantinum non ſine publico pudore duraret, delatus eſt ultro Scipioni Africano à ſenatu populoque Romano conſulatus: quem quum illi capere ob legem, quæ vetebat quemquam iterum conſulem fieri, non liceret, ſicuti priori conſulatu, legibus ſolutus eſt. Bellum ſervile in Sicilia ortum, quum opprimi à prætoribus non potuiſſet: C. Fulvio conſuli mandatum eſt. hujus belli initium fuit Eunus ſervus, natione Syrus. qui contracta agreſtium ſervorum manu & ſolutis ergaſtulis, juſti exercitus numerum implevit. Cleo quoque alter ſervus ad ſeptuaginta millia ſervorum contraxit: & copiis junctis, contra populum Romanum exercitumque ejus, bellum ſæpe geſſerunt.

LIBRI LVIII.

SCipio Africanus Numantiam obſedit: & corruptum licentia luxuriaque exercitum, ad ſeveriſſimam militiæ diſciplinam revocavit. omnia deliciarum inſtrumenta recidit: duo millia ſcortorum caſtris ejecit, militem quotidie in opere habuit, & triginta dierum frumentum ad ſeptenos vallos ferre cogebat: ægrè propter onus incedenti dicebat: Cum gladio te vallare ſcieris, vallum ferre deſinito. Alii ſcutum parvum habiliter ferenti, ſcutum amplius juſto ferre juſſit: neque id ſe reprehendere, quando melius ſcuto quam gladio uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus, ſi extraneus, virgis cecidit. Iumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adverſus eruptiones hoſtium feliciter pugnavit. Vaccæi obſeſſi, liberis & conjugibus trucidatis, ipſi ſe interemerunt. Scipio ampliſſima munera ſibi ab Antiocho rege Syriæ miſſa, quum celare aliis imperatoribus regum munera mos eſſet, pro tribunali accepturum ſe eſſe dixit, eaque omnia referre quæſtorem in publicas tabulas juſſit: ex iis, viris fortibus dona ſe daturum. Quum undique Numantium obſidione clauſiſſet, & oppreſſos fame videret urgeri hoſtes; qui pabulatum exierant, vetuit interimi: quod diceret, velocius eos abſumpturos frumentum, quod haberent, ſi plures fuiſſent.

LIBRI LVIII.

TI. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum Agrariam legem ferret adverſus voluntatem ſenatus, & equeſtris ordinis, Ne quis ex publico agro plus quam quingenta jugera poſſideret; in eum

eum furorem exarſit, ut M. Octavio collegæ, cauſſam diverſæ partis defendenti, poteſtatem lege lata abrogaret: ſeque & fratrem Cajum, & Ap. Claudium ſocerum, triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit & aliam legem Agrariam, qua ſibi latius agrum patefaceret, ut iidem triumviri judicarent, qua publicus ager qua privatus eſſet. deinde quam minus agri eſſet, quam quod dividi poſſet ſine offenſa etiam plebis (quoniam eos ad cupiditatem ampla modo ſperandi incitaverat) legem ſe promulgaturum oſtendit, ut iis qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia quæ regis Attali fuiſſet, divideretur. Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignationibus commotus graviter ſenatus, ante omnes P. Mucius conſul, qui quum in ſenatu in Gracchum peroraſſet, raptus ab eo ad populum, delatuſque plebi, rurſus in eum pro roſtris concionatus eſt. Quum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus; auctore P. Cornelio Naſica, in Capitolio ab optimatibus occiſus eſt; ictus primum fragmentis ſubſelliorum: & inter alios, qui in eadem ſeditione occiſi erant, inſepultus in flumen projectus. Res præterea in Silicia vario eventu adverſum fugitivos geſtas continet.

LIBRI LIX.

NUmantini fame coacti, ipſi ſe per vicem tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, & de ea triumphavit, quartodecimo anno poſt Carthaginem deletam. P. Rupilius conſul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Ariſtonicus regis Eumenis filius, Aſiam occupavit;

quum

quum. teſtamento Attali regis legata populo Romano, liberaſſe deberet. adverſus eum P. Licinius Craſſus conſul, quum idem pontifex maximus eſſet (quod nunquam antea factum erat) extra Italiam profectus; prœlio victus & interemptus eſt. M. Perperna conſul victum Ariſtonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus, tunc primum uterq; ex plebe cenſores facti, luſtrum condiderunt. Cenſa ſunt civium capita trecenta tredecim millia, octingena viginti tria, præter pupillos & viduas. Q. Metellus cenſor cenſuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum creandorum cauſſa. extat oratio ejus, quam Auguſtus Cæſar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora ſcriptam in ſenatu recitavit. C. Atinius Labio tribunus plebis Q. Metellum cenſorem, à quo in ſenatu legendo præteritus erat, de ſaxo dejici juſſit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio fuerunt. Quum Carbo tribunus plebis rogationem tuliſſet, ut eundem tribunum plebis quoties vellet, creari liceret; rogationem ejus P. Africanus graviſſima oratione diſſuaſit. in qua dixit, Ti. Gracchum jure cæſum videri. Gracchus contra ſuaſit rogationem: ſed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriæ, & Phraatem Parthorum regem geſta. nec magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus Evergetes cognominatus, ob nimiam crudelitatem ſuis inviſus, incenſa à populo regia, clam in Cyprum profugit. & quum ſorori ejus Clopatræ, quam (filia ejus virgine per vim compreſſa, atque in matrimonium ducta) repudiaverat, regnum à populo datum eſſet, infenſus, filium quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputque ejus, & manus, & pedes matri miſit. Seditiones à triumviris, Fulvio Flacco, & C. Graccho, & C. Car-

& C. Carbone, agro dividendo creatis excitata. quibus quum T. Scipio Africanus adverſaretur, fortiſque ac validus pridie domum ſe recepiſſet, mortuus in cubiculo inventus eſt. Suſpecta fuit, tanquam ei venenum dediſſet, Sempronia uxor: hinc maximè, quod ſoror eſſet Gracchorum; cum quibus ſimultas Africano fuerat. de morte tamen ejus nulla quæſtio acta. Eo defuncto, ſeditiones triumphales acrius exarſerunt. C. Sempronius conſul contra Iapydas primo rem male geſſit: mox victoria cladem acceptam emendavit; virtute D. Iunii Bruti, ejus qui Luſitaniam ſubegerat.

LIBRI LX.

L. *Aurelius conſul rebellantes Sardos ſubegit. M. Fulvius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit; miſſus in auxilium Maſſilienſibus adverſus Salvios Gallos, qui populabantur fines Maſſilienſium. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit: Fregellas diruit. Peſtilentia in Africa ab ingenti multitudine locuſtarum, & deinde necatarum ſtrage, fuiſſe traditur. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecena nonaginta millia ſeptingena triginta ſex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis eloquentior quam frater, pernicioſas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam, ut ſemiſſe & triente frumentum plebi daretur: alteram legem Agrariam, quam & frater ejus tulerat: tertiam, qua equeſtrem ordinem tunc cum ſenatu conſentientem corrumperet: ut ſexcenti ex equitibus in curiam ſublegerentur: & quia illis temporibus trecenti tantum ſenatores erant, ſexcenti equites trecentis ſenatoribus, admiſcerentur. id eſt, ut equeſter ordo bis tantum virium in ſenatu haberet.*

& con-

& continuato in alterum annum tribunatu, legibus Agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, & una in ſolo dirutæ Carthaginis, quo ipſe triumvir creatus, coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello conſule adverſus Baleares geſtas continet: quas Græci Gymneſias appellant; quia æſtatem nudi exigant. Baleares à teli miſſu appellati: vel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, quum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum ſuum, & Seleucum filium, indignata, quod occiſo patre ejus à ſe, injuſſu ſuo diadema ſumpſiſſet, interemit.

LIBRI LXI.

C. *Sextius proconſul, victa Salviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam, & calidis & frigidis fontibus, atque à nomine ſuo ita appellatas. Cn. Domitius proconſul contra Allobroges ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi cauſſa fuit, quod Teutomalium Salviorum regem fugientem recepiſſent, & omni ope juviſſent: quodque Æduorum agros, ſociorum populi Romani vaſtaviſſent. C. Gracchus ſeditioſo tribunatu acto, quum Aventinum quoque armata multitudine occupaviſſet, à L. Opimio conſule, ex Senatusconſulto vocato ad arma populo, pulſus, interemptus eſt: & cum eo Fulvius Flaccus conſularis, ſocius ejuſdem furoris. Q. Fabius Maximus conſul, Paulli nepos, adverſus Allobroges, & Bituitum Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæſa millia hominum centum viginti. & quum ipſe ad ſatisfaciendum ſenatui Romam profectus eſſet, Alba cuſtodiendus*

diendus datus eſt; quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque eſt, ut Congentiatus, filius ejus, comprehenſus, Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti L. Opimius accuſatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjeciſſet, abſolutus eſt.

LIBRI LXII.

Q. Marcius conſul Stonos, gentem Alpinam, expugnavit. Micipſa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempſali, & Iugurthæ fratris filio, quem adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas ſubegit. Iugurtha Hiempſalem fratrem bello petiit, quem victum interemit: Adherbalem regno expulit, qui à ſenatu reſtitutus eſt. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, cenſores, duos & triginta ſenatu moverunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII.

C. Porcius conſul in Thracia malè adverſus Scordiſcos pugnavit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia trecenta triginta ſex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Veſtales inceſti damnatæ ſunt: idque inceſtum quemadmodum & commiſſum, & deprehenſum, & vindicatum ſit, refertur. Cimbri, gens vaga: populandi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo conſul cum exercitu fuſus eſt. Livius Druſus conſul adverſus Scordiſcos, gentem à Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit, magnumque honorem tulit.

LIBRI

LIBRI LXIV.

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obſeſſus, contra denunciationem ſenatus ab eo occiſus eſt. Ob hoc ipſi Iugurthæ bellum indictum: idque Calpurnius Beſtia conſul gerere juſſus; pacem cum Iugurtha injuſſu populi & ſenatus fecit. Iugurtha fide publica evocatus ad indicandos auctores conſiliorum ſuorum, quod multos pecunia in ſenatu corrupiſſe dicebatur, Romam venit: & propter cædem admiſſum in regulum quendam, nomine Maßivam, qui regnum ejus populo Romano inviſi appetebat, Romæ interfectum, quum periclitaretur; cauſſam capitis dicere juſſus, clam profugit, & cedens urbe fertur dixiſſe, O urbem venalem, & cito perituram, ſi emptorem invenerit! A. Poſtumius legatus infeliciter prælio adverſus Iugurtham geſto conflixit. pacem quoque adjecit ignominioſam, quam non eſſe ſervandam ſenatus cenſuit.

LIBRI LXV.

Q. Cæcilius Metellus conſul duobus præliis Iugurtham fudit, totamque Numidiam vaſtavit. M. Iunius Silanus conſul adverſum Cimbros infeliciter pugnavit. legatis Cimbrorum ſedem & agros, in quibus conſiderent, poſtulantibus ſenatus negavit. M. Minucius proconſul contra Thracas proſperè pugnavit. L. Caßius conſul à Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate ſucceſſerant, in finibus Allobrogum, cum exercitu cæſus eſt. milites qui ex ea clade ſuperaverunt, obſidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt.

LIBRI

LIBRI LXVI.

Iugurtha pulſus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus eſt: & cæſis prælio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter ſuſceptum diutius ſuſtinere; vinctus ab eo & Mario traditus eſt: in qua re præcipua opera L. Cornelii Sullæ, quæſtoris Marii, fuit.

LIBRI LXVII.

M. Aurelius Scaurus lagatus conſulis à Cimbris fuſo exercitu captus eſt: & quum in conſilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes tranſirent Italiam petituri, eo quod diceret Romanos vinci non poſſe, à Bolo rege, feroce juvene, occiſus eſt. Ab iiſdem hoſtibus C. Manlius conſul & Q. Servilius Cæpio proconſul, victi prælio, caſtris quoque binis exuti ſunt. octoginta millia militum occiſa, calonum ac lixarum quadraginta. Secundum populi Romani juſſionem, Cæpionis, cujus temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata ſunt; primi poſt regem Tarquinium: imperiumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus eſt. Marius triumphali veſte in ſenatu venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magiſtratus eſt. Conſulatu ſecundo & tertio abſens conſul creatus. Quartum conſulatum diſſimulanter captans conſecutus eſt. Cn. Domitius, pontifex maximus populi ſuffragio creatus eſt. Cimbri, vaſtatis omnibus quæ inter Rhodanum & Pyrenæum ſunt, per ſaltum in Hiſpaniam tranſgreſſi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati ſunt:

ſunt: reverſiſque in Galliam, bellicoſis ſe Teutonis conjunxerunt.

LIBRI LXVIII.

M. *Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones perſecutus eſt. C. Marius conſul ſumma vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus caſtra defendit. duobus deinde prœliis circa Aquas Seſtias eos hoſtes delevit: in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta. Marius abſens quintum conſul creatus eſt. triumphum oblatum, donec & Cimbros vinceret, diſtulit. Cimbri repulſo ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconſule, qui fauces Alpium obſederat, & ad flumen Atheſim caſtellum editum inſederat reliqueratq́, quum virtute ſua expliciti fugientem proconſulem exercitumque conſecuti, in Italiam trajeciſſent; junctis ejuſdem Catuli & C. Marii exercitibus, prœlio victi ſunt ab eis: in quo cæſa traduntur hoſtium centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Marius totius civitatis conſenſu exceptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquamdiu, ut novo homini ad tantos honores evecto, inviderant, conſervatam ab eo Rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre interempta, primus omnium inſutus culeo, in mare præcipitatus eſt. Ancilia cum ſtrepitu mota eſſe, antequam Cimbricum bellum conſummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges geſta continet.*

LIBRI LXIX.

L. *Apuleius Saturninus, adjuvante C. Mario, & per milites occiſo A. Nonio competitore, tribunus*

tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, geſſit; & quum legem Agrariam per vim tuliſſet, Metello Numidico, eo quod in eam non juraverat, diem dixit. qui quum à bonis civibus defenderetur, ne cauſſa majorum certaminum eſſet, in voluntarium exilium Rhodum profectus eſt: ibique legendo, & audiendis magnis viris vacabat. Profecto, C. Marius, ſeditionis auctor, qui ſextum conſulatum per tribus ſparſa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum conſulatus, quem maximè adverſarium actionibus ſuis timebat, interemit. quibus rebus, concitato ſenatu in ejus cauſſam, & C. Marius, homo mutabilis, & varii conſilii ingeniique qui ſemper ſecundam fortunam tranſierat, quum eum tueri minimè poſſet, oppreſſus armis cum Glaucia Prætore, & aliis ejuſdem furoris ſociis, à Rabirio quodam interfectus eſt. Q. Cæcilius Metellus ab exilio, ingenti totius favore civitatis, reductus eſt. C. Aquilius proconſul in Sicilia bellum ſervile excitatum confecit.

LIBRI LXX.

QVum M. Aquilius de pecuniis repetundis cauſſam diceret, ipſe rogare judices noluit. M. Antonius qui pro eo perorabat, tunicam à pectore ejus diſcidit, ut honeſtas cicatrices oſtenderet: quibus conſpectis, indubitanter abſolutus eſt. Cicero ejus rei ſolus auctor. T. Didius proconſul adverſum Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus, hæredem populum Romanum reliquit, & ejus regni civitates ſenatus liberas eſſe juſſit. Ario-

barzanes

Critolaus veneno ſibi mortem conſcivit. in cujus locum Diæus Achaici motus primus auctor ab Achæis dux creatus, ad Iſthmon à L. Mummio conſule victus eſt. qui, omni Achaia in deditionem accepta, Corinthum ex Senatusconſulto diruit; quia ibi legati Romani violati erant. Thebæ quoque & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipſe L. Mummius abſtinentiſſimum virum egit. nec quicquam ex iis opibus ornamentiſque, quæ prædives Corinthus, habuit, in domum ejus pervenit. Q. Cæcilius Metellus de Andriſco triumphavit. P. Cornelius Africanus, Scipio Æmilianus, de Carthagine & Aſdrubale. Viriatus in Hiſpania primum ex paſtore venator, è venatore latro, mox juſti quoque exercitus dux factus, univerſam Luſitaniam occupavit. M. Vitilium prætorem, fuſo ejus exercitu, cepit: poſt quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem geſſit, tantumque terrorem is hoſtis intulit, ut adverſus eum conſulari opus eſſet & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges geſta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ ſtirpis, occiſo (ſicut ante dictum eſt) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrii filius, qui à patre quondam, ob incertos belli caſus, ablegatus Gnidon fuerat, contempta ſecordia inertiaque ejus, adjuvante Ptolemæo Ægypti rege, cujus filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemæus in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum oſſa medici terebrare contendunt, exſpiravit: atque in locum ejus frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, ſucceſſit. Demetrius ob crudelitatem quam per tormenta in ſuos exercebat, à Diodoto quodam uno ex ſubjectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum aſſerebat, bello ſuperatus, Seleuciam confu-

confugit, L. Mummius de Achais triumphavit ſigna area, marmoreaque, & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

AP. Claudius conſul Salaſſos, gentem Alpinam domuit. Alter Pſeudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quaeſtore cum exercitu caſus eſt. Q. Caecilius Metellus proconſul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconſule pars maxima Luſitaniae, expugnatis aliquot urbibus, recepta eſt. C. Iulius ſenator Graece res Romanas ſcribit.

LIBRI LIV.

Q. Pompeius conſul in Hiſpania Termeſtinos ſubegit. cum eiſdem & Numantinis pacem ab infirmitate fecit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Quum Macedonum legati conqueſtum veniſſent de D. Iunio Syllano praetore, quod acceptis pecuniis provinciam ſpoliaſſent, & ſenatus de querelis eorum vellet cognoſcere; T. Manlius Torquatus, Silani pater, petiit impetravitque, ut ſibi cognitio mandaretur. & domi cauſſa cognita, filium condemnavit abdicavitque. ac ne funeri quidem ejus (quum ſuſpendio vitam finiſſet) interfuit: ſedenſque domi poteſtatem conſultantibus ex inſtituto fecit. Q. Fabius proconſul, rebus in Hiſpania proſpere geſtis labem impoſuit; pace cum Viriato aequis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus, conſilio Servilii Caepionis, interemptus eſt, & ab exercitu ejus multum comploratus ac nobiliſſime tumulatus; vir duxque magnus, & per quatuordecim annos,

quibus cum Romanis bellum geſſit, frequentius ſuperior.

LIBRI LV.

PUblio Cornelio Naſica, cui cognomen Serupioni fuit, ab irridente Curatio tribuno plebis impoſitum, & D. Iunio Bruto conſulibus delectum habentibus in conſpectu tyronum, res ſaluberrimi exempli facta eſt: nam C. Matienus accuſatus eſt apud tribunos plebis, quod exercitum in Hiſpania deſeruiſſet: damnatuſque ſub furca, diu virgis caſus eſt, & ſeſtertio nummo veniit. Tribuni plebis quia non impetrarant, ut ſibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, conſules duci juſſerunt. Iunius Brutus conſul in Hiſpania, iis, qui ſub Viriato militaverant, agros oppidumque dedit, quod Valentia vocatum eſt. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam ſenatus irritam fieri cenſuerat, cum exercitu fuſus fugatuſque. C. Hoſtilio Mancino conſule ſacrificante, pulli ex cavea evolaverunt. conſcendenti deinde in navim ut in Hiſpaniam proficiſceretur, accidit audiri, Mane mane Mancine: quæ auſpicia triſtia fuiſſe, eventu probatum eſt. Victus enim à Numantinis & caſtris exutus, quum ſpes nulla ſervandi exercitus eſſet, pacem cum eis fecit ignominioſam, quam ratam eſſe ſenatus vetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Luſitaniam, triginta urbium expugnationibus, uſque ad Occaſum & Oceanum, perdomuit: & quum fluvium Oblivionem tranſire nollent milites, ereptum ſignifero ſignum ipſe tranſtulit, & ſic ut tranſgrederentur perſuaſit. Alexandri filius, rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Dio-

à Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore ſuo, per fraudem occiſus eſt: corruptis medicis, qui ipſum calculi dolore conſumi, ad populum mentiti, dum ſecant, occiderunt.

LIBRI LVI.

Decimus Iunius Brutus in ulteriore Hiſpania feliciter adverſus Gallæcios pugnavit. diſſimili eventu M. Æmilius Lepidus proconſul adverſus Vaccaos rem geſſit: cladem que ſimilem Numantinæ paſſus eſt. Ad exſolvendum Numantini fœderis religione populum Mancinus, quum hujus rei auctor fuiſſet, deditus Numantinis, non eſt receptus. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus conſul Vardeos in Illyrico ſubegit. M. Coſconius prætor in Thracia cum Scordiſcis proſpere pugnavit. Quum vitio ducum bellum Numantinum non ſine publico pudore duraret, delatus eſt ultro Scipioni Africano à ſenatu populoque Romano conſulatus: quem quum illi capere ob legem, quæ vetebat quemquam iterum conſulem fieri, non liceret, ſicuti priori conſulatu, legibus ſolutus eſt. Bellum ſervile in Sicilia ortum, quum opprimi à prætoribus non potuiſſet: C. Fulvio conſuli mandatum eſt. hujus belli initium fuit Eunus ſervus, natione Syrus. qui contracta agreſtium ſervorum manu & ſolutis ergaſtulis, juſti exercitus numerum implevit. Cleo quoque alter ſervus ad ſeptuaginta millia ſervorum contraxit: & copiis junctis, contra populum Romanum exercitumque ejus, bellum ſæpe geſſerunt.

LIBRI

LIBRI LVIII.

SCipio Africanus Numantiam obſedit: & corruptum licentia luxuriaque exercitum, ad ſeveriſſimam militiæ diſciplinam revocavit. omnia deliciarum inſtrumenta recidit: duo millia ſcortorum caſtris ejecit, militem quotidie in opere habuit, & triginta dierum frumentum ad ſeptenos vallos ferre cogebat: ægrè propter onus incedenti dicebat: Cum gladio te vallare ſcieris, vallum ferre deſinito. Alii ſcutum parvum habiliter ferenti, ſcutum amplius juſto ferre juſſit: neque id ſe reprehendere, quando melius ſcuto quam gladio uteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, ſi Romanus eſſet, vitibus, ſi extraneus, virgis cecidit. Iumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adverſus eruptiones hoſtium feliciter pugnavit. Vaccæi obſeſſi, liberis & conjugibus trucidatis, ipſi ſe interemerunt. Scipio ampliſſima munera ſibi ab Antiocho rege Syriæ miſſa, quum celare aliis imperatoribus regum munera mos eſſet, pro tribunali accepturum ſe eſſe dixit, eaque omnia referre quæſtorem in publicas tabulas juſſit: ex iis, viris fortibus dona ſe daturum. Quum undique Numantium obſidione clauſiſſet, & oppreſſos fame videret urgeri hoſtes; qui pabulatum exierant, vetuit interimi: quod diceret, velocius eos abſumpturos frumentum, quod haberent, ſi plures fuiſſent.

LIBRI LVIII.

TI. Sempronius Gracchus tribunus plebis, quum Agrariam legem ferret adverſus voluntatem ſenatus, & equeſtris ordinis, Ne quis ex publico agro plus quam quingenta jugera poſſideret; in eum

eum furorem exarſit, ut M. Octavio collegæ, cauſſam diverſæ partis defendenti, poteſtatem lege lata abrogaret: ſeque & fratrem Cajum, & Ap. Claudium ſocerum, triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit & aliam legem Agrariam, qua ſibi latius agrum patefaceret, ut iidem triumviri judicarent, qua publicus ager qua privatus eſſet. deinde quam minus agri eſſet, quam quod dividi poſſet ſine offenſa etiam plebis (quoniam eos ad cupiditatem ampla modo ſperandi incitaverat) legem ſe promulgaturum oſtendit, ut iis qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia quæ regis Attali fuiſſet, divideretur. Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignationibus commotus graviter ſenatus, ante omnes P. Mucius conſul, qui quum in ſenatu in Gracchum peroraſſet, raptus ab eo ad populum, delatuſque plebi, rurſus in eum pro roſtris concionatus eſt. Quum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus; auctore P. Cornelio Naſica, in Capitolio ab optimatibus occiſus eſt; ictus primum fragmentis ſubſelliorum: & inter alios, qui in eadem ſeditione occiſi erant, inſepultus in flumen projectus. Res præterea in Silicia vario eventu adverſum fugitivos geſtas continet.

LIBRI LIX.

NUmantini fame coacti, ipſi ſe per vicem tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, & de ea triumphavit, quartodecimo anno poſt Carthaginem deletam. P. Rupilius conſul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Ariſtonicus regis Eumenis filius, Aſiam occupavit; quum

& C. Carbone, agro dividendo creatis excitata. quibus quum P. Scipio Africanus adverſaretur, fortiſque ac validus pridie domum ſe recepiſſet, mortuus in cubiculo inventus eſt. Suſpecta fuit, tanquam ei venenum dediſſet, Sempronia uxor: hinc maximè, quod ſoror eſſet Gracchorum; cum quibus ſimultas Africano fuerat. de morte tamen ejus nulla quæſtio acta. Eo defuncto, ſeditiones triumphales acrius exarſerunt. C. Sempronius conſul contra Iapydas primo rem male geſſit: mox victoria cladem acceptam emendavit; virtute D. Iunii Bruti, ejus qui Luſitaniam ſubegerat.

LIBRI LX.

L. Aurelius conſul rebellantes Sardos ſubegit. M. Fulvius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit; miſſus in auxilium Maſſilienſibus adverſus Salvios Gallos, qui populabantur fines Maſſilienſium. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit: Fregellas diruit. Peſtilentia in Africa ab ingenti multitudine locuſtarum, & deinde necatarum ſtrage, fuiſſe traditur. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecena nonaginta millia ſeptingena triginta ſex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis eloquentior quam frater, pernicioſas aliquot leges tulit: inter quas frumentariam, ut ſemiſſe & triente frumentum plebi daretur: alteram legem Agrariam, quam & frater ejus tulerat: tertiam, qua equeſtrem ordinem tunc cum ſenatu conſentientem corrumperet: ut ſexcenti ex equitibus in curiam ſublegerentur: & quia illis temporibus trecenti tantum ſenatores erant, ſexcenti equites trecentis ſenatoribus admiſcerentur. id eſt, ut equeſter ordo bis tantum virium in ſenatu haberet.

& con-

& continuato in alterum annum tribunatu, legibus Agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, & una in ſolo dirutæ Carthaginis, quo ipſe triumvir creatus, coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello conſule adverſus Baleares geſtas continet: quas Græci Gymneſias appellant; quia æſtatem nudi exigant. Baleares à teli miſſu appellati: vel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, quum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum ſuum, & Seleucum filium, indignata, quod occiſo patre ejus à ſe, injuſſu ſuo diadema ſumpſiſſet, interemit.

LIBRI LXI.

C. *Sextius proconſul, victa Salviorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam, & calidis & frigidis fontibus, atque à nomine ſuo ita appellatas. Cn. Domitius proconſul contra Allobroges ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi cauſſa fuit, quod Teutomalium Salviorum regem fugientem recepiſſent, & omni ope juviſſent: quodque Æduorum agros, ſociorum populi Romani vaſtaviſſent. C. Gracchus ſeditioſo tribunatu acto, quum Aventinum quoque armata multitudine occupaviſſet, à L. Opimio conſule, ex Senatusconſulto vocato ad arma populo, pulſus, interemptus eſt: & cum eo Fulvius Flaccus conſularis, ſocius ejuſdem furoris. Q. Fabius Maximus conſul, Paulli nepos, adverſus Allobroges, & Bituitum Arvernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæſa millia hominum centum viginti. & quum ipſe ad ſatisfaciendum ſenatui Romam profectus eſſet, Alba cuſtodiendus*

diendus datus eſt; quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque eſt, ut Congentiatus, filius ejus, comprehenſus, Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti L. Opimius accuſatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjeciſſet, abſolutus eſt.

LIBRI LXII.

Q. *Marcius conſul Stonos, gentem Alpinam, expugnavit. Micipſa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hiempſali, & Iugurthæ fratris filio, quem adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas ſubegit. Iugurtha Hiempſalem fratrem bello petiit, quem victum interemit: Adherbalem regno expulit, qui à ſenatu reſtitutus eſt. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ahenobarbus, cenſores, duos & triginta ſenatu moverunt. Præterea motus Syriæ regum continet.*

LIBRI LXIII.

C. *Porcius conſul in Thracia malè adverſus Scordiſcos pugnavit. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. Cenſa ſunt civium capita trecenta nonaginta quatuor millia trecenta triginta ſex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Veſtales inceſti damnatæ ſunt: idque inceſtum quemadmodum & commiſſum, & deprehenſum, & vindicatum ſit, refertur. Cimbri, gens vaga: populandi in Illyricum venerunt: ab iis Papirius Carbo conſul cum exercitu fuſus eſt. Livius Druſus conſul adverſus Scordiſcos, gentem à Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit, magnumque honorem tulit.*

LIBRI LXIV.

Adherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obſeſſus, contra denunciationem ſenatus ab eo occiſus eſt. Ob hoc ipſi Iugurthæ bellum indictum: idque Calpurnius Beſtia conſul gerere juſſus; pacem cum Iugurtha injuſſu populi & ſenatus fecit. Iugurtha fide publica evocatus ad indicandos auctores conſiliorum ſuorum, quod multos pecunia in ſenatu corrupiſſe dicebatur, Romam venit: & propter cædem admiſſum in regulum quendam, nomine Maſſivam, qui regnum ejus populo Romano inviſi appetebat, Romæ interfectum, quum periclitaretur; cauſſam capitis dicere juſſus, clam profugit, & cedens urbe fertur dixiſſe, O urbem venalem, & cito perituram, ſi emptorem invenerit! A. Poſtumius legatus infeliciter prœlio adverſus Iugurtham geſto conflixit. pacem quoque adjecit ignominioſam, quam non eſſe ſervandam ſenatus cenſuit.

LIBRI LXV.

Q. Cæcilius Metellus conſul duobus prœliis Iugurtham fudit, totamque Numidiam vaſtavit. M. Iunius Silanus conſul adverſum Cimbros infeliciter pugnavit. legatis Cimbrorum ſedem & agros, in quibus conſiderent, poſtulantibus ſenatus negavit. M. Minucius proconſul contra Thracas proſperè pugnavit. L. Caſſius conſul à Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate ſucceſſerant, in finibus Allobrogum, cum exercitu cæſus eſt. milites qui ex ea clade ſuperaverunt, obſidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt.

LIBRI LXVI.

Iugurtha pulſus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus eſt: & caſis prælio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter ſuſceptum diutius ſuſtinere; vinctus ab eo & Mario traditus eſt: in qua re præcipua opera L. Cornelii Sullæ, quæſtoris Marii, fuit.

LIBRI LXVII.

M. Aurelius Scaurus lagatus conſulis à Cimbris fuſo exercitu captus eſt: & quum in conſilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes tranſirent Italiam petituri, eo quod diceret Romanos vinci non poſſe, à Bolo rege, feroce juvene, occiſus eſt. Ab iiſdem hoſtibus C. Manlius conſul & Q. Servilius Cæpio proconſul, victi prælio, caſtris quoque binis exuti ſunt. octoginta millia militum occiſa, calonum ac lixarum quadraginta. Secundum populi Romani juſſionem, Cæpionis, cujus temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata ſunt; primi poſt regem Tarquinium: imperiumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus eſt. Marius triumphali veſte in ſenatu venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magiſtratus eſt. Conſulatu ſecundo & tertio abſens conſul creatus. Quartum conſulatum diſſimulanter captans conſecutus eſt. Cn. Domitius, pontifex maximus populi ſuffragio creatus eſt. Cimbri, vaſtatis omnibus quæ inter Rhodanum & Pyrenæum ſunt, per ſaltum in Hiſpaniam tranſgreſſi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati ſunt:

ſunt: reverſiſque in Galliam, bellicoſis ſe Teutonis conjunxerunt.

LIBRI LXVIII.

M. *Antonius prætor in Ciliciam maritimos prædones perſecutus eſt. C. Marius conſul ſumma vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus caſtra defendit. duobus deinde prœliis circa Aquas Seſtias eos hoſtes delevit: in quibus cæſa traduntur hoſtium ducenta millia, capta nonaginta. Marius abſens quintum conſul creatus eſt. triumphum oblatum, donec & Cimbros vinceret, diſtulit. Cimbri repulſo ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconſule, qui fauces Alpium obſederat, & ad flumen Atheſim caſtellum editum inſederat reliqueratq; quum virtute ſua expliciti fugientem proconſulem exercitumque conſecuti, in Italiam trajeciſſent; junctis ejuſdem Catuli & C. Marii exercitibus, prœlio victi ſunt ab eis: in quo cæſa traduntur hoſtium centum quadraginta millia, capta ſexaginta. Marius totius civitatis conſenſu exceptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquamdiu, ut novo homini ad tantos honores evecto, inviderant, conſervatam ab eo Rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre interempta, primus omnium inſutus culeo, in mare præcipitatus eſt. Ancilia cum ſtrepitu mota eſſe, antequam Cimbricum bellum conſummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges geſta continet.*

LIBRI LXIX.

L. *Apuleius Saturninus, adjuvante C. Mario, & per milites occiſo A. Nonio competitore, tribunus*

tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, geſſit; & quum legem Agrariam per vim tuliſſet, Metello Numidico, eo quod in eam non juraverat, diem dixit. qui quum à bonis civibus defenderetur, ne cauſſa majorum certaminum eſſet, in voluntarium exilium Rhodum profectus eſt: ibique legendo, & audiendis magnis viris vacabat. Profecto, C. Marius, ſeditionis auctor, qui ſextum conſulatum per tribus ſparſa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmium candidatum conſulatus, quem maximè adverſarium actionibus ſuis timebat, interemit. quibus rebus, concitato ſenatu in ejus cauſſam, & C. Marius, homo mutabilis, & varii conſilii ingeniique qui ſemper ſecundam fortunam tranſierat, quum eum tueri minimè poſſet, oppreſſus armis cum Glaucia Pretore, & aliis ejuſdem furoris ſociis, à Rabirio quodam interfectus eſt. Q. Cæcilius Metellus ab exilio, ingenti totius favore civitatis, reductus eſt. C. Aquilius proconſul in Sicilia bellum ſervile excitatum confecit.

LIBRI LXX.

QUum M. Aquilius de pecuniis repetundis cauſſam diceret, ipſe rogare judices noluit. M. Antonius qui pro eo perorabat, tunicam à pectore ejus diſcidit, ut honeſtas cicatrices oſtenderet: quibus conſpectis, indubitanter abſolutus eſt. Cicero ejus rei ſolus auctor. T. Didius proconſul adverſum Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni fuit, mortuus, hæredem populum Romanum reliquit, & ejus regni civitates ſenatus liberas eſſe juſſit. Ariobarzanes

barzanes in regnum Cappadociæ, à L. Cornelio Sulla reductus eſt. Parthorum legati à rege Arſace miſſi ad Sullam venerunt, ut amicitiam populi Romani peterent. P. Rutilius, vir ſummæ innocentiæ, quoniam legatus C. Mucii proconſulis à publicanorum injuriis Aſiam defenderat, inviſus equeſtri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exilium miſſus eſt. C. Geminius prætor contra Thraces infeliciter pugnavit. Senatus quum impotentiam equeſtris ordinis in judiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad ſe judicia transferrentur; ſuſtinente cauſſam ejus M. Livio Druſo tribuno plebis: qui, ut vires ſibi acquireret, pernicioſa ſpe largitionum plebem concitavit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

M. *Livius Druſus, tribunus plebis, ut majoribus viribus ſenatus cauſſam ſuſceptam tueretur, ſocios & Italicos populos, ſpe civitatis Romanæ ſolicitavit: iisque adjuvantibus, per vim legibus Agrariis frumentariiſque latis, judiciariam quoque pertulit; ut æqua parte judicia penes ſenatum & equeſtrum ordinem eſſent. Quum deinde promiſſa ſociis civitas præſtari non poſſet, irati Italici defectionem agitare cœperunt. eorum coïtus, conjurationes, orationeſque in conciliis principum, referuntur. propter quæ Livius Druſus etiam ſenatui inviſus factus, velut ſocialis belli auctor, incertum à quo, domi occiſus eſt.*

LIBRI LXXII.

I*Talici populi defecerunt, Picentes, Veſtini, Marſi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani: initio belli*

belli à Picentibus moto. Q. Servilius proconſul in oppido Aſculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occiſus eſt. ſaga populus ſumpſit. Servius Galba à Lucanis comprehenſus, unius fœminæ opera, ad quam devertebatur, captivitate exemptus eſt. Æſernia & Alba, coloniæ ab Italicis obſeſſæ ſunt. Auxilia deinde Latini nominis, externarumque gentium, miſſa populo Romano, & expeditiones invicem urbiumque expugnationes, referuntur.

LIBRI LXXIII.

L. *Iulius Cæſar conſul malè adverſus Samnites pugnavit. Nola colonia in poteſtatem Samnitium venit cum L. Poſtumio prætore, qui ab iis interemptus eſt. Complures populi ad hoſtes defecerunt. Quum P. Rutilius conſul parum proſperè contra Marſos pugnaſſet, & in prœlio cecidiſſet. C. Marius legatus ejus meliore eventu cum hoſtibus conflixit. Servius Sulpicius Pelignos prœlio fudit. Q. Cæpio, legatus Rutilii, quum obſeſſus proſperè in hoſtes erupiſſet, & ob eum ſucceſſum æquatum ei cum C. Mario eſſet imperium, temerarius factus, & circumventus inſidiis, fuſo exercitu cecidit. L. Cæſar conſul feliciter contra Samnites pugnavit. ob eam victoriam Romæ ſaga poſita ſunt, &, ut varia belli fortuna eſſet, Æſernia colonia cum M. Marcello in poteſtatem Samnitium venit. Sed C. Marius prœlio Marſos fudit. Hirno Aſinio, prætore Marrucinorum, occiſo C. Cæcilius in Gallia tranſalpina Salvios rebellantes vicit.*

LIBRI LXXIV.

C*N. Pompeius Picentes prœlio fudit, & obſedit, propter quam victoriam Romæ prætexta, aliaque magiſtra-*

magiſtratuum ornamenta & inſignia ſumpta ſunt. C. Marius cum Marſis dubio eventu pugnavit. Libertini tum primum militare cœperunt. Aulus Plotius legatus Umbros, L. Porcius prætor Marſos, quum uterque populus defeciſſet, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithynia, Ariobarzanes in Cappadocia regna reducti ſunt. Cn. Pompeius conſul Marſos acie vicit. Quum ære alieno oppreſſa eſſet civitas, A. Sempronius Aſellio prætor, quoniam ſecundum debitores jus dicebat, ab iis qui fœnerabantur, in foro occiſus eſt. Præterea incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

LIBRI LXXV.

AVlus Poſtumius Albinus legatus, in obſidione caſtrorum hoſtilium cecidit. Sulpicius legatus, quum claſſi praeeſſet, infamis crimine proditionis, ab exercitu ſuo interfectus eſt. L. Cornelius Sulla legatus Samnites prælio vicit, & bina caſtra eorum expugnavit. Cn. Pompeius Veſtinos in deditionem accepit. L. Porcius conſul rebus proſperè geſtis, fuſiſq; aliquoties Marſis, dum caſtra eorum expugnat, cecidit. ea res hoſtibus victoriam ejus prælii dedit. Coſconius & Luceius, Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobiliſſimum hoſtium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sulla Hirpinos domuit, Samnites multis præliis fudit; aliquot populos recepit: quantiſque raro quiſquam alius ante conſulatum rebus geſtis, ad petitionē conſulatus Romam eſt profectus.

LIBRI LXXVI.

AVlus Gabinius Legatus, rebus adverſum Lucanos proſperè geſtis, & pluribus oppidis expugnatis,

gnatis, in obſidione caſtrorum hoſtilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconſul Veſtinos & Pelignos in deditionem accepit. Marſi quoque à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis, aliquot prœliis fracti, pacem petierunt. Aſculum à Cn. Pompeio captum eſt, cæſis & à Mamerco Æmilio legato Italicis. Silo Popædius, dux Marſorum, auctor hujus rei, in prœlio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulſi ſunt. Præterea incurſiones Thracum in Macedoniam populationeſque continet.

LIBRI LXXVII.

QVum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, pernicioſas leges promulgaſſet, ut exules revocarentur, & novi cives libertinique diſtribuerentur in tribus, & ut Marius adverſus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, & adverſantibus conſulibus Q. Pompeio, & L. Sullæ, vim intuliſſet, occiſoq; Pompeii conſulis filio, genero Sullæ; L. Sulla conſul cum exercitu in urbem venit, & adverſus factionem Sulpicii & Marii in ipſa urbe pugnavit, eamque expulit. ex qua duodecim à ſenatu hoſtes, inter quos C. Marius pater & filius, judicati ſunt. P. Sulpicius quum in quadam villa lateret, indicio ſervi ſui retractus & occiſus eſt. ſervus, ut præmium promiſſi indicii haberet, manumiſſus eſt, & ob ſcelus proditi domini de ſaxo dejectus eſt. C. Marius filius in Africam trajecit. C. Marius pater, quum in paludibus Minturnenſium lateret, extractus eſt ab oppidanis: & quum ad occidendum eum miſſus ſervus natione

Gallus, majeſtate tanti viri perterritus receſſiſſet, impoſitus publica navi delatus eſt in Africam. L. Sulla civitatis ſtatum ordinavit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius conſul ad accipiendum à Cn. Pompeio proconſule exercitum profectus, conſilio ejus occiſus eſt. Mithridates, Ponti rex, Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulſo Aquilio legato, Phrygiam provinciam populi Romani, cum ingenti exercitu intravit.

LIBRI LXXVIII.

Mithridates Aſiam occupavit: Q. Oppium proconſulem, item Aquilium legatum, in vincula conjecit: juſſuqu e ejus, quicquid civium Romanorum in Aſia fuit, uno die trucidatum eſt. Urbem Rhodum, quæ ſola in fide permanſerat, oppugnavit, & aliquot prœliis navalibus victus receſſit. Achelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu venit; Athenas occupavit. Præterea trepidationem urbium inſularumque, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum civitates ſuas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

L. Cornelius Cinna quum pernicioſas leges per vim atque arma ferret, pulſus urbe à Cn. Octavio collega, cum ſex tribunis plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudii exercitum in poteſtatem ſuam redegit, & bellum urbi intulit; acerſito C. Mario ex Africa cum aliis exulibus: in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt: & quum victor ſpoliaret occiſum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei exſtructo, ipſe ſupra rogum ſe trans-

ſe transfodit, & eodem igni conſumptus eſt. Et quum opprimi inter initia potuiſſet, Cn. Pompeii fraude qui utramque partem fovendo, vires Cinnæ dedit, nec niſi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & conſulis ſegnitie confirmati Cinna & Marius, quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio & Carboni dati ſunt, urbem circumſederunt. Oſtiam coloniam Marius expugnavit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

ITalicis populis à ſenatu civitas data eſt. Samnites, qui ſoli arma recipiebant, Cinnæ & Mario ſe conjunxerunt. ab iis Plancius cum exercitu cæſus eſt. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupaverunt. & fugati ab Octavio conſule receſſerunt. Marius Antium, & Ariciam, & Lanuvium colonias devaſtavit. Quum nulla ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi propter ſegnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diverſas partes tranſibant; Cinna & Marius in urbem recepti ſunt: qui, velut captam, eam, cædibus & rapinis vaſtarunt; Cn. Octavio conſule occiſo, & omnibus adverſæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentiſſimo viro, L. & C. Cæſare, quorum capita in roſtra poſita ſunt. Craſſus filius ab equitibus Fimbriæ interremptus. pater Craſſus, ne quid indignum virtute ſua pateretur, gladio ſe transfixit. Et citra ulla comitia conſules in ſequentem annum ſeipſos renunciaverunt. Eodemque die quo magiſtratum inierant, Marius Sex. Licinium Senatorem de ſaxo dejici juſſit: editiſque multis ſceleribus, Idibus Ianuariis deceſſit; vir, cujus ſi examinentur cum virtutibus vitia, haud facile ſit dictu, utrum

bello melior, an pace perniciſior fuerit, adeo quam Rempublicam armatus ſervavit, eam primo togatus omni genere fraudis, poſtremo armis hoſtiliter evertit.

LIBRI LXXXI.

L. *Sulla Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat, circumſedit, & cum maximo laborè expugnavit. urbi libertatem & civibus, quæ habuerant, reddidit. Magneſia, quæ ſola in Aſia civitas in fide manſerat, ſumma virtute adverſus Mithridatem defenſa eſt. Præterea tranſitus Thracum in Macedoniam continet.*

LIBRI LXXXII.

S*Ulla copias regis, quæ Macedonia occupata in Theſſaliam venerant, prœlio vicit; cæſis hoſtium centum millibus, & caſtris quoque expugnatis. Renovato deinde bello, iterum exercitum regis fudit ac delevit. Archelaus cum claſſe regia Syllæ ſe tradidit. L. Valerius Flaccus conſul collega Cinnæ miſſus, ut Sullæ ſuccederet, propter avaritiam inviſus exercitui ſuo, à C. Fimbria legato ipſius ultimæ audaciæ homine occiſus eſt: & imperium ad Fimbriam tranſlatum. Præterea expugnatæ in Aſia urbes à Mithridate, & crudeliter direpta pecunia, incurſioneſque Thracum in Macedoniam, referuntur.*

LIBRI LXXXIII.

C. *Fimbria in Aſia fuſis prœlio aliquot copiis Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obſeſſumque regem non multum abfuit quin caperet.*

Vrbem Ilion, quæ ſe poteſtati Sullæ reſervabat, expugnavit ac delevit, & magnam partem Aſiæ recepit. Sulla multis prœliis Thracas cecidit. Quum L. Cinna & Cn. Papirius Carbo, à ſeipſis conſules per biennium creati bellum contra Sullam pararent; effectum quidem eſt per L. Valerium Flaccum principem ſenatus, qui orationem in ſenatu habuit, & per eos qui concordiæ ſtudebant, ut legati ad Sullam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu ſuo, quem invitum cogebat naves conſcendere & adverſus Sullam proficiſci, interemptus eſt. conſulatum Carbo ſolus geſſit. Sulla quum in Aſiam trajeciſſet, pacem cum Mithridate fecit; ita ut his cederet provinciis, Aſia, Bythinia, Cappadocia, Fimbria. Deſertus ab exercitu, qui ad Sullam tranſierat, ipſe ſe percuſſit: impetravitque de ſervo ſuo, præbens cervicem, ut ſe interficeret.

LIBRI LXXXIV.

SVlla legatis, qui à ſenatu miſſi erant, futurum ſe in poteſtate ſenatus reſpondit, ſi cives qui à Cinna pulſi ad ſe fugerant, reſtituerentur. quæ conditio quum juſta ſenatui videretur, per Carbonem factionemque ejus, cui bellum videbatur utilius, ne conveniret, effectum eſt. Idem Carbo, quum ab omnibus oppidis Italiæ coloniiſque obſides exigere vellet, ut fidem illorum contra Sullam obligaret, conſenſu ſenatus prohibitus eſt. Novis civibus Senatusconſulto ſuffragium datum eſt. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium ſequutus erat, quum in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætore pulſus eſt: ſenatuſque conſultum per factionem Carbonis & Marianarum partium factum eſt, ut omnes ubique exercitus dimitterentur. Libertini in

quinque & triginta tribus diſtributi ſunt. Præterea belli apparatum, quod contra Sullam excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

SVlla in Italiam cum exercitu trajecit, miſſiſque legatis qui de pace agerent, & à conſule C. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit. Et quum L. Scipionis alterius conſulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem jungeret, nec potuerat, caſtra oppugnaturus eſſet, univerſus exercitus conſulis, ſollicitatus per emiſſos à Sulla milites, ſigna ad Sullam tranſtulit. Scipio, quum interimi poſſet, dimiſſus eſt. Cn. Pompeius, Cn. F. ejus qui Aſculum ceperat, conſcripto voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Sullam venerat; ad quem ſe nobilitas omnis conferebat: ita ut deſerta urbe ad caſtra veniretur. Præterea expeditiones per univerſam Italiam utriuſque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

QVum C. Marius, C. Marii filius conſul ante annos viginti per vim creatus eſſet, C. Fabius in Africa, propter crudelitatem & avaritiam, in prætorio ſuo vivus exuſtus eſt. L. Philippus legatus Sullæ Sardiniam, Qu. Antonio prætore pulſo & occiſo, occupavit. Sulla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis, velut erepturus civitatem, & ſuffragii jus nuper datum, fœdus percuſſit. idemque, ex fiducia jam certæ victoriæ, litigatores à quibus adibatur, vadimonia Romam differre juſſit; quum à parte diverſa urbs adhuc teneretur. L. Damaſippus prætor, ex voluntate C. Marii conſulis, quum

quum ſenatum contraxiſſet, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit. ex cujus quidem numero Q. Mucius Scævola pontifex maximus fugiens, in veſtibulo ædis Veſtæ occiſus eſt. Præterea bellum à L. Murena adverſus Mithridatem in Aſia renovatum continet.

LIBRI LXXXVII.

SUlla C. Marium, exercitu ejus fuſo deletoque ad Sacriportum, in oppido Præneſte, obſedit: urbem Romam ex inimicorum manibus recepit. Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis ejus, eadem ubique fortuna partium, geſtas, continet.

LIBRI LXXXVIII.

SUlla Carbonem, exercitu ejus ad Cluſium, ad Faventiam, Fidentiamque cæſo, Italia expulit: cum Samnitibus, qui ſoli Italicorum populorum nondum arma poſuerant, juxta urbem Romam ante portam Collinam debellavit: recuperataque Republica, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum umquam fuit, inquinavit. Octo millia deditorum in villa publica trucidavit: tabulam proſcriptionis poſuit: urbem ac totam Italiam cædibus replevit: inter quas omnes Præneſtinos inermes concidi juſſit: Marium, ſenatorii ordinis virum, cruribus brachiiſq; fractis, auribus præſectis, & effoſſis oculis, necavit. C. Marius Præneſte obſeſſus à Lucretio Ofella, Sullanarum partium viro, quum per cuniculum captaret evadere, ſeptus ab exercitu, mortem ſibi conſcivit. in ipſo curriculo, quum ſentiret ſe evadere minime poſſe, cum Pontio Teleſino fuga comite,

ſtricto utrimque gladio concurrit: quem quum occidiſſet, ipſe ſaucius impetravit à ſervo, ut ſe occideret.

LIBRI LXXXIX.

M. Brutus à Cn. Papirio Carbone, qui Corcyram appulerat, miſſus nave piſcatoria Lilybaum, ut exploraret an ibi Pompeius eſſet, & circumventus navibus, quas Pompeius miſerat, in ſe mucrone verſo, ad tranſtrum navis obnixus corporis pondere, occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à ſenatu miſſus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sulla dictator factus, quod nemo unquam fecerat, cum faſcibus viginti quatuor proceſſit. Rebus novis Reipublicæ ſtatum confirmavit, tribunorum plebis poteſtatem minuit, & omne jus legum ferendarum ademit. Pontificum, augurumque collegium ampliavit, ut eſſent quindecim: ſenatum ex equeſtri ordine ſupplevit: proſcriptorum liberis jus petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit: ex quibus plurima primo rapuit. redactum eſt ſeſtertium ter millies, quingenties. Lucretium Ofellam, conſulatum, contra voluntatem ſuam, petere auſum, juſſit interimi in foro: & quum hoc indigne ferret populus Romanus, concione advocata, ſe juſſiſſe dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proſcriptum & Hierbam, regem Numidarum, bellum molientes, victos interemit. & quatuor & viginti annos natus, adhuc eques Romanus, quod nulli contigerat, ex Africa triumphavit. Cn. Norbanus conſularis proſcriptus, in urbe Rhodo quum comprehenderetur, ipſe ſe interemit. Mutilus, unus ex proſcriptis, clam capite adoperto, ad poſticas ædes Baſtiæ

uxoris quum acceßiſſet, admiſſus minime eſt, quia illum proſcriptum diceret. itaque ſe transfodit, & ſanguine ſuo fores uxoris reſperſit. Sulla Nolam in Samnio recepit. quadraginta ſeptem legiones in agros captos deduxit, & eos iis diviſit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obſeſſum, in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Aſia, quæ ſola urbs poſt victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæque ſunt.

LIBRI XC.

SUlla deceßit, honoſque ei à ſenatu habitus eſt, ut in campo Martio ſepeliretur. M. Lepidus, quum acta Sullæ tentaret reſcindere, bellum excitavit: & à Q. Catulo collega Italia pulſus eſt: & in Sardinia, fruſtra bellum molitus, periit M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat; à Cn. Pompeio occiſus eſt. Q. Sertorius proſcriptus, in ulteriore Hiſpania ingens bellum excitavit. L. Manlius proconſul, & M. Domitius legatus, ab Herculeio quæſtore prœlio victi ſunt. Præterea res à P. Servilio proconſule adverſus Cilicas geſtas continet.

LIBRI XCI.

CN. Pompeius quum adhuc equeſter eſſet, cum imperio conſulari adverſus Sertorium miſſus eſt. Sertorius aliquot urbes expugnavit, plurimaſque civitates in poteſtatem ſuam redegit. Appius Claudius proconſul Thracas pluribus prœliis vicit. Q. Metellus proconſul L. Herculeium, quæſtorem Sertorii, omni cum exercitu cecidit.

LIBRI XCII.

CN. Pompeius dubio eventu cum Sertorio pugnavit, ita ut ſingula ex utraque parte cornua vicerint. Q. Metellus Sertorium, & Perpernam cum duobus exercitibus prælio fudit: cujus victoria partem cupiens ferre Pompeius, parum proſpere pugnavit. obſeſſus deinde Calagurii Sertorius, aſſiduis eruptionibus non leviora damna obſidentibus intulit. Præterea à Curione proconſule in Thracia res geſtas adverſus Dardanos & Q. Sertorii multa crudelia in ſuos facta continet. qui plurimos ex amicis & ſecum proſcriptis, crimine proditionis inſimulatos, interemit.

LIBRI XCIII.

P. Servilius proconſul in Cilicia Iſauros domuit, & aliquot urbes piratarum expugnavit. Nicomedes, Bythiniæ rex, moriens, populum Romanum fecit hæredem, regnumque ejus in provinciæ formam redactum eſt. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedeſtrium navaliumque: & occupata Bithynia, M. Aurelius Cotta conſul ad Chalcedonem prælio à rege victus eſt. reſque à Pompeio & Metello adverſum Sertorium geſtas continet, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam ab obſidione Calagurii oppidi depulſos, coëgit diverſas regiones petere, Metellum ulteriorem Hiſpaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIV.

LUcullus conſul adverſus Mithridatem equeſtribus præliis feliciter pugnavit; & expeditiones aliquot

aliquot proſperas fecit, poſcenteſque pugnam milites à ſeditione inhibuit. Deiotarus, Gallogræciæ tetrarches, præfectos Mithridatis bellum in Phrygia moventes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hiſpania contra Sertorium proſpere geſtas, continet.

LIBRI XCV.

C. Curio proconſul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt: & congregata ſervorum ergaſtulorumque multitudine, Crixo & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & T. Varenum prætorem, prælio vicerunt. L. Lucullus proconſul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque delevit, pulſumque Bithynia regem variis belli ac naufragiorum caſibus fractum, coëgit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI.

Q. Arrius prætor Crixum, fugitivorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. Cn. Lentulus conſul male adverſus Spartacum pugnavit. Ab eodem L. Gellius conſul, & Q. Arrius prætor acie victi ſunt. Sertorius à Manio Antonio, & M. Perperna & aliis conjuratis in convivio interfectus eſt; octavo ducatus ſui anno: magnus dux, & adverſus duos imperatores, Pompeium & Metellum ſæpe par, vel frequentius victor: ad ultimum deſertus & proditus. Imperium partium ad Marcum tranſlatum eſt: quem Cn. Pompeius victum captumque interemit, ac recepit Hiſpanias decimo fere anno, quam cœptum eſt bellum. C. Caſſius proconſul, Cn. Manlius prætor, male adverſus Spartacum

tacum pugnaverunt: idque bellum M. Craſſo prætori mandatum eſt.

LIBRI XCVII.

M. *Craſſus prætor primum cum parte fugitivorum, quæ ex Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnavit; cæſis hoſtium triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellavit; cæſis cum ipſo millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum adverſus Cretenſes parum proſpere ſuſceptum, morte ſua finivit: M. Lucullus proconſul Thracas ſubegit. L. Lucullus in Ponto adverſus Mithridatem feliciter pugnavit; cæſis hoſtium amplius quam ſexaginta millibus. M. Craſſus & Cn. Pompeius Conſules facti ſunt ut Craſſus ex prætura, ſic Pompeius, antequam quæſturam gereret, ex equite Romano, tribunitiam poteſtatem reſtituerunt. Iudicia quoque per L. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos tranſlata ſunt. Mithridates deſperatione rerum ſuarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.*

LIBRI XCVIII.

M*Achares filius Mithridatis, Boſphori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus eſt. Cn. Lentulus, & L. Gellius cenſores aſperam cenſuram egerunt, quatuor & ſexaginta ſenatu motis. à quibus, luſtro condito, cenſa ſunt civium capita quadraginta quinquaginta millia. L. Metellus prætor in Sicilia adverſum piratas proſpere rem geſſit. Templum Iovis in Capitolio, quod incendio conſumptum ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum eſt. L. Lucullus, in Armenia Mithridatem & Tigranem,*

granem, & immenſas utriuſque regis copias, pluribus prælius fudit. Q. Metellus proconſul, bello ſibi adverſum Cretenſes mandato, Cydoniam urbem obſedit. L. Triarius legatus Luculli adverſus Mithridatem parum proſpere pugnavit. Lucullum, ne perſequeretur Mithridatem, ac Tigranem, ſummamque victoriæ imponeret, ſeditio militum tenuit, qui ſequi nolebant: id eſt, legiones Valerianæ, impleta à ſe ſtipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIBRI XCIX.

Q. *Metellus proconſul Gnoſon, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas civitates expugnavit. L. Roſcius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata, perſequi piratas juſſus, qui commercium annonæ intercluſerant; intra quadrageſimum diem toto mari eos expulit, belloque cum iis in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros & urbes dedit. Præterea res geſtas à Q. Metello adverſus Cretenſes continet: & epiſtolas Metelli & Cn. Pompeii invicem miſſas. queritur Metellus gloriam rerum à ſe geſtarum à Pompeio ſublatam præteriri, qui in Cretam miſerit legatum ſuum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius rationem reddit, hoc ſe facere debuiſſe.*

LIBRI C.

C. *Manlius tribunus, plebis indignatione maxima nobilitatis, legem tulit, ut Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus perdomitis Cretenſibus, liberæ in id tempus*

tempus inſulæ, leges dedit. Cneius Pompeius ad gerendum bellum adverſus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renovavit. equeſtri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac deinde inter filium Tigranem, patremque geſtum, continet.

LIBRI CI.

CN. *Pompeius Mithridatem nocturno prælio victum coëgit Boſphorum profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique ademptis, Syria, Phœnice, Cilicia, regnum Armeniæ reſtituit. Conjuratio eorum qui in petitione conſulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis conſulibus, oppreſſa eſt. Cn. Pompeius quum Mithridatem perſequeretur, in ultimas ignotaſque gentes penetravit. Iberos, Albanoſque, qui tranſitum non dabant, prælio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochoſque, & res ab eo in Boſphoro geſtas, continet.*

LIBRI CII.

CN. *Pompeius in provinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obſeſſus in regia, quum veneno ſumpto parum profeciſſet ad mortem, à milite Gallo, nomine Bitato, à quo, ut juvaret ſe, petierat, interfectus eſt. Cn. Pompeius Iudæos ſubegit: fanum eorum Hieroſolymæ, inviolatum ante id tempus, cepit. L. Catilina bis repulſam in petitione conſulatus paſſus, cum Lentulo prætore, & Cethego, & pluribus aliis, conjuravit de cæde conſulum & ſenatus, incendiis urbis, & opprimenda*

Repu-

Republica: exercitu quoque in Etruria comparato. Ea conjuratio induſtria M. Tullii Ciceronis eruta eſt. Catilina urbe pulſo, de reliquis conjuratis ſupplicium ſumptum eſt.

LIBRI CIII.

CAtilina à C. Antonio proconſule cum exercitu cæſus eſt. P. Clodius accuſatus, quod in mulieris habitu in ſacrarium, in quod virum intrare nefas eſt, intraſſet: qumque uxorem Metelli Pontificis ſtupraviſſet, abſolutus eſt. Cn. Pontinus prætor Allobroges, qui rebellaverant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem tranſiit. C. Cæſar Luſitanos ſubegit: eoque conſulatus candidato, & captante Rempublicam invadere, conſpiratio inter tres principes civitatis facta eſt, Cn. Pompeium, M. Craſſum, C. Cæſarem. Leges Agrariæ à Cæſare conſule cum maxima contentione, invito ſenatu, & altero conſule M. Bibulo, latæ ſunt. C. Antonius proconſul in Thracia parum proſpere rem geſſit. M. Cicero, lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos cives necaviſſet, in exilium miſſus eſt. Cæſar in provinciam Galliam profectus, Helvetios, vagam gentem, domuit: quæ ſedem quærens, per provinciam Cæſaris Narbonem iter facere volebat. Præterea ſitum Galliarum, continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio, triumphavit: Magnuſque à tota concione conſalutatus eſt.

LIBRI CIV.

PRima pars libri ſitum Germaniæ, moreſque continet. C. Cæſar cum contra Germanos, qui Arioviſto duce in Galliam deſcenderant, exercitum duceret, rogatus ab Æduis & Sequanis, quorum ager poſſi-

poſsidebatur; trepidationem militum, propter metum novorum hoſtium ortam, allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis agente, ingenti gaudio ſenatus, ac univerſæ Italiæ, ab exilio reductus eſt. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata eſt. Cæſar Ambianos, Sueſsiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Nervios unam harum civitatum cum maximo diſcrimine pugnavit, eamque gentem delevit. quæ bellum geſſit, donec ex ſexaginta millibus armatorum trecenti ſupereſſent: ex nonaginta quinque ſenatoribus tres tantummodo evaderent. Lege lata de redigenda in provinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, C. Catoni adminiſtratio ejus rei mandata eſt. Ptolemæus Ægypti rex, ob injurias quas patiebatur à ſuis, regno pulſus, Romam venit. C. Cæſar Venetos, gentem Oceano junctam, navali prælio vicit. Præterea à legatis ejus eadem fortuna res goſtas continet.

LIBRI CV.

QVum C. Catonis tribuni plebis interceſsionibus comitia tollerentur, ſenatus veſtem mutavit. M. Cato in petitione præturæ prælato Vatinio, repulſam tulit. idem quum legem impediret, qua provinciæ conſulibus in quinquennium, Pompeio Hiſpania, Craſſo Syria & Parthicum bellum, Cæſari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis auctore in vincula ductus eſt. A. Gabinius proconſul Ptolemæum reduxit in regnum Ægypti,

Ægypti, ejecto Archelao, quem ſibi regem adſciverant. Cæſar, victis Germanis, & in Gallia cæſis, Rhenum tranſcendit, & proximam partem Germaniæ domuit: ac deinde Oceano in Britanniam, primo parum proſpere tempeſtatibus adverſis, trajecit: iterum parum felicius, maximaque hominum multitudine cæſa, aliquam partem inſulæ in poteſtatem redegit.

LIBRI CVI.

IUlia Cæſaris filia, Pompeii uxor, deceſſit: honoſque ei à populo habitus eſt, ut in Campo Martio ſepeliretur. Gallorum aliquot populi, Ambiorige, duce Eburonum, defecerunt. à quibus Cotta, & Titurius legati Cæſaris circumventi inſidiis, cum exercitu, cui præerant, cæſi ſunt. & quum aliarum quoque legionum caſtra oppugnata maximo labore defenſa eſſent, interque eos, qui in Treviris præerat, Q. Cicero; ab ipſo Cæſare hoſtes prœlio fuſi ſunt. M. Craſſus bellum Parthis illaturus, Euphratem fluvium tranſivit, victuſque prœlio, in quo & filius ejus cecidit, quum reliquias exercitus in collem recepiſſet, evocatus in colloquium ab hoſtibus, ut de pace acturis, quorum duxerat Surenas, comprehenſus, & ne quid vivus pateretur, repugnans interfectus eſt.

LIBRI CVII.

C. Cæſar Treviris in Gallia victis, iterum in Germaniam tranſit: nulloque ibi invento hoſte, reverſus in Galliam, Eburones, & alias civitates, quæ conſpiraverant, vicit, & Ambiorigem in fuga perſecutus. P. Clodii à T. Annio Milone, candidato conſulatus, in Appia via ad Bovillas occiſi corpus

corpus plebs in curia cremavit. Quum ſeditiones inter candidatos conſulatus Hypſæum, Scipionem, & Milonem eſſent, qui armis ac vi contendebant; ad comprimendas eas, Cn. Pompeius legatus à ſenatu conſul tertium factus eſt, abſens & ſolus, quod nulli alii unquam. Quæſtione decreta de morte P. Clodii. Milo judicio damnatus in exilium actus eſt. Lex lata eſt, ut ratio abſentis Cæſaris in petitione conſulatus haberetur. invito & contradicente M. Catone. Præterea res geſtas à C. Cæſare adverſum Gallos, qui propè univerſi, Vercingentorige Arverno duce, defecerunt, & laborioſas obſidiones urbium, continet: inter quas Avarici Biturigum, & Gorgoviæ Arvernorum.

LIBRI CVIII.

C. Cæſar Gallos ad Alexiam vicit, omneſque Galliæ civitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Caßius quæſtor M. Craßi, Parthos, qui in Syriam tranſcenderant, cecidit. In petitione conſulatus M. Cato repulſam tulit; creatis conſulibus Ser. Sulpicio, & M. Marcello. C. Cæſar Bellovacos cum aliis Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter conſules, de ſucceſſore C. Cæſari mittendo, agente in ſenatu M. Marcello conſule, ut Cæſar ad petitionem conſulatus veniret, quum is, lege lata in id tempus conſulatus provincias obtinere deberet, reſque à M. Bibulo geſtas in Syria, continet.

LIBRI CIX.

CAuſſa civilium armorum & initia referuntur, contentioneſque de ſucceſſore C. Cæſari mittendo; quum ſe dimiſſurum exercitus negaret, niſi à Pom-

Pompeio dimitterentur. & C. Curionis tribuni plebis primum adverſus Cæſarem, dein pro Cæſare actiones continet. Quum ſenatusconſultum factum eſſet, ut ſucceſſor Cæſari mitteretur. M. Antonio, & Q. Caßio tribunis plebis, quoniam interceßionibus id ſenatusconſultum impediebant, urbe pulſis; mandatum à ſenatu Conſulibus, & Cn. Pompeio, ut viderent, ne quid Reſpublica detrimenti caperet. C. Cæſar bello inimicos perſecuturus, cum exercitu in Italiam venit: Corfinium cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eoſque dimiſit. Cn. Pompeium, ceteroſque partium ejus, Italia expulit.

Libri CX.

C. Cæſar Maßiliam, quæ portas ipſi clauſerat, obſedit: & relictis in obſidione urbis ejus legatis, C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hiſpaniam, L. Afranium, & C. Petreium legatos Cn. Pompeii, cum ſeptem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omneſque incolumes dimiſit: Varrone quoque legato Pompeii cum exercitu in poteſtatem ſuam redacto. Gaditanis civitatem dedit. Maßilienſes duobus navalibus prœliis victi, poſt longam obſidionem poteſtati Cæſaris ſe permiſerunt. C. Antonius legatus Cæſaris, male contra Pompeianos rebus geſtis, in Illyrico captus eſt. in quo bello Opitergini tranſpadani Cæſaris auxiliares, rate ſua ab hoſtilibus navibus clauſa, potius quam in poteſtatem hoſtium venirent, inter ſe concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus in Africa cum proſpere adverſus Varum Pompeianarum partium ducem pugnaſſet, à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæſus eſt. C. Cæſar in Græciam trajecit.

Libri CXI.

M. *Cælius Rufus prætor quum ſeditiones in urbe concitaret, novarum tabularum ſpe plebe ſollicitata, abrogato magiſtratu pulſus urbe, Miloni exuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, ſe conjunxit. uterque quum bellum molirentur, interempti ſunt. Cleopatra Ægypti regina à Ptolemæo fratre regno pulſa eſt. Propter Q. Caſſi prætoris avaritiam crudelitatemque, Cordubenſes in Hiſpania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæſaris deſciverunt. Cneus Pompeius ad Dyrrhachium obſeſſus à Cæſare, & præſidiis ejus cum magna clade diverſæ partis expugnatis, obſidione liberatus, tranſlato in Theſſaliam bello, apud Pharſaliam acie victus eſt. Cicero in caſtris remanſit; vir nihil minus quam ad bella natus, omnibuſque adverſarum partium, qui ſe poteſtate victoris permiſerunt, Cæſar ignovit.*

Libri CXII.

T*repidatio victarum partium per diverſas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius quum Ægyptum petiſſet, juſſu Ptolemæi regis pupilli, auctore Theodoto præceptore, cujus apud regem maxima erat auctoritas, & Photino, occiſus eſt ab Achilla, cui delegatum id erat facinus, in navicula, antequam in terram exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius filius, in Cyprum refugerunt. Cæſar poſt tertium diem inſecutus, quum ei Theodotus caput Pompeii & annulum obtuliſſet, & infenſus eſt, & illacrimavit, ſine periculo Alexandriam tumultuantem intravit. Cæſar dictator creatus, Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, & in-*

inferentem bellum, iiſdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo ſuo diſcrimine vicit. Ptolemæus, dum fugit, in Nilo navicula ſubſedit. Præterea laborioſum M. Catonis in Africa, per deſerta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem proſpere geſtum continet.

LIBRI CXIII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatum eſt; Catone, cui ex æquo deferebatur, cedente. Et quum de diruenda urbe Utica propter favorem civitatis ejus in Cæſarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuiſſet, Iuba ſuadente, ut dirueretur; tutela ejus, & cuſtodia mandata eſt Catoni. Inde Pompeius Magni filius in Hiſpania contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius nec Petreius excipere volebant, bellũ adverſus Cæſarem renovavit. Pharnaces Mithridates filius rex Ponti, ſine ulla belli mora victus eſt. Quum ſeditiones Romæ à P. Dolabella tribuno plebis, legem ferente de novis tabulis, excitatæ eſſent, & ex ea cauſſa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magiſtro equitum in urbem militibus, octingenti è plebe cæſi ſunt. Cæſar, veteranis cum ſeditione miſsionem poſtulantibus, dedit. & quum in Africam trajeciſſet, contra copias Iubæ regis cum diſcrimine magno pugnavit.

LIBRI CXIV.

Bellum in Syria Cæcilius Baſſus eques Romanus Pompeianarum partium excitavit; relicto à legione Sexto Cæſare, quæ ad Baſſum tranſierat: occiſoq; eo, Cæſar Scipionem prætorem, Afranium,

Iubamq;

Iubamque vicit ad Thapſum, caſtris eorum expugnatis. Cato audita re, quum ſe percuſsiſſet Utica, & interveniente filio curaretur, inter ipſam curationem reſciſſo vulnere exſpiravit, anno ætatis quadrageſimo nono. Petreius Iubam, ſeque interemit. P. Scipio in nave circumventus honeſtæ morti vocem quoque adjecit. quærentibus enim imperatorem hoſtibus, dixit, Imperator bene ſe habet. Fauſtus & Afranius occiſi. Catonis filio venia data: Brutus, legatus Cæſaris, in Gallia Bellovacos rebellantes prœlio vicit.

LIBRI CXV.

CÆſar quatuor triumphos duxit; ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto, & Africa. epulum, & omnis generis ſpectacula dedit. M. Marcello conſulari, ſenatu rogante, reditum conceſsit. qui Marcellus beneficio ejus frui non potuit; à Cn. Magio Chilone cliente ſuo Athenis occiſus. Et cenſum egit, quo cenſa ſunt civium capita centum quinquaginta millia. profectuſque in Hiſpaniam adverſus Sex. Pompeium, multis utrimque expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, ſummam victoriam cum maximo diſcrimine ad Mundam urbem conſecutus eſt. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI.

C. Cæſar ex Hiſpania quintum triumphum egit. & quum plurimi maximique honores ei à ſenatu decreti eſſent; inter quos, ut Pater Patriæ appellaretur, & ſacroſanctus, ac Dictator in perpetuum eſſet, invidiæ cauſſam adverſus eum præſtitere, quod ſenatui deferenti hos honores, quum ante ædem Veneris Genitricis ſederet, non aſſurrexit: &

quod

quod M. Antonio conſule collega ſuo inter Lupercos currente, diadema capiti ſuo impoſitum in ſella repoſuit: & quod Epidio Marullo, & Cæſetio Flavo tribunis plebis, invidiam ei tamquam regnum affectanti moventibus, poteſtas abrogata eſt. Ex iis cauſſis conſpiratione in eum facta (cujus capita fuerunt, M. Brutus, & C. Caſſius, & ex Cæſaris partibus D. Brutus & C. Trebonius) in curia Pompeii occiſus eſt viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus ejus Capitolium. Oblivione deinde cædis ejus à ſenatu decreta, obſidibus Antonii & Lepidi liberis acceptis, conjurati à Capitolio deſcenderunt. Teſtamento Cæſaris hæres ex parte dimidia inſtitutus. C. Octavius ſororis nepos, & in nomen adoptatus eſt. Cæſaris corpus quum in campum Martium deferretur, à plebe ante roſtra crematum eſt. Dictaturæ honos in perpetuum ſublatus eſt. C. Amatius humillimæ ſortis homo, qui ſe C. Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem ſeditiones moveret, interfectus eſt.

LIBRI CXVII.

C. *Octavius Romam ex Epiro venit (eo enim illum Cæſar præmiſerat bellum in Macedonia geſturus) omnibuſque proſperis exceptus; etiam nomen Cæſaris ſumpſit. In confuſione rerum, ac tumultu Lepidus pontificatum maximum intercepit. Sed M. Antonius Conſul, quum impotenter dominaretur. legemque de provinciarum permutatione per vim tuliſſet, & Cæſarem quoque petentem, ut ſibi adverſum avunculi percuſſores adiſſet, magnis injuriis affeciſſet; Cæſar, & ſibi, & Reipublicæ vires contra eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitavit. Legiones quoque quarta & Martia,*

Martia, ſigna ab Antonio ad Cæſarem tulerunt. deinde & complures ſævitia M. Antonii paſſim in caſtris ſuis trucidati, quia & ſuſpecti erant, ad Cæſarem deſciverunt. D. Brutus, ut petenti Ciſalpinam Galliam Antonio obſiſteret, Mutinam cum exercitu occupavit. Præterea diſcurſus utriuſque partis virorum ad accipiendas provincias, apparatuſque belli continet.

LIBRI CXVIII.

M. *Brutus in Græcia, ſub prætextu Reipublicæ, & ſuſcepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum provincia in poteſtatem ſuam redegit. C. Cæſari qui primus Reipublicæ arma ſumpſerat, proprætoris imperium à ſenatu datum eſt cum conſularibus ornamentis; adjectumque, ut ſenator eſſet. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obſedit. miſſique ad eum legati à ſenatu de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus ſaga ſumpſit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem, cum exercitu poteſtati ſuæ ſubjecit.*

LIBRI CXIX.

C. *Trebonius in Aſia fraude P. Dolabellæ occiſus eſt. ob id facinus Dolabella hoſtis à ſenatu judicatus eſt. Quum Panſa Conſul male adverſus Antonium pugnaſſet, A. Hirtius Conſul cum exercitu ſuperveniens, fuſis M. Antonii copiis, fortunam utriuſque partis æquavit. Victus deinde ab Hirtio & Cæſare Antonius, in Galliam confugit. & M. Lepidum cum legionibus, quæ ſub ipſo erant, ſibi junxit: hoſtiſque à ſenatu cum omnibus, qui intra præſidia ejus erant, judicatus eſt. A. Hirtius, qui*

qui poſt victoriam ipſis in hoſtium caſtris ceciderat, & L. Panſa è vulnere, quòd in adverſo prælio exceperat, defunctus, in campo Martio ſepulti ſunt. Adverſus C. Cæſarem, qui ſolus è tribus ducibus ſupererat, parum gratus ſenatus fuit: qui D. Bruto obſidione Mutinenſi à Cæſare liberato, honore triumphi decreto, Cæſaris militumque ejus mentionem non ſatis gratam habuit: ob quæ C. Cæſar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit. & perculſis adventu ejus iis qui in eum iniqui erant, cum annos novendecim haberet, conſul creatus eſt.

LIBRI CXX.

CÆſar Conſul legem tulit de quæſtione habenda in eos, quorum opera pater occiſus eſſet: poſtulatiq; ea lege M. Brutus, C. Caſſius, D. Brutus, abſentes damnati ſunt. Quum M. Antonio vires Aſinius quoq; Pollio, & M. Munatius Plancus cum exercitibus ſuis adjuncti ampliaſſent, & D. Brutus, cui ſenatus ut perſequeretur Antonium mandaverat, relictus à legionibus ſuis profugiſſet, juſſu Antonii, in cujus poteſtatem venerat, à Capeno Sequano interemptus eſt. Cæſar pacem cum Antonio, & Lepido fecit: ita, ut Tres viri Reipub. conſtituendæ per quinquennium eſſent, ipſe, & Lepidus, & Antonius, & ut ſuos quiſque inimicos proſcriberent. in qua proſcriptione plurimi equites Romani, CXXX ſenatorum nomina fuerunt, & inter eos L. Paulli fratris M. Lepidi, & L. Cæſaris Antonii avunculi, & M. Ciceronis. hujus occiſi à Popilio legionario milite, quum haberet annos ſexaginta tres, caput quoq; cum manu dextra in roſtris poſitum eſt. Præterea res à M. Bruto in Græcia geſtas continet.

LIBRI CXXI.

C. *Caſſius, cui mandatum à ſenatu erat, ut Dolabellam hoſtem judicatum bello perſequeretur; auctoritate Reipublicæ adjutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in poteſtatem ſuam redegit: Dolabellam in urbe Laodicæa obſeſſum mori coëgit. M. quoque Bruti juſſu C. Antonius captus, occiſus eſt.*

LIBRI CXXII.

M. *Brutus adverſus Thracas parum proſperè rem geſſit; omnibuſque tranſmarinis provinciis exercitibuſque in poteſtatem ejus & C. Caſſii redactis, coierunt Smyrnæ uterque ad ordinanda belli futuri conſilia. M. Meſſalæ Publicolam fratrem victum, communi conſilio condonaverunt.*

LIBRI CXXIII.

S*Ex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proſcriptis ac fugitivis, cum exercitu diu, ſine ulla loci cujuſquam poſſeſſione, prædatus in mari, Meſſanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam provinciam occupavit: occiſoque A. Pompeio Bithynico prætore, Q. Salvidienum legatum Cæſaris navali prælio vicit. Cæſar & Antonius cum exercitibus in Græciam trajecerunt; bellum contra Brutum & Caſſium geſturi. Q. Cornificius in Africa T. Sextium Caſſianarum partium ducem, prælio vicit.*

LIBRI CXXIV.

C. *Cæſar, & Antonius, apud Philippos vario eventu contra Brutum & Caſſium pugnaverunt.*

runt. ita ut utriuſque dextra cornua vincerent, & caſtra quoque utrimque ab iis qui vicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors Caſſii fecit: qui quum in eo cornu fuiſſet, quod pulſum erat, totum exercitum fuſum ratus, mortem ſibi conſcivit. Altero deinde prœlio victus M. Brutus, & ipſe vitam finivit; exorato Stratone fugæ comite, ut ſibi gladium adjiceret, annorum circiter quadraginta. Inter quos Q. Hortenſius occiſus eſt.

LIBRI CXXV.

C. *Cæſar relicto Antonio (tranſmarinæ provinciæ ex parte imperium ei ceſſit, reverſus in Italiam, veteranis agros diviſit. Seditiones exercitus ſui, quas corrupti à Fulvia M. Antonii uxore milites contra imperatorem ſuum concitaverant, cum gravi periculo inhibuit. L. Antonius conſul, M. Antonii frater, eadem Fulvia conſiliante, bellum Cæſari intulit: receptis in partes ſuas populis, quorum agri veteranis aſſignati erant, & M. Lepido, qui cuſtodiæ urbis cum exercitu præerat, fuſo, hoſtiliter in urbem irrupit.*

LIBRI CXXVI.

C. *Cæſar, quum eſſet annorum viginti trium, obſeſſum in oppido Peruſiæ L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, & repulſum fame, coëgit in deditionem venire: ipſique, & omnibus militibus ejus ignovit. Peruſiam diruit. Redactis in poteſtatem ſuam omnibus diverſæ partis exercitibus, bellum citra ullum ſanguinem confecit.*

LIBRI CXXVII.

Parthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: victoque Decidio Saxa, M. Antonii legato, univerſam eam provinciam occupaverunt. M. Antonius quum ad bellum contra Cæſarem gerendum incitaretur, uxore Fulvia dimiſſa, ne concordiæ ducum obſtaret; pace facta cum Cæſare, ſororem ejus Octaviam in matrimonium duxit. Q. Salvidienum conſilia nefaria contra Cæſarem molitum, indicio ſuo protraxit. iſque damnatus, mortem ſibi conſcivit. P. Ventidius, Antonii legatus, Parthos prœlio victos Syria expulit; Labieno eorum duce occiſo. Quum vicinus Italiæ hoſtis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commercium impediret, cum eo poſtulatam pacem Cæſar & Antonius fecerunt: ita ut Siciliam provinciam haberet. Præterea motus Africæ & bella geſta, continet.

LIBRI CXXVIII.

Quum Sex. Pompeius rurſus latrociniis mare infeſtum redderet, nec pacem, quam acceperat, præſtaret, Cæſar neceſſario bello contra eum ſuſcepto, duobus navalibus prœliis dubio eventu pugnavit. L. Ventidius, legatus M. Antonii, Parthos in Syria prœlio vicit, regemq; eorum interemit. Iudæi quoque à legatis Antonii ſubacti ſunt. Præterea belli apparatum, continet.

LIBRI CXXIX.

Adverſus Sex. Pompeium vario eventu navalibus certaminibus pugnatum eſt: ita ut ex duabus Cæſaris claſſibus, altera, cui Agrippa præerat,

erat, vinceret; altera, quam Caſar duxerat, deleta, expoſiti in terram milites in magno periculo eſſent. Victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, qui ex Africa velut ad ſocietatem belli contra Sex. Pompeium à Caſare gerendi trajecerat; quum bellum Caſari quoque inferret; relictus ab exercitu, abrogato triumviratus honore, vitam impetravit. M. Agrippa navali corona à Caſare donatus eſt: qui honos nemini ante eum habitus erat.

LIBRI CXXX.

M. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur, tardè Mediam ingreſſus, bellum cum legionibus octodecim & ſexdecim millibus equitum; Parthis intulit: & quum duabus legionibus amiſſis, nulla re proſperè cedente retro rediret, inſecutis ſubinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reverſus eſt; viginti & uno diebus trecenta millia fuga emenſus. Circa octo millia hominum tempeſtatibus amiſit. tempeſtates quoque infeſtas ſuper tam infeliciter ſuſceptum Parthicum bellum culpa ſua paſſus eſt: quia hiemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram feſtinat.

LIBRI CXXXI.

Sex. Pompeius, quum in fidem M. Antonii veniret, bellum adverſus eum in Aſia moliens, oppreſſus à legatis ejus, occiſus eſt. Caſar ſeditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, & Dalmatas, & Pannonios, ſubegit. Antonius Artavaſdem, Armenia regem, fide data perductum, in vincula conjici juſſit, regnumq; Ar-

menia filio ſuo ex Cleopatra nato dedit: quam uxoris loco, jam pridem captus amore ejus, habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

C*Æſar in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum & Alexandrum, neq; in urbem venire vellet, neque finito triumviratus tempore imperium deponere, bellumque moliretur, quod urbi Italiæque inferret; ingentibus tam navalibus quam terreſtribus copiis ob hoc contractis, remiſſoque Octaviæ ſorori Cæſaris repudio; Cæſar in Epirum cum exercitu trajecit. Pugnæ deinde navales & prœlia equeſtria ſecunda Cæſaris feruntur.*

LIBRI CXXXIII.

M. *Antonius ad Actium claſſe victus, Alexandriam profugit, obſeſſuſque à Cæſare, in ultima rerum deſperatione, præcipue occiſæ Cleopatræ falſo rumore impulſus, ſe ipſe interemit. Cæſar, Alexandria in poteſtatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte defuncta, in urbem reverſus, tres triumphos egit; unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium de Cleopatra: impoſito fine civilibus bellis altero & viceſimo anno. M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, filius, conjuratione contra Cæſarem facta, bellum moliens, oppreſſus & occiſus eſt.*

LIBRI CXXXIV.

C. *Cæſar rebus compoſitis, & omnibus provinciis in certam formam redactis, Auguſtus quoq; nomi-*

nominatus eſt: & menſis Sextilis in honorem ejus appellatus eſt. Quum ille conventum Narbone ageret, cenſus à tribus Galliis, quas Cæſar pater vicerat, actus. Bellum contra Baſtarnas, & Mœſos, & alias gentes, à M. Craſſo geſtum, refertur.

LIBRI CXXXV.

BEllum à M. Craſſio adverſus Thracas, & à Cæſare adverſus Hiſpanos geſtum refertur: & Salaſſi, gens Alpina, perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

RHetia à Tiberio Nerone, & Druſo Cæſaris privigno, domita. Agrippa Cæſaris gener mortuus. à Druſo cenſus actus eſt.

LIBRI CXXXVII.

CIvitates Germaniæ cis Rhenum & trans Rhenum poſitæ, oppugnantur à Druſo: & tumultus qui ob cenſum exortus in Gallia erat, compoſitus. Ara D. Cæſari ad confluentem Araris & Rhodani, dedicata; ſacerdote creato C. Iulio Vercondari dubio Æduo.

LIBRI CXXXVIII.

THraces domiti à L. Piſone: item Cheruſci, Tenchateri, Chatti, aliaque Germanorum trans Rhenum gentes ſubacta à Druſo referuntur. Octavia ſoror Auguſti defuncta; ante amiſſo filio Marcello: cujus monimenta ſunt, theatrum & porticus, nomine ejus dicata.

LIBRI CXXXIX.

B Ellum contra tranſrhenanas gentes à Druſo geſtum refertur. in quo inter primores pugnaverunt Senectius & Anectius, tribuni civitatis Nerviorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Druſi ſubegit. Pax cum Parthis facta eſt: ſignis à rege eorum quæ ſub Craſſo, & poſtea ſub Antonio capta erant, redditis.

LIBRI CXL.

B Ellum adverſus Germanorum trans Rhenum civitates geſtum à Druſo, refertur. ipſe ex fractura, equo ſuper crus ejus collapſo, triceſimo die quam id acciderat, mortuus eſt: corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis evocatus raptim adcurrerat, Romam, pervectum, & in C. Iulii tumulo conditum. Laudatus eſt à Cæſare Auguſto vitrico: & ſupremis ejus plures honores additi.

Amice Lector, Fragmenta Liviana, quæ minora erant, inter Elogia præmiſimus. Majora ſubjunximus. quorum alia, ex Seneca patre, fidei haud dubiæ, poſtremum, & quidem omnium maximum, à viris eruditis editum; vel ideo non prætermiſſum, ne quid prætermiſſum hac editione videretur.

EX SENECA PATRE

SVASORIA VI.

M. Cicero, ſub adventum triumvirorum ceſſerat urbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi ſe, quam Cæſarem Caſſium & Brutum, poſſe. Primo in Tuſculanum fugit, inde tranſverſis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conſcenſurus, proficiſcitur. Vnde aliquoties in altum provectum, cum modo venti adverſi retuliſſent, modo ipſe jactationem navis, cæco volvente fluctu, pati non poſſet; tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit. regreſſuſque ad ſuperiorem villam, quæ paulo plus mille paſſibus à mari abeſt, Moriar, inquit, in patria ſæpe ſervata. Satis conſtat, ſervos fortiter fideliterque paratos fuiſſe ad dimicandum: ipſum deponi lecticam, & quietos pati, quod ſors iniqua cogeret, juſſiſſe. Prominenti ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præciſum eſt. Nec ſatis ſtolidæ crudelitati militum

fuit. manus quoque, ſcripſiſſe in Antonium aliquid exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, juſſuque ejus inter duas manus in roſtris poſitum, ubi ille conſul, ubi ſæpe conſularis, ubi eo ipſo anno adverſus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat. vix attollentes lachrymis oculos, homines, intueri trucidata membra ejus poterant.

IBIDEM.

Vixit tres & ſexaginta annos: ut ſi vis abfuiſſet, ne immatura quidem mors videri poſſit. Ingenium & operibus, & præmiis operum felix. Ipſe fortunæ diu proſperæ, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus ſteterat, filiæ morte; exitu tam triſti atque acerbo omnium adverſorum, nihil, ut viro dignum erat, tulit, præter mortem. quæ, vere æſtimanti, minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nihil crudelius paſſurus erat, quam, quod ejuſdem fortunæ compos, ipſe feciſſet. Si quis tamen virtutibus vitia penſarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cujus laudes perſequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

FRAGMENTVM LIB. XXXIII, ROMAE AC LVTETIAE EDITVM.

Hæc per hiemem geſta. Initio autem veris, Quinctius Attalo Elatiam excito, Bœotiorũ gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis ſuæ facere cupiens, pro-

profectus per Phocidem quinque millia ab Thebis, quod caput eſt Bœotiæ, poſuit caſtra. Inde poſtero die cum unius ſigni militibus, & Attalo, legationibuſque, quæ frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, juſſis legionis haſtatis (ea duo millia militum erant) ſequi ſe, mille paſſuum intervallo diſtantes. Ad medium fermè viæ Bœotiorum prætor Antiphilus obvius fuit: cætera multitudo è muris adventum Imperatoris Romani Regiſque proſpeculabatur. rara arma, paucique milites circa eos apparebant: haſtatos, ſequentes procul, anfractus viarum valleſque interjectæ occulebant. Quum jam adpropinquaret urbi, velut obviam egredientem turbam ſalutaret, tardius incedebat. Cauſſa erat moræ, ut haſtati conſequerentur. Oppidiani, ante lictorem turba acta, inſecutum confeſtim agmen armatorum, non ante, quam ad hoſpitium Imperatoris ventum eſt, conſpexere. Tum, velut prodita dolo Antiphili Prætoris urbe captaque, obſtupuerunt omnes. Et apparebat nihil liberæ conſultationis concilio, quod in diem poſterum indictum erat, Bœotis relictum. Texerunt tamen dolorem; quem & nequicquam, & non ſine periculo oſtendiſſent. In concilio Attalus primus verba fecit. Orſus à majorum ſuorum, ſuiſque, & communibus in omnem Græciam & propriis in Bœotiorum gentem meritis; ſegnior jam & infirmior, quam ut contentionem dicendi ſuſtineret, obmutuit, & concidit. Et dum regem auferunt perferuntque, parte membrorum captum, pauliſper contentio intermiſſa eſt. Ariſthenes inde Achæorum prætor, eo cum majori auctoritate auditus, quod non-

non alia, quam quæ Achæis ſuaſerat, Bœotis ſuadebat. Pauca ab ipſo Quinctio adjecta; fidem magis Romanam, quam arma, aut opes extollente verbis. Rogatio inde à Platæenſi Dicæarcho, lata, recitataque de ſocietate cum Romanis jungenda, nullo contra dicere audente, omnium Bœoticæ civitatum ſuffragiis accipitur, jubeturque. Concilio dimiſſo Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens caſus coëgit. Poſtquam non vitæ præſens periculum vis morbi attuliſſe, ſed membrorum debilitatem viſa eſt; relicto eo ad curationem neceſſariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit. Bœotis quoque, ſicut prius Achæis, ad ſocietatem adſcitis, quando tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus jam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat, converſis. Philippus quoque primo vere, poſtquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere inſtituit, in magna inopia juniorum: abſumpſerant enim per multas jam ætates continua bella Macedonas, ipſo quoque regnante: & navalibus bellis adverſus Rhodios, Attalumque, & terreſtribus adverſus Romanos ceciderat magnus numerus. ita & tirones ab XVI annis milites ſcribebat, & emeritis quidam ſtipendiis, quibus modo quidquam reliqui roboris erat, ad ſigna revocabantur. Ita ſuppleto exercitu, ſecundum vernum æquinoctium omnes copias Dium contraxit, ibique ſtativis poſitis, exercendo quotidie milite, hoſtem opperiebatur. Et Quinctius per eoſdem ferme dies ab Elatia profectus, præter Thronium & Scarpeam, ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Ætolo-

Ætolorum, Heracleam indictum, tenuit, conſultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum ſequerentur. Cognitis ſociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progreſſus, in confinio Ænianum Theſſalorumque poſitis caſtris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli ſunt. Phanea duce ducenti pedites cum equitibus quadringentis venerunt, ne dubium eſſet quid exſpectaſſet. confeſtim Quintius movit caſtra. Tranſgreſſi in Phtioricum agrum quingenti Gortynii Cretenſium, duce Cyndate, & trecenti Apolloniatæ, haud diſpari [armatura] ſe conjunxere: nec ita multo poſt Amynander cum Athamanum peditum ducentis & mille. Philippus, cognita profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de ſumma rerum adeſſet certamen, adhortandos milites ratus, multa jam ſæpe memorata de majorum virtutibus, ſimul de militari laude Macedonum quum diſſeruiſſet, ad ea quæ tum maxime animos terrebant, quibuſq; erigi ad aliquam ſpem poterant venit. —— Accepta ad Aonum fluvium in anguſtiis clade, territa Macedonum phalange ad Atracem, vi pulſos Romanos opponebat, & illic tamen ubi inſeſſas fauces Epiri non tenuiſſent, primam culpam fuiſſe eorum, qui negligenter cuſtodias ſervaſſent: ſecundam, in ipſo certamine levis armaturæ, mercenariorumque militum. Macedonum vero phalangem, & tunc ſtetiſſe ex loco æquo, juſtaque pugna ſemper manſuram invectam. decem, & undecim millia militum hæc fuere; robur omne virium, & regni. Ad hoc xx. cetratorum, quos peltatos appellant, Thracumque & Illyriorum, (Triballi nomen eſt gentis) par numerus

numerus bina millia erant, & miſti ex pluribus gentibus mercede educti auxiliares mille ferme, & bis mille equitum. Cum iis copiis Rex hoſtem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat, qui tum copiis tantum (quod Ætoli acceſſerant) ſuperabat Quinctius ad Thebas Phtioticas caſtra quum moviſſet, ſpem nactus per Dimonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum leviſque armaturæ ad muros ſucceſſit. Ibi adeo fruſtrata ſpes eſt, ut non certamen modo cum erumpentibus, ſed periculum quoque atrox ſubiret: [ni] caſtris exciti repente pedites equiteſque in tempore ſubveniſſent. Et poſtquam nihil conceptæ temere ſpei ſuccedebat, urbis quidem amplius tentandæ in præſentia conatu abſiſtit: cæterum ſatis gnaro jam in Theſſalia regem eſſe, nondum comperto quam in regionem veniſſet, milites per agros dimiſſos, vallum cædere & parare jubet. Vallo, & Macedones, & Græci uſi ſunt, ſed uſum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipſius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam & majores & magis ramoſas arbores cædebant, quam quas ferre cum armis miles poſſet, & quum caſtra his ante objectis [ſepiſſent,] facilis molitio eorum valli erat. nam & quia rari ſtipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami prębebant quod recte manu caperetur, duo aut ſummum tres juvenes connixi arborem unam evellebant. quæ vulſa, portæ inſtar, extemplo patebat, nec in promptu erat quod obmolirentur. Romanus læves, & bifurcos pleroſque, & trium, aut complurium, quatuor ramorum vallos cædit, ut & ſuſpenſis ab tergo armis

ferat plures aptè miles, & ita denſos affigunt implicantque ramos, ut neque quæ cujuſque ſtipitis palma ſit provideri poſſit. & adeo acuti aliuſque per alium immiſſi radii locum ad inſerendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trudi, cum inter ſe innexi rami vinculum invicem prębeant, poſſit, & ſi vulſus forte eſt unus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile eſt. Quinctius poſtero die, vallum ſecum ferente milite, ut paratus omni loco caſtris ponendis eſſet, progreſſus modicum iter, ſex fermè millia à Pheris quum conſediſſet, ſpeculatum in qua parte Theſſaliæ hoſtis eſſet, * * * qui diu pararet miſit. Circa Lariſſam erat Rex, qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras moviſſe, defungi quam primũ & ipſe certamine cupiens, ducere ad hoſtem pergit, & quatuor millia ferè à Pheris poſuit caſtra. Inde poſtero die quum expediti utrinque ad occupandos ſuper urbem tumulos proceſſiſſent, pari fermè intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter ſe conſpecti eſſent, conſtituerunt nuncios, in caſtra remiſſos, qui quid ſibi ſi quo modo præter ſpem hoſtis occurriſſet faciendum eſſet, conſulerent, quieti opperientes. Et illo quidem die nullo inito certamine in caſtra revocati ſunt. poſtero die circa eoſdem tumulos equeſtre prœlium fuit; in quo non minimum Ætolorum opera regii fugati, atque in caſtra compulſi ſunt. Magnum utriſque impedimentum ad rem gerendam fuit ager conſitus crebris arboribus, hortique, ut in ſuburbanis locis, & coarctata itinera maceriis, & quibuſdam locis intercluſa. Itaque pariter ducibus conſilium

fuit

fuit excedendi ea regione, & velut ex prædicto, ambo Scotuſam petierunt: Philippus ſpe frumentandi inde: Romanus ut progreſſus corrumperet hoſti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conſpecta inter ſe loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phtiotici agri, Philippus ſuper amnem Oncheſtum poſuit caſtra. Ne poſtero quidem die, cum Philippus ad Melandium, quod vocant Scotuſæ agri, Quinctius circa Thetidem Pharſaliæ terræ poſuiſſet caſtra, aut hi, aut illi, ubi hoſtis eſſet, ſatis compertum habuerunt. Tertio die primo nimbus effuſus, dein caligo noctis ſimillima Romanos metu inſidiarum tenuit. Philippus maturandi itineris cauſſa, poſt imbrem nubibꝰ in terram demiſſis, nihil deterritus, ſigna ferri juſſit. ſed tam denſa caligo obcæcaverat diem, ut neque ſigniferi viam, nec ſigna milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turbaretur. Supergreſſi tumulos, qui Cynoſcephalæ vocantur, relicta ibi ſtatione firma peditum, equitumque, poſuerunt caſtra: Romanus eiſdem ad Thetidium caſtris quum ſe tenuiſſet, exploratum tamen ubi hoſtis eſſet decem turmas equitum, & mille pedites miſit: monitos ut ab inſidiis, quas dies obſcurus apertis quoque locis tecturus eſſet, præcaverent. Vbi ventum ad inſeſſos tumulos eſt, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt. dein nunciis retro in caſtra ad duces miſſis, ubi primus terror ab nec opinato viſo conſedit; non diutius certamine abſtinuere. Principio à paucis procurrentibus laceſſita pugna eſt, deinde ſubſidiis, tuentum pulſos aucta: in

qua

qua quum haudquaquam pares Romani, alios ſuper alios nuncios ad ducem mitterent, premi ſeſe; quingenti equites, & duo millia peditum, maxime Ætolorum, cum duobus tribunis militum propere miſſa, rem inclinatam reſtituerunt: verſaque fortuna Macedones laborantes, opem Regis per nuncios implorabant. Sed ut qui nihil minus illo die propter effuſam caliginem quam prœlium exſpectaſſet, magna parte hominum omnis generis pabulatum miſſa, aliquandiu inops conſilii trepidavit: deinde poſtquam nuncii inſtabant, & jam juga montium detexerat nebula, & in conſpectu erant Macedones, in tumulum maxime editum inter alios compulſi, loco ſe magis, quam armis tutantes; committendam rerum ſummam in diſcrimen utcunque ratus, ne partis indefenſæ jactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum, ac Theſſalorum mittit. eorum adventu, depulſi ab jugo Romani, non ante reſtiterunt, quam in planiorem vallem perventum eſt. Ne effuſa detruderentur fuga, plurimum in Ætolis equitibus præſidii fuit. is longe tum optimus eques in Græcia erat: pedites inter finitimos vincebantur. Lætior res quam pro ſucceſſu pugnæ nunciata, quum alii ſuper alios recurrentes ex prœlio clamarent fugere pavidos Romanos, invitum & cunctabundum, & dicentem temere fieri, non locum ſibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem & Romanus, magis neceſſitate quam occaſione pugnæ inductus fecit. dextrum cornu elephantis ante ſigna inſtructis in ſubſidiis reliquit:

quit: lævo cum omni levi armatura in hoſtem vadit. ſimul admonens, cum iiſdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibuſque ſeptos, victa naturali difficultate locorum, expuliſſent, acieque expugnaſſent: cum iis quos P. Sulpicii prius ductu obſidentes in eodem aditu viciſſent. Fama ſtetiſſe non viribus Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tandem evanuiſſe. Iam perventum ad ſuos in ima valla ſtantes erat, qui adventus exercitus imperatoriſque, pugnam renovant, impetuque facto rurſus avertunt hoſtem. Philippus cum cetratis, & cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, propero curſu ad hoſtem vadit. Nicanori ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confeſtim ſequatur, imperat. Primo ut in jugum evaſit, &, jacentibus ibi paucis armis corporibuſque hoſtium, prœlium eo loco fuiſſe, pulſoſque inde Romanos, & pugnari prope caſtra hoſtium vidit, ingenti gaudio eſt elatus: mox refugientibus ſuis & terrore verſo, pauliſper, incertus an in caſtra reciperet copias, trepidavit: deinde ut adpropinquabat hoſtis, & præterquam quod cædebantur adverſi, nec niſi defenderentur ſervari poterant, ac ne ipſi quidem in tuto jam receptus erat; coactus nondum adſecuta parte ſuorum periculum ſummæ rerum facere, equites, levemque armaturam, qui in prœlio fuerant, dextro in cornu locat. cetratas Macedonum phalanges, haſtis poſitis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet. ſimul ne facile perrumperetur acies dimidium de fronte demptum introrſus porrectis ordinibus

nibus duplicat, ut longa potius, quam lata acies eſſet. ſimul & denſari ordines juſſit, ut vir viro, arma armis jungerentur. Quinctius his, qui in prœlio fuerant, inter ſigna & ordines acceptis, tuba dat ſignum. Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus. nam forte utraque acies ſimul conclamavere. nec ſolum qui pugnabant, ſed ſubſidia etiam, quique tum maximè in prœlium veniebant. Dextro cornu Rex, loci plurimum auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat ſiniſtrorum; cum maximè adpropinquante phalangis parte, quæ noviſſimi agminis fuerat, ſine ullo ordine trepidabatur. Media acies quæ propior dextrum cornu erat, ſtabat; ſpectaculo velut nihil ad ſe pertinentis pugnæ intenta: phalanx, quæ venerat, agmen magis quam acies, aptiorq; itineri quam pugnę, vix dum in jugum evaſerat. In hos compoſitos Quinctius, quamquam pedem referentes in dextro cornu ſuos cernebat, elephantis prius in hoſtem actis, impetum facit; ratus partem profligatam cætera tracturam. Non dubia res fuit. extemplo terga vertêre Macedones, terrore primo beſtiarum averſi. & cæteri quidem hos pulſos ſequebantur: vnus è tribunis militum extemplo capto conſilio cum viginti ſignorum militibus relicta ea parte ſuorum, quæ haud dubiè vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hoſtium averſum invadit; nudam aciem ab tergo adortus cum turbaſſet. Cæterũ ad communem omnium in tali re trepidationem acceſſit, quod phalanx Macedonum gravis atq; immobilis, nec circumagere ſe poterat, nec hos trédecim qui à fronte paulo ante pedem referentes, tunc ultro territis inſtabant, patiebantur.

bantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum ex quo pugnaverant, dum per proclive pulſos inſequuntur, tradiderant hoſti à tergo ſuo circumducto. Pauliſper in medio cæſi, deinde omiſſis plerique armis capeſſunt fugam. Philippus cum paucis peditum equitumque, primo tumulum altiorem inter cæteros cœpit, ut ſpecularetur quæ in læva parte ſuorum fortuna eſſet: deinde, poſtquam fugam effuſam animadvertit, & omnia circa juga ſignis atque armis fulgere, tum, & ipſe acie exceſſit. Quinctius, quum cedentibus inſtitiſſet, repente quia erigentes haſtas Macedonas conſpexerat, quidnam pararet incertus, pauliſper novitate rei conſtituit ſigna: deinde, ut accepit hunc morem eſſe Macedonum tradentium ſeſe, parcere victis in animum habebat. Cæterum ab ignaris militibus omiſſam ab hoſte pugnam & quid imperator vellet, impetus in eoſdem factus, & primis cæſis, cæteri in fugam diſſipati ſunt. Rex effuſo curſu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum ſubſiſtit, ad excipiendos ſi qui prœlio ſupereſſent. Romani victores in caſtra hoſtium ſpe prædæ irruunt: verum ea magna jam ex parte, direpta ab Ætolis inveniunt. Cæſa eo die VIII. hoſtium M quinque capta. Ex victoribus ſeptingenti fermè ceciderunt. Si Valerio quis credat omnium rerum immodice numerum augenti, XL millia hoſtium eodem die ſunt cæſa, capta, ubi modeſtius mendacium eſt, V millia D CIC, ſigna militaria CCXLXI. Claudius quoque duo & XXX milla hoſtium cæſa ſcribit, capta IV M & CCC. Nos non minimo potiſſimum numero credidimus, ſed Polybium ſecuti ſumus, non incertum auctorem, cum

omnium

omnium Romanorum, rerum, tum præcipuè in Græcia geſtarum. Philippus collectis ex fuga, qui variis caſibus pugnæ diſſipati veſtigia ejus ſecuti fuerant, miſſiſque Lariſſam ad commentarios regios comburendos, ne in hoſtium venirent poteſtatem, in Macedoniam ceſſit. Quinctius, captivis prædaque venundatis, partim militi cōceſſis, Lariſſam eſt profectus; haud dum ſatis gnarus quam regionem petiſſet rex, quidve pararet. Caduceator eo regius venit; ſpecie ut induciæ eſſent, donec tollerentur ad ſepulturam, qui in acie cecidiſſent; re vera ad petendam veniam legatis mittendis. Vtrùmque ab Romano impetratum. adjecta & illa vox, bono animo eſſe regem, ut juberet: quæ maximè Ætolos offendit, jam timentes quærenteſque, mutatum victoria Imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum ſociis ſolitum, nunc omnium expertes conſiliorum eſſe: ſuo ipſum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam gratiæ privatæ locum quærere; ut dura atque aſpera belli Ætoli exhauſerint, pacis gratiam, & fructum Romanus in ſe vertat. Et haud dubiè deceſſerat iis aliquantum honoris. ſed cur negligerentur, ignorabant. Donis regii imminere credebant, invicti ab ea cupiditate animi virum, ſed & ſuccenſebant non immerito Ætolis ob inſatiabilem aviditatem prædæ, & arrogantiam eorũ; victoriæ gloriam in ſe rapientium, quæ vanitate ſua omnium aures offendebat: & Philippo ſublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas cauſſas multa ſedulo, ut viliores levioreſque apud omnes eſſent & viderentur, faciebat. in-

duciæ

duciæ xv dierum datæ hoſti erant, & cum ipſo rege conſtitutũ conloquium: cujus priuſquam tempus veniret, in conſilium advocavit ſocios. Retulit quas leges pacis placeret dici. Admynander Athamanum Rex paucis ſententiam abſolvit; ita componendam pacem eſſe, ut Græcia etiam abſentibus Romanis ſatis potens tuendæ. * * * * ſimul pacis libertatiſque eſſet. Ætolorum aſperior oratio fuit, qui pauca præfati, nec rectè atque ordine Imperatorem Romanum facere, quod quos belli ſocios habuiſſet, cum iis communicaret pacis conſilia. falli autem eum tota re, ſi aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem ſatis firmam ſe credat relicturum, niſi Philippo aut occiſo, aut regno pulſo: quæ utraque proclivia eſſe, ſi fortuna uti vellet. Ad hæc Quinctius, negare Ætolos, aut moris Romanorum memores, aut ſibiipſis convenientem ſententiam dixiſſe, & illos prioribus omnibus conſiliis conloquiiſque, de conditionibus pacis ſemper, ut ad internecionem bellaretur, diſſeruiſſe, & Romanos, præter vetuſtiſſimum morem, victis parcendi præcipuum clementiæ documentum dediſſe, pace Hannibali & Carthaginienſibus data. Omittere ſe Carthaginienſes. Cum Philippo ipſo quoties ventum in colloquium, nec unquam ut cederet regno actum eſſe! an quia victus prœlio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato hoſte infeſtis animis concurri debere: adverſus victos, mitiſſimum quemq;, animum maximũ habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges. ſi regnum, genſq; tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam ſe, & in Græciam effu-

effuſuras. Ne proxima quæque amoliendo, majoribus gravioribúſque aditum ad ſe facerent. Interfanti deinde Phaneæ prætori Ætolorum teſtificantique, ſi elapſus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum, *Deſiſtite tumultuari*, inquit, *ubi conſultandum eſt. Non iis conditionibus inligabitur pax, ut movere bellum poſſit.* Hoc dimiſſo conſilio, poſtero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe (is datus erat locus colloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac ſociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquàm prudenter iis, ſine quibus pax impetrari non poterat, ſua potius voluntate omiſſis, quam altercando extorquerentur; quæ priore colloquio aut impetrata à Romanis, aut poſtulata ab ſociis eſſent, omnia ſe concedere, de cæteris ſenatui ſe permiſſurum dixit. Quamquàm vel inimiciſſimis omnibus præcluſiſſe vocem videbatur, Phaneas tamen Ætolus cunctis tacentibus, *Quid nobis*, (inquit) *Philippe, reddiſne tandem Pharſalum, & Lariſſam, Cremaſten, & Echinum, & Thebas Pthias?* Quum Philippus nihil morari diceret quo minus reciperent; diſceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta eſt de Thebis: nam eas P.R. jure belli factas eſſe, Quinctius dicebat, quod integris rebus, exercitu ab ſe admoto vocati in amicitiam, quum poteſtas libera deſciſcendi ab rege eſſet, regiam ſocietatem Romanæ prapoſuiſſent. Phaneas, & pro ſocietate belli, quæ ante bellum habuiſſent, reſtitui Ætolis æquum cenſebat, & ita in fœdere primo cautum eſſe, ut belli præda, rerumq; quæ ferri agiq; poſſent Romanos, ager, urbeſque captæ Ætolos ſequerentur. *Vos*, inquit, ipſi Quinctius, *ſocietatis iſtius*

 leges

leges rupiſtis, quo tempore relictis nobis cum Philippo pacem feciſtis: qua ſi maneret, captarum tamen urbium illa lex foret. Theſſaliæ civitates ſua voluntate in ditionem noſtram venerunt. Hæc cum omnium ſociorum adſenſu dicta, Ætolis non præſentia modo gravia auditu, ſed mox belli etiam cauſſæ, magnarumq; ex eo cladium iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium, & quoſdam ex amicorum numero obſides & ducenta talenta daret: de cæteris Romam mitteret legatos. ad eam rem quatuor menſium induciæ eſſent. Si pax non impetrata ab ſenatu foret, obſides pecuniamque reddi Philippo receptum. Cauſſa Romano Imperatori non alia major fuiſſe dicitur pacis maturandæ, quam quod Antiochum bellum tranſitumque in Europam moliri conſtabat. Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androſthenem juſto prœlio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adverſus Græciæ civitates, & principes inde evocatos per ſpeciem colloquendi; quantum equitum dare Corinthii ad bellum poſſent, retinuerat pro obſidibus, & præter quingentos Macedonas, miſtoſque ex omni genere auxiliorum octingentos, quod jam ante ibi fuerat, mille Macedonum eo miſerat, & mille ac ducentos Illyrios, Thracaſque, & Cretenſes, qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Bœoti, Theſſalique, & Acarnanes, ſcutati omnes, & ipſorum Corinthiorum juventute impleta, ut eſſent VI millia armatorum, fiduciam Androstheni fecerunt acie decernendi. Niceratus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millib. peditum, & equi-

& equitibus; ſed imparem ſe & numero & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equitumque vagantes, Pellenenſem, & Phliaſium, & Cleonem agrum, depopulabantur. Poſtremo exprobrantes metum hoſti, in fines Sicyoniorum tranſcendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vaſtabant. Quum id effuſius hoſtes, &, ut fit ab nimia fiducia, negligentius etiam facerent, Niceratus ſpem nactus nec opinantes eos adgrediendi, circa finitimas civitates nuncium occultum mittit, quo die, & quot, ex quaq; civitate armati, ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus eſt) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliaſiorum fines, nocte Cleonas, inſciis omnibus quid pararet, pervenit. Erant autem cum eo v millia peditum, ex quibus armaturæ levis, & ccc equites, cum iis copiis dimiſſi. qui ſpecularentur, quam in partem hoſtes effunderent ſeſe, opperiebantur. Androſthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis eſt Corinthium & Sicyonium interfluens agrum) caſtra locat. Ibi parte dimidia exercitus dimiſſa, dimidiam trifariam diviſit, & omnes equites diſcurrere ad depopulandos ſimul Pellenenſium Sicyoniumque agros, & Phliaſium, jubet. Hæc tria diverſa agmina diſceſsêre. quod ubi Cleonas ad Nicoſtratum perlatum eſt, extemplo validam mercenariorum manum præmiſſam ad occupandum ſaltum, per quem tranſitus in Corinthium eſt agrum, ante ſigna equitibus ut prægrederentur locatis, ipſe confeſtim agmine duplici ſequitur. Parte una mercenarii milites ibant cum levi

armatura, altera clypeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat. Iam haud procul caſtris aberant pedites equiteſque, & Thracûm quidam in vagos palatoſque per agros hoſteis impetum fecerunt, quum repens terror caſtris infertur. Trepidare dux, ut qui hoſtes nuſquam, niſi raro, in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen dimittere in campos, vidiſſet, ad Cleonas quidem acceſſuros nunquam credidiſſet. revocari tuba jubet vagos à caſtris dilapſos. Ipſe raptim capere arma juſſis militibus, infrequenti agmine porta egreſſus, per flumen inſtruit aciem. Cæteræ copiæ vix colligi atque inſtrui cum potuiſſent, primum hoſtium impetum non tulerunt. Macedones, & maxime omnium frequentes ad ſigna fuerant, & diu ancipitem victoria ſpem fecerunt: poſtremo fuga cæterorum nudati, quum duæ jam acies hoſtium ex diverſo, levis armatura ab latere, clypeati cetratique à fronte urgerent; & ipſi re inclinata primo retulere pedem: deinde impulſi terga vertunt, & plerique abjectis armis, nulla ſpe caſtrorum tuendorum relicta, Corinthum petierunt. Niceratus mercenariis militibus ad hos perſequendos, equitibus, Thracumq; auxiliis in populatores agri Sicyonii miſſis, magnã ubique cædem edidit; majorem prope quam in prœlio ipſo. Ex iis quoq; qui Pellenem Phliuntaque depopulati erant, incompoſiti partim omniumq; ignari, ad caſtra revertentes, in hoſtium ſtationes tanquam in ſuas inlati, partim ex diſcurſu id quod erat ſuſpicati, ita ſe in fugam paſſim ſparſerant, ut ab ipſis agreſtibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die MD: capti CCC. Achaia omnis magno libe-

rata metu. Priuſquam dimicaretur ad Cynoſcephalas, L. Quinctius Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ ſola Græciæ gentium manſerat, initium quoddam ibi motus fecit. Duæ autem maximæ cauſſæ eos tenuerant in amicitia regis; una fides inſita genti, altera metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucaden indictum eſt. Eo neque cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipſis qui convenerant idem placuit. ſed & principes & magiſtratus pervicerunt, ut privatum decretum Romanæ ſocietatis fieret. Id omnes qui adſuerant ægre paſſi, & in hoc fremitu gentis à Philippo miſſi duo principes Acarnanum, Androcles & Echtidemus, non ad tollendum modo decretum Romanæ ſocietatis valuerunt, ſed etiam ut Archelaus & Bianor, principes gentis ambo, quod auctores ejus ſententiæ fuiſſent, proditionis in concilio damnarentur, & Leuxidæ prætori, quod de ea re retuliſſet, imperium abrogaretur. Rem temerariam, ſed eventu proſperam damnati fecerunt. Suadentibus namq; amicis, cederent tempori, & Corcyram ad Romanos abirent; ſtatuerunt, offerre ſe multitudini, & aut eo ipſo lenire iras, aut pati quod caſus tuliſſet. Quum ſe frequenti concilio intuliſſent, primo murmur ac fremitus admirantium, ſilentium mox à verecundia ſimul priſtinæ dignitatis ac miſericordia præſentis fortunæ ortum eſt. poteſtate quoque dicendi facta, principio ſuppliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum eſt, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, diſſeruerunt: poſtremo ultro aliquid etiam queri, & caſtigare iniquitatem ſimul in ſe crudelita-

temque auſi, ita adfecerunt animos, ut omnia quæ in eos decreta erant frequentes tollerent. neque eo minus redeundum in ſocietatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam, cenſerent. Leucade hæc ſunt decreta: id caput Acarnaniæ erat, eoque in concilium omnes populi conveniebant. namque quum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flaminium perlata eſſet, extemplo cum claſſe profectus, Leucade, ad Heræum quod vocant, naves adplicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros acceſſit; ad primum terrorem ratus inclinari animos poſſe. Poſtquam pacati nihil oſtendebatur; tum vineas, turreſque erigere, & arietem admovere muris cœpit. Acarnania univerſa, inter Ætoliam atque Epirum poſita, ſolem occidentem & mare Siculum ſpectat. Leucadia nunc inſula eſt, vadoſo freto, quod perfoſſum manu, & ab Acarnania diviſa, tum peninſula erat, occidentis regione arctis faucibus cohærens Acarnaniæ. Quingentos ferme paſſus longæ fauces erant: latæ haud, &c.

INDEX RERVM MEMORABILIVM, QVÆ ſecundo hoc tomo continentur.

A.

ACarnanes deficiunt à Romanis. 142
Acarnanum factiones. 593
Acilius adverſus Antiochum caſtra locat. 148. *triumphat.* 234
Achai auxilia mittunt, 125. *Lacedamoniis bella indicunt.* 293. *legatos Romam mittunt.* ibid.
Æmus mons. 421
Ætoli deficiunt. 105. *Lacedamonem diripientes necantur.* 112. *Chalcidē nequiquam tentant.* ibid. *legati ad Antiochum.* 159. *pacem petunt.* 160. *de ſumma rerum conſultant.* 161. *orant Quintium ut ſibi opem ferat.* 166. *ſex menſium inducias impetrant.* 187. *recipiunt Amphilochiam & Aperantiam.* 257. *populantur Acarnaniam.* 259. *legatos de pace mittunt.* 263. *reconciliantur.* 503
Ætolorum legatus ad Nabim. 82. *ad Philippum.* 83. *ad Antiochum.* ibid.
Ætolorum cauſa agitur in ſenatu. 180. *principes in Latonias conjecti.* 183. *legati ſermonis inſolentia.* 237. *mutua cædes.* 493
Africanus Linterni moritur. 322. *de ejus morte.* 391
Africani, Annibalis & Philopœminis comparatio. 391
Alexandrini legati queruntur. 623
Ambitio in conſularibus comitiis. 79

 Am-

Ambracienſes de M. Fulvio queruntur. 308

Amphiſſam oppugnat Acilius. 185

Annibal ſuadet Antiocho ut in Italia bellum gerat. 65. *ſuſpectus Antiocho reconciliatur.* 90. *hauſto veneno moritur.* 390

Antigono regnum à Philippo deſtinatur. 458

Antiochi filiam ducit Ptolemaeus rex Ægypti. 84

Antiochi filius moritur. 86

Antiochi conſultatio de bello Romano. 88. *copiæ.* 119. *legatus in Achaeorum concilio.* 122. *exercitus funditur.* 151. *legatus ad Scipiones.* 220. *in ſenatum legati introducti.* 247

Antiochi legati oratio. 221, 232. *naves incenſæ.* 301

Antiochus imperator appellatur. 120. *in Bœotiam proficiſcitur.* 134 *Pheras oppugnat.* 138. *Chalcidem virginem ducit.* 141. *Epheſum perfugit.* 154. *de pace agit.* 202. *ad Bithyniæ regem legatos mittit.* 209. *Sardeis ſe recepit.* 216. *filium remittit.* 223. *in fugam vertitur.* 230. *legatos mittit.* 504

Argivi præſidium Lacedæmoniorum expellunt. 84

Ariarathes in amicitiam pop. Rom. recipitur. 302

Ariarathis legati. 517

Ariſton vocatur in ſenatum Carthaginienſem. 67

Aſiæ civitates ſeſe tradunt. 232

Athamania omnis deficit ad Philippum. 145. *ſub præfectis Philippi tenetur.* 254

Athenienſes pro Ætolis intercedunt. 186

Athenienſis legati eloquentia. 266

Athenienſium Rhodiorumq; legati pro Ætolis. 264

Attalus Romam venit. 95. 679. *à Stratio prudenter admonetur.* 688

Ava-

Avaritia & luxuria peſtes rerum publicarum. 7
Auctores conjurationis comprehenſi. 349
Auxiliares Nabidis Quintium adoriuntur. 33.

B.

Baſilica Sempronia. 621
Baſtarnæ opprimuntur. 461
Bœotiorum civitates ad Romanos deficiunt. 153
Boii ſeſe dedunt. 115

C.

Chalcidenſes de injuriis queruntur. 582
Chalcis deditur Antiocho. 127
Calpurnii & Criſpini triumphus. 380
Cambunii montes. 555
Carmelus Iſtrorum regulus. 464
Carthaginienſes de Maſaniſſæ injuriis. 520
Caſſandriam oppugnant Romani. 614
Cato muros Hiſpaniæ diruit. 23. *in Turditaniam ducit legiones.* 24. *Lacetanos oppugnat.* 25. *Vergium victor oppugnat.* 26. *Rhodiorum cauſam adjuvit.* 689
Catonis ex Hiſpania triumphus. 52. *orationes.* 379
Celtiberi ſuperati. 353. *adoriuntur Romanos.* 431. *vincuntur à Flacco.* 433. *Romanos invadunt.* 442. *verſi in fugam caduntur.* 443, 452. *rebellant.* 494
Celtiberorum ſimplicitas. 451
Cenſores in amicitiam redeunt. 450
Cenſorum opera publica. 454
Cenſura. 495, 666
Cenſuræ ſeveritas. 620
Ceſtrophendone quid. 570
Claudius ab exercitu contemnitur. 474
Colonia civium Romanorum. 551
Conjurationes religionis prætextu. 339
Conſul aciem inſtruit. 150

150, 560. noctu caſtra movet. 563. Naupactum obſidet. 163. Bojos in deditionem accipit. 171. deditos vendit. 505
Conſularia comitia. 236
Conſules nulla in re ſociis oneri. 499
Conſulis rogatio ad populum de bello Macedonico. 529
Conſulis Romani contra Perſea feſtinatio. 557
Contentio de Hiſpanico exercitu. 376. de prætura. ibid. inter conſules. 530. inter tribunos & centuriones. 531
Contrebia obſidetur. 434. deditur. ibid.
Cornelio Sempronius obſiſtit. 172
Cornelius triumphat de Bojis. 173
Corſi dant obſides. 436
C. Flaminius res proſpere gerit in utraque Hiſpan. 33. ligures in deditionem accipit. 332
C. Sulpicius Lunæ defectum prædicit. 647
Cn. Manlii in Gallogræcia bellum. 267
Cn. Sicinius Macedoniam obtinet. 525
Cretenſium bella inteſtina. 494.

D.

Damocles cum paucis conjurat. 30
Dardanorum cum Baſtarnis bellum. 484
Delii templi & Inſulæ religio. 636
Delium Apollinis templum. 126
Demetriadem occupant Ætoli. 109. Philippus recipit. 165
Demetrius ſuſpectus patri. 392. interficitur. 425
Duumviri præficiuntur rei navali. 418.

E.

Elei & Epirotæ ad Antiochum legati mittunt. 133
Epirotarum legati ad Acilium conſulem. 168
Evander à Perſeo interficitur. 665
Exercituum diviſio. 238
Eumenes rex Aſiæ minoris.

noris. 84. in ſenatum introducitur. 240. Romam venit. 508. vulneratur. 513
Eumenis legati de Philippo queruntur. 360
Eumenis beneficētia. 502

F.

Flaminius Fulvii cauſam defendit. 309
Fœnus. 77
Fulvius Ambraciam oppugnat. 258

G.

Galli in fugam vertuntur. 288
Galli transalpini in Italiam tranſgreſſi. 384. Porcio ſe dedunt. 393. Italia excedunt. 394.
Gallogræci. 189. oratores de pace miſſi. 288
Gallogræcis pacis leges dicuntur. 303
Gallorum equites fugantur. 277
Gentii genus. 637
Gentius Illyriorum rex. 445. obſidet Baſſaniam. 637. inducias petit. 639. ſe dedit. ibid. captivus Romam mittitur. 840
Gordium celebre emporium. 277
Gracchi decretum de Scipione. 321
Gracchus Poſthumius triumphat. 470
Guluſſa Maſaniſſæ filius. 521
Gytthæum oppugnatur. 35. Quintio traditur. ibid.

H.

Haliartum oppugnatur à Lucretio. 566. expugnatur. 567
Heracleam oppugnat cõſul. 155. ab eodem expugnata. 157
Hiemis ſævitia. 448
Hippias contra Marcium. 604
Hiſpala Fecenia index conjurationis. 340
Hiſpala accerſitur ad conſulem. 342
Hiſpani in fugam vertuntur. 20. vincuntur. 367
Hiſpanorum plerique in deditionem accepti. 21

I.

Ilergetum legati ad Catonem miſſi. 17

Ilium pervenit Rom. exercitus. 222
Illyrii legati. 523
*Iſtri Romanorum caſtra invadunt.*465.*obſides dare jubentur.* 473. *conjuges ac liberos trucidant.* 475
Iſtrorum rex aufugit. 467.

L.

Lacedæmonii ob exules ſolliciti. 291
Lacetanos Cato oppugnat. 25.
Lamia expugnatur. 185
*Lamiam Philippus oppugnat.*158. *& Acilius.* 185
Latinæ feriæ. 480
Lariſſam aggreditur Antiochus. 139. *ab Lariſſa recedit.* 141
Legati Ptolemæi ad Senatum. 183
Legati ex Ætolia & Macedonia redeunt. 499. *in Macedoniam mittuntur.* 585
Legati à Perſeo Romam miſſi. 535
Legati Gallorum de Caſſio queruntur. 577.
Romam veniunt. 617
Legationes Græciæ audiuntur. 63
Legationes in Senatum introductæ. 420
Leges Macedonibus datæ. 699
Lex Oppia de cultu Matronarum. 4
Licinii & Pictoris, certamen. 239
Ligures in armis. 61. *in deditionem venerunt.* 182. *Babium Pr. circumveniunt.*294. *caſtra Rom. oppugnant.* 425. *in deditionem veniunt.* 429. *in Taraſinos traducuntur.* 440. *expugnantur.* 476. *Mutinam capiunt.* 478. *rebellant.* 481. *in captivos ſæviunt.* 482
L. *Æmilius Paullus Luſitanos fugat.* 294. *proprætor infeliciter pugnat in Hiſpania.* 235
L. *Æmilius Regillus triumphat.* 251
L. *Cornelius cum Bojis dimicat.* 74
L. *Ancii triumphus.* 714

L. Porcius & L. Valerius, cenſores. 379
L. Quintius Flamininus ſenatu motus. 381
L. Scipionis Aſiatici triumphus. 251
L. Scipio peculatus damnatur. 324. *ludos fecit.* 354
Lucretius condemnatur. 583
Ludicrum Amphiboli. 699
Luſtrum conditur. 78
Luxuriæ peregrinæ origo. 337
Lycii de Rhodiis queruntur. 469
Lycurgi diſciplina. 296.

M.

Macedones expelluntur. 255. *legati Rhodum veniunt.* 636
Macedoniæ urbes deduntur. 656
Macedonum cum Romanis prælium. 645. *fuga.* 653
Macedonum arma ſucceſſa. 700
Magnetrarches. 104
Manlii ad Olympum caſtra. 279
Manlius in Macedoniam pervenit. 306. *ei triumphus decernitur.* 317. *de Gallogræcis triumphat.* ibid. *ovans urbem iniit.* 363
M. Æmilius Romanos fugientes retinet. 230
M. Porcius Cato Africani inimicus, 322
M. Fulvius triumphum poſtulat. 334
M. Fulvii triumphus. 336
M. Catonis laus. 378
Marcius Theſſalonicam oppugnat. 613
Maſgala Romam venit. 674
Megaleſia. 169
Melibœam oppugnant Romani, 616
Meſſenii dedunt ſe Romanis, 163
Moagetes tyrannus Cybiræ. 270
Mulieris pudicæ facinus memorabile. 284
Multorum legationes de Philippo queruntur. 385
Munera gladiatorum. 497

Mutina

Mutina & Parma colonia. 395
Mutina recipitur. 480.

N.

Nabidis caſtra diripiuntur. 102. *in apparando bello impetus.* 32
Nabis ab Romanis deficit. 84. *interficitur.* 111
Navalis pugna inter Romanos & Aſianos. 177. *inter Rhodios & Regios.* 207. *inter Polyxenidas & Romanos.* 215
Nemea celebrantur Argis. 48
Nicander Archipirata. 192
Numa regis libri cremantur. 430
Numidæ equites. 81

O.

Octavii triumphus. 713
Oneſimus Macedo Romam perfugit. 620
Oratio M. Catonis pro Oppia lege. 4. *Valerii pro abroganda Oppia.* 9. *Catonis ad tribunos & præfectos.* 18. *Quintii ad civitatum legatos.* 27. *Alexandri Ætolorum principis.* 28. *Ariſtheni.* 29. *Nabidis ad Quintium.* 36. *Menippi.* 63. *Minionis pro Antiocho.* 87. *Antiochi.* 119. *Quintii in Achaorū concilio.* 124. *conſulis ad milites.* 149. *Eumenis ad Patres.* 241. *Rhodiorum in Senatu.* 244. *Manlii ad milites.* 274. *Manlii pro ſe.* 312. *Gracchi pro Fulvio.* 335. *Poſtumii.* 346. *Achæorum prætoris ad Appium.* 372. *Philippi ad filios.* 405. *Perſei.* 406. *Demetrii.* 410. *Æmilii ad milites.* 427. *Qu. Metelli.* 449. *Callicratis ad Achæos.* 489. *Sp. Liguſtini ad populum.* 532. *Martii ad Perſea.* 539. *Perſei.* 564. *Q. Marci.* 602. *L. Aemilii.* 626. *Pauli ad milites.* 642, 649.

L. Attilii ad Samothraces. 663. *Rhodiorum.* 683. *Servilii.* 705. *Pauli de rebus geſtis.* 711

P.

P*Acis conditiones cum Nabide.* 42. *cum Antiocho.* 233. *cum Romanis & Antiocho.* 299

Panætolicum concilium. 106

Pauli in excipiendo Perſeo modeſtia. 667. *admonitio.* ibid. *acerbitas in Rhodios.* 669. *triumphus.* 711

Paulo, Acinio & Octavio triumphus decernitur. 703

Paullus illacrymat humanæ ſorti. 663. *urbes aliquot diripi jubet.* 692. *cum legatis decem res Macedonicas componit.* 694. *de Ætolis quid decreverit.* 697

Pax data Ætolis. 266. *Corſis.* 505

Pella regiæ ſitus. 657

Perſei in Demetrium inſidiæ. 457

Perſei & Martii colloquium. 538. *legati ad Rhodios.* 546. *de rerum ſuarum ſumma conſilium.* 550, 565. *exercitus.* 552. *conatus adverſ. Marcium.* 603. *ignavia.* 605. *pavor ob Marcii adventum.* 607. *avaritia.* 633. *oratores ad Paulum.* 655. *crudelitas.* 502. *ejus legatis ſenatus datur.* 512

Perſeus Dolopes Amphilochoſque oppugnat. 260. *Demetrio fratri infenſus.* 401. *fratrem parricidii accuſat.* 404. *Græciæ civitates ſibi conciliat.* 488. *ad Eumenis cædem quoſdam ſubornat.* 513. *hoſtis judicatur.* 516. *Illyriorum gentes oppugnat.* 594. *Uſcanam obſidet.* ibid. *legatos ad Gentium mittit.* 596. *ad Pydnam refugit.* 609. *Gentium ſibi adjungit.* 628. *Gallorum auxilia non admittit.* 631. *à ſuis*

contemnitur. 654. cum filio ſeſe Octavio tradit. 666. Romanos paſſim vagantes opprimit. 569. Romanos aggreditur. 568
Peſtilentia. 439, 487
Theræi ſe dedunt. 139
Philippi legati ad Senatum. 168. legati ad purgãda crimina miſſi. 357. reſponſio. 359. defenſio. 361. crudelitas. 399
Philippus offenſus Antiocho. 138
Philippus & Bæbius multa oppida recipiunt capta ab Antiocho. 144.
Philippus L. Scipionem excipit. 188. in Maronitas crudelis. 369. Demetrium filium Romam mittit. 370. Petrã oppugnat. 423. moritur. 456
Philopœmen adverſus Nabin claſſem dedũcit. 97. fugit. 98. Lacedæmonios inſidiis opprimit. ibid. Laconicum agrum depopulatur. 103. Lacedæmonios Achais adiungit. 112. à Meſſeniis captus. 387
Philopamini venenum porrigitur. 389
Philopæminis ſtudia. 100. prælium cum Nabide. 101
Pietatis ſtatua. 455
Plebiſcitum de Liguribus. 519
Pleuratus maritima Ætoliæ populatur. 261
Phocæam oppugnant Romani. 218
Phocææ ſeditio. 189
Polixenidæ & Pauſiſtrati inimicitiæ. 190
Polyxenidæ conſilia deteguntur. 214
Popillius Heracleam oppugnat. 611. capit. 612
Popillii ſeveritas. 672
Porcius Cato in Hiſpaniam trajicit. 14
Pœni legatos Romam mittunt. 68
Pœna conjuratorũ. 350
Prodigia. 52, 183, 197, 398. 419, 489, 462. in ſacris prodigia. 479
Provinciarum ſortitio. 50, 61, 90, 116, 130, 181. conſularium. 238

Prælia ſecunda cum Celtiberis. 395. *inter Conſ. & Perſea.* 571
Pruſias Rex Romam venit. 716.

Q.

Qua arte traducti per invia Elephanti. 606
Quid Galli potuiſſent ſi Perſeus eos admiſiſſet. 633
Q. Argos oppugnat. 30. *civitatum legationes alloquitur.* 55. *ad Ætolos.* 107
Q. Fulvius de Celtiberis triumphat. 447. *de Liguribus.* 461
Q. Marcius in Macedoniam trajicit. 601
Q. Marcii literæ. 619.

R.

Rammius Perſei veneficia detegit. 515
Res geſtæ in Hiſpania à prætoribus. 77. *in Liguria.* 416, 444, 456
Res geſtæ Antiochi in Ægypto. 670. *in Illyrico & Epiro.* 690
Res Illyricæ componuntur. 691
Reſponſio Quintii. 38, 63. *Sulpicii.* 87. *Ætolorum prætoris.* 108. *Appii.* 375. *Perſei.* 540. *conſulis de pace.* 566. *Pauli ad Naſicam.* 647
Rhodiæ naves à præfecto Antiochi captæ. 193
Rhodiorum luctus & ira. 194. *legatio.* 512. *legati ad Paulum.* 643, 618
Rogatio in Rhodios à tribunis interdicitur. 683
Romam legati è Græcia reverſi. 369
Romana acies adverſus Antiochum. 225
Romana claſſis tempeſtate diſpergitur. 195
Romani Samæorum urbem capiunt. 291. *Hiſpanos adoriuntur.* 365. *ad caſtra recipienda redeunt.* 466. *legati Antiochum adeunt.* 672
Romani legati è Macedonia reverſi. 522. *in Græciam miſſi.* 536. *ad*

ad Aſiaticas inſulas. 545
Romanorum crudelitas in Græcia. 577. ad Vſcanam negligentia. 585
Romanorum exercitus duo in Hiſpania fuſi. 364
Rutilii & cenſorum diſceptatio. 591.

S.

Sacerdotes peſtilentia abſumpti. 445
Sardinia pacatur. 481. ſubacta. 497
Scipio Africanus minor. 655
Scipio in Hiſpania felix. 71
Scipionis cum Annibale colloquium. 85
Scipionis filius captus. 220
Scipioni Africano dies à trib. plebis dicitur. 317. reſpondet. 318
Scodram obſidet Anticius prætor. 638
Seleucus Eumenis agros populatur. 200. caſtra movet. 205
T. Sempronius Coſ. res feliciter gerit in Sardinia. 476
Senatoria loca in ludis ſecernuntur. 51
Senatusconſultũ de ſumma rerum Aſiæ. 248. de Bacchica conjuratione. 345. adverſus Bacchanalia. 350. de Philippo. 386. de Liguribus. 506. 519. adverſus Magiſtratuum injurias. 593
Servius Galba Pauli inimicus. 703
Simulationis infirmitas. 547
Sociorum auxilia ad oppugnandum Lacedæmonem. 31
Sparta à Romanis obſidetur. 45
Spartanum bellum variè narratur. 49
Stratagema. 655
Stratii Romanum intromittunt. 598
Supplementum belli adverſus Perſea. 625
Supplicationes ob devictum Perſea. 661.

T.

Tectoſagum oratores ad Manlium. 285

Terramotus in Sabinis. 496
Thebani Rom. partes ſequuntur. 544
Thebanorum ſeditio. ib.
Thermopylarum ſaltus. 147
Theſſali inteſtino bello vexantur. 503
Theſſalorum querela. 358
Tib. Gracchi decretum. 329
Thraces Manlii exercitum adoriuntur. 304
Thracum legati. 517
Trophonis ſpecus. 692
Tumultus in Sardinia. 469
Thurrus Celtiberiæ rex. 453
Thyrrenſes obſiſtunt Antiocho. 143.

V.

Valerius Antias de bello Aſiano. 236
Varia de Africani morte. 325
Veneficii quæſtio decreta. 439
Vias ſternandas marginandaſque cenſores omnium primi locavere. 495.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE
Fondo
Hélène Savoia Aosta
Napoli

5h2688

£80

Digitized by Google